

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

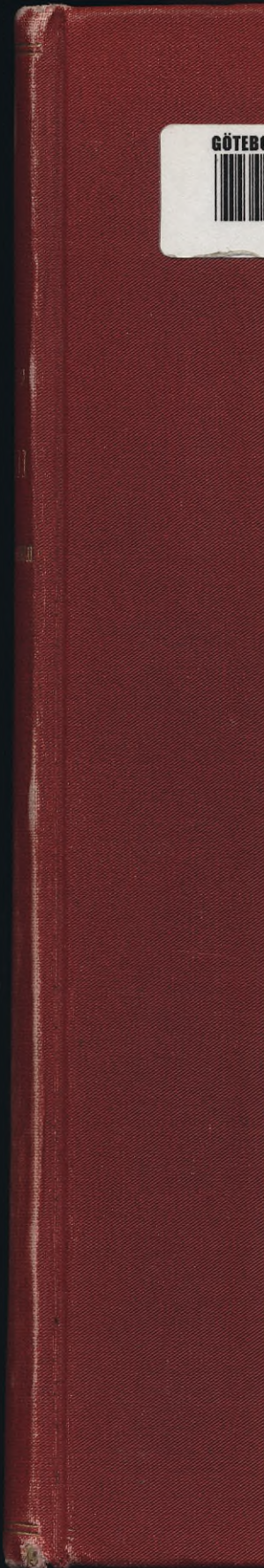
This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

100161 1141

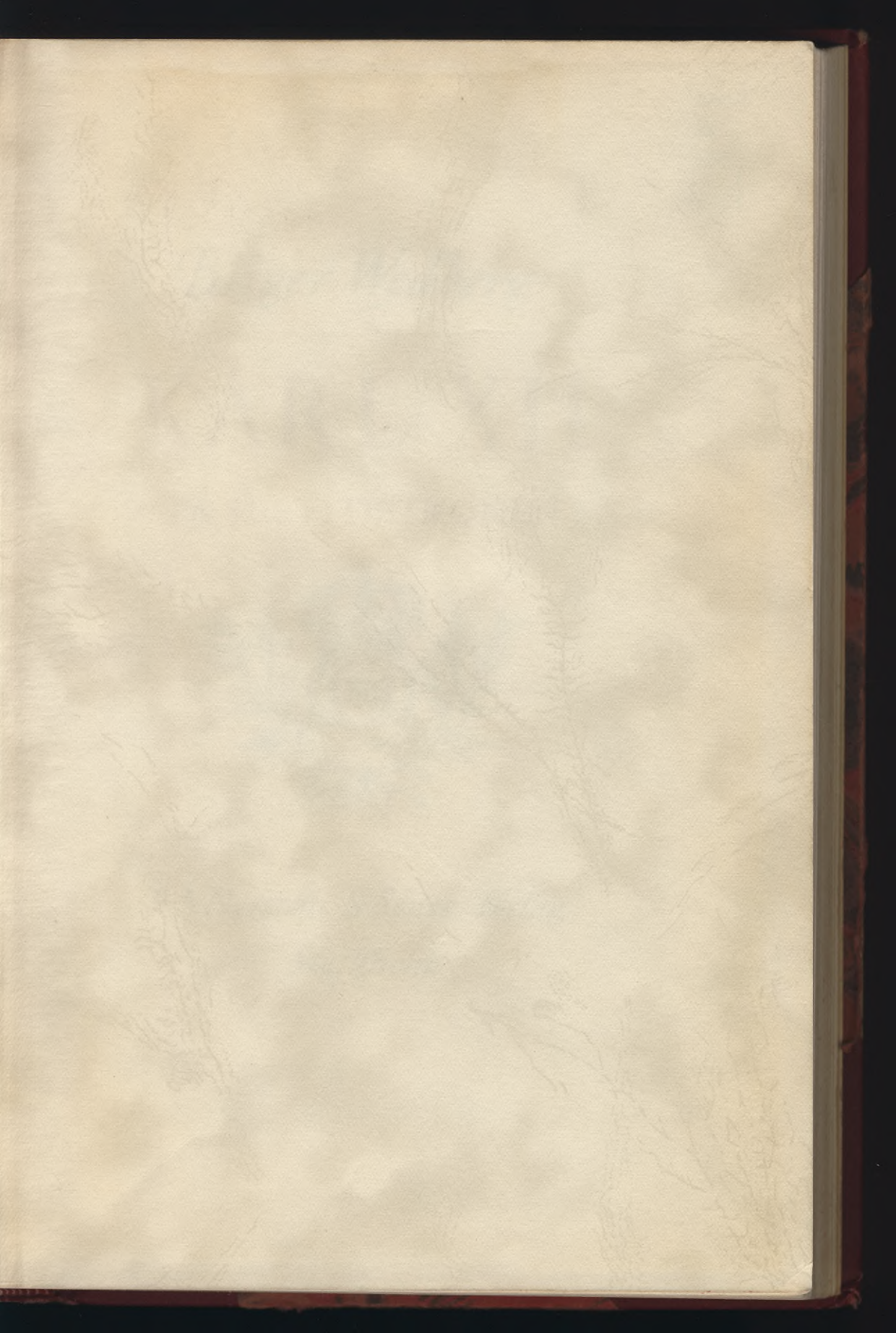

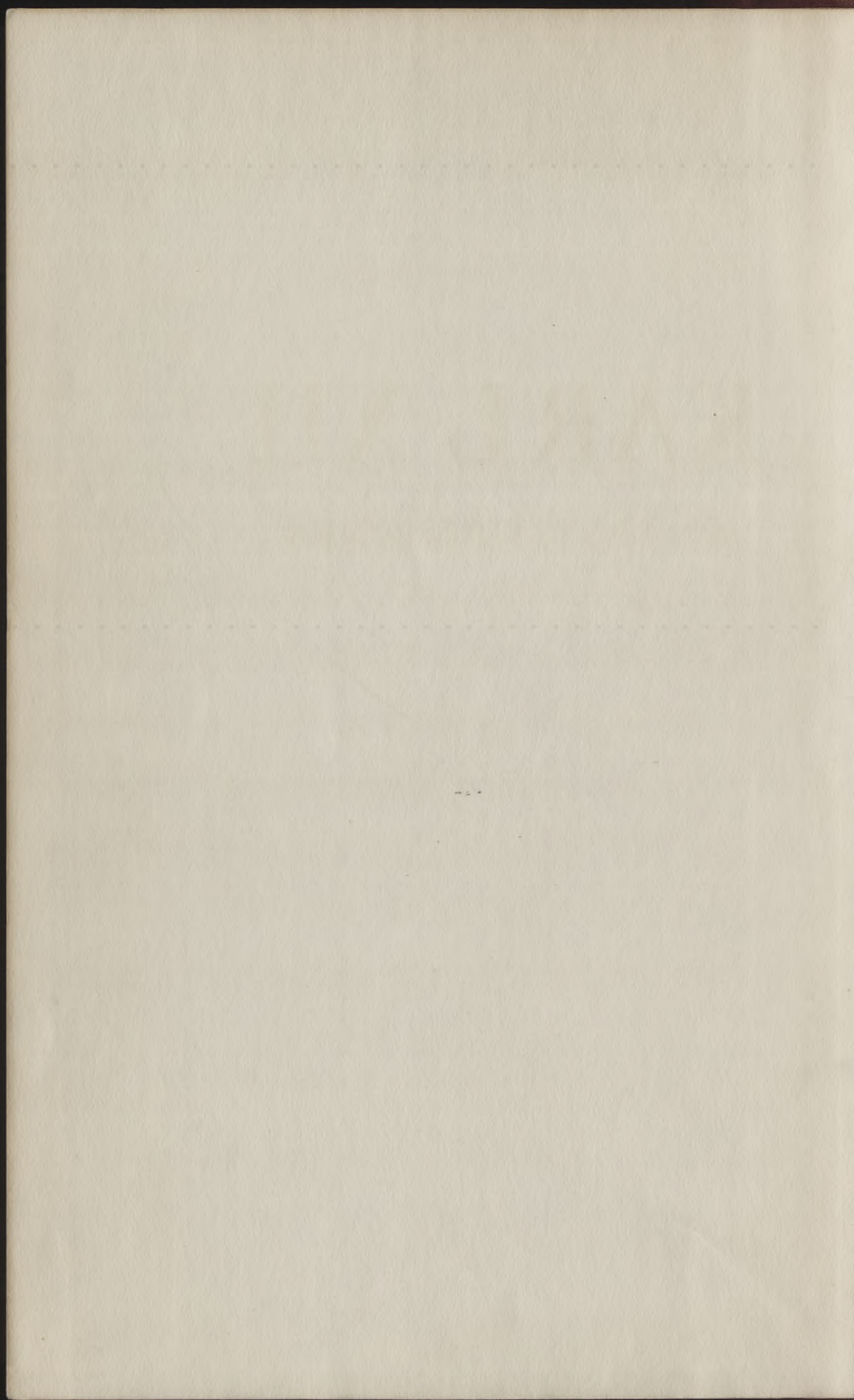

Allmänna Sektionen

Jurid.
Sv.
Rättsf.
Saml.
Ex.B

Ex. B

Jurid.
&
Rättsf.
Saml.

Birger Wedberg

KARL XII

PÅ JUSTITIETRONEN

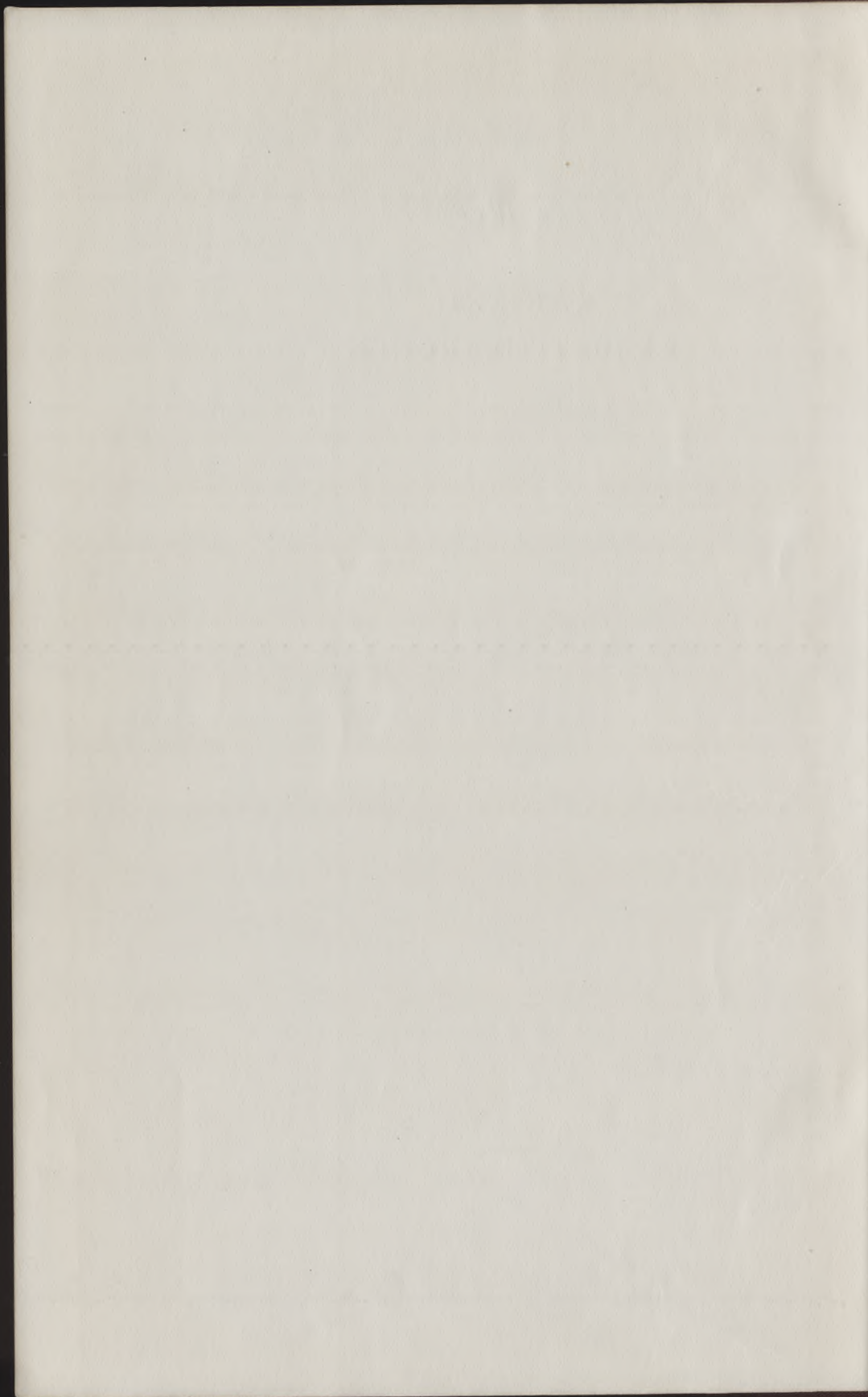

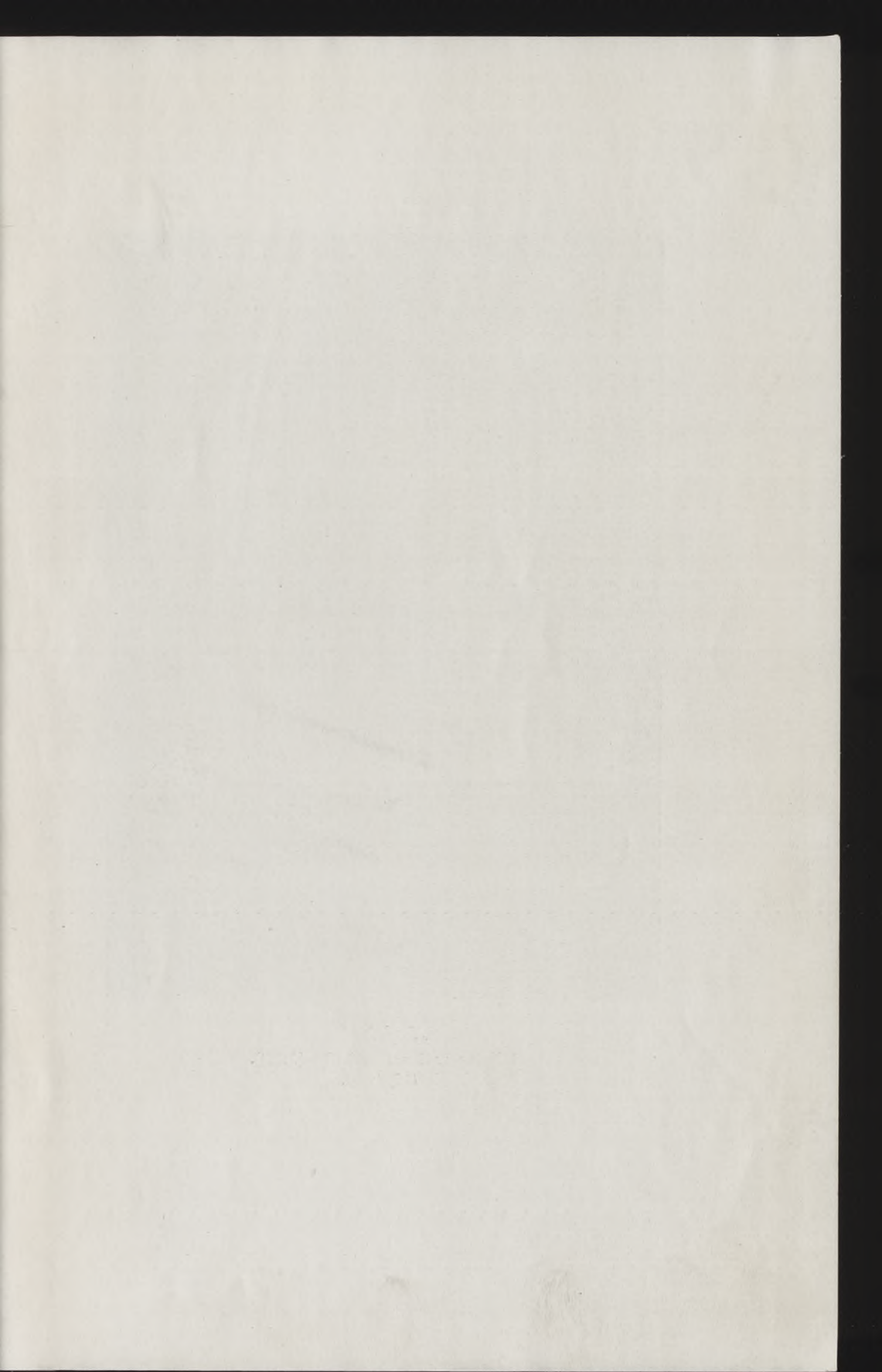
P.A. Norstedt & Söners Förlag
Stockholm

So. 44
1532

Birger Wedberg

KARL XII
PÅ JUSTITIETRONEN

Karl XII

Målning av Ehrenstrahl 1696 (detalj).
Gripsholm.

Ex. B.

KARL XII
PÅ JUSTITIETRONEN

Rättshistorisk-biografisk studie

av

Birger Wedberg

*P. A. Norstedt & Söners
Förlag | Stockholm*

Detta arbete är utgivet med anslag
från Humanistiska fonden.

Kungl. Boktryckeriet

P. A. Norstedt & Söner

Stockholm 1944

441814

När tvistande parter fingo träda fram till muntlig konferens inför Karl XII i rådet, hörde det till ordningen att de inledningsvis betygade sin tacksamhet för denna nåd. Ordalagen härvid har protokollföraren någon gång återgivit så, att parten underdånigst tackar KM:t som nådigst tillåter honom att komma för dess höga justitietron. Med sitt lån från denna fras har bokens titel velat ange, att vad här skall skildras är huru Karl XII med sitt råd fungerade som rikets högsta domstol under den korta tid han residerade i huvudstaden.

Källorna för en sådan skildring äro i främsta rummet rådsprotokollen vid de tillhoppa 157 sessioner i justitieärenden, som dec. 1697—april 1700 höllos under konungens ordförandeskap. De yttranden av honom, som i dessa protokoll finnas under tjänstemannaansvar upptecknade av edsvurna, juridiskt bildade män, ge ett värdefullt bidrag till kännedomen om hans personlighet. I frisk omedelbarhet och pålitlig autenticitet stå de ej långt efter kungens egenhändiga brev, ja äro så till vida dem överlägsna som det talade ordet är mera levande än det skrivna och syftet att dölja tankarna, som måhända ej sällan ligger bakom stiliseringen av ett brev, icke kan spela samma roll vid det snabba replikskiftet i en diskussion.

Boken vill göra lätt tillgängligt vad protokollen sålunda erbjuda till belysning av en utav världshistoriens mest fängslande gestalter, men den åsyftar på samma gång att tillgodose ett mera allmänt rättshistoriskt intresse. Den berättar om åtskilliga mål och ärenden i vilkas diskuterande kungen ej med ett ord deltagit. Även dessa äga dock sitt nära samband med hans person. Han har — i åldern 15—18 år — åhört deras föredragning, lyssnat till

hur de av kloka män bedömdes och haft att själv träffa avgörandet. Vad på detta sätt sysselsatt honom ingår, också det, i den utövning av högsta rättsvården som i hans tidiga ungdom vidgade hans erfarenhet om människolivet, låt vara företrädesvis i dess förirringar, mognade hans omdöme och stärkte hans självtillit.

Naturligtvis har någon fullständighet i återgivandet av kungens yttranden icke eftersträvats.

Då jag velat ge en intim och levande bild av justitiearbetet i rådet under kungens ledning, har en viss vidlyftighet blivit nödvändig; boken har delvis karaktären av urkundspublikation. Det har ej varit lätt att sovra och ordna det omfattande materialet. Icke utan fog kunde anmärkas, bl. a., att den gruppering jag valt, med beaktande än av ärendenas formella natur, än av deras sakliga innebörd, är godtycklig och tämligen svåröverskådlig. Jag har dock icke kunnat finna någon bättre och hoppas att den ganska utförliga innehållsförteckningen skall skänka erforderlig ledning.

I

MÄNNEN KRING JUSTITIETRONEN

De k. råd, vilka mer eller mindre träget samarbetade med kungen i justitieärenden, voro inalles aderton. De främsta voro kanslipresidenten Oxenstierna och riksmarskalken (överstemarskalken) Stenbock, ytterst sutto de båda av kungen själv utnämnda statsråden Piper och Polus. Av de övriga fjorton voro ej mindre än åtta presidenter, nämligen från hovrätterna Wallenstedt (Svea), StålarM (Göta) och Falkenberg (Åbo), vidare Wrede (KammarK), Wrangel (BergsK), Carl Gyllenstierna (KammarRev) samt bröderna Wachtmeister, amiralgeneralen Hans (AmiralitetsK) och fältmarskalken Axel (KrigsK). Med presidenter jämförliga voro lagkommissionens ordförande Gyldenstolpe, reduktionsdeputerades direktör Gyllenborg och Bonde, som varit president i Dorpats HovR men saknade särskild ämbetsställning när han i okt. 1698, efter hemkomsten från sin ambassad till England, började delta i justitieärendenas behandling. Överståthållaren — Carl Gyllenstiernas äldre bror Christoffer, Bondes svärfar — samt generalguvernörerna Dahlbergh och Mellin göra listan fullständig.

Av dessa herrar hade, utom generalguvernörerna och de båda brödraparen, även Wrangel från början ägnat sig åt krigiska värv. De övriga hade gjort sin karriär inom diplomatien eller den civila administrationen. Med allmänna rättegångsärenden hade, innan de nått sin slutliga ämbetsställning, knappast andra sysslat än Wallenstedt och Gyldenstolpe: båda hade tjänstgjort som revisionssekreterare och Wallenstedt någon tid dessförinnan varit häradshövding. Men egentligen är det bara generalguvernörerna, vilka i voteringen låta förstå att de känna sig som främlingar i

juridikens värld.¹ Man levde ju i en tid då det var, såsom Hans Järta skriver, »en allmän fordran att s. k. politici — d. v. s. civile ämbetsmän — skulle, även då de icke ägnade sig åt domarekallet, dock hava förvärvat sig grundlig juridisk bildning. Den ägdes då även av åtskilliga militärer, särdeles bland den högre adeln, vilka strävade till de förnämligare ämbeten i staten» (Posse, Bidrag s. 249).

Åldersskillnaden i rådet var ganska stor. Av de aderton voro födda:

på 20-talet två: Oxenstierna (23) och Dahlbergh (25);

på 30-talet fem: Stålarms (30), Wallenstedt (31), Mellin (33), Polus (34) och Wrangel (37);

på 40-talet elva: Stenbock (40), Hans Wachtmeister och Wrede (41), Gyldenstolpe (42), Axel Wachtmeister (43), Falkenberg (46), Christoffer Gyllenstierna och Piper (47), Bonde och Gyllenberg (48), Carl Gyllenstierna (49).

Före periodens utgång avledo två, Axel Wachtmeister (²⁴/₇ 99) och Bonde (¹⁶/₁₂ s. å.).

Antalet närvarande rådsherrar växlade från två upp till tio. Sessioner med tio voro blott 2; med minskat antal ledamöter växer till en början sessionernas antal: med nio ledamöter 3, med åtta 5, med sju 11, med sex 25, med fem 42 och med fyra 49 — för att sedan kraftigt sjunka ned till 16 (tre ledamöter) och 4 (två).² Efterföljande två tabeller belysa tjänstgöringen ur olika synpunkter.

Huruvida det fanns en bindande indelning till tjänstgöring är en fråga som icke kan med någon säkerhet besvaras. Till *en* föredragning inställde sig Wrangel på kungens särskilda befallning (X rf 10). För den exceptionella sammansättningen med tio ledamöter kan i båda fallen en särskild grund spåras: i det ena att sessionen var den första under kungens ordförandeskap, i det andra (¹/₂ 00) att hela sessionstiden upptogs av den viktiga frågan, om KM:ts gäldenärer och åtskilliga privata kontrahenter kunde dragas och förstås under ständernas kommissions domar

¹ Ur voteringen i ett resningsmål: »*Gr. Mellin* bekände sin svaghet att detta vore en sådan sak och process som han intet vore van vid. Underkastade sig vad deras exc: r i k. rådet gottfinna och hemställde allt till KM:ts höga nåd» (¹¹/₂ 98). Ang. Dahlbergh se X rf 1 (»bekände sig vara svag i rättegångssaker»).

² Dessa uppgifter bygga blott på protokollsingresserna; förändringar i sammansättningen som kunna ha skett under sessionen äro ej beaktade.

Nils Gyldenstolpe
1642—1709

Gabriel Falkenberg
1646—1714

Lars Wallenstedt
1631—1703

Carl Piper
1647—1716

Didrik Wrangel
1637—1706

Carl Bonde
1648—1699

Christoffer Gyllenstierna
1647—1705

Johan Bergenhielm
1629—1704

Tabell 1

utvisande för varje ledamot hans plats i rådet och antalet sessioner i vilka han deltagit.

Plats		1697	1698	1699	1700	Summa
17	Piper	—	88	42	5	135
11	Falkenberg	—	82	40	12	134
8	Gyldenstolpe	2	64	27	6	99
13	Wallenstedt	2	57	12	6	84
10	Wrangel	2	40	32	8	82
14	Bonde	—	47	16	—	63
16	Gyllenborg	—	24	5	5	34
3	Chr. Gyllenstierna	1	2	14	11	28
9	Dahlbergh	2	23	—	—	25
12	A. Wachtmeister	2	19	—	—	21
15	Mellin	2	18	—	—	20
5	H. Wachtmeister	2	13	—	3	18
6	Stålarb	2	15	—	—	17
18	Polus	—	6	2	—	8
2	Stenbock	2	2	2	1	7
1	Oxenstierna	—	—	—	3	3
4	Wrede	—	2	—	1	3
7	Carl Gyllenstierna	—	1	—	1	2

(Schm s. 1568). Likaså kan den höga siffran av åtta ledamöter d. 9 juli 1698 (d. 19 i samma månad blott två och d. 20 tre) förklaras av att hela sessionen ägnades åt det ömtåliga Spiringska målet, där det insinuerades att Axel Oxenstierna skulle obehörigen handlat å sin konungs vägnar (se nedan s. 14).

I res. d. 27 mars 1688 (Schm s. 1201) hade Karl XI — enär »vid justitiesakers avdömande inför KM:t ett stort missbruk förelöper med jävande av KM:ts råd, utan något fog, av varje-handa ogrundad invändning, varigenom samma ämbetes heder och värdighet icke utan KM:ts stora missnöje röres» — allvarligen förbjudit sådant vid 1,000 dr smts straff.¹ Vid föredragning d. 15 sept. 1697 av ett mål mellan fru Maria Hägerstierna, å ena, samt grevinnan Märta Oxenstierna och Bonde, å andra sidan, ville Gyllenstierna såsom Bondes svärfar och Falkenberg såsom hans syskonbarn taga avträde. Emellertid befallde änkedrottningen »i förstone» att Falkenberg skulle sitta kvar. Han åberopade sig då på »Hr Högstsal. Konungens res. att en part, som jävade en k. råd, skulle böta 1,000 dr smt där han jävade

¹ Enligt senatsprotokoll $\frac{5}{2}$ 1685 (Schm s. 887) skulle »ett vite sättas på 2,000 dr smt på den som en av rådet jävade samt 1,000 dr smt för den som jävade sekreteraren, när den befanns obefogad».

Tabell 2

vari antalet sessioner är uppdelat på dem som innehaft främsta platsen i rådet.

	1697	1698	1699	1700	Summa
Gyldenstolpe	—	58	15	—	73
Chr. Gyllenstierna	—	2	15	9	26
Falkenberg	—	11	4	—	15
Wrangel	—	6	9	—	15
H. Wachtmeister	—	13	—	—	13
Stenbock	2	2	2	—	6
Oxenstierna	—	—	—	3	3
Dahlbergh	—	3	—	—	3
Stålarms	—	2	—	—	2
Wrede	—	1	—	—	1
Summa	2	98	45	12	157

honom ohemult. Därföre ville han icke bära sig sålunda till att han gäve någöndera parten tillfälle att jäva honom, utan av sig själv veta att absentera sig.» Såväl han som Gyllenstierna tog därpå avträde. Falkenbergs hänvisning till bötesrisken förefaller omotiverad då ju det skyldskapsjäva han åberopade var fullt legitimt. Ett delikatessjäva ville däremot Gyldenstolpe göra gällande d. 25 okt. 1698 i mål mellan Stenbock och grevinnan Forbus. Han ville absentera sig för sitt svågerskap med grevinnan, men kungen mente att svågerskapet ej vore så när att Gyldenstolpe behövde att undandraga sig eller Stenbock därför kunde ha något att excipera emot honom. »*Gr. Piper:* det är fuller intet så när svågerlag. Arvid Horn haver gr. Gyldenstolpes frus syster och Horn är syskonbarn med grevinnan fru F. *Gr. Gyldenstolpe* tillböd nu såsom vid början av denna saks föredragande för all soupçon skull så länge avträda till dess hon slutas kunde; stiggandes till den ändan åter upp igen. *Gr. Falkenberg:* förordningen går intet längre än till syskonbarn. *KM:t* befallte det gr. Gyldenstolpe måtte bliva kvarsittande.»

I protokollet d. 26 okt. 1698 heter det, närmast före anteckningarna om en supplik av Falkenberg, att han »uppstod, underdånigst tillkännagivandes sitt avträde för en sak som honom anginge», och närmast efter, att han »blev efter denna sakens slut tillsagd och kom strax in igen». Likaså läses i protokollet d. 28 mars 1700, närmast före redogörelsen för två supplikmål (i det ena var Falkenberg förklarande och i det andra hans broder v.

presidenten supplikant), att Falkenberg »stod upp och gick i andra salen», och närmast efter att han »blev efter dessa bägge sakers slut och avgörande inkallad». Vid ett tredje tillfälle åter, då frågan blott gällde forum för ett ärekränkingsmål mellan en ryttmästare och en korpral och Falkenberg ej var i vidare mån jävlig än att korpralen kverulerat mot honom, synes Falkenberg väl ha lämnat rådsbordet men stannat kvar i rådsalen. Protokollet berättar att han »steg, vid denna saken förhades, ifrån bordet» (men tillägger ej att han avträdde) och att han efter målets slutbehandling (ej inkom eller inkallades utan blott) »satte sig vid rådsbordet igen» (17/1 00). Jfr om Stålarms Bil. 2 och om Wallenstedt X rf 15.

De fyra som bevisat de flesta sessionerna (se tabell 1) voro också utom all fråga de som flitigast deltog i diskussionen. Intressantast äro inläggen av Falkenberg och Gyldenstolpe vilka båda esomoftast voro av olika mening. Skulle åt någon av dessa två tillerkännas företräde, vore det i mitt tycke åt Gyldenstolpe, som i sina lugnt resonerande anföranden, gärna prydda med lån ur romarspråket, och med sin rädsla för onödig stränghet i brottmål, på ett sympatiskt sätt framstår som en god och besinningsfull domare.

Mer än någon av övriga i rådsalen närvarande talade revisionssekreterarne. Den institution, som hade att svara för justitieärendenas beredning och föredragning,¹ kallas i detta arbete

¹ Härtill var dess uppgift dock ej inskränkt. Dess protokoll visa att den stundom av kungen fick andra uppdrag rörande rättsväsendet. D. 20/7 98 berättade Heerdhielm »att HM:t i afton hade befallt man skulle skicka efter fiskalen i HovR:n och befalla att han gör sig kunnig om det som den prästen som predikat i Riddarhuset, om jag rätt fattade Browallius, hade uti sin predikan sista söndagen brukat för expressioner. Fiskalen Krook efterskickades och befalltes till följe av KM:ts nåd. order fråga där-efter och till bättre kunskap och efter rättelse begära hans koncept». Protokollisten har rätt fattat prästens namn — han var predikant under KM:ts livgarde, dog som kyrkoherde i Köping — men predikan var hållen i Riddarholmens och S. Clara kyrkor (k. br. 30/7 98 till ärkebiskopen). Se ock under XIV, Stiernklo. Belysande för NRev:s ställning är även följande. En viss Carlström, som i supplik andragit att han hade något hemligt att upptäcka ang. KM:ts intresse, inkallades i NRev (blott Heerdhielm närvarande). »Heerdhielm: icke kunne I pretendera att KM:t skall gravera sina ombudsmän att taga sig an det som I icke ännu hava vist skäl och bevis till. *Ille*: det skall visas att KM:t har skada och de njuta 45 procents gewinst. Heerdhielm: det måtte skriftl. visas varuti det består, vad skäl och bevis därtill är, så vilja vi sedan höra huru med Edert angivande förevetter. *Ille*: lovades sådant vilja göra. Tog avträdde (1/12 98).

Nedre Revision (NRev), men denna benämning är helt anakronistisk. Formellt gällde ännu 1669 års instruktion för deputerade till justitiesakernas överseende, och väl hade benämningen deputerade kommit ur bruk¹ och termen Revision blivit vanlig, men så kunde även rådets justitieavdelning betecknas (se bl. a. nedan kungens brev ³/₁₂ 98). Och namnet Nedre Revision möter varken i institutionens egna eller i rådets protokoll. Närmast nutida språkbruk står rådsprotokollet d. 19 aug. 1699: på fråga av kungen om i ett revisionsmål svaranden (Jeffery) förklarar sig över en supplik av sökanden (Lindhjelm) svarade föredraganden nej, men att de »nere i Revision» varit i konferens.²

Liksom institutionens benämning förändrats sedan 1669, så även dess sammansättning. Enligt instruktionen utgjordes de deputerade av — förutom de ordinarie revisionssekreterarna — tre hovråd; i st. f. dessa tre satt nu hovkanslaren, Johan Berghjelm. Tillhörande samma åldersklass som Oxenstierna och Dahlbergh (f. 29) hade han 1665 för att tillträda en protokollsekretärbefattning lämnat den historieprofessur han i fyra år innehaft i Uppsala. Hans närvaro i rådet är aldrig särskilt omnämnd i protokollen och högst sällan finnes där något yttrande av honom redovisat,³ men det kan tagas för givet att han städe bevistade justitiesessionerna när han icke hade laga förfall. Man vet emellertid att han 1699 befann sig som ambassadör i Ryssland (se X rf 9), och såvitt NRev:s protokoll utvisa var han där icke tillstädes någon gång efter d. 16 nov. 1698 förr än d. 28 april 1700.

Revisionssekreterare voro vid Karl XI:s död Jakob Wattrang (f. 30, utn. 85) och Johan Ehrenhielm (f. 39, utn. 89). Ehrenhielm avled redan under sommaren, och tre dagar efter hans död blev (²³/₈ 97) Henrik Heerdhielm utnämnd till hans efterträdare.⁴

¹ Se dock under X, skyldigheten att uppvakta (Seurman i NRev ⁴/₆ 98).

² Ur NRev:s prot.: hovrådet Falkenberg lät ¹⁸/₂ 70 uppläsa den för de »saml. revisionsdeputerade» givna instruktionen. Vid sidan av »deputerade» och »deputati» nyttjas 1670 benämningarna Revision, K. Revisionskammaren, K. Kanslirevision; 1697 och 1698 förekommer KM:ts (eller bara Kongl.) Justitierevision (eller bara Revision).

Ur rådsprot.: Piper föreslog, beträffande en resningsansökan, »att saken uti Revision översåges» (⁷/₂ 98); efter ansökan att Adlersten måtte få giva upplysning »i Justitierevision och vid konferensen» tillät KM:t att det skedde »så väl i Justitierevision som inför sig» (²²/₂ 99).

³ Hurusom han ⁹/₅ 00 väckte en fråga de lege ferenda, se SvJT 1943 s. 341.

⁴ Ur NRev:s prot. ³⁰/₈: Heerdhielm »ingav sin skriftliga ed och det skulle föras ad protocollum efter han av h. exc. presidenten vore anvist till hr hovkanslaren att anträda i Kanslirevision sitt revisionssekreterareämbete.» — Om Ehrenhielm, se Bil. 1.

Wattrang åter föredrog några gånger under Karl XII:s ordförändskap; men d. 17 febr. 1698 blev sista gången, d. 15 april s. å. slutade hans liv och redan samma dag gavs hans ämbete åt Johan Lillienstedt, som hade sin första föredragning d. 2 maj. Något ytterligare ombyte av revisionssekreterare skedde ej medan kungen presiderade i rådet.

Det var sålunda Heerdhielm och Lillienstedt vilka väsentligen hade att svara för ärendenas beredning och föredragning. De tillhörde en yngre generation än sin chef hovkansleren, voro båda födda 1655, hade båda sett dagens ljus i Finland och ägde båda sin akademiska bildning från Åbo. Lillienstedt är tillräckligt känd från historien, även litteraturens. Här må blott erinras om att en juridisk professur i Åbo varit honom erbjuden och att han i sin självbiografi, på tal om befattningarna som revisionssekreterare och »bisittare vid lagkommissionen», ger sig — säkerligen med allt fog — det vitsord att »bägge mina tjänster förvaltade jag med vederbörlig flit och trohet». Heerdhielm hade vid sin utnämning varit i mer än tio år advokatfiskal i Kammar- och KommersK och alltså haft att utföra kronans talan i varjehanda mål. Om hans sätt att sköta detta värv har en forskare¹ vågat fälla det omdöme att Heerdhielm »genom en stor mängd rättegångar, vari han deltagit, framstår såsom en fullkomligt samvetslös person, vilken ansåg såsom sin högsta uppgift att till statens fördel och sin egen kunna under lagens täckmantel plundra enskilde som med staten hade någon ouppgjord räkning». I vad mån detta hårda omdöme kan äga någon grund har jag ej varit i tillfälle att undersöka. Att Heerdhielm som föredragande åtnjöt så rådets som sin konungs förtroende är påtagligt, och jag saknar anledning tro annat än att det var välförtjänt. I jan. 1702 övergick han till Svea HovR som dess vice president.²

Revisionssekreterarnes arbetsbörda omfattade även de krigsrättsmål som rörde amiralitetet, men övriga krigsrättsmål ankommo på föredragning av generalauditören. Befattningen som sådan innehades av Israel Holmström, stockholmare till börden och såsom född på 1660-talet (året obekant) den ungdomligaste i ämbetsmannakretsen kring justitietronen. Av hans poetiska

¹ V. Granlund i Hist. Bibl. 1879 s. 401 not 3.

² Om Heerdhielm i denna egenskap se SvJT 1944 s. 146 och art. Drottningens sammetsjacka i Svenska Dagbladet 18/5 1942.

alstring tillhör åtskilligt, framför allt gravskriften över Pompe, ännu den levande dikten. I rådet hade den glade skämtaren mestadels att tala om livdömda brottslingar, kanske ett 40-tal på en enda föredragningsdag.

Någon gång blev ett ärende föredraget av annan än revisionssekreterarna och generalauditören. Såsom i annat sammanhang skall närmare omtalas (se XIV) framförde Piper en hemställan från Svea HovR i en etikettsfråga, och det hände t. o. m. att han föredrog («refererade korteligen») en sak vari Heerdhielm förde talan å kronans vägnar och följaktligen var jävig ($\frac{9}{7}$ 98).¹ Heerdhielms jävaktighet, denna gång på grund av skyldskap, medförde också att en supplik av prosten Schæfer — Heerdhielm hette så före adlandet — blev jämlikt Pipers av kungen gillade förslag uppläst av den för dagen icke tjänstgörande protokollsekreteraren ($\frac{19}{3}$ 98). Eljest saknas icke exempel på att man tog tämligen lätt på föredragandens jävaktighet. Sedan KM:t resolverat om en av Heerdhielm föredragen prestandafråga i sak mellan Samuel Mollie och banken, gav Heerdhielm tillkänna att han för 15 år sedan varit Mollies fullmäktig i saken, »vilket han intet velat förtiga på det icke banken måtte hava något sedan där emot att invända. *Gr. Falkenberg*: sekreteraren Heerdhielm föredrager, men dömer intet i saken» ($\frac{11}{4}$ 98). Härmed kan jämföras riksdagsskrivelsen d. 17 sept. 1863 nr 123, vari kraftigt betonas revisionssekreterarnes »med domare likställda förhållande».²

¹ KammarRev hade $\frac{18}{11}$ 95 dömt arvingarna efter Peter Spiring, bland dem hans styvson överdirektören Silfwercrona, att till kronan utge ett ansenligt belopp som Spiring skulle obehörigen tillgodoräknat sig i provision för tullens administration i Preussen och Kurland 1627—35. Målet hade därpå av KM:t återremitterats till KammarRev för utlåtande över nya skäl som Silfwercrona åberopat, bl. a. en av Axel Oxenstierna $\frac{25}{11}$ 1631 ad mandatum Regiæ Majestatis proprium utfärdad deklaration, enligt vilken Spiring skulle få njuta högre provision än som bestämts i Gustav Adolfs instruktion 1626. Mot Heerdhielms invändning att A. O., såvitt visats, ej ägt konungens fullmakt att medge den högre provisionen, anförde Wrede att A. O. utan tvivel handlat med konungens vetskap och speciella fullmakt, »ty var och en nogsam vet huru den herren var av sin konung högt älskad och betrodd uti alla riksens angelägenheter, och särdeles var honom direktionen över hela detta verket om tulltåkten på denna redan anförtrödd». Ur diskussionen i övrigt: »*Gr. Piper*: om någon ville giva EKM:t visst förslag på 100 tunnor gull, ville EKM:t väl giva och förunna honom 10 därutav. *KM:t* utlät sig i sådant fall detta väl vilja göra». A. O:s behörighet ansågs klar, och med hänsyn bl. a. till decharger som på 1630-talet meddelats Spiring befriades Silfwercrona från all betalningsskyldighet. — Ang. 1626 års instruktion, om vilken kungen yttrade att den »kan aldrig visas vara underskriven och lär kanske intet annat vara än ett projekt», och om rättegången i KammarRev, se Wendt, *Det sv. licentväsendet i Preussen* s. 57 not 6 och s. 253.

² Om jäv för Heerdhielm, se ock under X, föredragningsordningen.

Befattningen som protokollsekreterare ställde å sin innehavare helt andra krav, både fysiskt och psykiskt, än vad nu är fallet. Han hade att, med god uppfattning om vad saken gällde, vaket följa och annotera föredragningens förlopp och innehåll, diskussionerna, partsförhöret, voteringen och resolutionen och att därefter författa och egenhändigt renskriva protokollet. Vid författandet hade han hjälp av föredragandens relation, när sådan fanns, och torde stundom vid resolutionens återgivande följt dess lydelse i registraturet. Om och i vad mån rådherrarne själva medverkat vid avfattningen av sina vota, lärer förbli en hemlighet.

Protokollsekreterare voro under hela den tid, som nu är i fråga, Ludvig v. Schantz och Jöran Bergenhielm, båda utnämnda 1697. I fullmakten för Schantz (f. 49) vitsordas hans »studier och resor samt trogna och oförtrutna tjänster på ambassader och uti vårt kansli»; bl. a. hade han varit bankosekreterare. Han avled 1702, sedan han året förut blivit sekreterare i riksarkivet (= riksarkivarie). Bergenhielm, bror till hovkanslern och fem år äldre än Schantz, hade bl. a. tjänstgjort som aktuarie i riksarkivet. Han nådde den höga åldern av 94 år.

Vid 84 sessioner fördes protokollet av Schantz, vid 73 av Bergenhielm som också på kungens befallning skrev protokoll om ett särskilt ärende, avgjort d. 14 febr. 1700 då rådet ej sammanträdde (se XIII). Dubbel protokollföring, varpå ju eljest exempel icke saknas, förekom ej. Under 1698 t. o. m. 11 april förde Schantz protokollet vid 16 sessioner, Bergenhielm blott vid 5; i slutet av okt. 1698 svarade Bergenhielm för arbetet 7 sessioner i följd, dock avbrutna av två söndagar; och två novemberveckor i svit s. å., med session alla vardagar, uppdelades arbetet så, att den, som i ena veckan satt måndag och tisdag, förde protokollet övriga dagar i den andra. Men i allmänhet omväxlade de på det sätt att vardera tjänstgjorde två sessioner i följd. Schantz' protokoll omfatta 2,475 foliosidor (på varje sida 30—35 rader med omkr. 38 bokstäver), Bergenhielms 2,242 (i allmänhet 28 rader med 30 bokstäver). Schantz' handstil är synnerligen rask och lättflytande, men understundom ganska svårläst, Bergenhielm hade en något tung och betänksam hand i skrivandet. Något strängt schema för protokollets avfattning fanns icke: efter datum satte Schantz uti rubriken »antemeridiam præsentibus», medan Ber-

genhielm skrev »voro uti rådkammaren tillstädes», o. s. v. När i det följande ett protokollcitat innehåller »vidlöftigt» eller »säjer», är det Bergenhielm som fört pennan.

Om förträffligheten hos så Schantz' som Bergenhielms protokoll kan icke gärna råda delade meningar. Deras vilja och förmåga att verklighetstroget återge det talade ordet måste man skänka allt erkännande, och man kan ej annat än vara dem tacksam för att de ansett sig skyldiga att hufvästa vad som yttras även när dess samband med den föreliggande knäckfrågan är ganska lösligt. En viss språksamhet kunde få sitt berättigande av en strävan att föra på tal sådant som för den unge konungen vore instruktivt eller roande att höra. Så vid behandlingen av Svea HovR:s förfrågan om Bengt Abramsons tilltänkta äktenskap med syskonbarns dotter. Med anledning av att konsistoriet i Västerås motsatt sig äktenskapet diskurrerades om att konsistorierna och prästerna ej respektera KM:ts order och befallningar som de böra. Nyligen, när sekreteraren Öller på KM:ts tillåtelse blev begraven utan ceremonier, hade Isogæus sagt, att han måste förfråga sig i konsistorium, och följande söndag på predikstolen talt mycket hårt därom.¹ »*Gr. Falkenberg*: det vore svårt när de se KM:ts nådigste tillåtelse och resolution, att de icke dess mindre fördrista sig att tala därom på predikstolarna. *KM:t* undrade att prästerna vilja vara så mycket emot liks begravning i tysthet. *Heerdhielm*: det mesta de hava att säga är att kyrkorna något därvid lida. *Gr. Wallenstedt* mente kyrkan lider intet, ty de få ändå alltid något fast liket begraves utan ceremonier. *Heerdhielm*: när liken begravas med process, då få ock de andra kyrkorna något med, ty det ringes då i flera kyrkor än där liket begraves.»² Vad själva äktenskapsfrågan angick, fann man det vara klart av 1680 års förordning om förbudna grader att hinder ej mötte och att KM:t besvärats i oträngt mål (*Schm s. 1552*). Också lät Wallenstedt förstå att HovR:n refererat ärendet blott för att visa hur litet konsistorierna respektera KM:ts förordningar. Och så fortsatte han att berätta: nu hade det hänt att, i en till HovR:n inkommen rannsaking om en präst, Upp-

¹ Johan von Öller, sekr. i tyska kansliet, avled ²⁹/₅ 99 och begrovs i Klara kyrka; församlingens kyrkoherde var Simon Isogæus.

Om begravningar i tysthet (»åsnubegravningar») resonerades ³⁰/₁₀ 1712 i anledning av förfrågan från konsistorium i Strängnäs.

sala konsistorium benämnts rikskonsistorium, och emedan Högstsal. KM:t ej ville veta av något rikskonsistorium hade HovR:n sänt rannsakingen tillbaka. »Påmint sig, då han var kansliråd, att 2 deputerade varit ifrån konsistorio och sökt tala med HM:t, men som de nämnt att de vore uppskickade ifrån rikskonsistorio hade han dem åtskilliga gånger frågat varifrån de vore uppskickade, då de åtskilliga gånger svarat ifrån rikskonsistorio, men änteligen märkt och sagt ifrån konsistorio.» Gyldenstolpe tycks ha funnit Wallenstedts garrulitas flöda väl rikligt och anmärkte helt kort att han »kunde intet påminna sig att det någonsin förr blivit kallat rikskonsistorium» (⁹/₆ 99). Ett annat exempel på upplysningar utan betydelse för målet, vilka den större erfarenheten passar på att meddela kungen, är detta. I ett mål hade åberopats en av en guldsmed under edsförpliktelse verkställd värdering till stycketalet av vissa juveler, upptagna i ett inventarium. »KM:t: genom slika värderingar och inventeringar kan man få veta allt vad en haver. *Gr. Piper:* köpmän särdeles vilja intet gärna på slika inventeringar och värderingar, de komma ibland därigenom att lida till deras kredit, emedan många ibland passera för stora köpmän men bestå mest av krediten. Därför böra de, som hava slika inventeringar och avvittningar om händer, hålla det mycket tyst» (²⁸/₁₁ 98).

Men icke blott det talade ordet, även det stumma spelet eller vad protokollisten ej kunnat rätt avlyssna har blivit anmärkt.¹ T. ex.: »Heerdhielm gick neder i HovR:n att insinuera libellen emot Nils Bielke. — — — Heerdhielm kom ifrån HovR:n upp igen, steg fram och talte sakta med KM:t, görandes en tyst berättelse om det som i detta mål förelupet var. Föredrog sedan» o. s. v. (³¹/₁₀ 98). En målande stilkonst kan man flerstädes njuta av, och med blott ett par ord ges en levande situationsbild: »Gr. Gyldenstolpe ville gå neder i kanslikollegium, men blev ännu något sittande» (¹⁹/₁₁ 99).²

¹ I NRev:s prot. ²⁶/₁ oo har protokollisten nederst i vänstra hörnet på en sida, som upptar några abrupta anteckningar, med fin stil skrivit: »NB jag var intet tillstades utan i hast blev detta mig sagt.»

² Protokollet ang. det av Piper föredragna Spiringska målet (se ovan) låter oss i sin minutiösa sanningsenlighet även veta vilken förvånande roll själva skrivpapperet kunde spela. Det resolutionsförslag som Piper efter diskurserna uppläste innehöll bl. a. att som »nogsamt kan antagas att han [= Axel Oxenstierna] av överheten varit befullmäktigad till en sådan absolut disposition, utsättandes han jämväl att sådant av honom skedde på k. fullmakt etc., vartill komma ock de skäl i KammarRev:s

Justering av protokollet förekom ej, men vid två tillfällen blev protokollsextrakt uppläst.

D. 3 nov. 1698 anmälte Wallenstedt att HovR:n ej fått något reskript om KM:ts d. 15 aug. givna förklaring till k. cirk. om rådsbane m. m. (Schm s. 1516 f.). Schantz, som satt vid protokollet båda de nämnda dagarna, berättar i protokollet för d. 3 nov. om sig själv och kungen: »*Schantz* sade sig intet hava sig fördristat att giva ut något extrakt av protokollet utan KM:ts nåd. tillstånd, frågade om det nu skulle uppläsas. *KM:t* befalle att det skulle uppläsas. *Schantz* uppläste samma extrac-tum protocoll. *KM:t* befalle att det så skall extraderas.»

Den danske assessorn Simonson — en processande man om vilken i denna bok flerstädes blir tal — hade såsom ombud för danska kronan tillåtit sig att vid konferens inför KM:t d. 22 jan. 1700 rikta mot HovR:n m. fl. åtskilliga beskyllningar som väckte betänkligheter. Oxenstierna tyckte att kollegierna borde höras däröver innan Simonson finge mottaga dom, »ty så snart han den bekommer lärer han löpa omkring och säga att han å sin konungs vägnar så och så talat och att man därtill tegat stilla»; och det resolverades »att med saken nu skulle anstå till härnäst och att emellertid utur protokollet skall extraheras vad han talt till att gravera en och annan med». På e. m. blev Simonson inkallad inför NRev och det framhölls för honom »huruledes fuller allt det som han f. m. i rådet hade talt vore väl uti protokollet assignerat; men till större säkerhet och att få ipsissima verba, så skulle man gärna se att han nu ville detsamma höras att uppläsas och det vederkännas. *Simonson* tillböd detsamma att göra eller ock att vilja uppsätta ett memorial skriftligen. *S:n Heerdhielm*: det vore väl om det kunde ske till morgon kl. 7 tilläventyrs innan KM:t kommer i rådet, och då lärer HM:t kunna så mycket säkrare grunda sig uppå hr assessorens andragna skäl. *Ass. Simonson* lovade vilja detsamma göra och tog avträde». Huruvida något memorial ingavs vet

berättelse andragas; ty finner KM:t skäligt o. s. v. Efter redogörelsen härför fortsätter protokollet: »*Gr. Wrede* påminde om uti svaret till KammarRev infördes skälen som de skrivit och att kanslerns disposition approberas eller anses såsom grundad uppå k. order och fullmakt. *Gr. Falkenberg* tyckte detta vara mycket nödigt anten Silfwercrona eller Spiringska arvingarna finge ett partikulärt befrielsebrev eller om det allenast svarades KammarRev. *Gr. Piper* sade sådant skulle införas vid etc., emedan nu intet rum var mera att påskrika, och vore av följande mening Rev:s skäl: *Resol.* infördes i brevet vid etc.: havandes överdirektören o. s. v.

man ej, men vid rådets nästa sammankomst (²⁷/₁, vid prot. även nu Schantz) anmälte Heerdhielm att ur protokollet extraherats vad Simonson talt till HovR:ns och andras gravation, »frågandes om KM:t nådigst skulle behaga låta sig det föreläsa. KM:t befallte att det uppläsas skulle. Schantz uppläste detsamma. KM:t befallte att det skulle kommuniceras dem som det anginge, att inkomma däröver med deras förklaring». Målet blev dock avgjort utan avbidan härfpå (se XIII).

Kretsen av dem, som å ämbetets vägnar hade att närvara vid justitiesessionerna, är härmed genomgången. Men utom med denna mera permanenta omgivning fick kungen litet emellan konfronteras med de rättsökande, män och kvinnor av skilda stånd och villkor, och deras advokater. Bland de sistnämnda, av vilka ingen synes ha varit i saknad av juridisk bildning, voro flera anställda i statens tjänst; man finner t. o. m. att som advokat uppträdde en ordinarie underdomare, häradshövdingen Furubom, han som var med på källaren Fimmelstången när Lasse Lucidor blev ihjälstucken. Den mest anlitade och efter vad det förefaller mest respekterade advokaten var krigsfiskalen Falkenklo. Född 1649 i Brieg (Schlesien) och student i Wittenberg, hade han redan i sin hemort praktiserat som advokat då han överflyttade till Stockholm, där han blev notarius publicus 1681. Till krigsfiskal utnämndes han 1694, adlades 1695 (hette förut Huber) och slutade sin bana som assessor i Svea HovR, därtill befordrad vid 62 års ålder. Inför tronen torde han åren 1697—1700 uppträtt i flera egenskaper än någon annan.¹ När han som advokat pläderade inför Karl XII, hade han — sommaren 1697 — fungerat i rådet å det allmännas vägnar ej blott som åklagare utan också som tillfällig föredragande av generalauditörs mål, och han kom att inställa sig även som supplikant och som svarande i revisionsmål. Att han blev enskild part sammanhänge med hans advokatur. Som rättegångsbiträde (ej fullmäktig) åt hustru Helena Leijel gjorde han nämligen vid förhör i Svea HovR

¹ D. ²⁷/₁₀ 96 anmälte Wallenstedt i rådet att ett mål icke kunde slutföras i HovR:n emedan Falkenklo, som var ena partens fullmäktig, enligt KM:ts befallning rest bort för en kommission. Karl XI yttrade: »det går intet an att han skall hava både våra och privati saker att beställa med, utan måste han ettdera släppa, ty en hinner intet gärna bägge delarne sköta. Och skola vi låta säga honom detta när han kommer tillbakars, det gr. Wallenstedt kan tillsäga honom eller om HovR:n skriver oss till därom».

ett uttalande som hon ansåg ha förorsakat henne rättsförlust, varför hon också av honom yrkade skadestånd. Hennes talan blev emellertid ogillad, både av HovR:n och av KM:t ($11/6$ oo).¹

Var, i vilket rum, fingo de rättsökande möta sin konung? De allmänna rådsprotokollen visa att förmyndarstyrelsen efter slottsbranden höll sina sammanträden på Karlbergs slott t. o. m. d. 25 okt.,² och först d. 2 nov. säges lokalen vara rådsalen i Stockholm. I vilken byggnad man sammanträdde i huvudstaden blir också angivet: den kallas än blott Kongl. Huset, än Kongl. ResidensHuset på Riddarholmen — d. v. s. Wrangelska palatset, som till åminnelse av sin dåtida användning numera kallas Gamla Kungshuset. Rummet inom denna byggnad får man likaledes veta i protokollet: det benämnes »rådsalen på HM:t Änkedrottningens sida», hennes »stora sal», eller hennes »audienssal». Jämför man dessa benämningar med den av Tessin år 1697 uppgjorda planritningen över våningen en trappa upp (Sirén, Gamla Stockholmshus I vid s. 56) behöver man inte tveka om rummets läge. Å ritningen betecknas nämligen det södra tornrummet åt Mälarsidan som Hennes KM:ts stora audienssal, »hwarutinnan och Rådhet kan wahra j hoop». Av de båda närmast angränsande rummen kallas det större, åt norr, Hennes M:ts stora förmak varutinnan predikan kan hållas, och det mindre, åt öster, en mindre audienssal, som kan tjäna till matsal jämte att höra predikan utur.

Härmed är emellertid ingalunda avgjort var justitiesessionerna ägde rum. Enligt de särskilda protokollen vid dessa hölls d. 25 aug. den sista på Karlberg, d. 28 samma månad den första i Stockholm. Om rummet i Stockholm för dessa sessioner får man ej veta något förr än d. 4 febr. 1698, då protokollet säger sig vara hållet »uti rådkammaren» (sedermera någon gång ut-

¹ Målet anhängiggjordes supplikvägen, men KM:t beslöt $18/4$ 99 att HovR:n skulle upptaga och de simplici et plano ofördröjligen avgöra saken. Vid handläggningen $22/12$ 98 förekom: »KM:t tyckte att Falkenklo gör sig med denna saken misskrediterad. Lillienstedt: han är mycket ömmer om sin kredit och haver av henne för all sin mödo intet fått mer än $12\frac{1}{2}$ rdr.» Så till vida torde kungens yttrande varit befogat som Falkenklo till en början gjorde gällande att HovR:ns förhørsprotokoll förvanskat hans ord (protokollet skulle i presensform, »vi pretendera», återgivit vad han sagt om förfluten tid), men sedermera synes ha erkänt dess riktighet. Se också $22/10$ 98, NRev:s prot. $30/5$ oo samt under XIII.

² Med två undantag: $8/6$ hölls sammanträde i Oxenstiernas hus, $11/6$ i Stenbocks.

bytt mot »uti rådsalen»). Väl kan det tagas för givet att lokalen så länge förmyndarstyrelsen fungerade var änkedrottningens stora audienssal. Men därefter? Får man tänka sig att annan förändring ej inträdde än att tornrummet blev kungens i st. f. änkedrottningens stora audienssal, eller lät kungen inreda sammanträdesrum för rådet på sin »sida» av kungshuset? Dessa frågor kunna ej nu besvaras.¹

NRev hade sina lokaler i Rosenhaneska palatset, där statskontoret nu är inrymt. Enligt planritning från 1697 disponerade NRev i våningen en trappa upp sex rum, av vilka ett tyckes varit uppdelat i flera. En räkning på reparationer från 1698 talar om bl. a. hovkanslerns och revisionssekreterarnes kontor, justitierevisionens kansli och justitierevisionssalen² (KM:ts kansli historia II s. 20, 21). Om förhållandena i kansliet får man visst besked i ett ärende rörande Joh. Frese, som återkommit på lejden medan han stod under åtal för det brott, som i lejden avsågs, begått åtskilliga nya excesser. På förfrågan från HovR:n resolverade KM:t att HovR:n skulle undersöka och pröva, om och huruvida Freses nya förgripelser vore så svåra att han förverkat »den frihet att vara på fria fötter» som i lejden utlovats, i vilken händelse KM:t »lämnar HovR:n fria händer» att förfara som de finna försvarligt. Då Falkenberg anmärkte, att om Frese får höra härom, så lär han hålla sig undan, yttrade Heerdhielm att »om KM:t så nådigst behagade ville han, eftersom lätteligen någon uti kansliet, varest en och annan går ut och in, kunde få se resolutionen, själv gå med densamma till KHovR:n och den uppvisa, och kunde KHovR:n, där det skulle behövas, sedan få ett extractum protocollii däröver. Vilket KM:t nådigst approberade. Taltes sedan om, i anledning härav, huru svårt det vore uti revisionskansliet att hålla något sekret, emedan lätteligen en och annan, som ut- och ingår, kan se vad som uti kontoren för hand have. Det vore allenast med ett skrank avstängt, så att när något kollationeras skall de som gå utanföre, sollicitanter och parter, kunna det höra» (19/10 99).³

¹ I rf 9 under X kom assessorn Eosander »igenom KM:ts sängkammars in i rådsalen». Att Falkenberg »stod upp och gick i andra salen», se ovan s. 11.

² NRev:s prot. 7/8 97 säger sig vara hållet »uti Kongl. Revisions Salen».

³ Om trångboddheten vittnar NRev:s prot. 30/8 97: »Hr hovkansleren påminde om kanslisten Plaan att han kunde få något rum och bol att sitta och skriva vid till att exercera sig, alldenstund han så många år hållit sig vid revisionskansliet utan någon viss lön.»

II

KONUNGEN

Vid Karl XI:s död, d. 5 april 1697, hade hans son ännu ett par månader kvar tills han skulle fylla sitt femtonde år — han var född d. 17 juni 1682 — och hans utbildning för regentkallet ansågs ingalunda avslutad. En påminnelse härom ges i protokollet vid det sammanträde som förmyndarstyrelsen, i den unge konungens närvaro, höll d. 9 april i änkedrottningens kammare. Gyldenstolpe, kungens guvernör, gav då »till förstå vad metod man intill detta brukat uti HKM:ts information så väl in theologia som andra scientiis och studiis humanioribus; vilket uti allt approberades». Efter någon kort stund kontinuerade Gyldenstolpe »med relationen av HKM:ts information, hållandes för de bästa adminicula vara till inländska väsendets kunskap att HM:t får inhämta alla kollegiernas relationer och de dagligen infallande rapporter om ett och annat som här inrikes förefaller, såsom ock understundom anhöra revisions- och justitiesaker när de uti rådet förehavas».

Den fortsatta förberedelsetiden blev avsevärt kortare än Gyldenstolpe torde föreställt sig: d. 8 nov. biföll kungen ständernas anhållan att han måtte själv tillträda sitt rikets styrelse,¹ d. 27 ställdes detta i verket, och d. 14 dec. blev han väl ej krönt men smord till konung. Söker man ur rådsprotokollen

¹ Förloppet härvid skildras i v. Schantz' prot. så, att när kl. var vid 6 e. m. förfogade sig KM:t från rådsalen »till sina rum, och uppkommo straxt därefter samtliga ständernas utskott till ett tämmeligt antal, uppå vilkas vägnar lantmarskalken talade, underdånigst bedjandes det KM:t täcktes vara så nådig och själv tillträda sitt rikets styrelse. Varpå KM:t nådigst svarade att HM:t fuller kunde hava orsak sig ännu något att ursäkta, men uppå ständernas enhälliga begäran ville han det antaga, och taga sig Gud till hjälp. Varpå samtel. ständernas utskott admitterades att kyssa KM:ts hand.»

ett svar på frågan i vad mån kungen före regeringsbördans övertagande begagnat sig av de möjligheter till utbildning som Gyldenstolpe omnämnde, så finner man att anhörande av revisions- och justitiesaker endast mycket sparsamt förekom. Med undantag blott för 2 bevistade kungen alla de drygt 100 sessioner som enligt de allmänna rådsprotokollen höllos, men han var ej tillstädes vid flera än 6 av de 44 som redovisas i justitieprotokollen, nämligen i juli tre, i aug. en och i sept. två. Han brådskade ej heller med att själv intaga justitietronen. Den sista justitiesessionen före regeringstillträdet hölls d. 20 nov., den nästa, med kungen som ordförande, dagen före julafton.

Arten av det sålunda inledda samarbetet i justitieärenden mellan kungen och rådet har av våra historiker blivit missuppfattad. »Rådets sammanträden för justitieärenden bevistade han ganska ofta,» skriver F. F. Carlson, och Carlquist säger att av rådsprotokollen i justitieärenden framgår hurusom kungen »nästan aldrig försummade att bevista ett sammanträde». En sådan åskådning, som i rådet ser en fristående, efter eget schema tjänstgörande institution, vars sammanträden kungen kan övervara eller försumma allt efter som honom lyster, är skev. Rådet fick sammanträda under sin konungs ordförandeskap men eljest icke. För tiden från regeringstillträdet till kungens avresa från huvudstaden i april 1700 finnes veterligen inte något rådsprotokoll i justitieärenden som är hållet i hans frånvaro. Protokollen visa också att man överhuvud icke räknade med möjligheten av ett justitiesammanträde utan honom. En dag kom på tal om icke en viss revisionssak borde företagas; »men som den tycktes vara för vidlyftig och fordra lång tid, så differerades den till härnäst KM:t behagar sitta i justitiesaker» ($\frac{11}{2}$ 98). Den irländske översten Jeffery, som var svarande i en revisionssak och längtade att få resa hem, begärde att den vanliga skriftväxlingsterminen av två månader måtte förkortas. Piper höll före att Jefferys motpart kunde nöja sig med en månad, »men då torde KM:t intet vara här och således saken ändå ej kunna företagas. KM:t mente att han vid den tiden intet lär vara här. *Gr. Falkenberg*: fastän KM:t då skulle behaga förkorta termen till en månad, så vore dock Jeffery intet därmed hulpen, eftersom KM:t då intet vore här» ($\frac{6}{6}$ 99).

Att rådet sålunda aldrig fick fungera utan kungen innebar

en bestämd avvikelse från vad tidigare varit brukligt. Åtminstone ett tiotal sessioner hölls under vart av åren 1694—96 i Karl XI:s frånvaro; men visserligen torde det varje gång skett efter hans speciella bemyndigande eller, såsom det i ett fall heter, »till hörnsamt följande av KM:ts nåd. befallning och särdeles constitutorio» (18/7 96). Nödvändigheten av icke blott befallning utan också constitutorium framgår därunder att när d. 4 dec. 1696 fortsattes med en dagen förut »efter KM:ts befallning» företagen revisions sak, Stenbock »påminnte att emedan ännu intet constitutorium efter vanliga praxin uti denna såsom alla andra saker vore av KM:t meddelat, att då därom måste ansökning göras innan saken kan slutas».¹

Medan Karl XII ej tillät att rådet arbetade i hans frånvaro, ansåg han sig oförhindrad att ensam besluta, utanför rådet. Då ett ärende där föredrogs, hände det att kungen gav tillkänna att han redan på egen hand resolverat däröver eller att han ville så göra. För en korpral, som blivit dömd att arbeta i Marstrand till dess han bättrade sig, intercederade kommandanten om befrielse från vidare fängelse: »KM:t påminnte sig att han redan bekommit den suppliken samt ock redan däröver resolverat att han skulle bli i Marstrand i 3 år» (7/6 99).² Två drabanter voro dömda att mista livet: »KM:t sade sig i nåde själv vilja över bägge dessa drabanter giva till officerarne sin muntliga resolution» (28/9 99).³ Det förekom också att kungen på egen hand ändrade ett i rådet fattat beslut (se nedan i denna avdelning, v. Brömssen).⁴

Rådets inkompetens att fungera på egen hand gjorde att den högsta rättskipningens jämna gång förrycktes av växlingar i kungens privatliv. Två långa pauser 1698 (1 juni—9 juli, 15

¹ Någon gång gavs ett mera allmänt bemyndigande, såsom 5/3 97. Intressant är att kronan ofta var part i mål, från vilkas handläggning Karl XI avhöll sig: han torde funnit sig jävlig.

² Ett liknande fall: »KM:t påminnte sig i nåde detta i Karlskrona vara avgjort» (25/10 98).

³ Den ene hade hotat en korpral till livet; den andre, som vid månadspengar utbetalning förmenat att 13 karoliner obehörigen innehölls av hans lön, hade skjutit de erbjudna pengarna ifrån sig med orden »jag ger dem 1,000 djävlar, den som tager det ena, får han taga det andra».

⁴ Prot. 18/3 99 visar hurusom i rådet resolverades över en dödsdömd rymmare men resolutionen omedelbart ändrades enligt kungens anvisning: »Resol.: avstraffas med 7 gatulopp, undergår kyrkoplikt och arbetar sedan i Marstrand hela sin livstid uti vanligt halsjörn. KM:t: nog utav i 3 år. Res.: 3 år.»

aug.—20 okt.) ha sin förklaring i kungens varma intresse för älsklingsystemen Hedvig Sofia och hans nära vänskap med hennes gemål hertig Fredrik av Holstein-Gottorp. Deras bröllop stod på Karlberg d. 12 juni 1698 och i aug. s. å. avreste de till hertigens hemland, då kungen följde dem ända till Karlskrona. Likaså berodde sommarpausen 1699 (13 juni—27 juli) av att kungen for ned till Ystad för att möta hertigparet vid återkomsten till Sverige. Att rättskipningen år 1700 fick ligga nere 1 febr.—21 mars kan ställas i samband med uppgifterna om kungens lysande maskerader, hans björnjakter vid Kungsör o. s. v.

Till åskådliggörande av i vad mån justitiesessionernas frekvens rönte inflytande av kungens personliga ledning meddelas här antalet sessioner för varje månad åren 1695 och 1698—1701. Beträffande tiden efter d. 5 april 1700, kungens sista session, gällde förordningen av d. 13 samma månad, vari det ålades de då till justitiens administrerande utsedda k. råden att »åtminstone trenne gånger i veckan uti K. Revision sig inställa, så länge några saker och mål oavgjorda finnas, men eljest så ofta att sammankomma som några saker darsammastädes kunna samkas».

1695

jan. 16	april 14	juli 6	okt. 20
febr. 1	maj 11	aug. —	nov. 19
mars 10	juni 9	sept. 8	dec. 14
S:a 27		34	14
53 = 128			

1698

jan. 7	april 5	juli 4	okt. 9
febr. 7	maj 10	aug. 7	nov. 24
mars 4	juni 1	sept. —	dec. 20
S:a 18		16	11
53=98			

1699

jan. —	april 4	juli 1	okt. 9
febr. 3	maj 2	aug. 3	nov. 2
mars 9	juni 3	sept. 4	dec. 5
S:a 12		9	8
16=45			

1700

jan. 4	april 7	juli 6	okt. 14
febr. 1	maj 7	aug. 7	nov. 11
mars 6	juni 12	sept. 9	dec. 7
S:a 11		26	22
32=91			

1701

jan. 1	april 8	juli 3	okt. 8
febr. 7	maj 14	aug. 2	nov. 9
mars 8	juni 6	sept. 11	dec. 6
S:a 16		28	16
23=83			

Mot de långa pauserna under sommaren och hösten 1698 kontrasterar starkt det flitiga sammanträdandet under årets sista kvartal, då kungen fr. o. m. torsdagen d. 20 okt. t. o. m. fredagen d. 23 dec. höll session alla vardagar med undantag blott för fredagen d. 28 okt. samt tisdagen d. 1 och onsdagen d. 30 november. En sådan trägenhet hos den kungliga rättskipningen har veterligen varken förr eller senare förekommit mer än en enda gång, hösten 1811. Fryxell vet berätta hurusom kungen velat med sträng plikttrohet liksom sona »det gottorpska raseriet» under årets föregående månader: »det vore orätt att låta mina stackars undersåter länge vänta på den rättvisa de av mig hava att fordra», skall han ha yttrat. Forceringen måste ha varit så föredragandena — även om de under pauserna försett sig med ett »lager» — som protokollisterna särdeles betungande. Vad åter kungen angår, så har de fyra timmarnas dagliga sysselsättning i rådet tydligen varit honom en ganska lätt börda; å honom har icke kunnat tillämpas vad på Oskar I:s tid yttrades med avseende å föredragningen i Högsta domstolen, att »sedan man avhört en sådan föredragning uti fyra timmar, kan man i allmänhet ingenting mera uträtta på den dagen, och den som har försökt det skall säkerligen vitsorda att man därav blir så ansträngd att man icke kan arbeta mera» (auditören Cederschiöld vid riksdagen 1853—54). Så ansträngd blev ej Karl XII, och det ehuru han steg upp kl. 5 om morgnarna och underkastade sig varje-handa för en ledamot i Högsta domstolen främmande strapats, såsom då han i dec. 1698 vilade tre nätter å rad oavklädd på en höskulle i hovstallet. Då kungen d. 3 dec. 1698 skriver till Rehnsköld med anledning av ett brev från denne, ursäktar han sin senfärdighet med att han, allt sedan brevet mottagande, »förmiddagarna suttit i Revision och eftermiddagarna haft till göra med de vanliga saker». De vanliga saker — det var ärendena både om rikets förhållande till främmande makter och om hela den inrikes så civila som militära administrationen. Hur grundligt kungen satte sig in i vad som rörde den sistnämnda styrelsegrenen framgår av skrivelsen där han i detalj diskuterar förtjänster och brister hos olika typer av gevär, musköter och pistoler.¹ Man torde å andra sidan kunna vara

¹ Med kungens beröm åt pistoler som »äro väl slätte och utan något krus gjorde» kan sammanställas vad han dagen efter myndighetsförklaringen yttrade till allmänna

övertygad om att justitiesakerna endast ytterst sällan voro i hans tankar sedan han lämnat rådsalen. Med stöd av Kaggs dagbok påpekar Carlquist att kungen d. 6 okt. 1699, då han under f. m. sysslade med justitieärenden, på e. m. »hissade med hundar en tjur på slottet». Från samma dagbok för 1698 kan antecknas att d. 2 maj, »efter aftonmåltiden, hände att kungen, försten och prinsen revo sönder kläderna för varandra i kras», och att d. 17 nov. »när jag bar in maten på kungens bord, som var med stekta syltfötter, kom kungen och slog fatet ur handen på mig». Båda gångerna hade kungen hållit justitiesession i rådet.

Man kan undra om kungen verkligen ansåg sig ha fullgjort sin plikt som högste domare med de 45 sessionerna under 1699. Själv yttrade han i rådet mot årets slut, vid behandlingen av en lagmans ledighetsansökan: »den som har en tjänst, han måste den förrätta» (^{11/12}) — ett yttrande som ju inte tyder på dåligt samvete. Måhända får man också i det förhållandet att sessionerna under 1700 och 1701, efter d. 13 april förstnämnda år, ingalunda uppgå till det då föreskrivna minimiantalet av tre i veckan se ett bevis för att balansen av oavgjorda mål icke vid kungens uppbrott varit anmärkningsvärt stor.

Den första justitiesession, vid vilken kungen presiderade, började utan all ceremoni,¹ upptogs helt av ett tvistemål, vars fördragning ej hann fullbordas, och bröts utan att kungen yttrat ett ord (X rf 1). Hans sista session slutade lika formlöst som den första börjat: sedan man omsider blivit kvitt ett resningsmål, som redan tagit hela nästföregående session i anspråk och varåt intet var att göra (se XIII), förekom blott följande:

Heerdhielm berättade att borgmästaren i Södertälje Erik Edman är av advokatfiskalen Möller bliven criminaliter anklagad för några dess förseelser; och som han under arresten är död bleven, så berder hans änka att hon må låta för honom ringa och honom sedan i tysthet begrava. Kanske det kunde remitteras till K. KammarRev

rådsprotokollet vid diskussion om vissa munderingssorters avskaffande. »*Gr. Wrede*: juffstövlorna draga stora penningar utur landet. *KM:t*: det är intet annat än att man säger det ser bättre ut. Men eljest hölle *HM:t* mer av smortläderstövlor, och vore de större lisa för landet. *Gr. Wrede*: därmed kunde många penningar behållas i landet, särdeles kunde de regementerna i Finland och Livland förses med smortläderstövlor, eftersom de intet komma till någon parad och *KM:t* intet får se dem. *KM:t*: men i smortläderstövlor måste man bruka vader. *Piper*: man måste ock hava vader i juffläderstövlor.»

¹ Jfr om Ulrika Eleonora d. y:s första session SvJT 1944 s. 144.

som vet på vad sätt han blivit anklagad, emedan fiskalen där inlagt sin libell emot bem:te borgmästare och han sig där förklarar. De lära bäst kunna säga vad begravning han kan hava förtjänt.

K. M:t resol. att det skulle remitteras till KammarRev att utlåta sig som de befinna saksens beskaffenhet.¹

Detta var det sista beslut kungen fattade i rådet, den föga glansfulla avslutningen på hans och rådets rättsvårdande samarbete i Kungshuset. Men vad allt hade han icke därunder varit med om! Otaliga processuella och exekutiva ärenden, mål om hemul vid jordafång, om leveransköp, fartygskollision, testamentsklander, fattigvårdslagstiftning, nattvardsgäster som hands-kats vidskepligt med oblaten, dueller och slagsmål, rymning och insubordinationsbrott, förbindelser i förbudna led, äktenskapsbrott, barnamord och fosterfördrivning, föräldrar som för att stilla hungern ätit upp sina egna barn, kyrkotjuvar, gårtjuvar och alla möjliga sorters tjuvar, o. s. v., o. s. v. »Då alla rikets missgärningar av blodskulder koncentrera i Högsta domstolen, så är det, Gud nåde oss, icke ovant för mig att höra rysliga saker», skrev Calonius 1794 när han blott ett halvår medverkat vid dömandet av Konungens dom. För Karl XII i rådet var det än mindre ovant, av den dubbla orsaken att riket då var vidsträcktare och kriminallagarna mera frikostiga på dödsstraff. Och han fick inte blott höra föredragandena berätta och råds-herrarna diskutera; han såg också inför sin tron dramatiska scener utspelas, med både knäfall och tårar. Det är i sanning egendomligt att man i detalj, stundom dag efter dag, kan följa hur kungen redan under flera år utövat den högsta rättsvården i riket när han — innan han ännu nått våra dagars kriminella myndighetsålder av 18 år — drog ut på det segertåg som skulle slå Europa med häpnad. Bilden av kung Karl den unge hjälte, stående i ensamt majestät, med det bara huvudet, den enkla soldatrocken, ryttarstövlarna och huggvärjan, bör icke få alldeles undanskymma den minst lika verklighetstrogn av konungen vid än yngre år, där han i allongeperuk, broderad sammetsrock, strumpor och lågskor sitter omgiven av rikets excellenser och skipar rätt bland sina undersåtar.

Närmare besked om den skiftande mängden av mål och ärenden finner läsaren i följande avdelningars kasuistik, och han

¹ Jfr 3/12 98 om begravning av kapellanen Roselii döda kropp.

må själv bilda sig ett omdöme angående värdet av kungens diskussionsinlägg och beslut. Här skall emellertid, företrädesvis med stöd av material som eljest ej redovisas i boken, framhållas några mer allmänna synpunkter på kungens domarverksamhet.

Hans Järta, som har förtjänsten av att först ha beaktat denna sida av kungens regemente, ger därom följande vitsord: »Med uppmärksamhet avhörde han vidlyftiga skriftväxlingar samt muntliga anföranden av parterna, vilka vanligen fingo företräde inför honom i senaten, och under de med ordning och värdighet förda rådplägingarne om domsluten, då lärda termer och satsar även ur romerska rätten ej sällan förekommo, gjorde han frågor och yttrade sin mening på ett sätt som visade att han riktigt uppfattat tvisteämnena samt skarpsinnigt bedömde dem. Hans rättskänsla var självständig, stundom oböjlig sträng, i synnerhet då det handlade om bestraffning av brott emot sedligheten. Men han [= rättskänslan] yttrade sig ock i sorgfällig fordran av laglig bevisning.»

Vad till en början uppmärksamheten angår, så skriver även F. F. Carlson om kungens arbete i rådet att han »deltog samvetsgrant i de där förekommande målens behandling», och Carlquist säger, i samband med episoden om hundarna och tjuren, att »kungen med vanlig uppmärksamhet sysslar med revisionsärenden på förmiddagen». Nu må väl detta tal om uppmärksamheten kunna som generellt omdöme anses försvarligt, men mer än en gång finner man att kungen haft svårt att koncentrera sig på ämnet. I ett mål om giltigheten av ett testamentariskt förordnande frågade han — efter föredragning, diskussion och partsförhör — »vem som påstår testamentet» och, sedan han därpå fått svar, »vem det blivit testamenterat till» (⁵/₁₁ 98). Omedelbart efter det Lillienstedt i ett mål om hemul uppläst sin relation med alla därtill hörande dokumenter frågade kungen »sig till information om denna sakens beskaffenhet», varpå Gyldenstolpe »upprepade densamma av begynnelsen, nämligen huruledes» o. s. v. (⁸/₁₁ 98). Ett särdeles åskådligt exempel på kungens förströddhet ger revisions-saken mellan Gillius de Flon d. y:s stärbhus och hans systers barn, vilka förmenade att Lotorps bruk, som tillhört deras morfar Gillius d. ä., efter dennes död drivits av morbrodern för arvingarnas gemensamma räkning och att han förty bort redovisa arvsmedel. Föredragningen började med en hand-

ling från 1635, varigenom några bönder försålde sin lagfångna skatte- och ärfteliga ström som löper genom Lotorps ägor. Kungen har tydligen funnit det besynnerligt att köpa äganderätten till en alltjämt föränderlig vattenmassa, och han frågade »om Gillius de Flon köpt strömmen» — vartill Falkenberg svarade att »man kan intet rätt kallat ett köp, utan ett kontrakt att nyttja strömmen emot avgift». Efter en stund gjorde kungen en ny fråga, »om det är den Gillius de Flon som klagades vara så elak emot föräldrarna», vilket bejakades. När ytterligare åtskilliga handlingar blivit upplästa, frågade kungen »varuti saken egentligen består», och Heerdhielm angav detta korteligen. Kungen var ändå inte riktigt med, utan när åter någon stund förgått undrade han »vem som pretenderade arv», varpå Gyldenstolpe lämnade en klar exposé av sakens läge. Omsider hade man hunnit fram till deduktionerna. Heerdhielm »berättade att deduktionerna äro mycket vidlyftiga, gå till 10 ark tillsammans, och är eljest sedermera åtskilliga dokumenter inlevererade som intet äro upplästa. Om KM:t nådigst skulle behaga att låta därmed anstå till i morgon? KM:t mente det kunde nu väl avgöras och befallte att deduktionerna uppläsas skola.» Det gjordes, parterna inkommo till förhör — något som regelmässigt ansågs inte böra ske förrän man hade saken klar för sig — och efter förhörets slut var kungen, tyckes det, fortfarande ganska oinvid i målet. Omedelbart efter anteckningen om att parterna avträtt heter det: »KM:t frågade furu det hänger ihop» (²³/₁₁ 98).

Kungens frågor, som enligt Järta skulle visa att han riktigt uppfattat tvisteämnena, ge sålunda i dessa och flera andra fall fastmer vid handen att han icke följt med och ej hade reda på vad saken gällde. Även då visa de ju likväl att han ville veta och förstå vad han skulle döma om, och ofta vittna hans frågor om en vaken vetgirighet hos nybörjaren i lagfarenheten. Så spørjer han i ett underställt mål om flera brottslingar, av vilka en dömts blott till böter, »huru de komma att referera angående den ena som intet är dömd till livet» (svaret hänvisade till vad Högstsal. KM:t förordnat). Andra dylika frågor äro: om intressena icke få stiga över alterum tantum (svar: inte i Livland); hur kommer Göteborgs stad till att giva lejde; varför gå de som klaga över magistratens i Riga beslut icke först till HovR:n (i båda fallen hänvisades till Gustav Adolfs privilegier för staden); om bisko-

parne meddela fullmakter på några pastorater och huru många slag och av vad art de voro (³⁰/₅ 98; Falkenberg redogjorde för de treggehanda slagen); hur är det med dem som äro rådsbane; o. s. v. Han kunde också göra frågor som syftade till annan information än den rent juridiska. I ett mål om bättre rätt till en sjöbodstomt vid Packartorget, beträffande vilken magistraten skulle gjort sig skyldig till tvesalu, förekom: »*KM:t* frågade huru de komma att sälja tomter från staden. *Heerdhielm*: på det staden må bebyggas, penningarne sättas i banken och kasta intresse av sig; och är intet så mycket som säljes, allenast till 4 å 500 rdr om året» (⁷/₁₁ 98).

Att, såsom Järta skriver, rådplägingarna om domsluten fördes med ordning och värdighet är obestriddigen riktigt. Flera smådrag visa också att kungen gärna utövade en viss ledning under förhandlingarna. Han bestämde ibland om föredragningsordningen (voro generalauditörsmålen många fick Holmström befallning att de skulle tagas före revisionssakerna) och även någon gång om rådkammarens sammansättning. Han glömde icke att sedan huvudsaken var avgjord påminna om expenserna och om böter pro temerario litigio. Vid en diskussion om förbudna led ville han se vad Guds lag därom stadgade, »och som bibeln inbragtes uppläste *KM:t* själv därav» åtskilliga verser. En annan gång, då konsistorierna yttrat sig, hade han i förväg tagit kännedom om utlåtandena. »Jag har läst dem igenom», gav den ännu ej 16-årige konungen tillkänna och lämnade en resumé av innehållet. »*KM:t* översåg allt detta själv och befallte att det lades ad acta», säges om arbetsgörelser från Svea HovR (¹⁷/₂ 99), likasom det är antecknat att kungen själv såg på handlingar, vilkas yttre beskaffenhet var relevant, eller på insända likdelar. I en revisions sak hemställde Gyldenstolpe om icke *KM:t* behagade konfirmera lagmansrättens dom »och något tillägga de därutinnan terminerade expenser, så att summan kunde bliva 1,200 dr smt. *KM:t* frågade expenssumman i lagmansdomen, som var 856 dr, och räknade själv över att summan blev full till 1,200 dr smt, nämligen 344 dr till 856 facit 1,200 dr smt» (⁹/₁₂ 98). Om någon skulle uppkallas hände det att kungen gav noggranna order därom. Det förekom också att han själv väckte ett ärende i rådet.

Där man snarast ville vänta sig en kunglig processledning, vid de muntliga förhören med parterna, finner man emellertid knap-

past ett spår därav. Det hände, någon enstaka gång, att kungen vid parternas företräde uttalade den sedvanliga förmaningen att handlingarna redan vore upplästa och att parterna alltså borde andraga vad de kunde ha att påminna utöver det skrivna ordet, men i allmänhet gavs denna anvisning — försåvitt den alls omnämnes i protokollet — av äldste närvarande rådsherren å KM:ts vägnar.¹ Och under själva konferensen förhöll sig kungen passiv, utom i ett par betydelselösa undantagsfall. Liksom sin fader ville han gärna få tvister bilagda i godo, eller — som det en gång heter — »KM:t lät sig i nåde märka behagligast vara att denna tvist bilagd och förlikat bleve». Men han proponerade aldrig själv förlikning medan han hade parterna framför sig: han skickade ut revisionssekreteraren att förhandla med dem i förmaket, kanske upprepade gånger i samma mål.

Oförtydbart är att kungen var en vän av rask handläggning. Kanske var det för att lugna kungens iver, som Wallenstedt, vid föredragning av ett mål om likvidation mellan två stärbhus, berättade att Högstsal. KM:t suttit över ett liknande mål i åtta dagars tid. »KM:t måste hava varit en mycket vidlyftig sak som man så länge suttit över» (21/5 98). Då föredraganden, såsom ej sällan hände, hemställde om en skrift skulle uppläsas eller inte, fann kungen esomoftast uppläsningen onödig. »KM:t befallte att såsom akten var vidlyftig och kommissionsprotokollet och domarna ej kunde uppläsas utan med lång tids förspillande, sakerna då summariter och korteligen föredragas måtte», heter det i fråga om åtskilliga mål som förevarit vid kommissionerna i Jämtland 1670—97 (1/6 98). Mycket ovillig var kungen att låta ett mål gå över från ena dagen till en följande. I protokollet finnes ingenstades antecknat hur dags sessionerna började, men att det normalt var kl. 8 framgår av att parter blevo uppkallade till denna timme (se X rf 2).² Att kl. 12 p. d. ansågs vara uppbrottstid är flerfaldigt bestyrkt,³ liksom också att kungen ibland

¹ Det bör dock nämnas att även Karl XI, som under förhören ingalunda satt tyst, ofta lät den inledande förmaningen ges av sin närmaste man i rådet.

² Jfr ovan s. 18: »till morgon kl. 7 tilläventyrs innan KM:t kommer i rådet». Sessionen 21/4 96, då ett mål måste uppskjutas till följande dag, avslutades med att Karl XI yttrade: »i morgon komma vi præcise upp igen kl. 8».

³ T. ex. 2/11 98: »och som tiden redan var skriden något över middagen, så differerades parternas muntliga konferens till morgondagen»; 21/1 00: emedan saken fanns klar, »tiden dessutan mestendels liden att klockan var inemot tolv, ty fann KM:t för gott att låta inkalla parterna till muntligt förhör».

höll sina råd längre kvar. I ett mål, vari två av Svea HovR:s ledamöter blivit uppkallade att höras, hemställdes om de längre skulle vänta ty »klockan är redan över ett» (³¹/₅ 98). I några revisions-saker kan man ännu förnimma föredragandens och excellensernas oro för att icke få sluta i tid. När Heerdhielm upplyst att å ömse sidor inlagts mycket vidlyftiga deduktioner, yttrade Gyllenborg: »om deduktionerna äro vidlöftiga, lärer saken näppeligen denna gången kunna ändas, emedan klockan redan är 11 slagen.» Sedan den ena deduktionen blivit uppläst och en bit av den andra föredragits, frågade kungen »om den vore vidlöftig och mycket därutav återstod. *Heerdhielm*: en god del vidlöftigare än den förra och att ännu fem blad hel kompress skrevna återstode, och klockan är emot 12. *Gr. Wallenstedt* sade det uti Sal. KM:ts tid, när saken fanns klar, lästes allenast upp den partens skäl och deduktion som saken syntes falla emot. *Gr. Piper*: parterna lära ändå vid muntliga konferensen andraga de förnämsta skälen som de uti deduktionerna anfört hava, ty om de denna gången skola höras och saken bliva avgjord, måste de fuller nu inkallas». Konferensen hölls och saken avgjordes, och därutöver behandlades några småärenden (⁵/₈ 98). En annan gång berättade Lillienstedt, emedan nu klockan var 12 slagen, att ännu tre §§ [= klagopunkter] vore övriga, därav två vidlyftiga, »så att det torde därmed gå något långt ut. *KM:t* mente det skulle ännu kunna avgöras. *Gr. Piper*: de måste vid var punkt komma in till muntlig konferens och tager det mycken tid. *Heerdhielm* berättade ock att de uti Revision hade stämt parter upp efter middagen till konferens, som intet lärer kunna ske om det skulle här gå för långt ut. *KM:t* differerade då det som övrigt var till morgon» (²⁸/₁₁ 98).¹

Hans Järtas något dunkla omdöme att kungens rättskänsla var stundom oböjlig sträng har generaliserats av Carlquist. »Han är sträng i sina domar», skriver denne och citerar därvid ett yttrande av franske ministern d'Avaux, att där Karl XI skulle ha dömt till 3 par gatulopp dekreterar Karl XII 4 par. Detta yttrandes ovederhäftighet karakteriseras redan av det faktum att Karl XII aldrig dömde till *jämnt* antal gatulopp, men fränsett

¹ NRev:s sammanträden hölls så gott som alltid på eftermiddagen. Hur dags de börjades kan efter NRev:s protokoll blott approximativt fastställas: »Heerdhielm lät sig ursäktas att intet kunna förr än kl. 5 uppkomma för andra angelägenheter skull» (¹⁸/₁₂ 97). Uppbrotstimmans är däremot klar: »såsom kl. var 6 slagen, alltså skildes KRev åt» (⁴/₁₀ 97).

detta kan det icke medges att Karl XII skulle i allmänhet varit benägen för hårda straff. Han leutererade flitigt, frågade »vad pläga de få», och när inom rådet yppades skilda meningar om bestraffningen gillade han ofta den lindrigare. Att, såsom Järta framhåller, kungen dömde strängt »i synnerhet då det handlade om bestraffning av brott emot sedligheten», har sin riktighet så till vida som kungen ansåg sig bunden av straffbuden i Mose lag. Det bestämmande härvid var mindre hans allmänna rättskänsla än hans bokstavsrespekt för bibelordet.

Med all rätt betonas av Järta kungens skarpsinne. Från barn-
domen tränad i ordstrider med sin lärare Nordenhielm har kungen tydligen känt sig road av bollkastningen med skäl och motskäl; se t. ex. hans inlägg i hemulstvisten om godset Reggefer (X rf 11) eller i målet mot Elisabeth Krook om fosterfördrivning (IV). Ett litet prov på kungens tankeskärpa må här anföras. En häradsfogde, som kommit på balans, fick den efterskänkt vid kungens smörjelseakt, men hans löftesmäns egendom blev dock för balansen sekvestrerad, och de klagade. »*Gr. Piper*: när *KM:t* eftergivit principalen skulden, så kunde han intet annat se än att kautionisterna böra slippa. *KM:t*: om man tager betalning av kautionisterna, så är det lika som toge man den av principalen, och blir då ingen eftergift» (¹⁸/₄ 99). Kungen ville se situationen närmast ur den synpunkt att bifall till kravet mot kautionisterna skulle eludera den kungliga nåden.

Om självständigheten hos kungens rättskänsla kan ej heller vara tu tal. Den kan framträda på ett vackert och överraskande sätt, såsom då kungen, utan minsta anledning från rådsherrarnas sida, begränsar införsel i pension med hänsyn till pensionärens egna levnadsbehov (se XII), men den kan också få tycke av envishet och självgodhet. Fryxell talar om den märkvärdiga sträng-
het och överlägsenhet, varmed kungen behandlade sina grånade rådgivare, och om deras klagan över att han väl med orubbligt lugn »avhör tåligt allt vad mot hans förslag invändes, men upprepar sedermera helt bestämt vad han redan förut beslutat och tillägger: sådan är min vilja». Om efter justitieprotokollens vittnesbörd någon rådsherre kan sägas vara av kungen snävt bemött, så skulle det vara hans forne guvernör. En inhysesman, som dömts till böter och kyrkoplikt för det han gått oskriftad till nattvarden (11: 9 kyrkolagen), befriades från böterna. Om över-

läggningen heter det: »*KM:t*: nog kunde han gå till Guds bord fast han intet varit till skrift, vilket allenast för en god ordning skull är gjort. *Gr. Gyldenstolpe*: essentielle quid är ej skriftermålet, och kan man dessutan efter en rätt contritionem cordis begå Herrens nattvard, utan är skriftningen quoad bene esse och för en god ordning skull, vilket också efter kyrkolagen i ovanbemälte kapitel och § vid 100 dr smts böter och kyrkoplikt ej bör förbigås. *KM:t* itererade sitt förra tal nästan med samma ord». Tydligen har kungen velat låta Gyldenstolpe förstå att vad denne sagt till bekräftelse av de kungliga orden varit överflödigt (^{5/10} 99). I ett mål hade kungen resolverat att expenser skulle betalas med 200 dr smt. Sedan konceptet till domen blivit uppläst undrade Gyldenstolpe »om det icke kunde bli vid etthundra dr smt? *KM:t*: det kunde bli vid de 200 dr som redan resolverat är» (^{23/11} 98). Se ock nedan under III, målet om Elin som var troluvad med Anders och hävdad av Truls. Måhända kunde också Falkenberg känna kungens replik onödigt retsam i följande mål. För mordförsök i förening med hemgång m. m. var en brottsling efter olika kapitel i StL dömd att böta, förutom fullt edsöre, tillhopa 172 mk smt, vilka böter skulle för *KM:ts* höga närvaro i staden fördubblas; och eftersom han inte kunde erlägga böterna skulle han jämlikt 26 kap. EdsöreB StL mista livet. Hur borde nu leutereras? »*Gr. Falkenberg*: om han pliktar med ett gatulopp för varje 8 dr smts värde? *KM:t*: då skulle han löpa alltför många och de straffas aldrig mera än med nio, och får det stanna därvid» (^{17/4} 99).¹ Falkenberg, som i sitt förslag tillämpat proportionen mellan gatulopp och det stulnas värde i 1653 års straffordning, har säkerligen varken förbisett den höga bötessumman eller menat att det vanliga maximum av gatulopp skulle överskridas.

Det bör emellertid inte förtigas att man också kan få se huru kungen, under ärligt bemödande att finna rätta lösningen, oförbehållsamt vidgår sin stora tveksamhet och blott alltför villigt låter diskussionen sväva ut (se t. ex. IX, om förvandling av arbetsstraff för kvinna till risslitning). Synnerligt vankelmod, och på samma gång självrådighet, visade han vid avgörandet av ett mål från Dorpats HovR. *KM:t* hade bestått HovR:n fyra man av garnisonen — HovR:n kallade dem drabanter — att

¹ 172 mk smt dubbelt = 86 dr smt, således — efter 1 gl för 8 dr — mer än 10 gl.

utom under ferierna («så länge juridiquen påstår») växelvis två och två hålla vakt utanför domsalen («stugan där domarena sitta uti»), på det ingen vid dörren må lystra efter det som därinne talas samt för att hindra tumult och vara vid handen när någon skall arresteras. En av soldaterna, som inte hade vakt utan bar ved i förmaket («stugan där parterna äro»), hade när kapten v. Brömssen kom in underlåtit att hälsa och behållit hatten på, trots B:s tillsägelse att han skulle taga av den, varför B. slagit honom i huvudet med sin käpp så att det blödde. HovR:n dömde B., på åtal av fiskalen, att böta 300 dr smt; B. sökte nåd. Kungen »tyckte att officeraren gjort rätt däruti att han straffat honom», och till Heerdhielms erinran att HovR:n straffat B. därför att han slagit soldaten i hovrättsförmaket och att soldaten där stod ej under officerarens utan under HovR:ns kommando replikerade kungen: »soldaterna äro av officerarne allenast länte till HovR:n och äro dem likafullt respekt skyldige». Det resolverades att B. skulle slippa böterna. Men i brädden av protokollet härom, d. 13 mars 1699, är tecknat: »Sekret. Heerdhielm berättade att KM:t, när brevet skulle underskrivas, hade denna resolutionen ändrat, så att i st. f. eftergift skulle inkvireras.» Emellertid blev nådeansökningen på nytt föredragen några månader senare, varvid blott följande yttranden protokollfördes: »KM:t: han har inte slagit någon av hovrättsposterna, utan en soldat som stått under hans commendo, och kan slippa böterna. Heerdhielm frågade om den tillförene anbefallta undersökningen skulle innehållas. KM:t samtyckte också i nåde härtill» (19/8).

Järtas påstående att kungens rättskänsla även yttrar sig i sorgfällig fordran av laglig bevisning får icke förstås så som skulle kungen känt sig bunden av någon legal bevisteori. I mål om en mot sitt nekande livdömd tjuv yttrade Wallenstedt: »det är svårt att döma uti tjuvsaker, ty om skälen eller omständigheterna äro aller så klara och icke egen bekännelse därhos eller han är på gärningen bartagen, kan ingen döma honom»; men häremot protesterade kungen: »om han nekar och klara skäl eller vittnen äro, bör han dömas skyldig oaktat vad han nekar, ty tjuvar bekänna intet gärna sanningen» (20/10 98). Också kunde han i mål ang. profoskarlen Påfvelsson, som — enligt rådsprotokollet — var »nästan övertygad» om kyrkstöld, stadfästa dödsdomen med orden: »det synes han är förhärdad och skyldig fastän han

nekar emot uppenbara sanningen, och är bäst han kommer avvåga» ($\frac{4}{3}$ 99). Å andra sidan må man icke föreställa sig att kungen skulle ogillat den för nutida rättskänsla så motbjudande utvägen att vid bristande full bevisning om ett brott döma till straff, ehuru lägre än det för brottet lagstadgade. Väl utlät han sig i mål om en för flera brott lagförd att »det han ej är övertygad till kan han ej plikta före»,¹ men det yttrande med vilket han bemötte Wallenstedts nyss anförda principuttalande fortsatte och avslutade han så: »och efter denna är en mörk sak, får han slippa med gatulopp.»²

Sin tes om kungens krav på laglig bevisning har Järta själv belyst med ett referat ur protokollen om användningen av tortyr. Referatet — det enda Järta meddelar för att bestyrka sin karakteristik av kungens rättskipning — är emellertid icke fullt korrekt och har därigenom föranlett en överdriven glorifiering av kungens ställning till nämnda tvångsmedel (se VIII).

Hans Järtas skildring av kungen som domare, vilken torde blivit bestämmande för den gängse uppfattningen, är nu kritiskt genomgången. Här må emellertid ytterligare uppmärksammas i vad mån vissa personliga drag, sådana som Ernst Carlson utläst ur kungens brev, framträda också i protokollen.

Kungens förkärlek för folkliga talesätt, för korta kärnfulla uttryck, kommer flerstädes till synes. Man jämföre Falkenberg och kungens olika sätt att motivera strängt straff för en soldat som förgått sig mot en korpral: »*Gr. Falkenberg*: där måste vara respekt för officeraren. *KM:t*: de måste lära veta hut» ($\frac{23}{12}$ 98). Då presidenten Lars Fleming, som efter ackord fått likvid av en gäldenär i Amsterdam, sedan sökte betalning ur dennes tillgångar här i riket, yttrade kungen: »det lärer intet

¹ Målet angick en dödsdömd soldat. Kungens yttrande var en replik till Falkenberg som anförde: »han må väl gå till galgen, ty han har tre livssaker på sig: 1) rymt, 2) bekant själv hava stulit 88 dr smt som överskrider det uti 1653 års straffordning utsatta kvantum på livsstraff, 3) är ock stora skäl det han begått kyrkotjuvnad, fast han ej det bekänner och tillstår». Kungen bestämde straffet till 9 gatulopp och livstids arbete i Marstrand ($\frac{29}{10}$ 98).

² I målet hade dock före Wallenstedts uttalande förekommit: »*Gr. Falkenberg*: han nekar inständigt fast rätten finner sådana skäl och omständigheter som konvincera honom att vara skyldig, och är bättre i sådana mål att släppa honom än straffa en oskyldig. *Heerdtielm*: det han beskylls före, det nekar han till, men bekänner det man intet vet utav, och tör kanske vara ledse vid att leva». Straffet blev 3 gatulopp. - Se om »Verdachtstrafe» Studier s. 51 not 7 och Lychnos 1940 s. 135 f.

gå an att han således får hissa med tvenne tacklor som köpmännen här säja» (25/11 98). I mål om en soldat, som blivit illa behandlad av sina kamrater, tyckte kungen att »alla hava de velat skorigla honom». Med orden »stölden bör intet delas» återgav han föreskriften i k. brevet d. 29 juli 1698 att var och en av dem, som äro delaktiga i tjuvnad, bör avstraffas efter stöldens hela kvantum (9/8 99). Om en som varit med i ett marknadstumult i Lund, varvid en vaktkarl blivit dräpt, åberopades en attest, att han ej rört den döde. »Han var likväl med i flock och farnöte», yttrade kungen (23/2 99). Att dödsdom inte kan motiveras blott med bindande omständigheter och liknelser formulerade han så: »på presuntion måste man intet hugga huvudet av folk».¹

Om kungens muntra skämtlynne, flerstädes dokumenterat i hans brev, blir man i protokollen föga erinrad, något som ju endast talar till hans fördel. Alldeles omärkligt är det dock ej. Magistraten i Åbo hade till ålderman för hantverkarnas generalgille i staden utsett en guldsmed; valet klandrades av några gillesbröder på den grund att den valdes mästestycke godkänts av mästare inom annat yrke än hans eget. I målet härom anmärkte kungen, kanske med tanke på ne sutor ultra crepidam, att han »visste intet om det var lagligt att skomakare skola judicera om gullsmedmästestycke» (9/8 98). En viss godmodig snarfyndighet visade han vid leutation av straffet för en tredje resans tjuv som stulit rovor, 7 tunnör. »Kanske han kunde slippa med några gatulopp», undrade Falkenberg. »*KM:t*: huru många gatulopp? *Gr. Falkenberg*: eftersom han har lupit förr och nu är dömd från livet, kunde kanske bliva 9 gånger. *Gr. Piper*: han haver gjort det i hungersnöd, kunde kanske slippa med 5 gånger. *KM:t*: om han löper 7 gånger, så betalar han dyrt nog rovorna som han stulit» (14/11 98). Kanske var det också med ett slags galghumor som kungen om en förrymd livstidsfånge, dödsdömd för stöld, yttrade: »det är bäst att låta hänga honom så slipper han spön, ty han lærer ändå intet göra gott» (20/10 98); liksom det även förefaller antagligt att han icke ville ha sitt omdöme taget alldeles efter orden, då han i mål om en för tvegifte åtalad soldat, som hållits häktad i fyra år, uttalade

¹ Att kungen dock någon gång fällde dödsdom på presuntioner, se ovan ang. profosskarlen Påfvelsson s. 36.

att »fyra år är tämmeligen länge att sitta inne» ($\frac{1}{3}$ 99). En änkefru hade efter sin gifta dotters död gjort ett testamentariskt förordnande som ansågs kränka den dåmera omgifte mågens rätt till första hustruns aldrig utbetalade fädernearv. Enligt en attest skulle dock mågen vid förordnandets upprättande tackat svärmodern och kysst hennes hand. »Det vore mycket om han det skulle hava gjort», tyckte kungen ($\frac{21}{3}$ 99).¹

Kungens månhet om allas likhet inför lagen, hans ovilja mot privilegier, framträder i flerfaldig mätto. En korpral Usedom var dömd från livet, han hade bl. a. under flygande fana givit en furir två hugg. »*KM:t* tyckte vad korpralen gjort vore så grovt att han meriterade därföre löpa gatulopp. *Holmström* påminte underdån. att han vore en adelsman, pläga intet gärna med sådant straff beläggas. En månads fängelse på vatten och bröd är likt med livsstraff. *KM:t*: den som sig så förhåller kunde väl mista adelskapet; är lika mycket om han är adel eller ej.» Straffet blev 9 gatulopp och arbete i Marstrand ($\frac{11}{5}$ 98).² En annan gång föredrog *Holmström* ett förslag av översten Knut Posse att de soldater, som för rymmande, stöld eller dylikt sändes till Marstrand, icke skulle njuta i allo samma förmåner som avskedade soldater, utan att en av dessa förmåner, »pre-tention i livreriet», kunde tillfalla de i stället antagna som av sina första månadspengar måste betala handskar, skor, hårpung m. m.; det vore ju också daglig praxis att en tjänare, som jagas från tjänsten, måste lägga av sig husbondens klädsel. »*Holmström*: det tyckes att en sådan haver gjort sig förmedelst sin missgärning av den förmånen förlustig, och kommer det andra till godo. *KM:t*: det blir då en olikhet emellan dem som antagas, den ene får bättre villkor än den andra. *Resol.* att detta kunde ännu något anstå» ($\frac{3}{8}$ 98).³ En trädgårdsdräng, som avlat barn med jungfru Helena Rosenhielm, hade med tillämpning av 1665 års stadga och förbud om olagliga giftermål blivit av Svea HovR för lägersmålet dömd till risslitande och lands-

¹ Om förordnandets giltighet tvistades mellan barnen i mågens båda giften; den yngre kullen påstod ogiltighet. Av vardera kullen uppträdde vid förboret inför kungen en temperamentsfull fru. Mot uppgiften att Frantz de Moy (för nutiden kanske mest känd genom Karlfeldts dikt Vårskuggor) skulle ha vittnat att mågen ej godkänt förordnandet anförde den äldre fruns advokat att detta vittnesmål ej avlagts inför någon rätt utan i mågens hus — vartill frun själv fogade: »och kanske vid ett glas vin».

² Se vidare om gatulopp IX.

³ Något avgörande i ämnet torde icke ha träffats.

förvisning. »*KM:t*: det är bäst att härutinnan dömes efter allmän lag och ej efter det plakat som i regeringens tid eller under förra minorenniteten gjordes om adelns olagliga giftermål.» Straffet för lägersmålet blev blott böter ($17/2$ 99).¹

Att kungen icke ville veta av anseende till personen visar hans beslut i följande mål. Handelsmannen Jean Bedoire, som infört ett parti damast och rosettdräll, hade fått varan konfiskerad och dömts att böta dess tredubbla värde. Han sökte nåd och styrkte med attest att han införskrivit varan på begäran av HM:t Änkedrottningen genom hennes hovmästarinna. »*KM:t*: det är en förbuden vara, därför måste hon också bli konfiskerad.» Det upplystes att varan ej kunde tillverkas i Sverige, Falkenberg anförde att »man kan snart sagt intet få köpa en aln fin lärft här i staden», och Heerdhielm yttrade att om Bedoires supplik avsloges »lärer han taga sin regress på hovmästarinnan och bliver eljest alldeles ruinerad, varandes hans förnämsta ansökande om böternas tillgift. *KM:t*: han må då slippa böterna, men varan konfiskeras» ($26/3$ 00).

Påfallande är kungens intresse för personliga detaljer, ett intresse som redan i det föregående kunnat skönjas. Han har tydligen satt en ära i att äga en landsfaders kännedom om sina undersåtars privata förhållanden, och någon gång kan man måhända misstänka att han frågar lika mycket för att visa vad han redan vet som för att få veta mera. I ett stöldmål, vari även förekom — dock ej som ett ämne för prövning — att Mathias och Claes Kesemacher mottagit vissa av tjuvsakerna, frågade kungen »om det vore smederna Kesemacher som i domen äro nämnda», vilket bejakades ($27/1$ 98). En förare Utterklo hade försummat sin vakt. »*KM:t* frågade om denne var sekreteraren Utterklos broder. *Gr. Piper*: nej, hans broder, tillika med den som var fänrik» ($2/8$ 98). Det hände att kungen misstog sig om person, såsom när några bönder framställde klagomål mot en lantjägare Weidell. »*KM:t* sade att överjägmästaren mycket honom berömmar. *Gr. Piper*: det vore en annan som är på Öland» ($21/11$ 98). Stöld hade skett från fogden Abraham Dalborg.

¹ Om Helena Rosenhielm se vidare VIII, vidskepelse, och om 1665 års plakat Bil. 3. Se ock Ingrid Tridelias ansökan om lejd för hennes man f. d. kyrkoherden Barfodius, som rymt ur landet enär han av en adlig kvinnsperson Papegoja blivit beskyldd för olovlig beblandelse med henne ($22/8$ 99), samt om adliga och oadliga testamenten XV, tiggarrordningen.

»*KM:t* frågade av vad orsak denne Dalborg kommer att nämnas uti rannsakningen kommissarius. *Svarades* att han torde jämte befallningsmanstjänsten vara mantalskommissarius eller kanske förut haft någon sådan tjänst» (¹⁷/₂ 99). Den avsatte riddarhusfiskalen Riddermarck begärde från Köpenhamn anstånd för sina kreditorer. »*KM:t* sade slika brev ej pläga meddelas, frågade sedan vad han sig nu kallar och att han ej borde nämna sig Riddermarck utan fiskalen taga i denna saken. *Resol.* att riddarhusfiskalen detta ansäjes, men det hans söner och andra barn måge nämna sig Riddermarcker» (²/₅ 98).

Ernst Carlson ser i kungens brev flera bevis på hans starka minne. Även ur protokollen kan man hämta vittnesbörd härom (se t. ex. VI, lydnapplikten som straffrihetsgrund), men man finner också att kungens minne av vad han själv beslutat svikit honom i ett fall, där man tycker att han borde haft särskild anledning att ihågkomma det tidigare avgörandet (se IX, verkställighet av gatuloppstraffet).

Det ämne, som Grimberg behandlar under rubriken Karl XII och kvinnorna, finner Ernst Carlson vara i kungens brev så till vida belyst som dessa bekräfta »hans allbekanta likgiltighet för det täcka könet». Rådsprotokollen ge annat besked. Det är av dem till en början klart att — fränsett erotiken — kungen ingalunda saknat intresse för kvinnans särskilda förhållanden. Man ser sålunda att han sökt göra sig förtrogen med läkarevetenskapens rön om fosterutvecklingen (se IV, fosterfördrivningsmålet). Då Gyldenstolpe mot en ogift barnaföderska anförde att hon länge nekat för sitt havandeskap, tog kungen — ännu blott sextonårig — hennes försvar med en replik som vittnar om att han ansåg sig ha vunnit god erfarenhet om dylika situationer: »det göra de alla, och många ärliga fruar vela intet gärna detsamma tillstå, utan döljat det längsta de kunna» (³¹/₁₀ 98).¹ I en fråga de lege ferenda anmärkte Lillienstedt att »det skulle bli va svårt om lika straff skola sättas för jumfrur som för gifta hustrur», men kungen tillrättavisade honom: »där äro gamla jumfrur som ofta äro klokare än gifta hustrur» (¹⁸/₉ 99).

Vad så angår kärleken mellan man och kvinna visa protokollen att kungen ansett all lättfärdighet fördömlig. En muskete-

¹ Nästan ordagrant detsamma yttrade kungen ²²/₅ 99.

rare i Riga hade i kyrkan och på vägen dit antastat åtskilliga hustrur och jungfrur med olovligt berörande och med skamlösa och förargliga ord. »Han har haft lust att skämta, men sådant skämt duger intet», utlät sig kungen och dömde musketeraren att löpa 9 gatulopp, smidas i halsjärn och arbeta alla sina dagar vid fästning ($\frac{3}{8}$ 99). Men av det rättsfall för vilket nu skall redogöras framgår att kungen med märkligt mild blick såg på en konflikt mellan ren ung kärlek och samhälleliga ordningsregler.

En ung adlig officer Carl Hindrich Hård trolovade sig med en fattig torpardotter Elin. Då hans föräldrar ej ville samtycka till äktenskapet och vigsel därför ej kunde erhållas här i landet, beslöto Hård och Elin att fara till Fredrikshall och där låta viga sig av norsk präst, men när de nalkades gränsen fingo de veta att de i saknad av pass ej kunde komma in i Norge. De övertalade då en dragon som de haft med sig hemifrån — Hård tycks ha varit kavallerist — att på närmaste gästgivargård viga dem, och sedan denna vigsel skett levde de som man och hustru. Vid hemkomsten föregåvo de sig vara vigda i Fredrikshall, och Hård skrev därom själv en attest. Det blev rannsaking vid TingsR:n, målet underställdes Göta HovR, men där kom det att avstanna (ty Hård begav sig utomlands och man förlorade även kunskap om de båda andras uppehållsort), ända tills Elin och dragonen i aug. 1698, tio år efter rannsakingens början, anmälte sig med begäran att få stå sitt straff så att de kunde komma igen till sina salighetsmedel. HovR:n förklarade Elin för Hårds trolovade hustru (hon hade fött honom barn), men refererade frågan om straff för henne och dragonen eftersom beskreven lag ej funnes.

Diskussionen i rådet började med att kungen frågade »om han ännu håller av henne. *Heerdhielm*: han håller ännu av henne och vill behålla henne eftersom han henne förnedrat. Han har ock begärt vining i konsistorio då redan, men de hava det förvägrat för ståndets olikhet skull. *KM:t* tyckte de hade för den orsaken skull intet bort den förneka.» Det erinrades av Heerdhielm att föräldrarna varit emot att han skulle träda i så olikt gifte, och av Lillienstedt att konsistorium torde hava reflekterat uppå *KM*:ts förbud att adeln inte må träda i slika giften; men kungen vidhöll: »konsistorium hade intet bort neka viningen, och då hade denna skandalen intet hänt»

Nu upplästes HovR:ns brev och så tog överläggningen åter vid. »*KM:t*: det är ett giftermål för Vår Herre, konsistorium har gjort illa att de förnekt vigningen. *Gr. Piper*: de lära det hava gjort för det föräldrarne lagt sig emot giftermålet, som tvivelsutan ärnat sitt barn ett bättre gifte. *KM:t*: han var sin egen karl, föräldrarne kunde intet neka honom att taga sig den till hustru som honom behagade. *Lillienstedt*: kyrkoordningen förmår dock att giftermål böra ske med föräldrarnes samtycke. *Heerdhielm* hemställte *KM:ts* nådigste behag, om hon icke — — kunde plikta med fängelse på vatten och bröd, på det intet andra lösa kvinnfolk måtte därav taga sig exempel och på lika sätt låta viga sig. *KM:t*: hon kunde ännu låta viga sig med ceremonierna. *Heerdhielm*: man vet intet varest Hården är. — — *Gr. Piper* tyckte de kunde beläggas med fängelse på vatten och bröd samt kyrkoplikt, för det de missbrukat vigseln. *KM:t*: hon har intet mera gjort än vad mannen begärde; tyckte hon borde för straffet befrias. *Heerdhielm* frågade om dragonen då icke skulle beläggas med 14 dagars fängelse på vatten och bröd samt kyrkoplikt eftersom hans förseende vore grovt: hade missbrukat vigselceremonierna och tagit penningar därföre, 10 rdr och två sto à 16 dr smt av honom och en kjortel av henne. *KM:t* frågade om han läst böner över dem. *Heerdhielm*: hade frågat dem om de ville hava varannan och, då de svarat ja, läst Fader vår och välsignelsen över dem. *KM:t*: för en god ordning skull är det nödigt att han får straff på det intet andra måge göra lika så, men eljest är intet synd att han läst andäktiga böner över dem.» Det resolverades till sist att dragonen skulle straffas så som *Heerdhielm* föreslagit, men *Elin* befrias (¹¹/₁₂ 99).

När detta mål föredrogs, vistades i Stockholm en fjortonårig prinsessa av Mecklenburg-Grabow som av sin moder — utan framgång — erbjöds kungen till gemål. Tidigare hade han i icke mindre än fem fall ställt sig kyligt avvisande då den farmoderliga omtanken, statsklokheten eller dynastiska beräkningar velat förmå honom att äkta en prinsessa. Varför? Männe fullständig livsgemenskap med en kvinna var honom motbjudande? Nej. Men han längtade att möta en flicka som ej för drottningkronans utan för sin unga kärleks skull ville bli hans — liksom *Elin* övergivit sitt hem för att följa den hon älskade. Och han var sin egen karl och kunde taga sig den till hustru som honom be-

hagade — om hon också, liksom Elin, blott var en fattig torpar-dotter och blott inför Vår Herre finge bli hans brud. Kungens framtidsdröm var, då han sjuttonårig icke ville döma Elin, den- samma som han berättas ha efter år av strider biktat med or- den: »när Vår Herre giver oss fred — — — vill jag söka ut en hustru, intet efter raison d'Etat, utan den som jag rätt tycker om och tror mig framgent kunna älska.»

III

G U D S L A G

Guds lag, fattad närmast såsom inbegreppet av straffbuden i Mose böcker,¹ utgjorde för Karl XII rättskipningens högsta norm. Att skilja mellan vad av bibelordet kunde anses vara särskilt avpassat för det forna judafolket — »lex illa mosaica» — och vad därav ägde giltighet för alla tider och länder,² var för honom främmande. Trots starkt motstånd inom rådkammaren genomdrev han, till åttlydnad av Guds lag, för vissa däri nämnda brott en bestraffning som föreföll rådgivarne upprörande sträng. Det var icke alltför få män och kvinnor som, till följd av kungens på Guds lag stödda vägran att mildra dödsdomar, blevo under hans korta fredstid dekapiterade av bödeln. Denna konsekvens av kungens vördnad för bibelns ord framstår i desto vemodigare dager när man vet hurusom hos judarna själva lärdes att en domstol, som fällde om också bara en enda dödsdom (icke på 7 utan) på 70 år, ej vore bättre än en mördare.

Carlquist finner det vara en ledande princip hos Karl XII att han »handlar i varje enskilt fall så som han tänker sig att Karl XI skulle hava gjort». Det torde också kunna sägas att Karl XII:s rättsvårdande verksamhet i det stora hela innebär ett fullföljande av traditionerna från hans faders tid. Men i fråga om tillämpningen av Guds lag ansågo de rådsherrar, som medverkat

¹ Jfr Munktell i *Lychnos* 1936 samt J. E. Almquist i *Lychnos* 1942 och i *SvJT* 1944 s. 51 f.

² Jfr *Lychnos* 1936 s. 145—147. Till vad där sägs om åsikterna inom LK må läggas att Cronhielm år 1712, i det bekanta målet om Lützow som ingått förbund med djävulen, mot åberopandet av mosaiska lagbud anmärkte: »det är mycket i gamla testamentet som är straffbart» och i sitt votum gav en inskränkt tydning åt begreppet Guds lag: »huruvida Guds lag, jag menar Lex Dei positiva universalis».

vid den kungliga rättskipningen under Karl XI:s regering och fortsatte därmed under sonens, att Karl XII bestämt och medvetet bröt med dittillsvarande praxis. Huruvida denna åsikt var riktig må tillsvidare lämnas därhän.

Till en början skall här behandlas vad som har samband med den fjärde avdelningen i Karl IX:s appendix till landslagen, Om hor, frändsämjospjäll och mökränkning (se Lychnos 1942 s. 28).

D. 20 juli 1698 föredrog Holmström ett mål om gardessoldaten Johan Schröder, av KrigsR dömd från livet för dubbelt hor. Diskussionen kom att väsentligen röra sig om praxis, såväl vid domstolarna som hos KM:t. »I Åbo dömas sådana till döden», yttrade Falkenberg. Holmström sade sig veta att åtskilliga sådana exempel voro passerade, men ingen funnes därför avlivad utan KM:t hade lämnat HovR:na fria händer; och »eljest plägar HovR:n döma till 9 gl och referera saken». Om Svea HovR upplyste Lillienstedt att man där förr ej dömt sådana från livet, men att för tre år sedan kom KM:ts befallning att de skulle döma och referera saken. Han tillade dock att om där äro aldrig så ringa mitigantia till, pläga de pardoneras för livsstraffet; och såsom ett stort mitigans för Schröder återopade Falkenberg att han själv givit sig an. Både Holmström och Falkenberg tillrådde att lämna KrigsR:n fria händer. Då Heerdielm anmärkte att »i nya lagen är på sådant brott livsstraff projekterat» och att även efter straffordningen måste dömas till döden, genmälte Holmström att de som stjäla tre gånger dömas också efter straffordningen från livet men pläga dock pardoneras.

Kungen, som hittills suttit tyst, inföll nu: »efter Guds lag bör en sådan dö.» Något direkt bemötande av detta nya argument förekom ej, men Holmström erinrade att 1679 var en lika casus före, då på de oskyldiga makarnes förbön båda de dömda pardonades, och Falkenberg berättade att en kvinna som haft att beställa med tolv stycken hade därför måst mista huvudet, men av männen blevo fyra, för vilka hustrurna fällt förbön, dömda blott till 160 dr smt var. »KM:t tyckte att de intet hade bort slippa så.»

Man kom därefter åter in på frågan om vilka direktiv kunde

vara givna HovR:rna av KM:t. Det taltes om att befallning avgått 1692 (till Göta HovR), 1697 (till Svea) eller för några år sedan. »*Gr. Piper*: man kunde se närmare efter vad order därom till HovR:rna äro avgångna. *Heerdhielm*: han hade sett efter; i HovR:n hade de alltid dömt dem till gl. *Gr. Piper*: det lärer vara skett genom missbruk, och vore nödigt, om någon viss lag därutinnan skall vara, att den publiceras. *Heerdhielm*: uti nya lagboken bliver det specificerat. *Holmström*: den nya lagen är ännu intet publicerad.» Efter detta fällde kungen till sist några ord som ganska tydligt röjde både hans ovilja mot benådning och hans medvetenhet om att han hade den allmänna meningen mot sig, och resolutionen för dagen torde få betraktas som en kompromiss: »*KM:t*: om man lämnar dem fria händer, så dömes denne intet från livet. *Gr. Falkenberg*: så må KrigsR:n taga det på sitt samvete. *Res.*: att detta kunde anstå till dess LK inkommer med dess betänkande en general om slika mål.»

Det betänkande, som LK till följd av denna resolution avgav, hade följande innehåll. LK har eftersatt vad HovR:rna och de andra domhavande i riket anført och påmint vid LK:s projekt till balken om hor och lägersmål.¹ Så över- som underdomare låta till största delen förstå det mitigantia böra anses i detta mål, men LK:s oförgrifliga mening är dock att en så grov synd som dubbelt hor ej bör och kan i gemen sagt med något lindrigare avstraffas än med själva döden, och det till följe av såväl för- riga k. förordningar som den mosaiska lagen, efter vilken konung Karl IX i företalet till den nu brukliga landslagen befäller att dömas. Även där skäl till lindring synas föreligga är säkrast att så under- som överdomare hålla sig vid det som förbe- mäلت är, så att HovR:rna därefter döma, »refererandes detta så väl som andra livssaker till EKM:t, när så viktiga och högt lindrande skäl infalla att brottet må med mindre än dödsstraffet försonas, då EKM:t hemställes nåden att göra».

Betänkandet föredrogs i rådet d. 22 okt., varvid Gyldenstolpe — LK:s främste man och för dagen även den främste bland rådsherrarne — inledde diskussionen med några kommenterande ord. LK hade efterföljt den i lagboken i Caroli noni tid gjorda appendicem, då prästerna för det de nyss fått lov att gifta sig

¹ Sjögren IV s. 448: Begår gift man hor med gift kvinna, miste båda livet.

ville visa en stor rigeur och nit att straffa hor. I samma appendice vore många andra mål som efter Guds lag anses med livsstraff men dock i kristenheten icke straffas till livet. De som begått dubbelt hor hade fuller uti alla instantier och i hovrätterna blivit dömda från livet, men på många år hade domarna aldrig blivit exekverade, utan när faktum refererats för KM:t hade delinkventerna blivit med annat arbitralt straff belagda.

Sedan Gyldenstolpe slutat sitt anförande med att uppläsa åtskilliga loca Scripturæ »uti förbemälte appendice kolligerade», vidtog meningsbytet. »Det vore bäst observera samma praxin som tillföre», menade Falkenberg. »Det är bäst — genmälte kungen — att det bliver vid Guds lag och att man ingen ändring därpå gör.» Då Gyldenstolpe påpekade att i Guds lag ges många bud som judarna själva ej så stricte efterkommit, frågade kungen »varföre de synder, som Guds lag bjuder livsstraff uppå, icke straffas till livet, och vadan den autoritet är tagen att lindra livsstraffet?» Det svarades bl. a. att Kristus ändrat lagens stränghet då skökan hades fram och han sade »vilken av Eder vet sig fri vara, han kaste första stenen», att i hela kristenheten exekveras inte livsstraff på dubbelt hor, mindre på enkelt, »och skulle då alltför många bliva huvudlösa», att efter mosaiska lagen och judarnas maner finge man taga sig annan hustru när man ville, ja såsom David och Salomo hava många hustrur tillika, och att om man nu levde som de helige patriarker, straffades det efter vår lag till livet. »KM:t frågade än inständigt varföre livsstraffet är upphävt på de missgärningar som Guds lag uttryckligen stadgar livsstraffet uppå, och av vad skäl? Gr. Piper: straffordningen och andra k. förordningar hava ändrat detsamma såsom ock en långvarig praxis efter k. reskripter. KM:t tyckte att k. stadgar, såsom av människor gjorda, ej vore kraftiga nog att med mindre straff göra synderna ringare än de uti Guds lag uttryckligen äro ansedda före, och att åtminstone dubbelt hor med livet bör straffas; och så vida LK:s betänkande bifallet.»

Det k. brev som i ämnet utfärdades företedde den avvikelse från betänkandet, att frasen »då EKM:t hemställes nåden att göra» ersatts med »då Vi därutinnan i nåder läre Oss så utlåta som Vi finne skäligt» (Schm s. 1522). Kanske ha betänkandets ordalag jämkats emedan de ansetts tyda på att nåd komme

att göras. Som en programförklaring om införande av en strammare nådepraxis har väl brevet dock knappast kunnat uppfattas.

Redan ett par dagar efter beslutet föredrogs ett dubbelt horsmål, vari båda de brottsliga — trumslagaren Jacob Beckman och soldathustrun Märta — dömts att dö. Som ett stort mitigans återopade Falkenberg att mannen ej vetat annat än att hans hustru varit död, men kungen replikerade: »omskönt hon varit död, så har den andra som han haft lägersmål med varit gift, och är enkelt hor vilket efter Guds lag bör straffas till livet.» Sedan emellertid Gyldenstolpe framhållit att detta ej vore någon förhärdad synd — mannen hade förletts av vissa tidender han fått om hustruns död, han hade väntat i fem år och ej fått svar — och Falkenberg erinrat att Märtas man bad för henne och ville ha henne igen, gav kungen med sig: »de måge då slippa med livet, och han löper 9 gl och hon hudstrykes» (25/10).¹

Dagen därpå återkom målet om Schröder, och nu var kungen omedgörlig i sin stränghet. Ehuru han tycks ha velat avböja allt meningsbyte, kom det till en ganska livlig debatt, varunder även hovkanslern yttrade sig och blott Wallenstedt gav kungens mening (ett för övrigt helt svagt) understöd.

KM:t: dubbelt hor är en livssak och bör ej annars efter Guds lag än till livet straffas, och är intet annat än exekution måste gå för sig.

Gr. Falkenberg: uti hela kristenheten straffas denna synden ej till livet, icke heller här i riket på många år, och äro dessutan många omständigheter som lindra hans faktum.

Gr. Gyldenstolpe: han har ej vetat rättare än hennes man varit död, skrivit därom och gått själv och bekänt sig, det han fuller intet gjort om han trott häruppå hade varit livsstraff.

Gr. Wallenstedt: KM:t haver ju låtit gå ut till alla HovR:r härom.

Gr. Falkenberg: fast härom till HovR:rna är utskrivet, var det ej skett då han denna gärningen gjorde; och hava HovR:rna alltid ansett dubbelt hor såsom en livssak, även såsom i stölder, men aldrig är på 40 år något livsstraff slika delinkventer övergånge när saken blivit KM:t refererad, utan följt därpå annat arbitralt straff med böter eller fvbr; och i hela världen straffas det ej hårt.

Gr. Gyldenstolpe: om denne bleve pardonerad, emedan åtskilliga

¹ Med denna strafflindring vid subjektiv ovisshet jfr det fall av objektiv (»ovisst är om han varit i livet») som 27/8 98 medförde att delinkventer, vilka av HR dömts till döden för dubbelt hor, fingo plikta med böter för enkelt; Schm s. 1512. Jfr ock nedan s. 69 noten. — Om trumslagaren J. B. och Märta se vidare nedan s. 52.

mitigantia för honom uti rannsakingen finnas: har gått själv fram och bekänt sig, lex ännu ej är lata och å nyo promulgata. Fastän förra lagen det innehåller och nu till HovR:rna härom är vordet reskriberat, så är det dock på så lång tid ej vordet praktiserat att livsstraffet övergått dem som gjort dubbelt hor. Dessutan säjes ock denne vara en brav karl, och kunde undergå den plikt som svarade mot livsstraffet, anten med fängelse eller arbete.

Hovkansleren: alla officerarne giva honom ett gott beröm att han eljest är en brav karl, undantagandes att nu varit så olycklig och råkat uti denna synden.

KM:t: därför är intet synden försonad att han eljest har gott beröm om sig, utan måste han plikta efter såsom han haver syndat, då Guds lag är i detta mål klar.

Gr. Gyldenstolpe: om livsstraffet nu lindrades till någon annan plikt som däremot svara kunde, vad EKM:t i längden häröver täckes statuera.

KM:t: det borde enkelt hor straffas till livet, ty Guds lag säjer att både horkarlen och horkånan bör dö; och kan denne få lov att arkebuseras (20/10).

Schröder, som sålunda benådats ej till livet men från att mista huvudet, inkom efter ett par veckor med anhållan om livsförskoning. Vid anmälningen härav i rådet torde suppliken redan varit avslagen: »Gr. Piper: suppliken ligger i KM:ts kammar, och haver sig KM:t utlåtit att ingen ändring kunde ske med domen. KM:t sade att det skall bliva vid domen» (15/11).

Under föredragningen av det Schröderska målet nämndes att hans medbrottsling var soldathustrun Kerstin, men närmare upplysning om henne gavs ej. Även hon blev emellertid för brottet dömd till döden och HovR:n refererade målet till KM:t. Det upplystes att hon och hennes man nu på tionde året levat åtskilda (han i Göteborg eller Varberg, hon i Stockholm),¹ att hon 1695 blivit i Stockholm dömd för lägersmål att böta 5 dr smt, att det dubbla horsbrottet begåtts medan hon skött Schröders sjuka hustru,² och att hon med Schröder hade ett barn, fött i maj 1698. Hon uppgav också att hon trott mannen vara död. Som mitigans anförde HovR:n bl. a. att hon »ock tillförene begått enkelt hor [= det som lägersmål bestraffade brottet] och således då redan brutit och upplöst äktenskapet med sin man,

¹ »Varför må hon intet hava följt mannen», undrade kungen. Piper svarade: »hon kan kanske haft här någon närings».

² Enligt prot. vid det Schröderska målets handläggning 20/7 förekom bland mitigantia att Schröders hustru varit sjuk och kort efter brottet avlidit.

fast hon intet är skilder lagligen». Betydelsen härav blev överläggningens huvudsakliga föremål. »Bandet var fördenskull intet löst att hon gjorde enkelt hor», yttrade kungen, och Piper sökte uppvisa orimligheten i HovR:ns tankegång: »det skulle således vara henne till fördel att hon sig tvenne gånger har försett.» Efter ytterligare diskurs stannade man vid att Kerstin ej kunde konsidereras som soluta persona för det lönskeläger hon gjort, och dödsdomen fastställdes (16/12 98). — Kanske hade, om Schröder och Kerstin rannsakats gemensamt, deras sammanlagda mitigantia förmått rädda deras liv?

I målet mot Kerstin rörde knäckfrågan blott hennes, den skyldiga makans ledighet; och fastän hennes äldre förbrytelse med fog benämndes enkelt hor, hade den ju i domstolsväg ådragit henne straff blott för lägersmål. I nu följande mål åter gällde det att bedöma den oskyldiga makens ställning när den andra dömts för hor.

Musketeraren Sven Lindes hustru Liskan Lax blev av Linköpings RR dömd för hor. Efter domen men innan skiljebrev utfärdats hävdade Sven under äktenskapslöfte Magdalena, och konsistoriet förklarade att eftersom således även Sven förbrutit sig med hor, kunde skiljebrev ej utfärdas. Sven och Magdalena blevo också av underrätten dömda att böta för enkelt hor. För deras tillämnade äktenskap skulle således det relativa horshindret (15:7 KyrkoL) stå i vägen. Sven klagade under anförande bl. a. att han ej i rättan tid kunnat utbekomma RR:ns dom över Liskan, och Göta HovR refererade målet. Överläggningen i rådet om frånvaron av skiljebrev blev uteslutande en dialog emellan kungen och Falkenberg,¹ för vars argumentering kungen till sist böjde sig:

Gr. Falkenberg: det vore en farlig lag att, för det en lös person beginge lägersmål med en annan av lika kondition, skulle han först plikta såsom för enkelt hor och sedan bliva tvungen att behålla den som med hordom sig försett.

KM:t: han borde fuller avbida tiden till dess han bleve skilder, och förrän skiljebrevet är utgivet är han ej fri eller lös.

Gr. Falkenberg mente så snart den ena maken bevisas hava förbrutit äktenskapet är den andre fri,² och om han sedan begår något

¹ Utom honom var av rådet blott Wrangel tillstädes.

² I mål om en hustru, vars man för 7 år sedan rymt och som nu haft lägersmål med annan, yttrade Gyldenstolpe: »matrimonium dissolvendum habetur pro dissoluto» (16/4 00).

lägersmål kunde brottsliga makans synd därmed ej försonas, mindre den oskyldige därför obligeras att behålla den som sitt äktenskap förbrutit — — —; varandes också den omständighet att han ej i tid utbekommit Linköpings rådstugudom, och därmed har skiljobrevet studsat och uppehållits i konsistoriet.

[Heerdhielm läste en § ur Kyrkol.]

KM:t: visst borde han hava avbidat skiljobrevet; men förr än han tog ut domen, har han lagt sig in med den andra.

Gr. Falkenberg: det har varit väl om han så gjort, och då hade han blivit alldeles otilltald; men sådant folk som soldater, de veta litet av processen, och [han har] ment när hon var övervunnen och lagligen dömd skulle han genast vara skild vid henne utan att behöva till att avvänta något vidare ceremoniale eller skiljobrev, ty re vera var han skild vid henne så snart kunnigt var att hon har förbrutit sitt äktenskap; ty det andra är allenast en ceremoni.

KM:t: lysning och vigning är ock en ceremoni, och får man dem intet förbigå om det skall räknas för äktenskap.

Gr. Falkenberg: jag kan därtill intet neka. Men såsom EKM:t äger makt härutinnan att förordna, så är det visserligen rättvisan och billigheten enligare att tillställa honom få taga den han under äktenskapsloven lägrat än tvinga honom till att behålla den som genom otukt förbrutit äktenskapet. Samma skäl kan ock vara med den andra ceremonien, om EKM:t således och särdeles in particulari casu därom behagade dispensera och tillåta att mutuus consensus strax utan lysningen fullbordade äktenskapet, även såsom uti somliga tillfällen 3 lysningar på en gång ske pläga.

»KM:t fann efter noga övervägande i nåde för gott» att Sven för den icke avbidda ceremonien med skiljebrev icke bör emot sin vilja bindas till någon vidare sammanboning med sin trolösa hustru utan bör slippa henne och obehindrat begiva sig i äktenskap med Magdalena (⁹/₁₂ 99).

Ett mål, vari ansvar för dubbelt hor ådömts ehuru ena äktenskapet var redan vid brottets begående formligen upplöst genom skillnad, är märkligt särskilt för kungens resonemang. Trumslagaren Beckman, som d. 25 okt. 1698 förskonats från livsstraff för dubbelt hor (ovan s. 49), hade ånyo hävdat Märta och än en gång dömts att mista livet, dels för rymning och dels för dubbelt hor (dom ²⁵/₁₁ 99). Det mitigans som förra gången räddat hans liv (att han trott sig vara änpling) kunde nu ej åberopas, men Märta's personliga status hade undergått en förändring. Det enda mitigans för honom är, anförde Holmström, »att kånan varit skild från sin man, dock visste han intet därav när han hade lägersmålet med henne, så att det fuller på det sättet

intet är fullkomligen dubbelt hor. *KM:t*: det är likväl en uppsåtlig missgärning av honom; och såsom det mitigerar att en ej visste eller hade kunskap att hon var gift, alltså graverar det enom när han gör av fullt uppsåt. Ty om hon intet varit skild ifrån mannen, har han likafullt ej väjt att hava lägersmål med henne, och borde fördenskill undergå livsstraff efter han ej annat visste än att hon ännu ej vore skild från sin förre man; frågandes sedan om skiljobrevet av konsistorio visst vore extraderat innan han haft lägersmålet. *Holmström* sade det vara extraderat strax efter det förra lägersmålet förledet år igenom konsistorii resolution.» Falkenberg framhöll att »när divortium fullkomligen av konsistorio är skett, kan hon sedan ej anses för gift utan såsom en lös kåna», och för övrigt tycktes Beckman haft någon kunskap om att hon varit skild, »vilket han ock väl kunde tänka böra följa på det första lägersmålet».¹ »*Gr. Wrangel*: om han får brav pisk och arbeta i Md, är det honom fuller så svårt som till mista livet. *KM:t* betänkte sig något häruppå och fann omsider för rättvist att denne J. B. avstraffas med 9 gl, undergår kpl, smides i halsjärn och arbetar hela sin livstid i Md» (9/12 99).

Någon tvekan yppades, om straff för dubbelt hor borde ådömas när ena äktenskapet ej var vigselfäst. En 80-årig gift bonde hade lägrat en ryttares trolovade fästmö som av denne även hävdats under äktenskapslöfte. HovR:n dömde båda till döden, men refererade målet emedan ryttaren ej kunde anses för hennes rätta målsman och han förvägrat sig till äktenskapets fullbordan.² Efter någon diskussion, varunder stadgandet i 15: 13 KyrkoL omnämndes, fastslog kungen att »om hon är trolovad och bliver hävdad så är det äktenskap», och domen skulle bestå (12/12 98; Schm s. 1528).

Att en blott trolovning, utan hävdande, icke kunde likställas med äktenskap stod klart för kungen. Brofogden Truls (gift) hade lägrat sin hustrus syskonbarn Elin, som var trolovad med Anders — det hade t. o. m. lyst för dem — men ej blivit av honom hävdad. HR:n hade dömt till enkla horsböter, men HovR:n funnit Truls och Elin till livet brottsliga efter Deuter.

¹ Man vet ej om orsaken till skillnaden var Märta's horsbrott.

² Föredraganden uppgav att ryttaren vägrade »av ingen annan orsak än att han fått höra det hennes syster skall vara elak emot sin man».

22: 23. Kungen reagerade mot dödsdomen och med en viss hetta upptog han ett inkast från Gyldenstolpe, som torde fått för sig att Anders och Elin hävdad varann. Det upplystes att Anders nu inte ville behålla Elin. »*KM:t*: så får hon taga sig en annan, om hon kan få någon som vill hava sig. *Gr. Gyldenstolpe*: hon får intet gifta sig utan han, emedan hon har förbrutit äktenskapet och den brottsliga maken får intet gifta sig. *KM:t*: hon har intet förbrutit sig uti äktenskapet, ty då borde det anses som dubbelt hor; utan det har skett förr, och nu vill han [= Anders] skiljas vid henne sedan han fått veta av lägersmålet med den andre som fixerat honom att taga henne såsom en ärlig piga. Men efter nu annorledes befinnes vill han skiljas ifrån henne, och kan hon intet annorledes anses än en lös kvinnsperson som haft lägersmål med en gift man. *Gr. Gyldenstolpe* fann detta *KM:ts* skäl så starkt och på så god grund att ingen däremot något säja kan; kunnandes han detsamma så hastigt ej ihågkomma.» Kungen resolverade att det skulle bliva vid häradsdomen och de brottsliga undergå kpl (²⁵/₁₀ 99).

Likaså hade kungen reda på att ett hävdande under äktenskapsloven (Bil. 2) hade lägre valör än en trolovning med lägersmål. En gift norrman hade, föregivande att han vore ogift, under äktenskapslöfte avlat barn med Marit¹ och därför dömts till döden som en tvegifting. »*KM:t*: intet kan han mista livet när han ej varit vigd eller lagligen med henne trolod, utan han får löpa gl» (²⁴/₃ 98).

Men om hävdande under äktenskapslöfte lett till att kvinnan, vid mannens tredska att taga henne till äkta, av domstol förklarats äga äkta hustrus rätt, var hans senare lägersmål med annan kvinna att betrakta som hor. Fältväbeln Georg Craffort var genom dom d. 21 maj 1698 i förmågo av 15: 14 KyrkoL förklarad skyldig att taga Elisabeth Silfverbrand till äkta, emedan han lägrat henne tvenne gånger under äktenskapsloven och inför kyrkoherden i Björskog gjort henne handsträckning. Sedermera hade han tagit till husförestånderska målaren Kåhlbos hustru Helena Maria Koswa, med vilken han en lång tid plägat olovligt umgänge och även avlat barn. Både Craffort och Koswa voro nu dömda till döden, av HR:n efter Karl IX:s straff-

¹ »*KM:t*: frågade varest detta hänt och på vad ort denna kvinnsperson vore hemma? *Heerdhielm* svarade uti Grythytte socken vid Värmelands bergslag.»

ordning av 1611 och Gustav Adolfs av 1615¹ samt k. f. 24 (!) okt. 1698, av HovR:n blott efter förordningen. I rådet blev det någon diskussion. »Consensus har aldrig varit, fast han genom dom blivit pålagd att vara hennes man», anmärkte Gyllenstierna. »KM:t: consensus har en gång varit att han i kyrkoherdens närvaro har med handsträckning lovat henne äktenskap, och sedan den en gång är skedd kan den intet hävas; och är fullkomligen dubbelt hor. *Gr. Falkenberg*: vigseln är fuller intet emellan kommen, men under äktenskapsloven har han fuller hävdad henne, vilket tyckes vara någon omständighet, såsom ock att hon Koswa varit ett prostibulum som var och en resande lärer hava provat på.² Eljest refererar HovR:n såsom ett mitigans att de oskyldiga makarne bedja för de brottsliga. KM:t: hon har ock nämnt andra såsom Cronhielm och Mortagne, måne det är rannsakat?³ *Heerdhielm*: ja, men de hava nekat, och är väl troligt att hon ljugit på dem. KM:t: eljest är straffordringen och KyrkoL klar och den som således är förklarad för hans hustru har samma rätt som hon vore vigd; varföre får det bliva vid domen» (28/3 00).

I ett mål om ansvar för dubbelt hor uppstod fråga om själva könsumgänget motsvarade brottets objektiva rekvisit. Göta HovR hade refererat målet av bl. a. det skäl att de åtalade väl bekant sig hava två gånger legat i säng tillsammans men tillika förklarad att de ej hävdad varandra fullkomligen utan allenast »nä-

¹ SvJT 1942 s. 535 o. Schm s. 164 p. 5 st. 2.

² Jfr Stjernberg i Festskrift för Grotenfelt s. 104 och »in registro levium» i följande mål. Underofficern Gregori Apollof hade under äktenskapsloven hävdad Maria Helena Fock och skriftligen förbundet sig att taga henne till äkta. Konsistoriet i Narva hade funnit saken oklar; hon klagade i supplik. »KM:t: det kan ingen starkare förbindning vara, och bör han efter kyrkoordningen taga henne, det också Guds lag bjuder.» Falkenberg anförde: »han vill beskylla henne med de orden 'in registro levium' att ej vara riktig; konsistoriet borde »göra ett visst slut härutinnan anten hon efter denna förskrivning bör kännas för hans fästemo eller intet, åtminstone haver han lockat henne under äktenskapsloven». Exod. 22: 16 lästes. »KM:t: Guds lag säger uttryckligen: om man lockar en mö, skall han giva henne sin morgongåva och taga henne till hustru. Nu, om han ej kan igenfinnas att stå henne till svars, måste hon därför i sin rätt ej bliva uppehållen utan bör förklaras för hans hustru.» Generalguvernören skulle beordra vederbörande att ofördröjligen avhjälpa henne med laga dom, så att hon utan uppehåll må njuta det till godo som lag, kyrkoordningen och rättvisan är likmätigt (2/12 98).

³ Koswa uppgav att hon 1698 i gästgivargården vid Kungsör haft samlag, »vid sommartiden» med baron och kaptenen Johan Cronhielm (om honom vidare under VII) och »när kålen blev införd» med kvartermästaren Mointaigne. Enligt Lewenhaupt hette han Montagne eller de Mortaigne.

got litet».¹ Vid föredragningen yttrade kungen: »man måste veta, innan man denna saken rätt avdöma kan, om de haft med varannan fullkomlig beblandelse eller intet, ty de orden 'något litet' kan man intet döma uppå, och måste bättre rannsakas.» Och efter det även Falkenberg sagt sig finna ny rannsaking nödig, upprepade och preciserade kungen sin mening: »om de avlat barn tillsammans gör intet till hordomssynden, utan om de haft köttslig beblandelse med varannan, och måste fullkomligare rannsakas om dessa vittnen och andra omständigheter» (17/4 99). Vid den förnyade rannsakingen tillstodo de åtalade att de haft »kött i kött» men förnekade att de haft »naturlig beblandelse». När målet åter företogs, tillrådde Falkenberg att lämna HovR:n fria händer, och Gyldenstolpe instämde, helst HovR:n »i sådana mål som dem lämnas fria händer utryckligen anbefalles att döma efter sakens beskaffenhet, lag och sina bästa samveten». Men kungen var därtill obenägen och fick understöd från Gyllenstierna. »KM:t: det är egen bekännelse att de haft olovligt umgänge, ty vad är det 'något litet'? De måste ju tillstå hava tvenne gånger haft lägersmål med varannan. Gr. Gyllenstierna: det är propria confessio, och i rannsakingen tillstå de rem in re eller kött i kött. KM:t fann dem ej böra befrias ifrån livsstraffet.² Resol: svaras Göta HovR att dessa bägge gifta personer böra undergå livsstraffet, oaktat de invändningar de förebära att ej hava haft fullkomligt umgänge med varannan» (5/10). Ännu en gång kom dock målet under KM:ts prövning, på ny förfrågan från HovR:n. De prästmän som skulle bereda de dömda till döden hade nämligen berättat att delinkventerna för Guds ansikte, i hans hus och kyrko, beropat sig på Guds allvetenhet, som aldrig funnit dem i fullbordat verk av den vederstyggliga synden, och sagt att där de skulle oskyldiga föras till döden, torde de kräva blodet utur deras hand som till dess utgjutande vållande varit. Att prästerna understått sig att examinera HovR:ns dom, som redan varit under KM:ts leutation, fann man vara »mycket»; och kungen resolverade att brev skulle avgå, till konsistorium att giva dessa präster en allvarsam reprimand och till HovR:n att låta fortfara med exekutionen (16/11).

¹ Om horsbrottets fullbordan se Stjernberg, Kommentar till SL kap. 17—18, 2 uppl. s. 15.

² Om kungen vid första föredragningen ansett immissio seminis höra till det fullbordade brottet, synes han ha övergivit denna mening.

Det resolverades i ett mål om dubbelt hor att han mister livet, men som hon finnes huvudsvag skall hon slita ris och stå kpl (¹⁹/₁₀ 99; hon gift sedan 25 år, stundom ej rätt snäll så att hon bl. a. ej vetat att skyla sin kropp utan andra måst kläda på henne). Men förutom i detta mål och det första Beckmanska torde kungen icke efter d. 22 okt. 1698 ha i sitt råd eftergivit dödsstraffet för något dubbelt hor.¹ En gång, då kvinnan blivit havande, gjorde kungen ett principuttalande som rent av kan låta förmoda att förbehållet i oktoberbrevet om viktiga och högtlindrande skäl aldrig riktigt haft hans gillande.² »*Gr. Falkenberg*: det förnämsta mitigans är att de båda oskyldiga makarna bedja för de brottsliga, vilka tyckas hava målsäganderätten, och att hon ej må exekveras förr än den tiden är om, att hon fött barnet. *KM:t*: vid dubbelt hor hjälpa inga mitigantia, ej heller målsäganderätt; men med exekution kan anstå till dess hon fött» (¹⁷/₂ 99).

Under diskussionerna om dubbelt hor blev stundom tvegifftet fört på tal. Några uppgifter om detta brott må här få plats, och lämpligen börjas med ett par rättsfall från Karl XI:s tid. Flera uttalanden av denne konung från hans senare år visa att han vid sin rättskipning ville »uti allt ställa sig Guds lag till regel och rättesnöre», detta även så, att han var angelägen om att *icke* ådöma en bestraffning som väl var stadgad i Sveriges lag men ej i Guds (se SvJT 1944 s. 436 samt nedan under V).

D. 28 nov. 1694 föredrogs ett mål om öläningen Abraham Olsson som för tvegifte var dömd från livet. »Huru står det i Guds lag därom?» undrade konungen, och efter någon diskurs beslöts remiss till konsistorium i Uppsala.

Medan man väntade på dess betänkande kom (³/₁₂ 94) i rådet före mål om tvegiftingen Jöns Brant, dömd till döden jämlikt 97 § KrigsArt. Kungen frågade åter »huru stadgar Guds lag om sådana brott», och Stålarms svarade att i gamla testamentet

¹ Dödsdomar fastställdes ¹⁴/₁₁ 98 (kvinnans make övergivit henne, därför att hon varit så förarglig, och på 3 à 4 års tid ej varit i säng och säte med henne; nådans. av horkarlens hustru avlogs ¹⁷/₂ 99); ¹⁴/₁₂ 98 (mannen död; »*KM:t*: efter han redan är död kan fuller intet vidare straff honom övergå, men hon får mista livet»); och ⁹/₁₂ 99 (fiskare haft köttslig beblandelse med annans hustru »och det uti en båt, då de varit tillsammans på sjön för att fiska»; själva av samvetsnöd bekämt sig; förböner av de oskyldiga makarna).

² Kungens bifall till L.K:s betänkande var ju också begränsat (»så vida»): det gällde blott ådömandet av dödsstraff, ej refererandet.

stadgas intet härom, det efterläts då att ha flera hustrur, men »uti nya testamentet väl, där som Paulus säger *och de tu skola vara ett kött*». Stålarms tillade att Brant, som rymt, sålunda på tvegeghanda sätt förverkat livet, »läsandes upp 5 kap. HögmB LL, sade Sveriges lag grundar sig mest i alla stycken på Guds lag. *KM:t*: viser oss det av Guds lag såsom ock att någon tjuv skall hängas, det vi ännu intet funnit. Alltså differerar Guds och Sveriges lag i många stycken. *Gr. Stålarms* slog upp Levit. 20 kap. 10 och 18 kap. 20 och läste desamma. *Gr. Wallenstedt*: det angår hor, när en tager en annans hustru. Men här är intet den quæstion utan om bigamia, som är tvenne diverse ting.» Kungen gav till känna att han tänkte remittera målet till konsistorium i Uppsala, men Gyldenstolpe fann det onödigt: faktum vore klart, också klart att han efter civil lag måste plikta till livet, »men ingalunda efter Guds lag, varest man det intet finner per expressum förbudet utan i gamla testamentet fast ofta tillåtet». Generalauditören Fahlström påstod t. o. m. att HovR:erna inte gärna döma tvegiftningar från livet, men Stålarms protesterade: »jo, visst döma de dem ifrån livet efter lagens klara innehåll, ty eljest skulle de arbitrera som ingen HovR är efterlåtet.» Till slut avstannade diskussionen med att kungen frågade, »om han då skulle löpa 5 gånger gl, stå kpl och arbeta hela sin livstid i Md» — en retorisk undran som genast omsattes i resolution.

D. 26 febr. 1695 anmäldes i rådet Uppsalakonsistoriets betänkande om Abraham Olsson, vari konsistoriet förklarade sig inte kunna finna några mitigantia. Något minne av vad som yttrades i Brantska målet synes ej levat kvar i rådkammaren. »*HM:t*: jag ser intet huru han skall kunna befrias. *Gr. Gyldenstolpe*: straffordningen och Guds ord är i sådant mål klart.» I voteeringen voro alla råden — utom Gyldenstolpe närvaro Oxenstierna, Hans Wachtmeister, Hastfer och Falkenberg — ense om att »Guds och världslig lag är klar» och att mitigantier saknades; Gyldenstolpe anmärkte som försvarande att Olsson, trots förmaning av prästen att säga sanningen, vidhållit att han ej var gift och tagit Herrans nattvard därpå. »*HM:t*: efter här är klar Guds och världslig lag och konsistorium i Uppsala intet funnit för honom något mitigans, så svaras HovR:n att de honom efter lag döma och sedan plikta låta.»

Den förvåning över rättskipningens vacklan, som man känner inför nu genomgångna två rättsfall, kan ej annat än växa inför behandlingen av ett tredje mål om en tvegiftning, föredraget d. 9 nov. 1696. »Efter Guds lag borde han straffas till livet», yttrade konungen, och Bonde kompletterade: »efter Sveriges lag bör fuller en tvegiftning dö». Häremot protesterade dock Gyldestolpe: efter gamla testamentet var det tillåtligt att taga flera hustrur, »och omskönt de efter Sveriges lag blivit dömda från livet som tagit sig tvenne hustrur tillika, haver dock aldrig någon exekution på livsstraffet skett». På Karl XI:s fråga om prejudikat upplyste Ehrenhielm att i HovR: rna alla tvegiftningar dömas från livet, men sedan saken refererats till KM: t äro de belagda med annat arbiträrt straff. »KM: t: så vida Guds lag det ej utryckligen stadgar, vore betänkligt att låta slika delinkventer undergå livsstraffet.» Väl upprepades av Oxenstierna Bondes argument att Sveriges lag statuerar livsstraffet, men kungen genmälte: »världslig lag bör grunda sig på Guds lag, och efter intet exekutionen på tvegiftningar tillföre är gången till livet, så kan denne slippa» med gl och livstids arbete.

Karl XII tvekade ej att låta tvegiftningar mista huvudet. Då Falkenberg sökte utverka strafflindring för en dödsdömd tvegiftning — »han har fuller gjort detta av enfaldighet och ej vetat att därpå skulle följa så svårt straff, varandes på 40 år icke någon exekution till livsstraff verkställd uppå dem som begått dubbelt hor» — inlät sig kungen ej i diskussion utan dekreterade blott: »det är en bekänd och klar sak och måste bliva vid domen att han dö» (¹³/₁₂ 98). En tvegift soldat var av KrigsR dömd från livet. »Gr. Falkenberg: mitigans att hans förra hustru med gråtande tårar beder för honom, och att han varit över 7 år borta i Brabant ifrån henne. KM: t: det är svårast att han nekat när han blivit tillspord om han varit gift. Gr. Gyldestolpe: han vill fuller föregiva det han frågat efter henne, men kan det ej fullkomligen bevisa. Gr. Falkenberg: efter Guds lag borde ingen tvegift mista livet, utan dem var lovgivet att taga sig många hustrur. KM: t: det måste fuller bliva vid KrigsR: ns dom» (¹¹/₁₀ 99).¹ Dödsstraffet lät kungen bestå även när den senare förbindelsen var blott en trolovning med hävdande.² En

¹ Se ock VIII, förfalskning.

² Se däremot om hävdande under äktenskapsloven ovan s. 53.

hustru, som i sju år varit övergiven av mannen, vann äktenskaps-skillnad. Dessförinnan hade mannen trolovat sig med en änka och rått henne med barn. Av magistraten i Pernaу dömde han att slita spö, men av HovR:n efter 3 kap. HögmB StL att mista livet. Då kungen uttalade som sin mening att »han kan ej an-norlunda anses än en tvegift», invände Wallenstedt att »vigseln med den senare är fuller intet skedd». Men kungen genmälte: »det är lika mycket, ty en trolovad fästemo har ju samma rätt såsom en hustru, och blir vid hovrättsdomen» ($2\frac{1}{2}$ 00). En för tvegifte livdömd kvinna fick emellertid straffet mildrat. Från förste mannen, som alltid varit en elak människa, hade hon le-vat åtskild i 11 år och hon hade sörjt honom som död; med den nye, av gott sinne, hade hon tre barn. Konsistoriet intercederade för henne, »helst efter hon vissa tidender haft om mannens död. *KM:t*: de tidender hava intet kunnat vara vissa, emedan det be-finnes att mannen ännu lever.» Kungen biföll dock Falkenberg's förslag att in honorem conjugii sänka straffet till 14 dagars fängelse ($1\frac{3}{6}$ 99).

Efter denna tvegiftesexkurs återvända vi till det dubbla hors-brottet, närmast för kontroll av rådsherrarnas uppgift om de många exekutionsfria åren. Vi börja även här med ett par rätts-fall från Karl XI:s senare år.

Konsistorium i Uppsala hade efter k. remiss avgivit betän-kande ang. Ingmar Andersson, dömd till döden för dubbelt hor. Mitigantier, som anförts, fann konsistoriet icke förtjäna avse-ende; men emedan han, som en gång satt sig i säkerhet, begivit sig därur i förlitan på en uppgift att hans förbrytelse omfatta-des av pardonsplakat, så tyckte konsistoriet att han kunde med livet pardoneras. När betänkandet föredragits i rådet, d. 15 juli 1695, yttrade konungen genast: »men Guds lag innehåller att sådana skola dö, och det kunna vi intet gå ifrån.» Efter någon diskussion blev dock straffet mildrat till 7 gl jämte ukpl.

D. 20 sept. 1695 föredrogos två mål om dubbelt hor. I. Gär-ningen uppgavs vara icke fullbordad, de oskyldiga makarna in-lade förbön; »för särdeles orsaker» skonades de brottsliga till livet. II. Hantlangaren Mats Lucasson och Karin Eriksson, av KrigsR dömda från livet. »*KM:t*: vi se inga mitigantier och är fullkomligt dubbelt hor. Om var och en ville säja sin me-

ning.» Wallenstedt, Falkenberg, Gyldenstolpe och Stålarms vorderade för konfirmation av KrigsR:ns dom, men Oxenstierna »kunde härom ej giva sitt sentiment förr än de præjudicata framteddes som sekreteraren Ehrenhielm tillföre berättat om att på 50 à 60 år ej är skedd någon exekution på den som dubbelt hor bedrivit. Omskönt de uti UnderR:rna blivit dömda ifrån livet, hava de dock av KM:t alltid blivit pardonerade och skonte för livsstraffet. *Ehrenhielm* sade det præjudicata väl finnas men att Palmcrantz haver desamma hos sig och han nu ej är tillstädes.¹ *KM:t*: Guds och Sveriges lag i detta mål är klar, inga mitigantia finna vi utan en stor djärvhet och överdådighet att fullkomna synden på hans sida och stor skamlöshet också hos henne, icke heller veta vi av vad grund dessa præjudicata kunna vara. Ty får KrigsR:ns dom exekveras.» Vid justeringen d. 23 sept. påmintes att HM:t sist när saken var före befallt att præjudicata i mål om dubbelt hor skulle efterses; och Ehrenhielm »berättade att han i HovR:n sig därom hade underrettat och förnummit att på en tid intet sådana missgärningar blivit straffade med döden, utan att HovR:n hade refererat till HM:t mitigantia, men uti de forna tider hade sådana gärningar hårt blivit straffade. *Gr. Stålarms*: uti detta mål är alls intet mitigans, utan mycket mera äro de straffvärda efter de gjorde gärningen medan hans egen hustru våndades i barnsnöd, och hade intet sky att tvenne andra hustrur sågo det. *Förblev* vid den uppsatta resolution att de bägge efter Guds och världslig lag måste dö.»²

Säkerligen åsyftade Falkenberg det sålunda justerade målet (ej tvegiftesålet 9/11 96), när han d. 24 mars 1698, i målet om den för tvegifte åtalade norrmannen, androg att varken tvegiftningar eller de som bedrivit dubbelt hor »finnas vara avlivade fastän de blivit ifrån livet dömda, utan hava alltid njutit lindring, därom Högsalige KM:t uti sin livstid gav sekreteraren Ehrenhielm uti befallning alla præjudicata i detta mål att samla och igenomgå, och fanns på inga slika delinkventer livsstraffet vara verkställt». Hur kunde Falkenberg underlåta att omtala dödsdomen över hantlangaren Lucasson? Ett par veckor senare,

¹ Becchius-Palmcrantz' anteckningar omtala k. dödsdom för dubbelt hor från både 1670- och 1680-talet.

² Vid justisen var Gyldenstolpe ej närvarande, men Falkenberg. I mål om dubbelt hor lämnades, »efter HovR:n anförer mitigantia», fria händer 21/10 95.

d. 11 april, och således fortfarande före det Schröderska målets första handläggning, skulle Falkenberg yttra sig om, huruvida en tjuv, vid vars upphissande i galgen repet brustit, borde på nytt hängas upp. Han berättade då: i Livgedinget hade två blivit livdömda för dubbelt hor. Mannen miste huvudet, men kvinnans straff måste uppskjutas ty hon var havande. När hon äntligen skulle halshuggas »hade hon behållit halsduken på sig och blåste på halsen i det bödeln skulle hugga till, så att yxan därav slant, då hon steg upp och allmogen tog sig henne an. HovR:n hade sig då förfrågat och KM:t henne pardonerat.» Utan tvivel tänkte Falkenberg härvid på en exekution år 1681, vars misslyckande ansågs ha övernaturliga orsaker (SvJT 1943 s. 345). Hur kunde Falkenberg med sin vetskap om att horkarlen miste huvudet förena sin uppgift om de 40 exekutionsfria åren?

En liknande fråga måste man göra sig beträffande Gyldenstolpe. De k. råd, som Karl XII förordnat att under hans närvaro administrera justitien, höllo sin första session d. 16 april 1700, dagen för kungens avresa från Stockholm. Då förekom ett från Göta HovR refererat mål om en båtsmanshustru, som var fånot men dock efter Guds lag Levit. kap. 20 och k. f. 1698 blivit för dubbelt hor dömd från livet. »Magna ratio pro illa quod ratione careat», yttrade Gyldenstolpe, och han tillade: »fast lagen om dubbelt hor var hos judarne sträng, så hade de särdeles rationes till sina leges forenses; har ock tillförenej på många år förr än sist uti Salige KM:ts tid poena capitalis blivit exekverad på dem som begått dubbelt hor.» Varför hade Gyldenstolpe icke i Karl XII:s närvaro berättat om denna exekution av dödsstraffet för hor »sist uti Salige KM:ts tid»?¹

Några månader därefter föredrogs i rådet ett från Svea HovR för mitigantier refererat mål om en bonde och en båtsmanshustru Karin, dömda från livet för dubbelt hor. Bondens hustru bad för honom, som i 9 år levat väl tillsammans med henne. Likaså bad båtsmannen för Karin »efter hon denna missgärning begått sedan han en rum tid varit från henne i Karlskrona, och där han icke finge henne behålla hade han ingen som hans lilla barn av 4 år gammalt till sig tager, utan skulle det såväl som det späda, vilket vid hennes bröst ligger, svälta ihjäl. Diskurrerades att så-

¹ HovR:n fick fria händer.

dana förböner intet vore skäl nog till att lindra straffet»; det skulle bliva vid HovR:ns dom ($^{11/6}$ 00). Tydligt har detta beslut fattats under trycket av vad man visste med sig att kungen skulle ha gjort. Men lika tydligt torde vara att trycket redan efter ytterligare blott ett par månader börjat lätta. En skräddare som begått dubbelt hor, också han med en båtsmanshustru, hade tagit till flykten; hon dömdes av båda domstolarna till döden. I rådsprotokollet finnas inga mitigantier antecknade, ej heller redovisas någon diskussion. Det heter blott att »emedan HovR:n några mitigantia i denna hordomslasten för dessa delinkventer andragit, ty lämnas dem härutinnan fria händer» ($^{24/10}$ 00).¹ Slutligen må omtalas ett mål som innehåller ett erkännande av att dubbelt hor medfört dekapitering under Karl XI:s regering, men också vittnar om att man redan 1705 ej längre hade i rådet säkert minne av vad Karl XII efter så livlig diskussion och i en så betydelsefull fråga förordnat. I mål om en bonde och en soldathustru, dömda från livet för dubbelt hor, anförde Gyldenstolpe att de oskyldiga makarna bådo för brottslingarnas liv, »och tillförene har det mycket gullit, så att när målsäganden bad för den brottslige och gav honom efter, fick konungen intet neka. *Gr. De la Gardie*: under hela drottning Christinæ regementstid, konung Karl Gustavs och Salige KM:ts minorenitet och en god tid under dess regering skedde aldrig någon exekution med livsstraffet för begångna dubbla horsaker. *Gr. Falkenberg* höll detta för en bedrövlig händelse, knekten blir förlorad, roten tager skada och en stor hop barn lämnas efter; önskades att KM:ts brev ej vore så strängt, det han ville till härnäst nogare uppå se och läsa» ($^{16/11}$ 05). Vid förnyad föredragning lämnades, utan diskussion, HovR:n fria händer ($^{13/12}$).²

Sanningen om den skärpning i bedömandet av dubbelt hor, som onekligen genomdrevs av Karl XII, är — icke att han lät å brottet följa en bestraffning av ett under hans faders tid aldrig tillämpat slag, utan — att han ej tillmätte mitigantier samma betydelse som de förut ägt.

Ehuru kungen, såsom hans uttalanden i Schröderska målet visa, ansåg att enligt Guds lag även enkelt hor borde försonas med

¹ Gyldenstolpe deltog även $^{24/10}$ 00, Falkenberg såväl då som $^{16/4}$ och $^{11/6}$ 00.

² Enligt prot. närvaro $^{13/12}$ blott De la Gardie och Gyldenstolpe, men brevet till HovR:n är i registraturet undertecknat även av Falkenberg.

döden, torde han aldrig ha reagerat mot att domstolarna i fråga om detta brott tillämpade 1653 års straffordning, som stadgade livsstraff först vid fjärde resan. Ett par mål om enkelt hor kunna förtjäna några ord.

Ingel Olofsdotter, ogift, hade haft köttslig beblandelse med två gifta karlar, för tio år sen med Salomon Svensson, för ett år sen med Sven Jönsson. TingsR:n dömde vardera mannen till 80 dr smts böter och henne till 120 drs (= 40 dr för första resan och 80 för andra). HovR:n bestämde böterna även för Ingel till 80 dr och hemställde om någon lindring för Salomon, emedan han upptäckt brottet för sin själasörjare och slika kriminalmål, som länge legat fördolda, icke pläga sedermera upptagas. »*KM:t*: att han bekänt för prästen sitt brott, det kan intet mitigera det världsliga straffet. *Gr. Falkenberg*: han har haft stort samvetsagg och ångrat sin synd. HovR:n kunde kanske få fria händer härvid. *KM:t*: han har gjort lika stor synd [nämligen som Sven], resolverade att det skall bliva vid HovR:ns dom» (²³/₁₂ 98).

Ett enkelt horsmål av kvalificerad karaktär refererades av Dorpats HovR. Bondhustrun Eddo hade en tid sammanlevat med sin mans dräng såsom hans hustru, dock utan vigning, och de hade avlat barn samman. LantR:n dömde drängen till 15 par spö och landsförvisning, och hustrun skulle av profossen piskas vid kyrkan med 20 par spö två söndagar å rad. Domen över hustrun blev, såsom enligt med praxis i orten, gillad av HovR:n, med tillägg att hon också skulle undergå kpl, men drängen dömdes från livet efter 1 kap. TjuvaB LL (»Bästa ting som bonde i bo sino haver» o. s. v.). HovR:n anmärkte att den icke, såsom några assessorer velat, kunnat döma drängen efter 33 kap. 6 § i den nya lagen, eftersom den ännu ej var utgången.¹ Sedan det återopade kap. i TjuvaB blivit uppläst, förklarade kungen att han »fann denna lagen vara gammal och ej mera i bruk, och att hon borde plikta såsom för enkelt hor, och att LantR:n arbitrerat, men eljest kunde dess dom väl bliva bestående allenast de underginge kpl». Och efter ett kort inlägg av Falkenberg att risslitande och kyrkoplikt vore straff nog för drängen yttrade kungen: »deras arbitrage kan intet gillas, men

¹ § 6 i kap. 33 (om kvinnofrid): om kvinna bortføres med sitt samtycke straffas båda efter omständigheterna med penningar, fängelse eller arbete; Sjögen IV s. 403.

intet har han så förbrutit sig att han bör hänga, och kan denna gången bli vid deras [= LantR:ns] dom» ($\frac{21}{3}$ 00).

En annan bondhustru begick hor med drängen, som med en yxa dödade hennes man i hopp att få både henne och hemmanet. Hon ansågs delaktig i mordet; men HR:n dömde henne blott till skarpt risslitande och 80 dr smts böter för enkelt hor, HovR:n däremot till döden. »KM:t: hon har varit fullkomligen i råd med drängen att slå ihjäl mannen på det hon skulle få honom, och har HR:n allt för lindrigt dömt.» HovR:ns utslag gillades, och häradshövdingen skulle få en förmaning ($\frac{6}{4}$ 99).

Hur man borde bedöma en äktenskaplig förbindelse som sluits i trots av det absoluta horshindret, blev prövat i ett mål om soldaten Kiöping.¹ Han hade under äktenskap med Elin straffats tre gånger för hor. Sedan skiljebrev utfärdats, var inryckts förbud för K. att begiva sig i äktenskap så länge Elin levde ogift, hävdade K. under äktenskapslöfte Anna. De fingo barn och begärde varann till äkta. Elin gav både muntligen och skriftligen sitt samtycke till giftet, och även inför TingsR:n, där K. och Anna åtalades, anhöll Elin att äktenskapet måtte gå för sig. K. och Elin hade barn i äktenskapet, men Elin vidgick att hon nu sedan 10 à 12 år vore oförmögen till alla actus conjugii. TingsR:n dömde K. efter straffordningen till döden såsom den där fjärde gången begått hor, men Göta HovR, som infordrat utlåtande från konsistorium, tvekade om K. borde anses som soluta eller som ligata persona och hemställde till KM:t om äktenskapet kunde beviljas eller K. och Anna skulle straffas.² Falkenberg tillrådde att lämna HovR:n fria händer, men kungen ville ej höra därpå: »han får alldeles intet gifta sig, emedan han förbrutit äktenskapet, men hon kunde få det samma som intet har förbrutit sig.» Falkenberg hemställde då att kungen täcktes in favorem conjugii tillåta äktenskapet, emedan hon »ej vetat annat än när hustrun gav sin rätt efter skulle det vara henne tillåtligt att bygga äktenskap med honom». Kungen vidhöll dock att K. borde mista livet. Sedan emellertid Falken-

¹ Man hade tydligen ej reda på att frågan tidigare varit under K. M:ts bedömande; se k. br. $\frac{18}{8}$ 90, Schm s. 1277.

² Flera ledamöter i HovR:n funno hemställa onödig. Så dömde ass. Oberius till 90 (80 + 10) dr smts böter: »quoties enim iteratio criminis fit, toties multiplicatio poenæ; crescentibus delictis, crescent ipsæ poenæ».

berg undrat om inte K. kunde få ett arbitralt straff som svarede mot livsstraffet, bestämde kungen att K. skulle plikta med en månads fvbr och Anna såsom för lönskeläger; giftermålet tilläts dock ej (²/₁₂ 98).

Att kungen var obenägen att ge efter på det relativa horshindret kan ej överraska; KyrkoL nämnde ju ej något om sådan eftergift.¹ Ett fall där onekligen vissa omständigheter talade för den brottslige var följande. Efter ett par års äktenskap, varunder mannen sökt två gånger förkväva hustrun medan hon låg i barnsäng, övergav han henne. Två år senare lät hon sig lägga av en ogift man, och nu, när ytterligare två år förgått, ville de äkta varann. TingsR:n dömde henne blott för lönskeläger, HovR:n däremot för enkelt hor men refererade målet. Kungens yttrande visar hur svårt han hade att finna någon ursäkt för äktenskaplig otrohet: »hon måste vara en lös kåna som sig således försett.» Emellertid lämnade han, mot vandan, HovR:n fria händer (²⁴/₁₁ 98). Vid ett tillfälle, då två ansökningar om dispens från hindret blivit avslagna, frågade föredraganden om man icke genast kunde avslå sådana olagliga ansökningar utan att föredraga var och en supplik. Och kungen »fann detta väl billigt». I resolutionen inrycktes dock — såsom det vill synas på föreställning av Falkenberg (protokollet ger ej klart besked) — »att var och en specialis casus uti und. KM:t föredrages, det kunde kanske några omständigheter uti somliga mål förefalla» (²¹/₃ 00).

Om skyldskap som äktenskapshinder hade Karl XI genom förordning d. 30 dec. 1680 föreskrivit att »ingen annan grad uti skyldskapen skall till äktenskaps stiftande förbuden vara än som allenast secundus gradus lineæ æqualis eller emellan syskonbarn, så att uti alla andra grader äktenskap utan någon vidare föregående dispensation tillåtet vara må»; och mellan syskonbarn skulle äktenskap kunna tillåtas dispensvis.

En förbindelse i första led ojämna sidolinjen blev upphov till en författning i ämnet. Per Persson, 75 år gammal, hade be-sovit sin halvsystems dotter Brita, och Göta HovR dömde dem från livet i anledning av III Mose bok 18: 9 och 12 (ej upptagna i Karl IX:s appendix) men refererade målet. Under dis-

¹ Jfr ovan s. 51.

kussion härom i rådet inhämtades bibeln och 18: 9 blev uppläst. Det anmärktes av Falkenberg att i 18 kap. skillnad ej göres »mel-
lan rätta och halvsystemer» och av Stenbock att väl halvsystemer
(»ute född») nämnes där men ej halvsystemers dotter. Man beslöt
att från några av konsistorierna infordra betänkande huruvida
halvsystemers dotter borde anses lika med samsystemers ($11\frac{1}{2}$ 98). När
sedermera betänkandena inkommit och blivit upplästa i rådet
yttrade kungen: »jag har läst dem igenom och äro de ej alla
ense. Västerås och Växjö säga rent ut deras meningar, men
Uppsala, Linköping och de andra utlåta sig så tvivelaktigt. Och
kunna vi intet annat finna av Guds lag än att de som sig så-
ledes förse böra straffas till livet.» Något annat blev i själva
sakfrågan ej yttrat. Falkenberg sade blott att det vore väl om
KM:t låte till alla HovR:r avgå reskript härpå — vilket ock-
så skedde ($24\frac{1}{3}$ 98; Schm s. 1503).

Sin rätt att tillåta äktenskap mellan syskonbarn utövade kung-
en i rådet utan strängare konsekvens, och mot slutet av sin
regering lät han kungöra att dispens ej alls komme att ges.
Denna detalj är emellertid redan utförligt behandlad i SvJT
1943 s. 582, vartill hänvisas. Däremot må här redogöras för ett
mål, i vilket tvekan rådde huruvida lägersmål mellan syskon-
barn kunde anses lagligen styrkt.

Löjtnant Petter Flint och hans syskonbarn Anna (Annika)
Bursie åtalades för det de skulle haft lägersmål med varann.
Vartofta HR dömde Anna att böta 80 dr smt, men ställde
Flint under Guds dom. Då HovR:n dömde även honom, be-
svärade han sig, förmenade att han hade nya skäl, ville bli kon-
fronterad med Anna inför HovR:n och förklarade sig beredd
att gå ed. KM:t återremitterade målet till HovR:n som skulle
förekalla parterna och pröva om de nya skälen kunde göra nå-
gon ändring i HovR:ns resolution ($28\frac{1}{3}$ 98). HovR:n vidhöll
emellertid sitt beslut och anmärkte särskilt i sin förklaring, att
den ej emot domarregeln 29 kunnat tillåta Flint edgång.¹

Då målet på nytt anmältes hos KM:t, konstaterades att ge-
nom vittnesbevisning vore om lägersmålet ej mera styrkt än att
Anna gått ensam med Flint in i hans kammare på gården Ettak
och stannat där intill kl. 11 på natten. »Man plägar till den

¹ Denna domarregel vet man eljest icke vara i praxis uttryckligen åberopad; se
SvJT 1939 s. 525—6 och 1942 s. 635.

aktionen intet gärna admittera några vittnen, och är svårt att få dem i sådana mål», anmärkte dock Piper. Ur landslagen lästes 17 kap. ÄB, och Falkenberg, som eljest talade ivrigast till Annas förmån, medgav att »innetagen kan han intet säjas vara övertygad till i den mening som lagen förstår innetakin». Det framhölls att *om* Anna kunnat skylla faderskapet på annan än sitt syskonbarn, skulle hon ha gjort det (lägre böter). Vidare förekom:

Gr. Falkenberg: lägersmålet kan man sällan få fullkomliga vittnen om, utan barnet är vittnesbörd och hennes bekännelse införa prästen i sin svåra sjukdom, därvid hon tvivelsutan blivit när hon födde barnet om någon därefter frågat; och plägar i sådana mål denna bekännelsen de göra för barnamoderskan vara ett suffisant vittne nog att tillbinda en mansperson lägersmål i sak, och undrar jag varföre de icke hava hört henne.

KM:t: om de ännu skulle hålla honom före vad skäl och omständigheter äro emot honom och att han hällre måtte bekänna än hava en sådan synd på sitt samvete; ty att släppa honom till ed vore mycket betänkligt.

Gr. Falkenberg: det vore en stor själavåda, och skulle han väl gå eden fast gärningen synes uppenbar nog; och vill jag i mitt sinne snarare fälla än fria honom.

[Häradsdomen läses än en gång. Gyldenstolpe förordar att den konfirmeras. Falkenberg yttrar sig på nytt om edgång.]

KM:t: nog synes det som han vore fullkomligen skyldig. Men efter saken är mörk, är bäst ställa honom under Guds dom, och bättre släppa en skyldig än straffa en oskyldig.

Efter några ännu anförda diskurser stannade enhälleligen i följande slut. Resol: KM:t finner för skäligt att låta denna saken bero vid det slut och utslag som Vartofta Häradstingsrätt d. 20 sept. 1697 därutinnan fällt haver.

KM:t frågade sedan vem gården Ettak kom till?

Svarades densamma vore gen.majorens Nils Strömbergs boställe och att både Flint och Anna Bursie vore med honom släkt och hon hans systerdotter (³¹/₁₀ 98).¹

I svågerlag voro de förbudna leden ej så klart bestämda som i skyldskap, och hur olovliga förbindelser i svågerlag borde bestraffas var inte heller i lag reglerat.

Att *hor* i första svågerlaget ej kunde försonas med mindre än båda brottslingarnas död var dock knappast föremål för de-

¹ Enligt Lewenhaupt var även Flints mor en syster till Strömberg. Elgenstierna känner endast bröder till denne.

lade meningar. En soldat hade lägrat sin hustrus köttsliga samsyster, en knektänka, då hon var hemma hos soldaten under hustruns sjukdom. Både TingsR:n och HovR:n dömde till döden. Innan ännu föredragningen kommit riktigt i gång, gav kungen sin ståndpunkt tillkänna: »blodskam kan intet förskonas.» HovR:n hade anfört fem mitigantia: 1. att soldaten inte hade barn i äktenskapet, 2. att hustrun lång tid varit sjuk, 3. att hon dött innan gärningen blev röjd,¹ 4. att rotebönderna fällde förbön för soldaten att få behålla honom för roten, 5. att de dömda hade ett litet spätt barn att försörja. »KM:t sade detta vara slätta och så gott som inga mitigantia. *Heerdhielm*: det mesta är att hustrun varit sjuk och nu är död. *KM:t*: det är lika mycket antingen hustrun varit död eller levat, han har dock legat hos 2:ne systrar. *Gr. Wrangel*: uti Högstsalsal. *KM:ts* tid dömdes sådana till döden. *Resol.* att de bägge för en så grov gärning böra mista livet och halshuggas» (1/1 98).

Det rättsliga bedömandet av *lägersmål mellan ogifta* i första svågerlaget blev däremot ingående diskuterat. När soldaten Stares hustru år 1697 avlidit, flyttade på hans begäran hennes 24-åriga syster Börta med sin faders samtycke hem till Stare för att förestå hushållet. Vad kunde vara ursäktligare eller mera naturligt än att hans håg vändes till henne? Hon blev av Stare rädd med barn. Han kom på flykten, men Börta blev av TingsR:n dömd till döden och Göta HovR understod sig icke att lindra straffet, dock refererade den målet. I rådet öppnades överläggningen av den nu ganska tveksamme kungen, som till klarhets vinnande själv uppläste bibelställen och sökte utlägga skriftens ord.

KM:t: i gamla testamentet fingo de taga 2:ne systrar.

Gr. Falkenberg: det var tillåtet, men intet förr än den ena system var död.

Gr. Gyldenstolpe: papisterna giva också tillåtelse därtill.

¹ År 1717 blev ett dubbelt horsmål, vari de brottsliga dömts till döden, refererat av Svea HovR av två skäl: att den oskyldiga hustrun bad för sin man och att den oskyldige mannen avlidit innan han fått vetskap om brottet. Två av assessorerna uppkallades i rådet och det föreställdes dem att dessa mitigantia ej kunde anses giltiga. G. Cronhielm erinrade om »en Högtsal. Konungens förordning att det icke bör hållas för mitigantia eller refereras när hustrun i slikt mål ber för mannen eller att pars läsa icke visst därav, ty antingen han det vetat eller ej så är synden lika stor och likafullt dubbelt hor» (15, 19 o. 20 nov.; en dylik Karl XI:s förordning är mig eljest obekant).

Gr. Carl Bonde: Don Pedro i Portugal tog sin broders hustru och det, som så mycket mer är, medan brodern levde.

Lillienstedt: denna kånan är en enfaldig människa, och när soldaten Staren, då hon gav honom tillkänna att hon var havande, rätt henne att intaga kvicksilver, så har hon det dock intet gjort.

KM:t begärde att se huru därom står uti Guds lag; och som bibeln inbragtes uppläste KM:t själv därur, näml. av d. 18 kapit. Levit: tu skallt intet blotta tin systers blygd, den tin faders eller moders dotter är, hemma eller ute född. Mente att syster som är ute född var längre bort än hustrus syster.

Heerthielm: syster ute född lærer förstås med frillobarn, men hemma född barn av äkta föräldrar.¹

KM:t uppläste vidare: tu skallt intet blotta tin broders hustrus blygd; item: tu skallt intet taga tins hustrus syster till att blotta hennes blygd henne emot medan hon ännu lever; item slutet av kapitlet att de som sådan styggelse göra, deras själar skola utrotade varda utur deras folk.²

KM:t: broders hustru och hustrus syster, det är lika när.

Gr. Gyldenstolpe: där som talas uti det upplästa kapitlet om hustrus syster, där lägges den limitationen till: medan den andra system lever.

Lillienstedt: det ses därav att det då intet varit förbudet att taga hustrusystem sedan den ena systemen död var. Man haver ock sett efter uti Carpovio som intet heller går på livsstraff i slika fall utan på landsflyktighet och desslikes.³

KM:t frågade om intet præjudicata vore i slika mål.

Gr. Falkenberg påminte sig att uti Julita socken en legat hos sin moster och att han sluppit livsstraffet.

Lillienstedt: det andrages för denna såsom mitigantia att hon är en enfaldig människa.

Gr. Falkenberg: hon är enfaldig och har varit så redelig att hon intet velat avgöra med fostret som soldaten, den henne lägrat, rätt henne till.

KM:t: i Guds lag står likväl att den som ligger hos sin broders hustru, dess själ skall utrotas.

Gr. Gyldenstolpe: certo respectu så fick den ena brodern taga den andras hustru när brodern var död.

KM:t: vad då vore med denna att göra?

Gr. Falkenberg: bäst att låta henne slita ris och sedan förvises därifrån orten.

Gr. Gyldenstolpe: hon lærer varit lockad av soldaten.

KM:t befallte att rannsakingen skulle uppläsas.

¹ Jfr Stenbocks tolkning av "ute född" ovan s. 67.

² De verser kungen uppläste ur 18 kap. äro 9, 16, 18 o. 29.

³ Om Carpows auktoritet jfr nedan s. 355 not 2 och SvJT 1943 s. 342.

Sedan så Lillienstedt föredragit rannsakingen och Heerdielm talat om några prejudikat, förekom vidare: »*KM:t*: det skulle vara väl om prästerna häröver hördes. *Gr. Gyldenstolpe*: det skulle vara mycket väl. *KM:t* resolverade att det kunde då hava så länge anstånd därmed» (23/2 99).¹

När målet på nytt anmäldes hade från 14 konsistorier (ej från Kalmar) inkommit betänkanden om straffet för lägersmål i första svågterskapsgraden. Alla voro ense om att dödsstraff måste följa på enkelt hor, men enligt 5 konsistoriers mening borde lönskeläger ej straffas med livet. Såsom de mest representativa föredrogos betänkandena från Uppsala (den lindrigare meningen) och Linköping (den strängare), och ur bibeln upplästes III Mose bok 18: 16 och 20: 21. Falkenberg fann att Linköpings konsistorium »mycket väl deducerat sitt betänkande och icke allenast där anfört världslig och andelig lag utan ock *KM:ts* k. förfäders förordningar och præjudicata». Och kungen resolverade att enkelt hor eller lönskeläger i första svågterskapsgraden skulle beläggas med livsstraff och att brev därom skulle avgå till alla hovrätter och konsistorier (Schm s. 1559).²

Efter det principfrågan sålunda avgjorts, företogs målet om Börta. Förgäves bemödade sig föredraganden och rådsherrarna att rädda hennes liv. Deras gång på gång med föga varierande upprepade argument blevo av kungen korthugget avvisade:

Lillienstedt: kanske hon kunde slippa med något lindrigare straff, eftersom denna lagen tillföre intet varit så klar och konsistorierna själva varit av 2:ne särskilda meningar.

KM:t mente att ingen för detta sluppit livsstraffet som begått den synden.

Gr. Falkenberg tyckte att han påminte sig att en för detta sluppit livsstraffet och i stället blivit straffad med landsflyktighet, men kunde det dock intet alldeles visst säga.

Lillienstedt: denna lagen var då ännu intet så kunnig när denna förbrutit haver.

¹ Först sedan man därefter en stund sysselsatt sig med andra mål hade Lillienstedt låtit uppkomma HovR:ns skrivelse för vilken han redogjorde. Han nämnde då även att i projektet till nya lagen var straffet för lägersmål med avl. hustrus syster 80 dr smts böter och kpl (LägersmB 7: 5, Sjögren IV s. 442).

² Brevet har en förbluffande fullständighet i det att med livsstraff belägges, bl. a., »om en ogift man eller änkling begår lönskeläger med sin avledne hustrus ogifta syster — — eller ock en ogift kona eller änka med — — sin avledne systers man som är änkling».

Gr. Gyllenstierna: om den då hade varit förr publicerad, så hade denna väl aktat sig bättre och intet försett sig däremot.

Gr. Piper: hon visste dock att hon intet skulle begå den synden.

Gr. Falkenberg: att de visst det de gjort illa, synes därav att han tagit flykten.

KM:t tyckte vara svårt att lindra straffet för henne; hon visste att hon det intet skulle göra.

Gr. Gyllenstierna: hon visste intet att hon därför skulle straffas till livet; tyckte att de intet vore så mycket straffvärda som de intet varit kunniga om straffet.

KM:t: de mesta av konsistoriernas mening är att straffet för slika intet bör lindras.

Gr. Gyllenstierna: det står hos KM:t att göra nåd. Konsistorierna hava själva intet varit av enahanda tanka.

Gr. Piper: kanske att sådana delicta hava förr varit straffade med lindrigare straff och att de fördenskull intet tänkt att de skulle därför straffas till livet.

Gr. Gyllenstierna: det står allt uti KM:ts nåde. Men förr än en lag bliver kunnig, kan det intet giva skräck av sig; bryter någon sedan lagen är publicerad, så meriterar den större straff.

Gr. Falkenberg: eftersom åtskilliga konsistorier falla på lindrigare mening, så kunde kanske denna kånan njuta nåde.

KM:t: det vore svårt att pardonera henne nu just när denna lagen skall publiceras.

Lillienstedt: men när hon begått synden, var lagen ännu intet publicerad.

KM:t: detta är ingen ny lag utan en gammal lag som nu allenast bliver förklarad.

Gr. Falkenberg: man haver för detta här intet straffat dubbelt hor med livsstraff; och som de uti Åbo sig därom förfrågade, då gingo först universalier därom ut till alla hovrätter.

KM:t tyckte att för denna intet borde lindras straffet och resol. att hon skall mista livet och halshuggas (¹⁰/₁₀ 99).

Medan man ännu väntade på konsistoriernas betänkande om Börta, föredrogs ett mål om en 70-årig piga, som flera gånger tillbudit att driva blodskam med sin svåger, 80 år gammal. När han fann sig röjd, dränkte han sig från en berghäll; och som hon alltid varit fånot och »stundom lupit i skogen hela tiden», kunde HovR:n ej belägga henne med något visst straff utan refererade målet. Mot Gyldenstolpes och Falkenbergs anmärkning att den brottsliga viljan ej fullbordats invände kungen: »fast det intet kommit till fullbordan, så hava de bägge lika fullt haft den elaka viljan och begärelsen, och bör hon åtminstone undergå det straff som HovR:n pålagt henne» — en ju

inte alldeles lyckad fras, eftersom HovR:n ej alls pålagt något straff. Lillienstedt påminte att, enligt prejudikat, livsstraff för dem som blivit gripna i conatu av tidelag lindrats till perpetuellt fängelse eller arbete och att det vore ett stort mitigans för denna gamla pigan att hon alltid varit fånot. »KM:t: om hon icke är så arg att hon gjort sig fånot. Lillienstedt: nej, det är vittnen att hon många gånger förr haft denna svaghet.» Man överlade om hon skulle slita ris eller blott undergå kpl. Falkenberg menade att »om hon är fånot, så vet hon intet stort konsiderera kpl, men känner bättre risslitningen att hon därav kan tänka det hon gjort illa.» Det blev dock bara ukpl (¹⁰/₃ 99).

En dräng hade avlat barn med sin broders änka. Hans föregivande att hon aldrig skulle blivit hävdad av sin man ansågs ej trovärdigt. Han sade sig aldrig ha förstått eller hört annat än att det vore tillåtligt att äkta sin broders änka. HR:n dömde båda till döden. Åbo HovR anförde att dödsdom var enlig med praxis, men då i LK:s projekt till nya lagen sådana brottslingar straffas blott med 80 dr smts böter jämte kpl, hade HovR:n tyckt att i detta mål kunnat sättas böter till 160 dr smt för vardera; så hade HovR:n nyligen dömt i ett liknande mål vari KM:t lämnat HovR:n fria händer. Heerdhielm erinrade att »den balken uti nya lagen» torde komma att ändras sedan KM:t nyligen resolverat om hor eller lägersmål i närmaste svågerekapsgraden, och kungen beslöt att båda skulle halshuggas (¹⁶/₁₁ 99).

Då ansökan att få äkta framl. hustrus systerdotter (lägersmål) föredrogs, antydde Gyldenstolpe så till vida en möjlighet till bifall som han frågade »om de vore samsyskon». Sedan Heerdhielm härpå svarat att hon lärer vara hustruns rätta systerdotter, utlät sig kungen: »det är alldeles intet tillåtligt, och böra de bägge med behörigt straff anses» (¹/₁₂ 98).¹

¹ Osäkerheten i bedömandet av detta svägerlag belyses av två mål från 1712, i vilka Gustaf Cronhielm deltog. Länsman Strandberg begärde att få äkta sin avl. hustrus systerdotter. Efter det G. C. yttrat att in reverentiam sanguinis må detta avslås, blev ansökningen avslagen till dess LK och alla konsistorierna inkommit med betänkannde, emedan detta mål rörer primum gradum affinitatis uti den nederstigande linien (⁸⁰/₉). En man och hans avl. hustrus systerdotter, som hävdad varann, hade av Hagunda HR (ordf. Isac Perman, adl. Olivecrona) dömts till döden jämlikt k. f. ¹⁰/₁₀ 99 såsom för lägersmål i första svågerekapsgraden. G. C. yttrade: »han [= Perman] farer märkeligen vilse uti computatione graduum affinitatis. Han nämner hustrusysterdottern till första svågerekapsgraden, och det är hon intet utan i andra graden, och hustrusystem är uti den första.» Arvid Horn tyckte att när hustrusystem är en

En gammal korpral ville äkta sin morbrors änka: »*Gr. Gyl-denstolpe* fann denna begäran vara vederstygglig, att han ej mera väjsel borde hava för ett så när svägerlag som har speci- em av incestu, och borde hava ett snöpligt avslag uti slikt an- sökande. *KM:t* viste ett stort misshag till denna ansökning och slog den alldeles av» (²⁹/₇ 98). En bonde som ville äkta — icke *sin* morbrors, utan — sin framl. hustrus morbrors änka, hade ej bättre framgång. Heerdhielm hemställde om inte konsistorierna borde inkomma med betänkande, då *KM:t* sedan kunde låta författa sin generala resolution. Men kungen avböjde: »sådant giftermål kan intet tillåtas; är bäst att det honom straxt avslås» (⁶/₁₀ 99).¹

Avl. makes syskonbarn var ej förbuden grad (²⁰/₁₀ 98; Schm s. 1521),² ej heller avl. syskonbarns make (¹⁹/₇ 98; Schm s. 1513).

En tvivelaktig situation förelåg när en ogift man, som lägrat två ogifta kvinnor vilka sinsemellan voro syskonbarn, ville äkta den ena. Sedan Staffan under äktenskapsloven hävdat Sofia, brukade hennes syskonbarn Maria den odygd, list och bedrägeri att hon »i st. f. sitt syskonbarn, som var förlovad, går och lägger sig när honom när han var drucken, och han besover henne såsom sin fästemo» (Falkenberg). Åbo konsistorium ville ej bifalla Staffans ansökan om giftermål med Sofia, men Karl XI förklarade: »det är ju intet så när skyldskap emellan hustrus som sitt eget syskonbarn, och tillåtes alltid äktenskap lika vem som begärer med sin hustrus syskonbarn men ej emellan dem som äro köttsliga syskonbarn. Och må han fördenskull, sedan han först pliktat för lägersmålet med den andra, taga till äkta den han varit trolovad med» (¹¹/₃ 96).³ Detta yttrande har ju

förbuden grad, så är dess dotter lika när i svägerlaget, men G. C. vidhöll sin mening. Dödsstraffet utbyttes mot böter. Endast den originelle Frölich var skiljaktig: »den härads hövding har dömt väl och rätt efter Guds och Sveriges lag att de bägge för denna av sig begångna blodskam böra dö, och det hava de väl förtjänt, Gud vari bägge deras själar nådig» (¹¹/₁₁).

¹ Kungen var här strängare än sin fader. Då konsistorium i Viborg förfrågade sig om Petter Wetters ansökan att få äkta sin första hustrus morbrors änka, svarades att »Vi lämna till Eder alldeles fritt således härmed att betämja som I bäst finna och på Edert samvete taga kunna» (¹⁹/₉ 94).

² I det mål som gav anledning till k. brevet yttrade Falkenberg: »de må väl utan förfrågan taga varannan, ty intet frågade hr Bengt Horn därom, ej heller Rosenhanen.» Dessa bådas äktenskap voro dock ingångna i skyldskap, ej i svägerlag. Ryttnästaren Bengt Horn gifte sig 1693 med sin mors kusin, hovmarskalken Bengt Rosenhane 1697 med sin farfars kusins sondotter.

³ Anteckningen om detta mål hos Abrahamsson s. 275 är ej alldeles riktig.

principiell karaktär, men säkerligen inverkade på utgången att mitigantia ansågos föreligga. Annat svar gavs också på samma konsistoriums förfrågan när en man, som två resor undergått både världsligt och kyrkligt straff för lägersmål med Lisa, ville gifta sig med henne ehuru han tillförene också två resor försett sig med Lisas syskonbarn Brita. »Är fuller något förargerligt emedan de bägge leva», yttrade Falkenberg, men framhöll tillika att lönskeläger med avl. hustrus syskonbarn ansågs som lönskeläger med oskyld. Svaret blev att »detta alldeles förnekas såsom en ting av en förargerlig efterföljd» (²²/₁₀ 98). Se ock SvJT 1943 s. 588 not 3.

En bonde, som emot förbud och varning låtit viga sig vid sin avl. hustrus styvfars änka och förgäves såväl i Sal. KM:ts tid som under minorenniteten och vid konungens smörjelseakt sökt att få behålla henne till hustru, gjorde ännu en ansökan därom. Den bifölls, men han skulle undergå 3 veckors fvbr och dessutom försona sig med församlingen (²⁵/₂ 98; se vidare om försoningen ²⁴/₃ 98).

En änpling ville äkta sin avl. hustrus förre mans broders änka. »*Gr. Falkenberg*: det är hans hustrus svägerska. *KM:t*: där äro åtskilliga slag svägerskor; hustrus mans syster är ock svägerska, men närmare än hustrus mans broders änka. *Gr. Gyllenstierna*: Perbant tog sin hustrus syster; blev fuller tillåtet, men han kom dock i onåder därför.» Sökanden åberopade som skäl för bifall bl. a. att svägerskapet expirerat med hustruns död och att skriften tillåter brodern att uppväcka sin broders säd. Föredraganden erinrade att konsistorierna pläga vid slika tillfällen höras, men kungen »mente det behövdes intet, det kunde dessutan väl avgöras», blott det bleve klart att det ej vore någon förbudsgrad. »Och som något därom diskurrerades och inte fanns vara förbudsgrad», så bifölls ansökningen (²²/₁₂ 98).

Obenägenhet att sträcka svägerskaphindret utöver vad som nödvändigt borde anses som förbudsgrader, m. a. o. att godkänna vad man kunde kalla delikatesshinder, visade kungen också i följande rättsfall där han ensam förfäktade en liberalare åskådning och energiskt tog parti för den efter hans mening orättfärdigt behandlade kvinnan. Elisabeth Johansdotter hade efter trolovning och under äktenskapslöfte blivit hävdad av sin avl. styvmors efterlämnade andre man, gästgivaren i Bankeberg

Anders Amundsson Somme, men domkapitlet i Linköping hade förbjudit äktenskapet och Göta HovR, där hon klagat, hade gillat förbudet. Hon fullföljde till KM:t. Sedan Wallenstedt anmärkt att »någon vyrdnad är det för modersnamnet» och Falkenberg yttrat sig i samma riktning (»det lyder något galet, — — det bär sådant anseende såsom han först skulle hava modern till hustru och sedan dottern»), frågade kungen om fadern icke kunde vara tillåtligt att taga sin sons styvdotter till äkta. »Ingen förbuden grad är det», svarade Gyldenstolpe, och med erkännande av att »här tyckes vara någon väjssel för modersnamnet skull» anförde han att ju fadern kunde taga ena systemen och sonen den andra och att det i målet föreliggande svågerlaget ej kunde vara närmare än styvsyskon, som ju också finge taga varann. »Graden kan vara lika när — inföll Piper — men så är ingen reverentia eller vyrdnad dem emellan, vore allt därför bäst undfly ett sådant äktenskap.» Efter anteckning att 15:14 KyrkoL och 18:17 Levit. lästes, fortsätter protokollet: »KM:t läste själv detta uti berörda kapitel och fann det efter Guds lag ej förbudet, utan med de orden 'tin hustrors dotter' böra förstås hennes rätta dotter och ej stjuvdotter. *Gr. Wallenstedt* höll detta betänkligt, propter bonos mores et dubia conscientiae bäst låta bliva en sådan ting.» Det upplystes att Somme efter domkapitlets avslag troluvat sig med Maria Thelin (ej lägersmål) som också ingivit en supplik, och Falkenberg anmärkte att Elisabeth ej längre begärde Somme till äkta utan vore tillfreds att Maria finge honom, blott Elisabeth sluppe böter och det ej lände henne till vanheder och oära att hon under äktenskapsloven blivit lägrad. »Hon tror sig intet att kunna få honom», yttrade kungen som redan förut framhållit att Somme lägrat Elisabeth under äktenskapsloven och alltså efter Guds lag och 15:14 KyrkoL skulle taga henne till äkta, »så framt icke någon förbuden grad hindrar, och det finns här intet». Och med logisk stringens som skulle han lösa en matematisk uppgift avfattade han sitt slutliga votum: »anten är det en förbuden grad eller intet. Är det icke någon förbuden led måste äktenskapet vinna sin fortgång, och fundamentet är att hon först blivit troluvad och under äktenskapsloven lägrad. Ty måste den första trolovningen stå och den senare gå tillbakars; och måste skrivas härom både till HovR:n och konsistorium.» Resolutionen innehöll att Elisabeth

må bygga äktenskap med Somme framför Maria så framt hon honom äga vill, vilket notificeras HovR:n och domkapitlet att de i anledning av 15: 14 och 16 KyrkoL ställa denna resolution uti behörig fullbordan (17/2 98).¹

I följande mål kommer den subtila åskådningen fram att om gift man begår hor med hustruns syster, så uppstår mellan mannen och hustrun ett svågerlag som gör vidare äktenskapligt umgänge dem emellan brottsligt. En kåna Elin Jacobsdotter hade begått enkelt hor med en helt obefryndad gift man och tillika bekänt att hon, då hon var ung och på sitt femtonde år, haft samlag med sin systeman, båtsmannen Styf. Åbo HovR hade efter Guds lag och k. f. 10 okt. 1699 dömt henne från livet men refererat målet på det fundament att efter 11 kap. DråpmB med våda LL är övermaga viljagärd som mogande mans vådagärd; Styf hade HovR:n i tankar att pålägga ed. Falkenberg höll det mycket betänkligt med edgång, »alldenstund sådant gement folk till edgång mycket gina och villiga äro», och även kungen tyckte vara stort betänkande med att i slika mål tillåta edgång. »*Heerdt-hielm* sade det HovR:n fuller intet lærer döma angående syster-mannens brott, ej heller vad hans hustru Karin Jacobsdotter vidkommer som legat hos sin man Styf och avlat barn med honom sedan hon vetat det han haft sammanlag med systemn Elin, förr än de få KM:ts svar henne angående.» Det skulle svaras HovR:n att KM:t i endaste anseende till Elins späda ålder förskonat henne för livsstraffet, dock skulle hon böta 80 dr smt och stå kpl (17/1 00).

Mot slutet av sin verksamhet i rådet kastade kungen fram en djärv tes, som skulle alldeles upphäva skillnaden mellan de båda begreppen skyldskap och svågerlag. En gift ryttare hade med barn rätt sin hustrus broders änka; båda blevo av Åbo HovR efter Guds lag dömda till döden, men KM:t resolverade att de skulle allenast plikta för enkelt hor enligt straffordningen. Gyllenstierna fann att de icke voro så nära »i skyldskapen», de hade kunnat äkta varann om de båda varit ogifta. Falkenberg rättade honom: här var fråga ej om skyldskap utan om svågerlag; men kungen ingrep till Gyllenstiernas försvar: »hustru och man äro ju såsom ett kött; och så när som en är skyld med

¹ Att kungen byggde sitt resonemang ej på 15: 13 utan på 15: 14 KyrkoL torde ägt sin grund i Elisabeths processföring.

hustrun, så är den ock med mannen.» Falkenberg tycks ha blivit helt förskräckt, ty han höll en liten föreläsning: »hustruns släkt kan ej räknas i blodet eller för någon skyldskap, utan allenast i svågerlag, t. ex. min hustrus syster är när uti svågerlag, men min egen syster när i skyldskap, och är denna senare mycket närmare än den förra» ($\frac{28}{3}$ 00). Men naturligtvis var kungen icke i behov av denna undervisning. Hans inlägg var blott en dialektisk lek, ett pojkaktigt skämt med gubbarna i rådet: distinktionen mellan *affinitas* och *consanguinitas* har icke kunnat vara honom främmande.¹

Ehuru de falla utom ramen för det egentliga ämnet, må här följa några uppgifter om svågerlagshindret vilka gälla Karl XII:s krigsår.

Överstelöjtnant v. Schwengeln, som låtit viga sig vid sin styvmors styvmor, begärde sedan KM:ts tillåtelse till äktenskapet. Från Prag remitterade kungen d. 26 maj 1702 målet till avhjälpande i JRev, och denna hemställde ($\frac{28}{6}$ 03) icke blott att makarna måtte få bibehållas vid giftermålet, med något penningestraff till pios usus, utan också att en allmän kungörelse måtte utfärdas om förbud att utan KM:ts speciella nåd och dispensation äkta sin egen eller sin avl. makas styvmoders efterlevande man eller styvfaders änka eller sin egen styvmoders styvmoder eller sin egen styvmoders styvfader eller andra som å lika sätt uti upp- och nedstigande grad med varannan besvägrade äro. I lägret vid Thorn d. 3 nov. 1703 gav kungen sitt bifall till denna dubbla hemställan; v. S. skulle betala 1,000 rdr. De nya bestämmelserna publicerades genom ett JRev:s cirkulär d. 2 dec. 1703.²

Tillämpningen av dessa bestämmelser kom på tal i ett par

¹ Det bör kanske dock ej förtigas att i det mål, vari stjuvsvärmoder förklarades skola anses lika med stjuvmoder ($\frac{14}{11}$ 98, se nedan), protokollet lägger i kungens mun ett egendomligt yttrande: »K. M:t tyckte svärmodern och modern vara lika, emedan där är en blodförbindelse.» Att för övrigt identifieringen av man och hustru ej heller var Falkenberg alldeles främmande visar hans yttrande $\frac{19}{8}$ 96, då Karl XI avslög ansökan av en bonde som ville äkta sin avl. hustrus broders änka: »det kan ingen närmare gradus affinitatis vara och är lika med hustrusystem, ty brorhustrun haver jus representationis igenom brodern.»

² Ur äldre judikatur må erinras om k. br. $\frac{18}{10}$ 1662: äktenskap kan ej tillåtas med mormors brors änka, ehuru biskopen medgivit trolovning och barn avlats; och $\frac{20}{11}$ 1692 en man som fått barn med sin farfars änka, tillika hans mors styvmor, bör dömas till döden (Schm s. 324 o. 1329).

senare rättsfall. Sven Månsson, som haft köttslig beblandelse med sin moders stjuvmoders mans andra hustru (tanken svindlar!), begärde henne till äkta. Som det tycktes röra något reverentiam sanguinis samt löpa emot KM:ts förordning 1703 om förbudna leder, så beslöts att först inhämta betänkande från Växjö konsistorium. Sedan detta inkommit bifölls ansökningen, dock skulle bötas för otidigt sängelag efter 5:2 KyrkoL ($\frac{2}{3}$ o. $\frac{7}{7}$ 13). En bonde ville äkta sin faders styvfaders änka. Giftermålet syntes lämpligt för änkans och rusthållets konservation; och efter ett kort ordbyte mellan Arvid Horn, som tyckte det strida mot 1703 års förordning, och Gustaf Cronhielm som ej fann denna graden nämnd där, blev ansökningen bifallen ($\frac{21}{8}$ 16).¹

* *

*

Den andra avdelningen mosaiska straffbud i Karl IX:s appendix har rubriken Om olydno och förakt emot fader och moder.

Beträffande förgripelser mot styv- eller svärföräldrar utfärdades ett k. cirkulär d. 11 maj 1698 som belade sådant brott, när den förorättade bad för delinkventen, med 100 dr smts böter jämte kpl och avbön (redan $\frac{28}{3}$ s. å. hade brev därom avgått till Åbo HovR som pläгат döma till blott 50 dr), och senare s. å. ($\frac{14}{11}$) resolverades att styvsvärmor skulle konsidereras lika som styvmor (Schm s. 1510 o. 1527).²

Vida strängare bedömdes brott mot köttsliga föräldrar.³ I ett mål, där TingsR:n dömt en dotter som slagit sin mor att efter Guds lag mista livet, hade Åbo HovR i följd av den vanliga praxin och k. reskriptet d. 28 mars 1698 låtit henne lösa sitt liv med 100 dr smt. KM:t gillade TingsR:ns dom och HovR skulle få en reprimand ($\frac{29}{8}$ 99; Schm s. 1542).⁴ Rörande en tredje resans

¹ Gifte med styvmors faders änka tilläts $\frac{12}{9}$ 1722.

² I ett fall, där förbön saknades, dömdes för förgripelse mot svärfar («skäl», «äretjuv», käppslag) till 200 dr smts böter eller fvbr. Falkenberg mente att det borde vara två månaders fvbr, eftersom en månad räknades emot 100 dr, men Lillienstedt invände: »en månad är det svåraste straffet, de hålla det näppeligen ut.» Och det blev en månad ($\frac{30}{5}$ 98).

³ En hustru som slagit sin 80-åriga fader var dömd till döden. Wallenstedt upp-läste av Guds lag att en sådan missgärning bör straffas med livet». Karl XI benådade henne dock med livet och gav HovR:n fria händer ($\frac{2}{1}$ 95).

⁴ Det k. brevet till HovR:n innehöll: Guds heliga ord är klart och uttryckligt häri, att de ej kunna eller böra för livsstraffet förskonas som sig emot sina rätta föräldrar förse, varutinnan Vi någon uttrycklig förordning ej gjort eller göra velat; fördenskull

tjuv som illa slagit sin mor yttrade kungen: »om han intet stulit bör han lika fullt mista livet för det han slagit sin moder, men nu har han bägge delarna gjort och böra sådana synder ej bliva ostraffade utan han mista livet» (¹³/₆ 99; att misshandeln ansågs svårast visas av att dödssättet skulle vara halshuggning, ej hängning; annorlunda ^{1e}/₁₁ 98: en andra resans tjuv som flera gånger slagit sin moder skulle hängas). En son, som två gånger slagit sin mor och om vilken var upplyst att han aldrig begått Herrans nattvard, var dömd av LantR:n att två söndagar slita 20 par ris, men av Dorpats HovR efter Exod. 2 och Deuter. 21 att mista livet. »Om Guds lag dömer en sådan till döden är svårt befria honom», yttrade kungen; och sedan de återopade bibelrummen blivit upplästa fortsatte han: »han bör undergå livsstraffet, och efter han ej gått till Guds bord måste prästerna först med all flit undervisa honom i sin kristendom på det han må kunna dö en salig människa» (²⁷/₁₀ 99).

Ätminstone i sistnämnda fall hade målsäganden inlagt förbön för den dömd. Att kungen lämnade sådan förbön utan avseende överensstämmer med ett uttalande, som han tidigare diskussionsvis fällt i mål om förgripelse mot svärmor och som på ett slående sätt vittnar om hans bundenhet vid bibelordet: »uti Guds lag står att den som förgriper sig emot sina föräldrar skall dö, men där står intet att han skall slippa om föräldrarna bedja för honom» (¹¹/₅ 98).¹ Emellertid saknas ej exempel på att kungen beaktade förbön. En 22-årig dräng var efter Guds och världslig lag dömd till döden för förgripelse mot fadern (f. d. klockare i Järvsö; enligt vad Falkenberg anförde hade sonen »icke allenast hotat och skällt fadern, utan burit händer, hårdragit och slagit honom, så att han efter Guds lag för bara hotelser och banner borde mista livet»). Föräldrarna bådo att sonen måtte förskonas från »det hårdaste» straffet. »Straff måste han ha, och deras förbön är intet att han alldeles skall slippa», utlät sig kungen och dömd till 9 gl och 6 års arbete i Md (¹⁷/₁ 00).² Men långt lindrigare

kunna Vi ej annars än med missnöje anse att I tvärt emot ovanstående klara lag, som i den s. k. appendice av lagboken är anförd och av konung Karl IX höglovl. i äminnelse är anbefalld att böra i dömande iakttagas, have understätt Eder att etc.

¹ Vid justering av brev ang. en våldtäktsman, som på kvinnans förbön skulle få behålla livet, hade Karl XI blivit betänksam. »HM: jag vet intet om det står i bibeln att den, som gjort våldtäkt, kan slippa med livet fast hon ber för honom. Gr. Falkenberg: men i Sveriges lag står det» (¹⁹/₁₁ 95).

² Samma straff fick ²/₈ 98 en av både HR och HovR dödsdömd son som slagit sin far (förbön).

straff fick en 20-årig dräng som satt sin mor ner i en kista, flera resor skakat henne, kastat sten efter sin far m. m. Han dömdes av RR:n till 6 månaders arbete i tukthuset, men av Svea HovR efter Guds lag till döden. Som mitigantia åberopade HovR:n bl. a. att modern med gråtande tårar bett för sonen och att denne, ung och veklig, lovat bättring. Modern tycks för övrigt icke varit helt utan skuld. Om ett upptråde, då fadern måste skilja mor och son åt och taga knivarna ifrån dem, berättades: sonen satt och åt och ritade med kniven i tallriken; då härvid blev tal om ett kvinnfolk som enligt vad i avisorna förmälts fått en orm kring sig, sade sonen att en orm också skulle komma kring hans tallrik och ritade omkring den; modern blev då ond och slog sonen först ett par örffilar och sedan med en knyppl (= knölpåk). KM:t resolverade att det skulle bli va vid RR:ns dom ($\frac{6}{10}$ 99). Och en dotter, som med bannskap och okvädinsord överfallit sin moder och efter Guds lag Levit. 20, Deuter. 21 dömts från livet, fick på moderns förbön straffet sänkt till skarpt risslitande och kpl ($\frac{20}{3}$ 00).

Kungen fick sig även underställd en fråga om tillämpning av de straffbud som upptagas i appendix' sista avdelning, Om falsk vittne. Lillienstedt föredrog ett mål om Jon Persson som, tydligen i utpressningssyfte, falskeligen beskyllt sin svåger för tide-lag. Redan innan Lillienstedt hunnit omtala målets utgång, föll kungen in: »den som vill ljuga livet av en annan bör undergå samma straffet». Lillienstedt berättade att Persson blivit dömd från livet i anledning av Guds lag V Mosebok 19:6, men att HovR:n refererat målet under hänvisning till att KM:t år 1697 i lika mål mildrat livsstraff till gl och arbete i Md. »Gr. Falkenberg hemställde KM:t underdånigst om icke denne kunde få lika straff. KM:t: i Guds ord står att en sådan skall mista livet. Gr. Falkenberg mente att arbetet i Md vore svårare än livsstraffet. KM:t: han har velat ljuga livet av en annan. Gr. Falkenberg: och det till att få penningar; hemställde KM:t underdånigst om han icke kunde plikta med 9 gl och att arbeta alla sina dagar i Md. KM:t: bäst att en sådan går till döden.»¹ Sedan målet sålunda prövats och några andra ärenden vunnit handlägg-

¹ Jfr SvJT 1941 s. 260—61, 268 not 8.

6 —441814. Wedberg, Karl XII på justitietronen.

ning, gjordes ett försök att bringa kungen på andra tankar om Perssons bestraffning. »*Gr. Falkenberg* talte om Jon Persson som ljugit på sin svåger, att han sin talan återkallat och intet därvid kontinuerat; mente att lagen själv talar för en sådan. *Gr. Bonde* uppläste ur lagboken att den som kärar och intet orkar binda den andre eller avstår sin kärän skall böta 40 mk. *Heerdhielm*: det angår injurier.» Till dessa inviter att mildra domen svarade kungen intet (¹⁵/₁₂ 98).¹

¹ Bonde har uppenbarligen citerat 20 kap. TingmB LL. Befogenheten av Heerdhielms erinran förefaller tvivelaktig; jfr Abrahamsson s. 688.

IV

MORD, DRÅP OCH ANNAN MISS- HANDEL

Från Åbo HovR inkom »en mycket faselig kriminalsak om en moder [Margreta Bertilsdotter], som ihjälslagit sina egna barn och dem uppätit». Hon hade för två år sedan därför suttit inne, men då kommit undan, och var nu ånyo fasttagen. »*KM:t*: det är mycket grymt, undrade hur hon det kunnat göra. *Gr. Wrangel*: hungern lärer hava drivit henne därtill. *Gr. Falkenberg*: den tiden han var i Finland var hungern så stor, att man intet fick kasta ut döda hästar eller slikt på gatan förrän de blevo uppätna.» Enligt HovR:ns relation hade hon erkänt: hennes 12-årige son Carl hade med hennes samtycke tagit av daga sin 7-årige broder och själv hade hon med en stör slagit ihjäl sin 6-åriga dotter; kropparna hade hon i sin stora hungersnöd, med sin man och sonen Carl, båda numera avlidna, stekt och förtärt; tillsammans med Carl hade hon också dödat, delat och förtärt en 10-årig tiggargosse. »*KM:t*: hungern kan hava varit stor, men gärningen är alltför grov»; det skulle bliva vid HovR:ns dom (halshuggning och bränning; ²³/₃ 99).

Flera mord hade också begåtts av horpiskaren Bengt Hansson, som tillika förövat andra brott. Sin svärfar, även han horpiskare, hade han strypt för att få tjänsten, sin svärmor hade han också velat döda och han var misstänkt för att ha tagit livet av sin första hustru. Nu senast hade han mördat en tiggarkäring, vars nya getabocksskört han velat komma åt för att därav göra sig en rock, och satt eld på hennes stuga. HR:n dömde efter 1 kap. HögmB LL till stegel och hjul. Svea HovR anmärkte emellertid

att lagen där talade blott om *ett* mord och hemställde därför om icke Hansson först skulle »råbråkas», sedan halshuggas, huvudet på en påle sättas och kroppen sönderdelas och på fyra hjul läggas. »*KM:t*: denne har väl förtjänt döden, äro grova saker; resolverade att han skall avstraffas efter HovR:ns betänkande» (6/6 99).¹

En ryttare hade i en mörk och morasig skog ställt sig i försåt för en korpralshustru och slagit henne först med en stör i ansiktet »så att näsan alldeles på tungan i munnen infallit» och sedan med en sten på vardera tinningen, så att hon fanns död. Korpralen nekade i förstone till all kunskap, men erkände till slut att han vidtalat ryttaren. Åbo HovR dömde liksom HR:n att efter 35 kap. EdsB LL båda skulle mista livet och deras lösa gods till skövlings gånga. HR:n dömde också båda att steglas men HovR:n befriade korpralen för steglandet. Gyllenstierna fann det nogsamnt synas att korpralen velat bli av med sin gamla hustru så att han kunde få taga pigan som ägde rusthållet. »*KM:t*: han är lika brottslig med den andra och så mycket mera som han varit hennes man och tillförene sökt att förgiva henne, havandes uti allt brukat ryttaren till instrument och redskap att fullborda denna missgärningen; därför han ock bör undergå samma straff, och kan ej finnas någon omständighet som lindrar straffet för honom.» Båda skulle steglas (5/10 99).

Som mitigans för en rådsbane (mord å piga) androgs att han vore en ung dräng. »Han får därför intet göra illa», yttrade kungen och fastställde dödsdomen (19/10 99).

En piga hade skjutit en liten gosse i sjön i mening att dränka honom. »*KM:t* frågade om pojken blivit död? *Heerdhielm*: genom en hustrus försorg, benämnd Ingeborg Eek, är pojken med möda sig förekommen.» Pigan var dömd att stå tre dagar för en påle och slita ris, men som ingen beskreven lag funnes förfrågade sig Svea HovR. »*Gr. Gyldenstolpe*: att gossen är vorden salverad mitigerar intet hennes faktum, alldenstund hon fullkomligen ärnat honom till döden och till den ändan stött honom

¹ Lillienstedt berättade att svärfaderns döda kropp hade ingen velat bära till kyrkogården, utan prästen hade måst låta med sin egen häst och släde köra honom till kyrkan att begravas. »*KM:t* frågade varföre de intet velat bära honom till graven. *Lillienstedt*: de hava intet visst huru han kommit om livet och om han icke torde hava varit en självspilling.» Måhända invercade också att en horpiskares värv torde betraktats som i viss mån orent; se SvJT 1943 s. 339 noten.

i sjön; havandes man præjudicata att de som försåtligen velat afhända någrom livet, och de med fara undankommit, slika missgärningsmenniskor lika fullt undergått livsstraffet, särdeles uti förgörningar, förgift och annat sådant; och är detta ej för svårt straff, hon borde dessutan hela livstiden arbeta och åtminstone undergå kpl. *KM:t* fann skäligt att hon jämte det tilldömda straffet står kpl» (²⁹/₇ 98). Omedelbart efter detta mål föredrogs Svea HovR:s förfrågan om en kåna som haft fullt uppsåt att dräpa en tiggargosse. Hon skulle hudstrykas vid kåken, stå ukpl och sedan arbeta ett år på tukthuset.

Någon tvekan rådde, om dråparen kunde skonas till livet i sådana fall där hans gärning ej omedelbart medfört döden.

Ett uppträde mellan soldaterna A. och L. fick det slut att A. slog L. med ett klivet björkträ så att L. föll omkull. L. kunde väl strax resa sig och gick till corps de gardet för att klaga, men han avled dock av slaget, och A. blev dömd att mista livet. Kungen tyckes till en början ha tänkt sig möjligheten av leutation. Han frågade »om A. gått med den andra som fick slaget» — vilket bejakades — och vidare »varest han slagit honom», vartill svaret blev »upp i huvudet». Holmström hemställde om *KM:t* nådigst täcktes konsiderera de mitigantia att dråpet skett i hastighet och emot A:s intention, att L. givit A. tillfälle i det han tagit från A. ett stop surkål, som A:s hustru köpt, och skällt honom, att målsäganden eftergivit sin rätt o. s. v.; och Falkenberg framhöll bl. a. att A. tjänat väl i 12 års tid. »*KM:t*: han har likväl slagit den andre ihjäl. *Resol.* att det skall bliva vid domen och A. mista livet» (¹/₃ 99).

Då en man, som fått fem slag i huvudet av en gärdsgårdsstör, avled på femte dygnet därefter, tog LantRn hänsyn till att den dräpne efter slagen kunnat gå och förnufteligen tala och att skadan ej blivit behörigen vårdad; den dömde förty dråparen blott till livstids arbete. Dorpats HovR förfrågade sig om dråparen kunde befrias från livsstraffet. »*KM:t* frågade vad denne lantrichter hette som nu i tvenne domar brukar en slik förbuden frihet [= att arbitrera], vilken allvarligen vid förlust av sin tjänst, så framt han oftare igenkommer, härifrån måste varnas»; och han fann att dråparen »bör giva liv för liv, ty han har ju med vilja och utan någon given orsak slagit ihjäl den andra» (¹⁷/₄ 99).

Man finner dock mål där kungen beaktat att bristande skötsel eller annat ofall medverkat till den dödliga utgången.

En skraddare, som gått till sängs, blev störd av en bultning på porten. Han steg upp, öppnade porten och gav bultaren, en drucken gardeskarl, med blotta handen en örfil så att denne på hala iskanan föll omkull, slog huvudet och avled. Skraddaren dömdes till döden. Falkenberg anmärkte att intention att dräpa saknades och att han efter sitt samvete aldrig kunde döma skraddaren från livet. »*KM:t*: intention har fuller inte varit att slå honom ihjäl, men så är den andres död likväl därutav händ; och har skraddaren ej haft behov att stå upp av sängen och låta upp porten sedan han klätt av sig och lagt sig.» Sedan emellertid anförts att Sal. *KM:t* i liknande fall dömt till blott mansbot, fann kungen »efter noga betänkande för rättvist att han giver mansbot och undergår kpl» (17/1 00).

Samma dag föredrogs därefter mål om en som d. 28 okt. eller Simonis Judæ dag blivit skuren i högra handen, så att blodet förrunnit och han d. 31 okt. blivit död. Falkenberg anförde att inga åsyna vittnen funnes och att såret ej varit letalt om det blivit förbundet. »*KM:t*: intet kan man säga att såret varit letalt fast senorna och fingren varit skurna, utan varit en olycka att han ej blivit förbunden; ty om det skett har intet blodet förrunnit honom utan han har kunnat bliva vid livet; och må han som den förre, skraddaren nämligen, slippa med full mansbot och kpl.»¹

I målet om föraren Röling, som salverat sig genom flykten men dock blivit av KrigsRn i Riga dömd att mista livet för det han stuckit ihjäl en brandvakt, ger diskussionen ett gott exempel på kungens vetgirighet och rådgivarnes ärliga strävan att lämna nöjaktiga informationer:

KM:t frågade vad för en process de brukat att döma honom, när han ej kunnat komparera.

Holmström: han blivit citerad, och oansett han intet komparerat är han lika fullt dömd från livet och domen genom trumslag publicerad.

Gr. Falkenberg: det är ej så ovanligt att bliva både dömd och exekverader frånvarande, såsom alla kontumaciedomar ske uti ens

¹ I ett mål om misshandel med dödlig utgång frågade kungen om inte någon fältskär genast besiktigat skadan (27/10 99, nekande svar), i ett liknande mål anmärkte han att trepanering ej skett (28/3 00). Jfr VIII, avsatt apotekare.

absence; och kan fuller ingen klarare sak vara än när en gör ett uppenbart dråp och drager bort, tagandes sak å bak; berättandes därhos om exekutioner som ske en effige etc.

Gr. Gyldenstolpe: ofta sker fuller det att en av räddhåga och till att undvika den faran att bliva gripen för en annars missgärning skull tager flykten och söker sedan igenom lejde att få tillfälle att visa sin oskyldighet, så att man intet alltid med bortrymmande tager sak å bak utan därigenom får komma fram och visa sin oskuld.

KM:t: så kan denne, fast han blivit dömd från livet, en annan gång få komma på lejde fram.

Gr. Gyldenstolpe: om han tror sig om att hava sådana skäl till att visa sin oskyldighet och EKM:t vill förutgå honom lejde.

Gr. Falkenberg: honom kan förutgå lejde fast han vore skyldig, ty fast om domen fölle honom emot kunde han begiva sig i [sin] förra säkerhet.

KM:t: så bleve han på det sättet 2 gånger dömd från livet, och blir nu vid KrigsR:ns dom.

Resol: KM:t finner för rättvist att konfirmera KrigsR:ns dom, och bör Simon Conrad Röling på den händelsen han kan igenfinnas mista livet (²⁷/₁₀ 98).

Då soldaten Brun och båtsmannen Frisk suttit tillsammans och druckit, blev F. vildsint och högg med kniv. B. drog sin värja, och hur det nu gick till erhöill F. banesår. B. dömdes att mista livet.

Gr. Gyldenstolpe: intention lærer aldrig hava varit hos honom att dräpa den andra, vilket nogsamnt synes därutav att när båtsmannen gjort sig galen och huggit kniven i knuten där de suttit inne och druckit, haver han först slagit honom med flata värjan, säjandes 'kanske han tör vara rädder för värja' och ment han därmed skulle skrämma båtsmannen och komma honom till stillhet. Dessutan stämmer icke heller alla vittnens utsago överens, ty somliga säja att B. stött ut och de mesta att han gått tillbakars och båtsmannen lupit själv värjan uti sig.

Gr. Falkenberg: jag giver det efter att animus occidendi ej varit hos B., utan velat i begynnelsen tukta eller skrämma båtsmannen ifrån sitt oroliga förhållande, men ursäktas därigenom intet från dråpet. Ty han har ju en gång släppt honom ifrån sig då båtsmannen ropade 'min vän, gack du din väg och jag går min; om du fäktar med din värja, så fäktar jag med min kniv' etc. och sedan går han andra resan till honom med dragen värja som intet var något gevär att styra en vildsint till rätta med.

Gr. Gyldenstolpe: utan gevär kunde han omöjligen styra honom till rätta emedan båtsmannen högg omkring sig med kniven och gjorde sin egen hustru skada uti armen.

[Bonde och Piper: ej ett blott vådadråp.]

Gr. Wrangel: intet kan det kallas dråp med våda, ty han gått i vredesmod ut på båtsmannen med värjan att styra honom till rätta och hade väl kunnat låta bliva honom, helst när folket varnade och förmante honom att gå sin väg.

KM:t: de lära hava varit allesammans fulla. Men huru hava de kunnat öva sådant slagsmål att icke vakten skulle kunna komma att skilja dem åt?

Gr. Gyldenstolpe: slagsmålet har skett på Ladugårdslandet och så långt bort att vakten ej kunnat bliva det varse eller så hastigt komma att avböja detsamma. Eljest synes väl att de allesammans varit hel fulla och denna olyckan sig i dryckenskap tilldragit.

Gr. Falkenberg: det är intet mitigans att man begår ett dråp uti dryckesmål [B. ej så drucken som F.].

[Wallenstedt: ej noga rannsakat; saken tämligen mörk.]

KM:t: visst är saken nog mörk, och veta de ej visst vittna om han blivit skadder när soldaten stötte ut med värjan.

Gr. Gyldenstolpe begärde det rannsakingen om vittnen ännu en gång kunde uppläsas.

[Läkare- och fältskärsattest läses att såret var letalt; vittnesmål läsas.]

Gr. Falkenberg begärde höra interrogatorierna som blivit B. uti rannsakingen föreställda, där han själv bekänner att båtsmannen fått så mycket som han behöver.

[Läsning, bl. a. av domen för andra gången. Gyldenstolpe och Falkenberg ordväxla.]

Gr. Wallenstedt: det är en mörk sak och borde de bättre hava rannsakat om skadan skedde i utstötandet eller då han snavade, det jag ännu av alla vittnens utsago intet visst kan sluta.

Gr. Falkenberg: [till överflöd kan rannsakas vidare] men ett elakt exempel vore det för alla överdådiga om de skulle få överfalla en med dragen värja och sedan de med slag retat honom draga sig tillbakars och, vid det den andra av iver och raseri i dryckenskap följt efter, då stöta honom ihjäl.

KM:t: visst vore det ett elakt exempel. Men blev båtsmannen strax död?

Holmström: ja, han föll genast kull på gatan och blev död.

KM:t: det var en eländig död. Om han så länge levat att han kunnat göra redo för sin själ och berättelse när skadan skedde. Och vore bäst att vidare härom rannsaka och avhöra vittnen om flera omständigheter funnos som kunde giva bättre ljus i saken eller om skadan hände uti stöten eller i snavandet (²²/₁₀ 98).

Sedan ny rannsaking hållits, blev målet åter företaget varvid Holmström först uppläste båda rannsakingarna.

KM:t: nog synes det att han ej haft intention att slå den andra ihjäl.

Gr. Falkenberg: [ej intention, men ej heller nödvärn] utan han har i oträngde måle gått ut att styra en rasande människa med dragen värja den han väl kunnat låta gå i fred.

KM:t: uti oträngde måle har han fuller gått ut, men aldrig har han haft intention att dräpa honom, utan med värjan skrämman båtsmannen att lägga bort kniven.

Gr. Wallenstedt: han gick ut sedan han [= F.] skurit hustrun i armen, och kan ej vara uti en så elak intention, utan att avvärja det han skulle göra vidare skada.

[Gyldenstolpe: B. måste då bruka värja; folket fruktade för F.]

Gr. Bonde frågade om målsäganden beder för honom eller vore förlikt.

Holmström svarade nej.

Gr. Wallenstedt: det gör intet till saken, ty fast målsäganden både för dråparen, kunde det honom intet uti en klar och uppenbar sak ifrån livsstraffet befria.

Gr. Bonde höll detta för ett stort mitigans varuppå mycket i alla tider blivit reflekterat; och om dråparen skall bliva pardonerad, bliver det honom ålagt att förlika målsäganden.¹

[Gyldenstolpe: vittnesmålen mycket skiljaktiga, dock synes att B. gärna undvikit att sticka F.]

Gr. Wallenstedt höll [tre kvinnliga vittnens utsaga] mycket passionné och särdeles efter den ena varit i skyldskap med båtsmannens hustru.

Holmström: [skyldskapen ej fullt bevisad] men att en stor vänskap alltid varit dem emellan.

KM:t: en stor vänskap är mera än en skyldskap.

Gr. Gyldenstolpe läste 20 kap. DråpmB LL och drev de orden *viljande och vållande* etc., vilket man här ej kan säga om B. eller på honom applicera, fast han råkat i denna olyckan. Ty nog synes det av allt det han ej viljandes eller med lust gjort detta dråp utan velat undvika och gått undan det längsta han kunnat fast han i förstone oförsiktigt gick ut till att styra honom, vilket uppsåt honom ej bättre lyckades.

Gr. Falkenberg: uti andra editioner står *viljande eller vållande*, och nu var han först viljande att han gick ut och sedan vållande att båtsmannen gick på honom på kniven, sedan han fick hugg av värjan på vänstra sidan.

Gr. Bonde läste samma kapitel och urgerade de orden *ej thes viljande eller vållande* etc.

KM:t: vållande är här att han oförsiktigt gick ut på detta sättet att styra båtsmannen i sitt raseri. Men intet kan man säga det han viljandes har velat taga livet av honom, utan så vida gjort det

¹ I mål om dödsdömd dråpare hemställde Falkenberg om KM:t ville låta det mitigans gälla att målsäganden blivit förlikt. *KM:t: det gör intet till saken att målsäganden är förlikt, och får bli vid domen* (21/3 00).

emot sin vilja och såsom i nödvärn att hålla båtsmannen med sin värja ifrån sig, på det han ej måtte komma honom på livet med kniven efter han så ivrigt gick på.

Gr. Wallenstedt: det har ock efter vittnens utsago fullkomligen skett så framt han ej hållit båtsmannen ifrån och burit värjan till den ändan för sig. Och vill jag vad denna saken vidkommer intet belasta mitt samvete, ej heller råda att draga blodskulder över riket där en klar och uppenbar sak vore. Men i mörka mål håller jag alltid för bättre att släppa en skyldig än straffa en oskyldig.

Gr. Gyldenstolpe var av samma mening.

KM:t: visst är det oförsiktigt och dårligen av honom gjort det han gick ut, och synes det han sedan ångrat detsamma och velat gärna gå tillbakars undan för båtsmannen utan att göra honom skada till livet. Och är bättre i mörka saker att fria än fälla någon.

[Wallenstedt upprepade, blev vid sin förra mening.]

Gr. Gyldenstolpe: hans intention var endast att styra båtsmannen, men hans uppsåt lyckades honom ej bättre, därför han fuller med straff såsom av mansbot, målsägandens förlikning och kpl beläggas kan.

»Sedan något ännu häröver diskurrerat var», resolverades så som Gyldenstolpe föreslagit (¹/₁₂ 98).

Soldaten Erik Stake hade i korpralen Jonas Jonssons kvarter suttit tillsammans med korpralerna Passau och Nils Bonde och druckit öl, som dessa båda köpt sedan de sålt sina från Brabant medbragta flintmusköter. Då Stake, som också sålt sin musköt, nekade att dricka upp de pengar han därvid fått, blev han av Passau och Bonde överfallen och slagen. Han sökte dra sig undan dessa, men de följde efter. När han omsider — så berättade han själv — gått in i en stuga för att sova och mest klätt av sig, kom Bonde in och gav honom en örfil så att han föll på en kista; »och som på samma kista till hans olycka legat hans värja», tog han den att försvara sig med och stack Bonde ihjäl. KrigsR:n dömde Stake till döden; han ansågs ha extra præsens vitæ periculum gripit till värjan.

Vittnena voro till Stakes förmån. Ett berättade att den visiterande korpralen sagt åt Stake: »du gamla hora, vad gör du här?» På kungens fråga »varföre korpralen som visiterade kallat honom gamla hora», svarade Holmström: »man ser att de alla velat topprida honom». Detta blev också ledmotivet i den animerade diskussion som följde:

KM:t: det synes att han gjort nödvärn.

Holmström: alla hava de kujonerat honom och hava ingen annan orsak haft än att han intet velat dricka upp sina penningar som han fått för den försålda flintmusköten.

Gr. Piper visste intet om det kunde anses som en nödvärn, den andra hade intet haft värja ute.

KM:t: de andra hava slagit honom hela dagen och han gått undan för dem. När han då intet kunde komma längre undan, vad skulle han annat göra än försvara sig?

Gr. Gyllenstierna: han lærer hava tänkt: så gott att han toge livet av den andra som att den andra skulle taga det av honom.

Holmström: han hade 3 gånger gått undan för dem.

Gr. Piper: en annan sak vore om den andra varit med värjan på honom.

Holmström: han haver rännt med värjan på barackdörren och sagt att han ännu den dagen skulle göra av med honom.

Gr. Piper: men då när gärningen skedde, hade den som stucken blev ingen värja.

KM:t: han har gått undan så länge han har kunnat, och alla hava de velat skorigla¹ honom.

Gr. Piper: de andra borde ock straffas som hava givit honom anledning därtill.

Gr. Gyllenstierna: den andra haver hotat att vilja göra av med honom. Tyckte att Staken fuller borde hava något straff, men intet till livet.

KM:t: han hade hotat honom så att han intet tordes gå hem i sitt kvarter.

Holmström: Nils Bonde har sagt att han ville taga livet av honom.

KM:t: han har lidit nog, har blivit slagen och har gått undan för dem, men de gått efter och slagit honom örfilar. Tyckte han hade intet kunnat annat göra än försvara sig.

Gr. Falkenberg: lagen förmår att den som dräper någon utan nödvärn så bör han dö.

KM:t: den som ihjälslagen är har slagit denne så att han fallit kull därvid.

Gr. Gyldenstolpe: när man ser på intentionen, så har denne intet haft intention att slå den andra ihjäl, emedan han hela dagen gått undan för de andra.

Holmström: och står i domen med infört att han alltid varit stilla och fredlig.

KM:t: vad skulle han göra när de gingo efter honom och slog honom?

¹ Enligt språkmäns vänliga meddelanden lærer ordet ej ha något samband med *sko* utan vara försvenskning av *schuriegeln* (trakassera, oroa, plåga), vars etymologi synes vara omtvistad.

Gr. Piper: han hade bort gå undan för dem och klaga för officeraren.

KM:t: han tordes intet gå ut för dem.

Gr. Gyllenstierna: man måste se på intention: de hava slagit honom.

Holmström: de hava slagit honom och hotat att vilja alldeles göra av med honom.

KM:t: och den som blev stucken har själv sagt att han fått det han sökt efter.

Gr. Falkenberg: nåden står hos KM:t.

Gr. Gyldenstolpe: det synes att han haft ett enfaldigt och redligt sinne och att han gärna velat leva i fred, emedan han blivit slagen och gick undan för dem och, på det ingen olycka skulle hända, velat bliva kvar om natten därest han var.

KM:t: hade redan avklätt sig och velat sig där lägga.

Holmström: allt är till hans advantage. — — — Han haver intet haft intention att göra denna gärning, men de andra hava brutit edsöre.

KM:t: de hava kört honom utur den ena stugan uti den andra.

Gr. Gyldenstolpe: han har sagt eftersom han såge sig ingenstädes hava frid, så ville han lägga sig på vallen.

Gr. Gyllenstierna: emellertid hände att den andra kommer till honom och slår honom en örfil så att han tumlade därvid.

Gr. Gyldenstolpe: man ser nogsammt att intet hos honom men hos de andra har varit intention att göra illa.

Gr. Falkenberg: om han finge döma, så tyckte han att korpralen som slagit honom borde plikta med 3 gl.

KM:t: han har gjort mycket illa, givit honom anledning, och det av ingen annan orsak än att Stake intet var så odygdig att han ville dricka upp sina penningar.

Holmström: han har lidit för det han intet varit så liderlig — — — alla människor hava varit på honom.

Gr. Gyllenstierna: den stackarn har varit olycklig. Kanske KM:t skulle behaga benåda honom med något arbitralt straff.

Gr. Falkenberg tyckte, om KM:t så nådigt behagade, att han kunde böta mansbot och stå kpl. Men bägge korpralerna hava meriterat att straffas med gl och mista tjänsten.¹

Gr. Piper tyckte de hade det väl förtjänt.

Holmström: men om Erik Stake intet hinner betala mansbot, kanske han skulle då plikta med fvbr.

KM:t resol. att Erik Stake skall stå kpl och sitta en månad på vbr om han intet kan betala full mansbot; men korpralerna Passau och Jonas Jonsson skola mista deras tjänster och plikta vardera med 5 gl (²⁵/₉ 99).

KrigsR:n hade friat Jonsson och dömt Passau att mista tjänsten och tjäna för gemen.

En dräng, som i nödvärn skjutit ihjäl en soldat, var av Åbo HovR (liksom även av underdomstolarna) dömd att böta 80 mk smt, men HovR:n underställde KM:t om han icke efter den vanliga praxin hos HovR:n borde beläggas med 50 dr smt. »KM:t: om lagen är allenast 80 mk, så bör han ej med högre straff beläggas, ty han har gjort dråpet i rätt livsnöd då soldaten kommit uppföre trappan och huggit efter honom med värjan.» Med detta yttrande var dock saken ej avgjord. Det av domstolarna tillämpade lagrummet, I: 1 DråpmB med vilja St L, blev uppläst och Lillienstedt frågade — förmodligen i syfte att få domen ändrad — »om det skulle bliva vid 50 dr smt efter vanliga praxin hos HovR:n i sådana mål. KM:t: det blir vid det straff som lagen säger, ty det är nöd, och ej $\frac{1}{2}$ mansbot» ($\frac{28}{3}$ 00).

Tjuven Annias, som blivit efterslagen och lupit undan uti moraset, blev där ihjälskjuten av bonden Bertil Råcka. HR:n dömd R. efter 3 kap. DråpmB med vilja LL att böta till Konungen 8 örtugar och 13 marker och sammaledes till häradet samt att utstå kpl; Annias' döda kropp skulle nedgrävas i moraset där den låg. Åbo HovR:s pluralitet ansåg att R., som oträngder och utan allan livsnöd begått detta dråp, borde efter 2 kap. i samma balk giva liv för liv. I rådet kom diskussionen att från resone-mang om nödvärn mot tjuvar ledas över till betraktelser om dyrtiden och fångars underhåll:

Gr. Gyldenstolpe: mitigans är att denne R. ställt sig frivilligt in och givit saken an för rätta, menandes sig hava gjort en god gärning, och re vera var den andre, Annias näml., brottslig och [hade] på tveggehanda sätt förverkat livet.¹ Men så borde han intet hava skjutit honom ihjäl, när han intet gjorde resistans utan på annat sätt fasttagas kunde.

KM:t: han borde intet hava skjutit honom ihjäl, när han eljest kunde taga honom fast. Men om han satt sig i motvärn och ej velat låta taga sig, har han kunnat slå honom ihjäl förr än han skulle slippa.

Gr. Falkenberg: eller om han kommit nattetid genom fönstret eller i stugan och man på intet annat sätt kunnat gripa honom, så haver det varit pardonabelt. Ty när en tjuv nattetid inkommer, är man intet säker om sitt eget liv, det han väl skulle söka enom att avhända på det han så mycket lättare skulle få fullborda stölden och taga bort vad han ville. Och kunde ingen rättmätigare defension eller nödvärn vara än uti slikt mål, ty om jag intet slog ihjäl tjuven då han således intill mig kom, kunde han avhända mitt liv.

¹Se nedan Pipers yttrande.

Gr. Piper: här konkurrera många crimina som alla stanna på denne Annias: han är tjuv, rymmare och tvegift, så att där han blivit gripen och kommit för en dag, [han] intet haver undsluppit livsstraffet. Men så borde han intet hava slagit honom ihjäl när han på annat sätt kunnat fånga honom.

Lillienstedt sade orsaken hava varit förnämligast varföre R. ihjäl-skjutit denne tjuven, att så lång väg varit till generalguvernemen-tet och att man emellertid skulle föda tjuvarne, vilket faller dem kostsamt helst i denna dyra tiden.

Gr. Falkenberg: visst faller det fattiga folket sådant mycket kost-samt. Vore väl om sådana skälmar, särdeles där på gränsorten, genast finge övergivas till länsmännen att födas av kronans sak-ören, så lämnades crimina publica icke ostraffade som nu esomoftast sker med det att de före och under lagsökandet, intill dess dom fallen är, måste av målsäganderna födas, vilka mestendels utfattiga äro och låta hellre tjuven fara sin väg än de skola göra sig större kostnad och besvär, särdeles om de få igen de bortstulna sakerna; och på det sättet blir synden ostraffad.

KM:t: om på alla ställen skulle tagas av publika eller kronans medel att underhålla fångarne med innan de finge dom och strax de bleve fängslade? Ty många skulle eljest på det sättet släppa dem.

Gr. Gyldenstolpe: det skulle komma allt för mycket till grava-tion.

Diskurrerades anten R. för Annias' dråps skull borde böta full mansbot eller beläggas med något annat straff, såsom ock om Annias' döda kropp.

Straffet blev full mansbot jämte kpl, och kroppen skulle ne-dergrävas i moraset (²⁰/₁₀ 98).¹

I ett par dråpmål var fråga om huvudsvaghet hos dråparen.

Erik Bengtsson hade med en stor kävling eller grankubbe sla-git bruksförvaltaren Ollers son Magnus vid örat, så att han föll omkull och senare på dagen avled. Det uppgavs att E. B. som-maren förut varit sjuk och emellanåt yrat av huvudsvaghet, men HR:n fann att han vid rätten förhållit sig helt visligen och döm-de honom till döden. Vid förnyad rannsaking, som hölls efter

¹ Man synes aldeles förgätit att, blott ett par månader tidigare, på förfrågan av landshövding Fägerskiöld det svar blev efter någon diskussion resolverat att i de händelser, då tjuvnaden är tillstånd och målsäganden är så oförmögen att han själv, som eljest vanligt är, ej förmår fången underhålla till dess över honom kan bliva rannsakat och dömt, vilket alltid ofördröjligen och så snart sig göra låter ske måste, njuta sådana fångar sitt underhåll av kronans sakören lika såsom de vilka för deras missgärningar dömda äro (²⁰/₇ 98). — Om målsägandens fång-vårdsbesvär och därmed förknippade ekonomiska börda, se Minnesskrift ägnad 1734 års lag I s. 38.

HovR:ns förordnande, blev emellertid betygat av flera att E. B. uppträtt så sällsamt att han kunde antagas icke vara vid sitt rätta förstånd. HovR:n friade honom från livsstraffet, men som HovR:n ej var så fullkomligen underrättad om han vid dråpet haft någon sinnesirring eller om hans galenskap härflutit av att han druckit under natten, så hemställde HovR:n om han icke kunde sändas till Marstrand.

»Ett ljus är utsläckt genom denne E. B:s förvållande och människoblod är utgjutet. Guds lag fordrar att den som utgjuter blod, dess blod skall igen utgjutet varda.» Med dessa ord inleddes diskussionen av Stålarms, och kungen bekräftade att »det är en grov sak». Det resonerades om att E. B. på morgonen dagen före dråpet förtärt för 6 öre brännvin och sedan suttit och druckit hela eftermiddagen och natten; på det sättet kunde en fuller bli galen i huvudet, och fylleri excuserar inte. Och om han haft reputation att vara galen, så fordrar lagen att man hållit vakt över honom. Till försvar för HovR:ns dom talade ingen, men det syntes betänkligt att skärpa domen.

Gr. Falkenberg: KM:t plögade intet gärna skärpa lagen, visste intet att det skett mer än en gång med gardeskarlen som stack ihjäl bryggaredrängen; han var dömd av KrigsR:n från livet, men Högstsal. KM:t resolverade att han skulle steglas.

KM:t tyckte att denne också bör gå från livet.

Gr. Stålarms: han är befriad i HovR:n. Högstsal. KM:t plögade låta dem förklara sig huru de tillkommit att befria en sådan.

Gr. Falkenberg: det hade en gång hänt att KM:t lämnat HovR:n fria händer uti en dråpmålsak, då de befriat dråparen från livsstraffet och dömt honom till gl. Och sedan han utstått straffet lät fuller Högstsal. KM:t bliva därvid, men HovR:n fick tilltal där-före; ty fast KM:t lämnat HovR:n fria händer, så måste de dock intet samka oskyldigt blod på sig.

Gr. Stålarms: detta är en grov sak, och samlar man Guds straff på sig om han skulle befrias. Han är tagen å färska gärningen.

Gr. Falkenberg: intet hade han kunnat befria honom om han varit i HovR:n; påminte gr. Stålarms att i Högstsal. KM:ts tid en casus varit före om en som re vera var huvudsvag, då gr. Stålarms påstått att han skulle dömas från livet, men hade dock blivit över-röstad.

KM:t fann skäligt att döma E. B. från livet och att HovR:n får en allvarsam påminnelse att i slika grova högmålssaker ej bruka någon sådan lindring (¹⁹/₃ 98).

Brevet till HovR:n innehöll en åtvarning »att uti slika grova

högmålssaker ej bruka någon sådan lindring att Vi, som av vår höga k. nåd understundom, när omständigheterna det tillåta, pläga lindra straffet, ej måge nödsakas detsamma att skärpa».

En kvinna hade i huvudsvaghet gjort av med sin 4 månader gamla brorsdotter (stuckit med en kniv genom halsen). För 17 år sedan hade hon varit så avvita i ett och ett halvt år att hon lupit till skogen och velat dränka sig; liknande hade åter hänt för 7 år sedan och närmast före gärningen. »Per intervalla går hon i Guds hus och nyttjar sina salighetsmedel.» Åbo HovR:n dömde henne till vådaböter 9 mk som hennes släkt skulle betala; hon borde utstå kpl, när hon vore vid sitt fulla förstånd, och inlösas i något hospital. KM:t konfirmerade domen, »med befallning att låta det komma till verklig exekution, på det hon intet må göra vidare skada» ($\frac{9}{6}$ 99).¹

Tre bröder hade under slagsmål med grannar om ett stycke land så illa slagit en av dem att han dog efter halvannan dags förlopp. Åbo HovR fann alla tre vara lika delaktiga och dömde till full mansbot, målsägandens förlikning m. m. »KM:t: de hava alla tre slagit honom och haft alla lika intention och således alla lika brottsliga och slagit honom med yxhammaren och störar, och böra således alla undergå livsstraffet.» Bonde trodde ej att de haft full vilja att slå honom ihjäl, ty de hade vänt hammaren och ej eggen till, men alla slagen syntes vara dödliga. »KM:t: så många som slå på en karl äro alla lika brottsliga, och är i detta mål svårt att göra åtskillnad vem som givit honom döds slaget, emedan de alla burit händer på honom. Och har HovR:n dömt allt för lindrigt utan böra alla tre straffas till livet.» Någon invändning om att KM:t plägar icke gärna skärpa förekom ej ($\frac{22}{2}$ 99).

Tre män, Staffan, Tenno och Steppan, hade slagit ihjäl en karl.

¹ GeneralKrigsR:n i Wismar förfrågade sig om den för duellbrott åtalade löjtnanten Kanterhielm som en tid bortåt, både före och efter händelsen, varit in summo gradu hypocondriacus eller med en sådan stark mjältsjuka behäftad att det måste bedjas för honom i församlingen. »KM:t: när så är beskaffat med honom som GeneralKrigsR:n skriver, tyckes han böra vara fri både för det ena och andra straffet» (utom duellbrottet hade K. begått en excess i arresten). Och Gyldenstolpe yttrade att det »kan intet större mitigans eller lindrande skäl för honom andragas, och tyckes mera förtjäna en misskund och barmhärtighet än som straff». Det resolverades att aktionen mot K. upphäves och KM:t pardonerar honom ($\frac{29}{7}$ 98). En för dråp dödsdömd vintervaktbåtsman uppgav att han handlat av yrsel. Falkenberg antog att yrseln kommit av ett stop öl som båtsmannen druckit. »Är lika mycket antingen han var yr eller ej», yttrade kungen och fastställde domen ($\frac{29}{3}$ 99).

HR:n dömde Staffan och Tenno till döden men befriade Steppan. Åbo HovR gillade domen över Staffan men ålade de två andra edgång efter 19 kap. TingmB och k. f. 30 okt. 1695 om edgångar (Schm s. 1429). »KM:t: den som slagit med stören är rätta baneman men ovisst vem som skadt honom med kniven; och om Tenno gjort det har det skett oförvarandes, och är största presuntion på honom att han ej strax givit rätta kniven fram. *Gr. Falkenberg* höll före vara bättre att lämna honom fri eller lämna honom under Guds dom än släppa honom till edgång, emedan sådant gement folk intet betänkande hava om den själavåda som härvid följer. *KM:t*: prästerna kunna göra sitt bästa och förmana dem samt undervisa vad själavåda det är, innan de släppas till att göra ed, eller förmå dem att bekänna.» Kunde de ej pretera eden hade HovR:n att förfara efter sakens beskaffenhet ($\frac{9}{12}$ 99).

En dräng och hans husbonde anklagades för dråp. Husbonden hade slagit den dräpte med en björkkävling över huvudet, sedan slog drängen med ett vedträ så att huvudet blev en knytnäve högt uppsvullet och den slagne föll och blev lika som död liggande; efter fyra dagar avled han. Dorpats HovR dömde drängen från livet men husbonden till arbitralt straff, 10 par spö. »*Gr. Piper*: det synes att denna drängen varit den dödes baneman. *KM:t*: han slog så till att den andre straxt fallit därvid, och ett sådant sår, fast han intet blivit död, kan dock aldrig kureras.» Det skulle bli vid HovR:ns dom ($\frac{27}{1}$ 00).

När länsmannen i Loppis skulle skjuta en hund som kommit in i hans stuga och gjort skada på nystöpta ljus m. m., träffade kulan en smed så att han på sjunde dagen därefter dog. HR:n dömde jämlikt 2 och 3 kap. DråpmB med våda LL till böter och kpl. Åbo HovR refererade målet. »*Gr. Gyldenstolpe*: länsmannens intention har fuller aldrig varit att göra smeden någon skada med bössan, men så borde han brukat större varsamhet, det HovR:n också faller uppå, och är dessutan lagen klar att ej större plikt bör jämte vådaeden följa här uppå; och plägar EKM:t mest i slika mål lämna HovR:rna fria händer.» Sedan man läst de allegerade kapitlen i lagen, utlät sig kungen: »de hava intet nämnt om eden utan allenast kpln, och må HovR:n hava fria händer» ($\frac{9}{12}$ 99).

Samma dag föredrogs ett mål om drängen Thomas Henriksson som, då han »förleden påskas 8 år sedan» skolat på sin husbondes

befallning skjuta en get som kommit in på rågbrodden, med skottet träffat en piga.

KM:t frågade vad drängens husbonde var för en.

Lillienstedt: han nämnes korpral och sedan inspektor vid namn Alexander Röling och är död.

Gr. Gyldenstolpe: det var fuller ock en stor oförsiktighet att han ej skulle bättre umgås med bössan, när han såg stugan vara där utmed och det ena kvinnfolket gå på åkern och jaga bort geten. Eljest är lagen i detta mål klar och lika med det förra som rätt nu sedan refererades, allenast han fyller vådaeden.

KM:t: det haver HovR:n såväl i det förra som senare målet glömt och måste de hava en påminnelse härom, emedan vådaeden är det angelägnaste, så att detta ej är skett av något hat eller hemlig fiendskap; och borde husbonden svara som befallt drängen.

Gr. Falkenberg: det har alltid hänt honom ohägn av grannarnas boskap, varföre har han, emedan de alltid nekat härtill, befallt drängen att skjuta ihjäl geten som då gick på brodden, till vedermäle; och lär det intet hava varit någon fiendskap dem emellan utan drängen den tiden varit pojke och ovan att umgås med bössor, därför husbonden också skämt ut honom. Dock bör han fylla vådaeden, eljest kan det ej räknas för rätt våda.

Gr. Wrangel: det vore bäst EKM:t lämnade HovR:n fria händer såsom i det förra målet som är av lika beskaffenhet med detta.

Resol: KM:t fann för rättvist att denna Th. H. skall efter 3 kap. LL Dråpm med våda först göra sin vådaed, och om han den gånga gitter lämnas HovR:n fria händer att belägga honom med det straff som de befinna rättvisan och saksens beskaffenhet enligt vara (^{9/12} 99).

Gårdsfogden Davidsson å Nääs, Hagunda hd, misstänkte torparen Anders för att ha stulit hö. Med tillhjälp av två drängar och en torpare förde han in Anders i sin kammare, slog honom så att han dignade till golvet och lät sedan föra honom i kistan där han fick sitta ifrån kl. mellan 11 och 12 middagen till helgmålsdags. Då Anders släpptes ut, var han så sjuk att han inte kunde gå. HovR:n ansåg att D. brukat en egenvillig hämnd, där han dock bort genom lagliga vägar söka den rätt emot Anders som han kunnat finna sig berättigad till; han hade brutit edsöre; ty skulle hans lösa gods till skövling gånga och han lösa högra hand med jord sin till 50 dr smt eller, om han ej orkade botum, plikta med 5 gl.

Diskussionen är belysande för dåtida uppfattning om förhållandet mellan husbonde och tjänare och om torparens sociala ställning:

Gr. Gyldenstolpe: HovR:n anförer såsom mitigans för honom att målsäganden beder och giver alldeles efter sin rätt.

Gr. Gyllenborg tyckte detta ej vara något edsöresbrott, emedan D. varit fogde och den andre torpare vid gården, och hade fog att straffan för det han stulit hö på gården.¹

Gr. Piper tyckte sammaledes, alldenstund torparne anses såsom drängar vid gården dem fogden har makt att kastigera och slå, om de försumma arbete eller eljest förse sig.

Gr. Wallenstedt: gårdsrätten är alldeles upphäven, och om han stulit borde han lagligen söka honom, och består hela fundamentet däruti.

Gr. Piper mente det man genom gårdsfogden kunde hava makt att straffa sina egna torpare när de försågo sig; talte om huruledes han i stallet låtit piska sin kusk.

KM:t: nog får man låta slå sin dräng och aga sitt tjänstefolk, helst när de stjåla.

Gr. Gyldenstolpe mente ingen kunde vara säker för vanartigt tjänstefolk om man icke hade den makten att låta aga dem, och vore husdisciplin uti många stycken mycket både nödig och nyttig.

KM:t fann det ock billigt, och vad denna casum vidkommer att han befrias för edsöresbrott och pliktar med fvbr (²⁹/₇ 98; blev 8 dagars fvbr).

Fyra bönder på Gotland hade gått hem till en förut straffad gårtjuv som misstänktes för att ha stulit en bock. Han erkände, och på deras fråga var han gjort av tjuvnaden svarade han att han ätit upp köttet och lagt skinnet i skogen. Då han emellertid ej ville visa dem skinnet, gävo de honom några slängar. Bönderna blevo dömda för edsöresbrott men de klagade till KM:t, och både HovR:n och häradshövdingen fingo förklara sig över besvären. Lillienstedt berättade att bönderna vid tinget blivit förskräckta därav att landsfiskalen förehållit dem, huruledes de i dryckesmål understått sig att agera kungliga och furstliga personer: en hade sagt att han ville representera konungen av Sverige, en annan konungen av Danmark o. s. v. »KM:t tyckte det ej vara så stor sak, och att de för sådant intet behövde plikta.» Lillienstedt anmärkte vidare mot att edsörestraff ålagts för det de slagit en uppenbar tjuv, lagen tycktes favorisera dem i 13 kap. TjuvmB LL. »Gr. Gyllenstierna: det skulle mycket styrka tjuvar och skälmar uti deras ondska, om de skulle med edsörestraff anses som dem slå, enär de dem taga skola. Lillienstedt frågade om han

¹ I själva verket var tjuven en dräng som överlåtit höet till Anders emot tobak.

vidare skulle uppläsa förklaringen. *KM:t* tyckte det vara onödigt och resol. att dessa fyra bönder skola alldeles för straffet bliva befriade» (¹⁶/₁₁ 99).

En soldat i Narva, som burit salt på en skuta, hade blivit förargad på en tiggarpojke, därför att han tagit av saltet och rivit mössan av soldatens hustru. Soldaten gav honom två slängar med en stövel och tog och satte honom på suden av skutan. Pojken ramlade i sjön. Soldaten steg genast i en lodja och drog upp honom, men pojken dog efter någon dag, och soldaten blev efter 14 kap. Såramb med vilja StL dömd att giva liv för liv. Enligt kirurgens attest syntes inga andra spår av våld än ett litet sår på huvudet lika som krafstat med en nagel och ett likadant på ryggen. »*KM:t*: varav är då pojken död bleven? *Holmström*: han kan hava fått mycket vatten uti sig, men den andre synes intet hava haft i sinnet att kasta honom i sjön eftersom han själv sprang efter och tog upp honom igen.» Även Falkenberg och Piper yttrade sig till soldatens förmån. »*KM:t* såg intet att denne kunde straffas till döden; man kan intet säga att pojken blivit död av såren som han fått; och resol. att han skulle stå kpl och befrias från vidare straff» (⁶/₁₀ 99).

Av målen om barnamord har icke något syntts ägnat att refereras, men ett fosterfördrivningsmål förtjänar uppmärksamhet särskilt för kungens inlägg i diskussionen. Den anklagade var Elisabeth Krook, som varit gift med assessorn i Svea HovR Lars Wadensten.¹ Rannsakingen var vidlyftig och drog långt ut på tiden. D. 8 aug. 1698 förhades hos *KM:t* en supplik, vari Elisabeth klagade över sitt i tre års tid påstående fängelse och den orätt hon lede, i det att hon ej kunde av W. utfå sin odaljord och det underhåll, som efter lagvunna domar tillkomme henne, och ej heller i HovR:n få slut i saken. Hon framställde tillika

¹ Adlad Wadenstierna 1702. En sonsons son till makarna var den genom Fänrik Ståls sägner kände Sveaborgsmannen. Till makarnas bröllop nyårsdagen 1683, då W. var adjunkt vid juridiska fakulteten i Uppsala (Elisabeth var härads hövdingedotter), trycktes verser (mig anvisade av prof. J. E. Almqvist): Then svenske gifto-rätt etc. De giva bl. a. en kommentar till UL:s giftermålsformel, utlägga talet om »halva säng» såsom förpliktande till ömsesidig trohet och skildra drastiskt påföljden om denna trohetsplikt svikes:

Skulle nu nåndera göra härmot, först vore då galit,
nåsan och horstackans lock, ja ofta ock käreaste livet,
gåva och gift och äktenskapsrätt visst kosta då plägar.
Sent då vore att ångra det språng: halvsängen var smittad,
hustrun måste på dörr i vardagskläderna gånga,
om icke mannen sig söla vill kvar som son uti träcken.

svåra beskyllningar mot W. om någon hans otukt som icke skulle efterfrågats m. m. »Gr. Wallenstedt: han har givit henne mera än med rätta henne tillkommer och är hon en svår människa, levat illa men talar mycket innocent och gudfruktigt, och äro uti denna saken protokollerna skrivna några tjocka folianter fulla.» Det beslöts skrivelse till HovR:n att forderligast göra ett rättvist slut i saken, på det hon må komma att undergå sitt välförtjänta straff, och att undersöka om hennes beskyllningar, på det hon ej må hava orsak sig med skäl över något att besvära. Trots detta promotorial dröjde det ända till d. 22 mars 1700 innan KM:t fick att på nytt befatta sig med målet. Elisabeth var då av HovR:n dömd till döden för horsbrott (två enkla och ett dubbelt) och för fosterfördrivning.

Beträffande fosterfördrivningen hade Elisabeth ej erkänt annat än att från henne gått en blodklump, något som hon tillskrev »en passion av förstoppelse», men av brev, växlade mellan henne och en av hennes älskare, en för tjuvnad straffad barberargesäll, ansågs framgå att hon i samråd med denne använt drivande medel för att avlägsna rudimenta embryonis. »Det är grovt och kallas bälgmord», undervisade Falkenberg, som emellertid hemställde om inte KM:t skulle lämna HovR:n fria händer. »KM:t frågade huru man mente att HovR:n då lärer döma. Gr. Falkenberg: kanske till fängelse i all sin livstid. Gr. Gyldenstolpe: kanske ock till en månads fvbr. KM:t: hon har begått ett bälgmord och haft fullt uppsåt att driva fostret ifrån sig.» Meningsbytet om straffmätningen fortsatte en stund, varunder framhölls, bl. a., av kungen att »hon har varit mycket extravagant och brukat uti sina brev svåra bedyrelser och kontestationer» och av Heerdhjelm att W. hyste stor hjärtängslan för att hon skulle få publikt straff, såsom att hudstrykas av bödeln eller eljest, vilket för W. bleve mycket nesligt.¹ Men så koncentrerade man sig kring fosterfördrivningen. »Det värsta är att hon begått bälgmord», yttrade kungen; men Falkenberg kom nu med betänkligheter: »man kan det intet heller så egenteligen säga, ty där var intet liv uti, och har man många exempel på att det går blodklumpar ifrån kvinnfolk.» Härmed blevo två frågor ställda under debatt. Den ena gällde tiden när ett foster kan anses ha fått liv. Härutinnan före-

¹ Heerdhjelm hade redan förut omtalat att W. under dagen varit uppe i Rev och bett att KM:t täcktes låta nåden gå för [= före] rätten.

trädde kungen en modernare åsikt och slog genast fast: »alla medici statuera att där är liv straxt efter konceptionen.» Men Gyldenstolpe medgav blott att »anima vegetativa kan där vara», och Gyllenstierna upplyste att »hjärtat är det första som får livet, och det formeras intet förrän 20 veckor efter konceptionen». Mera rent juridisk var den andra frågan, den som framställde sig för den händelse det icke varit ett verkligt foster som fördrivits utan blott »en mola som kvinnfolken ibland hava svårt att slippa» (Gyldenstolpe), m. a. o. frågan om straffbarhet hos vad som kallas försök mot otjänligt objekt.¹ Kungen var klar på sin mening. När Falkenberg berättat att »Fleetwoods dotter gick i två år med en sådan klump och blev ändå intet barn därav»,² återförde kungen diskussionen till det egentliga ämnet med orden: »hon har dock haft intentionen att driva barn ifrån sig», och efter en anmärkning av Lillienstedt att, såsom juristerna hålla före, det icke bör anses med livsstraff om fostret avgår före 20 veckor efter konceptionen, upprepade kungen sin sats: »hon har dock haft intentionen». Intention vitsordades,³ men det framhölls att effekt saknades. »Där haver varit intentio men intet effectus — anförde Gyldenstolpe — ty man kan intet säga om den blodklumpen skolat blivit något barn.» Och på övligt juristmanér konstruerade Falkenberg ett rättsfall som skulle ställa det föreliggande i grellare dager. »Om — sade han — någon hade intentionen att gå och slå ihjäl en annan och när han kommer till honom finner honom ligga sotadöd uti sin kammare, bör den därför straffas till livet?» Härtill svarade Lillienstedt att straff bör han fuller hava men ej livsstraff, men kungen — som genast måste ha sett att det Falkenbergska exemplet, där icke något medel alls blev använt mot något som helst objekt, hade föga gemenskap med Elisabeths fall — frågade tillbaka:

om en sedan kommer uti den andres kammare uti intention att göra av med honom och finner honom sotadöd, men sticker honom genom hjärtat uti den mening med vilja döda honom, bör han icke plikta?

¹ Jfr till det följande Hagströmer, Svensk Straffrätt I s. 248 r. 19—24.

² I ett tidigare mål hade Falkenberg — som ehuru ungarl tyckes ha varit särskilt intresserad av havandeskap — yttrat att ett barn är fullgånget när det är 7 månader och att han »visste att sal. sekret. Wattrang hade en son, som modern intet gått med mer än 7 månader» (80/5 98).

³ Falkenberg yttrade dock: »uti crimine læsæ majestatis är intentionen mycket straffvärdig, men eljest intet så».

Heerdhielm: han har intet liv förspillt, så vida den andre redan tillförene var död.

Gr. Falkenberg: denna Elisabeth Krook har drivit från sig en blodklump. Man kan intet veta vad Gud har velat göra därav, men bättre att släppa en skyldig än straffa en oskyldig.

KM:t oskyldig är hon intet.

Gr. Falkenberg ville intet heller kalla henne så alldeles oskyldig, hon har varit en mycket arg människa.

KM:t: på sådant sätt skulle alla de som hava lönskeläger med varannan driva fostret ifrån sig.

Heerdhielm: där är livsfara därvid, de våga det intet gärna, och har man mycket få exempel därav.

Gr. Gyllenstierna: kanske KM:t torde nådigst behaga att lämna HovR:n frihet härutinnan.

Gr. Falkenberg: fvbr en hel månad är svårt straff och dessutan sedan arbeta all sin livstid i tukthuset är mer än livsstraff. Påminte sig om en lappe som hade hädat Gud och skulle mista därför livet; men som han intet ville sig därtill skicka, så att man fann därvid vara själavåda, så sattes han på svårt arbete och gavs honom mycket litet mat. De första två månaderna fanns ingen ändring hos honom men sedan kom han dock till känslö.

KM:t resol. att Elisabeth Krook skall plikta med en månads fvbr och sedan i all sin livstid arbeta i tukthuset.

Det fysiska självmordsförsöket straffades, likaså försök att »ljuga livet av sig».

Då exekution skulle ske å en soldat som efter KM:ts leutation d. 19 aug. 1699 var för stöld dömd till 9 gl och 5 års arbete i Md, skar han sig över magen med en kniv i syfte att göra av med sig. KM:t resolverade att han skulle avstraffas med så många gl som han tillförene varit dömd till, undergå kpl och arbeta 2 år mer i Md, nämligen i 7 år (²⁸/₉ 99; jfr Abrahamsson s. 728).

En livstidsfånge i Md, soldaten Per Larsson, bekände att han mördat en skomakargesäll i Kalmar, men vid undersökning utröntes att han velat ljuga livet av sig och KrigsR:n dömde att han skulle fortsätta straffet. Falkenberg berättade om en annan, som »också velat ljuga livet av sig och först sagt att han gjort tidelag, men fanns intet vara sant; andra gången hade han sagt att han besovit 2:ne systrar som varit bödelns döttrar, men det var ej heller så, utan fördes han till Md igen; sedan hade han bekänt att han gjort av med ett kvinnfolk, men fanns ej heller vara sant, varföre han dömdes att slita spö och bliva kvar i Md.

KM:t resolverade ock nu att denne Per Larsson skall slita spö och föras till Md igen» (³⁰/₃ 98).

Tidelag var ett brott som av livströtta ofta uppdiiktades. En tjuv som falskeligen bekände sådant brott fick 3 gl för stölden och 2 gl för det han velat ljuga livet av sig, dessutom skulle han arbeta 4 år i Md (¹¹/₅ 98). En arrestant i Md bekände tidelag men bekännelsen föreföll osann. Wallenstedt förmälte att i Hov-R:n förekomme åtskilliga casus, såsom med barnamord esomof-tast, att de velat ljuga livet av sig. »*KM:t*: efter han vill ljuga livet av sig själv, så är det bäst att låta honom slita skarpt ris och sedan arbeta som tillförene» (¹³/₆ 99).

En soldat, som stulit från sin kapten, bekände tre tidelag, ett för 18 à 19 år sedan, ett året därefter och sist ett förleden sommar. Enligt regementsläkarens intyg var soldaten vid god hälsa och förstånd. Inga vittnen funnos till tidelagen. »*KM:t*: det lärer vara svårt att få bevis på en sådan sak.» KrigsR:n kände sig ej övertygad att bekännelsen vore riktig och kunde inte heller på läkarattesten alldeles fota att icke något hos den anklagade kunde vara som vore medico och alla människor obekant. Den förfrågade sig därför. Gyllenstierna föreslog att lämna KrigsR:n fria händer, men kungen ville döma: »det tyckes vara klart nog när han själv således på sig bekänner. *Gr. Piper*: det har ofta hänt att en och annan på sig bekänt. Sist för någon tid sedan ävenväl en som blev dömd att gå med halskronan i all sin livstid, vilken, när han såg att han intet skulle dö, bekände att han ljugit på sig. *Gr. Falkenberg*: denne har dessutan begått ett sådant furtum som han bör dö före.¹ *KM:t*: han har sitt fulla förstånd och har av melankoli intet bekänt uppå sig.» Falkenberg berättade om en som två gånger sökt ljuga livet av sig, först med tidelag och sedan med dråp på en gammal käring (jfr ovan ³⁰/₃ 98), och både han och Gyllenborg tillstyrkte Gyllenstiernas förslag. Kungen anmärkte, liksom nyss Falkenberg, att redan stölden förtjänade döden, men Holmström invände att »artikeln om tjuveri plägar intet så högt exaggereras», stölden plägade i fredliga tider inte gå till livet. »*KM:t*: de böra förmana honom att betänka sig och sin salighet och att det

¹ Falkenberg torde mena att detta styrker tillförlitligheten av soldatens bekännelse: han behöver icke ljuga på sig för att få dö. Jfr Falkenbergs yttrande i tortyr-målet ¹⁷/₂ 99: Jakob »har bekänt uppå sig detta mordet och tyckes intet hava något intresse därvid att han skulle berätta i saken annat än det sannt vore, emedan han ändå efter sin redan gjorda bekännelse måste undergå dödsstraffet».

vore hans egen skuld om han ljuger på sig själv. *Gr. Gyllenborg:* han kunde kanske straffas med gl för det ena förseendet och i det andra lämnas rätten fria händer. *KM:t:* här är hans egen bekännelse om tidelaget, dessutan har han begått en livssak, resol. att KrigsR:n ytterligare skall förmana honom att intet ljuga livet av sig själv och, där han då står vid samma tal, döma honom till det straff som KrigsArt över en sådan gärning diktera» (29/3 99; KrigsArt 98 o. 105).

Naturligtvis förekom också att en livstrött verkligen begick ett brott i syfte att därför bli straffad med döden. Den prat-samme Wallenstedt berättade en gång — utan någon som helst anknytning till de mål Holmström just höll på att föredraga — »om en som nu här i staden hade skurit halsen av ett barn och varit på vägen att göra det ännu med ett annat. Man hade examinerat och frågat henne huru hon därtill kommit, då hon sagt att hon gjort det på det hon måtte få dö, eftersom hon redan fördetta skurit halsen av ett barn» (19/5 98).¹

¹ Om betydelsen av att livdömd brottsling själv begärde avrättningens verkställande, se nedan s. 117.

V

TJUVDAD

Enligt 1653 års straffordning skall dödsstraff ådömas tjuven när det stulnas värde går över 60 dr smt och eljest vid tredje resan. I lindrigare fall är straffet böter till tre gånger tjuvnadens värde eller, vid brist av botum, arbete i järn och, om ej heller arbete finns, för man ett gl för varje 8 dr smt och för kvinna hudstrykning vid tings- eller rådstugudörren.

»Tjuvnader taga mycket överhanden», yttrade kungen d. 6 okt. 1699. Denna klagan var ingalunda ny. »Visst tager denna lasten med tjuvnad nu mera än nånsin tillförene överhanden», anförde Stålarb d. 20 nov. 1694, och han menade sig också kunna giva förklaringen härtill: »av den orsak att tjuvar eller tjuvkånor nu aldrig straffas till livet». Tillägget hade sin personliga adress till Karl XI som var obenägen för dödsstraff vid tjuvnad, kanske icke minst därför att han fann sådan bestraffning sakna erforderligt stöd i Guds lag (se ovan s. 58 och nedan s. 132 noten).

Det förefaller som om för Karl XII aldrig blivit rätt klargjort att hans faders motvilja för att hänga tjuvar kunde ägt samband med bibelordets auktoritet. Då Karl XII vid en av sina första sessioner förklarade helt kort om en livdömd tjuv, det han »fann skäligt att han skall hängas», kom väl Falkenberg med en erinran som måste gjort kungen betänksam: »det är fuller ett exempel för andra när de hängas, men Högstsal. KM:t resolverade att sådana skulle gå till Md.» Men dödsstraffet fann en försvarare i Piper. I Md, sade han, hade de mått så väl att de

sagt att där vore bättre än här, och när de kommit därifrån hade de varit värre än då de sändes dit; sedan man på åtskilliga orter, där de stulit mycket starkt, begynt att hänga en och annan tjuv, så har man märkt att inte så mycket blivit stulet. »*KM:t* resol. att det då bliver därvid som HovR:n dömt att han skall hängas» (11/1 98).¹

I fortsättningen lät kungen, med mer eller mindre kortfattad motivering, hängningsstraffet ej sällan bestå. En tjuv, som slupit ut ur tukthuset, hade gått in i en stallgård, skurit klädet av en vagn och ryckt tappen ur en tjärtunna så att innehållet runnit ut; fjorton dagar därefter hade han på en stege gått in i ett kontor, stulit två påsar med 1,500 dr smt m. m. och till slut, »salva venia, lagt sina byxor och lämnat en träck efter sig i kontoret» — som bekant ett ännu i modern tid av tjuvar brukat magiskt skydd mot upptäckt. »Det måste vara en desperat tjuv», utlät sig kungen och fastställde dödsdomen (15/11 98). »Denne är en arg tjuv och är föga någon bättring hos honom att förvänta sedan han så många gånger stulit och nu på 36 ställen, varföre är det bäst han tages av vägen och hänges upp» (27/10 99). På en tid, då avskräckning betraktades som straffjustisens kanske främsta syfte, hörde det liksom till god ordning att en bygd icke alltför länge saknade skådespelet av en exekution i galgen. Den reflexion ligger nära att en tjuv, som var rädd om sitt liv, alltså icke borde låta avskräcka sig från utan företrädesvis uppsöka sådana orter där yrkesbröder nyligen blivit androm till varnagel upphängda. En fjärde resans tjuv var dödsdömd i Visby. »*Gr. Wallenstedt* mente att ej nyligen någon tjuv på Gotland vore hängder. Om denne för exempel skull kunde komma därtill? *KM:t*: nog att det är en förhärdad tjuv och är föga någon bättring hos honom att vänta, utan må för exempel skull där på orten hängas» (27/7 99). I det följande redogöres för flera mål i vilka detta motiv för dödsstraffets tillämpning mot tjuvar finnes anfört.

Att dödsdom över kvinnlig tjuv gillades var sällsynt. Det

¹ Törhända har Piper med »åtskilliga orter» menat »vissa främmande länder».

»För tjuvar [näml. manliga, i motsats till tjuvkånorna] är fuller Md en skräck», yttrade Stenbock 20/11 94; men 2/1 96 berättade Falkenberg »det tjuvarne nu föga äro rädda för Md, i det en hop som på några år varit dit dömda nu kommit dädan och spritt ut att där mycket bättre är att vara än tjäna på landet, kunnandes de där njuta god mat och förtjänst av penningar när de förrättat det arbete dem vid fästningen är pålagt».

skedde beträffande en — som stulit första gången för 23 år sedan, flera gånger varit livdömd och nu rymt från tukthuset — sedan det framhållits att de icke akta tukthuset (Piper: »säga själva att de njuta deras underhåll»; Falkenberg: »säga att de måste arbeta varest de äro»; ¹⁹/₇ 98);¹ likaså i fråga om »Plåt-Annicka», efter det Piper anmärkt att »det skulle giva tjuvkånorna en skräck och varnagel om någon av dem också bleve straffad till livet» (fjärde resan; ²⁵/₁₀ 99).

När dödsstraffet mildrades, kunde det nya straffet växla från 3 gl upp till 9 gl jämte livstids arbete.² Ej sällan var kungen av lindrigare mening än inom rådet föreslagits. Ur det överrika materialet må några prov anföras.

Det stulna var 20 rovor. »*KM:t* tyckte detta var ringa eller föga brott att han tagit några rovor uti en täppa. *Gr. Gyldenstolpe*: efter Guds lag var det enom lovgivet att gå in där frukt växte och äta sig mått, men intet tillåtligt att taga något bort med sig, vilken åtskillnad uti vår lag göres ävenväl. *KM:t*: om han löper 3 gånger är det ändå för stort straff för honom, ty han lärer hava suttit en tid fängslig» (²⁷/₇ 99). Återfallspreskription fanns ju icke, men grundtanken i detta institut kunde naturligtvis icke vara obeaktad. Gyldenstolpe anförde om en för tredje resan dödsdömd att någon bättring hos honom tycktes vara att förmoda, eftersom han förhållit sig ostraffligt ifrån 1676 intill nu, då fattigdomen honom alltför hårt trängde; och kungen resolverade att »han må då slippa med 5 gl» (²⁵/₁₀ 99). Samma straff fick en som stulit hos registratorn Casten Feif, sedan kungen först förklarar att »han får löpa 7 eller 5 gl» (¹³/₆ 99). En gatubodspojke i Nyköping, som var ej fullt 15 år då han kom i tjänst och nu tjänat 6¹/₂ år, hade stulit från handelsmannen, ej bokfört borgade varor o. s. v. »*Gr. Falkenberg*: för en annan tjuv kan man akta sig, men för sin egen tjänare intet. De som stjåla så mycket att de efter straffordningen för-

¹ Då Stenbock ²⁰/₁₁ 94 anförde att »tjuvkånorna haver man ingen ort att plåga uppå» [sådan som Md för manliga tjuvar], genmålte Gyllenstierna: »här i staden sätter man dem i fängelse och arbete på barnhuset, varest de tämmeligen bliva plågade, så att mången till att undvika det straffet livet sig själva avhant hava.» D. ²/₁ 96 diskurrerades om att tjuveriet mera än tillförene tilltar, särdeles hos kånorna.

² D. ²/₁ 95, då HovR:n hemställde om dödsstraffets leuterering till 9 gl och livstids arbete i Md, beslöts att »som det fanns att 9 gl vore för mycket, efter det är livsstraff och livstids arbete ock för sådant kan anses, så att han således skulle komma att utstå dubbelt livsstraff», skulle straffet bli 7 gl jämte livstids arbete. Jfr nedan rf ²/₁ 96 om kyrkstöld.

brutit livet¹ pläga straffas med 7 gl och 6 år i Md. *KM:t*: men det är nu första gången han blivit lagförd. *Resol.* fördenskuil att han skulle plikta med 5 gl och 3 års arbete i Md» (²³/₁₂ 98). Två pigor som stulit tillsammans voro båda dömda till döden jämlikt k. f. den 29 juli 1698. Falkenberg anförde att båda tycktes honom vara lika goda, ty väl hade den ena njutit mindre av det stulna men hon hade varit i tjänsten och givit anledning till stölden. Kungen yttrade ungefär detsamma och bestämde att de finge undergå lika straff att slita ris² och arbeta på tukthuset i 6 år (⁶/₄ 99). En tjuv i Falun hade under ett år stulit tre gånger. Han hade straffats första resan med fängelse, andra med gl och var nu dömd till döden. »*Gr. Wallenstedt*: det är lika mycket om han det gjort på ett år eller på tio; han har stulit tre gånger. *KM:t*: han har dock varit så mycket argare att han stulit tre gånger på ett år.» Han skulle löpa 7 gl och arbeta all sin livstid i gruvan (²²/₁₂ 98). En dräng hade i Gamla Karleby stad och trakten däromkring stulit på minst fyra ställen. »*Gr. Falkenberg*: med gott samvete kunde jag döma denne till galgen, ty han lærer ändå aldrig bättra sig, och kanske uti Österbotten har intet någon nyligen hängtt. *Gr. Wrangel* sade att där å orten sällan plägar förövas tjuvnader, och det aldrig av de infödde, utan finnar som dit överkomma pläga. *KM:t*: han har fuller begått åtskilliga stölder, men intet blivit dömd och straffad därför så att han haft tillfälle att bättra sig.» I överensstämmelse med vad Piper föreslog bestämdes straffet till 9 gl och 6 års arbete vid Viborgs slott (²⁷/₁₀ 99).

Hur strafflindringen kunde graderas synes bäst när flera tjuvar komma före i samma mål eller dock å samma dag.

Tre pojkar — Brobeck (»Peri Katt») 22 år, Lang (»Pinomärren») 18 år och Lund likaså 18 år — hade ur en bondes byxsäck stulit en pung med 51 dr 16 öre kmt. Brobeck och Lang, som båda förut straffats för tjuvnad, voro dömda från livet, Lund att förnöja målsäganden och böta 3 gånger så mycket eller i brist därav plikta med 3 månader på tukthuset och stå ukpl. »*Gr. Falkenberg*: han [= Brobeck] har stulit i sina omyndiga

¹ Vad detta betydde fick kungen grundligt lära sig. Han yttrade ⁵/₁₀ 99: »denne är en förhärdad tjuv, men så mycket har han intet stulit som står i straffordningen till livet; och ¹¹/₁₂ s. å.: »det stiger 6 gånger över summan som uti straffordningen förmäles».

² I mål om en tjuvkåna frågade kungen hur många ris de pläga få, och Heerdhielm svarade 40 par (¹⁶/₁₂ 98).

år och tvenne gånger sedan han blivit myndig och lärer aldrig gärna vända igen, varföre vore bäst han togs av vägen. *Gr. Gyldenstolpe*: de äro unga alla tre, hava intet stulit till något stort kvantum och kunde ännu göra bättring om de bleve väl piskade; undrandes att bonden ej förr eller genast skulle sakna penningarne som vore i kmt och av tämmelig tyngd. *KM:t*: penningarne uti pungen lära hava varit smt fast dess värde är beräknat uti kmt, och därföre har pungen ej varit så tung att bonden genast (!) kunnat sakna honom förr än en stund efteråt; och får den som av barndomen stulit löpa 9 gånger och den andra 7 gånger gl och arbeta i 6 år i Md, den tredje blir med efter domens innehåll» (25/10 99).

Tre stöldmål föredrogos d. 6 april 1699. I. Tredje resan, men tjuvnaden av ringa värde och, enligt Gyllenstierna, mest matpersedlar som tjuven för hungersnöd blivit tvungen att taga. »*KM:t*: för det en lider nöd får han ej stjåla, och får han löpa 5 gånger och arbeta i 3 år» (i Viborgs slott). II. Också tredje resan och tjuven misstänkt för än flera, men icke heller denna tjuvnad stor. »*KM:t*: han har likväl mera än den förre stulit och åtskilliga gånger varit framme; får löpa 7 gånger och arbeta i 6 år» (i Narva slott). III. Några grova tjuvar som enligt Falkenbergs mening väl förtjänt att mista livet. »*KM:t*: om de löpa 9 gl och arbeta hela livstiden i Md? *Gr. Gyllenstierna*: det är fuller för dem så svårt straff såsom att bliva hängde, vilket med en gång snart är beställt.» Det resolverades enligt kungens förslag.

Anmärkningsvärt särskilt för sättet varpå det bragtes under *KM:ts* prövning är följande mål. Landshövding Clerck hemställde att en soldat som av HR var dömd blott till gl — målet var ej fullföljt till HovR:n — måtte få livstids arbete i Md eftersom han i 14 års tid brukat tjuveri. Ett kort meningsbyte förekom:

Gr. Wallenstedt: han måste hanteras efter lag och straffordningen, och plär ingen försändas hela livstiden att arbeta i Md med mindre de äro dömda från livet, och denne är allenast dömd till gl; varandes icke heller uti häradsdomen specificerat huru många gånger han skall löpa.

Gr. Falkenberg: om han förvisas häradet så stjål han annorstädes, och bliver han kvar kan ingen akta sig för honom eller någon säkerhet hava, emedan han där å orten så väl är känder.

Gr. Wallenstedt: därför kunna de bäst akta sig efter de kända honom så väl; eljest plägar KM:t uti sådana kriminalmål intet gärna skärpa domarna utan snarare lindra.

Resol: svaras landshövding Clerck att såsom denne soldat lagligen är dömdes att slippa med gl, så bör ock därvid förbliva, emedan hos KM:t slika kriminella mål ej komma att skärpas (²⁴/₃ 98).

Enligt straffordningen skulle *kyrkotjuvar* redan vid första resan dömas till livet, evad de stulit litet eller mera. Karl XI ville dock ej heller för sådan grov stöld tillämpa dödsstraffet. Hans bestämt avvisande hållning framträder särskilt karakteristiskt i ett rättsfall från d. 2 jan. 1696 då rådgivarne gjorde energiska försök att få dödsdomen fastställd. Från början besluten att leuterera inlåter han sig ej i diskussion med dem, citerar blott själv, liksom för att visa dem obehövligheten av all argumentation, lagens stränga bud — och ger sedan, utan ett ord till motivering, sitt utslag om livsförskoning:

Gr. Wallenstedt sade sig aldrig hört grovare kyrkotjuvnad och så ofta begången, tyckte att för exempel skull borde denne hängas.

Gr. Falkenberg tyckte vore synd om en sådan missgärning icke skulle straffas till livet och var av den mening att ingen kyrkotjuv borde skonas, fast mindre denne som en så grov stöld begått haver.

Gr. Stålarms var av samma mening, helst efter denne Jöns Persson så ofta sig på detta sättet försett, begått en så grov tjuvnad och stulit bort kyrkones skrud och prydnad samt kalken som sakramenterna delas utav.

KM:t: det är lika mycket för en kyrkotjuv, ty han har förverkat livet om han stjal det ringaste uti kyrkan.

Gr. Falkenberg: så mycket mindre bör denne skonas till livet, efter han stulit så mycket, när en som litet stjal i kyrkan måste undergå livsstraff; varandes därhos en stor åtskillnad att stjåla kyrkones penningar eller dess ornamenta bort.

Gr. Stålarms: aldrig borde denne leva som en så enorm gärning begått haver.

KM:t resol: svaras Göta HovR att Jöns Persson skonas livet, löper 9 gånger gl och arbetar hela sin livstid i Md.¹

Även Karl XII mildrade dödsstraffet för kyrkotjuvar ehuru väl icke så regelbundet som sin fader.

Klockaren i Nordingrå, som var 60 år gammal och innehaft tjänsten i 30 år, hade stulit ur offerkistan. »KM:t frågade

¹ Om det »dubbla livsstraffet» jfr ovan s. 108 not 2. I rf ⁹/₁₁ 96 om tvegifte, ovan s. 59, sattes antalet gl först till 9, men efter anmärkning av Oxenstierna att det borde sänkas eller ock arbetet sättas till vissa år, blev det 5 gl.

huru med kyrkotjuvar plägar förhållas. *Heerdhielm*: de pläga första gången gå till galgen. *Gr. Stålbarm*: Högstsal. *KM:t* ville intet gärna döma dem från livet utan lät föra dem till *Md.* Sedan Falkenberg påmint att denne »var själv ombetrodd att akta kyrkan», lät kungen dödsdomen bestå. S. d. kom ännu en kyrkotjuv före och Piper föreslog straffnedsättning. »*KM:t*: den andra kyrkotjuven dömdes från livet. *Gr. Wrangel*: det var klockaren som själv skulle akta kyrkan.» Straffet blev 7 gl och livstids arbete i *Md* (¹⁹/₃ 98).

D. 29 okt. 1698 föredrogos också mål om två kyrkotjuvar. Den ena, en 18-årig dräng som begått flera kyrkstölder, druckit ut mässvinet och ätit av oblaterna, skulle hängas. Den andre var en 80-årig torpare som i Lunda kyrka (Seminghundra hd) stulit vitt mynt till värde av 25 dr 16 öre kmt. »*Gr. Falkenberg*: alla kyrkotjuvar borde mista livet och denne är gammal och orkar ej löpa. *KM:t*: han får slita ris efter han är så gammal att han ej orkar löpa gl och lärer intet heller kunna arbeta. *Gr. Gyldenstolpe*: det har aldrig förr hörts något av honom, utan fattigdomen och denna svåra tiden har tvungit honom härtill. Om *EKM:t* tackes att skona honom med ris eller spöslitande, emedan han är så gammal att han alldeles är oförmögen till arbete, och står kpl. *KM:t*: ymkeligt är det nog att han så skulle förse sig uti sin höga ålder, och får slita 20 par spö eller så många som svara mot 7 gl.» Härtill lades livstids arbete i *Md*, sedan Falkenberg föreslagit detta ytterligare straff »efter han intet har många år igen».

Om en livdömd tjuv yttrade Falkenberg: »det är fuller den grovaste tjuv jag nånsin hört, och har stulit nästan i alla kyrkor här i staden och uti somliga på landet; varandes synd om denne längre skall leva.» *Gyldenstolpe*, som undrade hur han ensam kunnat effektuera alla dessa stölder där så många starka lås och bommar måst brytas, fann likaledes att hans liv ej vore till att skona, och kungen utlät sig: »det är en förhärdad och arg skälm, och är bäst han får sitt straff och hänges» (¹⁴/₉ 99). I ett fall, där kyrkan fått sina penningar igen, kom Falkenberg med sin vanliga anmärkning att »en kyrkotjuv bör med rätta hänga». Dödsstraffet mildrades dock, på kungens förslag, till 9 gl och livstids arbete i *Md*, sedan Stenbock gillat detta (lika svårt som hänga »och torde han fuller hellre mista livet») och

Gyldenstolpe erinrat att »Högstsal. KM:t pålade esomoftast kyrkotjuvar sådant straff» (7/12 99).

I flera mål om kyrkstöld finner man att tjuven haft sin son till medhjälpare — någon gång därför att sonen ännu ej var fullvuxen och sålunda kunde ha lättare att komma in i kyrkan, såsom då en 13-åring övertalats av fadern att krypa in genom gluggen till sakristian (19/7 98; »pojken är oskyldig», yttrade kungen). En kyrktjuv (bonde) hade »till denna odygden brukat» sin son om 14 å 15 år. »KM:t: det var mycket maliciöst och ogudaktigt det fadern skulle lära sonen stjäla, tubbat och föga annat än tvungit honom därtill, och bör intet skonans med livet. *Gr. Wallenstedt*: det finnes beklagligen många som lära sina barn och köra dem ut till att tigga sig födan, vilket likväl mycket lindrigare är än lära dem att stjäla som denne gjort, och övas det Gud bättre mångenstädes» (29/10 98). En annan gång hade en 18-åring intalats till kyrkstölden av sin moder. »KM:t: det måtte vara en ogudaktig och elak moder som intalt sin egen son att stjäla, och bör hon intet slippa med livet» (28/9 99).¹

En dräng hade på KM:ts Palais vid traktamentet efter smörjelseakten stulit en silvergaffel, brutit bort ändan varpå KM:ts namn var instuckat, o. s. v. »*Gr. Piper*: det är att konsiderera att han stulit på KM:ts egen borg. *Gr. Falkenberg*: och hovartiklarne konsiderera det lika med kyrkotjuvnad» (se art. 59, Sohm s. 1170). Dödsstraffet sänktes till 7 gl och 3 års arbete i Md (19/3 98).

Begreppet kyrkotjuv var ej i straffordningen bestämt utan hade sin definition i 24 kap. TjuvaB LL: den som i kyrka (eller kyrkogård) stjal hennes gods eller det i hennes värjo är. Några rättsfall visa att alternativets senare led ansågs mindre straffvärt, ja att det någon gång ej ens bedömts som kyrkotjuvnad.

Klockaren hade stulit i Sköllersta kyrka och därför dömts till döden. »*Gr. Piper*: mitigantia för honom äro att kvantum ej varit stort och dessutan ej kyrkones egna penningar utan i kyrkans förvar insatta barnpenningar. *Gr. Gyldenstolpe*: han var

¹ Två beryktade tjuvar, far och son, voro båda dömda från livet; sonen sades vara ifrån ungdomen av fadern lärd att stjäla. »KM:t: måtte vara ogudaktiga föräldrar som lära sina barn sådana odygder.» Han förordnade att båda skulle hängas, »ty de lära ändå aldrig vända åter av denna odygden, helst efter han av ungdomen lärt av fadern att stjäla» (21/3 00).

likväl en betjänt, som borde taga vara på allt det i kyrkan var, och är bäst att lämna HovR:n fria händer.» Det skedde så. (¹⁶/₄ 98). En dräng hade fjärdedag jul, då han skulle hämta sin husbonde kapellanen som utdelade sedlar för nattvardsgång, borttagit en karolin från altaret, dit given av brudfolk. »*Heerdhielm*: kan ej väl räknas för kyrkotjuvnad, emedan det han stal intet var kyrkans utan prestens egendom.» Han befriades från livsstraffet och skulle plikta med 5 gl (¹³/₃ 99). Spögubben i Fellingbro hade, då han i kyrkan gått med håven eller pungen, därur stulit 17 öre (han hade dessutom för de fattiga undandolt en fjärding råg). »*Gr. Gyllenstierna* frågade om de penningar, som samlas med håven, komma de fattiga eller kyrkan till. *Lillienstedt*: de komma de fattiga till, och han har således intet stulit kyrkans medel. *KM:t*: de fattigas äro också privilegierade penningar.» Dödsdomen mildrades till 7 gl och livstids arbete i Md (²⁹/₃ 99). »Det har varit en samvetsgrann kyrkotjuv som ej velat taga patén och kalken»,¹ yttrade kungen, »ej heller något annat som han visste kyrkan vara tillhörigt, utan allenast de penningar som voro där utav andra insatta; och är nog om han löper 9 gånger gl och arbetar en tid uti Md. *Heerdhielm* frågade huru många år han borde arbeta? *KM:t*: nog av uti 6 år» (²⁷/₇ 99).

Tre mål från Åbo HovR visa osäkerheten i praxis. I ett av dessa mål androg *Heerdhielm* att kyrkotjuvnader taga mycket överhanden i Finland och att målet vore så mycket grovare som tjuven samma dag han stulit i kyrkan också stulit hos andra. Det av HovR:n ålagda dödsstraffet mildrades ej (¹¹/₅ 98). En ung dräng, som i kyrkan stulit en psalmbok av 3 dr kmts värde, dömdes av HR:n att mista livet, men av HovR:n allenast att böta tredubbelt bokens värde och undergå kpl. HovR:n refererade målet och anförde som mitigantia att boken ej var kyrkans egendom och att tjuvnaden ej skett under gudstjänst eller med dörrbrott. Tillika åberopade HovR:n stadgandet i 24 kap. *Tiuvab LL* att den brottslige skall taga tjuvsrätt som han skyldat haver, varje sak efter sinom brutom. Det fick bliva vid HovR:ns dom (¹⁹/₇ 98). Tjuven hade i kyrkan tillgripit klockarens psalmbok och även brutit upp fattigbössan men ej hunnit

¹ En 60-åring, som stulit dessa föremål, fick dödsstraffet mildrat till 7 gl och livstids arbete i Md (¹⁹/₇ 98).

taga något ur den. Han dömdes av HR:n för inbrottet att efter konung Gustavs stadga om nidingsverk (Schm s. 12) böta två gånger 20 mk och för psalmboken att böta 10 dr smt och stå kpl, men av HovR:n efter 1653 års straffordning att mista livet. Quæstion är, sade Lillienstedt, om tillgreppet kan räknas för kyrkotjuvnad, då psalmboken ej hörde kyrkan till. »Det är dock kyrkotjuvnad eftersom han stulit i kyrkan», förklarade kungen.¹ Och då Wallenstedt anmärkte att »han har haft intentionen att stjäla», fullföljde kungen meningen: »och bör det konsidereras lika som hade han stulit.» Straffet blev 9 gl och 6 års arbete i Md (¹⁸/₉ 99).

I ett kapell hade tillgripits där insatt fiskredskap och ett halvt öre ur armbössan. Gyldenstolpe framhöll att som kyrkotjuv kunde tillgriparen anses allenast för halvöret, emedan redskapen ej var kyrkan tillhörig. Men Falkenberg genmälte att hans intention och tanka var fuller att finna något mera i armbössan, och kungen yttrade sig i samma riktning: »om där funnits något mera hade han väl tagit det, och får han löpa 9 gånger och arbeta 6 år i Md» (⁵/₁₀ 99).²

Klockaren och tre ringare i Örebro kyrka hade av framl. guvernören Leijonhufvuds likkista med silverbeslag borttagit till 71 lod silver som de sålt till guldsmeder. RR:n dömde dem för kyrkostöld till döden, HovR:n likaså. I rådet diskurrerades huruvida det, som ej är kyrkans egendom eller i kyrkan till desto säkrare förvar insatta penningar m. m., skulle rätt kunna räknas för kyrkostöld. RR:n hade ansett silvret vara kyrkans. »Gr. Gyllenstierna: det kunna de med intet skäl göra, utan äro arvingarna härtill närmast så framt de ej vela avstå sin rätt till kyrkan; och är detta ett elakt exempel om dessa skulle undslippa straffet, ty om sådant lindrigt översåges vore de dödas grifter aldrig för spolierande säkra.» Alla voro emellertid ense om att både klockaren och ringarna handlat i god tro. Väl påstod Hans Wachtmeister att »på det de skulle finna silvret hava de

¹ Om en soldat, som stulit i Malmö kyrka, framhöll Piper, att han »fuller stulit i kyrkan, men intet av dess skrud och egendom». Straffet blev blott 5 gl och 4 år i Md (²⁵/₉ 98). Stöld hemma hos kyrkoherden av kyrkans pengar kunde, såsom Falkenberg anmärkte, ej hållas för kyrkotjuvnad (²⁰/₉ 99).

² Någon gång i ungdomsåren hörde jag ett pensionerat justitieråd yttra, på tal om en inbrottstjuv vars byte ej blivit stort: »om det hade funnits mer så hade han tagit det — skulle justitierådet Södergren ha sagt.» Om Södergren se Statsv. Tidskrift 1939 s. 117, där tryckeftet 1875 bör rättas till 1857.

själva slagit och bokat kistan sönder, vilket är ett argt stycke nog», men Lillienstedt invände: »det neka de alldeles till, vidare än det kunnat ske vid det andra liket nedsattes; och när gravarna en gång öppnas och väder kommer in, säja de att multheneten mera skall taga på än när de stå alldeles igenstängda.» Alla fyra befriades för livsstraffet, men en av ringarna, som tillföre var beträdd med tjuvnad, skulle avstraffas med 7 gl, de båda andra med 5 gl och klockaren med 14 dagars fvbr ($\frac{21}{3}$ 00).

»Sådana plägar intet pardoneras», yttrade Stenbock d. 19 mars 1698 i mål om en dödsdömd *gårtjuv*, och i regeln avvek kungen ej från detta bruk.

En tjuv hade i Livland, Kurland och Lithauen stulit inalles 9 hästar. »*Gr. Falkenberg*: efter Sveriges lag bör en gårtjuv straffas till livet, och vore bäst att denne som stulit så mycket bliver för exempel skull hängder på gränsen. *KM:t* fann detta rättvist, emedan denne en förhärdad och obotfärdig tjuv är.» Han skulle hängas vid gränsen emot Kurland ($\frac{17}{2}$ 99). En annan hästtjuv, dömd av Åbo HovR, kom före senare samma år. »Det är mycket farligt med sådana tjuvar som äro vid gränsen, de korrespondera med de andra», utlät sig Falkenberg; och Heerdielm påminte sig att en sådan tjuv — säkerligen den nyss omtalade — blivit dömd att hängas uppå gränsen. Kungen resolverade att även denna tjuv skulle androm till exempel straffas till livet och uppå gränsen upphängas i en galge ($\frac{18}{9}$). En arg tjuv, som för 16 år sedan lupit gl för stöld av 13 får och år 1696 straffats för stöld av bl. a. ett par oxar, var nu beträdd med tjuvnad av stor illfundighet. Han hade grävt en grop invid sin stuguvägg och gjort där bredvid tre »svinebijstior» samt strött korn ett stycke utom gården in emot bokskogen; och de svin som sålunda lockats fram hade han kört ned i gropen och slagit ihjäl. »*KM:t*: det har varit en konstiger tjuv.» Heerdielm anförde att allmogen klagat över att den mist mycken boskap och ber att få bli av med honom; i Skåne hade inte heller någon nyligen blivit hängd. Dödsdomen fastställdes ($\frac{23}{3}$ 99).

Det hände dock att gårtjuven förskonades till livet. Ett sådant fall förekom d. 16 maj 1698. »*Gr Gyldenstolpe*: han haver fuller begått 3 gånger tjuvnad men till ringa kvantum, såsom

nu stulit allenast två getter, och den ena lupit ifrån honom och kommit hem. *Gr. Falkenberg*: fastän det vore första gången, så bör en gårtjuv efter Sveriges [lag] när han stjal första gången dömas från livet. *KM:t* frågade varifrån denne tjuv vore kommen och varest han tillförene är dömd. *Lillienstedt*: uti Norrland ifrån Piteå tingslag.» Straffet blev 7 gl, ukpl och 6 års arbete i Md i vanligt halsjärn. För en annan livdömd tredje resans tjuv, båtsmannen Svärtdaska, som nu stulit en gammal bagge, sex får och en kviga, anfördes det överraskande skäl till leutation att »han hade ock själv begärt att han må hängas, eftersom han intet kunde låta bliva att stjåla. *Heerdhielm*: de som själva begära således att avlivas plägar *KM:t* sådant intet tillåta. *Gr. Falkenberg*: bäst att en sådan sändes åt Md. *KM:t* resolverade att han skall löpa 7 gl och sedan sändas till Md att arbeta uti all sin livstid» (19/7 98).¹ I ett mål som avgjordes d. 31 okt. 1698 bekände den dömde likaledes sin oförbätterlighet, dock utan att fördenskull önska sig döden. »*KM:t*: efter han så förhårdad är att han säger det han aldrig kan vända igen, så är bäst det han mister livet. *Gr. Gyldenstolpe*: kanske att han dessa orden klageligen sagt såsom sörjandes över sin vanart och odygd, vilket är ett tecken att vilja bättra sig; och fast det är en gårtjuvnad och tredje resan, så är densamma ej av stort värde.» Han fick dock hårdare straff än den föregående: 9 gl, ukpl och livstids arbete i Md.

Även en andra resans tjuv, som nu stulit icke blott en ox och en stut utan dessutom 17 dr smt i Vissefjärda kyrka, fick förskoning till livet. »*Gr. Falkenberg*: han är både går- och kyrkotjuv, vilka stölder, ehuru ringa de äro, böra de — efter Sveriges lag och straffordningen — som dem begå till livet straffas. *Gr. Wrangel*: Högstsal. *KM:t* skonte ofta kyrkotjuvar och lät dem arbeta i Md. *KM:t*: han får löpa 9 gånger och arbeta all sin dar» (9/12 99).

Sista gången kungen hade att i rådet skaffa med en livdömd gårtjuv var d. 29 mars 1700, och han begärde då en upplysning

¹ Den livdömde tjuvens önskan att dö föranledde dock ej alltid leutation. Olof Jonsson Ljungeld hade stulit redan 1684, blivit 1696 straffad för tjuveri, hemgång, slagsmål, eder och svordomar, därefter hållit sig merendels i mark och skogar och nu senast stulit, även i kyrka, och rånat. Han önskade själv att dö och hade i fångelset sagt att han inte aktade antingen Gud eller fanen toge vid honom. »*KM:t*: det kan ingen göra värre än denne haver gjort. *Gr. Piper*: han kan med goda skäl gå till galgen. *KM:t*: han borde hava mer eftersom han ock försmädat Gud» (7/11 98).

som man kunnat vänta sig att han långt förut inhämtat. Tjuven hade stulit kor, och Lillienstedt anförde att »den som stjal något levandes och tages på färska gärning, som med denne skett är, är en gårdstjuv (!) och dömes alltid från livet efter gamla lagen. *KM:t* frågade varföre straffet för en gårdstjuv skall vara svårare. *Gr. Falkenberg*: de måste låta boskapen gå ute, och kan den intet så gömmas som annan egendom vilken man kan förvara under lås och nyckel.» Tjuven skulle hängas. Måhända tänkte sig Lillienstedt, som motsats till »gamla» lagen, 1653 års straffordning som ju ej särskilt nämner gårtjuvar, men sannolikt avsåg han LK:s förslag av 1696 till TjuvaB kap. 4, enligt vilket stöld av boskap som går i bet straffas med livet endast om värdet går över 20 dr smt, men eljest med böter till 4-dubbla värdet eller 1 gl för varje 5 dr smts värde. Man skulle önskat att Falkenberg, då han talade om lås och nyckel, för kungen uppläst och utlagt den vackra rubriken till kap. 4: »Om stöld ute på marken och, som fordom sagt är, under Guds lås och nyckel.»

Vid inbrottsstöld hos assessorn i Svea HovR Magnus Kijl hade kort före julen 1698 ur salskåpet tillgripits i guld, silver, de-manter och reda penningar till 600 rdrs värde. För stölden misstänkte Kijl bl. a. sin dräng Holm, som också blev av HovR:n dömd till döden. Holm, som till en början alldeles nekade, erkände sedan att han lyst de andra tjuvarna medan de stulit, och han menade att det inte skulle hava stort att betyda. »Det är lika mycket som hade han själv stulit», yttrade kungen, som dock mildrade straffet till 9 gl och 6 års arbete i Md (¹¹/₁₂ 99).

Om tre bönder på Ösel, dödsdömda för tjuvnad, yttrade Falkenberg att de borde hänga allesammans; ty det vore tillbörligt att »hälaren och stjälararen få lika straff» och »kanske där på orten är intet nyligen hängd någon tjuv» (²⁰/₁₀ 98).¹ En konstapel i Riga och hans hustru hade haft maskopi med åtskilliga pojkar, gömt tjuvgods åt dem och mot pengar låtit dem traktera sig i deras hus under aftonsångerna, då även pigor varit tillstädes. »*Gr. Piper* berättade det många köpmanspojkar här i staden

¹ En gruvdräng blev av en annan gruvdräng bestulen på en del av vad han själv stulit. *Gr. Falkenberg*: »den förste eller huvudtjuven är Erik Liten och han har blivit tjuvstulen av Anders Knappen» (⁵/₁₀ 99).

äro på dylika maner förförde vordne och deras husbönder däri-genom ruinerade.» Båda makarna voro dömda från livet, men straffet mildrades för mannen till 9 gl och för hustrun till hud-strykning (^{28/9} 99). En 24-årig, för stöld straffad man, »Tjuv-Pito», hade hela sommaren varit skogsstrykare. Han hade haft två kulor, vari han kokat åt sig det som han kunnat stjäla, men ibland hade han gått till en hustru i en backstuga. Han blev dömd från livet, hon till 8 dagars fvbr. »KM:t tyckte det vara för lindrigt för henne som varit rådsbane, visst av hans tjuv-nad, njutit därav, hjälpt det att dölja och hyst honom. Gr. Wrangel: de hava båda varit ihop uti ett maskopi. Gr. Gylden-stolpe tyckte hon borde få bravt pisk. Gr. Falkenberg: fvbr i 8 dagar aktar hon intet stort, sådant folk är vant vid att leva på vbr, tyckte hon borde plikta med risslitande.» Det blev så (Tjuv-Pito fick 7 gl och livstids arbete i Md; ^{17/11} 99).

En soldat begick rån. Hans hustru fick först efteråt veta detta och upptäckte då ej saken. Göta HovR dömde honom till döden, men henne att slita ris vid tingstugudörren — en dom som, vad angick hustrun, väckte kungens misshag i högre grad än hennes förhållande:

KM:t: uti förordningen om rådsbane står att ock den som döljer skall få lika straff som den där gärningen gör.

Heerdhielm: KM:t har nådigt förbehållit sig att döma efter sa-kernas omständighet.

KM:t: men HovR:n borde efter plakatet hava dömt henne från livet.

Heerdhielm: de tyckt det varit mitigantia för henne att hon intet visst av gärningen förut, vore ock en hustru som intet velat röja sin man; och lära de se sig en annan gång bättre före.

KM:t: fast hon är hustru så haver hon ändå bort saken angiva, och HovR:n har, eftersom hon det intet gjort, bort döma efter för-ordningen.

Gr. Falkenberg: de hade bort döma därefter.

KM:t: huru länge haver hon det dolt?

Heerdhielm: hon haver det aldrig upptäckt, utan är sedan bleven övertygad att hon visst därav sedan gärningen var skedd. Kanske hon kunde slippa med ett skarpt risslitande.

KM:t: det lärer fuller hava varit ont för henne att bekänna på sin man.

Gr. Gyllenborg: hon har ej heller njutit något av det rånade god-set, utan är allt till ägaren igen levererat.

KM:t: uti grova saker bör hustrun likväl intet dölja något.

Gr. Gyllenstierna: om det angår förräderi och slika grova saker och hustrun där hon vet därav [och] det intet upptäcker, då bör hon mista livet. Detta är fuller också grovt, men intet heller så.

KM:t resol. att HovR:ns dom i detta målet approberas, men att HovR:n därjämte påminnes att intet flera gånger arbitrera i slika mål som de denna gång gjort; ty plakatet gör ingen distinktion på hustrur eller andra.

Gr. Falkenberg: KM:t är över plakatet, men andra böra döma och rätta sig därefter (²⁹/₂ 99).

VI

MILITÄRA FÖRBRYTELSER

Den vanligaste militära förbrytelsen var rymning. Regelmässigt blev det ådömda dödsstraffet leutererat till gl, och kungen vann en god rutin i bestämmandet av varvens antal. »Är det första gången, så löpa de 5 gl», yttrade han esomoftast. Detta normalstraff för första resan var dock ej oeftergivligt. En soldat av Nylands regemente rymde år 1697 för hunger från den i Finland stående bataljonen. Sedan Falkenberg vitsordat att den tiden var där i landet mycket dyr tid och stor hungersnöd, resolverade kungen att soldaten skulle plikta med 3 gl (^{16/11} 99). En soldat i Wismar hade rymt och kungen frågade om det var första gången. »*Holmström*: ja, men på de orterna sker rymmandet alltför ofta. *Gr. Gyllenstierna*: till att hämma rymmandet vore gott om EKM:t något skärpte straffet på sådant brott uti alla gränsorter, ty jag hörde fältmarskalkarne gr. Dahlbergh och gr. Mellin, den tiden de voro här, mycket klagade det rymmandet allt för ofta på de orterna plägar hända. *KM:t*: han får löpa 7 gånger, eljest pläga de första gången ej löpa mera än 3 eller 5 gånger» (^{19/8} 99). Om rymmaren tog med sig munderingen (eller något därav) höjdes straffet. *Holmström* föredrog om en gardessoldat som ärnat rymma med sin blå liverirock, men blivit fasttagen vid Ulriksdal. »*Gr. Stålar*: han har intet ställt rymmandet uti effekten, utan allenast ärnat detsamma som generalauditören berättade. *Gr. Falkenberg*: han haver nog verkställt detsamma när han blivit fasttagen vid Ulriksdal; har dessutom stulit. *KM:t* frågade huru många gl han borde löpa. *Holmström* sade att de som rymma med deras liveri pläga fällas till 7 gl.» Han skulle straffas med 7 gl och med ukpl för att han

stulit (²⁵/₂ 98).¹ En soldat hade rymt med munderingen om aftonen samma dag han gått till skrift. »*KM:t*: efter han varit så ogudaktig och intet med större botfärdighet gått till skrift och avlösning, bör han åtminstone löpa 9 gånger» (¹⁷/₂ 99).

Två soldater i Narva, Brun och Martenson, hade rymt. Om Brun yttrade Holmström att han »har förr en gång lupit gl för det han rymt, lærer fuller nu komma att löpa 7 gånger». Men då Falkenberg »tyckte att de som rymma andra gången borde löpa 9 gånger», ändrade sig Holmström och hemställde att »kanske den som löper första gången kunde då straffas med 7 och den som rymmer andra gången med 9 gl»; och kungen resolve-rade 9 gl för Brun. Om Martenson, som förut ej rymt, anmärkte Holmström att han »säger sig intet vara mer än 14 år gammal. *KM:t* frågade om de antaga sådana som intet äro mer än 14 år gamla. *Holmström*: han säger så att han intet är gamlare, men vid KrigsR:n hava de tyckt att han lærer vara äldre. *KM:t*: de böra veta huru gammal han är när han antages. *Holmström*: vid KrigsR:n hava de intet konsidererat vad han i detta målet sagt utan dömt honom till döden. *KM:t* resol. att han skall plikta med 7 gl» (³/₈ 99).

Stränga straff, graderade efter de olika resorna, fingo sju rymmare i Riga. För fyra av dem var det första resan, för två var det andra och för en den tredje. Alla uppgåvo som orsak till rymningen att de ej haft några kläder utan måst gå så gott som nakna. »*KM:t*: de lära varit utav de som kommit från Flandern, och böra de nödvändigt hava kläder uppå sig. *Gr. Piper*: *KM:t* lät genast giva dem allesammans nya arbetsrockar av vallmar. *KM:t*: det ser fuller något illa ut att de skola gå med vallmarsrockar särskilde ifrån de andra av regementet. *Gr. Piper*: de äro goda nog till dess beklädningen sker, då de kunna bliva alla lika klädda. *KM:t*: de som första gången rymt löpa 7 gl, de som två gånger rymt 9 och den som tre gånger rymt löper 9 och arbetar 4 år.» Arbetet skulle ske i halsjärn vid fästningen (⁵/₁₀ 99).

En rymmare fick pardon »efter han själv inställt sig igen» (²⁷/₇ 99). Men om en hantlangare, som av KrigsR:n dömts att

¹ Konsistorium i Narva frågade om rymmare borde undergå kpl emedan de vid rymmandet brutit den ed som de avlagt. »*K M:t*: ingen plägar undergå kpl för rymmande utan för tjuveri» (¹⁴/₁₀ 99). Om en soldat som stulit en skjorta från en kamrat och sedan rymt sades att han ej skall vara fullkomligen vid sitt rätta förstånd. Han skulle plikta med 5 gl (ej kpl; ¹⁷/₁ 00).

halshuggas, yttrade kungen: »han har rymt och tagit tjänst hos en främmande herre, skymfat sin kapten och har tagit sig tvenne hustrur tillika, därför han väl må dö» ($\frac{26}{3}$ 00).

Dödsstraffets slentrianmässiga efterskänkande i rymningsmål gav anledning att ifrågasätta om icke KrigsR kunde få omedelbart ådöma det lindrigare straffet. Vid ett tillfälle då straffet för några dödsdömda rymmare blivit efter vanligheten leutererat till 5 gl, anförde Stenbock att »eftersom sådana som för slika brott äro dömda till döden slippa med visst antal gl, tyckte han att straffet straxt när de förse sig kunde gå för sig, emedan mycken tid bortgår innan det hit till KM:t refereras och KM:ts nädigste resolution igen utkommer». Men sedan Piper erinrat att »eftersom det angår livet har Högstsal. KM:t velat att det skulle hit refereras», yttrade kungen: »om de veta att de slippa med gl, så är ingen räddhåga hos dem; måste de fördenskull dömas efter KrigsArt och det sedan hit refereras» ($\frac{1}{3}$ 99).¹

Olovligt undanhållande medförde också dödsdom, men ansågs vara mindre grovt än rymning. Under kommendering i Tyskland hade sergeanten Winter låtit en förare, som illa stuckit en karl, echappera och sedan en lång tid absenterat sig från kommenderingen, dock ej i mening att rymma utan av fruktan för straff. När han förnummit karlens restitution hade han genast velat inställa sig, men blev dömd från livet efter 112 KrigsArt. »KM:t: det är nu länge sedan skett, och den karlen som blev stucken är frisk bleven; ty må han slippa, emedan han intet rymt utan för räddhåga skull hållit sig undan.» Han skulle slippa för vidare straff och tilltal ($\frac{2}{8}$ 98). Två soldater i Wismar hade olovandes varit fyra nätter utom sitt kvarter. »KM:t: efter de intet hava rymt, kunna de ej undergå större plikt än att de löpa 5 gånger.» Ovisst i vad syfte — om han ville få antalet gl höjt över 5 eller blott avsåg att bekräfta det välmotiverade i ett, efter hans uppfattning, så exceptionellt hårt straff som 5 gånger — framhöll Falkenberg att »på gränsorterna behöves för exempel skull strängare disciplin än annorstädes». Det resolverades att vardera skulle straffas med 5 gl ($\frac{13}{6}$ 99). Holmström berättade

¹ Gen.guvernören Nils Gyllenstierna hemställde att emedan rymmande där i orten [= Bremen och Verden] så ofta förekomme desertörerna kunde få för exempel skull genast avstraffas såsom skedde hos de Brandenburgiske, Lüneburgiske och Hessiske. KM:t ville taga saken i vidare betänkande ($\frac{12}{11}$ 98).

hurusom vid Dalregementet vore brukligt att soldaterna begära lov att gå bort att annorstädes arbeta och förskaffa sig något till födan, men så bli de borta över den tillåtna tiden och när de komma igen ha rotarna lejt sig andra karlar. Så hade nu hänt med tre soldater som hållit sig borta en lång tid. »*Gr. Falkenberg*: uppå detta missbruk måste fuller skaffas bot, och böra de straffas för exempel skull och tagas till andra rotar olejda eller åtminstone för halva legan. *Holmström* sade att ingen av de andra rotarna vilja (!) gärna antaga dem, emedan de hava rymt, och fördens skull intet tro dem mera. *KM:t* föreslog om översten själv fick inkomma med sitt und. betänkande, varest man skulle göra av dessa soldater emedan andra uti deras ställe voro lejda.» *Falkenberg* framkastade — som ett alternativ till sitt tidigare förslag — att de igenkomna återtoges av sina gamla rotar och de nylejda övertoges, mot betalning till gamla rotarna av utlagd lega, av rotar som inga soldater hade. »*KM:t* fann väl detta förslaget gott; men om icke översten skulle med sitt betänkande inkomma, och att dessa soldater borde någon plikt undergå för det de så långt över tiden borta blivit, därför de åtminstone borde plikta med 3 gl. *Holmström* sade att regementet där å orten ej lätteligen till 300 man kunde sammankomma. *KM:t*: så få de slita så många par spö som däremot kunna svara.» Härmed var målet avgjort. En av *Gyllenstierna* till sist väckt fråga om icke soldaterna också borde anses skadeståndsskyldiga (»förutan att de något få plikta, tyckas rotarna intet böra komma för deras förseende skull något till korta») lämnades obesvarad (¹⁴/₉₉).

Dödsstraff för den som sovit på sin post mildrades, i regeln till 3 gl. Om två dragoner vid Jämtlands regemente, vilka somnat på sina poster vid kompanimötet, anförde *Holmström*: »de ha varit trötta av exercering och fått litet mat. *KM:t*: det är ingen excuse, de måste vaka när de stå på deras poster, måste hava något straff. *Holmström*: det mesta plägar vara 3 gl, men folket ligger där så långt från varannan, är ont att få det tillsammans; frågade om de icke kunde få slita spö.» De skulle straffas med 6 par spö vardera (³/₁₁ 98). Två soldater hade att bevaka en i sitt eget hus arresterad löjtnant; de insomnade och löjtnanten echangerade. Det diskurrerades »huruvida den

ene kunde vara straffvärdigare än den andra eftersom de sovit en timme om varannan och den, som skolat vaka, med insomnat. *KM:t*: den som borde vaka och somnat bör hava straff, men den andra intet.» Den som skulle straffas fick 3 gl ($\frac{19}{3}$ 98).

Även för dem, som druckit sig druckna på post eller olovandes gått därifrån, plägade dödsstraff ändras till 3 gl. En korporal och en soldat, vilka eljest hade gott lovord, hade när de gått gaturund druckit så, att de ej kunnat göra sin tjänst. »*KM:t* sade detta vara svårare än om de stått på posten och det gjort. *Holmström*: de hava intet haft vallrunden utan gått gaturund; pläga löpa 3 gånger när de hava vakt och dricka sig druckna. *KM:t* tyckte att förseendet vore stort att de druckit sig druckna då de skulle gå rund. Och resol. att de skola löpa 7 gl vardera» ($\frac{19}{5}$ 98). En gardessoldat hade druckit sig drucken på skiltvakt i K. Palais, i det att någon av *KM:ts* lakejer, som han inte kände, givit honom dricka ur en silverbägare. Han sökte pardon från livsstraffet och blev »denna gången för vidare straff förskont» ($\frac{19}{12}$ 99). En soldat, som olovandes gått från sin post, uppgav att han fått anstöt av skälvan och blivit hungrig och därför gått att köpa sig bröd. »*Gr. Wallenstedt*: sjukdomen kunde hava sökt honom. *KM:t*: han bör dock intet gå från posten.» Han fick 3 gl ($\frac{4}{4}$ 98). En soldat i Riga, som stod på vakt, fick av en fänrik i uppdrag att gå och växla en dr men drack i stället upp den. »*KM:t* frågade om officerarne få lov att sända knekt från vakten. *Holmström*: de få fuller intet göra det, men tillätes dock i sådana små ärenden; han hade kunnat få växla uti nästa boden.» Res. 5 gl ($\frac{1}{3}$ 99). Två korpraler hade gått från sin post på bastionen i Dorpat för att bese en adlig kvinnsperson, som låtit lägga sig av en bonddräng och blivit dömd från livet. De hade ej gått mer än några hundra steg från sin post och ej varit borta över en halv timme. Res: tjäna för gemena till dess de åter kunna tjäna sig upp ($\frac{20}{5}$ 99). I Narva hade en soldat gått olovandes från sin post på bastionen Gloria. »*Holmström* sade att denne har tjänt uti 25 år och aldrig tillförene gjort något förseende, havandes nu haft ont av en diarrhæa eller durchlopp, den de uti rannsakingen kalla innan-sjuka eller blodgång. *KM:t*: efter förr intet hörts av honom kan han slippa med 2 timmar på pålen» ($\frac{9}{12}$ 99).

Gefreitern Johan Petsch i Dam hade på order av löjtnanten Moor gått från sin vakt om natten att öppna fästningsporten för att släppa ut borgmästarens fru. Efter fullgjort uppdrag gick han ej, såsom han bort, med portnycklarna tillbaka till vakten utan begav sig till borgmästarens hus där han drack öl. När han omsider kom åter till vakten, ställde han till bråk o. s. v. Han blev efter 31, 34 och 57 KrigsArt dömd att mista livet. Piper undrade hur löjtnanten kommit att öppna porten nattetid; kommandanternas instruktioner vore mycket stränga; komme guvernören själv om nattetid, så plägade mycket noga examineras innan porten upplätes. Och Heerdhielm berättade att det en gång hänt generalmajoren och landshövdingen Tungel att han inte kommit in i staden om natten. »Det är ju förbjudet att öppna portarna av någon fästning om nattetid», yttrade kungen. Petsch skulle löpa 7 gl och tjäna gemen, och generalguvernören Mellin skulle efterfråga huru Moor fördristat sig att låta upplåsa porten (21/11 98). Mellin inkom med berättelse, vari han återgav Moors förklaring (se kungens yttrande nedan) och i övrigt anförde att fästningen och vallarna kring Dam voro så förfallna att vem som ville kunde komma ut och in utan att låta öppna någon port. Kungen fann Moors förklaring onöjaktig: »det är intet nog att han vill säga sig därför släppt borgmästerskan ut att hon sade eld brinna där hennes dotter bodde.» Falkenberg hemställde om Moor kunde slippa med en månads gage i böter. »KM:t tyckte det borde komma under GeneralKrigsR och befallde att order därom skola avgå» (6/10 99).

Ett mål om två officerare, som på sin vakt inte bara druckit och sovit utan även eljest förgått sig, gav anledning till det längsta sammanhängande yttrande av kungen som protokollen redovisa. AmiralitetsR:n förfrågade sig om ett slagsmål, som natten 10—11 febr. 1700 förelupit mellan kaptenen Jacob Dal-karl och överstelöjtnanten Petter Brant vilka voro vakthavande på Lindholmen. De syntes böra dömas åtminstone för duellbrott efter 236 och 237 SjöArt, men då de klätt av sig och sovit på sin vakt, druckit och slagits i corps de gardet, utsläckt elden och med slik ovulenhets satt hela KM:ts örlogsflotta uti största fara och osäkerhet, så hemställdes om de icke borde anses med det straff som 33, 34 och 106 SjöArt indigitera, nämligen att mista livet. Överläggningen öppnades av kungen som tydligen mest intresserade sig för själva slagsmålet:

KM:t: kaptenen har intet vetat utav förr än löjtnanten i hans säng överfallit honom, utan det är förseende av honom att han på en så angelägen post lagt sig att sova. Och löjtnanten ursäktar sig att han ej haft intention att slå kaptenen, ej heller vetat därutav, utan gjort allt detta i sömnen och emedan han drömt om en räntmästare på Gotland, som han har haft ovänskap med och talt om honom samma afton litet tillförene då han rodde rund med en annan löjtnant, så att detta är en underlig händelse; och kan intet appliceras till duellplakatet, när han i sömn och således ovetandes överfallit kaptenen och han [= kaptenen] i sådant fall ej annat kunnat göra än defendera sig.

Gr. Falkenberg: de borde ingendera hava fyllt sig och sovit på vakten, särdeles på en så angelägen ort som denna var, och dessutan haft en hop med gyckleri och apespel om aftonen sig emellan emedan de druckit, och kan man tänka vad exempel detta till de andra vakthavande skall giva.

Gr. Wrangel: om de allenast druckit och somnat på sin post hava de förbrutit livet, och nu så mycket mera såsom de ej oförvarandes somnat utan gjort sig så säkra att de klätt av sig och lagt sig till sova och alldeles släckt ut elden, börandes de på en så angelägen post haft större vaksamhet.

KM:t: om det skett på en annan ort och kaptenen blivit så överfallen, har han alldeles varit utan någon skuld, ty han blev överfallen på sin nattsäng.

Gr. Gyllenstierna: löjtnanten ävenså, emedan han gjorde det samma ovetandes och i sömnen; refererandes sedan åtskilliga händelser om de som gått, talat och begått åtskilliga aktioner uti sömnen dem de ej kunnat sig påminna sedan de vaknat hava.

»Efter några om detta underliga slagsmålet ännu förefallna diskurser resolverades» att båda för detta sitt grova förseende böra mista livet (²⁰/₃ oo). Vid sessionens slut kom emellertid amiralgeneralen in och intercederade, »efter något sekret och tyst samtal med KM:t», om något annat arbitralt straff: de vore bland de bästa och äldsta officerarne vid amiralitetet. Kungen tog denna förbön i nåd. konsideration och bestämde att de skulle sitta fängsliga på Jönköpings slott i all sin livstid; »varandes lika fullt hos KM:t locus gratiæ denna tiden av fängelset att förkorta, så snart fäderneslandet uti fredligt tillstånd bleve satt; men att de emellertid kunde vara uti något säkert förvar».¹

¹ Deras vidare öden äro ej kända.

»Denne bör löpa 7 gl» förklarade kungen om en soldat, som ej gått i gevär då han därtill blev kommenderad. »*Gr. Falkenberg* tyckte 5 gånger om *KM:t* nådigst behagar därtill samtycka. *KM:t*: det vore svårt att han satt sig emot commendo.» Det blev 7 gl ($\frac{4}{4}$ 98). Då en drucken soldat begärde öl på krogen, hade en underofficer befallt att han skulle sättas på vakten och illa hanterat honom; soldaten fattade underofficeren i håret. Holmström erinrade om *KM:ts* befallning att underofficere inte skola slå soldaterna när de äro druckna, och om soldaten då sätter sig emot så plägar det inte straffas till livet utan med gl. Kungen bestämde straffet för soldaten till 5 gl (»han har likväl fattat underofficeren i håret och hade bort hava respekt för honom»). »*Holmström* frågade om icke underofficeren också borde plikta med något, kunde få en reprimand. *KM:t* tyckte att officeraren hade makt att taga uti soldaten och visa honom ut; kunde dock få en åtvarning att intet göra sig allt för gemen med de gemena soldaterna och överfalla dem i otid» ($\frac{17}{11}$ 99).¹ En soldat i Nyen hade, medan han var drucken, kallat sin kapten »pärkilä» [perkele = djävul] och annat; han fick 9 gl ($\frac{28}{6}$ 99). Samma dag förevar mål om en tambour i Stettin som, också drucken, fällt försmädliga ord mot en kapten. Holmström berättade korteligen vad i saken passerat, att trumslagaren varit gossaktig och brukad såsom en narr m. m. »*KM:t*: det synes fuller att trumslagaren är en narr, han har suttit nu över 2 år fängslig och får löpa 7 gånger.» D. 17 jan. 1700 föredrogos två mål från Wismar. Då rustmästaren Munckenfelt blev av furiren kommenderad till kronarbete svarade han: »en skälm och en hundsfott har kommenderat mig, och en skälm och en etc. går därefter.» Han hade likväl andra dagen gått på arbetet, och hans officerare gåvo honom eljest gott beröm. »*KM:t*: han får tjäna ett halvt år för gemen och slippa allt vidare straff.» En soldat, som blev av sin löjtnant kommenderad att pumpa ut vattnet ur brunnen i fästningen Valfisken, svarade löjtnanten: »jag gör det intet, de må ock göra med mig vad de vela.» Falkenberg anmärkte att det lärer hava varit svårt arbete. »*KM:t*: men detta är mycket

¹ I mål ang. soldaten Lustig, som satt sig emot en sergeant och skällt på vakten, anmärkte Holmström likaledes att sergeanten felat, ty han hade slagit L. medan denne var drucken (»därav händer esomoftast olycka»). »*KM:t* mente en officerare finge väl slå knekten.» Soldaten fick 7 gl; ingen åtgärd mot sergeanten ($\frac{9}{6}$ 99).

grövre förseende än den förre gjort som svarade underofficeren, och får han löpa 9 gånger.»

En sergeant Risman(?) vid stadsvakten i Reval blev av löjtnant Tannenfelt kommenderad att jämte två korpraler ha sin post vid rådhuset. Då T. kom upp dit ropade R. till korpralerna, som ville presentera gevär, att ej skyllra, och trots T:s tillsägelse upprepade han förbudet. T. gav R. en släng med sitt spanskrör, R. slog T. med sin käpp i huvudet »så att hatt och peruk nästan avfallit» o. s. v. Det synes förhållit sig så, att R. ansett stadsvakten böra, åtminstone när den posterade vid rådhuset, icke skyllra för andra än borgmästare och råd. Vid målets föredragning anförde Bonde »att tillföre uti Reval ingen reglerad milis under stadsvakten var, utan den mestendels blivit förrättad av borgaredrängar och andra som de ömsom sänt uppå vakt, vilka ej voro så exerceerade eller förstätt skyllrande. *Gr. Piper:* här skyllra stadsvakten både för officerare och borgmästare och råd; och vore bäst fråga huruledes där brukligt vore.» Det beslöts att beskaffenheten av militärdisciplinen vid stadsvakten i Reval skulle närmare efterfrågas (¹³/₆ 99). Sedan det blivit upplyst att det var »en ordinär militärisk vakt», blev man ense om att målet gällde en grov gärning. »Det är en livsak», yttrade kungen, som också höll med Holmström om att Usedom's sak (ovan s. 39) inte var så grov som denna. Diskussionen fick sin färg av det säkerligen då för tiden till leda hörda argumentet att livstids arbete är svårare straff än att mista livet. »*Gr. Falkenberg:* det är fast större straff om han får leva och skall gå och skämmas än att dö; tyckte om KM:t nådigst skulle behaga låta honom få lika straff som Usedom. *KM:t:* denna är en grov sak; han har stått under sin officerare på samma vakt och befallt vakten att intet skildra för sin officerare; är ett fullt mutinerie att kommendera de gemena emot sina överofficerare och därtillmed har han slagit honom med sin käpp. — — — *Gr. Gyldenstolpe:* om han skulle gå och arbeta i halsjärn, så är det större skam än om han skulle gå till döden. *KM:t:* det giver dock mera skräck hos de andra om han dömes från livet. *Holmström:* det är skräck nog när de se honom dageligen gå för sig i halsjärn; hustru och barn har han med. *Gr. Gyllenstierna:* det giver mera skräck än om han en gång skulle gå till döden; mången skulle hellre vilja döden än således arbeta

i halsjörn. *Holmström* föreställde ock att han intet lærer veta vad som KrigsArt innehålla; de torde intet vara honom förelästa, eftersom han är en av stadsvakten och står under magistraten varest han ock blivit dömd. — — — *Gr. Gyllenstierna*: här i staden bliva KrigsArt alltid upplästa, eftersom det är en av KM:t authoriserad vakt. — — — *KM:t* resol. att han skall löpa 9 gl och sedan uti halsjörn arbeta vid fästning i all sin livstid» (³/₈).

Den militära lydnessplikten såsom grund till rättsstridighetens bortfallande diskuterades något våren 1698. Ett par ryttare i Ingermanland voro livdömda därför att de, som haft i uppdrag att ingripa mot rebelliska bönder, skjutit ihjäl några av dessa utan att det erfordrats för lugnets återställande. Ryttnarne hade förfarit efter order, dock ej direkt av militär förman utan av civil myndighetsperson, prestaven. Kungen höll före att ryttnarne vore utan skuld. »*KM:t*: de hava haft befallning av kvartermästaren att lyda prestavens order. *Gr. Falkenberg*: om han befäller dem att göra någon ogärning så äro de intet skyldiga att lyda; de hade redan bönderna i deras händer och behövde således intet dem ihjälskjuta. *KM:t*: en knekt får intet resonera om sin officerares befallning utan måste följa order; frågade om de icke varit kommenderade. *Holmström*: de hava varit kommenderade av kvartermästaren.» Det resolverades att fältmarskalken skulle låta rannsaka om kvartermästaren och att målet emellertid skulle vila (¹⁰/₃). Några veckor därefter föredrogs ett liknande mål, men ryttnarne hade denna gång fått ordern att skjuta omedelbart av sin löjtnant. »*KM:t*: de måste lyda deras officerare, det kostar eljest nackebenet. *Holmström*: om officeraren befäller något som länder till KM:ts otjänst, visste han intet om de då böra lyda. *Gr. Piper*: sådant förstås egentligen om civilbetjante, bokhållare och desslikes, men intet om knektar; de måste lyda order.» Även Falkenberg tog dessa ryttare i försvar, under vidhållande dock av sin uppfattning i äldre målet. »Officeraren — yttrade han — befalle dem och de kunde intet säga emot; annat är med dem som på prestavens order ihjälskjutit bönder.» Men kungen hade det äldre målet i gott minne och replikerade: »de hade också officerares order att de skulle lyda prestaven» (¹²/₄).

I Narva sutto några besökare och drucko och förde oljud

sent på natten. En patrullvakt under befäl av furiren Vitinghof sökte tysta dem; det blev ett uppträde, varunder en av besökarna blev så slagen av soldaten Trana att han avled på trettonde dagen. KrigsR:n dömde V. att mista tjänsten i 6 mån. och T. från livet. »KM:t: vakten måste vara authoriserad; och omskönt han befallt soldaten slå besökaren när han stött eller tredskats emot vakten, har han ej gjort det uti mening att slå honom ihjäl; varandes en olycka att dödsålet hänt. — — — Intet kunde soldaten annat göra än slå till besökaren för hans otidighet skull när han blev befalld av furiren, ty eljest hade han satt sig emot commendo; dock må han löpa 3 gånger och stå kpl, men den andre slipper alldeles utan något vidare straff» ($\frac{6}{4}$ 99). Under föredragningen »framvistest tvenne lamina eller splittror av huvudskålen samt själva avritningen utav den dödes huvud. KM:t besåg själv desamma.»

KrigsArt innehöllo vissa skärpta bestämmelser om tjuvnad. Ett ofta tillämpat stadgande var art. 105: »Den som stjälf ifrån sin herre och husbonde, ifrån den eller det rum där man gör vakt, eller ifrån sin kamrat, det vare sig litet eller mycket, miste livet.» Några mål från d. 14 sept. 1699 visa hur dödsdomar, grundade på detta lagrum, blevo leutererade; målen tagas här i samma ordning som i protokollet.

En gardessoldat,¹ som tidigare fått livsstraff för tjuvnad mildrat till 5 gl, var ånyo dömd från livet för stöld av bröd från en kamrat. »KM:t: det har allenast varit små stölder och nu tre kakor blott, därför han får löpa 7 gånger.»² I Riga hade en trumslagare och en soldat dömts för stöld från kamrater. Trumslagaren, som stulit ett par handskar, ett par strumpor och en halsduk, hade tillika hållit sig undan 8 dagar men sedan godvilligt ställt sig in igen; soldaten hade stulit kamratens månadsråg, en skinka m. m. och därpå rymt. Utom art. 105 till-

¹ Ur ett annat mål: »Gr. Falkenberg: de äro under gardet och behöva intet stjäla, hava deras underhåll. KM:t: de skylla på att deras hustrur nu intet få gå omkring och sälja» ($\frac{19}{5}$ 98).

² Samma straff fingo två livdömda ryttare, vilka stulit två hästar som ägaren dock fått igen. På kungens fråga »vad pläga de få» svarades att första gången pläga de löpa 5 gl »men dessa stulit så mycket» ($\frac{9}{11}$ 98). Till 7 gl dömdes också en soldat i Wismar som stulit ett gehäng från sin förare och en värja från en korporal; Stenbock påminte sig dock att en soldat, som stulit en halsduk från sin kamrat, fått 9 gl och livstids arbete i Md ($\frac{12}{12}$ 98).

lämpades för trumslagaren art. 112 och för soldaten art. 62. Om båda upplystes att de suttit fångsliga sedan d. 1 april: domarna hade då blivit hitskickade, men hade fördröjts på vägen. Under återopande av att de suttit så länge inne dömde kungen trumslagaren till 3 och soldaten till 5 gl. Två soldater i Riga hade genom ett halmstrå druckit något ur en brännvinspipa som låg några steg ifrån deras vaktställe. Den ene, som blivit helt full och förty dömts även efter art. 57, skulle löpa 5 gånger, den andre 3. En soldat hade skurit två skivor ur sin kamrats brödkaka. Falkenberg tyckte att denna tjuvnad väl kunde överses, Gyllenstierna likaså eller åtminstone att han kunde befrias från gl och stå allenast en timme på pålen, Gyldenstolpe att han ändå nogsamt pliktat med att han suttit så länge fångslig. »*KM:t*: han får väl löpa 3 gånger som är lindrigt nog i anseende emot det honom pådömda livsstraffet.»

En korpral och fyra soldater — Utter, Dufwa, Friman och Höök — voro alla intresserade i en tjuvnad som skett under vakt, i det att Utter och Dufwa med korpralens tillstånd gått om natten ut ur fästningen och stulit en kjortel från en bondpiga, Friman stått på post för dem medan de voro borta och de alla delat de 2 dr smt som kjorteln inbringat vid försäljning. »*Gr. Falkenberg*: de hava varit allesammans uti ett kompani och alla lika delaktiga av det som nu passerat, men om några av dem tillförene stulit lärer det så mycket mera gravera dem. *KM:t*: korpralen som varit deras officerare bör mera än de andra gemena plikta, och får han löpa 9 gånger och köras från regementet.» Holmström berättade att Utter varit två gånger förut dömd från livet, en gång för rymmande och en gång för stöld, och att föga hopp skulle vara om hans bättring. »*KM:t*: så får han löpa 9 gånger med och bli vid regementet.» Om Höök upplystes att han också stulit två gånger förut (en silversked från löjtnant Tigerfelt m. m.). »*KM:t*: han får då löpa 7 gånger och den som stått för dem på posten löper 5 gånger och den som tillika tog kjorteln 7 gånger» (17/2 99).

Att dödsstraff å militär för enbart stöld fått verkställas torde varit mycket sällsynt.¹ En ryttare var för stölder och andra brott dömd från livet av Reg:tsKrigsR:n i Stade. General Gyl-

¹ T. o. m. Karl XI (jfr V) fastställde dock en gång dödsdom av KrigsR över en soldat som ur ett packhus stulit pistoler m. m. »Efter Guds lag straffas ingen tjuv

lenstierna bad i brev på hela landets vägnar att bliva kvitt denna missgärningsmänniskan. Kungen yttrade, att det lärer vara föga hopp att denne bättrar sig, och Falkenberg att kanske inte nyligen någon varit hängd där på orten — fraser välbekanta från civila tjuvnadsfall. »*KM:t*: det får då bliva vid KrigsR:ns dom, helst efter Gyllenstierna giver honom så elak rekommendation» (7/12 99).

Två vintervaktsbåtsmän hade försålt av sitt liveri, och som det var tredje resan hade AmiralitetsR:n efter SjöArt 224 dömt dem att mista livet; för första resan var straffet enligt samma art. att springa tre gånger rån och för andra resan att dragas under kölen.¹ På kungens fråga »vad straff de pläga få» svarade Heerdhielm: första gången 5 gl, andra gången 7 gl och tredje gången 7 gl och gå till Md. Kungen leuterade livsstraffet till 7 gl och 6 års arbete vid amiralitetssmedjan (29/3 99).

En korpral under Västgöta-Dals regemente, som övertalt rotebönderna att ge en sedermera rymd soldat 14 dr smt och utlevererat skinnkläderna till honom, blev av Reg:tsR:n dömd att tjäna för gemen, igenköpa kläderna och betala bönderna. Heerdhielm erinrade att enligt ett *KM:ts* plakat den som *tager* något från rotebönderna skall gå ifrån tjänsten, men denne hade blott övertalt dem att giva — och därom funnes ingen förordning. På Holmströms förslag beslöts att Reg:tsR:n skulle förklara sig över domen och få en reprimand därför att den understätt sig att arbitra. Falkenberg frågade vad korpralen emellertid skulle få för straff. »*KM:t* tyckte han borde betala de 14 dr smt. *Gr. Falkenberg*: han haver intet njutit något därav. *Gr. Wallenstedt*: och det finnes intet heller att han sig mycket haver vinnlagt till att övertala bönderna. *Gr. Falkenberg*: eftersom han intet njutit av penningarna så kunde han kanske slippa med det han drager halva lasten. *KM:t* resol. att han skall bibehållas vid sin tjänst och betala halvparten av penningarna och halvparten av skinnkläderna» (21/11 98).

till döden», invände väl kungen till en början, men Gyldenstolpe erinrade häremot: »men så vill likväl Gud att sådana skola utrotas av folket, och är intet utan att de i Md icke äro lika som döde» (17/4 95).

¹ För en volontär, som haft intention till tvegifte, föreslog Amiralitetet straffet att gå 3 gånger under kölen. »Men fanns för hårt efter sådana sällan bliva vid livet; straffet sattes till 7 gl (17/4 95).

Konstapeln Larsson och konstapeln Meyers hustru lågo sjuka i samma rum. L. slog tre gånger efter henne med värjan, dock utan att träffa henne, och hotade henne med en luntestock. L. uppgav att hon först okvädat honom och beskyllt honom för umgänge med annans hustru. Hon åter sade att L. först svurit över att fältherren ej komme till honom, varpå hon sagt »till helvetet med era svordomar», och att hon av L:s beteende fått så stor förskräckelse att hon tredje dagen efter händelsen fött två »otidiga piltebarn». KrigsR:n förfrågade sig då lag saknades; det värsta för L. vore att han tillförene blivit straffad för det han slagit denna hustru då hon var havande. »KM:t: det är elakt folk, och går mycket underligt till i sådana baracker»; han kunde inte se hur L. kunde fällas. Holmström erinrade att L. pliktat en gång för att han slagit henne, vartill Falkenberg genmälte att han nu ej slagit henne, men hon kallat honom djävulsk mördare och svinehund. Kungen frågade så »vad straff de pläga få för sådana slagsmål» och Falkenberg tyckte L. kunde få något arbitralt straff på pålen eller något slikt. »KM:t: i följe av plakatet [= om eder och sabbatsbrott] böra de plikta för det de svurit.» Härtill anmärkte Wallenstedt att L. legat i pina och värk och väntat efter fältherren och av otålighet svurit, och Lillienstedt framhöll att i plakatet vore limitationer: att de första gången skola förmanas och åtvarnas, o. s. v. »Gr. Falkenberg: om han kanske kunde slippa med 3 dagars påle. KM:t resol: eftersom han redan blivit straffad för det han slagit denna Meyerskan då hon var havande, så skall han nu beläggas med dubbelt så stort straff» (16/12 98). Man vet ej det tidigare straffet.

I Malmö corps de garde råkade profossen Assar Andersson och en korpral i slagsmål, efter någon ordväxling. Då korpralen kallat den andre Assar Badare, gav denne korpralen ett stort hugg över vänstra kindbenet, varpå korpralen högg profossen i huvudet och sårade honom i armen. Profossen dömdes efter KrigsArt 44 från livet, men om korpralen förfrågade sig KrigsR:n emedan han lika såsom i nödvärn blivit tvungen att försvara sig. Falkenberg anförde att profossen velat hämnas på korpralen, som efter befallning givit profossen några kappeslängar för hans otidighet. »KM:t tyckte denna träta och slagsmål har av mycket ringa orsak haft sin begynnelse, upprepandes

själv hela historiam facti, fann sedan för gott att profossen pliktar med 7 gl och korpralen tjänar en månad för gemen» (14/10 99).

En förare hade fällt skymfliga ord om drabanterna, sagt att om han hade 150 man så kunde han tukta dem: var och en skulle ha sitt spö i handen och drabanterna löpa gl. Sedermera hade han dock tagit sina ord igen, med sådana formalier att han talt som en ovettinger och ingen brav karl. KrigsR:n hade, utan att citera kapitel eller artikel, dömt till avbön och mistning av tjänsten. Stenbock tyckte han kunde slippa straffet. »Han har likväl angripit drabanterna tämmeligen hårt», invände kungen, men resolverade dock att föraren skulle få sin tjänst igen och KrigsR:n en reprimand för arbitrerandet (1/3 99).

Av livet i fält hade konungen ju ännu icke förvärvat personlig erfarenhet, och några under krig timade militära förbrytelser kommo ej heller under hans prövning så länge kan skipade rätt tillsammans med sitt råd. Men de vidrigheter, för vilka våra örlogsfartyg blevo utsatta vid konvojtjänst, bragte under hans bedömande hur den svenske officeren borde skicka sig i utomordentliga, med ofred jämförliga lägen. Det gällde att avgöra om och i vad mån väpnat motstånd borde bjudas de engelska örlogsmännens anspråk på underdånighetsbetygelser för deras flagga och på rätt att visitera de konvojerade handelsfartygen. Avgörandet försvarades av ottydligheten hos de instruktioner som det svenska befälet hade att rätta sig efter.¹

Till de engelska pretentionerna hörde bl. a. att svenska kronoskepp skulle i Kanalen hala ned sin vimpel. För undvikande av konflikter gav därför Karl XI order till konvojcheferna (23/10 95) att ej föra vimpel sedan Skagen passerats. Denna order måste ha förefallit hans son föga tilltalande. Han frågade i rådet d. 26 nov. 1698 »vad som givit orsaken till vimpelns bortläggande». Gyldenstolpe berättade då »det vara skett för att undvika missförstånd med de engelske om segelstrykandet, — — och var däröver en lång deliberation så att man intet kunde finna något bättre temperament att hindra sådana differentier, helst emedan alltid några rencontrer och skarpt fäktande före-

¹ Se härom uppsats av G. Unger i Tidskrift i Sjöväsendet 1941 s. 33. Från denna uppsats äro hämtade flera av de data om konvojresorna som i det följande meddelas.

lupo utav det de engelske av gammal rätt och sedvänja påstått detta; därutinnan konungen [= av England] själv gärna hade velat foga sig efter KM:ts vilja, haver ock genast relaxerat våra skepp som tid efter annan blivit anhållna, men har intet kunnat cedera detta såsom ett jus regium, alldenstund England vill tillägna sig såsom jus marium; och hade vi då åtskilliga præjudicata för oss, så att England alltid påstått och vi aldrig velat undergå detta segelstrykandet uti Kanalen». Om det nu var glömska eller ett intresse att åter få höra en nöjaktig ursäkt för den genanta ordern, alltnog — efter blott en vecka undrade kungen på nytt »varföre man icke kunde föra vimpeln», och Gyldenstolpe svarade om igen att »Sal. KM:t fann detta såsom ett expedient att betaga all dispyt med England om segelstrykandet»; men han tillade nu att åtgärden förfelat sitt syfte och rent av verkat menligt: engelsmännen hade lika fullt påstått segelstrykandet som en gammal rätt av dominio maris, »och i det EKM:ts örlogsskepp ej fört någon vimpel utan till den ändan att undfly vidlyftighet avlagt, hava de ej velat respektera dem mera än kofferdiskepp» (8/12 98).

Då kaptenen Per Olsson på skeppet Liffland d. 20 dec. 1695 befann sig med en konvoj på utgående ur Kanalen, stötte han ihop med två engelska skepp. Han saluterade reglements enligt med svensk lösen, men fick ej annat svar än en fordran att Lifflands märsegel skulle firas, en framställning som O. bestämt avböjde under hänvisning till att han ej förde någon vimpel. Då engelsmännen vidhöllo sitt krav under hot att eljest gå till attack, beslöts vid skeppsråd ombord å Liffland att man skulle fäkta så länge skeppet kunde flyta, varpå man i ett glas vin drack konungens skål och gjorde klart för strid. Efter några ömsesidiga glatta lag, under vilka Liffland blev illa tilltygat, några av dess besättning stupade och ett flertal sårades, gav O. upp den ojämma kampen och Liffland infördes till Plymouth. När åtta dagar gått »blev det under tiden iståndsatta fartyget frigivet och kunde med bibehållen respekt från sina påtvungna värdars sida fortsätta resan» (Unger s. 45).

Vid hemkomsten blev O. av fiskalen Canterhielm åtalad för sitt förfarande, och då AmiralitetsR:n gav frikännande dom sökte Canterhielm revision. Av processuella skäl anmältes målet preliminärt i rådet d. 21 febr. 1698. Canterhielm, som veder-

börligen ingivit sin deduktion, hade nämligen sedermera befordrats till sekreterare i AmiralitetsK och O. kunde för sjukdom ej komma upp till Stockholm. Hur skulle nu en partsförhandling ordnas? »Gr. Hans Wachtmeister mente det vore intet nödigt att Canterhielm är tillstädes, han hade redan ingivit sin deduktion. *KM:t*: uppå denna skrift måste sig den andre förklara, och då bör han [= C.] vara tillstädes.» Annat resolve-rades ej än att deduktionen skulle tillsändas O. att sig strax däröver skriftligen förklara »och att han, så snart han någorlunda kommer sig före, sig här inställer». Först d. 26 nov. blev målet (av Heerdhielm) föredraget till avgörande. I st. f. Canterhielm var då Falkenklo förordnad till aktor, och O. företrädades av fullmäktig, Anders Lagerholm. Innan parterna inkallades anmälte Heerdhielm hurusom Falkenklo påstått att Lagerholm »måtte vid muntligt förhör ej bliva tillåten att gå inför *KM:t* med värja, emedan han representerade en kriminell person som förverkat gods, liv och ära. *KM:t* fann gott det Lagerholm avlägger värjan, emedan han är fullmäktig för en slik person.»

Den frikännande domen ansågs desto anmärkningsvärdare som AmiralitetsR:n under målets handläggning blivit av *KM:t* erinrad om att den förut dömt i motsatt riktning.¹ »Det kommer nu mest i quæstion varföre AmiralitetsR:n faller tvenne olika domar uti lika facto», yttrade kungen, och han ställde sig i förstone helt avvisande mot försök att ursäkta frikännandet. »Gr. *Gyldenstolpe*: fundamentet är att de vilja föregiva det ordena voro mörka och att de rencontrerade inga fiender, utan var en amica gens. *KM:t*: amica gens, som slår en på huvudet eller skjuter skeppet läckt. Så länge han haft segel, folk och skepp, borde han hava fäktat till sista mannen.» När man sedan ventilerade orden i O:s instruktion »med säkerhet att bringa sitt skepp och folk», anmärkte kungen: »det är intet med säkerhet bringa skepp och folk i behåll, när han begynner litet att fäkta och sedan låter uppbringa sig; och var ett elakt seign att giva

¹ Löjtnant Klöfverskjöld på 50-kanonskeppet Wachtmeister hade $\frac{9}{10}$ 96 jämlikt SjöArt 154 dömts att mista liv, ära och gods för att han $\frac{10}{8}$ 95 tillåtit flaggans nedhalande, något som dock skett först efter strid varunder fartygschefen Erik Ribbing blivit skjuten. Art. 154: Den officerare högre eller lägre, som något av våra sig anförtrödda örlogsskepp övergiver eller låter komma i fiendens händer, så länge han det på något mänskligt och möjligt sätt försvara och hålla kan, straffes till liv, ära och gods.

tillika med skepp och folk vår respekt och höghet [efter]»;¹ och när kungen vidare yttrade: »förutan de tvenne engelska skeppen har han också haft hela örlogsflottan för sig i ögnasiktet, och borde hava vågat mera efter han begynt, emedan han ej var så redlös skjuten», så menade han måhända inte att den stora övermakten gjorde O:s eftergivenhet förklarligare, utan att denna var dess mer skandalös och klandervärd som den kunde bevittnas av hela engelska flottan.² Efter partsförhöret blev dock kungen mer betänksam och upprepade vad han hört Lagerholm säga: »man plägar här aldrig gärna skärpa, och de befriat honom». Men sedan det erinrats att ju O. alltid kunde få nåd, resolverades att O., för det han förgripligen understått sig att stryka icke allenast märseglet utan och själva flaggan, borde sig själv till välförtjänt straff och androm till skräck och varnagel straffas till liv, ära och gods. Till AmiralitetsK avgick ett skarpt brev: man hade gjort sig skyldig till att arbitra och »förmäteligen tillägna sig den höga rättigheten att mildra och göra nåd, vilken likväl som ett högt k. regale och en ej av de minsta pärlor i vår konungsliga krona Oss och vår konungsliga höghet endast och allena tillkommer».³ Därjämte anmärktes att akten »på så många ställen har varit orätt och mycket ovöligt avskriven»; justitiarien skulle få en förmaning, men amiralgeneralen — som i AmiralitetsR:n röstat för tillämpning av art. 154 — bleve för sin conduite med särdeles k. nåd ihågkommen.

En månad innan O. dömdes hade i rådet föredragits en hemställan från AmiralitetsR:n att få fria händer i mål mot kaptenen Jonas Palmqvist, åtalad för att han sommaren 1697, under konvojresa med kronoskeppet Spes, utan strid strukit märsegeln för engelska örlogsskepp i Västersjön och låtit hela konvojen införas till Plymouth. Att P. ej »avväntat en rätt extremitet» var man vid föredragningen ganska ense om. »KM:t: han hade bort vänta till dess allt blivit sönderskjutet och själva skeppet i sank med, men nu har han låtit skrämna sig med ett

¹ Kungen hade förut sagt om O.: »han bekänner det han med löjtnantens samtycke låtit taga in eller neder flaggan, men intet att giva KM:ts respekt efter utan seignera eller undvika att vilja fåkta.»

² Jfr nedan Pipers yttrande $\frac{2}{12}$ 98 i målet mot Palmqvist.

³ När i stöldmål från Dorpats HovR upplystes att LantR:n ej efter 1653 års straffordning ålagt dödsstraff utan dömt tjuvarna ad operas publicas, utbrast kungen: »huru kommer LantR:n att leuterera det oss allena tillhör? Och måste de hava ett skarpt tilltal att vi ett sådant förseende en annan gång på slikt sätt ivra såsom det förtjänar» (17/4 99).

ord. *Gr. Piper*: det lærer tilläventyrs intet så hårt gullit om han allenast haft courage att utstå ett omlag; och i fall skeppet hade blivit skjutet i sank, så har han ändå kunnat salvera sig, ty det voro echalouper vid handen. — — *KM:t*: intet haver han vid detta tillfället visat sig modig, utan låtit genast skrämma sig och ej vågat den ringaste aktion.»¹

Framför allt ur internationell prestigesympunkt ansågs stränghet av nöden. »*Heerdhielm* sade sig hört de engelskes resone-manger att om *KM:t* släppte dem ostraffade, som således strukit segel, toge England därav ett præjudicatum eller exempel att *KM*:ts örlogsskepp alltid böra stryka segel uti Kanalen. *Gr. Falkenberg*: visst skulle de engelske taga sig härutav en stor rättighet uti påstående av segelstrykandet; och om AmiralitetsR:n nu efter sin begäran skulle få fria händer och befria P., vore *KM*:ts rätt borta.» Det svarades domstolen att »såsom vi finne att P. ej burit sig åt som en rättskaffens officerare, utan oförsvärligen handlat tvärt emot sin instruktion, ty åligger AmiralitetsR:n anse detta förseende av en sådan beskaffenhet och i den måtton avdöma saken och publicera domen», som dock skulle insändas till *KM*:ts vidare genomseende förr än exekution skedde (²²/₁₀ 98). När så AmiralitetsR:ns dom anmältes i rådet befanns den så till vida onöjaktig som P. väl var dömd från livet, men ej tillika från ära och gods.² Under diskussionen erinrade Gyldenstolpe att *KM:t* plägar aldrig gärna skärpa någon dom, men Piper genmälte: »det skedde med Per Olsson, och kunde lika dom falla». Kungen, som omtalade att P:s bröder »äro mycket sorgse om honom och hava bägge underdånigst supplicerat om nåd», syntes benägen att finna ursäkter för P. »*KM:t*: om han

¹ Att kungen ej ville veta av räddhåga lät han vid flera tillfällen förmärka. En skeppare hade satt sig emot sin löjtnants order och under smådeord stött honom för bröstet så att han fallit omkull, varpå löjtnanten låst in sig i kajutan. Det gällde blott att bestämma skepparens straff, men kungen anmärkte »att löjtnanten intet förrättat sitt commendo rätt i det han sprungit in i kajutan, och måste vara en poltron att han låtit stöta sig» (¹¹/₆ 98). Se ock reprimanden till Dorpats HovR nedan under XIV.

² I målet mot Per Olsson hade inom rådet antytts att justitiarien (Westfelt) bure egentliga ansvaret för AmiralitetsR:ns dom. Nu yttrade kungen: »han förleder dem den ena gången efter den andra, och borde där vara en annan karl.» Men detta förhastade kungord fick inte bli oemotsagt. Gyldenstolpe anförde: »han diskurrerar allenast saken och visar dem rationes pro et contra såsom ock åtskillnaden emellan Klöfverskjöld och detta faktum», och Bonde ifyllde, kanske under ett intryck av att kungen stundom var väl snabb i sin prövning: »förr än man dömer en sak, särdeles den som liv, ära och gods angår, är fuller gott att man den väl till alla skäl och omständigheter diskurrerar.»

så vida avväntat extremiteten och givit par lag innan han satt på märsseget, såsom Per Olsson gjorde vilken likväl vist större courage. Men han hade allenast tvenne skepp för sig och denne hela flottan. *Gr. Gyldenstolpe*: icke allenast den engelska utan ock den holländska flottan har varit kombinerad och sammanfogad, så att de varit över 100 segel starka och honom var omöjligt till göra resistence. *Gr. Piper*: ju berömligare aktion har det varit för honom. — — *KM:t*: han har begärt av engelska amiralgeneralen det han ville tillåta honom fåta skepp om skepp.» Vid den formliga votering som denna gång anställdes röstade även Piper för fastställelse. Han »tyckte nogsamnt vara skäl det P. finge samma dom som Per Olsson emedan faktum är lika; dock som domen är publicerad kan därvid bero, och svaras det AmiralitetsR:n att i anseende att han utom order och sin instruktion strukit märsseget hade bort dömas efter den 154 § SjöArt det amiralgeneralen själv uti Per Olssons dom voterat.» Och sedan de övriga närvarande råden, Bonde, Wrangel och Gyldenstolpe, instämt med Piper — Gyldenstolpe under erinran att AmiralitetsR:n borde »allvarsamt och omständeligen för ögonen ställas att denna gärning angår KM:ts höghet och obeskränkta rätt uti sjön, den ingen potentats pretentioner till någon del är undergiven och bör vid alla tillfällen med liv och blod försvaras» — så yttrade sig till sist kungen: »så bliver AmiralitetsR:ns dom denna gången konfirmerad, och amiralgeneralen får också påminnelse, i det ställe han sist i Per Olssons sak fick beröm för sitt voto han då gjorde» (8/12 98).¹

Efter det AmiralitetsR:n fått mottaga reprimanden för sin dom över Palmqvist hade den att döma över hans närmaste man på Spes, löjtnanten Carl Mannerfelt, åtalad dels för att han varit drucken i tjänsten och dels för medverkan vid märssegets strykande. Från åtalet i förra delen frikändes han,² men för segelstrykandet dömde honom AmiralitetsR:n, uppenbarligen under intrycket av reprimanden, att mista ej blott liv utan även ära och gods (17/1 99). Vid föredragningen i rådet anmärkte Falkenberg att väl hade M. haft Palmqvists order att låta stryka seg-

¹ I målet mot P. var Hans Wachtmeister ense med AmiralitetsR:ns övriga ledamöter.

² I rådet yttrade Bonde: »han har intet mera druckit än vid de tillfällen att han hälsat dem på engelska skeppen varest de plåga hava starkt vin, nämligen en god Säck; och kanske han fått någon känning men likväl kunnat förrätta sin tjänst.»

let, men ordern hade tillkommit på hans egen enträgna begäran (»nog synes det han gärna ville yxan skulle fastna och intet hålla själv i skaftet»). Samma uppfattning hade de övriga. »*KM:t*: visst har han varit mycket rädd, lupit av och an och åtskilliga gånger frågat kaptenen 'skall det ske, måste det ske snart', 'är det sagt, så vare sagt' med mera. — — *Gr. Piper*: när i förstone taltes därom [= om segelstrykandet] och Siöman [= underlöjtnanten] svarade 'stryke 1,000 djävlar', då har han svarat fritt och kunde då ej vara anständigt sig annorlunda att låta märka; men sedan låg han kaptenen allt för tråget över, så att han svarat honom 'intet så hastigt, hr löjtnant', och icke desto mindre drev han att få order till strykandet. *KM:t*: intet har han vist synnerligt courage, utan mer funnit sig benägen att stryka än laga sig till fäktande, vartill han först order hade.» AmiralitetetsR:n skulle givas det svar att oansett dess dom vore rättvis och välgrundad, ville *KM:t*, enär *M:s* kapten som givit befallning om strykandet ej dömts till högre straff än att mista livet, för denna gång hava *M.* med samma dom benådad ($^{22}/_2$ 99).

Att benådning borde ske från dödsstraffet var tydligen i alla tre målen såväl kungens som rådsherrarnes mening. Omedelbart efter det kungen voterat över Palmqvist frågade han om Per Olssons dom och itererade om suppliken för Palmqvist. »*Gr. Gyldenstolpe*: det är alltid locus gratiæ för dem bäge lämnat att *EKM:t* kan göra dem nåde och pardonera dem enär nådigst tackes, allenast detta föregår och engländarne ögonskenligen finna det *EKM:t* slikt deras förseende behörigen först ivrat haver. *Gr. Wrangel*: Per Olssons dom torde bliva exekverad, så framt ej sekreta order avginge, helst nu någon tid redan förlupen är sedan han utföll och det plägar intet gärna i sådana fall länge med exekutionen dröjas förr än han verkställes. *KM:t*: det måste fuller avgå order härom.» Order torde dock ej avgått så snart, ty ännu då Mannerfelt ska målet avgjordes d. 22 febr. 1699 diskurrerade kungen »om Per Olssons och Palmqvists exekution samt amiralitetets förfrågan anten den med arkebuserande eller eljest skulle ske». Enligt ett k. brev till AmiralitetetsK d. 5 aug. 1699 blevo såväl Per Olsson och Palmqvist som Mannerfelt benådade till livet, men sina havda tjänster skulle de icke få tillträda.

VII

EN DUELL PÅ PRÄSTGATAN

Sessionen d. 4 nov. 1698 började med att kungen förde på tal en av dagsaktualiteterna i huvudstaden:

KM:t talte om ringningen som var skedd för framl. fänriken under KM:ts livgarde till fot Gyllenstierna, vilken av en annan officerare, Ehrenskiöld benämnd, för några dagar sedan ihjälstucken blev; hållandes KM:t före att dem som således uti vredesmode omkomma intet bör tillåtas några sjärlingningar.

Gr. Wallenstedt läste det 19 [skrivfel för 18] kapitlet av kyrkoordningen såsom ock huruledes med ringningar förhållas skulle när främmande av en annan religion dö, såsom för några år skedde med en jungfru hos kejsrerlige envoyén då härvarande. Talte sedan om sedlarne för tacksäjelsen och mente att allt detta vore disponerat och gjort av denne ihjälstuckne Gyllenstiernas broder, som också är fänrik under KM:ts livgarde till fot.

KM:t fann av nöden det man härefter noga inkvirerar och, om skulden stannar på denne fänrik Gyllenstierna, han då därföre behörigen tilltalas.

Det var natten till d. 31 okt. 1698 som fänriken Ludvig Gyllenstierna, en brorson till de båda k. råden, under ett uppträde på Prästgatan fick banesår av vice korpralen Johan Ehrenskiöld. De hade på kvällen råkats vid ett samkväm hos kocken (kallas även traktören) Garon, vari fem andra officerare också deltagit: kaptenen Johan Cronhielm (yngre broder till de blivande riksråden Gustaf och Salomon), kornetten Gyldenklou, Gabr. Forggell, Clysendorff och Stiernhöök. Uppenbarligen var dråpmålet av den beskaffenhet att duellplakatet ägde tillämpning därå, och förvånande är att Wallenstedt icke citerade dess påbud att den som bliver dräpen skall utan präst och ceremonier begravas. Andra föreskrifter i plakatet blevo iakttagna: delinkventerna

skola gripas och fasttagas, rannsaking skall anställas och insändas till HovR:n, dess fiskal skall lagligen utföra saken.

Till delinkventer räknas i plakatet ej blott duellisterna utan också de som låta bruka sig till sekunder eller utmaningsmän. Därför blevo, jämte den svårt blesserade Ehrenskiöld, även Cronhielm och hans fyra medbröder arresterade. En anhållan av dessa fem att, åtminstone mot personell kausion, få komma på fri fot föredrogs d. 1 dec., men kungen fann den icke kunna utan vidare bifallas och han vidhöll sin mening trots juristernas övertalningsförsök. Sedan protokollet redovisat tillstyrkanden av både Gyldenstolpe, Falkenberg och Wallenstedt, förtäljer det vidare:

KM:t: till dråpet kunna de ej bindas, men huruvida de äro brottsliga till duellet är ännu ej veterligt, och måste däröver först rannsakas innan de kunna slippa arresten.

Gr. Gyldenstolpe: de kunna bliva på fri fot till dess de bli konvincerade till duellet.

Gr. Falkenberg: emedan rannsakingen uti HovR:n är inkommen, kunna de snart därutav erfara huruvida de uti duellet äro brottsliga, antingen de aldeles utan borgen eller ock på personell kausion kunna ifrån denna arresten lösgivas.

KM:t: så måste då HovR:n först komma häröver in med sin berättelse, och emellertid få de så länge sitta.

Gr. Gyldenstolpe: uppå personell borgen kunde de genast ställas på fri fot till dess de bleve bundna till duellet.

KM:t: de få sitta till dess HovR:n först inkommit med sin berättelse huruledes de befinna denna saken.

Det utlåtande från HovR:n som sålunda infordrades blev redan d. 6 dec. föredraget. HovR:n redogjorde för vissa omständigheter som kommit fram vid rannsakingen: mot de fem hade andragits, bl. a., att de inne hos Garon visat ut sina drängar och värdfolket, att de inte haft facklor före sig när de gingo ut, och att den dödes dräng, som satt i gaturummen vid Kyrkobrinken, litet förr än hans herre ropade att han vore stucken hört någon säga »tag värjan och stick honom». HovR:n kunde dock ej finna annat än att de kunde emot personell borgen lösgivas ur arresten. Så blev även beslutat, efter någon diskussion varunder kungen fortfarande ställde sig betänksam (»de hava likväl skickat sina drängar från sig»).

Sviterna av Ehrenskiölds blesstyr vållade svårigheter för den vidare utredningen. D. 16 dec. erinrade Wallenstedt att HovR:n fått KM:ts befallning att skynda med saken om dråpet, och nu

hade den dräptes mor, grevinnan »Leyonhaupt», anmält att Ehrenskiöld låge rent för döden. »KM:t: det byter om med honom, ibland är han illa sjuk, ibland skall han åter kunna sitta uppe.» Wallenstedt berättade vidare att HovR:n på grevinnans begäran sänt två notarier till Ehrenskiöld för att avhöra honom: de fem, som lösgivits ur arresten, hade vägrat att vara tillstädes vid förhöret, men HovR:n hade ålagt dem det. »De böra vara med därhos», bekräftade kungen.

Ännu i mars 1699 hade någon fiskalisk aktion mot Ehrenskiöld ej kunnat komma i gång, emedan — enligt vad HovR:n anmälte hos KM:t — han för sin blesstyr ej kunde, som den vanliga processen fordrade, i egen person sig sistera. HovR:n hemställde huruvida han kunde få inlägga sin förklaring genom fullmäktig eller med saken skulle anstå tills han blivit till hälsan så restituerad att han i egen person kunde komparera och med vederbörande konfronteras. Då ärendet skulle företagas tog farbrodern-överståhållaren avträde, men hann dock påminna om »att änkan, som modern är, underd. beder att saken må komma till att avdömas, emedan han kunde dö». Kungen tvekade att medge ett avsteg från den lagliga proceduren: »kanske Ehrenskiöld är intet tillfreds därmed att bruka vid denna aktionen en fullmäktig, och på den händelsen vore svårt honom det att pålägga». Falkenberg föreslog kommunikation med Ehrenskiöld, och kungen resolverade att på den händelse Ehrenskiöld är tillfreds att dess sak genom en fullmäktig må föras, denna fiskaliska aktion ofördröjligen må företagas och avgöras (²⁹/₃ 99). Redan samma dag fick kanslisten Svanholm NRev:s befallning att inhämta Ehrenskiölds tanke. »Svanholm gick åstad och kom tillbaka med det svar att han vore väl nöjd därmed att han finge igenom fullmäktig svara till saken emellan fiskalen och honom; skolandes han hava brukat de formalier att så framt det icke igenom fullmäktig kunde utföras, så skulle med aktionen länge anstå, emedan han ännu intet visste när han kunde komma på fötterna, som tilläventyrs icke torde någonsin ske» (NRev:s prot. ²⁹/₃).

I dec. kom målet åter före i rådet. HovR:n hade »lika såsom interlocutorie» dömt i saken och ålagt de fem — utom Stiernhöök — edgång. Denna hade fullgjorts av Clysendorff, men ej av Cronhielm, Forgell och Gyldenklou vilka nu supplicerade om be-

frielse från att svära. Edsformuläret löd: att de ingen kunskap haft det emellan framl. fänriken Gyllenstierna och Johan Ehrenskiöld varit sådan oenighet, att de därav kunnat förmärka det något slagsmål dem emellan yppas skulle då de ifrån kocken Garon bortgingo, och att de samma ovänskap på intet sätt understyrkt eller dem emot varannan uppeggat, icke heller varit tillstädes neder på Prästgatan vid själva slagsmålet och vetat vad emellan Gyllenstierna och Ehrenskiöld då för händer hades, så ock att de varken själva sagt eller hört någon annan säga »tag värjan och stick honom», icke heller sedan skadan skedd var fällt de orden »lät liggan» eller hörde honom det sagt.

»De kunna ej svärja på alla dessa punkter», yttrade kungen genast, och det förefaller nästan som menade han att formuläret alltså borde jämkas. Ett visst medhåll gav honom Gyldenstolpe som fann att somliga omständigheter ej voro så essentiala eller av den vikt att de borde inryckas i formuläret. Men både Stenbock, Falkenberg och Piper voro belåtna. »Det kan aldrig — anförde Stenbock — justare och rättvisare ej heller lindrigare för dem vara än det HovR:n klausulerar sin dom, att på denna eden äro de alldeles befriade från fiskalens tilltal, men i fall de uti någon omständighet skulle brista vill HovR:n efter dess beskaffenhet sig då vidare utlåta; och kan ej veta varföre de vela undandraga sig eden om de kunna den göra, så framt icke fatalierna därtill äro expirerade.» Heerdhielm angav orsaken vara »att de därmed förlora rekonvention och torde råka hos KM:t uti onådigt omdöme».

Till muntligt förhör fingo företräda icke blott advokatfiskalen Krook, Cronhielm och Forgell — Gyldenklou sades vara borta vid kompaniet — utan också grevinnan och hennes fullmäktige Benjamin Schröer. Grevinnan tog först till orda: »Fru Eva Leijonhufvud, näst und. tacksägelse för den nåden att bli va hörd uti den ymkeliga händelse med sin son, bad med gråtande ögon det KM:t täcktes göra ett rättvist slut på denna tragedi och ej låta sin sons oskyldigt utgjutna blod bli va oförsonat som om hämnd i himmelen ropar, och att desamma som saken efter KHovR:n angår icke längre, som de begynt hava, måtte få sig den dem pålagda eden undandraga, varifrån deras aggande samvete dem hållit och fördenskull veta sig i deras sinnen brottsliga, därföre dem ej vidare upplåtas bör att svärja, eme-

dan de fatalierna till eden försummat hava; kunnandes hon för gråt skull ej mera tala.» Krook hemställde om saken alls kunde till vidare skärskådan upptagas då supplikanterna ej å förelagd tid infunnit sig till edens avläggande. Cronhielm uppgav att han då varit bortkommenderad till regementet, »men fann sig därhos mycket graverad med detta, icke därför att han ju ej med gott och tryggt samvete skulle kunna eden avlägga, utan att han därvid skulle förlora den behöriga rekonvention honom tillkommer för det av fru grevinnan till honom gjorda obevisliga tillmäle samt all därutav förorsakad olägenhet, skada och kostnad, därför han hos fru grevinnan förmente sig hava rätt en nöjaktig ersättning att fordra». Schröer genmälte: i civil sak äro fatalia strictissimi juris, i ett kriminalmål, särdeles dråp, synas de vara strictiora; supplikanterna ha redan brustit åt eden och äro ej befogade till rekonvention emedan konventionen igenom deras dröjsmål ej kunnat komma till ända. »Krook: det juramentum som KHovR:n dem pålagt är ej så mycket en värjemåls- som fast mera en vittnesed, sanningen rätt att utleta.» Cronhielm och Forgell betygade båda sin oskuld, vilket föranledde Schröer att framhålla det här ej det ringaste talades in meritis — ej heller klagades någon oskyldig an för skyldig — utan blott i processen att de ej presterat juramentum. Och så slutade förhöret så som det börjat: »Fru Leijonhufvud bad med bittra tårar att hennes oskyldige sons blod måtte bliva försonat, kunnandes för gråt skull ej något vidare tala. Tagandes därmed avträde.»

Nu vidtog åter diskussionen. »Gr. Stenbock: uti hela världen eller åtminstone på mestendels orter i kristenheten är den plägsed, att när ett dråp sker tagas de uti arrest, som äro intresserade, och de, som eljest varit tillstädes, av magistraten tillhållas att avlägga sin vittnesed, så att officerarne i detta mål densamma ej kunna undanga. Gr. Gyldenstolpe: fiskalen sade också att detta är mera att anse för en vittnes- än värjemålsed, och kunna de densamma ej undandraga sig, och om icke de kunna besvärja alla dem föreskrevne omständigheter, så åtminstone desamma som de kunna göra ed uppå. KM:t: aldrig kunna de besvärja alla de omständigheterna, särdeles att de ej varit på gatan tillstädes, och är ett elakt tecken att värjan är borta.» Efter ytterligare några inlägg resolverades att HovR:n skulle fö-

relägga en viss och kort termin att avlägga alla de omständigheter av eden, som dem föreskrevna äro och de prester kunna, och vidare så förfara att saken med aldräförsta och utan allt uppskov må komma till ett änteligt slut och all blodskuld således tillbörligen bliva försonad ($\frac{7}{12}$ 99).

Härmed försvinner målet ur rådsprotokollen, och hur HovR:n till sist dömde har ej kunnat utrönas. Om de flesta av de inblandade officerarna vet emellertid den karolinska hjältesagan att berätta. Ehrenskiöld var med vid Pultava och i Bender; han seglade 1718 hemåt från Amsterdam, men fartyget strandade nära Uddevalla och han blev ihjälslagen av folk som kom för att bärga och plundra. Den dräpte Gyllenstiernas broder Erik, som troddes ha föranstaltat om själaringningen, stupade vid Pultava. I strid föllo också Cronhielm (Fraustadt) och Clysendorff (Narva). Stiernhöök har ej kunnat identifieras närmare än att han måste ha varit en av de fyra officerare som voro sonsöner till namnets förste bärare. Av dessa fyra — två brödrapar — stupade Gustaf vid Pultava, hans broder Olof fick banesår vid Dünaövergången, Johan och Anders blevo, liksom Gyldenklou, tagna till fånga i eller kort efter Pultavaslaget.

VIII

V A R I A C R I M I N A

Två båtsmän, Per och Olof, hade stulit, brukat en förskräckelig svordom och försmädat Gud. När annat folk sjungit »Har jag Jesum i mitt hjärta», hade de bytt ut »Jesum» mot »fanen». (Om intrycket härav i rådet säger prot. att »samtel. tyckte detta vara mycket faseligt».) Då Olof givit sig tusendetals orenda andar i våld, hade Per sagt att Olof skulle svärja bättre om han skulle bli så god som Per, vilket Olof ock efterkommit så att folket fasat därför. Per hade också sagt att den onde anden fött honom alla dagar. Göta HovR. refererade målet då beskriven lag ej finnes. »De hava varit mycket ogudaktiga», yttrade kungen, och Falkenberg fyllde i: »äro av det grovaste slaget». I fråga om bestraffningen anförde Gyllenstierna att blasfemanter pläga på andra orter brännas och få ett papper fram på bröstet med påskrift att de försmädat Gud. Även Falkenberg tyckte att de borde brännas, liksom tidelagare. Sedan det resolverats att de skulle halshuggas och brännas, framhöll Falkenberg »att ock skulle vara väl om rationes varföre de lida sådant straff bleve uti domen införda och densamma sedan högt upplästes, så att allmogen kunde höra varföre de straffas» (19/10 99). Brevet till HovR:n innehåller också en liten motivering, men säger intet om domens uppläsning.

Sedan stöld skett i Långareds kyrka, blev Anders i Stommen av soldaten Per Nilsson utpekad som tjuven. Åtalad härför kunde Per ej bevisa tillmälet, men sade sig vilja dö därpå, emedan han förnummit det av den onde anden. Per hade nämligen

för fem år sedan, då han gått bedrövad om sitt livs uppehälle, slutit förbund med satan (lovat att vara denne tillhörig efter fem års tid). Sin konst att upptäcka tjuvar hade Per mot betalning praktiserat på flera ställen; för upptäckten av Anders hade han av sexmannen fått 2 rdr. Nu trodde han dock att djävulen ljugit och att Anders var oskyldig. Per hade också beskyllt Anders' hustru för att ha grävt upp ett lik att därmed bota sin mans bräck. Denna beskyllning hade — uppgav Anders — ej annan grund än att han på kyrkogården tagit en »dödfödd barnskalle» och sedan låtit en grannes lilla dotter dricka därur för fallandesjuka. TingsR:n fällde Per för beskyllningen till 40 mks böter och för förbundet med satan till ukpl. HovR:n där- emot dömde honom till döden, men anförde mitigantia: Per hade ej gjort någon människa skada, han hade tillitat prästerska- pet att bliva befriad från djävulens frestelse, lovat omvända sig från satans umgänge och blidka Gud som han förtörnat, o. s. v. Efter någon diskurs lämnades HovR:n fria händer (¹¹/₁ 98).

En lösdrivare, som lovat att åt en bonde skaffa igen från ho- nom stulet gods, gjorde till den ändan tre pluggar och gick en torsdagsafton in i skogen, medförande pluggarna, ett spån av den kista vari det stulna legat och något rött ullgarn. Han bor- rade ett hål i en gammal asp, stack spånet och garnet i hålet och drev sedan in däri de tre pluggarna, »sägandes därhos det Gud skulle så säkert låta det bortstulna igen bliva som pluggarna fast nog uti träet inslagna voro». Vad så skett blev berättat för den som av bonden misstänktes för tjuvnaden. När fjorton dagar gått begav sig den misstänkte till aspen, högg ut pluggarna, svep- te dem i ett kläde och bar dem hem till sig; men strax därpå blev han sjuk och dog sedan han tre dagar legat till sängs. Dor- pats HovR fann väl att här en vidskepelse brukats, men då trol- leri ej vore bevisat och dessutom den döde varit en lång tid sjuklig så att han ofta måst ligga till sängs, ansåg HovR:n att lösdrivaren ej borde beläggas med ordinarie poena veneficii utan med extraordinärt straff, nämligen den rigorösa kyrkoplikt att två söndagar å rad slita vardera gången 15 par spö vid kyrko- porten. KM:t resolverade att det skulle bliva vid HovR:ns dom, dock att även bonden skulle undergå kpl (⁶/₆ 99).

Soldaten Blad hade vid nattvardens anämmande tagit oblatet ur munnen. En annan soldat, som botat hans hustrus sjuka ko

genom att läsa över den, hade nämligen rätt honom att bära ett oblat i bössan: han skulle då kunna skjuta så mycket han ville. När oblatet fallit ut ur en liten bönbok, där Blad först haft det i förvar, hade han blivit huvudyr så att han ej vetat vad han talat eller gjort. Till sist hade han bekänt för prästen. Han blev dömd till döden, av HR:n efter 9 § stadgan om eder och sabbatsbrott, av HovR:n efter KrigsArt. 3. »KM:t: de måste intet veta varföre de gå till Herrans nattvard. Gr. Piper: de hava likväl under militien mycken god information uti deras kristendom.» KM:t lämnade HovR:n fria händer (²³/₃ 99; se Sv. Landsmålen VII nr 2 s. 20).

Torparen Per Persson åtalades för att hava under nattvardens begående tagit oblatet ur sin mun. Han nekade och uppgav att vad han tagit ut ur munnen var ett tobaksblad. HR:n dömde honom efter 9 § i plakatet om eder och sabbatsbrott till 8 dagars fvbr, men Göta HovR dömde till döden. HovR:n anförde: sådant missbruk med Kristi sanna lekamen är fast gruveligt; Persson har det kristenom allerheligaste profanerat då han tagit det välsignade brödet ur munnen och förvarat hos sig, tvivelsutan att bruka därmed någon vidskepeise;¹ detta anses dels för trolldom dels för blasfemi, och HovR:n kan i anledning av 1655 års religionsstadga 5 § och plakatets 9 § ej befria Persson från livsstraffet; men då ingen beskreven lag finnes i sådana mål, så submitteras det KM:ts nådigste gottfinnande. Som mitigantia anfördes att Persson påstod sig vara oskyldig och att han vederligen ej brukat oblatet till någon världslig fördel.

I rådet kom diskussionen att väsentligen röra sig om bevisfrågan. Mot Perssons uppgift om tobaksbladet talade två vittnens intygande att de sett det lysa vitt mellan hans fingrar, men Falkenberg framhöll att »tobaken är ibland gul och kan också hava lyst vit emellan fingrarna». Kungen ansåg tydligen att Persson, även om hans uppgift vore sanningsenlig, handlat mycket illa. »Det är en stor synd», yttrade han, »han hade kunnat göra munnen ren förr än han gick till altaret.» Pastorn, som utdelat nattvarden, hade berättat att sedan han räckt tre kommunikanter oblatet hade honom påkommit en sådan alteration och han begynt med händerna och hela kroppen så att darra, att han inte förmått räcka de övriga kommunikanterna oblatet med handen

¹ Persson var även fiskare, vilket Falkenberg fann giva stöd åt denna misstanke.

utan de måst själva taga det av patenen. »Det var intet heller rätt, utan prästen bör oblaten utdela», anmärkte kungen; men vid föredragningen tyckes ingen sammanställt pastorns berättelse med Perssons egen uppgift att *han* fick oblatet av pastorns hand, således före alterationen, och därav dragit den för Persson graverande slutsatsen att alterationen haft sin övernaturliga grund i den åtalade gärningen. Mot Persson förekom att han först nekat till att han alls tagit någonting ur munnen. Härtill gav han den med kungens första yttrande besläktade förklaringen att han fruktat det skulle vara straffvärdigt att under begående av nattvarden ha tobak i munnen. »*Gr. Falkenberg* frågade om icke torparen stått främst vid disken. *Heerdhielm*: han haver stått främst. *Gr. Falkenberg* visste då intet huru vittnena, som stodo på vänstra sidan om honom, kunnat se att han tagit oblatet utur munnen när han med vänstra handen höll ärmeklädet för munnen. *KM:t*: de hava sedan kunnat se det emellan fingrarna på honom.» Det resolverades att HovR:n skulle lämnas fria händer (¹⁶/₁₁ 99).¹

Löjtnant Georg Kühn var av GeneralKrigsR:n i Stettin efter k. plakatet d. 22 dec. 1686 (Schm s. 1088) dömd att böta 50 dr smt, stå ukpl och betala expenser. Han hade lett två jungfrur under armarna till kyrkan i Stralsund och sedan satt sig bakom dem i bänken och talat vid dem, varav någon förargelse uppkom. När prästen, som från predikstolen utbrustit att kyrkan vore ett bönehus och ej något courtoisiehus, skulle efter gudstjänsten gå ut, hade K. sagt honom att om prästen inte respekterade hans kappa, skulle han visa honom något annat och i det samma lyft upp käppen. »*KM:t* tyckte att denna domen var lindrig nog emot så grovt förseende.» Falkenberg yttrade att om de dömt efter prästernas privilegier borde K. mista livet, och han undrade att icke prästen nämnt honom i namn och befallt honom att stiga ur bänken och sätta sig hos manfolken. Piper fann det vara mycket skandalöst gjort av K.; »han har väl kunnat få tala med dem annorstädes, anten på kyrkovägen eller följt dem hem». Domen konfirmerades (¹⁹/₁₂ 99).

¹ Trädgårdsdrängen som hävdade Helena Rosenhielm (ovan s. 39) hade i brev till henne, skrivet med hans eget blod, bett att, den första stund det komme i hans sinne att bryta eden till Helena, den Store Guden måtte förbanna honom med dom utan barmhärtighet till yttersta helvetets avgrund till evig tid, och önskat att han, den första stund han då beginge Herrans nattvard, måtte i st. f. Jesu Kristi sanna lekamen och blod anamma döden, djävulen och den eviga fördömsen.

En timmerman Örling i Karlskrona var dömd till döden för att han i dryckenskap med svordom och annan svår utlåtelse förgripit sig mot KM:ts höghet. Ö. hade deltagit i ett privat samkväm där volontären Giers ur en inbunden visbok sjungit visan Den tappre soldat, kallad Soldatvisan («Hej, hej cammerat| hej lustig courage du tappre soldat»¹). Ö., som var drucken, stod vid spisen och tände eld på sin tobakspipa, och just då sångaren föredrog början av elfte strofen »En hjält' som har mod | för kongen och kronan tör våga sitt blod», råkade Ö. bränna sig i fingret, skakade på handen, svor till och utbrast: »jag ger fanen både kong och kong.» Han sade sig ej ha något minne av händelsen och anförde till sin ursäkt bl. a. att han städse uti kyrkan och dessutom var afton och morgon bedit och inneslutit KM:t i sina böner och att han av sjukdom vore så svag i huvudet att han ingenting kunde tåla. »Det största mitigans är att han varit huvudsvag», yttrade Gyllenstierna, men Falkenberg replikerade: »om han varit huvudsvag, borde han så mycket mera hava undflytt att dricka sig drucken.» Kungen utlät sig: »fylleri lindrar och ursäktar fuller intet mycket någon missgärning.² Men nog synes det att han intet haft intention att så tala utan när han varit full och bränt sig i fingret har han ropat 'fanen' etc.» Efter detta välbalanserade yttrande ville man förmoda en ganska mild näpst, men straffet blev 9 gl, kpl och livstids arbete i Md ($\frac{26}{3}$ 00).³

En adlig militär, kaptenen Jakob Fredrik Cronman, var av Dorpats HovR dömd för förgripelser mot en änka och för förklenligt tal om KM:ts höghet. Han var kanske något av en sol och vårman: han hade lämnat änkan sitt konterfej och fått låna pengar av henne. Förgripelserna hade bestått i att han gått hem till henne och återfordrat konterfejten, sökt tvinga henne att annullera de obligationer han givit henne, tagit ifrån henne pit-

¹ På befällning företedde Giers visboken inför rätten. Den visa han sjungit var tryckt 1690. Numera torde den icke finnas i något bibliotek.

² I mål om en efter KrigsArt livdömd soldat förekom: »Holmström berättade såsom ett mitigans för honom att han varit mycket drucken. Gr. Gylldenstolpe: dryckenskap är intet något synnerligt mitigans utan ett förseende som av sig själv förtjänar straff, i somliga tillfällen efter KrigsArt till döden» ($\frac{2}{3}$ 98).

³ Man måste beklaga att ingen erinrade kungen om ett liknande mål avgjort $\frac{12}{7}$ 94. Göta HovR hade dömt en bonde från livet för de försmädliga ord han fällt över HM:t Högsal. Drottningens död. Karl XI yttrade: »har han icke suttit länge inne. Han har anten av dårskap eller i dricksmål talt något obetänkt, och kan han löpa 5 gånger gl.» — Jfr ovan s. 99.

scherringen, rannsakat hennes koffert och kjortelsäckar, satt sitt knä mot hennes bröst o. s. v. HovR:n dömde honom att erlægga 250 dr smt i anledning av en allmän lantrecess av 1545, enligt vilken den, som tillfogar en annan någon våldsamhet uti dess roliga possession, skall vara förfallen till straff av 200 rhenska fl., ungefär motsvarande 250 dr smt. I sin skrivelse till KM:t sade HovR:n sig ha åberopat recessen ej därför att den just kvadrerade sig till denna casum, utan därför att de eljest varken i svenska eller livländska lagen kunde finna något kapitel varefter denna casus kunde decideras. Vid besöket hos änkan hade Cronman varit åtföljd av sin yngre broder Magnus, även han kapten, som också åtalades men av HovR:n frikändes. Som mitigans för Cronman anförde HovR:n att han och änkan ingått förlikning. Änkan uppgav emellertid att hon därtill förmåttis av fruktan att bröderna eljest skulle alldeles slå ihjäl henne.

Vid föredragningen redogjorde Heerdhielm för 21 och 40 kap. EdsB LL. »Gr. Falkenberg: det är klar lag, men den förordningen som de dömt efter angår sådana som förgripa sig uti jordatvister. Gr. Piper: de äro förlorade söner, fadern vill intet mera veta av dem.¹ KM:t frågade huru de se ut. Gr. Falkenberg: de se väl ut, äro starka karlar. Gr. Stenbock: lagen säger att den som gör rån till $\frac{1}{2}$ marks värde skall dömas från livet. KM:t: och detta är fullt rån.» Det bestämdes att oansett Cronman för begånget rån borde undergå livsstraffet, så skulle han dock av nåde denna gången förskonas men i stället som en edsöresbrytare bliva biltoger över hela riket samt hava förverkat alla sina lösören.

Då änkan sagt sig vilja klaga för KM:t skulle Cronman ha svarat: »vad, här är intet Sverige utan ett fritt land där man snart kan komma till Kurland eller till Ryssland, varest Konungen intet haver att säga.» Härom ansågs dock ej föreligga mera än *semplena probatio*, och HovR:n dömde honom att fria sig med *ed* och, där han det ej gitte, att plikta efter 9 kap. KgB LL med 40 mk. Heerdhielm anmärkte att 40 mk voro den tiden mycket högre i värde än nu, och man läste 9 kap. som slutar med »eller ligga en månad i Konungens häktelse på vatten och bröd».

¹ Fadern, Joakim C., var kommandant på Neumünde skans, dog 1703, hade 7 döttrar och 6 söner (en som blev fril. o. generallöjtnant). De båda åtalade, av vilka Magnus avancerade till överstelöjtnant, dogo båda i pesten 1710.

»Gr. Stenbock tyckte, om han intet kan befria sig med ed, att han då hade det senare förtjänt. *KM:t* resol. att han förrän han avreser bör avlägga den honom pålagda eden, men, där han den intet gitter fullgöra, plikta med en månads fvbr, och rymmer sedan riket» (²⁷/₁ 00).

Georg Gyllenstiernas frälsefogde Olof Månsson hade satt sig upp emot landshövdingens order. Lagmanssyn hade tillerkänt Gyllenstierna ett ängstykke, men synedommen upphävdes av *KM:t* och landshövdingen förbjöd Månsson att skörda ängen. Han gjorde det ändå, på Gyllenstiernas befallning, och vid rätten förklarade han bl. a. att han ej fruktade att slå karl ihjäl och göra dråp när man har sina principalers order. Månsson blev dömd till böter, men landshövdingen yrkade svårare ansvar. Kungen var på det klara med att »den fogden måste hava stort straff»; han borde i sådana mål mera respektera landshövdingens än sin husbondes order; och »efter husbonden betalt böterna, så får fogden löpa gl, ty han vetat av alltsammans». Lillienstedt hemställde om inte fogden i stället kunde straffas med fvbr, eftersom han vore en gammal man och svårligen kunde utan livsfara undergå gl. »Gr. Falkenberg: om han haft den styrka att vilja på sin husbondes befallning göra dråp och mord, så kan han väl orka löpa gl och i några år arbeta i Md. Och ehuru väl *EKM:t* eljest aldrig plägar införa uti sina domar och resolutioner några rationes sententiæ,¹ så vore likväl gott för exempel och den tröga allmogens samt andra genvördiga människors skull något härom uti resolutionen införa, ty eljest skulle landshövdingarne icke det ringaste gehör hava uti det de å *KM:ts* och ämbetes vägnar förrätta och påbjuda, och är detta mål ett så grovt som man näppeligen har hört och torde många detsamma efterfölja,

¹ Från Karl XI:s tid må antecknas: en man som slagit sin svärmor var dömd till döden; hon bad för honom. »*HM:t*: så kunde sättas i domen att han benådas med livet för hennes förbön skull. *Gr. Falkenberg*: men *HM:t* plägar intet införa skälen i dess resolution. *HM:t*: det skadar intet att det denna gången sker, på det andra måtte därav taga sig exempel och att han intet hade fått benådning där icke hennes förbön hade varit» (²⁸/₉ 95). Vid Gustaf Cronhielms första justitiesession i rådet, ¹³/₄ 1711, upplästes till justering resolution över en GenKrigsR:ns dom. Carl Gyllenstierna anmärkte »att i Konungens domar och utslag aldrig pläga rationes sententiæ insättas». Cronhielm supplerade: »eljest kunde det anses lika såsom Konungen skulle vara skyldig reda och räkenskap göra för sina domar», och Falkenberg »tyckte vara bäst att resolution blir kort och skälen införas uti brevet till GenKrigsR:n, och bäst att följa den gamla och vanliga metoden». Det blev så. Jfr biskop Browallii kända memorial 1751: »Regera heter alltså att öva de konungliga rättigheter, såsom t. ex. — att Konungen icke är pliktig att befästa sin mening med skäl.»

där han ej allvarligen bleve avstraffad för denna motvillighet och skymfliga sidvördnad. — — *KM:t* fann detta för rättvist att han pliktat med gl och arbete i Md och att saken jämväl uti resolutionen införes» ($\frac{21}{3}$ 00; i resolutionen säges att husbonden givit Månsson ett förkastligt och ogrundat memorial, men anföres till hans ursäkt att han, såsom nyligen ur främmande land hemkommen, om sakens beskaffenhet och föreveltande ej varit kunnig; straffet blev 7 gl och 2 år i Md).

Om vakters auktoritet var kungen synnerligen mån.

En dräng Mats skulle av stadsvakten, som stod vid överstelöjtnant Palmqvists hus,¹ tagas i arrest för att han under aftonångspredikningen funnits drucken på gatan. »I skolen kanske taga mig», ropade han, drog upp rocken, visade åt vakten och klappade sig bak med orden »jag giver eder tusen dj-r». Han sökte ta korsgeväret från en av vakten, kastade sig på gatan och sparkade o. s. v. Om vakterna berättade vittnen att de hanterat Mats icke som en människa och deras jämkristne utan som ett oskäligt kreatur, sparkat honom, stött honom med korsgeväret, släpat honom vid håret och i armarna, rivit sönder hans kläder m. m. RR:n dömde Mats till döden, en av vakten till 3 och två till 2 gl. På kungens undran huru de kommit att döma så (han åsyftade bestraffningen av vakten) svarade Lillienstedt att enligt KrigsArt skola de hantera folk beskedligen, och då de varit fyra stycken hade de väl kunnat föra i st. f. släpa Mats. »*KM:t*: den som intet med godo vill gå i slik händelse, den måge de väl släpa; tyckte de borde därföre intet straffas.» Härefter föredrogs HovR:ns beslut: Mats hade förgripit sig mot 45 § KrigsArt (dödsstraff), men som han redan suttit fängslig på nionde månaden, hemställdes om mildring till någon tids fvbr; i fråga om stadsvakten approberades RR:ns dom. »*KM:t* finner det oskäligt, och måste det korrigeras innan det bliver exekverat. Om han fick stryk när han intet ville följa vakten, så må han tacka sig själv; och böra vaktkarlarne, om de suttit inne, hava reparation.» Lillienstedt hemställde: »kanske denne kunde slippa med fängelse? *KM:t*: snarare med gl. *Gr. Piper*: den som vid sådan händelse intet vill godvilligt följa med, den må vakten

¹ Överstelöjtnanten Carl Gustaf P., äldre bror till kaptenen Jonas P. (se VI), var son till kammarrådet Gustaf P. som (enligt benäget meddelande från Stockholms stadsarkiv) 1673 fick fasta på en tomt vid Kungsträdgården, nuvarande nr 6 i kv. Styrpinnen.

klappa på. *KM:t* frågade huru många gl det plägar vara i slika mål. *Lillienstedt*: det är livsstraff, men i fredstider plägar *KM:t* intet taga det så stricte. Refererade att en student också, för en tid, då han kommit utur kyrkan, blivit angripen och satt sig emot vakten och sluppit utan annat straff än det han suttit fängslig. *KM:t*: han bör hava straff för det han satt sig emot vakten. *Resol.* att han skall plikta med [tomrum]¹ gl, men stads-vakterna skola slippa allt straff och ställas klagolöse för det de redan lidit hava» (²⁹/₃ 99).²

Då löjtnant Adam Grokofsky i djup snö körde hem till Per-nausiska garnisonen kommiss och pengar som han hämtat i Riga, mötte han på vägen en dräng och en piga som körde ett annat lass (några brännvinskär1). Han ropade åt dem »halva vägen», och de sökte hålla åt sidan men råkade med sin »fehmerstång» göra ett hål i G:s kappa och bryta sönder hans värjfaste. G. tog då ifrån dem hästen men lovade att de skulle få igen den när de ersatt skadan. På alla krogar och gästgivargårdar som han sedan passerade gav han till känna vart han ämnade sig och var hästen kunde återfås mot 2 rdr. Krigsfiskalen yrkade ansvar å G. för rån, men KrigsR:n förfrågade sig.

När målet föredrogs i rådet, d. 16 dec. 1698, hade G. suttit arresterad sedan juli. Diskussionen blev livlig, med korthuggna repliker:

Gr. Wallenstedt: för rån konsidereras när någon går ut med intention att råna, men intet om man på vägen per rencontre råkar tillsammans.

KM:t: det är dock en species av rån; har tagit hästen från pigan.

Gr. Falkenberg: snarare för en självgjord förpantning.

Holmström: han har sedermera förlikt den, som ägde hästen, och suttit länge inne; kunde intet konsidereras som något rån.

Heerdhielm: snarare som den där brutit landsfred.

Gr. Falkenberg: sådant sker ofta i Sverige. Han har suttit länge inne i 6 månaders tid och har förlikt den som ägde hästen.

KM:t frågade huru de anses som göra fredsbrott.

Heerdhielm: den som bryter fred bötar 40 mk.

Gr. Falkenberg: han har det intet gjort försåtligen, den andra har kört sönder hans kappa och värja. Man kunde intet heller kalla

¹ I registraturet utfyllt med »nio».

² Andra mål om våld mot vakt ⁹/₄ 99 (soldater återtagit insmugglat gods från tullbetjante) och ²⁷/₇ 99 (förubblingsbåtsman satt sig med dragen kniv mot vakten, som sökte hindra honom att gå omkring och sälja visor och almanackor).

det landsfredsbrott, det händer ofta emellan bondebrängarne att sådana slagsmål förelöpa.

Gr. Wallenstedt: han har intet varit aggressiv och har suttit länge inne.

Gr. Falkenberg kunde intet annat konsiderera detta än en självpantning.

Gr. Wallenstedt: därför äro 3 mk böter.

KM:t resolverade då, eftersom det intet kunde anses för rån, ej heller för något fredsbrott utan för självpantning, det löjt. Adam G. för det han själv utpantat där uti sin egen sak bör efter lag böta 3 mk smt.

KM:ts lakej Petter de Wall hade ur K. Palais på Riddarholmen låtit bära till en glasmästare i staden två gamla fönster att lagas; han hade ärnat sedan bruka dem för en kammare i det hus som var hyrt för KrigsK. Överstemarskalken Stenbock förfrågade sig om hans straff. »Gr. Gyldenstolpe: för någon malice kan han fuller intet straffas, ej heller efter HovArt 50 punkt som statuerar straffet på det en gör uti elak intention, som är 14 dagars fängelse, utan efter den 1 § att bliva admone-rad.¹ KM:t: något straff måste han hava, ty han är eljest en näsvis. Gr. Gyldenstolpe: ingen kan säga det han detta gjort av elakt uppsåt eller hemligen att försnilla fönsterna, och frågan är anten han med åtvarningar eller eljest korporellt straff skall näpsas.» Man läste de båda omtalade ställena i HovArt och ventilerade de sju mitigantia som Nedre BorgR:n anført (känne-dom om dem saknas), varpå diskussionen fortsatte. »KM:t: intet kan det räknas för stöld, men likväl borde han hava havt lov därtill innan han fönstren borttog, och bör hava något straff att stå på pålen. Gr. Wallenstedt: uti elak intention kan ingen säga att han detta gjort, utan allenast till att observera en god ordning borde han hava något straff. Gr. Gyldenstolpe: om han skulle stå på pålen vore det honom nesligt och kunde med tiden föreventas. KM:t: både gardet och drabanterna undergå för ringa förseende nog detta straffet, och bör han stå 2 timmar på pålen att han lærer en annan gång ej vara så näsvis och utan lov göra något. Ty han har väl kunnat begärt dem, och det han säger om [att] Wrangel vetat därav är ej sant, ty han minns det intet» (27/7 99).²

¹ Schm s. 1168 o. 1177.

² Se om de Wall k. res. 3/5 1712 (justitieregistraturet).

Jonas Alm hade åt Lars Nilsson falskeligen skrivit två prästbetyg, och med begagnande av dessa hade Nilsson, som var gift, ingått nytt äktenskap. Nilsson avvek ur landet, sedan Alm åt honom skrivit ett falskt respass, men Alm blev av TingsR:n jämlikt k. br. om rådsbane (Schm s. 1516) dömd att undergå lika straff med missgärningsmannen, alltså att mista livet, och Göta HovR approberade. Sedan Lillienstedt anmärkt att detta vore en särdeles casus och att HovR:n dömt som om Alm själv tagit sig två hustrur, förekom vidare:

Gr. Gyldenstolpe: intet kunde de döma honom för bigamiam, utan de hava dömt honom som en grov falsarium.

KM:t: han haver likväl hjälpt till att befordra bigamiam.

Lillienstedt: om man intet givit attesten, hade ingen bigamia blivit.

KM:t frågade huru de dömt honom.

Lillienstedt: dömt honom till döden.

KM:t: huru de dömt den andra?

Lillienstedt: den är bortrymd.

Gr. Falkenberg tyckte han kunde gå till Md, vore lika med livsstraff.

KM:t: huru bliver det med hustrun?

Lillienstedt: det senare giftet blir om intet.

Gr. Gyldenstolpe: kanske han kunde få några gl och sedan gå till Md.

Gr. Falkenberg: man plägar intet gärna taga livet av sådana. Om han kanske kunde plikta med gl och arbete i Md.

KM:t resol. att han skall löpa 7 gl och arbeta 6 år i Md (¹⁵/₁₁ 98).

Båtsman Kara hade också skrivit ett falskt prästbetyg, och med begagnande därav hade soldaten Orrhöna, som var gift, trätt i nytt gifte. RR:n dömde båda till döden, men Åbo HovR höll före att straffet för båtsmannen kunde sänkas till böter, 40 mk. »KM:t: om båtsmannens attest ej varit, har denna gärningen ej skett. Gr. Falkenberg: om de rätt sett uppå denna skriften har hon ej kunnat förleda någon, ty det synes att hon varken med mening eller sammanhang är skriven. KM:t: han har likväl budit till att göra så mycket som han kunnat, och har uträttat därmed att soldaten blivit vigder; seendes sedan uppå denna Karas skrift som var alldeles oformlig och utan rätt sammanhang. Resol.: soldaten skall halshuggas, men båtsmannen plikta med 5 gl» (²⁰/₅ 99).

¹ Ytterligare mål om förfalskning ²/₈ 98 (ändring i k. res. ¹⁴/₂ 97: »KM:t ansåg denna ändringen själv och fann densamma fullkomligen vara skedd»; den åtalade uppgav att ändringen gjorts av Karl XI personligen; målet återförvisades till Göta HovR) och ¹¹/₁₂ 99 (Erik Koskull, ibland huvudsvag, uppsatt i KM:ts namn ett Kungsör ⁴/₂ 99 daterat öppet brev om rikskollekt; han skulle plikta med 14 dagars fvbr).

Löjtnanten Mathias Bosch hade, då han på Kjulaholms gård förment sig vara av borgmästaren i Nystad Josef Taberman med någon ohövlighet bemött, i hastighet kallat honom best och svin. Sedan Bosch härför blivit av HR:n jämlikt 20 kap. TingmB dömd till 3 mks böter, anhöll han i Åbo HovR om dess yttrande huruvida böterna kunde röra hans ära eller ej. HovR:n skrev till KM:t och anförde: dessa böter hade förut icke varit i HovR:n ansedda för äreröriga, men med anledning av k. br. den 6 okt. 1687 till AmiralitetsK hemställdes vad KM:t om Boschs böter täcktes förordna. Det återopade kungabrevet, som HovR:n bifogade, utgjorde svar på en förfrågan, huruvida skeppskaptenen Erik Spaak som för obevisligt angivande mot en prästman var dömd efter 20 kap. TingmB till 3 mks böter kunde vid sin tjänst och ibland officerare lidas, och innehöll att »såsom dessa böter icke kunna utan lända ovanbem:te kapten till nesa och förklening», så kunde han icke vidare vid tjänsten bibehållas. Vid anmälningen i rådet av HovR:ns hemställen förekom blott följande: »*Gr. Falkenberg*: det kapitlet är incompetent av häradshövdingen allegerat, ty löjtnanten har ju intet velat med vittnen tillägga honom detta. Vad heter häradshövdingen som således dömt? *Lillienstedt*: häradshövdingen heter Tigerstedt. *Res.*: svaras HovR:n att såsom KM:t ej finner detta kapitlet i lagen vara till detta mål fullkomligen applikabelt, alltså skall HovR:n denna häradsdomen icke allenast alldeles upphäva, utan ock åtvarna häradshövdingen att han hädanefter tager sig bättre tillvara och noga tillser att han ej så lätteligen belägger någon med sådana böter som ens heder och ära kunna anröra» (²⁶/₃ 00). Något klart besked huruvida 3 mks böter enligt 20 kap. TingmB alltid borde anses äreröriga gavs således ej.

Två förrymda båtsmän voro av AmiralitetsR:n dömda för mordbrand att mista livet och i båle brinna, efter 11 kap. HögmB LL (»den skall i båle brinna som bränt haver för bondanom»). Gyldenstolpe ansåg att mordbrand i lagens mening ej förelåg: »mordbrännare är fuller den rätt som vill tillika med branden mörda eller bränna upp folket, det dessa ej fullkomligen synas hava gjort, utan att dölja tjuvnaden allenast tänt eld uppå boden och tänkt att elden skulle därvid stanna». Efter vanan bemötte honom Falkenberg: »de hava likväl bägge lagt råd tillsammans att tända eld på boden, emedan folket sovo, och verk-

ställt detsamma. Att en ståta var emellan och tre stänger överlagda kunde intet hindra elden utan var ett verke som snart kunde itändas; och om folket av lycka ej vaknat, har fuller också hänt det de brunnit inne.» Men Gyldenstolpe vidhöll sin mening: »nu är det ej skett, icke heller finnes av rannsakingen att deras intention varit att bränna upp folket, ej heller de hus som folk legat uti; ty kunna de efter lagens mening ej fullkomligen säjas hava gjort mordbrand.» Kungen inlät sig ej på frågan om lagens mordbrandsbegrepp; han »fann för dessa delinkventer inga mitigantier, utan att de voro värda till att undergå det straff som de äro dömda att undergå» (¹⁹/₁₂ 99).

Två livstidsfångar i Riga hade brutit sig ut genom fängelsemuren. Såväl vaktkarlarna som gevaldigern, vilken försummat att avsyna fångarnes bojer, blevo av KrigsR:n dömda till samma straff som rymlingarna haft att avtjäna (se KrigsArt 141). I rådet anmärktes som oanständigt att ihop med fångarna suttit ett kvinnfolk som vaggat och sjungit för ett litet barn. Det taltes också om att vakten inte kunde ha stor skuld då muren var så svag och att vaktkarlarna redan suttit inne 5 månader. »Gr. Gyldenstolpe: men gevaldigern, som skolat visitera fångarnes järn och det intet gjort, bör hava något straff. KM:t mente vakten vore intet heller så alldeles utan skuld, de hade kunnat höra när fångarne brutit på muren. Holmström: de lära intet på en gång hava brutit hål på muren utan gjort det efter handen. Kvinnfolket som varit inne hos dem hade slamrat med vaggan, tvivelsutan att vakten intet skulle höra huru de bröto på muren.» Efter ytterligare någon diskussion blevo vaktkarlarna befriade men gevaldigern dömd till 5 gl (²¹/₁₂ 98). En slottsvakt, som låtit en tjuv undkomma, var av TingsR:n dömd att böta 40 mk (se 12 kap. TjuvaB och 11 kap. DråpmB med vilja LL), men Åbo HovR höjde böterna till 50 dr smt och stadgade lika stort vite därest tjuven ej inom ett halvt år skaffades tillbaka. »Lillienstedt: HovR:n går högre med böterna än lag förmår, och det för intriger skull som kunde brukas i det fångvaktaren intet stort skulle akta 40 mk böter, emedan han kunde få dem dubbelt igen av missgärningsmannen eller dess släkt och förvanter; dock hava de sådant alltid underdånigst refererat. KM:t tyckte att en sådan borde plikta med livet. Lillienstedt: uti lagen är intet högre straff därpå än 40 mk ehuru-

väl 40 mk den tiden lagen gjordes voro mycket svårare än nu. *KM:t* resol. att det skall bliva vid HovR:ns dom» (11/12 99).¹

Både KrigsArt:s stadgande och det arbitrala bötesstraffet kommo vid ett senare tillfälle under diskussion. Från ett samkväm d. 11 aug. 1699 hos den av kungen mycket avhållne kammarpagen Carl Klinckowström blev underfyrverkaren Lorentz Oxe, som var svårt drucken, vid 10-tiden på kvällen följd hem till sin kammare av kaptenen Jakob Sperling och fänriken Carl Ulfsparre. Då dessa icke kunde förmå Oxe att gå till sängs, ropade de till hans kusin kaptenen Lorentz Creutz,² som bodde tvärs över gatan, att han skulle skicka dem sina drängar till hjälp. Creutz gjorde så, med den påföljd att Oxe sköt ihjäl en av drängarna. Oxe häktades men det blev aldrig rannsakat, ty stämningarna till KämnersR:n avvisade han med uppgiften att han för sjukdom ej kunde gå ut och d. 3 sept. kom han på flykten. Härvid tillgick så att Creutz besökte Oxe i arresten, tog på sig hans mössa och nattrock och lade sig i hans säng, varpå Oxe satte på sig Creutz' peruk och gick sin väg. Vakten, som blivit så nyligen ditkommenderad att han ej kände igen Oxes eller Creutz' röst, anade ej oråd, ty den sängliggande hade sagt till den andre »farväl bror, kommer du igen i morgon», vartill den bortgående jakat. Oxes flykt blev upptäckt först morgonen därpå, då barberaren kom för att förbinda Oxe för en knäskada. Creutz blev av RR:n i anledning av KrigsArt 141 förklarad skyldig att undergå det straff som Oxe genom sin missgärning förtjänat. HovR:n gjorde ej ändring men refererade målet.

Strax innan målet föredrogs hade *KM:t* avgjort mål om en fångvaktare genom vars ovarsamhet en för dråp livdömd kommit lös (vaktaren hade lagt sig att sova sedan han på fången satt endast block om benen, inga handklövar). Såsom HovR:n föreslagit bestämdes straffet för fångvaktaren till 50 dr smt, och redan i samband med denna prövning började man diskutera det väntade målet om Creutz. »*KM:t* tyckte det vara mer än om vakt släpper ut någon fånge, ty han har lagt sig i stället och

¹ Då kungen ej långt förut godkände en alldeles lika dom från Åbo HovR förekom: »*KM:t* frågade vad straff länsmanen skulle undergå om han ej kunde innan halvt år skaffa den bortsläppte fången igen? Om han då alldeles skulle slippa med de 50 drs böter? *Gr. Falkenberg*: det är 100 dr smt tillsammans, och slipper därmed; varandes denna summa efter Sveriges lag full mansbot» (27/10 99).

² F. 1672. Deltagarna i samkvämet voro födda K. 1682, O. 1672, S. 1662 o. U. på 60-talet. Alla 5 utom O. följde kungen i fält och fingo där banesår.

tagit den andres skuld på sig. Frågade om intet vore någon förordning däröver. *Lillienstedt*: om någon gör sig delaktig uti själva gärningen, där är förordning över. Men här haver Creutzen allenast del uti Oxens undanflykt. *Gr. Falkenberg*: Creutz har gjort det av enfaldighet, sedan han först druckit sig full, och menar sig att han vist däruti en stor generosité.» Diskussionen fortsattes sedan målet mot Creutz föredragits. Att KrigsArt icke kunde tillämpas framhölls såväl av föredraganden, *Lillienstedt*, som av *Holmström*. Kungen mente dock »att lagen förstår att den som släpper en fånge skall stå i dess ställe», men härtill svarades av *Falkenberg* att detta gällde den, som släpper en den han haver i sina händer och i förvar, och av *Lillienstedt* att det funnes ingen annan lag än att den som släpper en tjuv skall böta 40 mk. *Gyllenstierna* fann Creutz' beteende tämligen grovt men erinrade om prejudikat att Högstsal. KM:t i slika mål varit nådig. *Falkenberg* ville skjuta skulden på vakten som släppt ut Oxen. »KM:t: den som hade vakten har ock därför måst plikta. Han var eljest en brav karl som i 20 års tid sig intet försett, och han har lupit 7 eller 9 gl.» Ett försök av *Falkenberg* att stämma kungen till mildhet genom att påminna om det nyss bestämda bötesstraffet för fångvaktaren avvisades av kungen: »där var ett mitigans för honom att han vakat i 14 dagar». Även *Heerdhielm* ingrep för att utverka ett lindrigt bötesstraff: »mansbot är 100 dr smt och kpl när någon själv gjort gärningen, men denne har intet gjort gärningen, allenast kontribuerat till flykt. KM:t: han har varit orsak att den sluppit, som gjort gärningen, och bör hava någon näpst. *Resol.* att han skall plikta med 14 dagars fvbr» ($\frac{29}{3}$ 00).

Två frågor om rang underställdes KM:t av *Dorpats HovR*; den ena hänförde sig till bröllop, den andra till begravnin¹.

Advokatfiskalen anklagade borgmästaren i *Dorpat Bohle* för brott mot KM:ts rangordning: på ett bröllop hade han tagit företräde och satt sig över kaptén *Meyercrantz*. Vål hade B. varit major i KM:ts tjänst, men han kunde inte pretendera majors rang eftersom han begivit sig från militärståndet, och borgmästaren i *Dorpat* vore ej införd i rangordningen. B:s uppgift att M. förr alltid cederat vore ej riktig.

¹Ett mål om rang vid den tredje kyrkliga familjehögtiden, dopet, hade kungen övervarit under sin omyndighetstid; se *SvJT* 1944 s. 550.

HovR:n hemställde målet KM:ts gottfinnande eftersom en slik casus ej tidigare förekommit. På kungens fråga vad rang borgmästarna hade upplyste Piper, att i Riga hade de förr gått lika med överstar, men sedan på guvernören Soops remonstration fått rang lika med kaptener och hovrättsassessorer av tredje klassen, »vilket förorsakar en stor osämja emellan magistraten och de andra och är farligt på en gränsort»; men i Reval, Dorpat och Narva hade de ingen rang. Han anförde vidare att »om någon varit kapten och bliver konduktör vid fortifikationen, så haver Högstsal. KM:t aldrig annorledes konsidererat den än för det som han är», och B. hade blivit borgare sedan han varit major. »KM:t: så länge som han intet haver rang, så måste han gå under dem som uti rangordningen uppförda äro. *Resol.*: att svar skall avgå till HovR:n det de döma skola efter KM:ts förordningar» (21/1 98; Stiernman, Ekon. förff. V s. 691).

I likprocessen vid lantrichter Stackelbergs begravning hade tre adliga jungfrur tagit företräde framför två assessorerers hustrur. HovR:n förfrågade sig hur de skulle straffas, ty ang. jungfrur funnes icke någon lag om rangen. Falkenberg erinrade att KM:t »förledne vintras» förordnat om rangen mellan kvinnfolken så av adel som oadel (Schm s. 1536), men han trodde att den förordningen ej vore publicerad. »KM:t: de veta nog att alla som ingen rang hava måste cedera dem som stå uppförda på rangordningen.» Beträffande en av jungfrurna, som var på elfte året, hade fiskalen eftergivit sin talan, och Heerdhielm förmenade att de båda andra ej heller kunde straffas, utan om ansvar skulle ådömas, så måste fadern plikta för dottern. »Ingen bör plikta för en annors brott», genmälte Wallenstedt, men kungen korrigerade genast denna felsyn: »fadern hade bort förmana sin dotter». Lillienstedt påminte att om gifta hustrur funnes en förordning men ej om jungfrur,¹ och Wallenstedt tyckte det vore väl om KM:t låte utgå en allmän förordning, vari också kunde förmålas om straffet. »Lillienstedt: det skulle bliva svårt om lika straff skola sättas för jumfrur som för gifta hustrur. KM:t: där äro gamla jumfrur som äro ofta klokare än gifta hustrur. *Gr. Wallenstedt*: de bliva dock intet myndiga förr än de bliva gifta. Tyckte om KM:t så nådigst behagade kunde sekre-

¹ Beträffande adeln hade dock KM:t 4/12 80 förordnat ang. rangen emellan kvinnfolken, att hustrun följer mannens tjänst, »men de som ogifta äro hava rangen sin emellan efter åldern och som de äro gamla» (Schm s. 719).

teraren Lillienstedt få order att uppsätta ett projekt till en sådan general förordning. *KM:t* befallte att Lillienstedt skulle uppsätta ett projekt därtill» (¹⁸/₉ 99). Om något dylikt projekt hör man ej vidare talas.

En gammal »förlovad» soldat hade under sken av landsgevaldigerns fullmakt utpressat pengar av allmogen för lösa hundar, svins ringande, broars lagande m. m. och därför jämlikt k. f. den 25 april 1696 dömts att mista livet. »Det är fuller första gången och ej vetat därpå varit så stort straff», yttrade kungen och resolverade att straffet skulle bli 9 gl och livstids arbete i Md. Gyldenstolpe försökte få denna stränga dom något mildrad: »emedan han är gammal lärer han ej orka löpa så många gånger, ej heller arbeta; om han icke kunde plikta med en månads fvbr, helst efter han ej vetat detta förseende vara så svårt utan lärer av långt missbruk denna pålaga varit inritad.» Men Wallenstedt framhöll — kanske i känslan av kungens obenägenhet att vika från vad en gång bestämts — att allmogen ändock vore nog besvär underkastad och att slika missbruk måste med allvarsamt straff anses. »*Resol.*: blir vid det som resolverat är, och införes i brevet det han för slik olaga allmogen pålagd tunga borde såsom en förrädare avstraffas» (²⁶/₁₀ 98; Schm s. 1443 r. 4).

Sedan *KM:t* på begäran av majoren Charles Charliers änka förordnat (⁶/₈ 98) att empirikern Johan Kämpe, som givit hennes man otjänliga läkemedel, skulle tagas i arrest och åtalas av stadsfiskalen, anhöll Kämpe att få mot borgen slippa arresten och att saken måtte remitteras till överståthållaren (ej till domstol). Piper berättade att överståthållaren tidigare mycket lagt sig ut för att Kämpe skulle få praktisera, »men Högstsal. *KM:t* hade det intet velat tillåta eftersom Collegium medicum lagt sig däremot och funnit att han intet annat visste än att bryta genom medikamenter stenen»; även landshövding Clerck — fortsatte Piper — »säger att han brukar honom med stor nytta». Kungen yttrade: »det duger intet att bruka sådane doktare» och vidhöll det redan givna beslutet (¹⁵/₈). Kämpe blev därpå dömd till 14 dagars fvbr för det han med en ovarsam kur orsakat Charliers död, men Svea HovR frågade om han icke, i anseende till sin långliga arrest, kunde befrias från vidare fängelse och straffet bli allenast förbud att hädanefter exercera medicinam. Svaret blev för Kämpe t. o. m. förmånligare än HovR:n tänkt

sig, nämligen så till vida att förbudet skulle gälla blott »att praktisera medicinam här å orten» (²⁰/₅ 99).

Två dagar senare föredrogos besvär av Mårten Werner över AmiralitetsR:ns dom d. 15 jan. 1696, varigenom W. blivit avsett från tjänsten som amiralitetsapotekare i Karlskrona. De recept, som skrivits av amiralitetsmedicus Tranæus, hade ej blivit vederbörligen expedierade, något som även synes ha vållat flera dödsfall. Efter domen skedde emellertid en omfattande utredning och Collegium medicum avgav betänkande. Härav syntes framgå att den egentligen brottslige var T., som i syfte att få W. avlägsnad och till tjänsten förhjälpa apotekaregesällen — en dansk man som W. ej själv antagit — orimligt försvårat W:s arbete: T. hade på ett år skrivit 8,000 recept, med ovanliga namn och dyra medikamenter o. s. v. »Mig tycker — yttrade Falkenberg — det Tranæi ansvar lärer väl bliva så svårt som Kämpens, vilken med förseende av ett recept förorsakat major Charliers död, och så mycket svårare som här finnas många hava blivit döda för de intriger skull som varit emellan doktorn och apotekaregesällen; varandes också betänkligt att en av dansk nation skulle mest anförtros medikamenter till KM:ts sjöfolk.» Det förefaller som hade kungen själv intresserat sig för utredningen vid sitt besök i Karlskrona aug. 1698. Piper anförde nämligen att det »var både väl och nyttigt det KM:t kom dit neder och dr Hiärne tillika med Michel Hein voro där tillstädes, som bägge då visiterade apoteket». Kungens egna ord motsäga ej heller antagandet att han var initierad i förhållandena: »nog synes det att doktorn på allt sätt sökt att få apotekaren undan och hjälpa gesällen som tjänte honom till nytta. — — Doktorn har mycket illa handlat emot apotekaren, ty igenom hans intriger och förföljelser är han likväl kommen ifrån sin tjänst och timliga välfärd.» Och då Heerdhielm berättade att W. »söker nu att få tjänsten igen och rekonvention på Tranæum för lidet skadestånd», yttrade kungen: »det är billigt och bör han det hava, men tjänsten lär en annan ha fullmakt uppå och kan han därföre intet bekomma henne, om icke han på någon ort kan bli brukad; och doktorn bör anklagas av fiskalen.» Det resolverades i enligt härmed.¹

I detta sammanhang må nämnas att den omsorg för underly-

¹ Läkarihistorien vet ej av något åtal mot T., som synes ha stått väl hos Hiärne.

dandes läkarvård, som är ett vackert drag hos fältherren Karl XII,¹ låter sig spåras redan under fredsåren. AmiralitetsR:n hade till döden dömt en båtsman som, då han gick på vakt, med sin morgonstjärna slagit en smed i huvudet så att han dött. Både läkare och kirurg attesterade att såret varit dödligt. »KM:t: han legat uti fyra dagar oförbunden, och måste gå ett allvarsamt brev till Amiralitetet härom; och kan mycket hända på några timmar, se'n på så många dagar.» Även Piper framhöll att Amiralitetet felat (»de hava förutan fältskären en särdeles medicum eller doktare»). Kungen synes till en början ha funnit att smeden själv givit anledning till dråpet (»han borde intet hava tagit i geväret för båtsmannen, och bör vakten vara fri för allt våldsamt antastande»), men efter diskussion förklarade han att han »fann dråpmålet vara med vilja skett, att vakten väl kunnat låta smeden gå utan att slå honom så illa, och att om de sjukas skötsel eller de blesserades förbindning allvarsamt skrivs måste». I svaret till AmiralitetsK om dödsdomens fastställande skulle införas »att en allvarsam uppsikt hålles det de sjuka ej så vårdslöst och försummelige hanteras såsom i detta mål skett är, utan att de få sin behöriga skötsel och, vad denna saken vidkommer, den brottslige för sin försummelse lagligen tilltalas och pliktas; varandes KM:t öm om alla olycklige av sina betjante, så att de måge njuta den allmänna skötseln i rättan tid ovägerligen till godo» (4/11 98).

Nådansökningar voro ej särskilt talrika, efterskänkande eller mildring av straff skedde företrädesvis efter underställning. Några av nådemålen synas erbjuda visst intresse.

Josias Arlebout, sakfälld till 100 dr smt för det han gått i den reformerade kyrkan, sökte nåd. Han hade trott »att han skulle med vara begripen under pakterna»: han hade såsom Generalstaternas kommissarie kommit till Stockholm för att köpa stycken och sedan fått vara kvar i staden. »KM:t: han hade bort sig förfråga, ingen rätt har han att påstå.» Han fick nåd för denna gång, men åtvarnades att ej komma flera gånger igen med slikt förseende (21/12 98).

Några bönder i Medelpad sökte nåd från 100 dr smts böter som ådömts dem för att de skjutit två älgdjur. De uppgåvo att de trott djuren vara björnar. Ärendet remitterades till lands-

¹ Se O. T. Hult i *Lychnos* 1938 s. 95.

hövdingen som insände hela allmogens och kyrkoherdens attest att de aldrig hört eller sett av älgdjur där på orten. »Diskurrerades något därom och att åtskillnad vore emellan en björn och en älg, men att det måst varit honor utan horn och att de summit i vattnet så att de intet sett mer än huvudena. *KM:t* resol. att dem av särdeles nåde denna gången böterna eftergivvas skola» (¹⁸/₄ 99).

En ryss hade köpt något av den koppar, som stulits från S. Mariæ församlings kyrkotorn, och därför dömts till 3 gl. På ansökan av honom och kyrkvårdarne resolverades att så framt han ofördröjligen erlägger till kyrkan 800 dr kmt förskonas han från gl, men i vidrigt fall bör han straffet ofördröjligen undergå (¹⁹/₈ 99).

Arbetare vid Sala gruva, som på landet samlat någon spannmål till sitt underhåll, hade fällts till böter för landsköp och bådo om nåd. »*KM:t*: de äro fattigt folk, lära hava det gjort för det de kunnat få litet bättre köp på landet än uti staden; är eljest emot *KM:ts* förbud. *Gr. Piper*: om *KM:t* av nåde ville dem eftergiva, så kunde de varnas att ej vidare förse sig i sådant mål. *Heerdhielm*: kunde då stå dem öppet. *KM:t* beviljade dem böternas eftergift av gunst och nåde, men där de flera gånger skulle komma igen, då skulle detta stå dem öppet» (¹³/₁₂ 99).

En i dubbel mening villkorlig benådning fick den landsflyktige Gustaf Sabel, som bad om tillgift för sina grova förseelser och om tillstånd att komma in i riket igen. Han åberopade att *KM:t* vid sin höga smörjelseakt vist åtskilliga delinkventer denna nåd.

KM:t frågade vad förseende han haver gjort.

Gr. Piper: han har gjort ett grovt förseende och var beskylld för ett barnamord, men hon nekade att barnet ej var fuligånget utan missfödsel skett, och skedde förr än det sista förnyandet av barnamordsplakatet blev; men emedan saken syntes något mörk blevo de bägge pardonerade och i landsflyktighet förvista.

Heerdhielm sade det hon, Beata La Chapelle, fått pardon och tillstånd att få komma in i riket och är allaredan här.¹

KM:t: han kan då intet vara mera brottslig än hon som fått barnet, och om hon fått pardon kan han ock njuta densamma.

¹ Beata var kusindotter till Sabel. De åtalades 1681.

Gr. Gyldenstolpe: så kunna omständigheterna vara att han kan vara lika brottslig med henne, särdeles om han varit rådsbane eller ock varit delaktig i själva gärningen.

Hovkanslern: han har varit med därhos och de hava hjälpts båda åt att häva fostret på eld, det hon föregav vara döfött.

KM:t: på det sättet borde hon intet hava fått pardon.

Gr. Falkenberg: visst tyckes det att hon måst hava haft större kunskap om fostrets beskaffenhet än som han. Men om han tillika med henne lagt handen till att bränna upp barnet, äro de lika delaktiga därutinnan.

Gr. Gyldenstolpe: lika delaktiga vore de då uti ett döfött fosters uppbrännande, men henne var bäst bekant om fostret var levande eller döfött.

KM:t: det kunde hon bäst veta och intet han, och efter hon fått pardon kan han ock njuta och giva 100 dr till krigsmanshuset.

Gr. Falkenberg: KM:t gör honom den nåden uti endaste anseende till dess smörjelseakt och [kunde] ställa dem under Guds dom.

Resol.: KM:t haver i endaste anseende till dess lyckligen överständna höga k. smörjelseakt av gunst och nåde eftergivit honom G. S. dess förseelse härutinnan, blivandes honom fördenskull härmed efterlåtet att komma in i riket; dock skall han till en skälighet ihugkommande betala till Vadstena krigsmanshus 100 dr smt, därjämte bliver han ock åtvärnad att ej förbryta sig på ett eller annat sätt, emedan denna sak i lika måtto emot honom skall allvarligen ivrad bliva (27/10 98).

Skrivaren Anders Stockman, som jämlikt SlottsR:ns dom undergått 14 dagars fvbr »för något uti kontoren försnillat papper», supplicerade om restitutione famæ. »Beviljas och får öppet brev med nåd. termer att ingen må honom detta förevisa, där emot han sig ock alltid skicklig och ärligen förhålla skall» (29/7 98).¹ En liknande ansökan av Ermegart von der Wetering blev däremot avslagen. »KM:t frågade vad hon försett sig uti. *Lillienstedt*: hon har blivit lägrad av en major benämnd Böns och säger att Salige KM:t uti sin livstid i nåde lovat henne restitution. *Gr. Falkenberg*: KM:t plägar meddela dem restitutionem famæ, vilka utav malice sig hava försett och förlorat

¹ Termerna blevo onekligen både nådiga och kraftiga. Det öppna brevet innehåller bl. a.: gärningen har skett i hans unga år, han ger än gott hopp att kunna göra trogen och nyttig tjänst; Vi hava ej allenast till- och eftergivit hans förseende utan ock alldeles upphävt allt eftertal därå och restituera honom således till sin heder, så att vad han sig försett skall konsidereras som hade det sig aldrig tilldragit; ingen, eho han vara må, skall vid Vår k. onåde sig understå honom något härutinnan varken nu eller framdeles att tillvita, utan han alldeles bliva vid alla tillfällen otilltalt och oförvit. »Det alla som vederbör hava sig hörsamligen att efterrätta, ej tillfogandes honom häremot något men eller hinder i någon måtto.»

äran; fast mera kunde då denna njuta den nåden som av arg-
het intet felat utan blivit lockad. *KM:t* höll för svårt att resti-
tuera sådana saker; varandes ovisst vad Salige *KM:t* härutinnan
lovat» (¹⁴/₁₂ 98).

Carl Christopher Svinhufvud, som för tjuv- och bedrägeri bli-
vit dömd till landsflykt, hade på inrådan (i brev) av sin hustru
Anna Margaretha Mardfelt återvänt till riket ehuru han ej erhål-
lit tillstånd. Hustrun anhöll nu om pardon för honom.¹ »*KM:t*:
för det hon har skrivit bör han ej njuta pardon. *Gr. Falkenberg*:
om han utan lejde inkommit i riket sedan han varit förvist, bor-
de han straffas till livet, och är bäst att remittera till HovR:ns
undersökning med vars tillstånd han sig hit in begivit haver.
Heerdhielm: hon tillstår själv det hon skrivit och gjort honom
förhoppning om lejde och pardon. *KM:t*: han får det intet»
(¹⁷/₂ 99). Efter detta avslag begärde Svinhufvud själv att utan
straff få resa ut igen. *Heerdhielm* erinrade att hustrun förlett
honom. »*KM:t*: har hustrun förlett honom, så borde ock hon
plikta. *Heerdhielm*: hon är av vackert folk därute avkommen
och är hit kommen på hans begäran att sollicitera för honom
och har gjort honom så säker att han på hennes brev är inkom-
men. *KM:t*: på det sättet kunde de alltid införskrivnas som utur
landet äro förviste.» Det resolverades att han må resa hädan
igen utan straff för det han olovandes inkommit, men där han
kommer igen skall han utan nåd plikta (¹/₃). På Svinhufvuds
anhållan att få stanna kvar till öppet vatten, beslöts att han strax
och med första fartyg förfogar sig härifrån vid svårt straff till-
görandes (¹⁷/₄).

En fråga om åklagarens bötesandel, av samma karaktär som
den vilken framdeles skulle ge anledning till Gustav III:s be-
kanta »remarque» mot rådet, väcktes av Pommerska regeringen.
Den intercederade för advocato och adjuncto fisci att de måtte
få oavkortat åtnjuta sin tertial av straffpengarna som de duel-
lister bort efter plakatet betala, vilka vid *KM:ts* smörjelseakt
benådats med eftergift. Då Wallenstedt anförde att de benådade
varit så utfattiga att de ej haft något att betala med utan måst
plikta med fängelse, gjorde Falkenberg en skämtsam anmärk-
ning: »om fiskalen skulle pretendera halvp parten därav, ävensom
Vicken av gatuloppen; och tror jag fiskalen här uti HovR:n fick

¹ Att lejd ej kunde begäras å annans vägnar hade *KM:t* förklarat ¹¹/₄ 98.

en gång sådant svar av Sal. KM:t.» Wallenstedt fullföljde emellertid sin tankegång: »om någon av de som blivit pardonerade för duellsbrottet vore av medel och kunde betala, tyckes vara skäligt det fiskalen njöte sin andel, emedan KM:t aldrig plägar förneka fiskalerna eller giva efter deras andel.» Härtill gav Falkenberg en replik vars rätta värde ej kan uppskattas utan kännedom om straffbestämmelserna i duellplakatet. Enligt detta skall duellisten straffas med två års fängelse samt i böter erlægga 2,000 dlr smt (p. 5). Från det andra årets fängelse kan han dock lösa sig med reda penningar, 2,000 dr smt, men för första årets fängelse må inga penningar tilljudas eller emottagas (p. 8). »Är den brottslige intet av den förmögenhet att han de honom pålagda penningböterna mäktar utbetala, så skall hans fängelse förlängas så att hans fängelse skall vara uti allt trenne år» (p. 7). Falkenberg yttrade: »omskönt de kunde betala som sig emot duellplakatet förbrutit hava, så står ju dem fritt att plikta för alla tre åren med fängelse eller lösa de tu eftersta åren sig ifrån fängelset med penningar, varföre om de suttit alla tre åren inne och intet blivit pardonerade, haver fiskalen lika mycket bekommit, anten de kunnat betala eller intet.» Han förbisåg alltså att utbytandet av den ådömda bötessumman mot ett års fängelse icke stod i den brottsliges fria val utan förutsatte att han ej mäktade betala. Denna lapsus kom dock ej till synes i det svar som skulle givas regeringen: att fiskalen eller advocatus och adjunctus fisci ej hava fog att fordra någon tertial eller ersättning av så utfattiga personer för det KM:ts nåd emellankommit, alldenstund de intet hava haft att pretendera om de med fängelse hade umgullit sitt brott (²⁰/₅ 98).¹

Karl XII:s och hans råds ställning till tortyren har tidigare uppmärksamrats i litteraturen, men på ett sätt som kastat en falsk dager över ämnet. Här skall därför en något utförligare behandling ägnas däråt.

I både krigs- och sjöartiklarna hade Karl XI stadgat att

¹ En jämkning av nådebeslut synes ha skett i följande fall. Sedan Riddermarck, den brottslige riddarhusfiskalen, fått rätt att lösa sig från Md med 500 dr smt till de fattiga, supplicerade Johan Raccou att få tertialen därav: han väntade sig nämligen aldrig att få ut något på den obligation å 1,000 rdr som hans hustru, innan hon blev gift, erhållit av Riddermarck som förnedrat henne, och hon vore nu så fattig som någon kunde vara. Det resolverades att Raccou skulle av böterna bekomma en tredjedel, det övriga kunde bland andra fattiga utdelas (²⁷/₁ 98).

»ingen bör pinas och plågas till någon bekännelse, efter som densamma uti KM:ts rike obruklig samt i sig själv farlig och oviss är». När sedermera Dorpats HovR till honom ställde en generell förfrågan om någon finge, efter vanligt bruk där, pinas och torkveras till sanningens bekännelse, svarade konungen avböjande: han funne det »mycket betänkligt att låta någon pinas till sanningens utsäjan, som är osäkert och minsta sanning därmed utletas; varandes bättre uti slika mörka och tvevelaktiga mål, där sanningen på annat sätt efter mänskligt förstånd och all använd flit icke utletas kan, att hellre lämna de misstänkte under Guds dom än plåga och döma några oskyldiga» (22/12 86, Schm s. 1087).

Emellertid finner man att Karl XI mot slutet av sin regering tillät tortyr i ett mål angående ett år 1693 mot banken förövat bedrägeri (mot falska juvelpanter hade banken fränhänts 14 à 16 tusen rdr). D. 2 jan. 1696 föredrogs i rådet en förfrågan från Svea HovR

huruledes de med en fängslad kvinnsperson Maria Erikdotter benämnd förfara skola, emedan hon varken med godo eller ondo kan förmås till att utsäja rätta sanningen om den av henne angivna personen Fågelfelt som penningarne uppå de falska panterna uppburit.

Gr. Wallenstedt steg fram till KM:t¹ och gjorde en omständig berättelse om hennes hårdnackethet.

Gr. Wrangel tyckte vara bäst om man satt henne en tid på tukthuset och tvingade henne med arbete och svältande.

Gr. Wrede: hon konkurrerar också i själva gärningen och borde med något hårt medel tvingas att säja sanningen.

Gr. Stålarms: intet tager det lag att svälta henne, ty de hitta ändå på att praktisera mat in till henne, emedan hon haver så många goda vänner och gr. Wallenstedt sade det hon är vid gott hull och ser så väl ut; och borde man plåga henne under stark tortyr, ty det lärer vara en hårdstint komperska, vet och intet vill bekänna sanningen.

KM:t: det vore då bäst att man toge handklåvarna och lät sätta henne på händerna och skruva väl hårt till eller vad maner HovR:n eljest kan finna att förmå henne till sanningens bekännande, vilket lämnas HovR:n fritt att låta göra.

Detta beslut om Maria, »Lilla Maja», blev efter Karl XI:s död återoppat som prejudikat.²

¹ Han satt ytterst bland de 11 närvarande rådsherrarne.

² Hon blev av HovR:n jämlikt 17 kap. KgB StL dömd till döden. HovR:n anförde som mitigantia att hon i första början ej vetat av bedrägeriet (som hon sedan för

Senare under 1696 föredrogs i rådet ett mål om häradshövdingen Rydingstierna som av Göta HovR dömts till avsättning bl. a. därför att han med handklövar och upphängande på vägen tvungit en snickare att bekänna kyrkstöld och på denna be-kännelse dömt snickaren till döden. Wallenstedt, vilken fått namn om sig att vara en tortyrens förespråkare, yttrade att han »kunde ingalunda gilla den metod som R. i detta mål brukat att med så svårt pinande extorkvera sanningen, vilket vore av en farlig konsekvens och ett mycket ovisst fundament för en domare att grunda sin sentens uppå». Och Karl XI utlät sig: »om denne [= snickarn] äro stora omständigheter och skäl som snarare synas fälla än fria honom, dock är detta sättet ej tryggt för en domare att gå uppå, emedan de gemenligen strax pläga neka vad de tillförene bekänt hava; varföre är bättre att släppa en skyldig än straffa en oskyldig. Och är fuller något galit och hårt av honom [= R.] procederat, men tyckes ej därigenom hava förverkat sin tjänst utan kunde allvarligen förmanas, helst efter han ej vetat den tiden av vårt förbud och praxis tillförene där-om varit således med slika personer att förfara» (°/11 96).

År 1699 anhöll Dorpats HovR om tillstånd att i ett särskilt mål anställa pinligt förhör. Kapten Otto Didrik Wrangel, som hade uppsikt över arbetet och tröskningen å ett hans broder tillhörigt gods, blev mördad av två lösa karlar, Tönno och Jakob. Tönno kunde ej anträffas, men Jakob blev fasttagen och åtalad. Han erkände att han och Tönno blivit lejda till mordet av bönder å godset. Alla som utpekades av Jakob nekade dock. I sin und. skrivelse framhöll HovR:n att de nekande allenast av förhårdelse och hårdnackighet dolde sin synd, vilket HovR:n förmenade mycket orsakas av att gemene man visste det domaren ej understode sig att skrida till pinligt förhörande. Utan sådant kunde likväl sanningen ej utletas.

Överläggningen efter målets föredragning (av Heerdhielm) förlöpte sålunda. »KM:t: det vore en stor fara därmed, ty mången oskyldig skulle hellre vilja bekänna på sig gärningen och

sin undfångna ansefliga mäklarelön nedtystat) och att hon utstått svårt fängelse i 5 års tid. Målet föredrogs i rådet ^{22/2} 99. »KM:t: hon tör väl bekänna sanningen när hon ser allvaret att hon skall gå till döden, och gälla intet de mitigantia som HovR:n för henne anförer, utan hon måste undergå livsstraffet.» Kungen tyckes sålunda föreställt sig att hon ännu ej bekänt. Svaret till HovR:n innehåller dock att »hon är övertygad, jämväl ock själv omsider måst tillstå».

undergå döden än som själva tortyren.» Falkenberg framhöll den stora sannolikheten i Jakobs bekännelse och upprepade HovR:ns motiv, med tillägg att HovR:n försäkrade sig skola, om det sökta tillståndet gäves, förfara med all varsamhet och utan missbruk, så att alla gradus behörigen observerades som vid en slik inkquisition borde iakttagas. »*KM:t* höll för mycket äventyrligt och ovisst således med pinande att utleta sanningen, särdeles när de alldeles neka. *Gr. Piper* höll detta mycket betänkligt, helst emedan Salige *KM:t* Glorvyrdigst i åminnelse alldeles hade avskaffat slika pinliga förhör.» Wallenstedt lät förstå att det vore lämpligt »om *EKM:t* uti speciale mål, när de refererades, tillåte tortyr där evidenta skäl vore och delinkventerna spordes vara av den förhårdelse att de nekade emot uppenbara sanningen, såsom här synes ske, allenast den circumspektion och beskedlighet brukades som de skriva sig här vilja använda»; och han erinrade att Salige *KM:t* tillät pinligt förhör med Lilla Maja. »*KM:t*: om en tjuv tillstår gärningen och av förhårdelse ej vill bekänna varest han gjort utav stölden, kunde i sådant fall tortyr tillåtas. Men eljest är det bäst att lämna dem under Guds dom.» Bonde och Falkenberg androgo var för sig några bevismoment mot de tilltalade, vartill Wallenstedt anmärkte »att saken likväl är mörk, och farligt att döma en oskyldig ifrån livet. *KM:t*: uti mörka saker är bättre släppa en skyldig än straffa en oskyldig. *Gr. Piper*: om de dömde efter lag och klara skäl och låte prästerna göra sitt till att förmå de förhårdade till bättring och syndakänslo, kanske efter någon tids betänkande torde de sig själva bekänna, och den andre mördaren Tönno kunde emellertid igenfinnas som igenom sin bekännelse kunde bättre ljus i saken giva; men i vidrigt fall är säkrast att ställa dem under Guds dom. *KM:t*: det är säkrast, och Vår Herre lär på något sätt uppenbara dem om de äro skyldiga.»

Härmed var diskussionen slut och det resolverades »att ehuru väl *KM:t* kunde hava anledning att samtycka till ett pinligt förhör i detta mål, likväl emedan förfarenheten har utvist ifrån långliga tider att mången under pinandet har gjort sig till sådana missgärningar skyldig som han aldrig begått; ty vill *KM:t* alldeles låta bero vid det slut som dess Salige och Glorvyrdigst i åminnelse Herr Fader med moget råd och betänkande härutinnan stadgat; lämnandes HovR:n fria händer» o. s. v. (¹⁷/₂ 99).

ÖverLantR:n i Estland frågade om icke någon skarpare och pinlig inkquisition finge förövas och brukas emot en skraddaregesäll, som av underrätten dömts till edgång ang. tidelag. Han hade bekänt för prosten men sedan alldeles nekat till gärningen. Gyldenstolpe och Wallenstedt framhöllö vådan av mened, men ingen i rådet yttrade sig om det pinliga förhöret. »KM:t: ingen tortyr kan man tillåta, utan bäst uti en mörk sak att ställa honom under Guds dom och ej tillåta honom någon ed.» Svaret avfattades i enlighet härmed (»skäligare och säkrare uti ett mörkt och ovisst mål att släppa och fria den skyldige än fälla och plåga den oskyldige», ²⁷/₇ 99; se Lychnos 1940 s. 146 vid not 8).

Svea HovR hemställde att Hans Christoffer Frölich, som var anklagad för inbrottsstöld i Gävle ränteri och nu satt i lindrigt fängelse i Gillestugan i hop med två andra,¹ måtte förvaras i ett särdeles rum dit endast prästerskapet finge inkomma att förmana honom till bekännelse, »varifrån han nu hindras av det sällskap som honom besöka och dagligen med dryck och spel honom förlusta».² HovR:n sade ingenting om tortyr, men Wallenstedt, dess president och den som först tog till orda, bragte saken på tal. Han erinrade att man har åtskilliga exempel på att delinkventer, så snart de kommit på särdeles rum och fått sitta allena, strax bekänt sin missgärning den de, så länge de suttit med andra, inständigt förnekat. Alla i HovR:n vore i sina samveten konvincerade om F:s skuld; smeden, som för delaktighet i brottet blivit avrättad, hade in uti sitt yttersta stått vid sin bekännelse på F. »Men efter processen kan man, så länge han inständigt nekar, ej fälla honom, och om man pålade honom ed lärer han svärja, så framt icke tortyr eller något annat tvång med fängelse skulle förmå honom till bekännelse och prästerna allt stilla gjorde sitt till.» Heerdhielm var nog djärv att påstå att »EKM:t har tillåtit åtskillige pinligt förhör, när saken är så klar och tjuvarne emot själva sanningen och uppenbara skäl inständigt neka, både här, uti Livland och på andra ställen»; och Wallenstedt erinrade, liksom han gjort i ett tidigare mål, om Högsalig KM:t och Lilla Maja. »KM:t: hon blev nu rätt lockad att mista livet, men pinande plägar intet till-

¹ Johan Ehrenskiöld, den för dråpet å Nils Gyllenstierna häktade, och Petter Gripenmarck.

² KM:t hade ²⁰/₅ 99 på F:s ansökan givit promotorial till HovR:n och tillåtit att hans bekanta finge besöka honom i de vakhavandes närvaro.

låtas utan när de bekänna tjuvnaden och ej vela säja varest de gjort av densamma; ty den bekännelse som med tortyr uttvingas är intet fast skäl att fälla eller döma någon uppå. *Heerdhielm*: när faktum är så klart med alla omständigheter att var och en kan taga däruppå. *KM:t*: man kan sätta honom ensam på något rum, och att prästerna söka att förmå honom till bekännelse. *Gr. Gyllenstierna* sade att vid rådstugan finnas åtskilliga rum.» Order skulle avgå till överståthållaren »att låta sätta F. uti ett annat och rätt säkert fängelse, varest han är alldeles ensam och allena samt skild ifrån all besökning; ej börandes någon annan efterlåtas att gå till honom än förordnade av prästerskapet, som skola med all lämpa och saktmodighet söka att föra honom till sanningens bekännelse och en rätt syndånger» (17/1 00).¹

I enlighet med den åsikt kungen sålunda ett par gånger uttalat tillät han tortyr i två fall, där stölden var erkänd och det blott gällde att få reda på vart det stulna tagit vägen. Det skedde på framställning i det ena fallet av den bestulne, assessorn i Svea HovR Magnus Kijl (22/2 99; domaren må »med dessa halsstarrige delinkventer bruka tvång och handklåvar»),² i det andra av Dorpats HovR (9/12 99; två tjuvar skola »med handklåvar plågas att bekänna varest de gjort av tjuvagodset, på det ägarne måge sitt igen bekomma»).³ Men har Heerdhielm ägt fog för sitt påstående att kungen tillätit pinligt förhör med tjuvar som inständigt neka? Svaret blir jakande om man med Abrahamsson betraktar svårt fängelse som tortyr.⁴ En lagbunden tjuv var misstänkt att ha från fru Gertrud Starenflykt på Elfstad gård i Svartlösa stulit en bryggpanna av koppar med en vikt av 18 eller 20 $\text{\text{ö}f}$. Han hade stora presumptioner emot sig; bl. a. hade han erkänt utom rätta, men nekade nu till allt. På HovR:ns hemställan tillät *KM:t* att han må kastas på någon

¹ Utom Wallenstedt och Gyllenstierna sutto i rådet Wrangel, Falkenberg och Piper av vilka ingen deltog i diskussionen.

² Kungen yttrade: »att tvinga dem med pinande att bekänna på sig något när de alldeles neka är både betänkligt och farligt. Men när en tjuv tillstår och bekänner att han stulit och ej vill säja varest han gjort utav tjuvnaden, bör han tvingas därtill igenom tortyr.»

³ Gyldenstolpe åberopade att *KM:t* tillätit pinligt förhör »med Lilla Maja och några andra förhärdade tjuvar». Lilla Maja var ju ej tjuv, men måhända ansågs det, när tortyren mot henne tilläts, redan utrett att hon *måste* kunna ge närmare upplysningar (se Stålarms »vet och vill intet»).

⁴ Lychnos 1940, s. 160 vid not 6.

tid uti tjuvekällaren under gamla rådstugan att försökas om han därigenom kan bringas till någon bekännelse ($23/3$ 99). Möjligt är att Heerdhielm ägt även ett kraftigare stöd. Kommissarien Magnus Palmstierna supplicerade att tjuven Petter Brand »måtte igenom allvarsamma och tjänliga medel av KämnersR:n bli-va tillhållen rätta sanningen att bekänna». Falkenberg påminte om det prejudikat som givits på assessor Kijls ansökan, och det resolverades: »KM:t finner de omständigheter som gravera P. B. vara av den vikt att KämnersR:n kan efterlätas, medelst svårare fängelse än vanligt är och med uppspannande i handklövar, att bringa honom till sanningens bekännelse» ($28/9$ 99). Då närmare upplysningar om detta mål ej stått att vinna, kan det ej avgöras huruvida beslutet gick längre i fråga om tillåtligheten av tortyr än det av Falkenberg åberopade prejudikatet.¹

En dom som låter lottkastning (tärningspel) bestämma vem av flera tilltalade skall undergå straff (eller det svårare straffet) skulle kunna uppfattas som ett slags andlig tortyr: det över alla vilande straffhotet kunde väntas framtvinga en bekännelse som gör lottningen överflödig; men också som ett slags ställande under Guds dom: man förlitar sig på att lotten skall genom gudomlig tillskyndelse träffa den egentligen eller mest skyldige. Ingendera uppfattningen överensstämmer dock med den funktion som lottningen hade i vår rätt enligt 1724 års kungabrev: lottningen var en utväg att, när flera voro lika förtjänta av dödsstraff, spara människoliv. För denna uppgift anlätades lottning mellan civila medborgare redan då Karl XII rättskipade i rådet. Från Åbo HovR refererades ett mål om bönder, som överfallit en uppborädsman och en ryttare, rövat ifrån dem alla pengar de uppburit av allmogen, bakbundit dem och fört dem en halv mil ut på isen. De hade varit med i samma gärning (Wallenstedt), i flock och farnöte (Piper). »Gr. Falkenberg mente de kunde kasta lott och den som det träffar sätta livet till, de andra tre löpa gl.» KM:t resolverade i enlighet härmed (9 gl för en var av de tre; $11/5$ 98). Likaså förordnades att tärning skulle kastas av fyra tjuvar, om vilka upplystes att de äro

¹ Huru kungens ställning till tortyren tidigare beaktats, se Sv. Tidskrift 1942 s. 697, samt Carlquist s. 85 och Frans G. Bengtsson, Karl XII:s levnad I s. 71. Om bemyndigande för Dorpats HovR att mot några tjuvar bruka tjänliga medel innan de gå till döden, se $21/3$ 00 (jfr Lychnos 1940 s. 146), och om tjuven Vallmos oriktiga uppgift att han pinats till bekännelse $19/3$ 98.

alla lika delaktiga och ingen har givit mera anledning än den andra» (de tre som undgingo döden skulle straffas med 9 gl och livstids arbete i Md; det var först ifrågasatt att alla fyra skulle till Md, men när Gyllenstierna föreslagit att en skulle genom tärningkast utväljas till döden gav kungen sin anslutning med orden: »i Md lärer ock intet mera vara rum för slika missgärningsmän»; $29/3$ 00). I ett mål, äldre än de båda nu nämnda, hade kungen motsatt sig lottkastning (föreslagen av Falkenberg), emedan »på det sättet skulle den som vore olycklig i kastande mest komma att lida fastän han vore oskyldig» ($7/2$ 98). Onekligen stämmer detta uttalande väl med förutsättningen för lottning (enligt 1724 års brev och i de båda av kungen tidigare avgjorda målen) att alla befunnits vara lika skyldiga; men det gällde en hel menighet, samtliga bönder i Valbo hd, och lottning inom en sådan krets tyckes, lika litet som decimation enligt KrigsArt, behövt anses utesluten för möjligheten av varierande skuld.¹

Åbo HovR förfrågade sig hur förfaras skulle med en brottsling, som var dömd att kasta lott men till följd av inträffade omständigheter ej hade någon att lotta med. Under Karl XI:s tid hade en del allmoge i Kexholms län — det tycks ha varit fler än hundra — på åtskilliga gårdar övat rövande och våldsamhet, och enligt ett KM:ts reskript hade tre dömts att steglas, en att halshuggas och de övriga — av vilka åtminstone de flesta rymt — att kasta lott: den som lotten föll på skulle mista livet, de andra löpa gl. Falkenberg upplyste att till föreskriften om lottning hade »skälet varit att de som bortrymt, när de finge höra att de skulle få lotta och slippa med livet, lära igen tillbakars komma.» Det är också tydligt att lottning verkstälts, ehuru icke alla rymlingar återvänt, och att i följd därav både dödsstraff och gl exekverats. Men sedan det skett blev en inhysesman gripen som också bort lotta. Vad skulle göras med honom? Falkenberg »mente det kunde anstå till dess flera igenkomma», men Stålarin tyckte han skulle då sitta för länge i

¹ Se SvJT 1942 s. 687 där målet $11/5$ 98 ej uppmärksammas. Karl XI beslöt att 7 desertörer skulle spela tärning (den som tappar får 6 gl och livstids arbete i Md, de övriga 9 gl var), »ty de äro nästan alla lika goda» ($23/9$ 96). Vad i Frans G. Bengtssons arbete Karl XII:s levnad (I s. 431) berättas om hur kungen lät två soldater spela om liv och död har, enligt vad förf. haft vänligheten meddela mig, sin källa i Adlerfelt, Leben Carls des Zwölften, P. 2, Frankf. & Lpz. 1741, s. 377 noten.

fängelse.¹ »*Gr. Piper*: om han skulle straffas till livet, så lærer ingen av de andra som bortrymda äro komma tillbakars igen. *KM:t* haver redan brukat i denna sak allvarsamhet nog, 3 äro steglade, andra halshuggna och många lupit gl. *Resol.* att denne skall löpa gl så många gånger som de andra lupit» (19/3 98).

När *HovR* utfärdade sitt beslut i mål, som i själva verket redan blivit på *HovR*:ns hemställan avgjort av *KM:t*, lät den ej alltid detta förhållande komma till synes. Härav kunde part förledas att hos *KM:t* söka ändring i beslutet. I ett dylikt fall, där sökanden var en sockenskomakare vilken ålagts att äkta en kvinna som han förnedrat, »diskurrerades att *HovR*:rna, när de slika resolutioner utgiva, också böra nämna att det är *KM*:ts nåd. resolutioner. *KM:t*: det bör så ske, och skall det bliva vid den förra resolutionen; skomakaren borde hava näpst för det han andra gången igen kommit. *Lillienstedt*: han säger att han intet haver visst att det varit *KM*:ts nådigste resolution» (21/11 98).

Svea HovR överlämnade till *KM:t* »ett utkast» till dom, vari advokaten Alexander Pigot för vissa förbrytelser — han skulle bl. a. ha beropat sig på obligationer, som han vetat vara falska, och förmått en prästman att viga utan föregången lysning — dömdes till 14 dagars fybr och till förlust av advokaturen. »*KM:t*: det är fullkomligen en arbitrage begången av *Svea HovR* och haver allt för lindrigt ansett hans bovstycken och hade bort med rätta döma honom från livet.» Till *HovR*:n skulle skrivas att *KM:t* ville »skona honom för själva livsstraffet och att han i det ställe bör arbeta i *Md* hela sin livstid; börändes de en annan [gång] så grova bovstycken som denne begångit med allvarsammare näpst anse och ej antaga sig en särdeles arbitrage och ovillkorlig frihet att döma denne bedragaren till ett så lindrigt och uti ingen lag eller k. förordning grundat straff, som till ingen del kan svara emot hans svåra, av dem själva befunna och i deras utkastade dom uppräknade förgripelser» (17/4 99). Innan *HovR*:n publicerade domen förfrågade den sig, med anledning av den k. befallningen ang. mitigering, »om det nu också skall införas att *KM:t* haver *HovR*:ns dom exaspererat. *Gr.*

¹ Att varje ny lottning komme att kosta en man huvudet, medan dödsstraffet enligt domen ej skulle få drabba mer än en utöver de direkt livdömda, synes icke ha avskräckt vare sig Falkenberg eller Stålarin.

Piper tyckte det vara bäst att det intet nämndes, utan domen simpliciter avsäges; vilket ock *KM:t* nådigst approberade» (^{25/4}). När sedan HovR:n utfärdat sin dom (^{26/4}), inkom *Pigot* med suppliker vari han anklagade HovR:n de male judicato och bad att han, som i fyra års tid lidit alldeles oförtjänt, måtte »på händelse av död eller liv» bliva hörd. Efter det advokatfiskalen avgivit förklaring företogs målet d. 11 okt. 1699. Falkenberg anmärkte att HovR:ns dom vore re vera *KM:ts* egen dom och att detta vore *Pigot* bekant, så att han blott vill utdraga tiden, men både *Gyldenstolpe* och *Piper* tyckte att man kunde mäta honom måttet fullt; och det resolverades att »*KM:t* vill på supplikantens trägna ansökning muntligen höra honom i denna saken som redan är avgjord, dock uppå hans egen fara och äventyr.»¹

¹ Då målet ^{20/8} oo åter förekom i rådet, talades mycket om oskicket med HovR:ns »utkast» och om att *Karl XI* skickat tillbaka ett sådant »paket» obesett. *Pigot* klagade över »sin desastre och olycka det en physiognomus många år förut spått». Det beslöts att advokatfiskalen skulle åtala *Pigot* för hans angrepp mot HovR:n.

IX

VERKSTÄLLIGHET AV STRAFF

Det övliga bortdömandet till Md blev vid en av kungens första sessioner utsatt för kritik. Två soldater skulle, hade det just resolverats, sitta i Md all sin livstid. »*Gr. Hans Wachtmeister* mente de lära vara där uti Md så starke att om ofrid skulle bliva, det då skulle vara farligt. *Gr. Falkenberg*: man kunde då bruka dem på galärerna. *Gr. Hans Wachtmeister*: det låter sig intet här så göra. Vår klimat är allt för rude, de sitta på galärerna nakna.¹ Mente att fångarna på Md lära vara starkare än garnisonen. *Gr. Piper*: men de hava dock intet gevär» (11/1 98). Kungen teg, och det fattade beslutet ändrades ej.

Vid några tillfällen blev dock Md utbytt mot annan ort. Sedan det redan beslutits att en tjuv skulle arbeta i Md föreslog Dahlbergh i stället Viborg. »*KM:t* mente det lär i Viborg ännu intet vara så inrättat att han kunde ditsändas.» Men Dahlbergh förklarade att där var vid fästningen något arbete att göra, och det blev Viborg (18/1 98). Efter det *KM:t* resolverat att några soldater, som förbrutit sig i Ingermanland, skulle arbeta i Md, påminte Holmström att det vore lång väg att föra dem dit, »de kunde kanske komma att arbeta något närmare. *KM:t* resol. att de skola då arbeta uti Narfven» (11/4 98). En gruvdräng, som för stöld i Falun dömts till döden, fick d. 2 aug. 1698 straffet mildrat till 7 gl och 3 år i Md. D. 20 okt. s. å. anmältes en skrivelse från landshövding Gripenhielm, vari påmintes att enligt

¹ Om Wrangels förslag (29/3 00) att inrätta galärer i Mälaren och på dem bruka både man- och kvinnfolk, se SvJT 1942 s. 687.

en k. res. en sådan tjuv borde arbeta i gruvan. »*Gr. Piper*: Sallige KM:t gjorde den förordning att slika tjuvar skulle behållas till arbete darsammastädes i gruvan och sättas på desperata ställen. *Resol.*: skrives till Svea HovR att så framt denna tjuven icke redan är till Md bortförd, skulle till landshövding G. ställas behöriga order att denna tjuv bliver kvar och arbetar i gruvan i st. f. Md.»

Svea HovR refererade mål om en tjuv som dömts till döden för stöld hos borgmästaren i Askersund Olof Réef. »*Gr. Gyldestolpe*: stölden excederar det kvantum som straffordningen till livet stadgar, men målsäganden beder för honom och att, i stället att bliva straffad med Md, han kunde få arbeta hos honom. *Gr. Wallenstedt* tyckte KM:t det väl kunde efterlåta, men undrade att målsäganden ville våga på att låta tjuven hos sig arbeta. *KM:t*: han får löpa 7 gånger gl och arbeta hos den han stulit ifrån.» Svaret till HovR:n skulle innehålla att tjuven pliktar med 7 gl och ukpl, »och står målsäganden fritt att låta honom genom arvode hos sig avtjäna vad han ifrån honom stulit haver» (20/7 98). Att HovR:n redan några år tidigare fått ett k. brev i ämnet (*Schm* s. 1401) synes ha varit bortglömt.

För kvinnliga brottslingar var Md icke avsett (*Schm* s. 1458), dock hände någon gång att även en sådan skickades dit.

En tjuvkåna var dödsdömd, men det stulna ägde mycket ringa värde. Hon hade också varit förvisad från staden och utan lov återkommit (jfr *Schm* s. 319 o. 1350). »Det vore ett livsstraff», anmärkte Falkenberg, som för övrigt tyckte att hon borde åtminstone slita ris och arbeta i Md. Då Stålarms invände att inga kvinnfolk plikta med arbete »på Md» [= på fästningen], genmälte Falkenberg att hon kunde arbeta i staden vid skottkärran; och det resolverades »att hon fuller skonans med livsstraffet men skall slita ris och i 3 års tid arbeta uti Md stad vid skottkärran» (19/3 98).¹

Detta mål tycks ha varit alldeles förgätet, när mot slutet av året överlades om bestraffningen av en 17-årig flicka som för stöld blivit, med förskoning från livsstraffet, dömd att slita ris, smidas i halsjärn och arbeta i Gävle vid publikt arbete i 4

¹ D. 2/; 96 anbefalldes överståthållaren att inkomma med förslag om tjuvkånornas beläggande med nesligare straff, »anten lästa i halsjärn med orenlighetens avskaffande på gatorna eller annat slikt». Se ock Wieselgren, Sveriges fängelser och fångvård s. 101.

års tid. Landshövdingen inberättade att hon undergått risslitande och blivit beslagen med halsjärn, men att någon inrättning till arbete för delinkventer icke finnes i Gävle, och han anhöll om KM:ts förordnande. Kungen, den förste som yttrade sig i rådkammaren, tog saken till en början ganska lugnt. Han mente att landshövdingen »kunde finna på något straff och arbete för henne; hon kunde brukas att rensa gatorna». Häremot gjordes dock invändningar: då måste någon vakta henne, och om hon smiddes fast vid kärran kunde hon skjuta den utom staden och få någon som, kanske bara för järnets skull, hjälpte henne från både kedja och kärra. Lillienstedt ifrågasatte att hon skulle föras till Stockholm i avbidan på att rasphuset bleve färdigt, men Piper hade därvid betänkligheter, och kungen fann också att »det skulle bliva svårt om de alla skulle föras hit». Sedan Bonde tagit upp den redan kritiserade tanken att låta smida henne fast vid kärran, förklarade kungen rent ut att han »visste intet till vad arbete man henne bruka skulle». Lillienstedt kom med en erinran som inte gjorde stämningen lättare: det finnes flera andra till arbete dömda kvinnfolk som torde bereda samma svårighet. Piper mente att vid en stad ju något arbete kunde förefalla som hon kunde brukas vid, men Gyllenstierna upplyste att åtskilliga slika kvinnfolk dömts att arbeta på slottet, »men de av gardet hade bedit för Guds skull att de inte måtte arbeta tillika med dem». Nu råkade kungen fråga »vad det lider med det nya rasphuset» och då Gyllenstierna härtill svarade »det fordras tid innan det kan inrättas, husen uti staden måste bliva taxerade och mera slikt», så var uppslaget givet till ett meningsbyte varunder både kungen och de andra avlägsnade sig allt längre från vad det egentligen gällde. Det diskurrerades om, att ifall taxeringen bleve hög så kanske inga hus byggdes, de vore underkastade våldeld och mera slikt. »KM:t mente att husbyggandet fördenskuil dock intet lærer stanna.» Så klagade Piper över att så många i staden — såsom adeln, gardet, hovstaten, artillerifolket — inte lydde under magistraten: såvitt rörde stadens politi borde de dock inte vara eximerade; och kungen höll med om att »magistraten bör immediate exekvera dem som hava hus i staden». Men när så — efter en erinran av Piper om en remiss till LK — Falkenberg androg att »så vida någon bor i staden, så ärver han efter stadslag; bör fördenskuil också vara stadslag under-

kastad», fann Lillienstedt uppenbarligen att man kommit väl långt från ämnet och han »frågade underdånigst vad KM:t nådigst tyckes att man med denna tjuvkånan skall begynna». Kungen gav nu ett nytt förslag: »man kunde ock sända henne åt Md.» Men även detta framkallade gensagor: där vore så många och hittills hade inga kvinnfolk sänts dit.¹ Och en förmodan av Gyllenstierna att privati kunde giva dem arbete blev också bemött: »de hava deras legofolk och lära intet vilja taga sådana tjuvar till deras arbete» (Wallenstedt). Nu kände sig kungen rådlös. »Vad skall man då göra med henne», undrade han. Piper framkastade att man kunde fördubbla för henne det andra straffet och Falkenberg instämde. »KM:t: hon bör då plikta med ett risslitande för vart år hon skulle arbeta. *Lillienstedt* frågade om hon då skulle slita ris tre gånger till, med någon distans emellan var gång, eftersom hon är dömd till 4 års arbete. *KM:t* tyckte det vara något ovanligt straff.» Han kunde ju också anmärkt att det borde vara *fyra* ytterligare risslitningar, ty den redan verkställda var omedelbart ådömd och borde inte få ekvivalera ett arbetsår. Diskussionen fortsatte ännu någon stund, och omsider resolverades att i fall där å orten intet arbete kunde för henne finnas, hon då skulle trenne gånger utstå lika straff med risslitning som hon redan undergått, dock 14 dagar emellan var gång (²²/₁₂ 98).

Att fångforslingen till Md icke alltid skedde i bästa ordning, fick kungen personligen erfara under en resa. En kverulant, förre häradshövdingen Erik Lagerqvist, blev d. 17 febr. 1698 dömd att arbeta i Md på behaglig tid.² Vid sessionen d. 11 maj s. å.

¹ Lillienstedt tyckte dock att det kanske vore väl om man kunde »hava där å parte rum för dem, de kunde brukas att bära kalk och desslikes».

² KammarK hade 1674 likviderat med tobakskompaniet och funnit det vara skyldigt kronan öfver 300,000 dr kmt. Heerdhielm hade fått befallning att utsöka beloppet, vilket han ock gjort ur intressenternas egendom. Bland intressenterna var L:s svärfar ståthållaren i livgedinget Uttermarck, och denne hade lika litet som de övriga haft något att erinra mot Heerdhielms förfarande. Men efter U:s död hade L. »uppkastat sig likasom förmyndare för hela stärbhuset» och beskyllt Heerdhielm för att hava handlat mot sin ämbetsplikt. L. blev härför åtalad i Svea HovR som dömdo honom att böta, varpå han anklagade HovR:n de male administrata justitia. Karl XI remitterade målet till HovR:n; där dömdes L. till döden, men på förbön av Wallenstedt, också hans måg till Uttermarck, mildrade konungen straffet till en månads fvbr, dock med tillägg att L. skulle föras åt Md om han komme igen. Nu hade L. i tre års tid fortsatt att angripa Heerdhielm. Till L:s ursäkt anfördes att han ej vore rätt klok, han hade den inbillning att ingen vore klokare än han; det kunde också konsidereras att han hade en hop med barn.

berättade kungen »att han på vägen hit utifrån Kungsör hade mött Lagerqvist som skulle föras åt Md. Han hade klagat att han vore olycklig, hade intet blivit hörder, och hade velat övergiva en supplik, men KM:t hade sagt han kunde den där intet emottaga. HM:t hade ingen sett av dem som honom föra skulle, och som HM:t därefter frågat, hade han sagt de vore därinne uti huset. *Gr. Falkenberg*: det vore en stor oförsiktighet av dem som sådana fångar föra. Om det hade varit en annan fånge, så hade han intet länge tövat där. De, som en sådan föra, böra intet släppa den utur ögonsiktet.» Något beslut föranledde kungens anmälan icke.

En skogvaktare hade förts till Malmö fästning, emedan han ej kunde betala böter som ådömts honom för olovligt skogshygge. Men som han för ålder och sjukdom ej kunde förrätta något arbete utan onödigtvis förtärde fängstraktamente, så förfrågade sig Göta HovR. Falkenberg förmodade att skogvaktaren ej heller skulle orka löpa gl och tyckte »vore bäst om han pliktade med fvbr så lång tid EKM:t gott syntes, 14 dagar eller 3 veckor, ty en månad är livsstraff. *KM:t*: om han får spö på ryggen så mycket han kan tåla.» Han skulle »slita ris så mycket som han utan livsfara kan utstå» (¹³/₆ 99).

De flera kinkiga frågor som gatuloppstraffet gav upphov till finnas redan i litteraturen behandlade. Här skola ett par ärenden omtalas.

Kungen hade resolverat att några soldater skulle plikta med 5 gl var, men Holmström anmärkte att i denna svåra tid hållas inga regementsmöten och kan så mycket manskap som 300 man ej heller komma tillhopa; han föreslog ett visst antal spön eller ris. »*Gr. Falkenberg*: det vore väl om det överallt i st. f. gl determinerades, så gick avstraffningen jämnare, skogen besparades och ej av nöden vore vid slika tillfällen så mycket manskap alltid sammankalla, och lät Sal. KM:t detsamma på många orter praktisera och sker det nu också esomoftast. *KM:t*: det kan ske, och få de slita 20 par spö vardera» (²⁵/₁₀ 98). Vart gl ersattes alltså av 4 par spö (jfr Studier s. 69).

Guvernören Wellink förfrågade sig hur förfaras skulle då domen löd på gl genom 300 man, men i orten ej funnes så mycket manskap; han tänkte särskilt på Nyen, Keksholm och Nöteborg där allenast 150 man lågo. Det diskurrerades huruvida de

dömnda skulle få löpa flera gånger eller ock i proportion slita spö. »*KM:t* fann det förra för svårt, men gillade det senare» (28/9 99).

Då Falkenberg nämnde att Karl XI på många orter låtit gl ersättas av spöslitning kan han ha tänkt på k. br. den 4 juli 1690 (Schm s. 1278): borgerskapet i Jönköping, mestadels faktorihantverkare, och allmogen däromkring skulle förskonas från exekverandet av gl och avstraffning i stället ske för rådstugudörren genom stadens profoss. Under hänvisning till detta k. br. gjorde faktorn vid Söderhamns bruk framställning om att bruksbetjänarna måtte befrias från exekutioner av gl och de brottsliga i stället avstraffas med risslitande. Landshövdingen, som underställde *KM:t* denna fråga, avstyrkte bifall, emedan någon profosslöen ej funnes uppförd på staten. Det resolverades att i Söderhamn skulle med gl förhållas såsom det sker annorstädes och såsom det darsammastädes hitintill skett är, så att borgerskapet med faktorihantverkarna förrätta slika exekutioner (29/7 98).

Saknaden av profosser vid LantR:na i Livland föranledde en framställning från Erik Dahlbergh. Dorpats HovR hade för verkställighet sänt honom en dom vari två bönder dömts för stöld till bl. a. 5 gl vardera. Då emellertid soldaterna ej ville förrätta exekutionen — ty där hade aldrig brukats att bestraffa tjuvaktiga bönder med gl — skickade Dahlbergh domen tillbaka, och HovR:n ändrade de 5 gl till 20 par spö. Men nu funnes icke vid någon domstol en gevaldiger, och garnisonsprofosserna ville ej gärna låta bruka sig. LantR:na klagade att de omöjligen kunde vara utan profosser; Dahlbergh hemställde att en profoss måtte bestå för vart av 4 distrikt. Det ansågs att kostnaden ej behövde bli stor. »En sådan karl låter nöja sig med litet, kanske 1 rdr om året», yttrade Falkenberg. Heerdhielm förvånade sig över att HovR:n dömt till gl, de hade ju redan bekommit *KM:ts* res. huru risslitande skall proportioneras emot gl.¹ »*KM:t*: domen om gl förfaller av sig själv genom bemälte resolution [= HovR:ns om utbyte av gl mot spö]. *Heerdhielm*: vad gl anbelangar så förfaller det av sig själv, men är frågan vem som skall förrätta exekutionen och giva dem spö. *KM:t*: det måste ske genom en profoss, och kan omkostnaden intet vara så mycket stor att löna dessa 4 profosser; befallte fördenskull att brev

¹ Vilken k. res. åsyftas? Måne det redan citerade k. br. 4/7 90?

skall avgå till gr. Dahlbergh att vid var LantR i Livland skall bestås en profoss» o. s. v. (18/9 99).

Den stundom dödliga utgången av glstraffets verkställande omvittnas i protokollen. I rannsakingen om slottsbranden (KFÅ 1916 s. 116) blev brandvaktmästaren Lindberg av HovR:n dömd att mista livet. Under diskussionen härom i rådet d. 7 april 1698 hemställde både Falkenberg och Gyldenstolpe om icke Lindberg kunde löpa 7 gl och sedan arbeta i Md i alla sina dagar, men kungen »sade vaktmästaren vore en gammal karl, mente han lärer intet orka löpa gl». Det beslöts emellertid att han skulle straffas med 7 gl och 6 års arbete i Md. D. 11 maj föredrogs en supplik av Lindberg att slippa gl, men den blev avslagen, sedan det erinrats att bönder om några och 70 år, som gjort liknande ansökan, måst undergå exekution och att »man plägar ibland sätta sådana på kärror och låta draga dem fram».¹ D. 30 maj avslogs en ny ansökan, vari Lindberg berättade att han utstått straffet med gl och anhöll att slippa Mdsarbetet. D. 19 juli slutligen — då en tjuv som tagit kalk och paten i Oderljunga kyrka blev dömd till gl, ehuru Piper anmärkt att »han är 60 år gammal, lärer intet orka löpa» — berättade Heerdhielm, »i tillfälle härav, att den som varit brandvaktmästare på slottet, som också lupit gl, blev död därav. Så vore ock den prästen död som sist lupit; berättade huru obarmhärtigt stadsvakten honom slagit. *KM:t* mente att vaktmästaren på slottet intet hade lupit utan hade inlagt en supplik att slippa straffet.» Heerdhielm upplyste om rätta förhållandet.

Den av Heerdhielm åsyftade prästen är uppenbarligen Johan Oxenwaldt som varit präst på Gotland. Han och Emerentia Engeldahl hade av HovR:n dömts till döden för det de stulit en guldked om 38 dukaters vikt. Vid föredragningen i rådet d. 1 juni 1698 föreslog Falkenberg att O. skulle bl. a. löpa gl, men Heerdhielm och Lillienstedt påminte samfällt om han icke, »för ståndet skull, efter han vore präst, kunde skonans för gl, emedan det hos gemene man skulle giva en stor skandal och elakt efterdöme. *Gr. Falkenberg:* lika gärning lika straff. Prästen tages av honom för hans missgärning och förseelse skull, och sedan

¹ Ännu 1808 föreskrevs att en till gl dömd soldat skulle, om han tredskades, lagd på en bår bäras genom lederna: se min skrift Om nåd och lejd s. 20 not 2.

det skett är konsidereras han ej mera för en präst eller av det ståndet; och var ej längesedan en adelsman fick plikta med gl, så kan en förlupen och kriminell präst ej mera bli exempt för straffet.»¹ Kungen resolverade att »emedan O. redan mist prästen och vore ej hemma här på orten, kunde han plikta med 7 gl och arbeta 6 år i Md».²

Huru förfaras borde med dödsdömd tjuv när ett exekutionsförsök misslyckats till följd av att repet brustit, därom förfrågade sig Göta HovR. Skulle den som sålunda en gång varit i dödsens käftar undergå något vidare straff? Svaret är känt: dödsdomen skulle fullgöras. »Det skulle eljest stå uti bödelns behag att fria tjuvar från straffet när han tager ett odugligt rep», yttrade Falkenberg; och kungen dekreterade: »den som en gång är dömd till döden, han måste också dö» (11/4 98, Schm s. 1509; jfr min skrift Om nåd och lejd s. 18—20).

En soldat, som våldtagit en pigga och hanterat henne så illa att hon blivit död, skulle därför själv mista livet. »Holmström frågade på vad sätt han då skulle avlivas. *Gr. Dahlbergh*: om någon förverkar sig uti sitt ämbete, så plägar han bliva arkebuserad, men det som denne begångit är en mycket grov och ful sak. *KM:t* resol. fördenskull att han skall med yxa halshuggas» (8/1 98).

En soldat som mördat var dömd att steglas; Holmström påpekade att i domen ej nämndes huru många stegel. »*Gr. Piper*: de pläga sättas på 2 stegel, kroppen för sig och huvudet på ett särdeles.» Det resolverades i enlighet härmed och bestämdes även att halshuggningen skulle ske med yxa (22/10 98; jfr ovan s. 83—84).

¹ Den av Falkenberg åsyftade adelsmannen torde vara Usedom (ovan s. 39). Hantlangaren Petter Enhörning — han finnes ej upptagen hos Elgenstierna — skulle löpa genom 300 man. Då översten vid artilleriet frågade hos Karl XI huruvida »spön skola fördubblas för bristen skull av 300 man», förekom: »*KM:t*: man kan förordna fyllest manskap av gardet, om han gör påminnelse därom hos översten. *Gr. Gyldestolpe* tyckte nödigt vara, efter denne Enhörning är adelsman, att förr än exekutionen skedde en deklaration gjordes att han vore förlustig sitt adelskap. *KM:t* fann detta gott och att man eftersåge huruledes i olika mål tillföre praktikabelt varit» (13/10 96). Jfr Studier s. 64.

² I Visby Stifts Herdaminne s. 431 förmodas att O:s tidiga död i Stockholm 1698 (han var född 1672) orsakats av sorg över att han förskjutits av sin far. — Om Emerentia yttrade Wallenstedt att hon är »en ung, vacker människa och av prästen tubbad och bedragen, havandes han lejt en särdeles kammare åt henne på en källare kallad Stjärnan». Hennes straff blev 4 års arbete på tukthuset. — Målet föranledde den remiss till LK som resulterade i k. br. 29/7 98, Schm s. 1517.

Genom k. res. 30 maj 1698 var förklarad att tjuvar, vilkas stöld ej stiger över 8 dr smt, »böra avstraffas första gången på det sättet att deras plikt ej någon särdeles nesa må åtfölja och fördenskull beläggas med arbete vid våra slott och hus». Från HovR inkom förfrågan om första resans tjuv, som ej stulit högre än 4 dr smt, skulle stå kpl eller ej. »*Gr. Piper*: KM:t:ts nådigste vilja är att de som första gången beträdas ej skola få nesligt straff, emedan där kunde vara hopp till bättring. *KM:t*: det kunde ske privatim uti sakristian. *Heerdhielm*: de som lösa sig från pliktballen pläga således intagas. *KM:t*: det kunde ock nu så ske med denne. *Gr. Falkenberg*: han står där ändå som en tjuv för dem som få se honom. *KM:t*: där är ingen annan än prästerna därinne, och de som veta att han stått straff veta ock att han stulit. *Heerdhielm*: det straffet som han undergår är intet nesligt.¹ *KM:t*: när han intages i sakristian så är det ej heller nesligt, när ingen annan än prästerna [är] därinne. *Gr. Falkenberg*: där gå ock klockaren och kyrkovärdarne. *KM:t*: han bör tillstå sin synd och gör lika så stor synd som den där gör lönskeläger» (23/3 99).

Stundom beviljades uppskov med verkställigheten. En fånge begärde en månads dilation att få bereda sig väl till döden den han nästkommande onsdag bör undergå. Uppskovet förunnades, »åliggandes vederbörande emellertid att väl låta förvara honom i fängelset på det han ej må undkomma utan undergå sitt väl förtjänta straff» (29/7 98). Småtullskamreraren Nils Aspegren, som dömts att arbeta i Md, bad att få förtöva i Stockholm över julhelgen för att disponera sina saker, vartill samtycktes (14/12 98). Assessorn Wadensten anhöll att KM:t täcktes i nåde uppskjuta med Elisabeth Krooks straff och fängelse till dess nu instundande påskhelgdagar äro förbi, på det hon så mycket bättre må ha tillfälle att av de predikningar, som i denna högtid för fångarna lära hållas, tillhämta sig tröst och underrättelse av Guds heliga ord. Till överståthållaren skulle avgå order att låta den anbefallda exekutionen anstå till dess påskhögtiden vore förbi, då Elisabeth utan dröjsmål måste densamma undergå

¹ Heerdhielm menar — mot kungen — att vetskap om det undergångna arbetsstraffet, som ju i och för sig ej är nesligt, icke innebär vetskap om att den avstraffade stulit.

($\frac{26}{3}$ 00). På framställning av Svea HovR medgavs sedermera, eftersom Elisabeth sutte på barnhuset, att hon i st. f. att hon borde undergå kpl å vart av de många ställen, där hon i staden och på landet bedrivit lättfärdighet, finge slippa med att för alla brotten stå 3 söndagar å rad på pliktpallen i barnhuskyrkan ($\frac{30}{5}$ 00).¹

¹ Ur diskussionen: »*Gr. Falkenberg* mente där kommer intet folk dit [= i barnhuskyrkan] som ser henne. *Heeråhielm*; där går mycket folk dit, för där äro goda präster; nästan hela S. Clara församling är om söndagarna där».

X

REVISIONSMÅL

Revisionsförfarandet, sådant det var gestaltat enligt 1662 års stadga, kan till sina huvuddrag skildras så: I HovR:n söker parten revision, han — och hans fullmäktig — går föreskriven ed, revisionspengar erläggas och attest uttages över det skedda. Därefter har parten att inom viss tid angiva sig i KM:ts kansli, taga bevis över introducta revisione och begära citation på vederparten och order till HovR:n om handlingarnas insändande (compulsoriales pro edendis actis). Slutligen: »när nu sattan stämnedag infaller, skola bägge parterna sig oförsummeligen inställa och stadigt var revisionsdag uppvakta, till dess Oss gives tillfälle saken företaga.» Detta schema blev under årens lopp något jämkat. Edgången fick genom 1682 års revisionsplakat en minutiös reglering, i samma plakat gåvos bestämmelser om fullgörande av dom, ställande av borgen m. m.; år 1685 befriades sökanden från att i kansliet söka citation och compulsorier, o. s. v.

Frågor huruvida fullföljdsformaliteterna iakttagits förekommo mindre ofta än man kunde förmoda. Några fall äro dock att anteckna.

Revisionseden skulle sväras, enligt 1682 års revisionsstadga före revisionspengarnas insättande, enligt k. brevet d. 22 sept. 1691 — som dock avser blott sökanden, ej motparten¹ — före

¹ Vid förhör inför NRev i mål mellan överste Skytte, skde, och rådman Herman Schlyter m. fl., svde, undrade Skytte om eden vore å motsidan presterad. »Schlyter: så framt den icke vore presterad så ville han densamma ännu fullgöra, efter det intet komme så noga för den svarande delen om eden vore så straxt presterad, allenast

deduktionens ingivande (Schm s. 773, 1309). Det hände emellertid att eden ej var gången ens då målet började föredragas hos KM:t. I målet mellan kommissarien Carlheim och handelsmannen Johan Lohe¹ anmälte Heerdhielm vid föredragningen att Lohe ännu inte avlagt eden och att man i Rev inte kunnat samtycka till hans begäran att nu få göra det. Gyldenstolpe »mente det kunde väl tillåtas, det vore ingen desertion fast han intet avlagt eden». När så parterna kommo in till muntligt förhör ursäktade sig Lohe (han hade ej vetat att ed borde avläggas, vore en köpman som inte vore så kunnig om processen),² och han fick KM:ts remiss till HovR:n om att eden skulle få avläggas där. Sedan parterna avträtt diskuterades något om remissen, och Gyldenstolpe tyckte det kunde införas att i HovR:n »måste observeras vad KM:ts stadga och förordning i detta målet innehåller om böterna». Medan man väntade på att Lohe skulle komma tillbaka från HovR:n föredrog Heerdhielm några andra mål (om slottsbranden m. m.), då kungen plötsligt frågade »huru det skall bliva med Johan Lohe, om han skall betala straffet för det han ännu intet uti sin sak avlagt revisionseden». Vid överläggning härom fanns emellertid att något straff icke var stadgat, men Heerdhielm anförde att edgångens försummelse plägade medföra förlust av expenser. KM:t resolverade att vitet skall bliva 50 dr smt och att den som ej avlagt ed inte skall få expenser om han vinner ($\frac{7}{4}$ 98). Detta var dock blott ett principbeslut till framtida efterrättelse; Lohe slapp att betala något vite.³

I det uppmärksammade mål vari danska kronan förde talan ang. en saltlast (se XIII) anmärkte dess ombud att motparternas fullmäktig gått eden utan att någon varit tillstädes å danske konungens vägnar; detta vore emot lag och vanlighet. Men Fal-

det skedde innan saken komme inför KM:t. *Skytte*: vederparten har likväl vist en stor försummelse därvid. *Möller*: [= Schlyters biträde]: för den svarande har det ingen fara med sig» ($\frac{1}{2}$ 99).

¹ C., som varit KM:ts räntmästare, hade tillställt rådman Åhlberg i Nora 1880 dr smt att sättas in i Stockholms bank. Å. gjorde ej så, men gav C. en assignation å 1,900 dr smt till Lohe, som i brev till Å. utfäste sig att betala summan. Då C. efter Å:s död krävde L., nekade denne att betala. HovR:n ogillade C:s krav, bl. a. därför att summan icke varit kronans utan C:s partikuljära medel. »KM:t: det kunde vara lika mycket om det varit hans privata medel eller kronomedel.» C. vann hos KM:t.

² I NRev hade Lohe sagt att han trots sig ha avlagt eden.

³ Måhända blev beslutet *aldrig* tillämpat. Enligt k. br. $\frac{19}{6}$ 00 skulle fullmäktig som försummat edgång plikta 20 dr smt (Schm s. 1578). Se ang. fullmäktiges försummelse nedan rf 2.

kenberg anförde: »är intet att reflektera på, ty det är intet alltid görligt att parterna kunna vara tillstädes», och anmärkningen föranledde ej något beslut (²²/₁ 00). Vid det muntliga förhöret framhöll sökanden (Hillebold) att varken motparten eller hans advokat (Möller) avlagt ed »förr än långt efteråt», vartill Möller blott genmälte att hovrättssekreteraren lärer annat kunna vittna. Sedan parterna avträtt visade det sig att kungen nog hört på men missuppfattat anmärkningen. »*KM:t*: Hillebold säger att Möller intet avlagt eden. *Heerdhielm*: Möller har intet från begynnelsen varit vid saken och lärer hava eden avlagt då han tillkom» (¹⁰/₁₁ 98). Något beslut över anmärkningen gavs ej heller denna gång.¹

En fråga om fatalietidens försittande blev vid en av kungens tidigaste sessioner tämligen utförligt behandlad, säkerligen till hans information. Sökanden, rådsförvanten Berndes, hade inkommit för sent med sin deduktion och å motsidan yrkades desertion. »*Gr. Falkenberg*: efter förordningen bör saken bli desert, varandes betänkligt densamma att ändra, utan att fatalierna böra så väl av den ena som andra stricte efterlevas. *Gr. Stålarms*: fatalia äro strictissimi juris. *KM:t*: efter förordningen måste så väl den ene som den andre sig rätta och bör saken förklaras till desert. *Gr. Piper* refererade vad uti Salig *KM*:ts tid hände uti grevl. De la Gardiernas sak med Riddarhuset, att de väl vore uppe före kl. 12, men deduktionen blev ej så snart färdig skreven utan kom allenast ¹/₄ timme efter 12,² därför saken också blev deklarerad för desert; och nu vore denne Berndes en så lång tid därefter kommen. *Gr. Falkenberg* påminde om expenserna att de också borde gottgöras när saken blir desert.» Det resolverades att saken vore desert, men om expenser sades ej ett ord (⁷/₂ 98).

¹ Dorpats HovR hade icke bort ålägga Wendiska LantR:n (svarande) de vanliga rev.ederna, ty de vore edsvurna domare (¹⁷/₈ 99). I sak från Göta HovR fick ed gås inför Svea (²⁷/₁ 98). Om juramentum paupertatis se ¹⁹/₈ 99. Om tid till prestandas fullgörande vid benef. rev. gratis — sådant söktes hos *KM:t* — se ¹⁵/₁₁ 98 (Dorpats HovR). Att den, som slipper att deponera pengar för huvudsaken, ej heller behöver för expenserna ställa real utan blott personal borgen, se ³¹/₁ 98 (Barbara Lammers). Om rätt att sätta hus som säkerhet se ¹⁴/₁₂ 98 (Maria Baderin. »*KM:t*: så vida huset är ograverat, kan det ju vara säkerhet nog») samt ¹⁴/₁₁ 98 och ¹⁹/₈ 99 (Möller).

² Pipers uppgift är ej alldeles riktig: akten inlämnades ¹/₄ t., men deduktionen först ³/₄ t. efter 12. Innan Karl XI fattade sitt beslut förordnade han att hovkanslern skulle se igenom saken om De la Gardierna något kunde vinna (²¹/₁ 95). Då en skrädare ⁸/₁ 96 begärde rest. fat. i revisionsökande yttrade kungen: »han säger sig allenast ¹/₁₆ dels timma kommit för sent, ty kan honom efterlätas.»

Mindre sträng var man då det gällde försummelse å svarandesidan. Barbara Lammers, sökande, yrkade att saken måtte förklaras för desert å hennes motparts Christina Cronströms sida, eftersom hon för sent ingivit sin kontradeduktion. »*Heerdhielm*: det plägar intet hållas därmed så stricte, är allenast en dag för sent. *Resol.* att saken ej kan förklaras för desert, emedan deduktionen är inkommen allenast en dag efter den föreskrevne förklaringssterminen» ($\frac{28}{3}$ 98).

I revisionsmål tilläts blott en skrift å vardera sidan. Det föreskrevs i 1662 års stadga p. 8 att deduktionerna skola parterna inbördes kommuniceras, allenast att se och igenomläsa men inte till att skriftligen svara på; vore där något som särdeles svar behövde, skulle det ske muntligen när saken företages. Christina Redelia (om henne närmare nedan) begärde att få ånyo inlägga en fullkomlig deduktion. »*KM:t*: det kan ju bli vid den deduktion hon redan inlagt. Haver hon mera, kan hon det vid konferensen hava fram» ($\frac{7}{2}$ 98).

Om den i 1662 års stadga föreskrivna skyldigheten att »stadigt var revisionsdag uppvakta» blev i senare författningar upprepade gånger påmint. Eftersom det befunnits att parterna »säl- lan eller ock alldeles intet sig hos Deputatos Revisionis inställa», så förmanades de allvarligen, genom en förordning 1666, till flitigt uppvaktande. I 1681 års revisionsstadga klagas över att parter icke driva sin sak till ändskap och slut, icke tillbörligen vigilera i sin sak. Punkt 3 i 1682 års stadga inskräper att parten själv eller hans laga fullmäktig skall, efter inställelsen i Rev, sedan dagligen uppvakta till dess saken varder företagen och avhjälpd. Och i en förordning av 1688, som närmast rör förklarings- ringar i supplikationsmål, erinras att revisionsstadgarnes innehåll skall efterlevas »vad anbelangar uppvaktningarne vid revisions- sakernas företagande» (Schm s. 470, 732, 776 o. 1212).

Skyldigheten att uppvakta innebar att parten eller hans fullmäktig skulle hålla sig beredd till inställelse i NRev eller inför KM:t när helst han blev kallad, vilket bl. a. medförde att parter, kanske avlägset boende, fingo i månader ligga i Stockholm och ej med lugn kunde resa ur staden utan särskilt tillstånd. Men det förefaller nästan som om det också pretenderats att parten eller fullmäktigen skulle självmant erinra om målets tillvaro och önskvärdheten av ett snabbt avgörande; han skulle driva på,

inte lämna revisionsdeputerade någon ro förrän målet blev föredraget i rådet; åtminstone borde han litet emellan höra sig för om målets läge.

Några anteckningar ur NRev:s protokoll — ett par redan från 1671 — kunna ge en föreställning om vad uppvaktandet under väntetiden hade att betyda.

Allert Tönnisbergh, som sju månader uppehållit sig här på sin principals vägnar och träget uppvakttat i revisions-saken mot dennes vederpart, begärde d. 8 juni 1671 intyg över sin flit samt tillstånd att resa till sin principals bruk, »till KM:ts lägligare tid». Han skulle få på någon tid förresa eftersom saken ej kunde upptagas förr än den höga k. regeringen återkomme, »då ock tiden, när han sig igen inställa skall, honom skall bliva notificerad. I lika måtto attesteras härmed att vid ovanbemälte tid, han här på sin principals vägnar uppvakttat, haver han varit flitig och oförsumlig att driva på saken.»

D. 12 juli 1671 beklagade sig bokhållaren Christopher Depken på det högsta hurusom han förledne år såväl som i år ifrån d. 14 maj måst här stadigt vigilera i revisions-saken emot sin vederpart och dock till ingen ändskap kommit, varigenom han försummat sitt hushåll och sin tjänst där uppe i orten. Nu hade h. exc. Erik Fleming befallt honom att vara där tillstädes vid h. exc:s ankomst. Han begärde ödmjukeligen någon dilation att resa dit upp. »KRev:s deputati funno skäligt det Depken må så lång dilation förunnas att han kan resa upp till Falun och göra en god disposition och anstalt om sin tjänsts förvaltning uti dess frånvaro som [ock om] hushållet, dock så att han intet längre utebliver, uppå det hans vederpart därigenom icke må få orsak sig över honom besvåra.»

Parterna förmantes att, där deras deduktioner vore färdiga, dem strax inlägga. Ena parten ville ej inlägga någon deduktion och protesterade mot att vederpartens vore tvärt emot revisionsplakatet lång och vidlyftig. »Parterna förmantes flitigt uppvakta och vara tillstädes när KM:t varder saken företagandes» (6/12 71).

I målet Reuterkrantz /. Oxenstiernska stärbuset (rf 3) hölls konferens d. 24 sept. 1697, varvid inte blott advokaterna Bjugg och Falkenklo pläderade, utan också förhör anställdes med bokhållare. »Bjugg sade sig intet hava mera att påminna utan bad KRev ville noga igenomse de av honom anförda skäl och anhöll ödmjukligast om tillstånd att få resa bort och bivista ett lagmansting. Hr hovkanslern sade sig vilja hans anhållan vid sammankomsten föreställa. Parterna togo avträde.» Vad hovkanslern här åsyftade med »sammankomsten» är mig fördolt. Även båda revisionssekreterarne voro tillstädes vid konferensen och i rådsprotokollen har jag ej funnit något om Bjuggs anhållan. I NRev hölls nytt förhör d. 13 okt., emedan ena parten ansåg sig ha funnit ett nytt skäl. Hos KM:t blev målet ej föredraget förrän d. 17 febr. 1698.

I målet Diepenbrok v. Zerbstman (rf 5) hölls förhör d. 4 juni 1698, varvid närvaro Hans D. jämte Seurman och Z. med Apiarius. »Hr hovkansleren: vi ha akterna genomsett och vele Eder vidare muntligen däröver höra vad I kunna hava därvid att påminna. *Seurman* tackade att hrr revisionsdeputerade ville dem muntligen höra. *Apiarius*: jag beder att jag måtte få lov svara på tyska, eftersom parterna äro tyskar och intet rätt förstå svenska språket; vilket honom beviljades.¹ Sedan begynte han således att referera» o. s. v. Frågor framställdes av Heerdhielm och Lillienstedt omväxlande, men ej av hovkanslern. »Parterna tillsades att hålla sig färdiga att, när HKM:t saken företager, de då kunna vara tillstädes och bliva vidare hörde, varmed de togo avträde.» De fingo vänta på föredragning inför KM:t till d. 4 augusti.

D. 17 sept. 1698 anhöll Gustaf Queckfeldt (rf 8) om dilation och permission att resa bort ur staden efter han hade sjukt folk hos sig. »Hr hovkansleren tyckte att efter HM:t vore borta och revisionssekreterarne hade så många saker att utarbete emellertid, så kunde han väl resa bort till d. 6 eller 8 okt., allenast han sig då inställde.» Målet föredrogs i rådet först d. 16 november.

I målet mellan Lars Stiernstedt och KM:ts ombudsman Sternel, om olovlig avverkning på kronoallmänning, inställde sig parterna till förhör d. 10 nov. 1698. »*Stiernstedt* sade sig icke vara beredd till muntlig konferens, emedan han nu så nyligen fått därom kunskap, bad fördenskull om en dags dilation. *Heerdhielm* förehöll honom att han såsom aktör alltid borde vara beredd, i synnerhet uti en sak som han med Fisco hade att beställa.» Förhöret slutade med att »*Stiernstedt* förmantes hålla sig färdig till morgons i rådet». Målet blev också avgjort dagen därpå.²

Konferensen med parterna inför NRev ägde rum först sedan den av revisionssekreterarne, som skulle föredraga hos KM:t (»hr referens»), i parternas frånvaro satt hovkanslern och kollegan in i målet. Den hade i viss mån karaktär av generalrepetition före det slutliga uppträdandet i radsalen: det var, såsom

¹ Hela protokollet är dock på svenska, men i andra NRev:s protokoll förekommer både att hovkanslern eller revisionssekreteraren frågar och att parterna pläderna på tyska eller franska. Rådsprotokollen vid de sessioner, som höllas under Karl XII:s ordförandeskap, återge städe — i motsatt till både tidigare och senare — förhandlingarna på svenska, även där uppenbarligen annat språk nyttjats. Vad Frölich yttrade som ledamot i rådet, medan kungen var i fält, är ställvis protokollerat på tyska — såsom det förefaller i syfte att utmärka Frölichs originalitet.

² Ett grellt exempel på slöseri med tid och pengar ger vad i NRev:s prot. kallas Akademiska saken i Lund. Till följd av KM:ts beslut ¹³/₄ 98, föranlett av studenternas självsvald och oväsen och av misshällighet och tvistigheter mellan professorerna, inställde sig i Stockholm proff. Ihre, Stobæus och Lagerlöf samt sekreteraren Sundius och bibliotekarien Humerus. Vid förhör i NRev ²¹/₁₀ 98 uppgav Lagerlöf att de redan legat här 11 veckor. D. ¹⁵/₁₂ 98 infann sig Gyldenstolpe, som var akademiens kansler, i NRev, lät inkalla alla de fem akademikerna och gav dem tillkänna »HM:ts

Wattrang vid ett förhör yttrade, »uti KRev den processen att allt vad som parterna hava att anbringa böra de där först framvisa» (se XI, Gyllenstiernska målet).¹ Konferensen börjades med att hovkanslern — eller i hans frånvaro föredraganden — frågade parterna om de hade något mera att påminna än de skriftligen anfört, parterna tackade inledningsvis för nåden att bli hörda och efter förhörets slut rekommenderade de sina angelägenheter och togo avträde. Vid flera förhör utövades en verksam processledning, i det att föredraganden rustat sig med skriftligen uppsatta frågor. Det heter exempelvis i protokollet d. 1 okt. 1698 att vid uppläsandet av en deduktion »påminde hr sekreteraren Heerdhielm att parterna, när de inkallas, kunna föreställas efterföljande frågor» (4 stycken). Likaså kunde föreläggande givas till upplysning förete handlingar. Part som förivrade sig i talet — frispråkigheten tyckes ha varit större än inför konungen — undgick ej tillrättavisning. Vid förhör med borgaren Persson och hans son aktuarien i KammarRev Holmgren, vilka hade »uppgjorda affärer, utbrast Persson: »om jag nu hade värja, så kunde jag stöta honom i bröstet». Ehrenhielm »förmante bägge parterna att de skulle med besked framföra det som de hade att proponera; eljest, så framt de icke ville tala beskedligen, så skulle de bli utvista». Persson bad om ursäkt: harm gjorde honom helvete, så att han måste utbrista i sådana hastiga expressioner. Men Ehrenhielm förhöll honom: »I få ändå veta att bruka hövlighet inför KM:ts Rev» (³/₆ 97). En part, som efter ett yttrande av motparten anmärkte »er redet als ein Schelm», tillsades att »med beskedlighet framföra sin talan» (⁴/₁₁ 98); en annan gång förmantes bägge parterna »att bruka moderation och inte tala så passionerat» (⁷/₁₁ 98).²

befallning att de skola påminnas till att skynda sig» (det pågick skriftväxling mellan Ihre och de övriga). Tydligt blev åtminstone för Ihre, Stobæus och Sundius någon hemresa till julen icke av. Gyldenstolpe anmälde i rådet ¹³/₆ 99 att de nyssnämnda tre legat här lång tid och att saken kanske först till hösten kunde komma före; han frågade om de inte kunde få resa hem. »De kunna få resa hem till medium octobris eller den tiden», svarade kungen. Genom res. ³⁰/₆ förlängdes tiden till ¹⁰/₁ 00 då parterna skulle infinna sig och avvänta KM:ts utslag. Den dagen inkom också Stobæus i NRev »och presenterade eller systerade sig underdånigt». Weibull (Lunds universitets hist. I s. 116) berättar att de uppkallade omsider befalltes att draga hem och där förbida utslaget — som emellertid aldrig föll!

¹ Se om förhållandena på Stiernhööks tid SvJT 1943 s. 199.

² En part inkallades »och remonstrerades honom dess obetänksamhet att hava skrivit sin förklaring på samma sida som kommunikationen stod uppå, med förmaning att en annan gång taga sig till vara och bruka vördnad uti det han inför KM:t skulle inlägga» (²¹/₇ 98).

I både 1663 och 1669 års instruktion var det ålagt de deputerade att, om några parter funnes ej obenägna till vänlig förlikning, söka alla tjänliga medel dem därtill att disponera och för-ena; lyckades det, skulle deputerade upprätta ett instrument och förlikningsskrift som skulle underskrivas av parterna och förvaras ad acta. Punkt 5 i 1682 års revisionsstadga föreskrev att »komma parterna till förliknings sedan akterna äro inlevererade uti vår Rev, så konfirmeras förlikningen utav Oss». NRev:s protokoll ge flera goda exempel på åt parterna där kraftigt förmanades till godvillig uppgörelse.

Om förlikning på ett så sent stadium att målet redan börjat föredragas inför KM:t, hade Karl XI givit en resolution d. 4 mars 1695. Han uttalar däri sitt missnöje med att parter, »oaktat de förmaningar dem om förlikning av KM:ts JRev:s Deputerade föreställas, icke dess mindre uti deras egensinnighet till det yttersta framhärda och först då, när KM:t saken företagit, akterna sig föreläsa låtit samt parterna till muntligt förhör haft och när saken så vida är kommen att den rätt på slutet står, sedan HKM:t de så mycken möda och besvär förorsakat, sig då först angiva och utlåta att de förlikas eller ock saken deserera». Sådan senfärdig part skulle kunna få plikta pro t. l. och betala expenser i saken, lika fullt och icke mindre än om han därutinnan slut och dom avväntat — nämligen »så framt KM:t själv icke yttermera lämnar parterna den nåden eller föreställer dem att de måge förlikas» (Schm s. 1399; jfr p. 23 i 1695 års rättegångsprocess, Schm s. 1424).

Föreställningar till parterna om förlikning lät Karl XII ej alltför sällan göras. Men då parter sua sponte inför KM:t anmälte sin benägenhet till uppgörelse i godo, förspordes tvekan, icke om sådan senkommen förlikning kunde befria från böter pro t. l. och expenser, utan huruvida den alls borde tillåtas. Medan Heerdhielm stod och föredrog (målet Carlheim v. Lohe), »kom vaktmästaren in och gav honom vid handen att parterna ville sig förlika. Diskurrerades något därom och att sådant intet plägar tillåtas sedan saken varit framme och akterna blivit upplästa. *Gr. Wrangel*: deduktionerna voro ännu intet upplästa, kunde få lov att förlika sig om KM:t så nådigst behagar. *KM:t* samtyckte nådigst därtill och befallte Heerdhielm att stiga ut till parterna till att höra deras mening. *Heerdhielm* gick ut till

parterna och berättade vid han igen inkom att parterna vore sinnade sig att förlika och lära i und. skriftel:n därom inkomma» (4/7 98). Efter ett par dagar anmälte emellertid Heerdhielm att parterna ej kunnat komma överens, »emedan Lohe ville att Carlheim skulle eftergiva en sak som intet varit ännu hos KM:t in quæstione. KM:t frågade om han finge indraga sådant. *Heerdhielm*: han bör intet tala om något mer än det som här agerat är» (7/4). Å andra föredragningsdagen i målet mellan Rosenstiernas barn av första och andra kullen — om sex klagopunkter, av vilka fyra redan hunnit bli prövade — hade Lillienstedt just börjat med femte punkten; »men som parterna honom utkallade, så gick han till dem och, då han igen inkom, berättade att parterna sig angående denna saken [= femte klagopunkten] hade förenat. KM:t beviljade nådigst att det då må bliva därvid». Lillienstedt övergick så till den sjätte och sista klagopunkten. »Men som parterna sekreteraren igen utkallade och han, då han igen inkom, berättade att de sig om hela saken ville förlika, så hemställes KM:ts nådigste behag, sedan KM:t redan slutit i saken. Diskurrerades något härom, och kom i särdeles konsideration att saken är emellan fadern och barnen. KM:t beviljade nådigst att de må ingå förlikning med varannan.» Förlikning om redan prövade klagopunkter väckte sålunda starkare betänkligheter än förlikning om en punkt som ännu ej blivit föremål för något beslut. Parterna och deras fullmäktige fingo företräde och bekräftade sin önskan att förlikas. »KM:t befallte att de skulle uppsätta deras förlikningsskrift och den inleverera. En timme eller något därefter inkom deras förlikningsskrift och upplästes densamma att [redogörelse för innehållet och underskrifterna]. KM:t befallte att konfirmation däröver skall uppsättas» (29/11 98). Konfirmationens lydelse är ej känd.

Verkan av sen deserering, varom 1695 års resolution även handlade, diskuterades i ett par mål. En växelsak, som handelsman Wolter Peterson i Stockholm fullföljt från Dorpats HovR, blev på hans begäran förklarad för desert; fråga väcktes vad han borde betala i expenser till motparten, Schrutefeldt. »Gr. *Wallenstedt*: när saken kommit så vida att deduktionerna äro inlagda, så plägar expenser påläggas. Advokaten vill då hava sitt. *Heerdhielm*: Apiarius lärer intet hava gjort S:s deduktion under 100 rdr. KM:t plägar döma slika till 2, 3 à 500

dr smt expenser. *KM:t* resolverade att W. P. då skall betala till S. 500 dr smt expenser» (²/₁₁ 98). Avskedade bankokommissarien Ehrenfelt fick också, ehuru ej utan protest, deserera en av honom fullföljd sak mot banken. Expenser slapp han betala, men han dömdes att plikta pro t. l. Torsdagen d. 1 dec. 1698 gavs honom dilation till måndagen d. 5. Under lördagen d. 3 föredrogs en ansökan av honom om förlängt uppskov: han kunde ej bli färdig till måndagen och han ville hellre söka förnöja banken än oberedd träda fram inför *KM:t*. Lillienstedt gick två gånger ut och talade med honom, men någon förlängning fick han ej. Hela måndagen upptogs sedan av målet, som ändock ej hann föras till slut utan uppskötts till tisdagen. Lillienstedt berättade då att E. inlagt en supplik med begäran att få deserera saken eftersom han ville förnöja banken. Redan innan suppliken blivit uppläst, började diskussionen.

Gr. Piper: han kommer nu för sent, sedan *KM:t* haft saken före. *KM:t* haver i lögerdags låtit fråga honom om han ville deserera, men då haver han intet velat utan allenast begärt dilation.

KM:t: men deduktionerna äro ännu intet upplästa.

Gr. Piper: det är Högstsal. *KM:ts* reglemente att den, som vill deserera sin sak, skall det göra förrän saken företages.

Gr. Gyldenstolpe: detta är mer en förlikning än en desertion,¹ och står det uti *KM:ts* nåde.

Gr. Piper: *KM:t* är med denna saken redan en hel dag uppehållen, och haver E. föraktat den nåden som *KM:t* honom i lögerdags tillbudit; och är det emot *KM:ts* förordning.

Gr. Falkenberg: det är emot ordningen; vore bättre intet göra någon förordning, än att den intet efterkommas skulle.

KM:t: han kunde då få deserera saken, men ock böta 500 dr smt.

Gr. Piper hemställde *KM:t* underdånigst om det icke kunde bliva 200 dr till de fattige.

Lillienstedt uppläste nu suppliken, och det beslöts att den skulle kommuniceras »dem andra». Sedan några andra mål föredragits, omväxlande av Heerdhielm och Lillienstedt, meddelade Lillienstedt att bankofiskalen och en bankokommissarie sett suppliken och ej hade något emot att E. desererade saken och förnöjde banken. Lillienstedt upplyste, på kungens fråga, att det ej talades om expenser, och så vidtog åter ett resonemang mellan kungen och Piper om böterna:

¹ Ett klen argument, då ju förlikning och desertion voro underkastade samma regler.

KM:t: så skall E. då betala 500 dr smt till de fattige.

Gr. Piper: deduktionerna äro intet upplästa;¹ om det icke kunde bliva vid halvparten av böterna.

KM:t resolverade att det skall bliva därvid det E. må deserera saken och förnöja banken, men betala 500 dr till de fattiga.

Gr. Piper: så lärer det kunna komma till S. Ulricæ kyrka.

Lillienstedt påminte und. att ock resolution vore för Artillerikyrkan att den vid slika tillfällen må något bekomma.

Gr. Piper: när Ulricæ kyrka bliver färdig, så lärer Artilleribrädekyrkan intet mera behövas.² Men kanske E. torde hellre poursuivera aktionen än utgiva dessa böter.

KM:t befalle att sekret. Lillienstedt skulle honom det föreställa.

När sekret. Lillienstedt hade varit ute och talt med honom, kom han åter in igen och berättade att E. underdånigst beder det KM:t ville hava nåd med honom: han vore en fattig karl och hade intet annat visst än att han hade skäl att påstå, hade ock gjort ed därpå.

KM:t: det göra alla temerarie litigantes; det vore synd att kyrkan skulle mista. Resolverade fördenskull att det skall bliva vid HovR:ns dom av d. 19 juni sisl. år, men E. skall icke dess mindre för det han missbrukat KM:ts beneficium revisionis plikta med 500 dr smt till S. Ulricæ kyrka.

Deserering av en gratis inkommen revisions sak mot kamreren Hillebrand begärdes av kapardirektören Pierre Bax. »KM:t frågade vad denne Bax vore för en och vad hantering han hade. *Gr. Falkenberg*: han hade Sal. KM:ts kommission att kapra uti sista danska kriget och gjorde då goda priser och uppbragte dem en del till Göteborg dels annorstädes; havandes den namnkunnige kapten Johan Barth, som under Frankrike i detta kriget gjort så stora priser och förledet år överförde Prince Contij på Danziger redde, varit denne Baxes underhåvande och lärt mest av honom kaprande och seglation. *KM:t*:

¹ Kungen får av Piper igen sitt eget argument.

² Yttrandet förefaller egendomligt, då ju den förra kyrkan låg på Kungsholmen, den senare vid Artillerigården på Ladugårdslandet.

Frågan om kyrkornas inbördes företräde till böter hade tidigare diskuterats när i dom mellan assessorerna Simonson och Brehmer skulle stadgas vite för efter sättande av viss parterna ålagd förpliktelse. »*Heerdhielm*» frågade vad kyrka han införa skulle att vitet borde erläggas till. *Hovkanslern* berättade det uti Sal. KM:ts tid Kungsholms och Artillerikyrkan alltid finga alternative böterna för temerario litigio. *KM:t* frågade till vilken kyrka Simonsons sista böter föllo. *Svarades* Kungsholms. *Gr. Gyldestolpe*: nu faller ej något för temerario litigio och ovisst om vitet lär falla, ty om parterna fullgöra det som vitet är före satt försvinner det. Eljest har man ingen viss underrättelse vilkendera kyrkan de sista böterna bekom. Simonsons fick väl Kungsholms kyrkan, men det lär sedan vara åtskilliga gånger böter fallna, och vore bäst intet utsätta någor viss utan allenast ad pios usus eller ock ingenting nämna. *KM:t* fann gott att nämna uti resolutionen Ulricæ Eleonoræ kyrka» (1/8 98).

saken kan då bli desert efter han begärer» (14/12 98). Intet nämndes om vare sig expenser eller böter.

I p. 7 av den k. res., som d. 22 okt. 1670 gavs på revisionsdeputerades besvärspunkter, stadgas »att en lista på alla revisionsaker skall uppsättas, då HM:t vill förordna huru var och en sak successive skall upptagas och revideras, vid vilken lista deputati sig hålla skola, så vida KM:t icke för särdeles skäl någon annan förordning därutinnan att göra förorsakas» (Schm s. 605)¹ För Karl XII:s tid i rådet finnes icke någon sådan lista i behåll och protokollen omtala ej heller någon. Det är dock tydligt att kungen i förväg underrättats om åtminstone de viktigaste mål och ärenden som föredragandena hade eller borde ha i beredskap och att han var herre över föredragningsordningen. NRev:s protokoll d. 5 febr. 1698 innehåller att Heerdhielm »berättade KM:ts nådigste vilja² vara att saken emellan KM:ts ombudsman assess. Petter Franc och Horns stärbhus skall om måndag uti rådet företagas, och som hr sekr. Wattrang den under händer haft att referera och nu är opasslig, så visste hr sekr. intet huru han den kunde föredraga, emedan han 1:mo varit aktor uti saken och 2:do är han själv en kreditor,³ men ville likväl emellertid göra sig med den färdig.» Saken föredrogs d. 11 febr. av Heerdhielm (intet nämndes då om hans jävaktighet). Under en tillfällig paus i tvisten mellan Rosenstjernas arvingar (se ovan) »sade KM:t, att man nu kunde företaga den danska saken».⁴ Vissa invändningar gjordes: »Gr. Gyllenborg: det blir en benig sak som angår skånska förpantningar

¹ Dyliga listor hade uppgjorts redan dessförinnan. Man har t. ex. från 1660-talet en förteckning på »Revisionssaker färdiga att referera», en annan på »De saker som nu synas högnödiga att avhjälpas». Ytterligare må nämnas »Förteckning på de revisionsaker som oavdömde finnas d. 1 febr. 1670 och när de avdömde och resolverade äro» samt en av Karl XI egenhändigt ²⁹/₅ 74 underskriven förteckning med denna rubrik: »Det är KM:ts nåd. vilja och befallning att efterföljande revisions- och justitiesaker med forderligaste uti senaten skola revideras och avhjälpas, och det allt efter den ordning som de här nedanför äro uppsatta och antecknade i följe av den instruktion som i förledet är riksens råd given är.»

² Sammanhanget torde visa att de tre sista orden här beteckna ett kungens personliga beslut och icke äro en blott resolutionsfras (jfr den nu mer än 70-åriga skämtversen om revisionssekreteraren som »ofta såg, med en blick så klar, vad kungens nådiga vilja var»).

³ Å kronans vägnar gjordes anspråk på vissa lösören, testamenterade till fältmarskalken Bengt Horns arvingar. Anspråket var medgivet av överstelöjtnanten Christer Horn, men bestreds av dennes kreditorer och kautionister.

⁴ Kungen av Danmark hade till Otto v. Rantzau mot 2,344 rdr förpantat 15 hemman under Krapperup, vilka R. 1667 sålde till grevinnan Maria Sofia De la Gardie. Emellertid befanns att kronan vid förpantningen förbehållit sig vissa skatter

och lärar ankomma mycket på likvidationen; han ville skicka efter kammaren. *Gr. Bonde*: när den saken företages, så lärar han intet kunna sitta med, eftersom han vore däruti intresserad på sin hustrus vägnar.» Det blev som kungen bestämt. Vid ett par tillfällen gav kungen befallning om Holmströms föredragning: emedan han anmält sig att hava en hop kriminalsaker som ej tålde dröjsmål, skulle de föredragas som dagens första mål ($\frac{24}{3}$ 98; se ock $\frac{2}{5}$ 98). Under pågående session kunde till kungen göras hemställanden om föredragningsordningen. D. 4 april 1698 frågade Heerdhielm om saken mellan kommissarien Carlheim och Lohe kunde föredragas, »eftersom Carlheim för samma sak skull ligger här och försummar emellertid sin tjänst». Saken blev genast föredragen, enligt kungens befallning. D. 6 aug. 1698, då Seurman upphämtats ur arresten för att plädera i ett mål (rf 6), förekom vidare: »Hovkanslern berättade det Seurman vore fullmäktig uti en annan sak, som uti Rev vore utarbetad KM:t att föredragas, underdånigst förfrågandes huru härmed förhållas skulle, om densamma icke så länge kunde anstå och en annan i det stället företagas. *KM:t*: man kan andra saker så länge företaga till dess de 14 dagar äro förbi.» En liknande förfrågan gjordes d. 27 jan. 1700. Dansken Simonson hade just uppträtt i ett mål, och Lillienstedt frågade om en annan sak, där S. vore part, skulle företagas. »Men som redan så mycket var lidet på dagen att denna sak intet kunde fullkomligen bliva avgjord, så differerades densamma till härnäst, och befallte *KM:t* att nu criminalia och desslikes föredragas skulle.» Den åsyftade saken föredrogs d. 31 jan. som första ärende på dagen. Senare under året gjorde Simonson själv framställning om en saks föredragning. »Såsom sekreteraren Heerdhielm fick till sig en biljett, frågade *KM:t* vem den vore ifrån»; och Heerdhielm sade att den var ifrån S., som anhöll att hans sak mot Brehmer måtte förekomma ($\frac{20}{3}$). Något svar på denna anhållan gavs icke, men saken föredrogs d. 31 mars. Det hände även att en av rådets medlemmar kom med önskemål. »*Gr. Piper* talte om en sak som kamreraren Adlersten hade, att som han nu kommer till att resa uti *KM:ts* ärende, bad han att

(sedermera sammanslagna till terminskatten). Dessa blevo ej erlagda, och det oguldna växte till ett belopp som t. o. m. översteg panteskillingen. Hemmanen reducerades och grevinnans arvingar (bland dem Gyllenstierna och Bonde) pretenderade eviktion av R:s arvingar. De svenska arvingarnes talan blev i det stora hela bifallen ($\frac{29}{11}$ 98).

samma sak måtte föredragas. *Heerdhielm* sade sig nu intet hava dessa dokumenter vid handen. *KM:t* befalle att de härnäst vid första konferens måge föredragas» (28/3 98).¹

I 1669 års instruktion för NRev gåvos ganska utförliga bestämmelser om föredragningspromemorian, relationen (se min skrift Om föredragning s. 15 f.). I praktiken kom relationen att, efter en rubrik med parternas namn och en summarisk karakteristik av tvisten, innehålla kronologiskt ordnade data, med ett kort angivande för vart av dem vad som då hände och en hänvisning till det blad i akten, där om händelsen kunde vidare läsas. Som exempel må följande tjäna:

Extrakt² uti revisionssaken emellan stallmästaren Esbjörn Reuter-
crantz och assessoren Jona Haag uppå de grevl. Oxenstierniska ar-
vingars vägnar angående en quæstion om stallmästarens pretention
uppå dess frus Maria Cronbergs vägnar är av den beskaiffenhet att
den som en oförvandlad barnepenning må kunna de grevl. Oxen-
stierniska arvingars lagfarna rätt uti framledne Börje Cronbergs
efterlämnade gård Hanstavik betaga och dem ifrån samma gård och
gods utestänga, vilken saks beskaiffenhet efter tidens förlopp utdra-
gen är som följer:

A:o 1663 d. 2 november haver greve Ture Oxenstierna lånt till kam-
marrådet Drakenhielm och räntmästaren Cronberg en summa pengar
av 6,000 R emot 8 pro cento intresse, pantsättandes däremot all deras
egendom i löst och fast såväl i städerna som på landet så mycket
därpå kan löpa, vilken obligation skulle vara så kraftig som vore hon
in foro competenti intecknad, pag. 8 vol. n:o I.

Denna skuld är prolongerad intill år 1669 pag. 9, 10, 11 och år-
ligen intresse därpå betalt.

A:o 1674 d. 30 december har Gideon Gyllenclo uppå sin frus
Maria Cronbergs möderne antagit — — —

I målet mellan Rosenstiernas barn av första och andra kullen,
där av ett flertal i HovR:n prövade frågor blott några voro
fullföljda, ansåg Lillienstedt sig böra, innan han uppläste sin
relation, ge ett försvar för dess avfattning. Han sade sig, »till
att intet förlora tiden, hava uti sin relation anfört allenast de
dokumenter, som angå de punkter vilka äro in quæstione. *Gr.*
Gyldenstolpe: det vore intet heller mera nödigt». *Heerdhielm*
hade att föredraga revisionsmålet mellan Christina Redelia, i pro-

¹ Karl XI frågade ofta vid sessionens början »vad för en revisionssak nu vore att
företaga».

² Vanligare var nog benämningen Relation. I ett besvärsmål 31/5 98 uppläste
Heerdhielm »en av sig uppsatt rotulum actorum». D. 19/8 99 såges att *Holmström*
»föredrog följande criminalia, uppläsandes extrakterna».

tokollen karakteriserad som »ett mycket argstint kvinnfolk», och hennes fränskilda man gulldragaren Archenholtz, ang. upprättande av inventarium över deras bo. De hade länge levat i svår oenighet, bl. a. hade hustrun beskyllt mannen för hor och försök att fördriva hennes foster. Heerdhielm anförde: »angående hennes missfödsel och deras slagsmål äro så vidlyftiga rannsakingar hållna att om de skulle uppläsa, så skulle KM:t intet hinna med denna sak varken i dag eller i morgon, och kommer det intet heller egenteligen till denna quæstion. Han hade gjort ett kort extrakt av samma rannsaking. *KM:t* befallte att det skulle uppläsa» (9/11 98).¹

Vid det muntliga föredraget ha åhörarna säkerligen, före handlingarnas uppläsning »efter tidens förlopp», i regeln fått en fylligare exposé av saken än den som relationens rubrik erbjöd.² Ganska typiskt torde vara ett arbetssätt sådant som följande, i protokollet d. 2 nov. 1698 skildrade. »Heerdhielm berättade att en revisionssak vore inkommen emellan» två handelsmän, Callman och Linman. Det omnämndes att C. pretenderar 45,000 dr jämte expenser och skadestånd för det L. hindrat honom att få betalning för en fordran hos fru Catharina Kyhle. Efter denna, förmodligen enligt relationsrubriken gjorda anteckning, heter det: »Saken hänger så tillhoppa att fru Catharina Kyhle varit skyldig till C. en summa» o. s. v. — en så klargörande redovisning för målet att Falkenberg kunde antyda att L. begått mened och Wallenstedt »tyckte det vara en mycket grov sak». Först härpå följer: »Heerdhielm sade sig hava uppsatt en relation om sakens sammanhang, om KM:t skulle behaga låta sig den föreläsa. *KM:t* befallte att den uppläsa skulle. Heerdhielm uppläste av relationen att» o. s. v. (liknande 17/2 98, rf 3).

Det nyss sagda visar att den goda maximen »avbryt inte föredraganden» saknade obetingad giltighet. Diskussion började ofta på ett mycket tidigt stadium, och man kan få bevittna att under

¹ »KM:t frågade efter rannsakingen att hon måtte uppläsa» heter det i prot. 10/2 99 om det ofullbordade blodskamsbrottet (ovan s. 72). Lillienstedt »sade den samma ej fullkomlig vara tillstädes» — ett svar mot vilket icke någon synes ha reagerat.

² D. 3/12 96, då Watrang »uppläste den av sig författade relation», kritiserades hans föredragning av Stenbock (den främste i rådet, Karl XI ej närvarande) som yttrade: »om man ej företoge så många dokumenters uppläsande förr än man först väl fick inhämta quæstion, vilken oförgripligen mig tyckes denna vara» etc.

uppläsningen av »allegerade dokumenter» så gott som vart och ett ingående dryftats innan det nästa avhöres.

För Karl XI:s tid uppger Fahlcrantz att revisionssekreterarnes relationer »kommunicerades parterna för att, efter nödiga påminnelser av dem, jämväl av dem undertecknas» (s. 537). De författningar han åberopar till stöd för sin uppgift innehålla dock ej något om dylik kommunikation. Däremot var enligt k. res. d. 22 okt. 1670 endera eller bägge parterna lovgivet att, om så äskades, läsa relationen och göra en nödig påminnelse där något essentiellt vore förbigånget (Schm s. 604), men något spår av att det givna lovet begagnats under de år, som här äro i fråga, har jag ej sett. Det kan anmärkas att relationernas författande synes ha i viss utsträckning anförtrotts åt underordnade. Enligt ett NRev:s protokoll d. 9 sept. 1697 blev kanslisten Nyman »av hr hovkanslern åtvarnad att vid relationernas uppsättande se sig väl före och icke inmänga den ena parten i st. f. den andra, på det att [han] uti framtiden därigenom icke skulle försaka någon irring, förmanandes honom så laga att relationerna alltid äro konformt med akterna».

Under föredragningen kunde revisionssekreteraren få protokollförda direktiv om dess verkställande. Wattrang frågade om han skulle uppläsa de vota som avgivits av assessorerna i HovR:n, men det tycktes vara onödigt »efter de alla varit ense» (rf 3; liknande ¹⁰/₁₁ 98, Hillebold \cdot / Rung).¹ Han kunde också själv motivera sitt föredragnings sätt. När Lillienstedt i det Rosenstiernska målet hunnit fram till hovrättsdomen med alla de många tvistepunkterna yttrade han att »fast de nu intet äro alla in quæstione, ville han dem dock uppläsa, på det man må se sammanhanget av det som tvistas om».

Det sista momentet i föredragningen, och kanske det tråkigaste, var deduktionernas uppläsning. Heerdhielm påminte en

¹ Från supplikationssaker må antecknas två fall. Wattrang föredrog den avsatte häradshövdingen Lagerqvists supplik att hans sak mot Heerdhielm måtte av KM:t nädigst upptagas och föredragas av Polus. Sedan Heerdhielm företrätt och svarat på suppliken, förekom vidare: »Wattrang sade att suppliken blivit remitterad till Heerdhielm sig däröver att förklara, frågade om dess förklaring skulle uppläsas. Vilket tycktes vara onödigt eftersom han sig själv muntligen förklarar och lärar dess skriftliga vara av samma innehåll» (¹⁷/₃ 98). Lillienstedt ville i målet mellan landshövding Lindhielm och hans styvborn uppläsa hans och hustruns testamenten, »men fanns ej av nöden vara, emedan de såsom andra reciproca testamenten lära vara inrättade, de ock sedermera hävna igenom den upprättade transaktion» (⁴/₃ 99).

gång att parterna inte skulle få skriva på mer än ett ark,¹ och nu förelåg en deduktion på fyra ark, tämligen compresse skriven. »*KM:t* frågade huru de komma till att göra således emot ordningen. *Gr. Falkenberg*: Högstsal. *KM:t* haver det så tillåtit.» Det talades om att förbud borde stadgas mot att i deduktionerna införa onödiga saker och föreskrift ges om deduktionernas längd. Heerdhielm befalltes att »uppsätta en förordning därom och slikt mera» ($\frac{7}{4}$ 98, Carlheim v. Lohe), men det tyckes ha stannat vid befallningen. Emellertid tillät man sig understundom den lättnad att blott ena sidans deduktion lästes. Sålunda blev i målet mellan assessoren Johan Ehrenkrok och krigskommissarien Brants arvingar endast de senares deduktion föredragen, sedan Falkenberg erinrat »det uti Sal. *KM:ts* tid esomoftast skedde att allenast den partens deduktion som tycktes tappa saken upplästes, och Ehrenkroks skäl vore nu av akten så väl edocerade att föga av nöden var dess deduktion att läsa» ($\frac{27}{5}$ 98). Denna uppgift om praxis under Sal. *KM:ts* tid fick kungen i ett annat mål höra bestyrkas av Wallenstedt ($\frac{5}{8}$ 98) och i ett ännu senare, mellan arvingarna till befallningsmannen Börjesson och till assessoren Pauli, tog han utan någon påminnelse bruket i akt: »*KM:t* befallte, om deduktionerna vore vidlyftiga, allenast Paulis arvingars uppläsas skulle, emedan saken å änkornas eller Börjessons arvingars sida fanns vara klar och rättvis och de mycket hava lidit» ($\frac{9}{12}$ 98). Det blev sådan ensidig uppläsning. I ett mål, där blott sökanden var tillstädes (Bil. 2) anförde Heerdhielm, utan någons protest: »som vederparten intet är här, så plägar intet gärna den ena deduktionen allena uppläsas.»

Fahlcrantz säger att man av några rådsprotokoll från Karl XI:s tid får det intryck, att av de båda revisionssekreterarne vardera speciellt bevakade en parts intresse och tillsåg att hans synpunkt ej avglömdes. Frågan anbefalles av Fahlcrantz till framtida forsknings närmare beaktande (s. 538 f.). Vid den genomgång av rådsprotokoll, som jag för detta arbete företagit, har jag med bästa vilja ej kunnat mer än i ett enda mål finna en tillstymmelse till att den icke föredragande sekreteraren velat framhålla någon omständighet som han tyckt föredraganden hava gått förbi. I det Reutercrantziska målet (rf 3), som föredrogs av Wattrang och där R. och hans fru Maria icke hade

¹ Rätteligen »på ett eller halvt annat ark», Schm s. 604 p. 2.

stora sympatier, yttrade Wallenstedt plötsligt, till stöd för deras anspråk, att »Heerdhielm berättar att Maria nekar till sin hand på förra kvittenset». Tydligt har Heerdhielm viskat härom till Wallenstedt. Sedermera under diskussionen gjorde Heerdhielm ett inlägg, såsom det vill synas i syfte att framhålla det behjärtansvärda i R:s talan: han anmärkte att Marias förre man, Gyldenklou, såsom hennes moderne »pretenderade 70,000, men lät betinga det till 40,000, och hade dubbel skada, först att han låtit stå dem inne och sedan att han låtit falla 30,000 rdr».

När föredragningen var slutad vidtog den muntliga konferensen. Till denna inkommo ofta såväl parterna personligen som deras fullmäktige. De fingo till en början mottaga en erinran om att ej upprepa vad som redan i skrift andragits, en erinran som i regeln gavs av den äldste i rådet men någon gång av annan ledamot och i två fall av kungen själv. I båda dessa fall satt Gyldenstolpe främst bland rådsherrarna.¹ Ena gången (16/4 98) heter det: »*KM:t* gav dem nådeligen att förstå det domarna med deras inlagda deduktioner och andra dokumenter vore upplästa; om de något mera hade att påminna?» Andra gången: »*KM:t* frågade om parterna något mera muntligen hade att förebringa än de uti sina skrifter anfört hava» (5/8 98). Från parternas sida inleddes konferensen med und. tacksägelser för nåden att bliva hörda.

Kungens sist citerade fras betonade att konferensen skulle vara muntlig. I res. d. 9 april 1695 som det är roande att läsa (Schm s. 1403 el. Fahlerantz s. 539) hade Karl XI uttryckt sitt misshag över att parter inlägga korta deduktioner men sedan vid den muntliga konferensen från papperet uppläsa vidlyftiga memorialer, och han stadgade att sådana memorialer ej vidare vore tillåtna. Detta förbud upprätthölls ännu under början av Karl XII:s regeringstid. Barbara Lammers producerade ett memorial att uppläsa i st. f. muntlig konferens, emedan hon vore en enfaldig kvinnsperson och ej så van att processa som motpartens fullmäktig; men denne protesterade, det vore en ting emot processen och extra acta; och det tillsades Barbara att taga sitt memorial tillbakars, emedan hennes deduktion och därvid allegerade dokumenter nog samt antyde sakens sammanhang

¹ I ett annat fall frågade Gyldenstolpe »å *KM:ts* vägnar» om parterna mera hade att påminna än in actis infört är (9/12 98).

(¹⁶/₄ 98). Simonson bad att få uppläsa ett memorial, emedan han ingen advokat hade och ej själv var så förfaren i svenska lagen att han kunde svara emot Brehmers slughet. B. protesterade högeligen häremot, emedan sådant directe lopp emot KM:ts förordning om slika memorialer och S. redan för lång tid sedan berömt sig av att han väl ville stå och svara ändå de bästa advokater. S. vidhöll påståendet att få uppläsa sitt memorial som han uti handen hade, men blev »tillsagd att innehålla med sitt memorial och rätta sig i detta mål efter k. förordningen» (³¹/₅ 98). Blott några månader därefter tilläts dock sådan uppläsning (rf 6), och d. 8 nov. 1698 fick assessorn Axel Fleming uppläsa ett memorial ehuru motiveringen, som denne lagfarne part åberopade för bifall till sin begäran, sammanföll med det av KM:t anförda skälet för avslag å den enfaldiga Barbaras.¹ Ja, även en sådan persona ingrata som Simonson fick, när han i jan. 1700 uppträdde såsom fullmäktig för danska kronan, vid konferensen betjäna sig av skrift.² Karl XII kan alltså ej helt fritagas från skuld i att de muntliga förhören, med bibehållande av sitt namn, urartade till stum pappersinlämning.

Någon egentlig ledning av förhören kan knappast spåras; väl kunde såväl föredraganden som ledamöterna framställa frågor, men väsentligen bestod konferensen i en spontal plädering av parterna eller deras advokater. Helt undantagsvis ser man ett sådant direktiv som då Gyldenstolpe, när Lars Fincke-Stiernstedt upprepade en redan i NRev gjord invändning i en rättgångsfråga, »befallte det »Stiernstedt ville gå till själva merita» (⁴/₂ 98; G. var för dagen den tredje i rådet uppifrån). De tvistande yttrade sig fritt ur hjärtat och ordbytet kunde bli ganska

¹ »Axel Fleming sade alla sina skäl vara in actis et deductione andragna och fördenskull underdånigst anhöll det måtte honom i nåde efterlätas ett kort memorial i st. f. muntlig konferens att insinuera, framgivandes detsamma. KM:t befalle att han detsamma skulle uppläsa. Albin Möller [= motsidans fullmäktig] gjorde en und. påminnelse om förordningen ang. memorialer och att ej efterlätas måtte F. att inkomma med några flera skrifter än vanligt plägar vara, nämligen med en skrift bestående i sakens deduktion. Fleming uppläste efter befallning sitt memorial som det här ord ifrån ord annekterat finnes» (originalet, 3 tätskrivna foliosidor, är bilagt protokollet).

² »Simonson berättade att kontraparten hade uti Rev föreställt och begärt att han skulle med det danska språket hålla inne och tala svenska. Han hade tillförene fört sitt tal inför KM:t och dess högstsäl. hr fader såväl som alla rätter, och hade han intet hört någon klaga det de honom intet förstätt. Men icke desto mindre, att göra honom nöje och föra sitt tal förstaeligare, så hade han uppsatt ett litet memorial och ville därefter föra sitt tal. Uppläste sedan av samma memorial att han o. s. v. (²³/₁ 00).

hett, om också protokollisten ej haft skäl till en sådan anteckning som skedde en gång på Karl XI:s tid ($\frac{2}{6}$ 85): »Här utföllo bägge parters fullmäktige i sådan ordväxling, att ingen kunde förstå väl, mindre fatta deras tal» (Fahlcrantz s. 518). Stundom hördes till upplysning personer som redan vid domstolarna företrätt i målet eller eljest därom ägde kunskap (t. ex. ena partens bokhållare, $\frac{7}{4}$ 98). Endast högst sällan sade kungen själv något under förhöret. Efteråt kunde han därtill anknyta en reflexion, såsom när han i en sak, där å vardera sidan hållits blott ett litet anförande, belåten anmärkte: »det var en kort konferens», vartill Wrede — som denna enda dag satt främst i rådet — svarade: »deduktionerna voro så mycket vidlyftigare» ($\frac{22}{11}$ 98).¹

Förhöret skedde ibland i repriser. I målet mellan Rosenstiernas barn av första och andra kullen berättade Gyldenstolpe »att när någon sak av åtskilliga punkter förehas, så plåga parterna inkallas och höras vid var punkt, som det ock således uti Högstsal. KM:ts tid skedde; hemställte KM:t nädigste behag om det icke nu kunde ske lika så. KM:t approberade det samma» ($\frac{28}{11}$ 98). Upprepad kommunikation mellan rådkammaren och förmaket kunde också taga formen av att föredraganden fick träda ut att söka bringa parterna till förlikning eller eljest göra dem frågor eller parterna skickade vaktmästaren in med något bud till föredraganden.

När konferensen slutat, kunde diskussionen ånyo taga vid innan målet prövades. Enligt 1669 års instruktion borde en preliminär prövning företagas av NRev; den skulle avge ett betänkande, sitt und. sentiment. Huru detta skedde under instruktionens första år kan ses av NRev:s protokoll. D. 22 okt. 1670 gjordes ett fåfängt försök att bringa en part till förlikning, han »bad att honom måtte vederfaras rätt och saken komma inför KM:t. Tog avträde. Och blev sedan resolverat och avdömt att för de skäl, kontrakter och dokumenter in actis finnas, samt parternas muntliga och skriftliga förebringanden, finner KM:t skäligt att approbera och gilla HovR:ns i Dorpat i denna sak avsågda dom, härefter parterna skola sig rätta». Fem dagar se-

¹ Parter voro överstelöjtn. Nils Djurklou å sin frus vägnar och handelsm. Claes Wilkens; tvisten gällde om frun såsom bördeman eller W. såsom förläggare ägde företräde till inlösen av Silbovalls masugn (under Färna bruk), som för resterande tiondejärn blivit KM:t och kronan tillerkänd. W. vann även hos KM:t.

nare förehades en e. o. revisionssak från Riga. Vad häröver blev resolverat anges utan domskäl, men omedelbart följer ett betänkande med denna uppställning; »Deputatorum und. sentiment varuppå de sin resolution funderat hava, näml. ehuru väl — —; likväl emedan — —, så kunna de deputerade underdånigst oförgripligen intet se, huru» o. s. v. Emellertid, när Karl XII uppsteg på tronen hade betänkandena kommit ur bruk. När detta inträffat och om något kungligt beslut därom givits är icke bekant. Av Fahlerantz' anteckningar ur 1685 års rådsprotokoll framgår dock att domstolen redan då ej hänförde sig till något betänkande.

Formlig votering, fortskridande från den yttersta till den främste i rådet och med kungen som siste man, förekom regelmässigt blott i revisionsmål.¹ Övergången från fri diskussion till omröstning markeras ofta i protokollet genom rubriken »Voterades» på särskild rad; i verkligheten torde det skett genom att förstvoteranden reste sig från sin stol: »Gr. Piper [= den yngste] stod upp att säga i und. sin mening» (rf 11).² Någon gång voterades i etapper, såsom då Heerdhielm å andra föredragningsdagen i ett mål, efter partsförhöret, »sade sig hava extraherat några punkter som lära härvid komma att decideras» (²³/₅ 98, fem punkter som en var blir föremål för särskild votering och resolution).

Ehuru åtminstone de juridiskt skolade bland de k. råden gärna hade en var sin särskilda motivering, kommo regelmässigt alla råden till samma slut i huvudsaken. Jag skulle tro att från regeln ges blott två undantag: ett mål (rf 1) vari Dahlbergh fann de övrigas juridik alltför mycket stridande mot sund rättskänsla, och ett (Bil. 1) där bröderna Wachtmeister fronderade. Om Mellins tveksamhet i votering är förut talat (s. 8). Mer överraskande är den reservation med vilken Stålarms en gång inledde sitt votum: »Såvitt han kunnat fatta denna vidlyftiga quæstionen av diskursen» (²¹/₂ 98; jfr Calonius: »så vitt han av de upplästa handlingarna hunnit fatta»).

Vad kungen angår hände det aldrig att han underkände den mening som vid rådets omröstning i huvudsaken segrat. Ytterst sällan gav han såsom i rf 1 något skäl för sitt beslut. I ett

¹ Om voteringar i supplikationssaker se XI.

² Att föredraganden alltid talade stående torde kunna tagas för givet.

mål vari Falkenberg yttrat att lagen är klar och han [= fänrik Penderick] bör njuta den tillgodo, heter det att »KM:t fann ock skäligt att han njuter lag till godo» (19/5 98). Men vanligast är nog att kungen liksom blott konstaterar resultatet av rådens votering med ett »det blir då vid hovrättsdomen» eller dylikt. Stundom yttrar han sig ej alls i huvudsaken, utan man får sluta sig till hans instämmande i de övrigas mening av vad han säger om expenser eller plikt pro t. l. (t. ex. rf 7). Det hände också att i en revisionssak resolverades som i ett vanligt brottmål, utan formlig votering (rf 14), liksom även att en revisionssak avgjordes »enhälleligen» (Börjesson ./ Pauli).¹

Efter huvudsakens avgörande dryftades frågan om expenser, kanske också om näpst pro t. l. (se XIII). Någon votering skedde ej, men kungen visade nu ofta större livaktighet än tidigare under målet och kunde ganska onådigt upptaga erinringar som gjordes mot hans mening. Ej sällan kvittades expenserna. I ett mål påpekade Heerdhielm att den hos KM:t tappande parten hade »HovR:ns dom för sig. KM:t: de andra hava LantR:ns dom för sig. Gr. Piper: det plägar alltid gå compensatis expensis när domarna falla så olika» (23/5 98; det blev kvittning).² Då expenser utdömdes skedde det förmodligen alltid efter nedprutning. I målet Carlheim ./ Lohe skulle den senare betala expenser och från rådets sida hemställdes »om de icke kunde modereras till 200 dr smt. KM:t frågade om icke

¹ I brottmål kan man finna att samstämmighet mellan råden uttryckligen anges som motivet till KM:ts resolution. I mål mellan åklagaren och Peter de Flons änka om tullförnållning som mannen skulle begått, anförde änkan att dokumenterna förstörts i slottsbranden, vartill åklagaren genmålte att det fanns kopior. Stenbock yttrade: han kunde intet döma på kopier, emedan han på sitt samvete intet kunde erkänna kopier så goda som originaler, emedan vid de saker, som i KM:ts Rev upptagas, alltid akterna böra vara rena, intet makulerade eller raderade utan aldeles perfekta. Och som i mörka saker alltid är bättre att fria än fälla, så kunde han intet understå sig att döma i sådan sak därest inga originaldokument äro. Han hade fuller mycket hört talas om saken, men kunde intet annat presumera än att de som suttit över saken i KammarK:io, som äro vackre män och intet pläga klema med någon, lära hava densamma noga genomsett och skärskådat och att de, där de funnit något, den intet lära hava nederlagt. Och som ingen av k. råden därvid något hade att påminna, resolverade KM:t att saken skall upphävas» o. s. v. (11/2 98). Se ock i XII, resning i brottmål. I Spiringska målet (ovan s. 14) framhöll Falkenberg angelägenheten av att still protokollet fördes att vi allesammans äro därom [= om Spiringska arvingarnes befrielse] enige och KM:t detsamma också i nåde bifaller».

² I 1681 års revisionsstadga p. 5 (Schm s. 734) säges »att den som i förra instantierna vunnit, men uti vår Rev kommer att succumbra och förlora, bör vara friad att erlægga expenser». I målet Huber ./ Malm återopade dock Heerdhielm att Ernst Creutz, som vunnit i alla instanser men tappade inför KM:t, måst utlægga 300 dr smt i expenser (7/11 98). I samma mål räknade Heerdhielm på Hubers expenser

expenserna skulle sättas något högre, han begärer 500 dr smt. *Gr. Wallenstedt*: de begära ofta mycket stora expenser, men pläga sällan få mera än $\frac{1}{3}$ emot själva huvudsaken.» I detta mål uppgick huvudsaken till mer än tre gånger 500 dr smt (näml, 1,900 dr smt) men kungen resolverade att Lohe skulle betala 200 dr smt. En svarandepart, Wieck, pretenderade expenser med mer än 700 rdr. »*Gr. Gyllenborg* nämnde 3 à 400 dr smt. *Gr. Gyldenstolpe* höll före vara nog 200 dr smt, emedan den ena vederparten är en fattig änka. *KM:t* biföll i nåder det-samma» ($\frac{5}{8}$ 98). D. 17 aug. 1699 ogillades fru v. Groothusens talan mot lantrichter v. Swanenbergh, som legat i Stockholm allt sedan juni och i sin expensräkning uppfört tillhoppa 870 rdr. Sedan kungen resolverat att S. skulle bestås 600 rdr eller 1,200 dr smt, yttrade Piper, som tydligen fann beloppet exceptionellt högt: »det vore väl kunde tjäna andra till exempel».

I fråga om expenser kan man iakttaga att kungens resone-mang utvecklats sig från lekmannamässighet till en mera juridisk läggning. Då han julafton 1697 skulle efter Stenbocks invit bestämman i kostnadsfrågan, resolverade han att det bliver compensatis expensis och gjorde det med den motivering att »när Falkenberg betalar Spensen [d. v. s. i huvudsaken], så lärer han intet hinna med mer att betala.» Annorlunda i aug. året därpå. Den förlorande parten slapp böter pro t. l., emedan han var fattig och hade intet att betala med, men expenser utdömdes till vederparten och detta trots invändningar från rådets sida. »Är där intet att taga, så får han heller intet», var kungens reflexion, värdig en gammal tränad domare (rf 1 och 8).

Omedelbart efter sakens avgörande hade föredraganden att uppsätta och till justering uppläsa domskonceptet.¹ Uppsättningen var i regel en enkel sak, ty domen fick ej innehålla någon motivering, men någon gång kunde avfattningen bli föremål för särskilt beslut ($\frac{31}{1}$ 00, målet om skeppet *Fortuna*), och om den tog någon stund i anspråk fick den andre revisionssekreteraren

att han utlöst akten, 36 ark lång, »som strax gör 36 dr smt.» Part utverkade någon gång befrielse från utlösen i det *KM:t* gav order till *HovR:n* att insända *acta in originali* (t. ex. $\frac{17}{1}$ 00, riddarhusfiskalen *Hylteen*). — Då *Apiarius* en gång var fullmäktig för part som tycktes hava en sjuk sak, yttrade *Karl XI:* »jag undrar med vad samvete *Apiarius* haver kunna göra sitt juramentum calumniæ när han funnit saken vara av dessa omständigheter. Men jag haver märkt att, både han och *Falkenklo*, de alltid tagit sig an de saker som tvenne domar varit före» ($\frac{27}{10}$ 96).

¹ Huru som kungen en gång själv föreskrev expeditionssättet, se rf 12.

föredraga medan man avbidade justeringen. Efter denna inkallades parterna och fingo för öppna dörrar (rf 2) höra domen uppläsas av föredraganden. Om emellertid det fanns nödigt att sända efter slottsfogden, emedan någon av de utanför rådkammaren väntande borde mista sin frihet, så dröjdes med domens avsäggande, kanske också med dess justering, tills slottsfogden med vakten kommit upp. Ej heller under denna väntetid pauserades, utan man lyssnade till ny föredragning.¹ Efter domens avhörande framfördes i växlande ordalag tacksägelse för en högrättvis dom, om icke från båda parternas sida så åtminstone från den vinnandes. Grannast uttryckte sig nog v. Swanenbergh. När han fick höra att han vunnit i huvudsaken och till på köpet fått expenser med 1,200 dr, framförde han den önskan »att den högste Guden ville styrka KM:ts höga tron och rättvisa samt så välsigna HKM:t, att på dess tron aldrig må felas arvingar till sina undersåtars huggnad och tröst.»²

I rubriken till den skriftliga domen (»KM:ts sentens och dom») sades under Karl XI:s tid att domen var »given i rådkammaren på Stockholms slott.» I st. f. de sist citerade orden brukades under den tid då Karl XII dömde i rådet »avsagd i Stockholm», till dess under jan. 1700 infördes frasen »avsagd i rådsalen på KM:ts Palais i Stockholm».

Att det urval av rättsfall som nu följer är i viss mån godtyckligt, skall villigt erkännas. Säkerligen kunde mer än en här förbigången revisionssak varit förtjänt att refereras, kanske enligt någras mening i högre grad än en eller annan av de medtagna. Blott med tvekan har jag sålunda lämnat å sido målen mellan danske assessorn Hans Nilssons änka och hovminiatören Been, om bättre rätt till vissa pannor i Andrarums alunbruk (2¹/₂ 98) och mellan borgaren i Riga Johan Hillebold och skepparen Rung d. ä:s stärbhus, rörande det av R. förda skeppet

¹ Se till det nu sagda¹⁷/₈₉₉ (Groothusen./ Swanenbergh) och¹¹/₁₁ 98 (Stiernstedt ./ Sternel).

² Protokollen från Karl XI:s sista tid berätta: ²⁵/₉ 94 att Furubom tackade å sin principals vägnar »för en nådig och högrättvis dom, önskandes över KM:t och hela det kongliga huset av Gud den aldrahögste allsköns välsignelse och högkonglig välgång», och ¹¹/₁₁ 96, då för trenne parter upplästes en dom om flera tvistepunkter, att »vid var punkts slut bugade de sig ömse, men efter domens slut tackade de allesammans högt för en nådig och högrättvis dom».

Pelikanens strandning ($^{20/11}$ 98)¹ samt en »efter KM:ts allmänna förordning d. 5 febr. 1697 inkommen revisionssak» ang. vittnesförhör uti en i Åbo HovR anhängig tvist mellan änkan Margreta Lambertsdotter och studenten Jacob Hodenius, vilken mot Margretas bestridande vunnit RR:ns dom på att han var med henne trolovad ($^{11/4}$ 98)² — andra att förtiga.

1. *Vice presidenten Henrik Falkenberg* ./. *översten Jakob Spens* ang. krav på grund av skuldebrev, m. m.

Den första justitiesession vid vilken kungen presiderade upptogs helt av detta mål.

F:s svärfar kammarrådet Gustaf Persson (Natt och Dag) hade till S. utfärdat en obligation, vari han förband sig att betala 85,000 dr kmt jämte ränta och för skulden pantsatte sin gård Haga. Obligationen, som också var försedd med borgen av G. P:s båda söner, intecknades i Haga 1685, och d. 1 mars 1686 utarrenderade G. P. gården till S. på fyra års tid. Sedan emellertid gården förklarats för barnens moderne, köpte F. d. 5 mars 1687 svågrarnas andelar för 89,139 dr kmt, vilken köpeskilling likviderades så, att F. betalade 4,139 dr kontant och lämnade svågrarna en revers av innehåll att han skulle till S. betala skulden å 85,000 dr. Denna revers blev av svågrarna transporterad å S. En uppgörelse direkt mellan F. och S. skedde därpå d. 9 april 1688: F. förband sig att till S. erlægga de 85,000 (24,000 avbetalades genast), varemot S. tillställde F. såväl G. P:s obligation, transporterad å F., som F:s egen revers till svågrarna; S. avstod vidare från arrendet, och gården tillträdde av F. Även denna F:s förbindelse intecknades i Haga. Så slog ödet till: d. 23 nov. 1695 blev dömt att Haga skulle för viss G. P:s gäld hemfalla till KM:t och kronan.

¹ Vid strandningen fick R. sätta livet till och H., som var passagerare, »tog disposition» av skeppet. I målet voro två frågor: om icke H. borde göra redo och räkning för sin disposition och samma räkning besvärja, och om H. borde ha satisfaktion för det R:s arvingar frågat efter hur deras man och fader omkommit.

² I saken förelåg en desertionsanledning. Heerdhielm anmälte att parterna uti sådana mål som angå vittnessaker ej äga »mer än halv så lång tid att inkomma» och att Margreta således inkommit 3 veckor för sent; hon skyllde på att hon först varit arresterad hemma till dess hon avvittrat sina barn och sedan ej kunnat komma över Ålandshav. »KM:t befalle att saken skulle refereras, frågade om intet studenten vore här. *Heerdhielm*: han vore så fattig att han för fattigdom skull intet kunnat resa hit över». Margreta inkallades i rådet och fick höra uppläsa att HovR:ns resgillades.

Twist uppstod mellan S och F.: den förre yrkade att utfå vad å F:s förbindelse vore oguldet, F. ville ha åter vad han betalt till S. Svea HovR dömde så, att S. skulle i första hand söka kautionisterna, svågrarna, och äga av F. utfå blott vad hos dem bruste ($\frac{5}{6}$ 97). Å ömse sidor söktes revision.

Målet hann ej slutbehandlas första föredragningsdagen utan differerades till den nästa, själva julafton. Under hela första dagens session satt kungen tyst, men ett yttrande av honom redovisas dock i den dagens protokoll: »Sedan KM:t var uppstånden från bordet, befällte HM:t att parterna kunde förhållas det man intet kunde veta huru saken torde avlöpa och att den som det träffade kunde bliva ruinerad, och att fördens skull väl skulle vara om de sig kunde förlika; vilket hovkansleren Bergenhielm och sekreteraren Heerdhielm sade skola ske, men fruktade att de vore allt för långt från varann till att komma till förlikning.»¹

Att det första yttrande, som kungen efter regeringsmaktens övertagande fällde såsom högste domare, sålunda avsåg att bringa tvistande till uppgörelse i godo kan överraska, då man ju är van att i honom se en intill döden ståndaktig kämpe i striden för rätten. Men det erinrar också om en av de vackraste episoderna i faderns domarverksamhet: hur han, också en decemberdag, med framgång vädjade till ryttmästaren Stylenhielm och prosten Simming »om de icke ville förlikas och således nu till helgen vara vänner» (Fahlcrantz s. 524).

Julaftonssessionen inleddes med att Heerdhielm berättade, hurusom parterna varit uppkallade på eftermiddagen föregående dag, men ej kunnat förlikas. Innan därefter partsförhöret vidtog, gjorde kungen ett diskussionsinlägg — hans första efter regeringstillträdet — som visar att han följt med föredragningen. Det hade under skriftväxlingen framhållits att F. i köpet med svågrarna »lätit sig in amplissima forma förskriva eviktionen med expresse specificalisationer (!), gården och godset Haga måtte antingen genom reduktionen, likvidationen eller [tomrum] bortgå.» Då Stenbock härtill anmärkte att »den ex-

¹ Redan vid förhöret i NRev ($\frac{21}{12}$ 97) hade parterna tillfrågats om de icke »uti vänlighet ville förenas, emedan saken det utseende haver att de kanske bägge torde komma att lida».

pressionen finnes intet uti F:s obligation», replikerade kungen: »där står 'på varjehanda sätt' som kan vara lika mycket.»¹

Till förhör inkom F. personligen och å S:s vägnar Falkenklo. Kungen yttrade till dem ingenting, men Stenbock som satt främst bland råden »sade att HM:t nådigt tillåter parterna att andraga det de kunde ännu vidare hava än vad som i deduktionen infört är». Förhöret hade genomgående prägeln av partsplädering; från domarebordet ställdes ingen fråga. »Fundamentet vore om den, som köper ett gods, och det sedan går undan, skall vara skyldig att betala köpeskillingen», yttrade F., vartill genmältes att det som F. andrager »kvadrerar sig emellan köparen och säljaren men intet tertium.» F. framhöll vidare att han inte kunde vara till S. mera skyldig än till svågarna som han handlat med, »och när han intet bliver dem skyldig, eftersom godset bortgår, vad rätt kan då Spensen hava något att fordra?» Efter förhörets slut ville Heerdhielm uppläsa två handlingar, som det dagen förut talats om men han då ej haft till hands; »men som det nödigt fanns att sådana dokumenter skola uppläsas i parternas närvaro, så inkallades parterna igen.

Innan man skred till formlig votering gav kungen sin mening tillkänna: han »tyckte F. kunde söka dem som han handlat med». Och Stenbock varierade samma tanke: »res perit domino, och kunde han intet annat se än F. var dominus.»

F. förlorade målet, men ett genomgående drag i voteringen är en stark medkänsla för honom. Först voterade Mellin: »så mycket som han kunde begripa, så kunde han av akterna intet annat finna» än att F. borde betala. Till samma slut kom Wallenstedt efter ett längre resonemang, Axel Wachtmeister fann att »saken kan intet bättre deduceras än gr. Wallenstedt gjort» o. s. v., och Wrangel »kunde intet se huru F. kunde i förmågo av reversen draga sig från betalning». I fortsättningen må protokollet tala:

Gr. Dahlbergh bekände sig vara svag i rättegångssaker, särdeles uti en så svår sak som denna vore. Han funne fuller att F. sig mycket hårt hade förpliktat, men kunde intet döma den att betala något, som emot betalningen intet får något i sina händer.

¹ F:s förbindelse $\frac{9}{4}$ 88 innehåller att S. och hans arvingar vore och skulle uti alla tider bliva fria och entledigade »för allt vidare åtal och varjehanda besvär, som åkomma kan för denna transport».

Gr. Gyldenstolpe: det är en sak som erfordrar betänkande och angår enderas av parterna välfärd, men sådant måste en domare intet anse. Vad köp anbelangar i gemen, så sker betalningen emot det som man köper; brister det, så står i alla kontrakter infört att så gott skall igen givas eller penningar i stället, och har säljaren intet att pretendera av köparen. Men här har köparen förskrivit sig så starkt och tagit på sig skulden att betala, vet att godset är under gravation, tiger dock stilla och tager det i possession som dock sedan gick undan. Kunde uppå de omständigheter intet befria den ifrån betalningen som varit orsaken att den andres rätt blivit deteriorerad, utan måste F. honorera sin skrift.¹

Gr. Axel Stålarms sade han vore anxius i sitt sinne huru han skall sig utlåta i denna sak, som angår dess timliga välfärd som succumberar. Men en domare anstår intet att bruka mitigantia. Status controversiæ är [o. s. v.; F. måste honorera sin skrift]. Men som hela hans välfärd står därpå och han intet får njuta det som betalas, så hemställes KM:ts nåde om han icke kunde slippa till att betala intresserna.

Gr. Hans Wachtmeister sade sig nogsamnt konsiderera att v. presidenten intet kommit att njuta det som han måste betala. Men är en regula juris 'volenti non fit injuria', han haver låtit transporterera på sig sin svärfaders gäld och satt sig i stället. Ser fördenskull intet annat än han måste med intresse betala vad han reverserat sig till; och kan han söka sin regress till sina svågrar som lovat prestera hemulen för det de sålt.

Gr. J. Stenbock: hela denna saken är distincte av d. exc:r föredragen varvid han också stannar, men ville dock giva tillkänna varpå han sin mening funderar. Det första fundamentet är att contractus äro strictissimi juris; det en gång är gjort av en fullmyndig man står sedan intet att ändras. F. föregiver fuller att han intet förobligerat sin egendom, men fast han hade oblikerat sin egendom så är det ändå intet kraftigare än när han sätter 'jag förobligerar mig'. Ty när någon sätter 'jag', så häftar ock dess egendom. 'Jag och min egendom' är superfluum, emedan som när 'jag' är oblikerad också tillika med min egendom häftar. Så förlåter ock Spensen all sin säkerhet och giver alla sina obligationer tillbaka, havandes allenast avseende på F. som sig förobligerat till betalning, som han ock verkligen redan betalt 4,000 dr till sina svågrar och 24,000 dr till Spensen; varav ses att han velat prestera vad han var skyldig i följe av sin utgivna revers. Och kunde han fördenskull intet annat se än att S. bör hålla sig till F. och dess egendom som till

¹ Under föredragningen hade Gyldenstolpe yttrat bl. a.: »man måste se huru obligationen lyder och om den, som densamma utgivit, haver haft kunskap om allt; har han det haft och i rättan tid intet protesterat, så är det hans egen skuld, och vore det likasom en båtsman ville springa i sjön och släppa varpet som han skulle hålla sig vid».

principaldebitoren, men ställer till KM:ts nåd. behag vad KM:t tackes mitigera uti intresserna, expenserna och temerario litigio.

KM:t: F:s obligation är klar, han bör med intresse betala vad han sig tillförbundit och får sedan söka sina hemulsmän.

Resol. alltså att HovR:ns dom i detta mål bliver allenast så vida ändrad att överste S. ej är skyldig till att söka framl. Johan och Erik Gustafssöners egendom som kautionister för deras framl. fader Gustaf Persson, utan åligger v. presidenten dess till översten givna förskrivning av d. 9 april 1688 och vad däruppå ännu kan återstå i kapital och intresse oavkortat att fullgöra och redbart betala

Gr. J. Stenbock frågade huru det skulle bliva med temerario litigio. När någon, som tappar i HovR:n, söker Revisionen och även väl föriorar saken där, så pläga de anses med böter pro t. l.

Gr. Axel Stålmarm: här bliver det nu intet alldeles vid HovR:ns dom utan den ändras.

Gr. J. Stenbock: han ändras Spensen till godo men intet F.

KM:t: huru skall det ock bli med expenserna?

Gr. J. Stenbock: det står allenast uti KM:ts nådigste behag.

KM:t: när F. betalar Spensen, så lærer han intet hinna med mer att betala.

Resol. att han förskonas med böter pro t. l. och att det bliver compensatis expensis.

Sedan sekr. Heerdhielm domen uppsatt och den blev adjusterad, inkallades parterna och förelästes dem domen, vilka tackade KM:t underdånigst och togo sedan avträde.

2. *Generalen Carl Sparre* /-*hustru Ingrid Höök*
ang. betalning för stångjärn.

S. hade för många år sedan köpt 50 skeppund stångjärn av Ingrids man, och efter dennes död krävde hon betalning. S. invände att likvid skett, bl. a. genom vissa varuposter, men han blev genom lagakraftvunnen dom förpliktad att betala 1,100 dr kmt. Emellertid visade han nya skäl, processen återupptogs, S. förlorade även nu i KämnersR:n, men RR:n, vars dom gillades av Svea HovR, tillät S. att med ed styrka vissa av sina kreditposter och ålade Ingrid värjemålsed beträffande andra. Å ömse sidor fullföljdes talan, av Ingrid gratisvägen.

Vid målets handläggning lördagen d. 8 jan. 1698, med Heerdhielm som föredragande och Stålmarm som den främste av råden, blevo parterna inkallade; »men som det berättades att h. Ingrid Höök, som rätt nu hade varit där ute, vore bortgången men förmodligen sig strax igen inställandes varder, så föredrog

emellertid» Holmström generalauditörsmål. Senare på dagen kom också Ingrid tillstädes. Hon synes ha varit en impulsiv kvinna, med något av frisk, vinnande naturlighet som torde gjort att hon trots sitt vid första förhöret ideligen upprepade præterea censeo, dilation till måndagen, icke förefallit kungen osympatisk. Ätminstone väckte hon i så måtto hans intresse att hon blev en av de ytterst få, som vid de muntliga konferenserna blevo av honom tillsporda, och förmodligen den enda part till vilken han riktade mer än en fråga. S. inställde sig till förhöret åtföljd av Furubom, men Ingrid stod ensam. Protokollet berättar:

Gr. Stålarms sade att KM:t nådigst tillåter att föredraga om de hade ännu något mera än det som uti deras deduktioner infört är.

C. Sparre tackade underdånigst KM:t, som nådigst tillåter honom att komma för dess höga justitietron¹ till att föredraga sina angelägenheter. Men som KM:t av akterna redan läser hava funnit vad som förelupet är, så tvivlar han uti und. intet att ock KM:t därav nådigst läser hava inhämtat vad som han hade i und. att föredraga, bad underdånigst att honom må vederfaras vad som hans rätt kompeterar.

H. Ingrid Höök bad KM:t ville nådigst förinna henne dilation till nästkommande måndag, hon vore först kl. 3² i natt hit kommen i staden och hade fått flera skrifter till sitt försvar som hon hämtat från Gestrikland. De hade hon nu intet med sig.

C. Sparre: det vore intet annat än att draga ut tiden; frågade varföre hon intet producerat sina nya skrifter i HovR:n.

H. Ingrid Höök: de lära komma tid nog, hon läser visa alla sina skäl.

C. Sparre bad underdånigst att KM:t nådigst täcktes konsiderera huru han angripes uti hennes oförskämda skrifter, och att han må bliva maintenerad vid den heder som han haft i några 50 års tid, så väl uti KM:ts som dess förfäders livstid.

H. Ingrid Höök sade sig intet hava skymfat hr generalen, de finge väl talas vid, och ville hon med sina skäl visa huru allt passerat, bad allenast om dilation till måndagen att hon nu får föra ihop dem.

Furubom: vad den saken vidkommer, så hava de redan för ett år sedan varit till konferens uti Rev och haver man då intet funnit någon scrupul. Men att hon nu vill beropa sig på nya skäl, det är emot ordningen. Här ligga tvenne hennes mans egna kvittenser. Fast hon nekar till dem och säger att hennes man deru intet underskrivit, så kan dock visas av åtskilliga hans andra skrifter vad

¹ Enahanda fras ^{28/11} 98.

² Jfr nedan.

likhet de hava med namnen under dessa kvittenser. Gen. S. lärer för 1,100 dr kmt skull intet begå en sådan lacheté eller fatigera domaren med falska dokumenter, utan kvittenserna finnas och hans egna annotationer.

H. Ingrid Höök: om hon finge dilation till måndagen, så kunde hon då visa fram alla sina skäl.

Furubom mente hon hade nu överflödigt blivit hörd i 3 års tid och haver ofta varit i Rev och först sagt att man brukat falska dokumenter, ehuru väl hon nu säger att hon intet törs kalla dem oriktiga.

H. Ingrid Höök frågade Furubom om han icke uti Rev hade begärt förlikning.

Furubom sade sig det aldrig hava gjort utan sagt han ville vänta till dess generalen själv uppkommer,

H. Ingrid Höök bad underdånigst om dilation till måndagen på det hon må få andra alla sina skrifter och skäl.

Gr. Falkenberg frågade varföre hon intet hade sina skrifter med sig och varuti de bestå.

H. Ingrid Höök: hon visste det själv intet, men hennes fullmäktige lärer det förklara.

Gr. Falkenberg frågade varest hon fått upplysning om dessa nya skälen.

H. Ingrid Höök: hon hade funnit dem uti sin sal. mans handlingar, hade varit och avhämtat dem, vore nu i natt kl. 12¹ först hitkommen, bad om dilation till måndagen.

Furubom: det vore tvärt emot ordningen att hon nu vill producera nya skäl.

C. Sparre: det vore intet annat än att utdraga tiden.

H. Ingrid Höök klagade att gen. S. dragit henne ifrån den ena rätten till den andra, bad att hon må njuta dilation till måndagen.

KM:t frågade varföre hon intet tagit sina skrifter med sig och om hon dem icke ännu kunde hämta.

H. Ingrid Höök sade sig fuller vilja dem hämta, men det lärer bliva för sent emedan klockan vore 12 slagen. Bad hon må få dilation till måndagen, där vore allenast en dag emellan.

Parterna avträdde.

Gr. Piper: hennes advokat, som är bleven ansagd att vara här och likväl blivit ute, bör intet bliva onäpster. Han hade intet en gång ursäktat sig.

Gr. Falkenberg: hon säger att hon varit åt Gestrikland, och sekret. säger att han talt med henne här för 2 dagar sedan; att nu producera nya skäl är emot ordningen.

Gr. Gyldenstolpe sade sig intet annat kunna se än att hon lärer komma att plikta pro temere litigio, emedan hon haver tvenne dommar emot sig, och som hon fått revisionem gratis, så lärer hon få

¹ Jfr ovan.

sitta på barnhuset. Hennes advokat Bergman, som försummat att uppvakta, bör hava näpst, ty om de intet ursäktat sig förut, så gäller intet att de komma sedan saken är företagen och söka dilation.

Gr. Stålarms: Högstsal. KM:t var mycket noga därmed.

Gr. Gyldenstolpe: eftersom poena litigii följer henne, så tyckte han, på det hon må få måttet fullt, att henne den begärda dilation kunde förunnas till måndagen.

Gr. Stålarms: och som hon talar om nya skäl, så kunde hon i dag uppvisa dem i Rev.

KM:t resolverade att hon skall få dilation till nästkommande måndag.

Gr. Gyldenstolpe såge intet att hon kunde hava några nya skäl, utan kunde han med tryggt samvete bifalla HovR:ns dom.

KM:t sade sig intet heller kunna se vad för nya skäl hon skulle hava.

Gr. Falkenberg: om hon icke funnit någon skrift av C. Sparre.

Gr. Piper: och om advokaten Bergman sig då intet inställer, så kunde han hämtas med stadsvakten.

Därmed var lördagens session slut. Måndagens inleddes med Heerdhielms berättelse att Ingrid under lördagen varit i Rev med sina nya skäl, men ej haft något av särdeles importance. Till förhör inkommo blott Furubom och Ingrid; att hennes advokat ej heller nu inställde sig gav anledning till mycket ordande:

KM:t frågade vilka de vore hennes nya skäl.

H. Ingrid Höök: hennes fullmäktige kunde det bäst förklara, men han vore ännu intet här. Han hade intet annat visst än att han hade avlagt eden och fördenskull gått till HovR:n den att avlägga.

Gr. Stålarms: han är intet så okunnig att han icke bör veta det han skall avlägga eden och att han intet bör komma här fram förrän han det gjort.

H. Ingrid Höök: han visste intet annat än att han den redan avlagt, men ville förfråga sig därom i HovR:n.

Furubom: revisionsförordningen förmår att de som äro parternas fullmäktige skola avlägga eden — — —; bad fördenskull att KM:t nådigst täcktes ivra sådant emot en som vet huru noga förordningar skola iakttagas, särdeles för KM:ts justitietron.

Ingrid gjorde i sin tur en formell anmärkning mot Furubom, i det hon frågade hur han kommit att kavera för saken, han som själv vore advokaten; så borde det inte vara. Furubom svarade att han med sin borgen visat att han hade så mycket mera förtroende till saken, och han bad KM:t konsiderera, att

Ingrids fullmäktig ännu ej vore här, ehuru han var hit stämd till kl. 8. När så efter något ytterligare resonemang advokaten Bergman omsider infunnit sig och man en stund debatterat själva saken, återkom Furubom till edsfrågan och bad KM:t pålägga Bergman att förklara om han avlagt eden som ju Ingrid sagt att han skolat göra.

Bergman: det vore honom okunnigt vad hon sagt, men han ville vid sin ed säga huru det förevetter. Ingrid vore för lögerdagen om natten emellan kl. 2 och 3 till honom kommen och hade haft en hop med skrifter vilka han igenomsett; och som de voro citerade till kl. 8 andra morgonen hade hon sagt honom det de intet lära komma upp eftersom Furubom vore borta. Han hade bett henne att informera sig därom och emellertid hade han gått till HovR:n.

Furubom: hon säger att han nu varit uppe och avlagt eden.

Bergman sade att han varit uppe.

Furubom frågade om det vore efter ordningen. Saken haver redan för ett år sedan skolat tagas före, och nu haver han först avlagt eden.

Bergman: när de då varit till konferens i Rev hade han intet annat visst sig att påminna än att han den avlagt. Frågade när han Furubom sin ed avlagt.

Furubom sade att han intet lärer hava sig antagit någon sak förrän det skett.

Bergman: det är nu halvtannat år sedan de voro över den saken tillsammans, och hade han intet kunna sig annorledes erinra än att han eden redan avlagt.

Furubom förmodade slutet skulle bli att här är temerarium litigium, då Ingrid »under sken av nya skäl understått sig att gå till KM:t och KM:t därmed ännu till i dag uppehållit, där dock de nya skälen intet angå själva saken, så att det intet annat vore än fatigera KM:t som med andra viktiga affärer vore överhopad». Bergman replikerade att han nu i 17 års tid betjänat parter både i HovR:n och i Rev och aldrig begått något fel; bad Gud bevara att det nu inte måtte ske och kontesterade att han aldrig drivit denna sak för någon vinst utan till att betjäna Ingrid som en fattig änka.

Å S:s sida åberopades till bevis dels kvitto av Ingrids man, dels vissa S:s egna annotationer i almanacka och kassabok. Ingrid anmärkte att underskriften och särdeles manuproprien på kvittot ej liknade hennes mans vanliga, och hennes begäran att få se vad mera stått noterat i almanackan hade, sade hon, av-

slagits. »Det är arcana domus som intet för alla förevisas künde», svarade Furubom.

Ingrids egentliga nya skäl skulle vara att järnet vid tiden för köpslutet gällt 20 dr skeppundet, ej blott 15 som S. räknat. Det företeddes attestat om att priset varit en dr lisspundet. »*Bergman*: och 20 lisspund på ett skeppund gör ut 20 dr. *Gr. Falkenberg*: man måste göra åtskillnad emellan bergsmansvikten varest tackjärn räknas 20 lisspund på skeppundet, men stångjärn i stadsvågen intet mer än 16 lisspund.» När parterna omedelbart därefter avträtt, yttrade Axel Wachtmeister: »*Bergman* blev mycket konfunderad, när han märkte att *Gr. Falkenberg* visste differensen mellan bergsmans- och stadsvikten.»

I voteringen yttrade sig Polus först. Han tyckte att de skäl, som på S:s sida androges, vore så klara att därpå nog samt kunde reflekteras. Men som S. i HovR:n själv tillbudit ed, »så bör, när som det är skett, han vara befriad». Piper gav, med en mera kurialmässig stilisering, uttryck åt samma tankar: »quæstionen är om ett parti järn skall vara betalt eller ej. Änkan vill fuller disputeras kvittensernas riktighet, men som de likväl visa betalningen vara skedd, så kunde det för sig själv vara nog. Men som *gr. Carl S.* sig själv tillbudit att vilja supplerat med sin ed, så konformerade han sig med HovR:ns dom. *Gr. Mellin* idem. *Gr. Ax. Wachtmeister*: idem med *hr Polus*. *Gr. Falkenberg*: quæstionen består huruvida de 50 skeppund järn måge vara betalda eller ej» o. s. v.; han menade »lika som de andra gode hrr» att S. kunde befrias utan ed, men konformerade sig med HovR:ns dom. Även Dahlbergh, Stålarms och Hans Wachtmeister gillade HovR:ns dom. »*KM:t* fann ock bäst att det bliver vid HovR:ns dom.»

Kungen erinrade att S. yrkade expenser, vartill Falkenberg anmärkte att Ingrid nog ej kunde betala något, då hon i HovR:n gjort ed att hon icke ägde över 300 dr. Stålarms hade i sitt votum påmint att de som fått revisionem gratis pläga plikta pro t. l., och frågan om sådan plikt blev nu diskuterad. »*Heerdt-hielm*: Det plägar ock vara manerligt att ock fullmäktigen får plikta när som parten succumberar och får böta pro t. l. *Gr. Falkenberg*: principalen plägar få betala ordinarie 500 dr smt, men advokaten som man finner circumstantierna till, 100 dr smt, mer eller mindre, stundom ock intet.» Stålarms upprepade

Bergmans yttrande att han ej advocerat för penningar utan till att betjäna en fattig änka, och Piper påpekade att Ingrid hade en dom för sig, varpå kungen resolverade att både Ingrid och Bergman förskonades för böter och att det skulle bliva compensatis expensis. Heerdhielm uppsatte conceptet till domen. »Inkallades sedan parterna för vilka ock domen sedan vid öppna dörrar upplästes, förmedelst vilken HovR:ns dom konfirmerades. *Furubom* tog avträde och tackade underdånigst för den stora nåd som hans principal Carl S. vederfores. *Bergman* tackade desslikes underdånigst för den nåd och tålmod KM:t haft, i det KM:t nådigst behagat denna saken låta sig föredraga.»

3. *Stallmästaren Esbjörn Reutercrantz* ./. *Thure Oxenstiernas stärbhus*

ang. förmånsrätt.

Räntmästaren Börje Cronberg († 1673) gifte sig, som änking, år 1664 med Anna Maria Gyldenklou. I sitt tidigare äkenskap hade han dottern Maria (f. 1657), som 1674 gifte sig med sin styvmors yngre bror Gideon Gyldenklou och, sedan denne 1676 avlidit, blev — någon gång före 1685 — omgift med Reutercrantz.

Thure Oxenstierna utlånade 1663, mot 8 procent, 6,000 rdr till kammarrådet Drakenhielm och Cronberg, vilka därföre pantsatte sin egendom, löst och fast. I febr. 1676 lät O:s stärbhus uppsäga lånet hos Drakenhielms och Cronbergs änkefruar. Anna Maria åtog sig då ensam betalningsansvaret. I nov. s. å., då Anna Maria var död, lät O:s stärbhus inteckna obligationen i slottskansliet, och under de båda följande åren fick stärbhuset uppbud å Hanstavik och immision i gården. I mars 1680 utverkade sig emellertid R. hos KM:t order till landshövdingen att låta R. framför andra kreditorer njuta förmån i egendomen i anseende till hans frus moderne. Efter uppbud och fasta satt R. i possession av Hanstavik till 1694, då stärbhuset hos KM:t anhöll att det k. brev, som på R:s begäran utfärdats till landshövdingen, icke måtte ligga i vägen för uppvisande av att mödernet redan 1674 blivit betalt och barnpenningarna sålunda förvandlats i lån. KM:t svarade sig icke vilja betaga någon sin rätt; stärbhuset utförde sin sak vid Svea HovR. Vid likvidation i maj 1680 mellan O:s och Cronbergs stärbhus hade den

Cronbergska skulden faststälts till 8,720 rdr. I dom 1696 fann HovR:n skäligt att O:s arvingar, som lagligen vigilerat, borde sättas i possession av Hanstavik för 8,720 rdr. R. sökte revision.

Gideon och hans hustru Maria hade kvitterat att Anna Maria riktigt betalat de 40,000 rdr som utgjorde Marias möderne (dessutom vissa partiella kvitton). Det var emellertid klart att betalningen (åtminstone i allt väsentligt) bestod i reverser som Anna Maria utställt, och R. menade förty att Marias möderne fortfarande vore att betrakta som innestående barnpenningar.

Vid det muntliga förhöret pläderades huvudsakligen av advokaterna, Bjugg för R. och Falkenklo för stärbhuset. Bjugg, som två gånger klagade över att man föll honom i talet, anförde bl. a.: obligationer äro strictissimi juris, i dem bör vara klara ord. »Barnpenningar måste aldrig mistas, om icke klara ord äro att de äro förändrade. — — — Om han toge en obligation ifrån sin fader eller moder och finge likväl intet betalningen, så behölle han dock lika fullt sin fordring.» Varken i kvittot till Anna Maria eller i hennes obligation stode ett ord om lån eller innovation, ett ord som ej heller funnes i Sveriges lag, »och romerska lagen är här intet bruklig, ehuru väl densamma när han talar om sådana förvandlingar brukar andra ordeformer, vilka han [= Bjugg] ock på latin reciterade. *Falkenklo*: först säger Bjugg att romerska lagen intet är här bruklig och att han med den intet ville hava att beställa, och nu citerar han hela paragraphum».

När parterna avträtt, frågade kungen »vad F:s begäran är», och sedan Piper svarat härpå och ännu något diskuterats skedde votering. De k. råden, nio till antalet, voro alla av den mening att HovR:ns dom borde gillas. Vidlyftigast utlät sig Wallenstedt:

quæstionen är om det som varit fru Maria Cronbergs möderne förvandlat naturen och blivit lån. Stallmästaren R:s fullmäktige påstår att det intet är, grundandes sig därpå att uti själva obligationen intet är det formularet infört: 'jag tager det som varit möderne till ett lån', och vill fördenskull fullmäktigen intet räkna det för någon innovation. Den andra parten säger däremot att det intet är vanligt sådana ordeformer att införa utan att effekten det visar, och visste han att åtskilliga domar voro för detta på detta fundamentet grundade, såsom med Peter Peterson då fuller ej heller så

expresse var infört att det skulle vara en renovation, men så haver man dock funnit det av effekten. Skall man nu så konsidererat att verkan görer innovationen, så komma dessa bägge transaktioner¹ att observeras, vilka fuller bestridas, men så finner man att R. dem authoriserat efter han betjänt sig av dem vid en annan aktion. Generalkvittenserna komma ävenväl i stor konsideration och äro i sådana ordeformer inrättade att de intet kunna vara starkare. Vad det vidkommer att hon intet varit van att skriva Maria Euphrosina, tyckte han det vara av ringa värde, emedan man ibland plägar göra åtskillnad emellan publika och privata underskrifter. Han skreve själv ibland sitt namn ut, ibland intet. Hennes målsman hade ock själv underskrivit. Signeten pläga ibland sättas under, ibland intet, Att ett vittne intet underskrivit är ej heller av någon importance, ty det händer ibland att det ena vittnet kan vara borta och de andra skriva under. Därtill med haver hon själv tillstått för HovR:n uti en annan sak med borgmäst. Hans Hanssons arvingar att hon fått sitt moderne uti Avestabruket. Så att han intet annorledes kunde än också bifalla HovR:ns dom.

Kungen biföll ävenväl HovR:ns dom och frågade hur det skulle bli med expenserna. »Gr. Falkenberg mente det kunde bliwa compensatis expensis eftersom ock HovR:n så dömt och här intet någon räkning inlagd är som i följe av KM:ts nådigste förordning bör vara; men pro t. l. pläga de plikta samt advokaten också straffas med fängelse. KM:t resolverade förden-skull att R. betalar pro t. l. 500 dr smt till S. Ulricæ kyrka och advokaten Silvester Bjugg sättes i fängelse på barnhuset i 14 dagars tid.» Och så frågade kungen på nytt om expenserna. »Gr. Wallenstedt tyckte det kunde bliwa compensatis expensis eftersom R. kommer nog att utbetala först revisionspenningar, sedan haver han måst inlösa akten, som kostar något, och nu kommer han att betala pro t. l. därtill. KM:t resolverade att det skulle då bliwa compensatis expensis» (17/12 98).²

¹ Uppgörelser mellan Anna Maria och Gideon.

² Bjugg omtalas flerstädes i Sofia Juliana Forbus' brev, t. ex. »Bjuggen är en klok karl, men argare kan inte jorden bära, Gud hjälpe mig väl ifrån honom. Nu är han uppå landet och han giver sej fan att han inte kommer in förrän han får sin lön» (26/1 92), han »är en bedräglig och samvetslös människa» (jan. 94), »den ilacka Bjuggen som inte gagn gjorde mig för 800 dr om året och nu bjuder han sig alltjämt till gr. Nils Bielke att vilja betjäna honom mot mig; man kan därutav skönja vad för en redlig karl han är» (29/3 98). Jfr Tegnér, Sv. bilder från sextonhundratalet s. 288 f. Huruvida Bjugg var frände till Mathias Bjugg är ej känt, men kanske hade han något av den psykiska egenhet som synes ha gått i arv inom dennes släkt. Han dog jan. 1709, hans hustru fyra år tidigare. Enligt bouppt. efter makarna 9/3 09 (han kallas däri inspektör) hade de två söner (20 och 14 år), i tillgångar 2,168 rdr, i skulder något mer än 16,000 rdr. Se vidare XIII, fördubbling av straff.

4. *Brukspatron Georg Thomas v. Berckner* ·|. *Reijmyre skattebönder.*

Ur juridisk synpunkt kan denna sak karakteriseras som en konflikt mellan inteckningsrätt, bördsrätt och anspråk på sakören; men den belyser även något den sociala frågan om förhållandet mellan skattefrälsebonden och ränteägaren och hade kanske sin djupaste grund i motsättningen mellan två konkurrerande industrier, ett styckebruk och ett buldansväveri.

Olof Olofsson, som ägde $\frac{1}{10}$ i skattehemmanet Reijmyre, pantförskrev hemmansdelen för ett lån på 100 dr kmt jämte ränta. Förskrivningen intecknades d. 19 okt. 1680.

För någon förseelse blev O. dömd att böta, och länsmannen Erik Andersson lät år 1692 uppbjuda hemmansdelen för böterna, 120 dr 24 öre kmt. När två uppbud skett, gjorde vid tinget d. 14 juni s. å. de med O. skylda delägarna i hemmanet sin bördsrätt gällande. De erbjödo sig att deponera vad hemmanet av gammalt ansågs inom släkten vara värt, 120 dr kmt, och enligt rättens anvisning erlade de beloppet till länsmannen.

Något tredje uppbud för sakören följde ej, men inteckningshavaren satte sig i rörelse och utverkade sig uppbud å hemmansdelen åren 1693—94, tredje gången midsommarafton 1694. Två dagar därefter transporterade han panträtten på Berckner, som tidigare förvärvat räntan från hela hemmanet. På B:s begäran blev hemmansdelen i okt. 1694 värderad av länsman och nämndemän, varvid värdet bestämdes till 215 dr kmt eller således till 95 dr mer än bönderna nedsatt. Dessa 95 dr deponerade bönderna i febr. 1696. B. åter, som uppskattade sitt tillgodohavande till 171 dr 8 öre kmt (kapital med ränta 147 dr 8 öre, för uppbud, tingsresor och kostnad vid värderingen 24 dr) eller således till 43 dr 24 öre mindre än värderingssumman, deponerade dessa 43 dr 24 öre i juni 1696 och erbjöd sig samtidigt att betala bördemännen de 120 dr som de erlagt.

Sådant var sakläget när B. d. 16 sept. 1696 utverkade sig stämning; den gavs av häradshövdingen Adlerklo och började vackert: »Hälsan med Gud, samtelige jordägare och åbor i Reijmyre och Skedevi socken.» B. framställde tre yrkanden. Han fordrade utlagor för åren 1692—95; kravet medgavs och bifölls av domstolarna. Under uppgift att nu på hemmanet sutte 14

hushåll påkallade B. vidare tillämpning av k. plakatet d. 10 juni 1684, enligt vilket högst 4 finge bo på ett skattehemman. Det genmältes att B. ej vore behörig att härom föra talan och att frågan i allt fall borde prövas ej av domstol utan av landshövdingen. TingsR:n förklarade att plakatet borde efterlevas och att de större delägarna borde utlösa de andra. LagmR:n åter yttrade att den ej kunde utlåta sig om böndernas utlösen sig emellan »förr än den casus existerar och emellan kompetenta parter därom bliver tvistat»; och detta gillades av HovR:n. Slutligen gjorde B. sin panträtt gällande, men huruvida han pretenderade att bli ägare till den pantsatta hemmansdelen eller allenast att få panteskillingen med ränta och kostnader, därom rådde någon oklarhet. Enligt stämningen yrkade han att bönderna måtte bevisa med vad skäl de nedsatt penningar emot den jord O. pantsatt, och härtill svarades att de vederbörligen deponerat såsom rätte bördemän, »lämnandes under välborne härads hövdingens och den lovliga rättens censur och disposition vem till samma penningar kunnat eller än kan vara berättigad, eftersom det är en sak som dem intet angår».

I denna tredje fråga, varom processen kom att väsentligen röra sig, prövade TingsR:n (dom ²⁷/₁₀ 96) »lag och process enligt att B., som har äldre inteckning, bör njuta betalning såväl för kapital och intresse som därav flytande omkostnader». Av vem han skulle få betalningen sades ej uttryckligen, men LagmR:n gav klarare besked:

väl hade bönderna intra fatalia nedsatt 120 dr till inbördande av hemmansdelen och sedan efter värdering tillagt 95 dr;

men som B. ej fått de 120, och de 95 ej försloge till hans betalning, »vilken han, som största säkerheten äger, igenom sin obenekel. preferens av inteckningen med rätta och till fullo nöje haver att åtnjuta förr än någon bördeman må honom utur dess lagfarna pant tvinga;

ty prövar LagmR:n skäligt det böra skattebönderna till B. leverera och betala dess panteskillning riktigt och fullt ut, innan de kunna dess panterätt fullligen gagna, emedan ingen bör annars brott gälda och B. intet kan av sitt betala det O. igenom sin förseelse till laga sakören förbrutit, utan haver sin rätt och vigilans sig alldeles och alltid konserverad och förvarad till dess han sin fulla betalning erhållit;

därföre bördemännerna hava honom densamma att tillställa; sökandes de sedan den som deras till lösen destinerade medel anticiperat och till andra usus än de, vartill bördemännerna dem utgivit, använt» (¹⁰/₇ 97).

Bönderna anmärkte i HovR:n att LagmR:n mot dem alldeles orimligt allegerat att ingen bör annans brott gälda. Om TingsR:n eller länsmanen något brutit därmed att de deponerade pengarna ej vore i behåll till B:s förnöjande, så borde B. tilltala *dem* och lämna de oskyldiga bönderna i fred. HovR:n ändrade också till böndernas favör:

uppbuden för lånet hade skett allenast in quantum juris såsom pant och först sedan bördemännen låtit prekavera sig sin bördsrätt;

pantejorden kunde icke bliva lagständer innan den i förmågo av 7 kap. JB LL var värderad,¹ och bördemännen hade i laga tid låtit deponera fulla värdet 215 dr, »varemot, i förmågo av exekutionsstadgan, ingen ny värdering av kreditorens rättsinnehavare hr B. finnes begärd eller skedd vara;

alltfördenskull prövar KHovR:n rättvist vara det Reijmyre bördemän böra opåtalat få njuta tiondedeln framför B., som lämnas fritt att uti vederbörligt foro disputera med länsmanen Erik Andersson om preferensen uti de av bördemännerna deponerade penningar till den omtvistade ¹/₁₀ Reijmyre skattejords lösen, emedan bördemännerna skäligen icke kunna graveras med deras skattejords dubbla betalning» (²⁷/₁₁ 97).²

Endast B. sökte revision. I deduktionen (begynnande med orden »EKM:ts aldrahögsta och helga justitietron nödgas jag trogne undersåtare uti allerdjupaste underdånighet omfatta») sade han sig gärna låta bönderna behålla skattejorden, allenast han finge tillbaka sin bona fide därpå utlånta panteskilling. Åborna i Reijmyre hade som bördemän bort noga informera sig om vem som borde ha lösepenningen. Om de sig därutinnan abuserat och utgivit den till en kreditor med sämre rätt, finge de söka den åter av denne. »Mig pålägger ingen lag att kvit-

¹ Under den intressanta voteringen i HovR:n framhölls att värdering av jorden väl skulle enligt 7 kap. JB ske före pantsättningen, men enligt praxis företogs först sedan jorden blivit till panthavarens säkerhet uppbuden.

² En ledamot ville för R:s fordran 171 dr kmt inrymma honom i »den pantvis uppbudna och långt över natt och år samt 6 veckors dag därefter klanderlöst ständna Olofssons skattedel, som bördemännerna icke realiter och med penningar infrälst. Jfr 7 kap. JB.

tera min pant utan panteskillingsens erläggande, ej heller kan jag vara skyldig om min odisputerliga fordran, varmed jag så försiktigt och lagligen gått till verka, föra process som detta lilla kapitalet tillika med intresset lätteligen absorbera torde.» Beträffande tillämpningen av 1684 års plakat framhöll B. att som han köpt gården av KM:t till sitt styckebruks konserveration och åborna betalade skatten till honom, så ålåg det honom att se till gårdens bästa. Det vore stor skillnad om 4 hushåll nyttjade skogen till nödortf eller om 14 hushåll missbrukade och utödde den.

I kontradeduktionen¹ anmärkte bönderna att B. köpt hemmansrätten icke immediate av KM:t utan av räntmästaren Schönberg. Nu ville han för sitt styckebruks skull ha även jorden eller skatterättigheten, och då han sett att detta ej kunde obtineras med böndernas goda vilja, hade han försökt andra sätt.

Målet föredrogs av Heerdhielm d. 2 maj 1698. Diskussionen kom till en början att röra en ren ordningsfråga, i det att Gyldestolpe anmärkte hurusom Olofssons obligation vore daterad d. 14 nov. 1680 och likväl in-tecknad d. 19 okt. s. å., »nästan en månad förr än han är given, vilket ser mycket sällsamt ut. *Gr. Falkenberg* mente vara felat om dato uti obligationsskrivandet, och borde för novembris vara satt oktober månad. *Gr. Gyldestolpe* tyckte detta vara något essentiellt fel och en nonchalans eller ovulenhets av häradshövdingen, som ej bättre skulle se uppå obligationen innan han in-tecknade densamma. *Gr. Wal-lenstedt*: de se intet eller sällan på obligationerna utan teckna dem in uti protokollet den dagen de presenteras, och är fuller obligations rätta datum d. 14 octobris.»

Efter ett par korta yttranden av Falkenberg och Gyldestolpe om in-teckningshavarens och bördemännens ställning led-des man så in på en fråga som domstolarna saknat anledning att uttala sig om. Böndernas fullmäktig inspektoren Petter Helwig, som ägde ett väveri, hade 1692 av bönderna köpt ett kärr och

¹ Dess ingress: »EKM:ts skattskyldige trogne undersätare och bönder i Reijmyre hava råkat till den olyckan att, förmedelst deras förtiden varande husbondes bruks-patronen välborne hr Georg Thomas v. Berckners uppå deras fördärv syftande behag, de äro blevne nödtvungne inför EKM:ts högsträttvisa tron uti allerdjupaste ödmjukhet att fotfalla och underdånigst bedja, det EKM:t med k. nåd och ynnest täcktes anhöra denna deras enfaldiga förklaring».

därigenom i viss mån blivit B:s antagonist. I särskild avhandling 1695 hade väl B. och H. överenskommit att B. ej skulle i någon måtto disputera kontraktet om kärret och H. ej inkvitera B. i hans frälse- eller skatterättighet i Reijmyre, men i rådet gjordes dock nu gällande att försäljningen av kärret vore ogiltig jämlikt KM:ts plakat och förordning d. 21 juli 1677 emot skattskyldig jords delning och förminskande (Schm s. 690). »Gr. Falkenberg: det är emot k. förordning att stympa skatteägor, och borde detta kärr läggas igen tillbakars åt bolbyn. Gr. Gyldenstolpe: det är intet in quæstione, varken påstår B. ej heller bönderna detsamma, utan de hava slutit kontrakt med H. härom och äro på båda sidor väl åtnöjda. Gr. Falkenberg: de hava ej makt att sluta härom, varken skattägande, bördemän eller någon [har] lov att tillhandla sig någon sådan egendom, utan bör densamma utan lösen läggas till bolstaden igen efter 1677 års plakat, som i detta mål mycket allvarsamt och strängt är.»

Sedan härfpå TingsR:ns och LagmR:ns domar blivit upplästa, togs frågan om inteckningshavarens och bördemannens rätt på nytt före:

Gr. Gyldenstolpe: det avskäres intet B. att få sin betalning både till kapital och intresse, men ingalunda får han betaga bördemannen sin rätt.

Gr. Falkenberg påstod att på B:s sida var uppbud och laga stånd förr än bördemannen sig anmälte eller gav penningarne in i rätten.

Gr. Gyldenstolpe: bördemannens rätt existerade intet förr än laga uppbud skedde, ty förr kunde han ju intet veta att egendomen var graverad eller pantsatt.

Gr. Falkenberg: quæstion blir, när tvenne komma att träta om ett gods, den [ene] vigilerar med inprotokollering, laga uppbud och annat, den andre intet, vilkendera av dem då bör hava preferensen. I denna saken haver B. detsamma gjort och njutit laga stånd, och ändå skall hans rätt honom disputeras utan att få hemmansdelen eller sin betalning.

Gr. Gyldenstolpe: emellan tvenne kreditorer, som hava pretention uti en egendom, njuter den preferens som först vigilerat. Men en annan beskaffenhet är det emellan en bördeman och tvenne konkreditorer; ty bördemannens rätt kan intet uppbud hindra, ej heller betaga honom den preferens och förmån som honom efter lag tillkommer, utan den existerar först när uppbud sker och [han] haver ändå, sedan de förelupne äro, innan natt och år sin inlösningsrätt. Nu är på B:s sida intet laga stånd, ty man finner ej av akten trenne upp-

bud vara skedda, mindre natt och år lagståndet, utan vid andra upp-
budet haver bördemannen sig infunnit och klandrat samt penningar-
ne deponerat, vilka om de sedermera för saköre eller böter äro
exekverade och B. ej tillställda, kan hos bördemannen ingen skuld
vara utan snarare hos kreditoren som ej i rätten tid vigilerat och i
rätten ansökt att få sin betalning förr än länsmannen exekverade
böterna.

Gr. Piper: bördemannen har ej skuld att penningarne ej blivit till
B. erlagda, ty han [har] allenast vigilerat för sin börd och mera
kommer honom intet vid än i rätten tid och innan laga stånd mellan-
kommer deponera penningarne i rätten.

Så utspann sig mellan Falkenberg och Gyldenstolpe en liten
något het och ganska onödig dispyt — med inpass av Heerd-
hielm — om vad B. vid TingsR:n egentligen yrkat; HovR:ns
dom lästes; 7 kap. JB ventilerades (varvid Falkenberg under-
ligt nog missuppfattade HovR:ns dom och anmärkte: »HovR:n
vill i följe av förbemälte kapitel det värdering borde ske förr
än egendomen pantsättes, därutinnan nu en hel annan praxis
är»); deduktionen och kontradeduktionen lästes, och den lilla
dispyten fick ett efterspel, som kanske varat längre om ej
kungen ingripit: »Gr. Gyldenstolpe: utav B:s deduktion synes
det klarligen att han ej mera pretenderat än betalningen och
panteskillningens erläggande. Gr. Falkenberg: det skulle allt för
mycket gravera B. om han nu ånyo skulle disputeras med läns-
mannen Erik Andersson om preferensen som HovR:sdomen
innehåller. Gr. Gyldenstolpe: det vore fast svårare om börde-
männerna skulle graveras med dubbel betalning, sedan de sina
penningar efter förra värdering och senare deponerat hava.
KM:t fann gott det parterna måtte till muntligt förhör inkal-
las.» Kungen, som hittills tyst åhört juristernas ordstrid, torde
längtat efter någon omväxling.

B. och H. kommo nu in, B. åtföljd av Falkenklo. Förhöret
började med att Falkenklo, »näst und. tacksäjelse att bliva med
sin principal hörder, refererade korteligen sakens sammanhang
med alla omständigheter», men det kom att väsentligen röra
sig om kärret (enligt uppgift 200 tunnland) som Falkenklo
»ansökte» måtte återläggas till dess rätta bolstade. B. själv fram-
höll att hemmanet, som han tillhandlat sig, vore för styckebru-
ket omistliga ägor och begärde att få njuta plakaten av 1677
och 1684 till godo. H. anförde att kärret vore »en oländig och

onyttig plats den han med rothuggande gjort någorlunda nyttig till manufakturet av buldansväveriet, som han förmodade KM:t, kronan och riket, särdeles dess skeppsflotta, vara till gagn och bästa», och i övrigt underströk han att B. sökte med illojala medel beröva bönderna deras jord. Så hade bönderna åtskilliga gånger erbjudit B. de resterande utlagorna, men han hade »ej velat dem emottaga, på det han genom en lång rest och gammal skuld kunde få skatträtten under sig tvärt emot åtskilliga KM:ts resolutioner och hälsosamma förordningar, viljandes nu komma och pretendera av dem dubbel betalning och 286 dr smt expenser, som utan rättvis och samvete sökes.»¹ H. slutade med orden att KM:t och kronan genom försäljningen av kärret icke taga någon avsaknad utan »mera bliva förökade; men efter det förfarande, som B. här vill föröva, bli bönderna trängda ifrån den efter lag dem bestådda bördsrätt genom dem som frälseräntan av skattehemmanen äga och tillkomma, tvärt emot k. resolutioner som nådigst förklarar hava det skattebönder, som sin bördsrätt lagligen bevaka, därifrån icke skola utestängas. Bad att bliva handhavd vid HovR:ns dom. *Falkenklo* mente det bördemännerna allt för sent och efter fatalierna bevakat sin rätt, det hans principal intet försummat som deduktionen och acta utvisa. Trädde därmed av.»²

Det fria meningsutbytet tog nu åter vid för att dock snart övergå i formlig omröstning:

Gr. Piper: det synes väl de hava bägge lust till hemmanet, och ägorna äro dem bägge omistliga, den ena för styckebruket, den andre för buldansväveri, vilket han så gott som någon tillverkar, fast Amiralitetet något hade emot honom.

KM:t: förordningen är ju att de intet mera än fyra få åbo eller besitta hemmanet?

Gr. Falkenberg: ja, aldranådigaste Konung, och här äro de 14 åbor, vilket är orsaken det så många kronohemman stå öde, vartill dessa kunna sättas dem att upptaga.

Gr. Gyldenstolpe: omskönt de ej få bebo sina hemmansdelar,

¹ B. begärde för kostnader vid HR:n 30, vid LagmR:n 40 och i HovR:n 60 dr, för aktens renskrivande (34 ark) 34 dr, för charta sigillata till 34 ark 2 dr 4 öre och för omkostnader i Stockholm på fullmäktige, charta sigillata »samt ett och annat nödvändigt» 120 dr, tillhoppa 286 dr 4 öre smt.

² Någon ledning av förhöret tyckes ej ha förekommit i vidare mån än följande rader visa: »Gr. *Gyldenstolpe* frågade huru stor ränta denna hemmansdelen droge. B.: 3 tunnor och 10 lass hö. H.: förlåten mig, 12 tunnor och 14 lass äng.»

kunna de ej utstängas dem att få inlösa och kunna likafullt brukas till kronoödehemmans upptagande.

Gr. Falkenberg upprepade innehållet av 1677 års plakat, huru strängt och allvarsamt det var stadgat, och att Reijmyre kärr i följe därav borde utan någon lösen till sin rätta bostad (!) läggas oaktat vad kontrakt emellan privatos därom vore gjort.

Gr. Gyldenstolpe: nulla regula tam stricta quæ non habet exceptionem. Det är limiterat genom annan k. förordning samt 1684 års plakat, emedan man såg ogörligheten därav att låta sig på somliga ställen praktisera och särdeles i bergslagera. Re vera haver KM:t och kronan ingen avsaknad därav, om därmed efter 1664 års skogsordning förfares, att där sådana oländiga och onyttiga platser som detta kärret bliva uppröjda, kan dem en drägelig skatt påläggas, det H. ej undandrog sig att utgöra.

Voterades.

G. Piper: saken består förnämligast av dessa quæstioner: 1. huruvida bönderna skola bliva konserverade vid sin bördsrätt, därutinnan de tyckas nogsamta hava vigilerat, och böra de därifrån ej utstängas; 2. att panthavanden kan bliva vid sin rätt handhavd och på intet sätt prejudiceras fastän dessa av bördemännen deponerade lösningspenningar äro för böter skull av länsman exekverade, med vilken han efter HovR:s domen ej kan oblikeras att begynna en ny process om preferensen, utan så framt HovR:n njutit dessa sakören bör den betala tillbakars desamma och, om de intet förslå, betala av de som falla, till B:s fulla förnöjning både till kapital och intresse; blivandes bägge k. plakaterna av åren 1677 och 1684 till sin fulla vigör, därom order till landshövdingen avgå.

Gr. Wallenstedt: här äro tvenne parter, panthavande och bördeman, de hava båda förvärvat sig rätt och böra njuta deras vigilans till godo och pantäganden intet mista sin betalning, ej heller bördeman densamma dubbelt erlägga. Emedan eller fast länsman de deponerade penningarne för böter exekverat, så kan likväl ingendera av dessa förenämnda bliva därföre uti sin rätt prejudicerade(!). Och emedan ej full betalning är till fångs, så betalar HovR:n dessa sakören tillbakars, så framt han dem bekommit, och om de ej förslå av dem som falla kunna. Vad den quæstion om hemmanets besittning vidkommer, så ställes plakatet uti behörig exekution att fyra bliva där allenast kvarsittandes och de andra flytta dädan och lösa varannan ut.

Gr. Falkenberg: jag finner här tvenne personer som hava jus acquisitum, och den tredje kommer och tager bort penningarne: varföre, om pantägande skall njuta sin betalning och bördeman sin inlösen till godo, ser jag ingen annan utväg än ersättning sker av de först fallande sakören. Den 2. quæstion anbelangande, så är han klar, och bör landshövdingen hava noga inseende att så väl 1684 års plakat om skattehemmans beboende som 1677 års förordning om skattskyl-

dig jords delning må uti behörig exekution ställas, därom order till landshövdingen avgå ehuru väl uti domarna härom infört är; ty jag håller mycket betänkligt att låta ägorna så avstympas, varigenom åborna med tiden så av sig komma att de omöjligen kunna utgöra sina utlagor, och plakatet är så tydligen och allvarsamt inrättat att ingen privatus bör understå sig sådana köp och kontrakter att sluta; och bör H. utan någon lösen avstå detta kärret.

Gr. Didrich Wrangel stämde alldeles överens med grev Pipers mening.

Gr. Dahlbergh idem.

Gr. Gyldenstolpe sammaledes, finnandes det varken panthavanden eller bördemannen må uti sin rätt prejudiceras, och kan densamma ej begynnas förr än uppbud sker, haver icke heller mera att bekymra sig om än att giva pretium ifrån sig; och pantäganden njuter preferensen uti betalningen, och för processen skull remitteras han till HovR:n som ex simplici et plano åligger att determinera att han må få sin betalning. Angående hemmanets besittning kan plakaterna efterlevas, så vida de icke äro på somliga orter limiterade, särdeles i bergslagerna, och tyckes tjäna landet mera till bästa det sådana odugliga platser rothuggas eller eljest kultiveras såsom med detta kärret skett är.

Gr. Wallenstedt tyckte för processen skull vara bäst att det remitterades, alldenstund ovisst vore om HovR:n njutit dessa sakören, och borde fördens skull därom först inkvireras och härom höras beskaffenheten.

KM:t: för processen skull borde det kanske remitteras, ty parterna böra höras.

Detta tveksamma yttrande i den av Gyldenstolpe väckta remissfrågan var det enda votum som kungen avgav, och han skulle strax komma på andra tankar. Sedan nämligen Heerdielm uppläst »konceptet av domen efter föregående diskurser och vota», påminte Falkenberg »att så framt denna remissen till Göta HovR skedde de simplici et plano, skulle B. råka uti en ny och vidlöftig process för denna ringa penningesumma skull»,¹ och han föreslog »att order avgå till landshövdingen att inkvirera varest dessa exekverade 120 dr kmt böter äro vägen tagna, om HovR:n fått dem eller intet?, så behövdes ingen process». Det säges i protokollet att »detta överlades vidare och fanns enhälligen för gott att denna passage i domen om remissen uteslutes», och efter en anteckning att — sedan Wallenstedt påmint att till alla landshövdingar borde avgå order om 1677 och 1684 års plakaters exekverande — »KM:t fann gott

¹ Det gällde blott de utmäta 120 dr; 95 dr lågo kvar i häradskistan.

att sådana brev avgå och i detta mål särdeles», heter det ytterligare:

Heerdhielm uppläste andra gången konceptet av domen sedan han densamma ändrat och förbemälte klausul eller mening de simplici et plano utslutit, och var av följande innehåll:

Resol: KM:t finner för rättvist att bördemännerna böra få behålla denna omtvistade $\frac{1}{10}$ del för de efter värdering av dem i TingsR:n insatta 215 dr kmt, men B. icke desto mindre njuta sin lagfarna rätt så vida till godo, att han för dess sig tillhandlade kapital 100 dr kmt med dess återstående intresse får sin behöriga betalning av vederbörande. Angående besittningen av ägora på detta hemmanet Reijmyre, så hänvisas sådant till landshövdingen att efterleva KM:ts åtskilliga härutinnan utgångna förordningar. I det övriga gillas Göta HovR:s av d. 27 nov. sistledne fällda utslag, och skrives dit det B. först får lyfta de av skattebönderna i Reijmyre d. 15 febr. 1696 insatta 95 dr kmt, sedan att de ex simplici et plano avgöra vem så mycket bör restituera av de 120 dr som bördemännerna 1692 deponerat hava att B. därav må erhålla bristen av sin fordran till kapital och intresse, och så framt dessa exekverade depositionspenningar äro KM:t och kronan beräknade, så böra de av först fallande sakören till så stor summa ersättas som svarar emot bristen av B:s fordran, men i fall de av kronan uti räkningarna ej äro åtnjutna, så bör länsman Erik Andersson därföre svara och B. förnöja, sedan detta av HovR:n slutet och avgjort är; däröver de sedan med sin berättelse inkomma huruledes de saken befunnit hava.

Item skrives till landshövdingen Eldstierna att till följe av 1677 och 1684 års plakater samt sin instruktion tillse det ej flera bönder än fyra skattehemmanen måge bebo och att de andra måge dådan flytta och upptaga några kronans ödeshemman, såsom ock att Reijmyre kärr lägges till sin rätta bolstad igen.

Mutatis mut:is lika lydande till de andra landshövdingarne.

Sedan koncepter av domen som förbemält är var uppläst, inkallades parterna, och efter dess avhörande tackade de underdånigst bägge var på sin sida.

Vid en hastig genomläsning av resolutionen kan man undra, om verkligen Heerdhielm utslutit det första domskonceptets »klausul eller mening de simplici et plano» — resolutionen föreskriver ju att HovR:n skall »ex simplici et plano avgöra». Vid närmare eftertanke finner man dock att enligt det första konceptet måste i själva domen ha förekommit ett åläggande för B. att väcka talan vid HovR:n (jfr Gyldenstolpes »remitteras *han* till HovR:n»). Detta åläggande för B. har vid justeringen utslutits ur domen och ersatts av en direkt till HovR:n

given befallning («och skrives dit»). En jämförelse med registratoret visar att resolutionens första stycke blev uppdelat på två expeditioner: domen, som återger resolutionens början t. o. m. gillandet i övrigt av HovR:ns utslag, och brevet till HovR:n, vari föreskrives att B. skall av HovR:n på det sättet förhjälpas till sin förnöjelse att han först och nu strax får lyfta o. s. v. M. a. o., det inkvirerande, som enligt Falkenberg kunde göra process obehövligen, skulle verkställas, dock icke — såsom han tänkte sig — av landshövdingen, utan av HovR:n.

Eldstiernas åtgärd för att lägga kärret till dess rätta bolstad igen överklagades av Helwig, som åberopade att han låtit upp-
röja kärret till att hålla ett segelduksväveri vid makt och att det vore så till hans som till manufakturiet största skada att han bleve därifrån trängder. H:s besvär skulle enligt KM:ts beslut d. 10 mars 1699 kommuniceras Eldstierna; hur det sedan gick är okänt.

5. *Hans och Hindrich Diepenbrok (bröder) ./. Daniel Zerbstman*
ang. klander av testamente.

Barbara Holscher, som tre gånger blev änka, synes ha varit bröderna D:s moster. Hennes andra man var brödernas förmyndare och hos den tredje, Nolting — Barbara kallas »gambla Noltingskan» — hade de haft pengar innestående. Båda de senare männen hade gjort testamente till förmån för Barbara. Själv upprättade hon testamente d. 16 april 1694, vari hon tilldelade bröderna D. såsom sina systerbarn blott 100 rdr och insatte andra sina systrars barnbarn till sina arvingar.¹ Bröderna klandrade detta testamente, men deras talan ogillades av magistraten i Riga och de fullföljde revisionsvägen. »KM:t frågade varföre de intet gå först till HovR:n. *Gr. Gyldenstolpe*: staden Riga haver utav Sal. Konung Gustav Adolf åtnjutit det privilegium att där ifrån magistraten directe appelleras till KM:ts Rev.»

Bröderna hade åtskilligt att anmärka mot testamentet, såsom att hon borttestamenterat dem tillhörigt bänkrum i kyrkan, att hon inte kunde skriva (enligt ett vittne, skulle hon ha sagt: »der

¹ På grund av sammanhanget torde »systerbarn» böra förstås som »systers barn».

Teufel weiss was sie schreiben») o. s. v. Deras främsta argument var emellertid att lagligen ej finge i testamente bortgivas mer än $\frac{1}{3}$ av egendomen. »*Heerdhielm*: det är efter Sveriges lag, men de bruka ännu deras lag till dess konformiteten bliver verkställd.»

Till förhöret inställde sig den ene av bröderna jämte Seurman samt Z. åtföljd av Apiarius. Från advokaternas ordbyte kan antecknas att Apiarius under hänvisning till romerska lagen ifrågasatte, om bröderna vore så närskylda att de ägde klanderrätt. Seurman genmälte: »jus romanum haver här intet rum. Vad som Apiarius i följe därav allegerar strider emot KM:ts förordning» (S. har tydligen åsyftat k. br $\frac{5}{10}$ 1683, Schm s. 856).

Innan den formliga voteringen började lät Gyldenstolpe förstå, att han inte kunde hysa någon betänklighet mot att i detta fall anse testationsfriheten obegränsad beträffande förvärvad egendom: han »kunde intet taga någon scrupul när magistraten själv dömt att statuterna äro rätt allegerade, som förmå att intet arvegods skall borttestamenteras. *Heerdhielm*: uti Rigiska rätten förklaras det noggsamt, näml. att fast egendom som ärves intet skall abalieneras. *Gr. Gyldenstolpe*: det är åtskillnad som natt och dag emellan arvegods och avlinge.»

Sedan alla sex excellenserna voterat för fastställelse, resolveerade kungen »att det skall bliva vid magistratens dom.» Under diskurs om straff pro t. l., uttalade Piper den mening att parten, som intet hade att betala med, kunde slippa, men att advokaten som förlett honom borde plikta; och kungen resolverade att Seurman skulle plikta med 14 dagars fängelse. Beträffande expenserna »tyckte *KM:t* att han bör dem betala, det vore en stor rätt som den andre haver, är där intet att taga så får han heller intet. *Gr. Gyldenstolpe*: om det föres in i domen, så är det ett jus quæsitum. Men det plägar ibland så införas att ehuruval han borde betala expenserna, så förskonas han dock därifrån. *KM:t*: den som haver vunnit har stor rätt att påstå expenser, den andra fordrade 500 rdr. *Gr. Piper*: *KM:t* kan det nådigst mitigera. *Gr. Wrangel*: de pläga mitigeras till en fjärdedel eller en tredjedel.» Z. hade begärt 1,000 rdr, men det ansågs för mycket; Gyllenborg mente att 200 rdr smt kunde vara nog. »*KM:t* tyckte 300 dr smt. Och sedan något blev där-

om diskurrerat, resol. KM:t att han skall få för expenserna 300 dr smt» ($\frac{4}{8}$ 98). Såvitt protokollet upplyser blev slottsvakten ej uppkallad för att taga hand om Seurman, men av närmaste följande rf framgår att frihetsstraffet utan dröjsmål börjat verkställas.

6. *Majoren Gabriel Gyllenståhl ·/. Gustaf Koskull*

ang. krav m. m.

Till K:s far, generalmajoren Anders Koskull, utfärdade KammarK 1673 två assignationer å 2,000 dr smt vardera, att betalas i avräkning å dennes fordran. Enligt revers 1689 mottog G. dessa assignationer av K., att beställa om dem efter memorial eller dem in originali tillställa K.

K. utfärdade 1691 till G. en obligation på 450 dr smt. Då G. fordrade betalning för denna obligation, möttes han av K:s krav på att återfå assignationerna i original.

Gullbergs HR dömde K. att betala enligt obligationen; G. vore nämligen icke pliktig att för sin likvida fordran taga assignationerna vilka ej lämnats honom in solutum utan allenast beställningsvis.

LagmR:n dömde också K. att betala, men remitterade frågan om assignationerna till forum competens.

Göta HovR gav dom d. 15 dec. 1697: G. bör för sin fordran bliva av K. förnöjd, emedan den för en stridig pretention hos G. ej bör rabatteras; och såsom K. förpliktas sin förskrivning att fullgöra, så åligger det i lika måtto G. efter dess revers antingen att tillställa K. assignationerna in originali eller, om han det ej gitter, att skaffa KammarK:ii resolution att assignationerna vid ytterligare likviderande om A. K:s fordran ej skola ligga K. i vägen.

I sitt ändringsökande gjorde G. förnämligast gällande att HovR:n dömt om assignationerna, ehuru denna fråga ej prövats av underrätterna, och han påstod beneficium instantiarum. Denna G:s anmärkning vann dock ej gehör. HR:n hade ju dömt om assignationerna; att såsom LagmR:n remittera denna fråga »är att klyva hår och göra av en quæstion tvenne vilket intet gjorts behov» (Wallenstedt); även om de nedre instanserna gått frågan förbi men bägge parterna utlåtut sig härom till själva merita i HovR:n, så hade quæstionen kunnat där

definitive avdömas »emedan nobile officium är terminare lites» (Gyldenstolpe). »KM:t tyckte det HovR:n hade största fog att avdöma detta definitive, emedan HR:n dömt om assignationerna, uti LagmR:n också nämnes därom att K. påstår deras igenleverande, med andra skäl han härtill anfört haver.»

Beträffande återlämnandet av assignationerna hade G. gjort två invändningar. Han uppgav att han återställt dem till K:s son, ehuru denne ej ville erkänna det. G. skulle ha blivit rådd att ta kvitto av sonen, men då svarat »det ej vara åt, emedan sonen ej är så elak som fadern att han nekar något därtill». »Det får han nu finna, ty sonen nekar ju alldeles därtill», anmärkte Gyldenstolpe. G:s andra invändning avsåg att assignationerna ej längre vore gällande, något varom han åberopade attest av kamreraren Teuterström. Denna invändning hade ju blivit beaktad av HovR:n genom vad i dess dom inrycktes om KammarK:ii resolution. Gyllenborg, som var hemma i kamerala frågor, påstod emellertid att en sådan resolution ej kunde givas, »ty vid likviderandet böra de förra assignationer in originali inlevereras, och synes det HovR:n ej varit så noga om kammarstilen eller praxi kunnig».

Protokollet berättar vidare:

KM:t frågade sedan om parterna och deras fullmäktige, vilka de vore och att de kunde bliva till muntligt förhör inkallade.

Heerdhielm sade det Seurman var G:s fullmäktig, föregav i förstone sin opasslighet men, utur arresten upphämtad, var nu därute tillstädes; och på K:s vägnar, som för några dagar sedan fick tillstånd att resa, en benämnd Rosenfelt; läste sedan Seurmans supplik om dilation i saken.

KM:t: efter han orkat komma upp får han gå in, och tör arresten bliva förlängd.¹

Advokaten Olof Seurman och Christoffer Rosenfelt på K:s vägnar blevo inkallade.

Seurman, jämte underdånigsta tacksäjelse att bliva hörder, beklagade sin arrest och därav tagna sjukdom att han ej kunde hava sina tankar tillsammans; hade uti saken intet vidare att tala än uti actis finnes så framt honom ej efterlåtats kunde den för sin principal underdånigst per supplicam sökta dilation, till dess den under händer varande likvidation om framl. generalmajoren K:s fordring vore sluten.

¹ Seurman var två dagar förut dömd till fängelse (se rf 5). Rosenfelt blev student i Uppsala 1671.

Rosenfelt sade sig intet vara vidare befullmäktigad av K., som för sina anhörigas sjukliga tillstånd skull och annan nödvändighet måst bortresa, än i st. f. muntlig konferens inlägga ett kort memorial, helst efter han uti saken ej vore informerad, ej heller haft akten om händer; framteendes detsamma.

KM:t befallde det att uppläsas.

Seurman påminte om KM:ts förordning ang. memorialer.

Rosenfelt, åstundandes ingen annan muntlig konferens, uppläste efter KM:ts ytterligare befallning bemälda memorial av det innehåll som här bifogat finnes.¹

Seurman påstod efter memorialets uppläsande att HovR:ns dom vore fullgjord med Teuterströms attest vad assignationerna vidkommer, vilka såsom nichtiga och ej mera gällande icke behövas att bli va återställda. Bad yttermera om anstånd i saken till dess likvidation över framl. generalmajoren K:s fordring vore sluten som nu under händer är, eller så framt saken nu skulle avdömas, [att] KM:t nådrättvisast täcktes anse den stora kostnad och expenser som hans principal vid denna processen äro påskyndade² samt av K. tillfogade injurier, vilket Göta HovR alldeles gått förbi och compensatis expensis allenast belagt honom med 10 dr smts böter efter lagmansdomen för oanständigt skrivande; beropandes sig i det övriga på akten, emedan han för sin sjukdom skull ej kunde alla skäl och omständigheter ihugkomma. Gick därmed ut.

Gr. Gyllenborg: han sade det assignationerna intet behövas, och han får ingen likvidation eller någon penning därpå förr än de äro inlevererade.

Voterades.

Gr. Piper: jag ser intet annat än HovR:ns dom är grundad på goda skäl och att KM:t gillar densamma.

Gr. Gyllenborg var av samma mening.

Gr. Wallenstedt: förskrivningen är på bägge sidor, och om den ena skall därtill bindas måste ock den andra. Om G. vill hava sin betalning efter obligation, måste han ock hålla det han reverserat sig till K. att återleverera honom assignationerna, därutinnan HovR:n rättvisligen dömt. Om KM:t konfirmerar dess dom och tillägger K. något uti expenser?

Gr. Gyldenstolpe var med denna mening alldeles ense.

KM:t: det får då bli vid HovR:ns dom. Men huru mycket i expenser?

Nämndes 4 à 500 dr smt emedan K. tycktes nog hava lidit utav det att assignationerna varit och ännu äro honom så länge utur händerna och lagman Ribbings brev vittna det han längesedan åtmins-

¹ En av K. undertecknad skrift på ungefär två spatiöst skrivna sidor.

² I G:s deduktion, skriven av Seurman mandatario nomine, fanns en designation på 817 dr smt 8 öre i expenser. »Han pretenderar expenser och haver tappat uti HovR:ns», anmärkte kungen.

tone kunnat hava halvparten av denna fordran; och stannade vid 300 dr smt.

Heerdhielm berättade det uti förra HovR:ns och de andra instansernas domar K. nämnes överstelöjtnant, men i de senare allenast välb:ne K.

Resol. det han nu också allenast nämnes Gustaf K. uti rubriken.¹

Heerdhielm uppläste konceptet av domen som han uppsatt haver och var av följande innehåll: Resol. — — — 300 dr smt. Och såsom intet härvid var att påminna inkallades parterna, och efter domens avhörande gjorde Rosenfelt en und. tacksäjelse för en högrättvis dom ($\frac{6}{8}$ 98).

7. *Bergsmannen Hans Hansson ./. rådmannen Baltzar
Hanssons änka och arvingar*
ang. ersättning.

Hans H. (= H.) hade i flera år handlat hos Baltzar H. (= B.) och fått försträckningar och förskott av honom. År 1674 d. 31 aug. utfärdade H. en obligation, vari han förband sig att till betalning av sin skuld, 2,240 dr kmt, årligen vid Tomasmässan leverera 2 skeppund koppar, vart skeppund värderat till 160 dr. Efter 7 år skulle alltså gälden varit till fullo betald. Till B:s säkerhet förskrev H. sin gård. Då H. vid Tomasmässan 1674 ej levererat de 2 skeppunden, övertog B. i jan. 1675 hans kallrästverk. Tvist uppstod om kallrästans värde. Enligt anteckning i B:s handelsbok skulle avtal träffats om ett värde av 200 dr. H. åter uppgav att B. tagit kallrästans väl ej med våld, men mot hans vilja, och satte värdet till 1,050 dr. H. förlorade vid domstolarna och fick gratis fullfölja.

Kungen hade mer än någon hjärta för »denne fattige bergsmannen». Sedan det anmärkts av Piper att det vore alldeles emot bergsordningen att exekvera kallrästans av bergsmännerna, och av Bonde att det svåraste vore att B. exekverat själv mot H:s vilja, förekom:

KM:t: efter han utan exekutorens assistans har tillgripit denna egendomen som icke en gång var förskriven, borde han alltsammans betala som denne fattige av honom fordrar fast det intet vore så mycket värt; frågandes vad kallrästa rätt skulle vara?

Heerdhielm berättade utförligen beskaffenheten härutav, säjandes denna kallrästa för bergsmannen vara såsom oxen eller dragaren för bonden på landet, dem ingen får lov att exekvera.

¹ K. f. 1636, e. o. bankkommissarie 1668, överstelöjtn. o. kommandant på Vadstena slott 1678.

KM:t: så borde den rike betala och bestå denne fattige bergsmannen sitt bortmista kallrånstverk så högt som han vill beräknat jämte allt lidet skadestånd för det han ej gått rätta vägen och brukat exekutorens handräckning utan själv gripit till detsamma.

Enligt attester, utfärdade 1687, hade kallrånstän varit oduglig. »KM:t: det är svårt så lång tid efteråt attestera uti sådana saker, ty på 12 eller 13 år haver mycket kunnat falla ur minnet.» Kungen anmärkte vidare att »om den fattige fått behålla kallrånstverket, har han kunnat arbeta ut sig [= arbeta sig ut] och betala den andre, men nu hindrade han honom med det han tog bort henne och bör med rätta bestå honom all tagen skada.» Och efter uppläsningen av deduktionerna, vari expenser begärdes av H. med 300 dr smt och å B:s sida med mer än det dubbla, yttrade han: »expenserna borde snarare den fattige hava, ty nog har han kostat på sig 300 dr uti så många år och dessutan lidit våld och orätt. Parterna kunna kallas in.»

Heerdhielm hade redan förberett på att H. »är en mycket enfaldig man som nogsam t lärers synas när han kommer till konferensen». Efter förhöret bekräftades denna utsaga av kungen: »det synes han är en hel enfaldig karl och ej förstått handla med någon arghet, utan låtit sig hantera av den andra såsom han velat.» Sedan under den följande diskussionen och voteringen anförts att H., efter det B. tagit kallrånstän, erbjudit sig att betala B. 500 dr — enligt Heerdhielm för att få i ro idka sin näring och slippa en kostsam process — yttrade kungen: »kanske om Heerdhielm gick ut kunde de ännu komma till förlikning. Heerdhielm gick i detta ärendet ut, att bringa dem till förlikning, kom genast in, berättades att bergsmannen vill ännu stå vid sin loven att giva efterhanden de 500 dr ut, men Lars Strömbäck [= stärbhusets ombud] vill ingalunda låta övertala sig utan påstår högsta rätten.» Voteringen fortsattes alltså, och det visade sig att alla rådsherrarna ville avräkna 1,050 dr å H:s skuld, men däremot icke, såsom kungen under diskussionen förordat, även tillerkänna H. kostnad och skadestånd. Utan att direkt votera i huvudsaken anförde kungen: »den fattige måste åtminstone hava expenser, ty han har likväl igenom den andres olaga förfarande mist all sin egendom.» Häremot erinrades emellertid att H. ju erkände sig ännu vara skyldig 500 dr, och Gyllenberg framhöll — utom att stärbhuset hade klar förskrivning

och alla domar för sig och att skulden styrktes »med en död mans hand och annotation, mot vilkens bok ingen förr haft något att säga»¹ — att också å H:s sida ett stort förseende skett, ty kallråstan borde för avraden och annan kronans avgång skull ej så länge hava legat outarbetad. »KM:t: kallråstan må då räknas honom för 1,050 dr och expenserna hävna, emedan han ännu tillbjuder 500 dr, dock borde den andre hava större straff. Efter något litet diskurrerande över 1674 års obligation stannade enhälleligen i följande mening: *Resol:* KM:t finner för rättvist att H. bestås 1,050 dr för kallråstverket, vilka tillika med de 160 dr² böra på dess obligation av d. 31 aug. 1674 och resten med 5 pro cento intresse gottgöras, compensatis expensis.» Hcerdhielm frågade från vilken dag räntan skulle räknas. Det beslöts att den skulle räknas icke från Tomasmässan 1674, icke heller a tempore motæ litis, utan från den dag i nov. 1692 då HovR:n resolverat till likvidation. Konceptet till dom upplästes och parterna inkallades, »vilka, efter dess avhörande, underdånigst tackade för en nådig och högrättvis dom» (¹²/₁₁ 98).

8. *Georg Gyllenstiernas arvingar* ·/. *Erik Slatte's arvingar*
ang. immission i fastighet.

Översten Erik Slatte var gift med en dotter till landshövdingen Jakob Skytte († 1654). Genom en köpehandling 1671, underskriven av bl. a. Slatte,³ sålde Jakob Skyttes arvingar gårdarna Kersö och Menhamra till k. rådet och presidenten Georg Gyllenstierna. Med anledning av att de sålda gårdarna reducerades förordnade reduktionskommissionen 1695 att å säljarnes eller deras arvingars egendom skulle läggas sekvester till säkerhet för köparens arvingars krav på återbekommande av köpeskillingen. Till verkställighet härav, varom v. landshövdingen givit honom order, gav kronofogden Dahlström köparens arvingar immission i godsen Stensholm och Djuvarp. Häröver klagade

¹ Falkenberg hade yttrat: »vem kan hindra en köpman att skriva uti sin bok vad han vill»; man funne i böcker mestendels en stor oriktighet, och utan förskrivning och accept kunde ej givas dem något fullkomligt vittnesbörd. — Falkenberg hade sinne för teorien om »passivitetsvirkningar»: B. »borde mista hela fordran, emedan han så många år tegat stilla och därmed synes hava begivit sig härutinnan».

² Torde avse malm eller möjligen 1 skeppund koppar, som H. efter obligationens utfärdande levererat.

³ En annan underskrivare var Gustaf Drake (Fribytaren på Östersjön), också han måg till Skytte.

Slattes arvingar villas talan fördes av Gustaf Queckfeldt, gift med en dotter till makarna Slatte. Göta HovR dömde immissionen att återgå. Gyllenstiernorna fullföljde till KM:t.

När föredragningen pågått en stund, med uppläsning av några handlingar, frågade kungen »vad rätta quæstion förnämligast i denna saken bliver». Heerdhielms svar var ej särdeles upplysande: »om Gyllenstiernorna skola sitta i possession av dessa sig immitterade gods eller intet efter reduktionskommissionens promotorial.» Mer givande hade varit om kungen fått ett koncentrat av Q:s argumentering: varken Slatte eller dennes hustru hade ägt någon del i de sålda godsens; ehuru Slatte undertecknat köpehandlingen voro de således i själva verket ej säljare och ej förbundna till hemul; sekvester hade därför icke bort läggas på Stensholm och Djuvarp, som voro Slatte-, ej Skyttegods.

Två ledamöter i Göta HovR hade ansett saken falla utom dess kompetens, »vilket — yttrade Falkenberg — också i sanning är, alldenstund KM:t haver anbefallt Svea HovR att kognoscera över de ärender som reduktionsverket angå. *KM:t* frågade om gr. Stålarms tillika underskrivit domen och av vad mening han varit? *Heerdhielm* sade det gr. Stålarms den tiden har varit här och v. pres. Falkenberg med, emedan de ingendera hava underskrivit domen. *KM:t*: så hava alla de andra farit villa och intet rätt förstått saken vad som hörde dem till att döma och måste hava en allvarsam påminnelse härom.»

Diskussionen före partskonferensen avslutades med ett yttrande, bakom vilket torde ligga den uppfattningen att Dahlström rätteligen nöjt sig med Slattes underskrift å köpehandlingen, m. a. o. att frågan om Slattes hemulsansvar icke borde prövas i exekutiv väg. »*Gr. Gyldenstolpe*: här bliver intet quæstion om Skytte- eller Slattegodsen, utan om säljarnes arvingars gods. Om nu Slatten är säljare på sina och sin hustrus vägnar, böra hans arvingars gods även så väl som Skyttiska arvingarnas gods stå under sekvester för Kersö och Menhamra köpeskilling som k. rådet hr Göran Gyllenstierna erlagt. *KM:t* fann denna saken vara klar nog och befallte det parterna måtte inkallas till muntligt förhör.»

Vid förhöret androg Q. bl. a., att den överklagade förrättningen givit quid pro quo i det att i st. f. Skyttegods tagits Slattegods, som för Skyttarnes bortsålda egendom och hemul ej

borde sekvesteras. Han besvärade sig icke över kommissionens promotorial eller v. landshövdingens order, utan blott över Dahlström som ordena galet exekverat. När parterna gått ut anmärkte också Falkenberg att Q:s besvär förefölle honom »lika såsom dens, som klagade över yxen när han blev huggen och ej över den som höll uti henne».

Sedan de fyra k. råden voterat, var med sin motivering men alla ense om att immissionen skulle bestå, yttrade kungen: »HovR:ns dom går då över ända och Gyllenstiernas arvingar bliva i possession till dess Slattens här uti HovR:n vist att de ej böra stå uti något hemulande.» Enligt resolutionen lämnades Slattes sterbhus öppet att inför Svea HovR söka återvinna Stensholm och Djuvarp och utföra sin talan huruvida de borde stå i något hemulande ang. Kersö och Menhamra.

Efter resolutionen men innan han uppläste konceptet av domen berättade Heerdhielm »det Q, blivt kallad hovråd, frågades om han skulle nämnas således. *KM:t* fann gott att nämna honom utan någon karaktär vid sitt namn Gustaf Queckfeldt» (16/11 98).¹

9. *Ryske köpmannen Sawa (Sawela) Pogankin .]. handelsmännerna i Riga H. Becker och H. Klüwer m. fl.*

ang. betalning för ett parti hampa.

I maj 1695 kom P. till Riga med ett parti hampa som han sålde till K. (eller enligt dennes uppgift till K. och B.) att kontant betalas. Hampan fördes på vågen enligt en vågsedel d. 17 maj, ställd på både K. och B., och blev sedermera omhändertagen av personer till vilka K. och B. tidigare förbundet sig att leverera hampa i betalning för skuld. I juli fick K. av P. dilation till d. 1 dec. med betalning av 4,000 rdr, på villkor att den övriga köpeskillingen skulle strax erläggas. Då villkoret ej fullgjordes, vände sig P. i aug. till Wettgericht med begäran om prompt exekution på K. — P:s första steg på en törnbeströdd vandring till högre och lägre, dömande och verkställande myndigheter, om vilkas många åtgärder före den slutliga förhandlingen inför justitietronen här endast några betydelsefullare data

¹ Q. blev 1683 avsatt från assessorat i Göta HovR; var drottning Kristinas hovråd och intendent i Norrköping från 1685 till hennes död.

kunna antecknas. Sedan Wettgericht frikallat K. för exekution intill d. 1 dec., gav magistraten d. 25 okt. en dom, vari Wettgerichts beslut om K. gillades, men B. dömdes att strax betala halvparten av köpeskillingen. Midsommarafton 1696 avläts till Dahlbergh som generalguvernör ett k. brev på tyska av huvudsakligen följande innehåll:

P. har inkommit med Hans Tsariska Majestäts rekommendation och sin egen supplik, vari han besvärar sig över, att när han efter mycket besvär fått utslag på K. och B., så ha deras kreditorer sagt sig ha bättre rätt till K:s och B:s egendom. P. ber nu om vårt nåd. bistånd och handräckning, så att K. och B. må lagligen tillhållas att betala honom hans fordran och alla kostnader och i vidrigt fall tagas i häkte. Och som vi finna hans ansökan så mycket billigare som vår k. rättvisa ej kan tillåta att någon av våra undersåtare, i synnerhet mot främmande, umgås med sådan förhalan och list, alltså är vår nåd. vilja och befallning att därest K. och B. äro så motviljiga att de icke utan dröjsmål betala P., så skola de tagas i arrest tills de förnöja P., på det de och andra våra undersåtare må lära sig att hålla tro och loven mot våra grannars undersåtare och ej mottaga mera gods, i synnerhet av främmande, än de veta att de rätteligen och jämlikt förskrivning och kontrakt kunna betala.

D. 15 okt. 1696 begyntes vid Wettgericht en process vari P. yrkade betalning för hampan av K:s och B:s kreditorer. P. förlorade men fullföljde och ingav sin libell till magistraten d. 22 jan. 1697. Emellertid hade kreditorerna inkommit till KM:t med en supplik, vari de erbjödo sig att betala P. inom fyra år, och KM:t förordnade d. 1 febr 1697 att suppliken skulle kommuniceras P. D. 22 mars ogillade magistraten P:s talan; P. sökte revision. I k. brev d. 18 sept. gavs befallning till Dahlbergh att han skulle på allt görligt sätt söka disponera vederbörande att i möjligaste måtto tillfredsställa P., men i vidrigt fall skulle han förelägga så skuldenärerna som kreditorerna, vilka mottagit P:s gods, termin att till början av maj 1698 komparera uti KM:ts JRev.

Då P. själv, som bort inställa sig i JRev senast d. 3 maj 1698, först i juli kom tillstädes, yrkades å motsidan att han ej skulle få fullfölja saken. P. styrkte emellertid att han, som under hela mars legat illa sjuk i sitt hem i Ryssland, i början av april rest till Riga, men ej kunnat fara därifrån förr än i maj. Och efter någon diskussion, varvid bl. a. framhölls att P. vore en främ-

mande, resolverade kungen d. 9 nov. 1698 att P. må emot sina kontraparter sin sak inför KM:ts JRev lagligen utföra.

Målet kom d. 14 nov. före i NRev: »Sedan Lillienstедt korteligen remonstrerat Heerdhielm sakens sammanhang emellan ryssarna Sawa P. och K. och B:s kreditorer, inkallades be:te P. med deras fullmäktig Hierpe och å kreditorernas vägnar Möller och Apiarius, då Hierpen tackade KRev att få vidare förklara sig» o. s. v. Den mystiska pluralen framför P:s namn torde ha sin förklaring i att P. åtföljdes av någon landsman, kanske en bror.¹ K. var nu död, men B. hade, ehuru väl han ju ej står an-tecknad som part, ingivit deduktion genom sin fullmäktige Cuyper som i ett und.-ödmjukt memorial, vilket föredrogs, sade sig för sjukdom ej förmå »efter min und. skyldighet mig vid den tillsagde muntlige konferens att inställa». B. hade blivit försatt i konkurs 1695, varemot det för K., som i dec. s. å. fick anstånds-brev av sina kreditorer, aldrig synes ha kommit där-hän. Möller representerade Johan Flügge, Apiarius Johan v. Reuter, två K:s kreditorer som, enligt P., skulle övertagit större partier av hampan. Någon kreditorsammanslutning uppträdde ej i målet.

D. 16 nov. hölls nytt förhör i NRev: »Såsom hr hovkansleren [han var ej med ¹⁴/₁₁] ville uti ryssarnas sak göra sig underkunnig, emedan deras tsar, då han utkomme, torde därom något anröra,² alltså uppläste Lillienstедt akten med deduktionerna, varpå sedan inkallades ryssarna» o. s. v. Nu kom även ryske translatorn Petter Lindman tillstådes. Protokollet i NRev för dagen slutar sålunda: »Såsom tiden var förfluten och hrr sekreterarne skulle träda upp till HM:t, alltså befalltes parterna i morgon vara tillstådes, då HKM:t läser taga saken före och de vidare vad de hava att påminna kunde uti und. inför HM:t själv få förebringa. Varpå parterna, sedan de sin sak rekommenderat, togo avträde.» Tydligt är att vid den Lillienstедtska uppläsning-

¹ Mot K. anfördes bl. a. att han skulle falskeligen uppgivit sig för P. vara den, som året förut rätteligen fullgjort ett köpeavtal med P:s bror. Jfr om pluralen partsförhöret inför KM:t.

² Hovkanslern sändes 1699 som ambassadör till Ryssland. Tsaren kunde desto hellre antagas intressera sig för målet som hampan till ett värde av 4 000 rdr var tagen ur hans skattkammare. Ur rådsdiskussionen ¹⁹/₁₁: »*Heerdhielm*: om han ej betalar till tsaren dessa 4,000 rdr, måste han, hans hustru och barn bliva allesammans trälrar. *Gr. Falkenberg*: det kommer överens den lagen, som i den helga skrift står om den som blev sin herre så mycket skyldig etc.» Se Matt. 18: 24 o. 25.

en har det allra mesta av akten och deduktionerna måst överhoppas. Men hur skall man förstå slutet av protokollet? D. 16 nov. höll kungen under f. m. justitiesession som vanligt. Hölls förhöret i NRev före kl. 8 på morgonen, eller vore revisionssekreterarne uppkallade till kungen i något ärende framemot kvällen?

D. 17 nov., en torsdag, började Lillienstedt föredragningen i rådet, där målet — det mest tidsödande som kungen var med om — helt upptog såväl den dagen¹ som de båda följande.² Diskussionen började fram och åter, ett ämne som en gång släppts togs upp igen. I det sammandrag av diskussionen fram till partskonferensen, vilket här följer, äro yttrandena, utan bundenhet vid kronologien, grupperade kring vissa särskilda frågor.

Två beteckningar — debitorerna och kreditorerna — av vilka man betjänade sig, tarva någon kommentar. Såsom debitorer, d. v. s. P:s debitorer, betraktades K. och B., ehuru P. aldrig torde avtalat med B. Gyldenstolpe anförde: »första handeln eller avtalet blev fuller gjort uti B:s hus, men på K:s anmodan att allena handla med honom, och [K] brukade B. till föra talet emedan han var kunnig i ryska språket och K. intet»; B. hade aldrig av P. fått någon hampa, och huru K. och B. sedan delt godset sig emellan på vågen utom ryssens vetskap vore mycket ovisst: på vågsedeln stode ej annoterat att B. fått just av P:s hampa, utan det kunde varit annan hampa eller av P:s »så mycket som rätte debitor K. velat låta honom få såsom de andra sina kreditorer». Det vore klart att P »aldrig velat hava med B. att göra förr än borgmästare och råd per sententiam gjorde en division dem [= K. och B.] emellan». — Vad P. ansåg sig hava att fordra, efter den uppdelning mellan K. och B. som magistraten gjort, var 1,900 rdr av K. och 3,200 (eller kanske 3,300) rdr av B.

Med kreditorer förstods närmast de som genom prenumera-tionsköp tillhandlat sig hampa av K. eller B. och till köpens full-

¹ Med det undantag att till kungen omedelbart före uppbrottet övergavs ett brev från de svenska prästerna i Amerika med ansökning att bliva försedda med flera andliga svenska böcker. Sekreteraren Åkerhielm, som uppkallades, föreslog att av prof. Svedbergs psalmböcker några 1,000 ex. skickades, sedan några blad blivit borttagna och omtryckta o. s. v.

² Fredagssessionen börjades med att »Lillienstedt gjorde en kort recit av det förnämsta som i går av denna saken förhades, helst efter grev Wallenstedt då intet tillstades var».

görande mottagit större eller mindre partier av P:s hampa.¹ Det var ej ostridigt vilka dessa voro; så förklarade Apiarius att hans huvudman ej hörde till dem. Men termen betecknade också K:s och B:s samtliga borgenärer, av vilka — utom de båda som inställt sig hos KM:t — något 10-tal nämndes. Om dessa »frånvarande» kreditorers ställning resonerades åtskilligt. Falkenberg ifrågasatte om de ej borde dömas in contumaciam. »Heerdhielm: de hava litat på att saken skulle bliva desert, emedan P. försummat fatalierna vilka de genom sina fullmäktige avvaktat. Och så framt KM:t ej restituerat saken hade hon varit desert; havandes de ej vetat av restitutionen. Gr. Gyldenstolpe: det har lika fullt varit deras plikt att observera terminen. KM:t: helst efter ryssen haft laga ursäkt, varit sjuk och dessutan en främmande och långt borta.» Kungen hade alltså i minnet vad som d. 9 nov. förekom i målet.

Bland de sex k. råden voro Falkenberg och Gyllenberg de som hade lättast att finna P:s sak behjärtansvärd, och till dem slöt sig kungen. På motsatt sida stodo Wallenstedt och Piper, medan Gyldenstolpe och Bonde intogo en förmedlande ståndpunkt. Falkenberg fällde till en början om K:s förfarande ett omdöme, som synes vila på den för oss främmande åskådningen att ett bedrägeri föreligger när säljaren i ett prenumerationsköp nödgas för köpets fullgörande tillhandla sig varan och det till högre pris än det efter vilket han själv erhållit likvid. Han yttrade: »att sälja hampan förut eller att förskriva henne till andra förr än han fått henne, och för ringare köp än hon kostat honom i första inköpet av ryssen, var ett fullkomligt och stort bedrägeri, det efter all lag och rätt bör avskaffas så att ingen i denna måttion må njuta sin arghet till godo.» Det var, fortsatte han, »ett stort bedrägeri av honom att sälja hampan förut till sina kreditorer förr än hon var av ryssen köpt, och bör han sådant svek uti ingen måtto njuta till godo.» Då emellertid kungen dagen därpå accepterade denna tankegång och mot K. och B. anmärkte att »de hava sålt hampan för bättre köp än ryssen sålt dem», hade Falkenberg besinnat sig och anförde: »efter han K. fick penningarna förut, måste han giva sina kreditorer hampan för

¹ Ett hösten 1694 slutet prenumerationsköp skedde i den antagligen typiska form att K. utfärdade till köparen en obligation å visst belopp att betala med hampa när ryssarna på våren komma med varan. Det är kanske ej uteslutet att P:s hampa av K. användes som medel att betala skuld till annan än prenumerationsköpare.

bättre pris än markgången var; och är således praxis alltid, såsom de som förskjuta reda penningar till brukspatroner förut, så måste de avlåta dem järnet för bättre pris än de efter markgången kunna få.»

Frågan om äganderättens övergång och P:s rätt att återtaga varan blev, ehuru P. aldrig yrkat att få igen hampan, vidlyftigt debatterad. Falkenberg anförde att då varan var betingad för reda pengar, kunde den ej bli K:s förr än han betalat henne; han tyckte att P. »borde hava hampan igen när penningarna ej följde.» Häremot invändes, även av Gyldenstolpe och Bonde, att en fullkomlig traditio skett och alla actus possessorii över hampan övats av K. och B. vadan hampan ej kunde igentagas. »*Gr. Piper:* visst har han varit godtrogen och råkat ibland elaka människor som bedragit honom, men det är en fullkomlig tradition skedd, godset levererat på vågen, på deras namn och räkning annoterat som han det förtrott, och därtill med är en innovation skedd och han givit dilation och termin till betalningen. *Gr. Gyldenstolpe:* med god vilja haver han aldrig samtyckt till någon dilation, ej heller gått ifrån sin första och rätta man K., utan coacte et ex necessitate sedan magistraten resolverat och gjort en olaga division och han på intet annat sätt kunde få sin betalning än han måste giva dilation för K. till d. 1 dec. 1695. *KM:t:* ryssen har lidit orätt, blivit kringförd ifrån den ena vidlöftigheten till den andra, och måste på något sätt bliva hulpen.»

P:s ställning till kreditorerna blev närmare dryftad i samband med resonerandet om ett rättsfall. P. ville, såsom Gyldenstolpe uttryckte sig, »taga någon styrko av den ryska ordningen om den ryska handeln med ett præjudicato som tillförene där skall vara förelupet och hos dem avdömt.» Enligt detta prejudikat hade, då en köpman Ontropof gjort sig skyldig till tvesalu av hampa, andre köparen nödgats avstå varan till den första. Sedan den rigiska Wettordningen producerats (av Heerdhielm) och Wallenstedt därur uppläst 20 §, androg Wallenstedt att han fann prejudikatet ej nu applikabelt, ty Ontropofs hampa

fanns igen och således av första köparen vendicerades nästan såsom ett tjuvegods eller lindrigare att tala jure repressalium.

Gr. Falkenberg höll detta faktum således lika att uti bägge vore en dolus den ingen bör njuta till godo. Ty Ontropof sålde sin hampa

åt tvenne och första köparen blev vid henne, och K. har bedragit ryssens hampa till sig emot loven av kontant betalning, den han ej presterat utan betalt därmed sin gamla gäld hos sina kreditorer, som var ett stort bedrägeri.

Gr. Piper: visst är det ett stort bedrägeri, det nekar ingen. Men så är det ej heller samma sak och beskaffenhet, ty densamma, som Ontropof sålde sin hampa första gången, kände och fick henne igen, men det kan ej P. göra, emedan hon med många andras både polackers och ryssars hampa vart sammanblandad.

Gr. Gyllenborg: hampan var ej K:s förr än han efter kontraktet hade betalt henne, och om han dessinnan försäljer eller försätter henne, har ryssen haft makt att taga henne igen.

Gr. Gyldenstolpe var av samma mening, helst om kreditorerna koluderat, spelat med härunder eller vetat härutav, som synes hos somliga av dem skett vara, och om ryssen kunde känna eller finna sin hampa igen.

Diskurrerades något merå de disparitate et convenientia hujus et prioris facti.

Hovkansleren Bergenhielm sade att lagen eller denna allegerade 20 § av rigiska Wettordningen allenast var stadgad om den som säljer en ting åt två.

Gr. Piper: den som sådant gör hålles såsom en tjuv, ty sedan som han sålt varan åt en, är hon ej vidare hans utan en annars, och på det sättet, där hon undanginge första köparen, kan han densamma såsom sin vendicera.

Gr. Wallenstedt höll K:s faktum hel annorledes, har sålt en vara, som sig i händer emot betalning icke allenast var levererad utan publiquement på vågen genom annotation såsom hans egen tillerkänd, och kunde således disponera och sälja henne till vem han ville.

Gr. Wallenstedt illustrerade saken med detta exempel: att där man hos någon spannmålshandlare, varest ett stort parti funnes, ej skulle understå sig att köpa av honom förr än han visste, var och en köpare, om hans spannmål vore betald eller ej, vilket skulle förorsaka en stor konfusion. Lika beskaffenhet vore här med K. och B., som hölles för riktiga och förmögna köpmän och handlade med hampa, det deras kreditorer och andra, som handlade med dem, ej frågade efter anten hampan vore betald eller intet. Och så litet som den spannmålen köpte kunde oblikeras densamma att återleverera ifall säljaren eller spannmålsköpmannen den ej hade till sin creditorem betalt, så litet och omöjligen kunna K:s kreditorer eller andra, som hampan köpt eller i betalning tagit, påläggas densamma ryssen att restituera.

Gr. Piper: om sådant skulle effektueras, gäve det uti handeln en stor konfusion och ingen skulle vara om något köp försäkrad; skulle också långt gå omkring att var och en, som köpte något, skulle taga

attest eller fråga efter om köpmannen haver betalt sitt gods som han säljer eller intet, det köparen sig föga bekymrar om.

Gr. Gyllenborg: om med det exempel- och liknelsevis föreställda parti spannmåls inköp således vore beskaffat som med den av P. tillhandlade hampan är passerat, kunde rätte ägaren av spannmålen hava samma regress på kreditorerna, som collusorie och till deras gamla gälds betalning densamma sig hava tillhandlat.

[Efter en kort stund yttrar kungen att om P.] kunnat känna sin hampa igen, har han som den förre [= Ontropofs förste köpare] fått taga henne tillbakars.

Gr. Gyldenstolpe: emellan dessa fakta är fuller en åtskillnad, ty den förres hampa togs igen såsom den som var till tvenne såld och förste köparen vendicerade sig henne. Men här haver hon blivit såld och efter ackord ej betald utan av köparens kreditorer för gammal gäld emottagen. Och om P. består uti den probation att kreditorerna kolluderat med K. och B. eller med våld tagit till sig hampan, borde hon av dem restitueras eller igentagas, alldenstund man förnämligast uti tvenne händelser efter lag får taga sitt gods igen, nämligen ex capite furti et rapinæ. Det förra hade en speciem furti, att han sålt varan åt tvenne och primus emptor fick vendicera sig densamma, och detta vill fuller P. säja vara med våld honom ifråntaget och således en species rapinæ. Men kan intet se huruledes han med denna talan kan utkomma, ty han [har] ju godvilligt givit hampan på vågen och debitorerna med hans samtycke emottagit henne och de överlätit henne sedan till sina kreditorer uti betalning,¹ så att jag intet kan finna vad han vill uträtta i denna aktion eller regress han tager på kreditorerna. Men emot första debitorerna K. och B. har han haft största fog och rätt, ty de hava honom oredeligen hanterat och illa bedragit.

Gr. Gyllenborg: kreditorerna hava likväl vetat härutav, tvungit honom [= K.] att betala sig med denna hampan en gammal skuld, så att på det sättet en våldsamhet är förövad, och hindrat K. för konstanta penningar att sälja hampan och betala ryssen med.

Strax före den muntliga konferensen dök äganderätsfrågan på nytt upp i ett kort replikskifte mellan kungen och Wallenstedt. Denne yttrade att kreditorerna kunde i ingen mätto tilltalas för hampan, och än mindre kunde denna »av dem återfordras, emedan en fullkomlig traditio är skedd och K. således blivit possessor av varan och kunde sälja eller giva henne till vem han ville. *KM:t*: ryssen blev bedragen, han avlät ej annars hampan utan för reda penningar, och intet blev hon K:s egen-

¹ Gyldenstolpe framhöll, sedan Flüggens deduktion blivit uppläst, hurusom denna visade att hampan »ej blivit med våld avhänd, utan med K:s och B:s hästar bortförd och kreditorerna manta och pådrevna densamma att avhämta».

dom förr än han betalt henne. *Gr. Wallenstedt*: jo, hon kunde bliva hans egendom när ryssen förtrodde honom densamma. *KM:t*: han har intet förtrott honom henne utan emot reda penningar. *Gr. Wallenstedt*: han har levererat henne honom i händer genom vågen och sedermera agnoscerat honom för sin debitore, tagit av honom betalning och givit dilation på resten. *KM:t*: därtill haver han blivit tvungen, när reda penningar efter första avtal ej blevo erlagda och rätten ej ville göra honom handräckning.»

Att, såsom kungen här antytt, magistraten ej lämnat P. vederbörlig rättshjälp, därom blev mycket talat. »Hade magistraten gjort sitt ämbete, så har detta intet hänt att betalningen för ryssen uteblivit», yttrade Gyllenborg, men nu hade magistraten »ej givit ryssen en prompt handräckning utan uppehållit honom ifrån den ena tiden till den andra». ¹ Vål tyckte Wallenstedt — i likhet med Piper — att magistraten ej försummat att skipa P. rätt enligt lag, men Bonde genmälte: »efter ordinarie processen tyckas de intet något hava försummat, men efter gäst-rätt hava de fuller intet gjort honom handräckning.» Falkenberg framhöll att P. »begärer en gästs rätt såsom en främmande», ² och kungen yttrade mer än en gång, med någon variation, att P. bort genast såsom en främmande njuta en fordersam handräckning utan att bliva dragen till en så vidlyftig process. Någon distinktare uppfattning om innebörden i »en gästs rätt» — eller »gastenrätt» såsom Falkenberg också kallade den — synes man likväl ej ägt. Gyldenstolpe »uppläste 30 kap. KöpmB StL, som utvisar vad förmån en främmande framför en inländsk uti processen hade med de orden § 2: Ett af Konungs Råde skal intil Staden komma i twetimom um åhret, först um Pingestdaga, annan um S. Jacobs dag allum giästum och byiamannum rätt skipa innan 14 dagar efter det han hafwer Rätten sittit.» Någon synnerlig ledning för sitt procedere hade ju magistraten i Riga icke gärna kunnat hämta ur detta 350 år gamla stadgande. Gyldenstolpe utlade det så, att »en främman-

¹ *Gyldenstolpe*: de tyckas hava eluderat justitien och i st. f. att genast låta verkställa exekution hava de formerat onödiga quæstiones juris, förordnat kommissarier o. s. v.

² Han tillade att P. »borde njuta detsamma efter pakterna, helst om *KM:ts* undersåtare njuta det beneficium uti tsarens länder, som mycket väl bör tagas i akt till att konservera vänskapen å bäge sidor».

de njuter den prioritet att han ej såsom byamän eller inländske bör bliva kringförd utan med en compendieux process avhulpen», vartill kungen fogade: »efter kapitlet i lagen bör det vara skett innan 14 dagar; om de det hade gjort, har ryssen blivit hulpen.»

Beträffande domen d. 25 okt. 1695 anmärktes att magistraten, utan fog, ansett att K. och B. såsom kompanjoner tagit hampan med samnad hand, men likväl icke låtit dem häfta en för båda och båda för en utan uppdelat skulden. Härigenom hade magistraten tvingat P. att mot sin vilja söka B. såsom intressent och samtidigt avskurit hans halva fordring. Bonde läste 17 kap. RådStB StL och man ventilerade orden Nu taka tve etc., Falkenberg anförde: »Vitium är in prima concoctione och orsaken till all villvalla att magistraten gjort en division emellan tvenne debitorer som tagit gods med samnad hand», och Gyldenstolpe yttrade: »om de döma dem till kompanjoner, tenetur quisque in solidum och borde ej sepererats, utan om B. ej är solvendo bör K. betala och så vice versa, att den ene bör stå för den andre.»

En speciell anmärkning mot magistraten var också att K. och B. icke blivit i enlighet med 1696 års k. brev arresterade. »*KM:t*: men varföre togos de icke genast uti arrest efter första reskriptet; varandes detta ett stort förseende av borgmästare och råd, och borde de betala ryssen tillika med de frånvarande kreditorerna, så framt han ej av K. och B. kan få sin betalning.» Denna mening om subsidiärt betalningsansvar var förut ej framställd under diskussionen, men blev av kungen flera gånger upprepad, dock utan att vinna någon klar anslutning. Piper yttrade genast, ganska avvisande: »om magistraten felat måste den höras häröver, sammaledes de frånvarande kreditorer.»¹

¹ Vad dessa angick — Falkenberg hade ju ifrågasatt om de ej borde dömas in contumaciam — väcktes ett förslag om att på annat sätt taga deras betalningsförmåga i anspråk. »*Gr. Gyllenberg*: mestendelen av kreditorerna äro absentes och utan att hava konstituerat några fullmäktige för sig. Om icke de för sin försummelse kunde med något högre [ansvar] beläggas? *Gr. Falkenberg*: och att ryssen därutav kunde någorlunda komma till sin betalning, heist efter de tillförene påtagit sig att förnöja honom. *Heerdhielm*: det var med den kondition att han genom sin stränghet ej ville ruinera K. och komma honom alldeles om sin kredit och välfärd som nu sedermera är hänt. *KM:t*: visst borde de anten själva eller genom sina fullmäktige hava varit tillstädes till dess resolution hade fallit, anten saken bleve restituerad eller förklarad till desert.»

Under diskussionen anfördes mot P. att han genom sitt rätt-haveri på flera sätt skadat sina intressen. K:s borgenärer hade d. 9 dec. 1695 givit honom anstånds-brev. Om P. också givit K. några års dilation — menade Lillienstedt och Bonde — så hade K. varit salverad och P. kunnat få sin betalning. P. borde ej heller avvisat det erbjudande om betalning inom fyra år som innefattades i kreditorernas supplik till KM:t. »*Gr. Piper* tyckte det ryssen då hade gjort bättre emot sig om han denna kondition emottagit än att han uti oträngde måle skulle giva sig i process med kreditorerna. *Gr. Gyldenstolpe*: om han hade emottagit denna kondition, har han begivit sig ifrån sin förra rätt och den k. reskriptet [= $\frac{23}{6}$ 96] honom tillägnat hade. *Gr. Falkenberg*: han såg sig nog redan vara bedragen av några månaders dilation, ty hade han väl orsak att frukta för några år, och borde de genast hava tagit dem [=K. och B.] uti arrest. *KM:t*: ryssen har blivit illa bedragen och hade väl orsak att frukta för dilation, emedan han såg huru litet ordhållne rigiska köpmännen voro.» Senare debatterades samma fråga på nytt. »*Gr. Wallenstedt*: k. reskriptet [= $\frac{1}{2}$ 97] är mycket till kreditorernas bästa, och synes att de både av misskundsamhet så väl som att kunna med tiden njuta av honom [=K.] sin betalning har velat konservera honom, men ryssen stått alltid emot och således varit sig själv i vägen och de andra till skada, och hade han gjort mycket bättre om han accepterat kreditorernas tillbud. *Gr. Gyldenstolpe*: *punica fides*. Han har redan nog erfarit huru vida rigiska köpmännen vore till troendes och huruledes de intill detta brytt honom, och på även samma sätt hava de kunnat bry honom sedan. *Gr. Bonde*: av denna kreditorernas supplik, varpå k. reskriptet är följt, synes nog samt att de ej kolluderat med K. *Gr. Gyllenborg*: är snarare ett tecken till kollusion, ty de kunde på intet bättre sätt bliva mäktiga sin fordran och frälsa honom ifrån arresten.»

Piper ansåg också att P. lagt sin talan oklokt. »Om han genast gått till varan — yttrade Piper — så hade han mestedelen igen bekommit, ty uti augusto voro ännu 800 buntar hampa igen. Men han [har] tagit alltjämt actionem in personas och låtit realiteten eller egendomen sig undångå. *Gr. Gyllenborg*: det var intet han vållande till utan magistraten, som gjorde den question och sedan separerade dem emot all lag som voro kompanjoner»

Falkenberg, som redan tidigare erinrat om vikten av att iakttaga »pakterna», inledde lördagens förhandlingar med att påminna »om præferentien som KM:ts undersåtare njuta uti Muschou framför tsarens egna undersåtare, föreslåendes det man hörde assessoren Eosander som bästa kunskapen om dessa affärer hava lærer. *KM:t*: man kan strax låta kalla upp honom och att han för ryssens och de andra parternas skull tillsäjes att komma genom sängkammaren på det [de] ej måge se honom.» Efter någon stund kom också Eosander »efter befallning, igenom KM:ts sängkammare, in i rådsalen», och kungen började själv förhöret med honom.

KM:t frågade om våre undersåtare i Muschou njuta någon förmån uti handel eller gäldsaker framför tsarens undersåtare.

Eosander sade att uti en sådan gäld, där concursus creditorum av KM:ts och tsarens undersåtare förekomme, så vore praxis och lag hos dem att fast om dessa senare hade äldre eller bättre rätt, njuta likväl KM:ts undersåtare hos dem preferensen, det väl kunde med åtskilliga exempel visas men nu allenast ett på den tiden han uti Muschou var berätta ville: om det som tilldrog sig emellan en köpman Conrad Tunder benämnd och dåvarande residenten samt envoyén Adolf Eberskiöld, hos vilken Tunder var concursus creditorum och några av tsarens undersåtare hade äldre rätt, men Eberskiöld njöt preferensen, så att tsaren Michaëlowitz gav honom själv uti Eberskiölds händer med de orden efter deras sätt att tala *med huvud och hår*, så att honom då stod fritt att hava honom på Prawen eller låta slå honom över benen, som deras maner i Ryssland är att straffa dem som intet kunna betala deras skuld.¹

KM:t frågade om denna lagen alltid hos muschowiterna i anseende till KM:ts undersåtare i konkurssaker praktiseras.

Eosander svarade ja och att detta är infört uti deras lagbok, vilken, i fall KM:t i nåde skulle behaga, han ville gå och upphämta.

Gr. Gyldenstolpe sade det ryssen sålt denna hampa till rigiska köpmännen, så att icke allenast en rätt traditio är skedd utan, när betalningen ej utfallit sedan en del därav var utlagd, hava de ackorderat om en ny termin.

Eosander sade hel annorledes vara för sig berättat, det hampan var tingad för reda penningar och köpmännernas kreditorer hava densamma tillgripit och våldsamligen till sig tagit i betalning för gammal gäld förr än hon blivit ryssen betald; men eljest är han en uppriktig och enfaldig man.

¹ Enligt vad prof. R. Ekblom meddelat mig finnes i ryskan — väl icke något ord som helt motsvarar *Prawen*, men däremot — ett nu föräldrat *pravež* (uttalat *pravjósč*) med betydelsen »indrivning (av skuld o. dyl.) i samband med tortyr, prygel för obetald skuld».

[Wallenstedt och Piper anförde skälen varför, enligt deras mening, kreditorerna ej kunde tilltalas.]

Eosander lämnade sådant i sitt värde och hemställde alltsammans i und. KM:ts högrättvisa utslag; gick därmed ut.

KM:t: om tsarens undersåtare ej få preferensen i konkursaker emot våra fast deras fordran är äldre, så böra våra ej njuta före hans, och ryssen beropar sig i sin deduktion på pakterna.

Gr. Piper: det är deras praxis och lag, och dömes där efter den, men här efter vår lag annorledes.

Gr. Gyldenstolpe: vad pacta vidkommer, så lærer fuller därutinnan såsom uti alla andra traktater vara conditiones reciprocae till lika konservation för bägge sidors undersåtare.

Gr. Bonde höll nödigt att noga eftersåges vad pacta innehölle och om något särdeles vore stipulerat vad konkursaker vidkommer eller huruledes praxis därmed tillförene varit.

Gr. Gyllenberg var av samma mening

Gr. Falkenberg sammaledes.

När kungen på lördagen efter deduktionernas uppläsning »fann gott att låta inkalla parterna, emedan fullkomlig kunskap om denna saken inhämtad vore», hade dessa upprepade gånger, medan de väntade utanför rådsalen, blivit på kungens befallning manade till förlikning. Enligt NRev:s protokoll för torsdagen inkallades dit »ryssarna» med sin fullmäktig Hierpe och translatorn Lindman samt Möller och Apiarius, varvid Heerdhielm »berättade HM:ts åstundan vara att parterna sinsemellan kunde uti vänlighet förlikas. *Lindman* svarade att de fuller varit tillsammans, men de på andra sidan hava intet velat lämna sig till någon villighet». Kanske var det blott sin eller NRev:s egen önskan som Heerdhielm för bättre verkans skull utgav för HKM:ts: torsdagens rådsprotokoll innehåller intet om förlikning, och någon anmälan om förlikningsförsöket i NRev gjordes ej heller till rådets senare protokoll. Att kungen personligen varmt åstundade en uppgörelse i godo står dock utom allt tvivel. Redan i början av fredagssessionen »föreställde» kungen »om man ej skulle kunna bringa dem till förlikning», men Lillienstedt svarade att det syntes vara svårt då ej alla kreditorerna voro tillstädes, och någon kommunikation med parterna skedde ej. Efter en stund gav emellertid kungen order om förlikningsförsök: »kunde det ske att de bleve förlikte vore väl, och Heerdhielm ginge ut och föreställde dem detsamma. *Heerdhielm* gick ut, kom strax in, berättades det Reuters och

Flügges fullmäktige ville vardera giva P. 50 rdr, men han ville icke höra detsamma en gång nämnas, utan påstår hela fordran.» Ej långt därefter upprepades samma manöver: »om Heerdhielm ännu en gång går ut och talar med dem att de kommo till förlikning. *Heerdhielm* gick genast ut efter befallning denna KM:ts nåd. vilja dem att förkunna; kom genast in berättandes det de strax trädde tillsammans att komma något närmare överens.» Diskussionen fortsatte, men kungen var ivrig att få veta resultatet av det sista försöket: »om Heerdhielm gick ut och hörde om de kunna komma till förlikning. *Heerdhielm* gick ut.» Det dröjde nu något innan han kom in och berättade att Reuters och Flügges fullmäktige ville ge P. 100 rdr [förmodligen vardera?], »fast de av sina principaler ej vore härtill instruerade eller någon fullmakt hade, däremot P. påstår att få av dem halvp parten och den andra halvp parten av de frånvarande kreditorerna eller att få av dem så mycket till fyllnad som han till Flügge och Reuter cederade». Trots detta nedslående besked förlorade kungen ej hoppet. Fredagssessionen avslutades med att han »befallte Heerdhielm att förmå dem till förlikning, emedan de nu till morgons hava tid sig att betänka».

Lördagsmorgonen berättade Heerdhielm att Flügges och Reuters fullmäktige »till und. hörsamt följte av KM:ts nåd. befallning voro beredda och mycket gärna ville förlika sig med ryssen, om han någorlunda ville bekväma sig och fullmäktigarne av KM:t kunde bliva garanterade att principalerna ej finge någon regress på dem, emedan de ej hava fullmakt att förlika»; de ville också gärna veta konditionerna och att KM:t läte detsamma projektera. »*KM:t*: man kan intet föreskriva dem konditionerna, utan de hava saken om händer och kunna göra därutinnan såsom de sig emellan bäst kunna överenskomma.» Falkenberg anförde: »*Apiarius* är så mycket krediterad särdeles hos livländarne att de väl lära agreera vad han härutinnan gör och låter; också, om saken är dem anförtrodd, kunna de efter dess beskaffenhet komma med ryssen överens det bästa de kunna.» Heerdhielm föreslog att KM:t »allenast konfirmerade förlikningen som ofta tillförene vid andra förlikningar skett är», och även Wallenstedt tyckte att »om de man själva komma sig emellan överens om konditionerna, kunde EKM:t sedan simplement konfirmera själva förlikningen. *KM:t*: om de utan full-

makt och tillstånd förlikas, lära principalerna söka regress uppå dem, och intet anstår det oss att garantera dem, utan de kunna förlikas sig emellan själva om konditionerna; och kan det säjas dem detsamma. *Heerdhielm* gick ut detta dem vidare att föreställa, kommandes strax in igen, berättade det de där ånyo trädde tillsammans.» Nu gav sig kungen ganska länge till tåls, men omsider fann han att det »vore gott det man hörde efter om de ej kunna komma till förlikning. *Heerdhielm* gick ut, kommandes genast in, berättade det han P. först ville veta vad rätt han kan hava på de frånvarande kreditorer.» Enligt Falkenbergs förslag beslöt kungen att härtill ge det något dunkla svaret »det KM:t ingen åtskillnad gör på kreditorerna». *Heerdhielm*, som gick ut med detta svar, »kom strax igen och berättade det de stå med varannan härom i någon avhandling». Och nu följde efter en kort stund den snöpliga avslutningen på kungens ihärdiga förlikningsaktion: »*Heerdhielm* blev återigen utvist att höra om förlikningen; kom litet därefter in igen, berättade det de nu lika när som tillföre vore och att ryssen påstod nu nästan mera och ville intet förlikas med mindre han visste vad regress han skulle få till att bekomma alltsammans ut; däremot de andra till underdånigst följde av KM:ts nåd. befallning gärna sig foga ville; men P. stod ej till att övertala.»

Till konferensen inkommo »*muschowiten* Sawa P. med en annan sin landsman», *Lindman* och de tre fullmäktige:

Hierpe efter und. tacksäjelse gjorde en kort relation av det han in deductione anfört om K:s handel och förövade bedrägeri att betala med P:s hampa sin gamla skuld hos sina kreditorer m. m. som tillföre vidlöftigt är refererat och omtalt.

Apiarius: så vida han haver emot K. eller debitorerna att tala har jag intet att svara, utan vad han haver mot K:s kreditorer.

Hierpe kontinuerade med sin relation [och *Apiarius* gjorde åter ett inpass, varpå]

Hierpe bad underdånigst det efter en generalem relationem facti var specialis casus sedan kunde företagas.

Möller svarade korteligen in generalibus, fullföljde sedan vidare sin talan in speciali, formerandes quæstion som nu förnämligast kommer att ventileras, nämligen huruvida dens kreditorer, som redeligen sig tillhandlat en vara av någrom genom en rätt tradition först på vågen och sedan med hemförande uti sina hus och bodar och därav en del försålt och betalt, skola komma att tilltalas och sökas att återgiva det gods som de redeligen fått i betalning.

Hierpe: om en actio dolosa härtill konkurrerar kan varan återhämtas och densamme som henne bekommit obligeras att leverera henne tillbakars eller stå för dess betalning. Nu finnes av allt det en stor dolus och circumventio är förelupen o. s. v.

De tre advokaternas ordbyte — varunder Möller betonade, liksom förut Piper, att P. sequutus fidem debitorum hållit sig till dem och deras egendom och därför icke ägde rätt att titulo furti vel rapinæ återta hampan — slutade med att Apiarius bad att bli konserverad vid domen d. 22 mars 1697 och Möller anhöll om detsamma, men Hierpe supplicerade att domen kunde bli häven och magistraten behörigen tilltalas för ett och annat som finnes denne främmande orättilidande mannen vara för när skett. Hierpe beropade sig på pakterna och den rätt som bägge sidors undersätare till kommersens obehindrade lopp och styrko böra oförkränkt till godo njuta.

Så trädde P. fram och »gjorde med djupt reverents ett tal på sitt språk». Enligt Lindmans tolkning bestod det av fem moment. P. hade börjat med en relatione facti, vidare beropat sig på lag och rätt i Ryssland där den inländske, omskönt han äger äldre och större pretention, ej kommer till sin betalning förr än den främmande blivit förnöjd, och för det tredje anfört: »att Salig KM:t glorvyrdigst i åminnelse EKM:ts Herr Fader häruppå allernådigtst behagat att reflektera kan nogsam skönjas av det som för 8 à 9 år sedan med ryssen Boris Michalof passerade, vilken hos en rewelsk borgare Vincent Voss benämnd en skuldfordran hade, men samme borgare utom ett stenus intet ägde varmed han denne sin ryske kreditor kunde betala; och ändock detsamma huset redan till andra kreditors betalning anslaget och för deras namn inprotokollerat var, likväl resolverade HKM:t allernådigtst det skulle huset ryssen tillägnas vilket ock skedde.» Ytterligare hade P. berättat om en holländare som för några år sedan sålt salt till en borgare i Riga. Då denne ej kunde betala och holländaren förty krävt dem som bekommit saltet av borgaren, hade magistraten befriat dem från kravet, men på hans klagan hade Högsal. KM:t resolverat att de skulle betala honom. Slutligen hade P. underdånigst förmodat att KM:t så i anseende till de eviga fredsfördragen med Hans Tsariske M:t som för hans rättfärdiga saks skull lärer aldrånådigtst förbarma sig över hans fattiga och usla tillstånd

»och honom till sin betalning i nåde förhjelpa, att han således må kunna betala de penningar som han till Hans Tsariske M:ts skattkammars för denna hampan är skyldig bleven.»

Förhöret slutade med att Gyldenstolpe frågade — den enda processledning som förekom vid konferensen — varför icke P. genast sökte sitt gods igen, då han såg det angripas för gammal gäld, och strax tog sin regress på kreditorerna och lät förbjuda hampan; vartill P., enligt Lindmans uttolkning, »svarede sig ej förr vetat utav kreditorerna utan haft allenast göra med K».

Sedan parterna avträtt överlades på nytt. Det framhölls att ytterligare utredning erfordrades bl. a. om holländarn och saltet och om innehållet i pakterna och ryska lagboken. Piper ställde sig dock som förut likgiltig för vad ryska lagen föreskrev: »de döma i Ryssland efter sin lag och KM:t här efter vår lag och process, och lära icke allenast svenska undersåtare utan alla andra främmande njuta denna deras lag i Ryssland till godo; och lära intet uti pakterna något härom vara stadgat; dock kan efterses.» Ett förslag att generalguvernören skulle i brev anbefallas att infordra magistratens förklaring m. m. vann gillande av kungen, som däremot underkände Pipers mening om irrelevansen av ryska lagens stadgande. »KM:t: det måste ett allvarsamt brev om detta avgå och alla omständigheter väl anföras och huruledes i sådana konkurssaker tillförene plägar förfaras; och om lagen för de främmande sådan där är, borde de även väl i lika måtto njuta till godo här.» Med detta yttrande var diskussionen slutad och voteringen började. Piper anförde:

nog ser man det han mycket lidit, kommit ut i förstone för dem, som bedragit honom, och intet vetat då genast fullfölja sin rätt att återvinna varan eller låta inhäfta personerna, utan varit godtrogen, låtit sig nöja att emottaga en del av betalningen och giva dilation på resten inom en viss termin att få densamma betald, så att kreditorerna eller de som hampan hava till betalning undfått av P:s debitorer intet kunna tilltalas, utan bliver härutinnan vid Riga stads magistrats dom av d. 22 mars 1697; och tycker mig bemälte magistrat efter lag och processen gjort honom all möjlig handräckning och om EKM:t täcktes i nåde konfirmera deras dom angående kreditorerna och, om något vore i konkursen förelupet, därom skrives

till generalguvernören såsom ock om det uteslutna protokollet¹ att de inkomma med sin und. förklaring och berättelse huruledes dessa debitorers bo och egendom är bleven av åtskilliga kreditorer angräpn sedan de av ryssen blivit lagsökta och med vad skäl de kunna få preferensen för denne främmande, som i god tro handlat, med flera skäl som pacta och allegerade præjudicata kunna vid handen giva; men att K:s kreditorer efter domen för hans åttalan nu bliva befriade.

Gr. Gyllenberg fann P. mycket hava lidit och klart det han på allt sätt blivit circumvenierad och bedragen, men att kreditorerna därför intet kunna tilltalas, i det de efter föregången tradition, ackord och andra övade actus possessorios hava undfått hampan, utan bliva efter borgmästares och råds dom för allt vidare åttal befriade. Dock såsom han emot gast- eller den rätt, som en främmande bör njuta, beklageligen är bleven uppehållen och långt kringförd i det stället honom en prompt handräckning borde vederfaras, i det han [här upptagas vissa omständigheter under 1—8];² alltså vore nödigt att detta alltsammans magistraten föreställdes jämte åtskilliga præjudicata och därhos sedan i konsideration komme vad pacta innehålla och den inbördes rätt som bägge sidors undersåtare till kommersiens flor och styrko hos varannan bör åtnjuta, särdeles uti konkurssaker, så att de berätta huru mycken egendom debitorerna haft i sina händer oexekverad då de av P. först lagsöktes, så ock vem den sedermera undfått och med vad rätt.³

[Bonde, Wallenstedt, Falkenberg och Gyldenstolpe yttra sig en var i huvudsaklig överensstämmelse med Gyllenberg.]

KM:t: det blir då vid domen vad kreditorerna angår compensatis expensis,⁴ ty han har ändå nog lidit sedan han illa blivit bedragen; men ett brev avgår till generalguvernören därutinnan alltsammans som nu talt är om borgmästare och råd i Riga införes, och ses väl efter vad præjudicata äro förelupna och pacta förmå, såsom ock huruledes uti konkurssaker å bägge sidor förhållas plägar, så att han

¹ Magistraten hade ej till HovR:n insänt ett protokoll som därför P. fogat vid sin deduktion.

² Under diskussionen hade Gyllenberg sagt sig finna nödigt att »man extraherade uti vad mål rigiska magistraten ej gjort P. handräckning efter gasträtt».

³ Ur diskussionen: »KM:t föreställte huruledes P. skulle få sin betalning och bliva alldeles skadelös? =- Gr. Gyldenstolpe föreslog att inkvireras måtte vad egendom debitorerna haft i sina händer oexekverad den tiden de först in augusto 1695 av P. lagsöktes, alldenstund de nogsamt efter denna ryska handeln kunde finna utvägar deras egendom pro forma till andra gravera, helst emedan där med inprotokolleringar och annat lagfarande ej såsom här procederas plägar».

⁴ Medan P:s fordran i huvudsaken utgjorde 5,100 (eller 5,200) rdr, yrkade han i expenser 5,816 rdr. »Gr. Falkenberg: han måtte hålla för en särdeles lycka om han finge själva huvudsumman. KM:t: det lärer hava kostat honom nog, och [han har] försatt härigenom all sin handel». Senare anmärkte kungen att »han haver uppfört större expensräkning än hans rätta fordran är. Gr. Gyldenstolpe: nästan lika, och har han högt räknat såsom alla köpmän det hinder han tagit uti sin handel, men uppfört den skada han tagit av eld och brand uti sin frånvaro till 3,000 rdr, tvivelsutan när den stora våldelden i Muschou var».

kunde komma till sin betalning och njuta något för sin lidna skada, det de borde bestå som uppehållit honom.

Resol.: att borgmästare och råds i Riga dom av d. 22 mars 1697 i detta mål konfirmeras, och skrives till generalguvernören utförligen om alla momenter som i föregående diskurser och votis äro andragna, och att han stadsmagistraten darsammastådes dem omständeligen föreställer och inhämtar däröver deras und. förklaring och berättelse, vilken med första som ske kan KM:t tillsändes att därpå sig i nåde vidare utlåta.

Lillienstedt uppläste konceptet av domen som var av följande innehåll: Resol. KM:t finner för rättvist att gilla och stadfästa borgmästare och råds i Riga uti detta mål d. 22 mars 1697 avsågde dom, blivandes K:s¹ ovanrörde kreditorer efter benämnde doms innehåll för P:s åtal befriade compensatis expensis.

Parterna inkallades och tackade underdånigst efter domens avhörande för en högrättsvis dom,

I registratoret har domen exakt det innehåll som protokollet anger, men brevet till Dahlbergh äger ej fullt den lydelse som man efter diskussionen och voteringen kunnat vänta. Det ålägges honom att från borgmästare och råd infordra en berättelse och en förklaring. Vad de skola berätta uttryckes i enlighet med slutet av Gyllenborgs votum (»så att de berätta» o. s. v.), och det tillägges att efter berättelsens insändande vill KM:t själv i nåder resolvera »antingen P. eller de andra kreditorerna böra äga därtill [= till den egendom B. och K. hade oexekverad] preferens.» Skyldigheten att inkomma med förklaring motiveras i synnerhet med att borgmästare och råd synas, sedan k. brevet d. 23 juni 1696 blivit dem notificerat, icke hava med det allvar och den skyndsamhet som vederbort sökt taga B. och K. för huvudet och deras personer behörigen inhäfta, och förklaringen skall avse så väl »allt sådant» som det felande protokollets utelämnande. Men kungens uttalande om skadestånd, »det de borde bestå som uppehållit honom», har fått den försiktigare formuleringen att KM:t vill sedan utlåta sig »vad åtal i det målet P. emot borgmästare och råd lagligen kan kompetera». Och ingen motsvarighet alls finnes till Pipers yttrande — vartill Gyllenborg synes ha anslutit sig — att berättelsen och förklaringen borde upptaga de »flera skäl som pacta och allegerade præjudicata kunna vid handen giva». Kungens ord om *vad* som skall »ses väl efter» äro ju ej förknippade

¹ Om B:s kreditorer säges intet.

med ett otvetydigt angivande av *vem* som skall se efter och torde ha uppfattats som en maning riktad ej till borgmästare och råd utan till dem vilka i sinom tid kunde få att bereda föredragningen i rådet av berättelsen och förklaringen. När eller om sådan föredragning skedde har jag icke kunnat utröna i vidare mån än att det i varje fall ej inträffat före maj 1700.

10. *Borgmästaren D. Miuhlenbruck¹ m. fl. ./. häradshövdingen
T. Westenhielm
ang. sjöskada.*

M., som var borgmästare i Kalmar, ägde tillsammans med en borgare i staden Per Johansson skeppet Calmare Stad (= Calmar), W. ägde skeppet Calmare Castell (= Castellet). D. 20 nov. 1693, då båda fartygen lågo på redden, rådde stark storm. Calmars ankartåg brast och fartyget stötte mot Castellet, som också kom i drift och omsider på grund. W. fordrade ersättning. Både den kommissorialrätt, som prövade målet i första instans, och Göta HovR utdömde skadestånd med en tredjedel jämlikt 8: 5 SjöskadeB (Schm s. 517). M. och P. J. sökte revision.²

Genast Heerdhielm korteligen anmält målet, befallte kungen att »Wrangel skulle uppkallas, emedan detta vore en sjösak därom han bästa kunskapen haver, och att någon skickades upp i BergsK:io honom härom att tillsäja. *Heerdhielm* gick ut sådant att låta beställa, inkommandes igen, berättade sedan» före Wrangels ankomst ett och annat om målet. Så snart Wrangel infunnit sig tog han ledningen av diskussionen. Heerdhielm visade en »demonstrationskarta» över skeppens läge på redden. Denna karta — tyvärr nu ej i behåll — tog Wrangel i nogare påseende och fann att Castellet lagt sig galet, nämligen akter om Calmar; det hade bort lägga sig på sidan så att det haft rum att skeva. Sedan Wallenstedt upplyst honom om att Calmar legat tre veckor på redden innan Castellet lagt sig dit, fortsatte Wrangel: »så är det dens skuld som senare lagt sig

¹ Så skrev han själv; i prot. ofta Müllenbrok el. dyl.

² HovR:ns dom föll ¹⁵/₁₂ 97. I rådet föredrogs ³⁰/₅ 98 ansökan av W. om dilation till hösten, eftersom han för tillstundande tingstiden ej kunde vara här själv tillstädes. Han fick uppskov till ¹/₉. Fredagen ²/₁₂ föredrogs ny ansökan av W. om dilation till följande onsdag, men det resolverades att anstånd ej kunde beviljas längre än till måndagen. Saken blev dock ej föredragen förr än på onsdagen ⁷/₁₂ 98.

dit; stigandes i detsamma fram till KM:t och gjorde en klar demonstration och tydlig undervisning om hela avritningen, att Castellet lagt sig galet och ej observerat den rätta distansen att i fall någon storm skulle uppväxa det kunde skeva; och är intet under att skeppen på detta sättet vid stormen kommit att stöta tillsammans, vilket har kunnat undanböjas om skeppen legat i rätt rum för varannan. *KM:t*: så kan det skeppet som förr låg på reddan ej vara skuld därtill, utan det som senare kom dit? *Gr. Wrangel*: det senare skeppet som kommer bör alltid taga sitt rum och lägga sig bekvämligen, för all påkommande fara skull, efter det som förr legat. *KM:t*: så är det Castellets egen skuld att det lagt sig för när och icke observerat rätta distansen huru långt det borde ligga ifrån det förra.»

I fortsättningen fick kungen mer än en gång höra den anmärkning, som torde vara och förbliva oskiljaktig från domstolsbehandlingen av varje fartygskollision: den om partiskheten i besättningarnes vittnesmål. »*Gr. Wrangel*: vad båtfolket vittna så säger den ena sig och den andra sig till bästa; utan situation, rummet och vädret kan göra den vissaste utvisningen.» Calmar måste ha kommit på sidan om Castellet; »men om det kommit skrott för bogen, som de på Castellet säja, har sprötet gått sönder, och om det ridit på deras dugliga tåg som föregives, måste galjonen fått skada; visandes *KM:t* alltsammans ögonskenligen av den företedda avritningstavlan.» Att Calmar ej kunnat gnida av Castellets ankartåg fann *Wrangel* framgå även därav att tåget då måste »hava gångit av ovanföre eller strax under vattnet, men nu har det brustit av neder vid botten, och är tecken att det varit gammalt och ruttet och har allenast suttit en stump därvid av 1 1/2 famn långt.»

Gyllenberg var den ende som fann Calmar icke vara utan skuld. Han påpekade att Calmar ej haft folk nog att salvera skeppet, medan på Castellet varit 27 man. »*Gr. Wrangel*: alla oförfaret folk och utan någon officerare. Om de varit mindre och burit sig rätt åt, har skeppet kunnat bliva salverat. Vittnen anbelangande, så säja de alltid var sitt skepp till godo. *Gr. Gyllenberg*: i sådana fall plägar det ankomma på skeppsfolkets vittnesbörd. *Gr. Wrangel*: ja, när inga andra finnas eller kunna vara vid handen; och om några vittnen borde bliva tillåtna, skulle de hava tagit dem av det främmande eller tredje skep-

pet som där låg.» Wallenstedt anmärkte att det ej kunnat visas att »någon åtgärd» gjorts Castellet av Calmar. »*Gr. Gyllenborg*: den åtgärd är känd att när skeppet Calmar lössluppit, haver det kommit med sådan force på Castellet att dess ankar-tåg brustit av, så att det därigenom kommit på grund och blivit förolyckat, vilket är åtgärd nog. *KM:t*: det var Castellet eget förvällande, som senare tillkom och lagt sig för när.»

På kungens fråga om deduktionerna ej vore vidlyftigare än att saken denna gången kunde bliva ändad, svarade Heerthielm att om bägge nu skulle uppläsas kunde saken ej slutas förr än inemot kl. 3. »*Gr. Wallenstedt*: *EKM:t* kan då låta *W:s* allena sig föreläsas på det han ej må hava till att säja det han ju i alla sina besvär är hörd vorden.» Och emedan saken fanns hel klar, hölls ej av nöden att läsa *M:s* deduktion. Med anledning av uppgifter i *W:s* kontradeduktion yttrade Gyllenborg: »intet bör ägaren av skeppet umgälla det felet att det legat på galet rum, när lotsen ditlagt detsamma. Dessutan borde också grunden vara utvarnade.» Piper genmälte: »han får söka sitt skadestånd på lotsarne.»

Till förhör inkommo alla tre parterna personligen, jämte en fullmäktig å vardera sidan. Efter dess slut gjorde Wallenstedt den reflexionen att Calmar ej bure skulden och kungen bekräftade det: »snarare har Castellet varit orsaken i det det lagt sig för när, så att skeppet Calmare Stad ej kunnat som sig bort av båtsfolket regeras då det av stormen lösslapp.» Det diskuterades ytterligare en stund, och så voterades i ordning nedifrån: Polus, Piper, Gyllenborg, Bonde, Wallenstedt och Wrangel. De voro alla ense om att Calmar skulle befrias, men en var hade sina särskilda skäl, Wrangel de vidlyftigaste. Han upprepade hela historiam facti, visade »efter sjövetenskapen» det Calmar omöjligan kunnat komma skrott för bog o. s. v. »*KM:t*: *HovR:ns* dom går då över ända och de bliva alldeles fria för hans tilltal.» Sedan Heerthielm konciperat domen undrade kungen om icke *M.* och hans intressent borde hava expenser. »*Gr. Wallenstedt*: de hava både Kommissorial- och *HovR:ns* domar emot sig och pläga då expenserna alltid kompenseras. Men revisionspenningarne få de tillbakars.» Efter domens avhörande gjorde *M.* och *P. J.* med sin fullmäktig Möller en und. tacksägelse.

II. Översten frih. Bernhard Otto v. Liewen v. änkefru Medea Kock

ang. säljarens hemulsskyldighet när det sålda reducerats till kronan.¹

Medea sålde till L. för 6,000 rdr sp. godset Reggefer i Estland som hennes förste man kommersiefaktorn Johan de Rodes erhållit i donation av drottning Kristina. L., som 1663 fick KM:ts konfirmation å köpet, sålde godset 1672 till Bogislav von der Pahlen. År 1687 d. 2 september blev godset reducerat till kronan, Pahlen sökte och erhöll regress mot L. och denne vände sig med hemulstalan mot Medea. Åbo HovR gav dom d. 6 juli 1692 och biföll L:s talan, Medea sökte revision men målet blev desert. D. 6. dec. 1692 blev emellertid av KM:t, jämlikt förordningen d. 6 juni s. å. om nya skäls upptagande, ett av Medea åberopat nytt skäl remitterat till HovR:n att »de simplici et plano, utan någon vidlyftig process», däröver resolvera. Målet återföretogs i HovR:n d. 14 febr. 1693, men någon enkel och kort process blev det ingaunda.² En otrolig mängd sessioner och voteringar, i protokollen redovisade på ungefär 100 blad, rörde sig om processualia (prästanda-, fullmakts- och uppskovsfrågor) och först d. 1 dec. 1697 vidtog föredragning av själva saken. Votering däri började d. 11 dec och d. 1 juli 1698 gav HovR:n ny dom, vari nu L:s talan blev ogillad. Han sökte revision. Målet föredrogs hos KM:t d. 10 och 12 dec. 1698.³

Donationsbrevet, av d. 24 dec. 1650, innehåller att drottningen skänker och giver till de Rodes, hans hustru och äkta bröstär-

¹ Reduktionsrättsliga synpunkter på detta mål ha meddelats mig av docenten Arne Munthe, till vilken jag härmed framför min hjärtliga tack. Från honom härröra de uttalanden som i det följande av mig signerats A. M.

² Vad en order att processa »de simplici et plano» egentligen innebar torde vara ovisst. D. 18/9 1716 förevar i rådet ett mål vari HovR:n hänvisat parterna att tvista. KM:ts råd höllo det »vara en god och kristelig gärning att korta processen i detta mål och försaka parterna minsta omkostnad som möjligt är; och blev fördenskull beslutat att KHovR:n avgör saken de simplici et plano och summario processu, utan vidare libellerande och föregången stämning». D. 16/5 98 avlogs en begäran om order till Göta HovR att upptaga och avgöra en sak de simplici et plano et cum toto effectu; 5/11 98 remitterade KM:t en förfalskningsfråga cum omni effectu till vederbörligt forum. Se ock nedan s. 292.

³ Medeas ombud Apiarius, som redan fått 14 dagars dilation för ingivande av kontradeduktion, erhöll 21/11 98 ytterligare 8 dagars uppskov, men 25/11 98 resolverades — efter supplik av L:s hustru grevinnan Elisabeth von Wrangel att »bliva vid processen beskyddad» m. m. — att Apiarius finge »ännu en dags anstånd, och så framt deduktionen dessinnan ej inkommer skall den ej bliva emottagen utan saken efter acta avdömas».

vingar godset Reggefer att njuta, bruka och behålla under adlig frihet och frälsemannatjänst till evärdlig egendom, med makt att efter sin lägenhet och tarv försälja eller förpanta godset. »Då donationen gäller även andra bröstavingar än manliga, utgör den ett exempel på de talrika avsteg som gjordes från Norrköpings besluts villkor 1604» (A. M.).

Om försäljningen till L. upprättades två köpebrev, det ena 1662, det andra 1663, båda på tyska.

Köpebrevet 1662 föreskrev att av köpeskillingen skall för Medea ingenting »benommen sein oder abgezogen worden auf keinerley arth und weise, dass auch von hohre hand kommen möchte, damit die frau nichts zu thun».¹

Köpebrevet 1663 innehöll ingen motsvarande bestämmelse, men i det exemplar som Medea översänt till L. fanns i bredden skrivet att hon säljer godset »gleich wie es I K1 M Christina dero Sehl. Eheherrn allernädigst erblich doniret und eingegeben, alss mit welcher der Hr Baron vellig zu frieden und desselbigen recht und wass dessfals immer entstehen möchte zu verantworten auf sich nimbt.»² Denna marginalanteckning fann L. vara betydelslös, eftersom han ej underskrivit det exemplar varå anteckningen gjorts. Häremot erinrade kungen, som under hela diskussionen ställde sig avvisande mot L:s anspråk: »han har likväl behållit dokumentet hos sig och bort skicka det tillbaka om han haft därvid något att påminna.»

L. sökte KM:ts konsens till köpet, och d. 7 juli 1663 förklarade KM:t sig bekräfta och konfirmera det och efterlåta L., hans hustru och äkta manliga bröstavingar Reggefer såsom det till de Rodes donerat är, »att njuta, bruka och behålla under adelig frihet och frälsemannatjänst, alldeles med de konditioner och villkor som Norrköpings beslut, a:o 1604 upprättat, om sådana donationer vidare innehåller och förmåler; dock förbehållandes Oss den fjärdepart av godset som a:o 1655 års riksdags

¹ Detta enligt ett citat av Piper; annan kännedom om originalets lydelse finnes ej. För bristfälligheter i akten om målets förnyade behandling fick HovR:n i särskilt brev en åtvarning »att bättre giva akt på de betjante en annan gång»: åtskilliga skrifter voro införda flera gånger, en hop suppliker voro intagna ehuru de voro odaterade och således till en viss efterrättelse otjänliga, men det angelägnaste pappret, det nya skålet som kommit HovR:n att ändra sin tidigare dom [= 1662 års köpebrev], var alldeles utslutet. De av HovR:n insända båda akterna i målet äro eljest mönster av pyrdlighet.

² Detta enligt ett citat av Bonde; originalet saknas.

beslut och reduktionsstadga förmår; och detta allt till Vår vidare ratifikation vid Våra myndiga år» o. s. v.

»Enligt 1655 års riksdagsbeslut skulle bl. a. en fjärdedel av donationerna efter Gustav Adolfs död reduceras och besittningsrätten för dem inskränkas till Norrköpings besluts villkor. Då reduktionsbeslutet av 1655 i princip ansågs omfatta även de utländska provinserna, var alltså Medeas donationsgods från denna tid i viss mån hotat, vilket förklarar både hennes ansatser att vid godsets försäljning gardera sig mot framtida hemulsanspråk och bestämmelserna i konfirmationsbrevet, där förbehåll göres för fjärdeparten och besittningsrätten i överensstämmelse med Norrköpings besluts villkor inskränkes till endast manliga bröstarvingar. Donationen hade därmed enligt utländsk terminologi blivit ett Manlehn = en donation på Norrköpings besluts villkor» (A. M.).

Till sin befrielse från hemul anförde Medea i första hand att uppgörelsen mellan henne och L. i själva verket ej alls vore ett köp utan blott en transport eller cession av den rätt hon kunde äga till godset. Om detta argument blev dock föga ordat.

Parterna hade olika åsikter om, vilket av de båda köpebrevet vore det för avtalet egentligen normerande: L. menade det yngre, motparten det äldre. Medan L. betecknade 1662 års köpehandling som allenast ett interimsbrev, såg Medea i 1663 års ett blott kvittens. I rådet voro alla ense om att 1663 års handling var, såsom Piper uttryckte sig, »det rätta köpebrevet». Det var också detta brev som L. fogat vid sin ansökan om konfirmation, men någon tvekan rådde om vilket exemplar han sålunda åberopat. »*Gr. Stenbock*: översten L. har tagit KM:ts konsens på det som står in margine. *Gr. Piper*: det kan hava varit ett annat exemplar som intet stått in margine. Præsupponerar dock att det varit det, eftersom han intet kunde hava något annat av dem [= Medea och hennes barns förmyndare] underskrivet. — — *KM:t*: det är under att han tagit konfirmation på det som är infört in margine. *Heerdhielm*: man kan intet veta om han samma exemplaret uppvist. *KM:t*: man kan intet heller veta något annat, och där som förord är så måste det considereras.»

Vid marginalanteckningens tolkning — om den befriade Medea från hemul eller ej — tog man hänsyn även till det äldre

brevets lydelse. Innan tolkningsdebatten skildras böra emellertid behandlas två preliminära frågor som var för sig skulle kunna besvaras så, att köpebrevens tydning i själva verket vore likgiltig.

Under första föredragningsdagen yttrade Gyllenberg, vars ord ju måste gälla mycket i reduktionsfrågor: »ett länegods kan intet säljas utan KM:ts konsens, och sker det och den andra tager konfirmation därpå, så är det som en ny donation och kan den intet gå till den andra tillbaka.» Han tyckes också ha viskat till Piper något om att han skulle kunna styrka sitt påstående med en k. resolution, ty protokollet fortsätter:

Gr. Piper sade att gr. Gyllenberg gjorde en påminnelse det en KM:ts nådigste resolution skall vara, att när någon får konfirmation över ett gods på sitt namn, så bliver godset sedan ansett som en ny donation, så att den som köpt godset och fått konfirmationen sedan intet må hava regress till säljaren; och skulle vara nödigt att efterse samma resolution; visste intet om man lærer förr kunna något sluta.

Gr. Gyllenberg: när en konung dör, då måste alla taga konfirmation av den följande konungen och bliver det då nova donatio.

KM:t frågade om man intet visst vet att en sådan resolution vore.

Gr. Piper: gr. Gyllenberg visste att där vore en sådan resolution och att de icke långesedan dömt en sak därefter. Om KM:t så nådigst behagar, så kan det anstå till morgon att man samma resolution igenfinna kunde; går dock intet mer än en dag längre ut.

KM:t fann fördenskull i nåder gott att låta med sakens slut anstå till övermorgon.¹

Gyllenberg hade dock misstagit sig. Vid den följande sessionen anförde Piper, som fortfarande var Gyllenbergs språkrör: »eljest är ingen allmän resolution som avskärer regressen om eviktion för dem som köpt gods och tagit konfirmation därpå, utan lærer vara hänt uti particulier casus.»²

Den andra preliminärfrågan, som väcktes först å andra föredragningsdagen, syftade åt motsatt håll, ej till ogillande utan till bifall av L:s talan. Heerdhielm anförde: »där haver varit förord uti kontraktet emellan hr Lars Fleming och Sparrarne att hr Lars Fleming ej skulle söka eviktion, men Högstsal. KM:t har dock exciperat reduktionen eftersom det var en sak

¹ Har ursprungligen stått »morgon» — men 10/12 var lördag.

² »Gyllenbergs mening att en donation skulle genom en efterföljande regents konfirmation få karaktär av en nova donatio, varigenom fullföljandet av hemulsanspråk bakåt i tiden skulle avskäras, har jag tidigare icke mött i samband med några rättsfall från reduktionstiden» (A. M.).

som intet kunde kontraheras om.» Således, även om L. fritagit Medea från hemul, kunde detta ej gälla i det fall som nu inträffat, nämligen att godset reducerats. Heerdhielms inlägg föranledde dock ej annat än en kort anmärkning av Gyldenstolpe att »eviktionen måste expresse vara eximerad», vartill Stenbock anknöt den till sitt värde tvivelaktiga tolkningsregeln: »skall eviktion presteras, så måste det expressissimis verbis insättas, desslikes ock om den skulle eximeras.»

I tolkningsfrågan voro L:s egna uttalanden ganska svävande. Han uttryckte sig till en början så, att han blott åtagit sig att söka KM:ts konsens, något som rätteligen skulle ankommit å Medea. Sedermera medgav han att han åtagit sig att svara för fjärdeparten om KM:t skulle pretendera den, men KM:t hade eftergivit sin rätt till fjärdeparten. Som bevis för att han aldrig vetat befria Medea från hemul åberopade han att han själv vid försäljningen till von der Pahlen förbundit sig att stå hemul, vilket också medfört att han alltsedan godset reducerades nödgats till denne avstå sin halva lön.

Medeas ståndpunkt kan kortast angivas med hennes sats att L. köpt godset på sin egen hasard.

I rådet inlät man sig först på en ren verbaltolkning av marginalanteckningen. Det diskurrerades »om det ordet 'verantworten' skulle egentligen vara så mycket som *ansvara* och icke snarare betyda så mycket som *försvara*. KM:t tyckte det var det rätta ordet *ansvara*, emedan som eljest i tyska språket det intet kunde exprimeras annorledes». I fortsättningen rörde sig dock rådsherrarna med termen *försvara*. *Vad* skulle han *försvara*? Av Piper gavs härtill det besked, att L. tänkt sig möjligheten att den rätt, som drottning Kristina givit, skulle bli förändrad; »det ville han taga på sig att *försvara*, det han fuller ock gjort: begivit sig ifrån arvs- till manlehns rätt, men intet från eviktionen där godset skulle honom frångå.» Samma tanke uttryckte Gyldenstolpe så, att L. »allenast påtagit sig att *försvara* där godset till sina villkor och natur skulle komma att förändras, samt ock för fjärdeparten, men intet om det skulle alldeles bliva reducerat.» Mot rådsherrarnes i växlande ordalag framställda tolkning av L:s åtagande vidhöll kungen i det längsta att L. velat »påtaga sig allt». Ett utdrag ur det mycket vidlyftiga diskussionsprotokollet må meddelas:

Gr. Stenbock [ger sin förut citerade tolkningsregel och] hemställer underd. KM:ts nåd. omdöme om de uti margine införda orden skola vara så bündige sedan hela godset bortgick. Ville berätta en sak som kunde giva något ljus. Gr. Nils Brahe hade ackorderat med gr. Tors-
tenson, Kurck och andra och försäkrat att hålla dem fri för alla casus som komma kunde. Men när riksdrotsetens bo blev alldeles absorberat, så säger han det han väl ville bliva vid kontrakt om något blivit övrigt, men sedan allt blivit absorberat kunde han intet.

KM:t: där lära de andra intet bekymra sig om.

Gr. Stenbock: det kan inte nekas att de som haft godset fått det titulo lucrativo, och den som sig det köpt torde varit nöjd om han fått behålla något därav, men nu går allt bort. Cardo rerum står däruti, om de in margine insatta orden äro bündige nog; året förut ser man att L. sig det påtagit.

KM:t: där är uti köpebrevet infört 'allt som påkomma kan'.

Gr. Piper: det kan förstås och extenderas till de casus som då voro vitterliga.

KM:t: där står intet vad som vitterligt är, utan vad det ock kan vara, som är både vitterligt och ovitterligt.

Gr. Gyldenstolpe: det var omöjligt att han kunde införa något om reduktionen som då ingen kunde tänka på.

Gr. Piper uppläste orden som äro i det förra brevet införda, näml. [det ovan anförda citatet på tyska]. Där står att intet skall avdragas av köpeskillingen, varav synes att meningen intet varit det hela godset skulle reduceras utan en del därav, näml. kvarten och vilken då vitterligt var. Man lär finna huru KM:t resolverat i andra slika mål och att köparen njutit eviktionen till godo.

KM:t: det kan genom omständigheterna mycket ändras.

Diskurrerades därom att änkan sålt större rätt i godset än hon själv ägde, när hon sålde det lika som det blivit av drottning Kristina donerat, emedan riksdagsbeslutet emellertid var emellan kommet.

Vid dryftandet av denna sista synpunkt lät Piper undfalla sig ett yttrande som gick emot L: »hon har fuller sålt det med större rätt än hon hade, men han har tagit konfirmation därpå och fått Norrköpings besluts villkor, men varit tillfreds därmed.» Detta överensstämmer ju nära med vad Medeas advokat anført i HovR:n: L. har i många års tid varit nöjd, »så att här sannas den regula juris: quod semel placuit amplius displicere nequit». Såväl Piper som Stenbock och Gyldenstolpe varierade emellertid sin tes att L. aldrig räknat med *hela* godsets reduktion, medan kungens sista ord före voteringen lydde: »uti brevet står att han vill påtaga sig allt.»¹

¹ Ett litet replikskifte: »Gr. Gyldenstolpe: hans mening lärer hava varit på en del och om godset skulle förvärras, men intet om det skulle gå alldeles ifrån honom.

»Det är otvivelaktigt mest naturligt att i enlighet med råds-herrarnes mening fatta Medeas förbehåll vid försäljningen 1663 såsom endast gällande de ersättningsanspråk, vilka kunde uppkomma som en följd av 1655 års reduktionsbeslut; den utvidgning av reduktionen, som senare kom till stånd, var ju säkerligen ännu icke förutsedd. Karl XII:s resonemang på denna punkt har ett drag av verklighetsfrämmande principrytteri som är mycket typiskt för hans kynne» (A. M.).

Den muntliga konferensen var föga givande. Å L:s sida företrädde hans maka (i andra giftet) Elisabeth v. Wrangel, kapten Liewen (förmodligen det blivande riksrådet) och Falkenklo, å Medeas hennes son kapten Tunderfelt¹ och Apiarius. Överstinnan »klagade att hennes man hade penningarne riktigt betalt, och skulle de bliva de eländigaste människor om de intet skulle få dem igen, emedan de intet hade mer än vad de hava av KM:ts nåde. *Tunderfelt* klagade att ock hans moder vore fattig och måste leva av sina stjuvbarn.»

Förste man i voteringen var Piper som inledningsvis bekände sin tveksamhet: »det vore intet utan, när han konsidererar omständigheterna, att de icke mycket synas binda översten L.» I första köpebrevet åtar han sig eviktionen tämligen ampelt, i det andra sluter han ut den klausulen »men änkan sätter den in, vilket brev han fuller intet underskrivit men dock behållit det hos sig, tager sedan konfirmation på köpet och får mindre rätt än det såldes, var dock nöjd. Men på den andra sidan säger lag att den som köper bör hava det han köper eller ock få sina penningar igen. Och där brevet skall hava sitt bestånd, så ser jag intet att eviktionen däruti sig längre extenderar än till rätten, som drottning Kristina donerat och kunde bliva sämre, men intet om reduktionen skulle följa. Kunde fördenskull intet annat finna än att överste L. är berättigad att njuta eviktionen av Medea.» Även Gyllenborg började med en deklaring att han kunde »intet annat säga än att saken är mycket mörk», och liksom Piper väjde han pro mot contra. Sitt egent-

KM:t: där står att han vill svara för allt det som påkomma kunde av högre hand. *Gr. Gyldestolpe:* där visste ingen då att någon reduktion skulle följa. *KM:t:* där står intet vad som skall komma, utan för allt.»

¹ Medea var gift två gånger, 1. med de Rodes 1653—55, 2. med borggreven Tunderfelt 1687—88; båda männen voro änklingar. Kapten Tunderfelt var Medeas son i första äktenskapet, adlad samtidigt med styvfadern och gift med dennes dotter i hans första gifte.

liga intresse får hans votum därigenom att han inte vill alldeles släppa sin tanke om nova donatio och vädjar till KM:t att göra en *lex in casu*: »sedan har han tagit konfirmationen på sig och fått sämre rätt; och skulle han [= Gyllenberg] bliva vid den mening att han [= L.] som en ny donatarius intet hade rätt att söka säljaren. Men när man ser på själva orden uti brevet,¹ så ser man att han intet annat menar än den gravationen som kan komma av fjärdeparten. Och som KM:t nådigst tillkommer i sådana mörka saker att statuera, så hemställer han underdånigst om KM:t nådigst skulle gott finna det översten L. må få sin köpeskilling igen.» Bonde utvecklade varför också han »måste bifalla gr. Pipers mening». Gyldenstolpe framhöll särskilt att »uti kontrakter är presumptionen mer för den som är de *damno vitando* än den som är in *lucro captando*; L. verserar in *damno vitando*». Och han konformerar sig med de andra d. exc:rs mening. Med orden »*expressa nocent, non expressa non nocent*» erinrade Stenbock om sin tolkningsregel, och sina slutord lät han — säkerligen i speciellt syfte att övertyga den motspänstige kungen — präglas av ett visst patos. »Lagen, æquiteten och själva förnuftet dikterar att den, som köpt egendom, lagt ut sina penningar och intet per *expressum* avsagt sig eviktionen, bör när godset honom undångår hava sina penningar igen; tycker fördenskull att ock översten L. bör få sin köpeskilling igen. KM:t fann ock skäligt att köparen bör hava sin köpeskilling igen. Gr. Piper frågade om han skall få dem med intresse. Gr. Stenbock mente det kunde vara nog om han finge sitt utlagda kapital igen.»

Förmodligen drogo excellenserna nu en lättnadens suck, belåtna med att striden var slut och att de lyckligen fått kungen över på sin mening. Men lugnet var endast skenbart, det blev blott ett ögonblicks vapenvila. Omedelbart efter Stenbocks sista yttrande heter det i protokollet: »KM:t begynte sedan att diskutera om saken och om han borde mera hava än $\frac{3}{4}$, eftersom han sig påtagit gravationen av kvarten.»² Härmed inleddes ett nytt meningsbyte ännu skarpare än det föregående, en sann-

¹ Det är ej klart vilket brev Gyllenberg här åsyftar.

² Vid voteringen i HovR:n hade fem friat Medea, fyra bifallit L:s talan och en, v. presidenten, ansett att Medea borde betala $\frac{3}{4}$ men vara fri för $\frac{1}{4}$. Då detta sista votum likstälts med de fyras och det alltså blivit *paria vota*, hade assessoren Gabrielsson, som var sjuk vid voteringen, insänt skriftligt votum och instämt med de fem. »KM:t: de voro i 3 delar. V. presidenten var av en mening, 4 av en annan och

skyldig knivkastning som tyckes ha kunnat fortgå i det oändliga. För att de olika argumenten må bli mer begripliga skola några kommenterande anmärkningar förutskickas.

Då kungen förfäktar Medeas blott partiella ansvar är hans ståndpunkt klar: L:s åtagande beträffande fjärdeparten bör förstås så, att Medeas hemulsansvar är inskränkt till $\frac{3}{4}$ av godset, hennes återbäringsskyldighet till $\frac{3}{4}$ av köpeskillingen 6,000 rdr — detta alldeles oavsett av vilken orsak godset helt eller delvis går förlorat. De argument, som framfördes mot kungens mening, vila alla på den grunduppfattningen att L:s åtagande gäller blott för den ej inträffade händelse att något av godset, högst $\frac{1}{4}$, indrages till kronan i kraft av fjärdeparts-räfsten. Vid försöken att övertyga kungen gå emellertid hans motståndare fram på skilda vägar. Flitigt återopades att, såsom L. själv anfört, KM:t eftergivit kvarten. Härmed åsyftades uppenbarligen icke någon uttrycklig eftergift, utan blott att något utkrävande av fjärdeparten ej skett. Ett annat argument var att $\frac{1}{4}$ av godset redan vid köpet realiter hörde kronan till (i kraft av 1655 års riksdagsbeslut), att Medea alltså i verkligheten försålt blott $\frac{3}{4}$ och att hela köpeskillingen 6,000 rdr belöpt på dessa $\frac{3}{4}$. »En viktig och strängt tillämplad grundprincip i reduktionsdoktrinen, sådan den utvecklats till sina yttersta konsekvenser, var att kronans rätt oberoende av all hävd hade obetingad retroaktiv giltighet. I överensstämmelse med denna åskådning ägde Medea efter beslutet om fjärdepartsreduktionen 1655, oberoende av om denna genomfördes eller ej, endast $\frac{3}{4}$ av godset; något annat har hon icke kunnat sälja, och hela köpeskillingen måste alltså ha gällt dessa $\frac{3}{4}$ » (A. M). Det var för detta argument kungen omsider böjde sig, och man kan endast beklaga att rådsherrarna ej från början kunde giva det en lättfattlig och övertygande formulering. Ända in i det sista fullt oförstående ställde sig åter kungen mot försöken att stämpla hans mening såsom till sina konsekvenser innebärande ett ödesdigert efterskänkande av kronans rätt, ett gynnande av Medea på kronans bekostnad. Man kan inte heller

5 åter av en annan tanka. Tyckte de 5 hade bort råda. — *Gr. Gyldenstolpe* tyckte vara något ovanligt att en sagt sitt votum som intet varit över saken. *Gr. Bonde*: han haver sutit över saken med, då den agerades, men varit sjuk då man däröver voterade. *Heerhielm*: han haver ock haft akten hos sig över åtta dagar och var alldeles informerad därom.

gärna förtänka kungen att han hade svårt att se någon risk för kronan, som ju redan tagit hela godset från siste possessorn, von der Pahlen. Å andra sidan saknade emellertid icke rådsherrarne fog för sin ömhet om kronans rätt. »Ett frångående av den reduktionsrättsliga grundprincipen att kronans rätt oberoende av all hävd ägde obetingad retroaktiv giltighet (den princip i kraft av vilken Medea ej kan anses ha sålt mer än $\frac{3}{4}$) skulle väl i fall sådant som det förevarande, där ett donationsgods sålts *utan* consens — konfirmationen 1663 utverkades ju först efter försäljningen — ha saknat betydelse eftersom kronan under alla förhållanden tog ett utan consens abalienerat donationsgods från siste possessoren. Men då det gällde ett *med* kunglig consens abalienerat donationsgods ställde sig saken annorlunda (se Munthe, Joel Gripenstierna s. 230). Med hänsyn härtill och till den betydelse principen över huvud taget hade för reduktionens rättskipning förstår man väl den emfas, med vilken den hävdades av de sakkunniga rådsherrarne» (A. M.).

Den av kungen inledda diskussionen om L. »borde hava mera än $\frac{3}{4}$, eftersom han sig påtagit gravationen av kvarten» fick följande förlopp:

Gr. Gyldenstolpe: kvarten är Konungens rätt och kan intet säljas, och den har KM:t själv nådigst eftergivit.

Gr. Piper: han har påtagit sig att betala kvarten till KM:t och den har KM:t eftergivit.

KM:t: om Konungen tagit kvarten, så haver översten måst stå därför, och om Konungen sedan tagit de andra 3 delarne, då hade han fått därför sina penningar igen.

Gr. Piper: han hade då fått sitta vid godset fast KM:t hade låtit indraga kvarten.¹

KM:t: det stode hos KM:t att taga kvarten i penningar eller ock i gods och översten har förbundit sig att stå för kvarten.

Gr. Piper: det går nu efter annat riksdagsbeslut, KM:t tager hela godset.

KM:t: det är lika om kvarten går bort allena eller om han går tillika med hela godset.

Gr. Stenbock: där skulle följa därav att den som säljer något skulle njuta stort beneficium.

Gr. Piper: KM:t skulle uti sitt eget verk komma att lida, ty när den som skall betala kvarten för det han köpt intet är solvendo, då hade KM:t intet regress till säljaren.

KM:t: han har likväl förbundit sig att stå för kvarten.

¹ Men kungen ponerade ju att även $\frac{3}{4}$ indragits ehuru senare än kvarten.

Gr. Stenbock: om änkan befrias för eviktion för kvarten, så njuter hon verkligen det som KM:t bör hava, vilket lärer draga en svår konsekvens efter sig.

KM:t: kvarten njuter Konungen anten den går med hela godset eller allena.

Gr. Piper: översten har tagit hasarden på sig att stå för kvarten och att betala den till KM:t om den för sig gått, emellertid betalt henne fulla penningar för godset.

KM:t: han har då tagit gravationen på sig.

Gr. Piper: KM:t har eftergivit kvarten, och skulle änkan få på det sättet vad KM:t tillkommer; varav lärer följa att när KM:t hädanefter finge att fordra någon fjärdepart hos en köpare, KM:t intet kan gå till säljaren om köparen ej är solvendo.

Lillienstedt: översten har intet slutit kontrakt utan på den konsiderationen att han skulle få behålla godset, och enär det reducerades var så gott som intet kontrakt.

Heerdhielm: KM:t har kvarten eftergivit.

KM:t: han var då eftergiven, men nu följer han med godset.

Heerdhielm: det är av ett annat fundament.

Gr. Stenbock: om man torde tala så om saken, så har hon intet haft makt till att sälja det godset.

Gr. Gyllenborg: och som han tagit KM:ts konsens efteråt, så konsidereras köpet för nullt.¹ Om henne nu skulle tilläggas fjärdeparten, skulle det förorsaka stor irring i verket. Översten haver fuller påtagit sig att stå för kvarten, men med kondition att hållas indemniss.

Gr. Stenbock: hon säljer ett gods utan KM:ts konsens, den tager köparen efteråt som borde gått förut. Är så gott som intet deras kontrakt och ett vitium in prima concoctione. Hon haver givit godset annat namn än det var i dess natur. Fjärdeparten är KM:ts rätt som intet kompeterar henne.

Gr. Gyldenstolpe: han haver intet i kontraktet förbundit sig att giva henne fjärdeparten.

KM:t: han har likväl velat påtaga sig hasarden.

Gr. Stenbock: han mister nu hela godset.

Heerdhielm: KM:t har givit fjärdeparten efter, så att den actus var utslöcknad, och nu är den andra casus påföljd att hela godset blivit reducerat.

Gr. Stenbock: när ett helt gods går bort, så är ingen kvart mer att räknas; och kunde detta hava en stor konsekvens med sig.

KM:t kunde intet finna vad konsekvens det skulle hava.

Gr. Piper: KM:t har låtit exekvera många säljare när köparen intet varit solvendo, vilket KM:t härefter intet lärer kunna göra.

Gr. Stenbock: änkan får på detta sättet det EKM:t tillkommer. Såvida KM:t nådigst kommitterat honom att sitta vid kommissionen, så bör han ock tala för KM:ts intresse och säga vad konsekvens sådant lärer hava. KM:t lärer mista därigenom många 1,000 dr.

¹ Gyllenborgs envishet med «nova donatio»!

KM:t: konsekvensen är intet vidare än som någon det själv påtagit.

Gr. Gyllenborg: översten skulle härmed mista rdr 1,500.

Heerdhielm: och om någon gravation om kvarten skulle hädanefter uppkomma, så måste han stå därföre och således betala den summan 2 gånger.

Gr. Stenbock: han mister då 3,000 rdr.

Heerdhielm: en gång för det han betalar åt änkan och sedan att han måste betala om någon gravation hädanefter skulle komma; ty om hon befrias, vem skall då sökas?

KM:t: det kommer [an på] honom då att betala.

Heerdhielm: då betalar han 2 gånger.

KM:t: om kvarten straxt effective utgått och sedan vidare efterräkning kommit, så hade han också betalt 2 gånger.

Gr. Stenbock: kvarten har översten varit skyldig att betala till KM:t, men intet till änkan. Hon har fått hela köpeskillingen, och ingen har att tala på kvarten mer än KM:t emedan den är KM:ts rätt.

KM:t: om kvarten gått bort så hade han ändå mist 1,500 rdr efter kontraktet.

Gr. Gyldenstolpe: kontraktet är alldeles uppgivet.

Gr. Gyllenborg: änkan har intet sålt mer än de tre delar, den fjärde är ackorderad som ett non ens och har han intet betalt henne därföre; den sålde hon intet.

Gr. Piper: den fjärde delen tog han översten på sig att svara före.

KM:t: det är stort argument om det finnes så.¹

Gr. Gyllenborg argumenterade så, att hon intet kunde sälja det godset utan konsens, och översten har på sig själv tagit hasarden.

KM:t resol. att det då skall bliva därvid att översten skall få sin köpeskillingen igen av änkan Medea Kock.

Sedan kungen på Heerdhielms fråga resolverat att det skulle bli compensatis expensis och Heerdhielm uppläst domskonceptet, inkallades parterna till doms och fingo höra uppläsa att Medea skall hemula och till L. återbetala köpeskillingen 6,000 rdr utan intresse, compensatis expensis. »Parterna togo avtråde.»

¹ Uppenbarligen är det Gyllenborgs sista argument som kungen här åsyftar. Han har känt sig så slagen därav att Pipers lilla inkast, som ej innebar något nytt, gått honom alldeles förbi.

12. *Kyrkoherden Johan Güthe i Ermes (Livland) |. majoren Anton de La Barre m. fl.*

ang. äreröriga beskyllningar m. m.

År 1689, då La B. med sin familj bodde hos G., berättade denne för La B. att — enligt vad han hört av studenten Seifart som var preceptor för La B:s söner — La B:s döttrar gjort sig skyldiga till grovt sedlighetsbrott. I rättegång, som La B. 1690 anhängiggjorde mot S., blev G. instämnd att vittna, och han lämnade då La B. en attest om vad S. skulle ha sagt. S. nekade, G. dömdes av LantR:n att bevisa attestens riktighet, och sedan även HovR:n, dit G. appellerade, dömt att han skulle hava partes actoris, uppstod ny rättegång om vad S. skulle ha berättat. LantR:n frikände S. och förklarade att G. vore diffamant, ovärdig till prästämbetet och förfallen till expenser samt att hans skrifter skulle uppbrännas av bödeln. G. appellerade även nu, men HovR:n ($\frac{4}{3}$ 96) konfirmerade LantR:ns dom. Målet fullföljdes av G. till KM:t.

I protokollet d. 19 dec. 1698, då Heerdhielm började föredragningen, rubriceras målet som »en ifrån Dorpats HovR gratis inkommen revisionssak, bestående av åtskilliga kriminalmål och äreröriga beskyllningar emellan» G. och La B. jämte S., »ang. åtskilliga liv- och äreröriga gärningar och tillvitelser som» G. groveligen skall hava tillagt La B:s hus och döttrar. Något allmännare ogillande synes den civila fullföljden icke ha väckt. Blott Wallenstedt »tyckte vara emot processen att LantR:n haver tillåtit appellation uti en kriminal sak som är så svår att hon liv, ära och gods angår, därutinnan HovR:n också tillåtit beneficium revisionis»,¹ liksom han »fann underligt» att G. icke på La B:s och S:s inständiga begäran tagits i arrest strax domen blev publicerad utan på juratorisk kausion blivit släppt.

¹ Redan 1646 erinrade riksdrotsen i rådkammaren att »uti criminalibus bör ingen revision ske utan in civilibus» (SvJT 1941 s. 821) och 1685 fick Göta HovR kraftig tillrättavisning för att den tagit revisionspengar i en kriminell sak (Fahlcrantz s. 515—16).

D. 21 nov. 1698 föredrogs en supplik av La B. att saken måtte förklaras för desert, enär G. ej inställt sig inom förelagd termin, den sista maj 1698; men G. ursäktade dröjsmålet med motvæder, som hindrat honom att komma hit förr än i juni, och KM:t resolverade att saken skulle upptagas och G. tillåtas att utföra den. Redan då hade man, tyckes det, en förnimmelse av det utsiktslösa i G:s talan, ty som motiv för tillåtelsen yttrade kungen: »man måste giva honom måttet fullt.»

Vid föredragningens början gjorde Gyldenstolpe en hemställan, vari man tycker sig spåra den forne guvernörens omtanke och som kungen ej alldeles reservationslöst följde. »*Gr. Gyldenstolpe* fann många obscena ting i denna saken förekomma som HKM :ts öron ej borde förargas med, utan vore nog om man läste quoad merita och processum och läte det andra bliva uti rannsakningarna och akten; varandes ej heller av nöden det alla sådana förargeliga saker och grova ord bleve här till protokollet förda. *KM:t* fann detta i nåde för gott och att allt för svåra beskyllningar emot de Kargelska jungfrurna vore;¹ dock att man likväl hörde hela saken och läte sig alla acta, som till dess upplysning och skärskådande höra, föreläsa, på det man sanningen och sammanhanget desto bättre finna kunde». Det blev inte heller någon blott ytlig föredragning, man sysselsatte sig med enbart detta mål hela dagen och blev ändå ej färdig. Protokollet slutar med denna anteckning, som torde visa att kungen var beredd att förlänga sammanträdet för att få målet avgjort, men resignerade inför föredragandens betänkligheter: »*KM:t* frågade om nog av denna saken ännu återstode. *Heerdhielm*: nästan halvparten med deduktionerna som äro tämmligen vidlöftiga. *KM:t*: så får man det i morgon företaga.»

Dagen därpå, som också i sin helhet togs i anspråk för målet, börjades med att Heerdhielm »gjorde en kort recit av det förnämsta som i går förhades uti saken» — uppenbarligen därför att Stenbock, som nu i st. f. Gyldenstolpe satt främst i rådet, ej var med »i går». Under föredragningens lopp resonerades om det svåra lidande som tillskyndats jungfrurna därigenom att de kommit i rykte och rop. »*Gr. Bonde*: om de alldeles befrias och ett stort vite eller straff satt att ingen skall understå sig dem sådant att förevida, så hänger likväl en klick därvid. *Gr. Falkenberg*: ingen karl, som grannlaga är, tager sig gärna någon jungfru som för någon grov beskyllning är lagförd. *Gr. Stenbock*: det är ett gammalt ordspråk: calumniari audacter, aliquid hæret, och borde vara ett exemplart straff på sådana som oskyldigt fruntimmer till sin heder och ära beljuga. Ty de kunna sig intet såsom en karl försvara utan äro exponerade större

¹ Det talades om både blodskam och sodomiteri. Karkell = ett gods under slottet Ermes som, jämte större delen av den lika benämnda kyrksöcken, La B:s far fått i donation av konung Gustav II Adolf.

fara att bliva av kalumnianter till sin heder och ära anfäktade och beljugna, fördenskull de också mera borde tagas uti protection och försvar, alldenstund ett ädelt och oskyldigt kvinnfolk fast mera angeläget är om hennes ära och goda namn och rykte än som hennes liv; ty ehuru dessa jungfrur nu bliva befriade och oskyldiga kända, så äro de lika fullt olyckliga. *Gr. Piper*: det är sannt. Men när de få reparation och bliva alldeles frierkända och han blir straffad såsom en paskillant och äreförmädare, kunna de intet större satisfaktion begära; och är för manfolken även så sensibelt vad äran angår och dem mera angeläget om än själva livet.» I samband härmed taltes om att det av domstolarna åberopade 1665 års plakat (*Schm* s. 438) ej vore applikabelt, ty det avsåge blott främmande potentater och deras ministrar.

Kungen gjorde ett par frågor: »om han vore satt ifrån tjänsten eller går ännu med kappa?»; »vad första orsaken varit till den mellan La B. och G. varande fiendskap, och måste den först hava sitt ursprung av något annat?». Till den sista frågan svarade Heerdhielm »det prästen föregiver att La B. varit emot honom strax han skulle komma till detta pastoratet, emedan G. ej studerat theologiam och mera använt sin tid till studium juris» — vartill Wallenstedt fogade: »detta har han vist uti hela denna processen, ty den argeste advokat skulle ej kunnat vara klokare.» I övrigt synes kungen varit mer än rådsherrarna böjd för att finna någon ursäkt till G:s förfarande. »Något måste fuller studenten hava skvallrat och sagt — yttrade kungen — fast prästen ej kan bevisa honom utan han nu tager sina ord igen eller nekar för dem.» Men Piper genmälte: »det kan omöjligen vara sant vad han om dem sagt, och om en del vore sant har studenten det omöjligen kunnat få veta, utan synes prästens arghet uti allt.» Och Heerdhielm bekräftade: G. hade beryktat alla döttrarna, som voro nio, för deras förhållande till en skräddare på en tid då yngsta dottern ännu ej var sju år gammal.

G. hade ingivit två deduktioner, en på svenska och en på tyska, båda — enligt vad Heerdhielm gav tillkänna — av nästan samma innehåll och uppfyllda av injurier samt liv- och ärerörande beskyllningar. »*KM:t*: efter han lagt tvenne deduktioner in behöves ej att uppläsas mera än den ena, alldenstund de lära

vara av enahanda innehåll.» Också läste Heerdhielm upp bara den tyska, men han »klausulerade» tillika den svenska, som slutade med bön om tillgift. Sitt intryck av deduktionerna angav kungen så: »nog synes det att han gärna velat vara härifrån men blivit så invecklad att han ej kunde komma, helst sedan han utgivit denna attesten.»

Till förhör inkommo G. och La B., den senare åtföljd av Bjugg. G. »betygade med några ord sin oskyldighet och stora olycka». Han hade i hemlighet varnat La B. och i förtrolighet upptäckt saken för hans fru, men med smickrande ord lockats att utge attesten. Av en rätt ämbetsiver och efter Guds och KM:ts stränga befallningar hade han ej kunnat låta grova synder vara opåtalade.

Vissa ännu ej avdömda ansvarsyrkanden, som G. och La B. framställt mot varann, kommo också på tal. Bjugg androg att G. fått tvillingar med sin piga, predikat på en krog och där delat ut nattvarden, låtit klockaren, som ej var ordinerad utan till sitt hantverk en skräddare, döpa 27 barn men själv tagit doppengarna o. s. v. G. uppgav bl. a. att La B. låtit genom sina båda söner släpa G genom kyrkan, riva kappan av honom och stöta honom ut ur kyrkan.

Efter förhöret skedde icke någon formelig votering, men kungen gav i stora drag sin mening tillkänna. »Vad denna saken angår¹ — yttrade han — så synes fuller att studenten måste hava något sagt, men man kan ej gå emot acta och bevis. Och måste konsistorium hava tilltal för det de ej på HovR:ns ankundigande tagit prästen av honom utan skrivit till hans beröm och oskyldighet, där så många fel och elaka styc-ken vore om honom försporda;² och att HovR:n får en varning att ej arbitrera, utan böra de förfråga sig om de ej hava någon viss lag.³ Och måste fuller sändas efter slottsfogden och vakten. *Lillienstedt* gick ut att giva härom till vaktmästaren behöriga order.»

Efter korta yttranden av Wallenstedt, kungen och Piper och »några ännu häröver anförde diskurser stannade enhälleligen

¹ D. v. s. — såsom Falkenberg uttryckt sig — frågan om prästen eller studenten är rätte diffamant, till skillnad från de ännu ej avdömda ansvarsyrkandena.

² Konsistorium hade, enär G. sökt revision, vägrat att såsom HovR:n begärt skilja G. från prästämbetet. G. hade av konsistoriet fått attest om välförhållande och skicklighet.

³ HovR:n hade åberopat 1665 års plakat som ju inom rådet ansetts ej applikabelt.

i följande mening: KM:t finner för rättvist att» o. s. v. Till en början befrias S. fullkomligen för all G:s åtalan, och G. förklaras för rätta author och upphovsman till de osannfärdiga beskyllningar varmed han angripit och förolämpat La B:s hus och döttrar, vilka bliva »såsom alldeles oskyldiga för alla hans befunna osanna tillvitelser alldeles befriade och allt därför nu och framdeles böra lämnas härutinnan oförvitte vid hårt straff tillgörandes.» G. skall sig själv till välförtjänt straff och andra slika belackare till varnagel göra i HovR:n en offentlig rekantation och avbön, mista sin tjänst och vara ovärdig vidare nånsin företräda det heliga predikoämbetet. Han skall själv offentligen giva sina äreförklenliga skrifter bödeln i händer på kåken att uppbrännas i hans egen närvaro, och därjämte måste han fängslig föras till Livland att undergå exekution, då ock vidare kommer att utföras och dömas över de beskyllningar som ännu stå under rannsaking. Särskilda brev avgå till HovR:n och till konsistorium, vilket skall få allvarsam varning, bl. a. »det de en annan gång sig ej undandraga att fullgöra det HovR:n såsom KM:ts egen nämnd å dess vägnar skäligen finner att döma och begära samt förmaning till enighet att alla domhavande, så andeliga som världsliga, med förtrolighet och sämja böra arbeta till Guds namns ära, rättvisan, KM:ts tjänst samt dess undersåtares välfärd till hjälp och befordran».

Protokollet fortsätter:

Heerdhielm frågade om en ny dom skulle uppsättas, emedan arbitrerande vore begånget, eller ock om denna saken igenom ett brev till HovR:n skulle decideras.¹

KM:t: ja visst måste det bli en ny dom och HovR:n igenom ett särdeles brev bliva föreställt det andra.

Berättades att slottsfogden med vakten vore uppe.

Heerdhielm uppläste sedan konceptet av domen som var av samma innehåll som vid föregående resolution uti begynnelsen finnes, varuppå parterna sedan inkallades föresagda dom att avhöra.

Ryttmästaren La Barre med sin fullmäktig Biugge tackade underdånigst för en högrättvis dom.

Güthe steg efter domens avhörande fram till KM:t med knäböjande, underdånigst bedjandes det KM:t i anseende av hans fattigdom, lidna förtryck och beklagliga tillstånd, som hans arma hustru och

¹ H. menar att eftersom brev måste avgå till HovR:n om arbitrerandet, så kunde decisionen lämpligen innefattas i samma brev och uppsättande av särskild dom vara överflödigt.

barn oskyldigt vore genom denna olyckliga processen råkade uti, tacktes en barmhärtighet visa, anropandes åtskilliga gånger om nåde; men blev till följe av domen genom vaktens bortbeledsagad.»¹

I brev till överståthållaren förordnades att G. skulle sitta i Smedjegården till första öppet vatten, då han under säker vakt skulle föras till Riga.

13. *Tullinspektoren Anders Westersköld i Helsingborg* ·/. köp-
mannen *Henrik Bröms i Stockholm*

ang. köp av malt.

I brev från Malmö d. 23 mars 1696 förklarade sig B. villig att betala W. 10 mk tunnan för malt, fri i farkosten. Betalningen kunde W. få med hälften strax i Stockholm och med andra hälften när godset var i skeppet. Ville W. ha pengar strax i Malmö kunde han få.

W. svarade i brev dagen därpå att han ville sälja 700 tnr å 10 mk tunnan, fri i farkosten, dock med förbehåll att hela köpeskillingen 1,750 dr smt strax levererades till överauditören Langenhielm i Malmö. Vore B. ej stadd vid pengar i Malmö, så ville W. ha B:s revers på 1,750 dr smt att betalas till W. eller order om 14 dagars eller 3 veckors tid.

B. svarade d. 27 mars att han blev vid sitt förra brev att betala hälften 875 dr smt strax och hälften när godset skeppades. Han skulle fuller insatt pengar strax hos Langenhielm, men som denne ej var i staden hade B. lämnat pengar till rådmän Kiälsson, och B. sänder nu W. en växel genom vilken W. kunde avfordra Kiälsson beloppet. B. väntar svar på Stockholm att köpet står fast och att maltet ligger i parato när skeppet ankommer. Skulle W. behöva även den andra hälften av betalningen och vill draga en växel å B. på Stockholm på 2 månaders sikt, så skall den bli betald, och om B. får avhämta maltet förr skall växeln redan då betalas.

¹ Scenen erinrar om den som utspelades inför Karl XI i rådet, när Lagerqvists talan mot Svea HovR de male administrata justitia blev ogillad (se ovan s. 183, not 2) och i domen tillika förordnades att han för sitt förbrott skulle anklagas och dömas i HovR:n. Protokollet berättar att advokattfiskalen Sternel »strax efter domens avkunnande underdånigst tackandes genast tog avträde. Men Lagerqvist stod kvar och sedan dörren var tillykt föll han på knä och bad underdånigst med gråtande tårar om nåd vad han felat hade, säjandes vid uppståendet sig ej annorlunda efter lag, processen och k. förordningar hava saken förstätt. Trädde omsider av och blev sedan med två vaktdrängar förder i vaktmästarekammaren» (1/7 96).

W. svarade på Stockholm d. 31 mars att han bekommit angenäma skrivelsen med växeln, och ehuru han då strax högeligen behöver även den andra hälften av köpeskillingen, så vill han likväl ej låta handeln för den orsaken studsa, utan de 700 tnr skola ligga i parato när B. vill avhämta dem. W. sänder en assignation å 875 dr smt på en månads sikt att betalas till Stockholms Barnhusdirektörer och ber att B. ville vara av den godheten att acceptera.

B. accepterade d. 16 april. Men d. 21 april skriver W. från Hälsingborg och häver köpet: maltet har till några hundra tnr blivit av fuktighet fördärvat och illa luktande, så att W. ej fördristar sig att låta någon det bekomma för gott gods; Kiälsson har ej vid anfordran förnöjt de 875 dr smt; någon handel W. och B. emellan kan alltså för denna gång ej ske; W. sänder sedeln om pengarna hos Kiälsson tillbaka och skall foga anstalt att den andra sedeln, som barnhusdirektionen har, skall bli B. tillställd.

I den process som uppstod gjorde W. gällande, bl. a., att intet kontrakt blivit slutet utan blott »några brevväxlingar»; att maltet skadats ex casu superveniente fortuito, som W. ej kunnat råda för; att W. ej gjort någon vinst på att han försålt maltet till annan än B., och att skepparen på den farkost, som B. sänt till Hälsingborg för att avhämta godset till Stockholm, fått frakten betald av annan befraktare som W. skaffat. B. förlorade i KämnersR:n och RR:n, men Göta HovR ålade W. att betala den differens som kan finnas emellan den ackorderade köpeskillingen och den bevisliga markgången på skänskt malt vid skeppsbyggen i Stockholm när B:s farkost dit tillbaka kom, dock avräknat vad som bort avgå i frakt, tull och mera (dom $26\frac{2}{3}$ 98).¹

I rådet tyckes Gyldenstolpe ha varit den ende som kunde finna W:s talan icke alldeles sakna fog. Han hänvisade till att i HovR:n några ledamöter varit in contraria sententia och moverat den regulam juris »conditione non adimpleta tollitur obligatio». Ett led i W:s argumentation — att han året

¹ I HovR:n voro ej alla ense. Assessoren Ehrenbielke hade insänt ett skriftligt votum som lämnades utan avseende; härom fick HovR:n förklara sig. — Vid förhör i HovR:n yttrade B. — hänsyftande på att han återfått sina assignationer makulerade — att det vore bättre att vara skraddare än köpman, om ens sedlar skola bliva så hanterade och sönderklippta. W. yrkade ansvar å B., emedan denne sålunda sagt att W. lärt skraddarehantverk.

föret blivit lurad i en affär med B:s bror — underkände dock även Gyldenstolpe helt: det syntes honom vara av samma slag »som i fabeln står att ulven brukade emot lammet, att dess fader eller gumsen hade bannat honom och därför rev han lammet ihjäl». Kungen instämde häri genast: »om brodern gjort honom någon orätt kan han söka honom, och därför bör denne intet lida någon skada.» Falkenberg höll före att W., om han haft skäl att häva, dock ej gjort det i rätt tid utan spekulerat (»emellertid finge han lura på markgången»), och Piper fann det tydligt att W. ej haft något allvar att mottaga betalningen.

I samband med den muntliga konferensen då båda parterna företrädde personligen, W. åtföljd av Falkenklo, hördes vittnen, och även en broder till W., Carl Westerheim, blev förhörd ehuru W. nämnde honom sin ovän. Om den sista fråga som ställdes till denne broder heter det att han »teg litet härvid stilla och efter något betänkande sade sig ej mera i denna saken hava att säga ej heller mera minnas, och gick därmed ut».

Någon formlig votering anställdes icke, men en var gav dock sin mening tillkänna. Alla i rådet voro ense om att W. utan skäl hävt köpet, men någon diskurs fördes om hur mycket han borde betala. »*Gr. Gyldenstolpe*: det vore nu en sak att modernera expenserna eller den av B. pretenderade avancén, emedan W. ingen penning uppburit och actio på hans sida är de damno evitanda men på B:s de lucro captando som av lagen ej haver stort bifall — —. *Gr. Falkenberg*: action för B. är de lucro cessante och ej captando, och håller jag lucrum cessans för damno nog, särdeles hos köpmän vilkas näring endast består av handel, och på det sättet agerar han de damno evitanda eller resarciendo, men W. re vera njutit lucrum — —. *KM:t*: köpmannen måste föda sig av sin handel och bör ej bliva fixerad uti det som uppriktigt slutet är, ej heller bör han lida för det brodern året tillföre fixerat honom.» Beträffande huvudsaken förklarade kungen att »det är bäst det blir vid HovR:ns dom», men han fann att »expenserna böra vara större emedan HovR:ns dom konfirmeras». Sedan emellertid Gyldenstolpe erinrat att »W. är dömd till 300 dr smts expenser, sökt revision och givit ut för aktens lösande, har dessutan tvenne instantiers domar för sig», retirerade kungen: »det lärer hava kostat honom sedan inför Rev och må bli vid HovR:sdomen.»

Konceptet till domen upplästes av Heerdhielm, parterna in kallades »densamma att avhöra, görandes B. en und. tacksä jelse, togo med ödmjukt reverents sitt avträde igen» (17 o. 18 mars 99).

14. *Studenten Johan Heublin ./. kyrkoherden Jakob Faxe i Skabersjö*
ang. skadestånd.

Då H., som var son till en postmästare, vid uppnådd myndighetsålder reste utomlands, blev d. 14 mars 1685 på hans begäran hans fasters man postmästaren och krigsfiskalen Breuer förordnad av magistraten i Malmö att i hans frånvaro vara kurator. Någon månad därefter skickade H. fullmakt till F., som var gift med en moster till H., att antaga sig kuratél för H:s ärvda egendom. F. tog emellertid ingen befattning med arvet; ty då han presenterade fullmakten i magistraten, fick han till svar att kurator redan var förordnad.

H. återkom till fosterjorden redan 1686. Det lyckades då Breuer att få honom anställd som underofficer vid överste Modées regemente, men H. övergav regementet och följde med komedianter från Malmö till Stockholm — enligt vad Breuer berättade för magistraten i skrivelse d. 18 sept. 1686 vari han, dock utan framgång, avsåg sig kuratelet. Senast 1688 synes H. ha på nytt farit utrikes. Vid sin andra hemkomst tyckte sig H. finna viss oriktigheter i Breuers förvaltning och vände sig med klagomål mot magistraten till Göta HovR, som i resolution d. 7 okt. 1697 lämnade H. fritt att in foro competenti söka F. såsom sin fullmäktig ang. huruvida denne i H:s frånvaro bevakat hans rätt. H. ställde nu F. till svars för att denne ej vigilerat till hans bästa. HR:n friade F., LagmR:n dömde honom, HovR:n konfirmerade HR:ns dom, och H. fullföljde.

D. 25 april 1699 blev målet föredraget av Lillienstedt. I protokollat läses, omedelbart efter målets rubricering, denna enastående anteckning: »och är härvid att remarkera med vad promptitude denna saken är bleven vid alla instantier befordrad, emedan det intet är 14 månader sedan den först vid härads tinget är angiven och nu ligger för KM:ts höga Revision.» I sak erbjuder handläggningen i rådet ej mycket av intresse.

»KM:t tyckte att denne studenten intet måtte duga mycket. Gr. *Gyldenstolpe*: det synes så; han skulle först lära bokhålleriet och gav sig då ihop med komedianter, kom sedan i KM:ts tjänst och då andra gången följt med komedianter.» Om sina förbindelser med scenens folk hade H. själv vid förhöret inför NRev (²⁴/₃) anfört: »jag tillstår att jag några gånger till att ackvirera mig någon hardiesse agerat på teatern i Lüneburg.» Rörande en attest, av kvinnlig utfärdare och åberopad av H., yttrade kungen att »det är intet bevis att hon säger det hon sig det påminner som en dröm» och att han »tyckte det vara en galen attest». Vid konferensen företrädde båda parterna personligen, F. åtföljd av Falkenklo. Utan votering resolverades att det skulle bli vid HovR:ns dom och att H., som fått beneficium revisionis gratis, skulle sitta 8 dagar på barnhuset för missbruk härav.

Med anledning av HovR:ns resolution d. 7 okt. 1697, däri H. fick anvisning att vända sig mot F., hemställde *Gyldenstolpe* om icke domstolarna kunde få en åtvarning att akta sig för sådant, och KM:t approberade detsamma nådigst (Schm s. 1547).

15. *Landshövdingen Mårten Lindhielm* /|. *översten Jacob Jeffery*
från Irland
ang. bodelning m. m.

Denna revisionssak hade sitt ursprung i ett eller om man så vill flera supplikationsmål som referatet bör begynna med.

L. gifte sig 1680 med Anna Maria Silfverstierna, som var änka efter kammarrådet *Drakenhielm* och med honom hade flera barn. I testamente d. 20 jan. 1682 förordnade L., att all hans egendom, bestående i avlinge, skulle tillfalla hustrun och efter hennes död hennes barn. Dagen därpå upprättade hustrun ett testamente av innehåll att L. skulle behålla boet efter henne orubbat och barnen ej äga fordra något moderne i hans livstid, men efter hans död skulle de tillträda hela boet, i följe av L:s eget testamente. Äktenskapet, som blev utan barn, upplöstes genom hustruns död d. 29 jan. 1697. L. gifte om sig d. 28 dec. s. å., sedan väl icke laga avvitrning föregått men om styvbarrens rätt träffats godvillig uppgörelse enligt ett »transaktions-

instrument» d. 14 i samma månad. Transaktionen innehöll att L. avstod bl. a. sätesgården Stjärnholm till sin styvson löjtnanten Johan Drakenhielm och dennes svågrar Jeffery samt kaptenerna Peter Körning och Gustaf Adam Appelbom, vilka i stället renuntierade all vidare pretention och talan på sitt moderne. Någon tillämpning av testamentena skedde alltså ej, inte heller hade boet förtecknats och värderats.

Körning tillträdde Stjärnholm d. 1 febr. 1698, men redan d. 7 febr. föredrogs i rådet en supplik, vari L. anhöll om monitorial till landshövdingen Clerck att assistera honom emot K. som skulle med varjehanda våld och låsbrytande satt sig i besittning av gården utan att L. fått njuta fardag. »Han kan ju få brev till landshövdingen det han gör honom all skälig handräckning», menade kungen, och det resolverades att L. får ett promotorial till Clerck att å ämbetes vägnar göra L. en skälig handräckning emot ett av K. intenderat intrång och våld, så att gården med alla lösören och avel sättes uti det stånd som han var då K. sig inträngde o. s. v. Clerck avgav en berättelse som jämte L:s och K:s växlade skrifter föredrogs d. 25 febr., då de båda parterna också inkommo till muntligt förhör. De tvistade om, vilken dag borde enligt transaktionen anses som rätt traditionstermin; K. påstod d. 1 febr., men L. att rätten fardag måtte honom efter lag förunnas, om våren till midfasto och om hösten till Michaëlis. Att K. brukat våld vidhöll L., men K. förnekade det. »*Lindhielm*: jag har tagit dem utur elden och satt min fot dit igen, men är med den otacksamhet bemötter att K. sådan våldsverkan förövat att det vore långt till avsäja, det min betjänt, som här ute står, till pricka vet att berätta i fall han kunde bliva admitterad, havandes K. skont varken folk eller kreatur, ja icke bandhunden utan den tillika ihjälskjutit. *Körning* beklagade sig hel olycklig att bliva av landshövdingen för sin överhet utropad för en världsverkare därutinnan han alldeles oskyldig vore, evad landshövdingen sig beropar på dess betjäntes vittnesbörd, vilka hel annorlunda sakerna förebringa pläga.» K. anmärkte att L. märkligen deteriorerat gården genom att därifrån bortföra hö och spannmål, men L. genmålte: »I haven själv fördärvat gården ävensom I tillförene gjort på mitt boställe Väderö. Faktum är denna gången: läsen äro brutna, dörrarna sönderslagna. Bedder underdånigst att bliva konserverad vid lag och rätt att detta

K:s enorma förseende och brott må bliva vid behörigt straff ansett.» Efter någon diskussion beslöts iteratum till Clerck att ingen ändring i de förra order göres utan han fullföljer dem.

Vid förhöret hade K. yttrat att om sämja och enighet skall observeras, så måste transaktionen bliva i sin fulla vigör. Emellertid ville det sig ej bättre än att K. och hans svågrar själva sökte få transaktionen förklarad ogill. De supplicerade därom, och efter fullbordad skriftväxling blev målet föredraget av Lillienstedt d. 4 mars 1699. Jeffery hade den särskilda grund till klander mot transaktionen att han, i motsats till svågarna, icke själv underskrivit den.¹ Hans namn hade tecknats av landshövdingen Hamilton på grund av en fullmakt, som Jeffery och hans hustru utfärdat i Göteborg 1693 då de som nygifta skulle avresa till Irland, och Jeffery gjorde gällande att fullmakten ej innefattade behörighet att godkänna en förlikning sådan som transaktionen. Kungen visade sig livligt intresserad av att Jeffery icke skulle gå miste om något av sin lagliga rätt och gjorde till hans förmån flera inlägg i diskussionen redan före den muntliga konferensen. Vid denna uppträdde Jeffery med en okonventionell hurtighet som synes ha behagat kungen väl. Då L:s advokat Apiarius gjort ett inpass medan K. höll ett anförande, utbrast Jeffery: »håll mun och fallen honom intet i talet, utan såsom vi länge hört Eder tala, så tillåten ock honom att säga sin mening ut.» Litet längre fram i protokollet berättas: »Jeffery steg fram, bad det han själv på enfaldigt soldatmaner kunde få ställa på L. några frågor; emedan fullmäktigarne nu nogsamt hava talat, så kunde ock principalerna något få talas vid. *KM:t* tillät i nåde detta.» Och genast parterna lämnat rådsalen yttrade kungen: »nu var skotten lustig och ville tala med L. på soldatsk maner.»²

Under diskussionen om hur man vidare borde förfara framhöll kungen angelägenheten av att Jeffery snart finge sin sak prövad:

Gr. Falkenberg höll mycket betänkligt att upphäva denna förlikning eller ock in totum att konfirmera den.

¹ Svågarna stödde sig väsentligen på att de blivit enormiter læderade, ultra dimidium, och varit liksom circumvenierade eller tvungna att underskriva transaktionen. »Gr. Falkenberg: circumventio och enormis læsio plägar alltid uti lagen vinna en stor faveur, men det kunna de intet visa.»

² Jfr kungens brev nr 126, där han ber att med svågern Fredrik av Hessen-Kassel få »auf krigisch correspondiren mit Auslassung aller Curialien».

Gr. Wallenstedt: om förlikningen skall upphävas, måste först hela saken upptagas och skärskådas.

KM:t: Jeffery kan intet bindas till förlikningen, ty intet var han här tillstädes, ej heller har han underskrivit eller givit fullmakt att ingå henne, utan *so weit die rechte vermöchten* och sedan *nach beschehenen inventation* etc. varutav synes att hans mening varit det allt lagligen skulle tillgå och ett riktigt inventarium upprättas. — — — Vore väl om Jeffery snart kunde bliva avhulpen, ty han lærer intet hava lov länge att uppehålla sig här; och kanske den saken kunde genast avgöras eller åtminstone innan påsk?

Gr. Falkenberg sade det terminen av Jefferys undfångna lov uti Irland snart lærer vara expirerad.

KM:t: han haver av konungen i England sedan bekommit prolongation, men vore väl saken kunde genast avgöras vad honom allena angår.

Gr. Wallenstedt mente om saken med de orden de simplici et plano till HovR:n remitterades, kunde hon sist innan nästkommande pingsthelg bliva avgjord, och om man toge Jefferys sak allena kunde den quæstion snart bliva avgjord.

KM:t tyckte att Jefferys sak kunde allena företagas, emedan hon var av en hel annan beskaffenhet än de andras som själva underskrivit.

Diskurrerades om terminen av Jefferys lov att få vara borta, hans tjänst, lön och andra omständigheter, och stannade enhälleligen i följande mening: Resol: KM:t finner för rättvist att remittera denna tvist till dess Svea HovR, som de simplici et plano densamma nu strax upptager och det skyndsammaste som sig göra låter med sådant utslag avhjälpes som med saksens beskaffenhet samt lag och rättvisa enligt finnes.

HovR:n gav dom d. 20 maj 1699,¹ vari transaktionen ogillades och upphävdes i anseende till Jeffery, men förklarades för gill och ständig vad anbelangade hans medparter. L. sökte revision, och målet föredrogs av Lillienstedt d. 19 augusti.² I särskild supplik hade L. begärt att åtminstone få en månads tid för att upprätta inventarium. »KM:t frågade om Jeffery sig intet uppå den suppliken förklarar haver. Lillienstedt svarade

¹ Det hade varit en rask handläggning i HovR:n. L. fick $13/3$ föreläggande att inom 8 dagar förklara sig över motpartens deduktion. Då förklaring inkommit gavs L. $23/3$ nytt föreläggande att förklara sig »i dag eller i morgon». I anledning av L:s begäran att saken måtte sorterar och han få njuta laga process till godo, hölls förhör $30/3$, då Jeffery begärde snabbt avgörande, »efter hans gage utomlands var dag faller till krigsmanshuset», och L. till slut sade sig vara nöjd »att saken allenast sorterar och utan någon relations uppsättande refereras, varpå ock saken i deras närvaro nu sorterades och föll på assessoren Wattrang, lovandes KR:n den i morgon företaga». Föredragningen började dock först $17/4$, de två följande dagarna gjordes förlikningsförsök, efter nytt förhör $3/5$ voterades, domen justerades $17/5$.

² Om Jefferys försök att få väntetiden hos KM:t förkortad, se ovan s. 23.

nej, utan att de nere i Rev varit i konferens och Jeffery väl vet utav och sett denna supplik, men håller ej nödigt att svara något därpå utan påstår expenser. *Gr. Falkenberg*: när L. desererar saken vinner HovR:ns dom laga kraft, och därmed har Jeffery varit nöjd och ej mera begärt. *KM:t*: men han har likväl mycket kostat på sig, och vore bäst att kalla dem in.»

Det förhör som sålunda hölls började med att L. utvecklade sin begäran om dilation till inventarii förfärdigande och »bad det suppliken kunde uppläsas. *KM:t* sade det redan var skett, frågandes om han icke ville låta bero vid HovR:ns dom? *Lindhielm*: ja, aldranådigaste Konung, allenast den ringa begärta tiden förunnas kunde. *KM:t* frågade Jeffery om icke han ock vore till frids med HovR:ns avsågde dom? *Jeffery* med sin fullmäktig Falkenklo svarade ja, allenast beklagandes det landshövdingen i denna saken dem så länge uppehåller.» L. uppgav att han redan gjort en begynnelse till inventarium och visat den för Lillienstedt, som också vitsordade detta. »*Jeffery* beklagade med många ord det uppehåll honom sker uti saken, som honom till obotelig skada är, i det han tjänar en främmande konung och sig nu här i riket över 11 månaders tid uppehållit haver, vetandes landshövdingen så många vägar att gå dem han såsom en främling ej vet utav. *Lindhielm*: jag vet ej andra vägar utan det som redligt och uppriktigt är.» Jeffery upprepade att han var nöjd med HovR:ns dom, om blott hans anspråk på expenser och skadestånd kunde komma i högrättvis konsideration.

Sedan parterna gått ut, rörde sig överläggningen väsentligen om Jefferys anspråk. Lillienstedt påpekade att i HovR:ns dom inga expenser vore utsatta; nu hade Jeffery förtecknat dem till 4,640 dr smt. »*KM:t*: han påstår allenast expenser och skadestånd och vore väl att de kunde bliva förlikta. Om Lillienstedt skulle gå ut och försöka om han kunde bringa dem därtill. *Lillienstedt* gick uti detta ärende ut, kom strax in igen och berättade det de stå långt ifrån varannan. L. tillbuder fuller Jeffery 1,000 rdr förutan transaktionen, men han påstår 6,000 rdr.» Piper ansåg att Jeffery ej borde ha några expenser alls; L. vore en brav man och hade varit av Högstsal. *KM:t* mycket avhållen. Gyllenstierna uttalade sig likaså, och Wrangel menade att eftersom HovR:ns dom ej innehöll det ringaste om expenser, »så kunde därmed så länge uppskjutas. *KM:t*: L. tillbjuder ho-

nom 1,000 rdr. Om han dem fick, ty han har nog kostat på sig.» Piper framhöll att såframt man icke skulle gå ifrån HovR:ns dom, så kunde Jeffery i varje fall ej få expenser för mer än de tre månader som därefter förflutit.¹ »Gr. Wallenstedt tyckte vara bäst om KM:t vad expenserna och skadeståndet angår uppsköte med utslag därutinnan intill dess inventarium först vore upprättat och av honom gillat, då læsion bäst prövas kunde. KM:t fann detta också omsider för gott.»²

¹ Jfr kungens och Pipers replikskifte 8/11 98, nedan s. 332.

² Wallenstedts inlägg överraskar, ty han hade medverkat till HovR:ns dom. Hans jävaktighet framgår också av protokollet; där står nämligen, omedelbart före redovisningen av partsförhöret, att han »stod upp så länge denna saken förehades», och vidare: »sedan denna saken var avgjord, satte gr. Wallenstedt sig uti sitt rum igen.» Det står alltså ej vare sig att han »bortgick» eller att han »inkom». Han har tydligen stannat kvar i rådsalen och med sådant intresse följt förhandlingarna att han till sist glömt sin roll av stum person (jfr om Falkenberg ovan s. 11).

Av registraturet ses att Jeffery 15/10 00 hade en ny rättegång med L. i HovR:n och att han 17/5 01, då han fick ett promotorial, var kvar i Sverige.

XI

SUPPLIKATIONSSAKER. CIVILA BESVÄRSMÅL

Om en tvist rörande Kroppa bruk, som BergsK avdömt år 1690 och i vilken arkiatern Du Rietz' arvingar voro parter, anförde Heerdhielm: »arvingarna hava fuller intet dristat sig att gripa till något beneficium revisionis actorum via ordinaria, utan 1691 sökte de per supplicam att avbedja det som stärbhuset efter kollegii dom var graverat före» (19/12 99). Genom att sålunda vika av från den regelrätta vägen ville parten undgå inte blott prestanda utan också ansvar pro t. l., men han löpte ju i stället risken att helt enkelt bliva avvisad.

Ett supplikationsmål, som — kanske — bort vara en revisions-sak, är följande.

Ebbe Gyllenstierna — han tillhörde den danska ätten — och hans hustru Ellen Passberg hade tre söner, äldst bland dem Måns, och tre döttrar. Sedan barnen efter faderns död blivit ägare till Bjärs gård och gods i Skåne (nedan kallat godset), köpte Ellen dels 1679 sin gifta dotters andel däri och dels 1683, enligt ett d. 16 maj av Måns utfärdat köpebrev, övriga fem andelar. I juli 1683 fick Ellen av Måns skötebrev, som vid lands-tinget inprotokollerades enligt dansk lag.

Enligt det av Måns utfärdade köpebrevet ägde Ellen ej rätt att av godset testamentera något till en eller annan av barnen. Däremot skulle hon få sälja det, men dock vara förbunden att först hembjuda det till barnen. D. 19 april 1692 sålde hon god-

set till sin ogifta dotter Margareta Sofia (= Margareta) som efter tre oklandrade uppbud fick fasta 1694. Måns, som synes ha vistats utomlands vid tiden för denna försäljning och hemkommit först i maj 1694, uttog i sept. s. å. stämning å Ellen. Det kom dock ej till rättegång, ty d. 9 okt. 1694 slöts mellan Måns, Ellen och Margareta ett kontrakt av innehåll bl. a. att 9,000 dr smt, som Margareta ännu var skyldig Ellen för godset, skulle innestå hos Margareta såsom ett brödernas och den ogifta systemns kapital, vilket de ej ägde lyfta så länge Margareta levde, och att Margareta iklädde sig vissa förbindelser till den ogifta systemen.

Margareta gifte sig 1695 med löjtnanten Nils Hästesko. Vid tinget d. 9 okt. s. å. inlade han och ratificerade det köp hustrun i sitt jungfrustånd ingått, men han protesterade ifall hon skulle hava slutit något apart kontrakt, som kunde vara honom, henne eller deras arvingar prejudicerligt, och reserverade sig alla beneficia juris.

I jan. 1697 fick Måns stämning till Göta HovR å Ellen och Hästesko med yrkande — å egna och brödernas vägnar — att köpen av 1683 och 1692 måtte upphävas,¹ och hos KM:t supplicerade han om sekvester på godset. Denna supplik remitterades till HovR:n i juni 1697 med befallning att döma i saken. Men HovR:n ansåg köpen vara lagakraftvunna och resolverade därför att den icke kunde upptaga saken: Ellen kunde icke konstingeras att kontesteras litem. Måns sökte ej häremot revision, utan ingav till KM:t en supplik som även den remitterades till HovR:n, nu med befallning att inkomma med vederparternas förklaring samt egen berättelse och betänkande.

D. 5 jan. 1698 på e. m. infunno sig Måns och Hästesko efter kallelse i NRev, där både Wattrang och Heerdhielm (men ej hovkanslern) voro tillstädes. Hästesko hade med sig sin fullmäktig Falkenklo, men då Wattrang frågade Måns varför icke hans fullmäktig Apiarius efter befallning infunnit sig till konferens, svarade Måns »det Apiarius sagt sig inför KRev icke vilja stå till svars, utan när saken inför HKM:t bliver företagen skall han då svara. *Falkenklo*: det faller mig mycket sällsamt före, varföre Apiarius intet vill sig infinna, och strävar det all-

¹ Terminologiskt behandlades de som ett enda: det köp Ellen ingått först med Måns 1683 och sedan med Margareta 1692.

deles emot den vanliga processen. *Hr Wattrang* frågade om Gyllenstierna hade med sig de originaler som honom är anbefallt att framhåva vid konferensen, varandes uti KRev den processen att allt vad som parterna hava att anbringa böra de där först framvisa. *Gyllenstierna*: när saken inför HKM:t kommer att företagas, så skall jag visa fram originalerna. *Hr Wattrang* sade sig vilja berätta det Gyllenstierna intet vill göra KRev underrättad.» Såvitt nu kan ses, gick dock denna hotelse ej i verkställighet.

I rådet föredrogs målet d. 10 jan. av Wattrang. Enligt protokollets skildring började han så, att han namngav parterna och vidare, utan att säga vad saken rörde, omtalade att den kommit från HovR:n per supplicam, men att KM:t ej velat låta suppliken sig föreläsas utan remitterat den till HovR:n som nu insänt sitt svar samt Ellens och Hästeskos förklaringar. Härefter heter det att Wattrang »ville berätta historien», och i noggrann anslutning till relationen redogöres för vissa fakta fr. o. m. Ebbe Gyllenstiernas död i Köpenhamn 1677 t. o. m. 1679 års köpehandling om den gifta dotterns andel och ett kontrakt av 1680 enligt vilket Ellen arrenderade godset. När Wattrang hunnit så långt blev han hejdad. »*Gr. Stålarm* sade detta allt angå merita causæ, tyckte vara nödigt att läsa Måns Gyllenstiernas supplik. *Wattrang*: han vill att KM:t skall upphäva sköte och fasta. *Gr. Falkenberg*: och där höra stora skäl till. *Gr. Piper* mente att här lärer bliva att skärskåda om saken skall tagas upp eller ej.» Efter detta lilla intermezzo, som inte ledde till någon omedelbar föredragning av suppliken, fick Wattrang fortsätta och »uppläste sedan vidare av relationen» o. s. v.

Av föredragningen framgick att Ellen åtminstone i ett avseende förfarit svikligt. Enligt beslut av en åren 1685—87 verklig kommission rörande sjättepenningsavgiften hade Ellen befriats från sådan avgift för Bjärs gård och gods som hon »1679» köpt av Måns. Det blev upplyst att Ellen, i syfte att undgå avgiften, förmått Måns att pro forma skriva ett till 1679 antedaterat köpebrev, som i st. f. det verkliga av 1683 företetts hos kommissionen. Sveket blev i HovR:n anmält av Hästesko som icke ville ha någon del däri.

Enligt Måns' version skulle Ellen gjort sig skyldig även till en annan öredlighet. En d. 14 maj 1684 upprättad handling

innefattade ett anbud från Ellen till Måns att återköpa godset. Å denna handling fanns ett av Måns underskrivet erkännande att den delgivits honom d. 2 juni 1684, men Måns gjorde gällande att delgivningen i själva verket skett först 1694, således efter försäljningen till Margareta: då han mottog handlingen skulle av årtalet i erkännandet blott sekelsiffrorna, 16, varit utskrivna och Ellen skulle sedermera ha ifyllt de två sista. Huru härmed förhöll sig är ej gott att veta. Falkenberg, som »såg samma skrift, tyckte det skulle falla svårt att få så lika bläck på så lång tid emellan, det såge ut som vore det på en dag skrivet.»

Måns' supplik utmynnade i begäran dels att KM:t måtte anbefalla HovR:n att examinera, huruvida det som ang. köpet passerat vore laglikmätigt, och lämna HovR:n fria händer att utan anseende till personen utlåta sig definitive över saken, och dels att godsets räntor emellertid måtte sättas under sekvestration. Ellen och Hästesko anhöllo blott att bli befriade för Måns' tilltal. Efter föredragningens slut »diskurrerades något däröver och tycktes att om Margareta intet fått en svensk man, Måns intet skulle gjort så stort väsende därav. *Wattrang* sade att han ännu vore inkommen med ett nytt memorial, men att sådant intet plägar tillåtas, utan vore det allenast en rekapitulation av allt det förra.» Till konferens inkommo Måns, Hästesko och Falkenklo, men ej Apiarius. Måns anmärkte bl. a. att Ellen visat sig som en hård moder, då hon sålt godset till en omyndig dotter som intet hade att betala med, och han kunde inte förstå hur Hästesko kunde annullera kontraktet men ej köpebrevet. Falkenklo genmälte att »det kunde han mycket väl göra, han blev vid det som han var nöjd med», och han »bad KM:t nådigst konsiderera att denne Hästesko vore KM:t trogne undersåtare, som angivit vad som länder till KM:ts intresse men de på andra sidan sökt att dölja förmedelst oriktiga brev.»

Sedan parterna avträtt och Piper och Falkenberg gjort några reflexioner, bröt kungen sin tystnad och »frågade vad Gyllenstierna nu söker. *Gr. Piper:* han vill upphäva köpet som modern slutit med sin dotter. *Gr. Stålar:* HovR:n har det intet kunnat göra, äro fatalia emellan komna, utan tillkommer sådant KM:t allena. *KM:t* tyckte när modern får sälja godset, så får hon sälja det så väl åt dottern som någon annan.» Ytterligare

gjorde kungen särskilda frågor: vad Måns svarat när modern hembjöd honom godset; huru mycket det kostade; och vad dottern då betalat. Och sedan han härpå fått svar av omväxlande Falkenberg och Piper, skreds till formlig votering. Piper, den yngste, fann betänkligt att häva köpen, men vad angick den senare konventionen [= 1694 års kontrakt] så tyckte han det kunde remitteras till HovR:n igen. De övriga sex k. råden voro i sak ense med honom, utom så till vida att den äldste, Hans Wachtmeister, ifrågasatte om remiss vore nödig. Han anförde: »det synes att ett stort bedrägeri och ingen fides publica verserat ibland dem. Det senare köpet binder lasset och haver vunnit laga kraft, och vore betänkligt om sådant intet skulle vid makt hållas; skulle då ingen vara säker. Vad den senare konventionen vidkommer, om den här kunde decideras, så behövdes ingen vidare process; var ock icke, så är det nödigt att den saken igen remitteras till HovR:n.» Falkenberg inföll här att det vore bäst att det komme till HovR:n, så finge domaren skilja dem åt. I sitt votum hade han också påpekat — och häri instämde Dahlbergh och Stålarms — att det borde observeras huruvida KM:t kunde ha mist sjättepenning. Och kungen yttrade till sist: »det som är laga stånd uppå, det bör ock bliva stående; den andra konventionen remitteras till HovR:n, och observeras angående sjättepenning.»

Den i enlighet med kungens beslut författade resolutionen är införd i protokollet för d. 10 jan., ehuru — något högst ovanligt — justeringen ägde rum först dagen därpå. Wattrang uppläste då resolutionen som approberades. Men omedelbart härefter berättade Heerdhielm att Måns »åter vore därute igen och åstundade ännu något angående sin sak att föredraga. *Gr. Falkenberg* visste intet om det kunde tillåtas, saken vore redan slutet. *Gr. Stålarms*: men resolutionen är ännu intet extraderad. Men den andra parten måste ock vara tillstädes. — Och som det sändes efter den andra parten, så sade *KM:t* att de kunde tillsäjas att vara tillstädes emot middagen.» Då infunno sig också såväl Måns, Hästesko och Falkenklo som Apiarius.

Måns började med att förklara att det ginge honom till hjärtat att man skulle hava den tanken om honom som hade han sökt att förnilla *KM:ts* intresse; det vore ej så. Försäljningen till Margareta vore directe emot Sveriges lag, och vad 1683 års köp

anginge så kunde det ej bevisas att han, som då var en utrikes man, varit sina syskons förmyndare. Enär Ellen genom försäljningen till Margareta »förorsakat sådan oenighet att de intet kunnat komma till deras Nattvard, så hade han proponerat till sin svåger om han ville giva ut penningar så ville han dem emottaga, eller han ville ock giva sin svåger 3,000 dr för en systerlott».

Hästesko hade intet anförande, men mellan advokaterna uppstod en ganska livlig replikväxling. Mot Apiarius' hemställan om befallning till HovR:n »att genomse skälen och däröver döma», invände Falkenklo bl. a. att Måns hade bort söka revision; vartill Apiarius genmälte att HovR:n ej fällt någon dom och att Måns »ville intet mer än implorera KM:ts nåde att HovR:n må få befallning saken att upptaga och få fria händer att döma». Konferensen slutade med att Måns bad att »KM:t nådigst täcktes förordna att köpet må gå tillbaka, så att han och hans syskon måge godset efter deras moders död kunna tillträda», men Hästesko att »KM:t nådigst ville maintainera honom och hans gamla moder».

Under den följande diskussionen höjdes ingen röst för återremiss om köpet; kungen yttrade: »om det skulle remitteras igen till HovR:n, så skulle det gå långt ut och dragas till vidlyftighet.» Men Stålarms undrade — antagligen under intrycket av vad Måns yttrat om sin proposition till svågern — »om de icke skulle kunna förlikas. *KM:t*: de lära intet gå till förlikning, äro allt för långt ifrån varannan. *Gr. Falkenberg*: man kunde fråga dem om de ville förlikas; sker det intet, så finge de måttet fullt. *KM:t*: man kunde ännu fråga dem. — Heerdhielm gick ut att proponera dem förlikning; men som de hemställte allt *KM:ts* resolution, så fanns gott att den fattade resolutionen, som den i dag blev uppläster, skulle extraderas.»

Den supplikationssak som nu refererats var ju handlagd och avdömd vid domstol. Men genom supplik kunde ett stridigt mellanhavande också dragas omedelbart under *KM:ts* prövning och utveckla sig till en ganska vidlyftig process, med skriftväxling och partsförhör.¹ Exempel härpå har redan lämnats (X rf 15),

¹ I ett mål vari löjtnant Örnberg supplicerade att få lyfta kapten Bethons halva lön, anmälte föredraganden att parterna begärt att få inkomma till muntlig konferens; men utan föregående diskussion förklarade kungen »det ej vara nödigt i denna

men ytterligare några må anföras. De röra sig huvudsakligen kring överståthållaren, Christoffer Gyllenstierna, om vilken det sagts att han »var med sina originella sidor, sin riksberytade tjurighet och sin ej sällan ådagalagda brist på taktiskt omdöme likväl en betydande moralisk kraft i en tid, rik på hemsökelse för den svenska huvudstaden» (Ahnlund). Det är väsentligen de mindre fördelaktiga dragen i denna karakteristik som i det följande träda fram. Omisskännligt är hurusom Karl XII trots allt ställde sig välvillig mot sin faders vapenbroder och var angelägen om att dennes iver och hetta icke måtte få menliga följder.

G. var måg till riksrådet Gustaf Gabrielsson Oxenstierna († 1648) och hans maka Maria Sofia De la Gardie († 1694), Ebba Brahes kända industrifrämjande dotter. För varjehanda kronans anspråk mot G:s svärmor utverkade v. presidenten Franc sekvester å viss egendom i hennes dödsbo, lät sälja den på auktion och insatte pengarna i banken. Med F:s begivande fick G. lyfta smärre poster, bl. a. till svärmoderns begravning. Men så tog G. sig före att utan F:s hörande uttaga ett större belopp, under påstående att de vore barnpenningar efter svärfadern och att de gravationer, som svärmodern efter mannens död ådragit sig, ej anginge G. F. gjorde häremot gällande att om också G. kunde ha rätt däri att barnpenningar borde gå före kronans anspråk, så hade han ej ägt att F. ohörd lyfta pengar som influtit genom F:s vigilans.

Twisten drogs under KM:t genom en ansökan av G. att få behålla summan. Sedan F. inkommit med förklaring, föredrogs målet d. 16 maj 1698. G. hade ingivit en replik, som kommunicerats F. men av denne skickats obesvarad tillbaka. »Det var rätt — yttrade Wallenstedt — han behövde intet att besvara repliken, ty här inför KM:t böra intet [mer] än tvenne skrifter inläggas, en av vardera parten, anten det är en revisions- eller supplikationssak.» Om själva målet yttrade Gyldenstolpe: »quæstionen blir nu förnämligast, om icke saken bör sättas in statum quo och överståthållaren giva de av sig lyftade penningar tillbakars igen och sedan vid HovR:n disputera med KM:t om preferensen.»

»KM:t fann gott, emedan hr överståthållaren berättades vara därute och begärt att bliva hörder, att låta honom med F. komma till muntligt förhör.»

supplikationssak» (21/12 98). Förhör med parterna hade hållits i NRev; se dess prot. 4/8 98, där målet kallas »en liten supplikationssak».

G. tackade för den nåden att komma inför KM:ts tron. Han beklagade F:s angivande att G. med sin svärson Bonde rört några medel som för KM:ts gravationer skulle vara uti banken influtna, »vilket så högt går honom till sinnes som någonting i världen, alldenstund var och en rättsinnig undersåtare intet öm-mare om hjärtat är än, näst Guds nåd, konservera hos sin överhet ett nådigt omdöme». Hans fordran gällde barnpenningar som efter Sveriges lag varken böra sjunka eller brinna. Det vore emot lag och k. förordningar helt oskäligt begärt att han skulle åter-bära något. Qui enim jure suo utitur, nemini injuriam facit.

F.: vad G. så vidlyftigt talat var merendels extra quæstionem; »frågade allenast vilken auktionerat egendomen eller andra acta possessoris å KM:ts vägnar exercerat, anten hr överståthållaren eller han?» När G. sätter saken i sitt förra stånd, vill F. sedan disputera preferensen.

G.: F. kunde ej med gott samvete och rättvisa påstå återbä-ring, ej heller göra sitt juramentum calumniæ.

F.: såsom allt lagligt bör stånda, så bör allt olagligt i detta mål återgånga.

»Gr. Gyllenstierna: jag haver tjänt i 34 år och varit hos Sal. KM:t och min nåd. överhet så väl känd att jag ännu ej varit med något fel beträdd; skulle ock giva de penningarne tillba-kars, så framt jag dem icke justissimo titulo undfångit och pos-siderar — — och haver jag en person härute, som tillförene varit hos mig men nu är stadd uti KM:ts tjänst, som vet bästa be-skaffenheten av denna saken och haver alla dokumenter med sig som tjäna till en fullkomlig upplysning i saken. Gr. Gyllenstierna upplät i detsamma rådkammardörren och inropade fiskalen Stahl, havandes med sig en hop dokumenter och räkningar; kontinue-rade sedan sin förra talan.»

Under det fortsatta förhöret upprepade G. flera gånger sam-ma argument och påstod också att F. utverkat sig k. resolution per male narrata. F. åter implorerade KM:ts protektion emot G:s svåra angripelser, »bärandes ingen försyn inför KM:t själv med svåra injurier och beskyllningar att angripa, därmed han på andra orter och ställen honom värre överfarer».

Formlig votering anställdes. En var — de fem närvarande k. råden såväl som kungen — hade sin särskilda motivering, men alla kommo till samma slut. Kungen yttrade: »haver överståthål-

laren begärt lov och tillstånd i det ena borde han ock i det andra; och såsom han nu det ej gjort, sättes saken i förra stånd och får han sedan disputeras om preferensen».

Omedelbart på detta mål följde en skriftväxling mellan F. och G. inför KM:t. F. begärde satisfaktion för G:s injurier vid den muntliga konferensen, särskilt för tillvitelsen att F. utverkat sig ett beslut per male narrata. G. invände att F. ej kunde söka rekonvention så länge själva huvudsaken vore oavgjord, och den hoppades G. vinna. Diskussionen efter ärendets föredragning inleddes av kungen: »på detta sättet komma de uti injurieprocess med varannan, och haver varit bättre om hr överståthållaren hållit sig ifrån denna konferensen.» Sedan det framhållits (av Heerdhielm) att på ett angrepp mot KM:ts fullmäktige i deras ämbetsförrättningar plägar följa en actio fiscalis och (av Falkenberg) att G. då måste stå till svars uti egen person, anförde Lillienstedt: »det vore nästan utan exempel om ett k. råd skulle avlägga sin värja och såsom en svår kriminal person stå till svars emot fiskalen i HovR:n. *KM:t*: så lærer det ske med Bielken. Men om man skulle först förhålla överståthållaren detta? *Gr. Falkenberg*: om *KM:t* då täcktes låta giva honom vid handen det han giver F. satisfaktion för det han honom injurierat haver, eljest går saken till HovR:n att han darsamastädes måste av fiskalen anklagas. — — *KM:t*: Heerdhielm kan säja honom det, att så framt han ej ger F. satisfaktion måste fiskalen göra vad hans ämbete i detta mål tillhör.» I resolutionen tillades att Heerdhielm sedan skulle berätta för *KM:t* huruledes hr överståthållaren uppå detta ankundigande sig utlåtandes varder ($\frac{1}{6}$ 98).

Av vad som förekom i den senare under året handlagda hemulstvisten om vissa hemman under Krapperupsgodset (ovan s. 201) synes framgå både att G. till en början icke velat bekväma sig att ge F. satisfaktion och att Heerdhielm försummat att lämna kungen den föreskrivna berättelsen. I sin föredragning av denna tvist omtalade nämligen Heerdhielm att G:s och F:s mellanhavande blev remitterat till HovR:n att upptagas av fiskalen, men att G. sedan förlikt sig med F. »*KM:t* frågade huru han sig hade förlikt. *Heerdhielm*: har tillstått att han gjort honom orätt uti det han beskyllt honom».

Några månader efter sitt mellanhavande med Gyllenstierna fann sig Franc ånyo manad att söka upprättelse hos KM:t. Han klagade över att han vid sina ämbetsförrättningar för bevakande av KM:ts intresse utsattes för injuriösa beskyllningar och otillbörliga angripelser, nu särskilt av landshövdingen Clerck; han begärde reparation och att bliva protegerad. De tillvitelser, som F. åsyftade, innefattades i ett brev som C. d. 13 okt. 1698 avlätit till exekutionskommissionen av den anledningen att han trott F. vara vållande till att en å kommissionens vägnar begärd syn och rannsaking om räntor (å Edby gård i Södermanland), om vilken C. givit order till domaren i orten häradshövdingen Ekbohm, blivit i flera månader fördröjd. Om ordalagen i brevet — corpus delicti såsom Piper kallade det — vet man ej mer än att, enligt vad Falkenberg anförde, det innehöll något chocquanta ord som »omoget förstånd» m. m. »Häradshövdingen tyckes hava varit något trög och förorsakat denna oreda», yttrade kungen, men Piper invände att både F. och kommissionen vore med hans förrättning väl tillfreds. I övrigt var man nog ense om att C. ej handlat animo lædendi eller injuriandi, och kungen »lät sig i nåde märka behagligast vara att denna tvist bilagd och förlikt bleve». Falkenberg föreslog då att C. toge sitt brev tillbaka, och i enlighet härmed resolverades i ordalag som måste erkännas vara med synnerlig omsorg och smak valda. Det heter om F. att såsom KM:t av hans »väl prövade conduite och redlighet honom nogsammt för mogen och skicklig prövat och värdig hållit dess saker att utföra, alltså tages han uti KM:ts nåd. försvar att uti sina anförtrodda ärenders utförande ej bliva på något sätt anrörd av någon till sitt ämbete och existimation av vem den då vore vid KM:ts onåde tillgörandes, utan uti allt bliva befördrad så att med skäl över något uppehåll ej besvär må kunna göras». Och även C. får lovord på samma gång han tillrättavisas: KM:t, som finner hans förklaring »väl grundad vad dess flit angår att fortskynda rannsakingen angående Edby gårds räntor, drager till honom det nåd. förtroende att såsom han nu en så lång tid och vid åtskilliga tillfällen blivit brukad i KM:ts tjänst, han ock vidare så skickar sig uti sitt ämbete att KM:t med missnöje icke måtte bliva besvärad med inkast av oenighet emellan dess betjante, som alla med samhällighet endast böra söka vad rätt-

vist är och KM:ts intresse erfordrar.» Därför bör C. strax begära tillbaka det brev han tillskrivit kommissionen »med några hårda expressioner emot F. att det ej må ligga vid akterna och i framtiden till någon hans prejudice uttydas, alldenstund KM:t intet vill att emellan dess betjante och uti dess tjänsts förrättning något missförstånd sig skall inrita». Kommissionen skulle också få order att tillställa C. hans brev (¹³/₁₂ 98).

Dagen efter denna resolution blev ett liknande beslut fattat i mål mellan slottsfogden Stiernhoff och hans chef Gyllenstierna. Någon meningsskiljaktighet dem emellan om förskingraren Wallers förvaring hade kommit G. att till S. avlåta ett brev »med hårda expressioner». S. svarade i en skrivelse »med fogliga ord», men fick då av G. ett »mycket hårdare» brev, varefter S. i en supplik åberopade KM:ts nåd. protektion. Vid föredragningen inför tronen voro utom konungen blott Falkenberg och Piper tillstädes; även Bonde var tjänstgörande för dagen men kunde ju icke övervara detta mål.¹ Sedan Falkenberg anfört att det varit väl om G. i fråga om Waller följt S:s förslag »och ej det guvernementsfiskalen [= Stahl] utan besked förebragte», anmärkte kungen: »den där guvernementsfiskalen, som stod härinne när överståthållaren hade konferens med Franc, duger intet mycket.» Slottsfogden däremot vore »en flitig och snäll karl» och — yttrade kungen vidare — »det är intet mera än billigt allt vad slottsfogden begärer och finns intet det han gjort sådant förseende, som överståthållaren honom beskyller före, utan måste han tagas i beskydd; och lärer intet vara utav nöden att de höras.» Tydligen med hågkomst av vad dagen förut resolverats kom så Falkenberg med ett förslag att G. skulle taga sina brev tillbaka och KM:t ge S:s förrättning sin nåd. approbation. Piper ville också att G. skulle få en förmaning: »EKM:t söker fuller vid alla tillfällen att handhava dem vid deras ämbetes myndighet som hava att befalla. Men när en ej vill låta gälla hos sig sina underhavandes skicklighet och billiga ursäkter i de mål, de oskyldigt kunna vara angivna, och den lidande parten underställer sådant KM:ts eget nåd. omprövande, så lärer EKM:t låta den förtryckte vederfaras rätt sedan han sin oskyldighet fulltygat, så att han må njuta den-

¹ Innan målet föredrogs hade det två gånger varit före i rådet: ²⁵/₁₀ 98, då S:s supplik kommunicerades G. och ²¹/₁₁, då det beslöts att S. skulle få G:s förklaring till genomläsning.

samma fullkomligen till godo, vilket hr överståthållaren kunde förhållas, såsom ock hans ofog med så hårda brev att utfara, i det ställe han borde anse hans oskyldighet. *KM:t*: slottsfogden är alldeles oskyldig och bör frikallas för allt det som överståthållaren beskyller honom före, haver icke heller vist någon försummelse eller vårdslöshet, och kunna breven igentagas.» Det resolverades att brev skulle avgå till G., med de två hårda breven in originali bilagda att igentaga (koncepterna skulle annulleras så att de ej inflöte i registraturet), och G. förmanas och påminnas »vid alla tillfällen således förrätta sin tjänst att under dess ämbetes tillbörliga allvarsamhet ej må förelöpa åtskilliga missbruk till *KM:ts* oskyldige betjäntes tryck och förolämpande till nytt besvär och otjänst för *KM:t*; blivandes i det övriga slottsfogden S. befriad, som uti allt vist sin yttersta flit och vaksamhet» (14/12 98).¹

G. sökte nu ursäkt sitt beteende mot S. men kom därvid i konflikt med en annan av sina underlydande. Han supplicerade att *KM:t* täcktes anse hans oskyldighet i saken angående S. och låta den onådiga tanken falla att han haft vilja eller intention att förolämpa någon av *KM:ts* tjänare. Han hade litat på exekutionssekreteraren och blivit narrad att sätta sin hand under vad denne skrivit. »*KM:t*: överståthållaren tillstår nu själv på detta sättet att hans förklaring [i målet mot S.] varit ofullständig och ej så sannfärdig, men att han blivit förledd av sekreteraren, och lärer han hava elaka betjante — — —. *KM:t* föreställde om denna skriften lades ad acta, eljest bleve det aldrig någon ändskap på hr överståthållarens besvär och skrivande, eller om hon skulle kommuniceras vederbörande till förklaring såsom i andra saker ske plägar?» Piper anförde att ingen människa i världen kan tjäna överståthållaren till lags, han kommer sällan eller aldrig upp i exekutionen, S. är den endaste som är vigilant och drivande, o. s. v. »*KM:t* biföll i nåde det S. var en vigilant och aktiv karl och kunde omöjligen mer hinna att göra än han gör.» Än en gång föreställde kungen »huruledes man skulle kunna göra en ändskap på slika besvär och tvister som emellan

¹ Tre dagar därefter föredrogs landshövdingen Jacob Bures supplik om satisfaktion och ersättning för lidet skadestånd och expenser som översten Carl Hård förorsakat genom ohemul klagan emot vad Jämtländska kommissionen dömt. Piper menade att Bure kunde »hava satisfaktion nog, när Hård tager sina skrifter igen såsom andre denna tiden gjort hava», och det beslöts i enlighet härmed (17/12 98).

hr överståthållaren samt en och annan betjänt esomoftast förekomma. Efter noga överläggande» beslöts kommunikation (¹⁷/₂ 99).

Det är icke lätt att avgöra vilka mål kunna anses fullföljda till KM:t på sådant sätt att de må räknas till ordinarie civila besvärsmål i modern mening,¹ men tydligt är att dylika mål bilda vid sidan av supplikationssakernas skara en mycket blygsam grupp. Till denna lilla grupp tror jag kunna föras åtminstone tre mål, i vilka den k. resolutionen säger sig vara given på »besvär och klagomål» eller bara »klagomål». Ett av dessa angår besvär — eller såsom det också heter per querelam inlagd supplik — över landshövdingens på Gotland åtgärd för verkställighet av dom (²⁶/₁₀ 98), ett annat besvär över K. ÖverborgR:ns dom i tvist mellan sekreteraren Brenners barn och traktören Balthazar Dreyser, om förmånsrätt i konkursen efter barnens avl. morbror ryttmästaren Gustaf Snoilsky (³/₁₁ 98).² Det tredje förtjänar att närmare omtalas.

Borgmästaren Anton Perment i Hälsingborg hade låtit hemma hos sig föra ett protokoll, enligt vilket kapellänen Jacobæus skulle införa RR:n ingått personell borgen för en dansk handelsman Hertsleb. Jacobæus gjorde hos Göta HovR gällande att protokollet vore falskt och HovR:n befriade honom från borgensförbindelsen. Häröver besvärade sig en av danskens borgenärer, Jöns Bager. Gyldenstolpe fann det underligt att Bager ej vände sig mot borgmästaren, ty genom dennes falska protokoll vore dansken »lös kommen, prästen emot sin intention och förda diskurser bunden till personal borgen och Bager förledder, så att här bliva många aktioner utav en, och synes uppenbar-

¹ Bergendals arbete om rättsmedlen belyser icke närmare förhållandena på Karl XII:s tid. Hänvisas må till Bendz, Göta Hovrätt genom seklerna s. 126—131. Blott ett enda mål har jag funnit vari den, som klagar över dom, icke har annan motpart än domaren, nämligen målet mellan fru v. Groothusen och LantR:n i Wendiska kretsen. Sedan LantR:n dömt henne in contumaciam, begärde hon i Dorpats HovR stämning å LantR:n för förmenta nulliteter och oformligheter. HovR:n avslog och hon klagade över dess beslut, men gick revisionsvägen. Som svarande hos KM:t upptages blott LantR:n (v. Swanenbergh; se ovan s. 212. Omedelbart efter föredragandens exposé av målet och innan någon av rådet yttrat sig, anmärkte kungen: »hon har intet burit sig rätt åt utan varit contumax»).

² Barnen hade fordran för bl. a. hushyra, D. för utlånta pengar enligt obligation som han låtit inteckna i Nedre BorgR:n (ej i RR:n). »Gr. Gyldenstolpe: det bör ske i stadsens bok, den ligger här alltid tillstädes, men BorgR:n måste följa KM:ts hov. Gr. Falkenberg: att teckna in uti BorgR:n är så gott som ingen inteckning, ty där vet ingen av».

ligen vad för en olaglig process det varit.» Hovkanslern meddelade att biskopen i brev till honom mycket berömt Jacobæus både för hans ärliga och redliga leverne och för hans lärdom och skicklighet. »*KM:t*: det tyckes allenast vara anstiftat verk till att bedraga prästen, och därför har borgmästaren också låtit hämta kallskål när han höll protokollet och ville locka eller övertala honom att gå i kaution.» När man ytterligare diskuterat något befallde kungen

att efterse om parterna voro därute.

Heerdhielm gick ut, kom genast in, berättades prästen Jacobæus var tillstädes men Bagers fullmäktige intet.

Gr. Wallenstedt: saken är eljest klar och är förnämsta quæstion anten prästen bör bindas till kaution eller intet. Igenom HovR:ns resolution är han befriad, och kan jag intet annat säga än de quoad merita saken väl och rättvist hanterat allenast de hade hört honom Bager tillika, och vore väl om de bägge till överflöd nu kunde höras.

KM:t: saken är nogsam av akten och protokollet inhämtad, frågandes om någon gått åstad att uppsöka den andra parten?

Svarades att en av kansliposterna blivit bortskickad att uppsöka Bager eller dess fullmäktig.

Nu talades något om expenserna, att Jacobæus begär 300 dr smt och Bager ändå mera. »*KM:t*: det borde borgmästaren allsammans till dem bägge betala som allena är orsaken till allt detta oväsande; varandes en underlig rådstugu där frukost och kallskål frambars; och bör prästen vara för allt tilltal fri.» Efter yttranden i huvudsaken av Gyllenborg och Wallenstedt fortsätter protokollet:

Gr. Gyldenstolpe: HovR:ns resolution in hoc puncto till prästens befrielse ifrån Hertzslebs personal kaution gillas alldeles och att borgmästaren får ett behörigt tilltal för denna olagliga processens och protokollets skull m. m., dock att HovR:n finge därhos en admonition att de in præjudicium tertii honom alldeles ohörd resolvera och fatta ett slut, fast *KM:t* quoad merita alldeles gillar och bifaller deras resolution; men vad expenserna vidkommer, så remitteras de till behörigt forum att utföra sådant lagligen emot dem de var å sin sida förmena sig vara befogade till.

KM:t agreerade detta, itererandes att borgmästaren sådant borde betala; frågandes om Bager eller dess fullmäktig ännu vore tillstädes.

Svarades att han ej fanns igen, ej heller var där tillstädes [någon fullmäktig] utan Jacobæus allena.

Fanns fördenskull ej av nöden att förhöra dessa parter, emedan allenast endera av dem var tillstädes, utan

Resol:s det KM:t gillar det slut och utslag som Göta HovR härutinnan författat haver o. s. v.

Till HovR:n skulle avgå två brev, det ena med anmärkning för underlåtenheten att höra Bager, det andra med order att allvarligen förmana Perment ($\frac{2}{8}$ 98).

XII

FORUMFRÅGOR. SÄRSKILDA RÄTTSMED- DEL. PROMOTORIAL. CIVIL EXEKUTION. ALLMÄN RÄTTSHJÄLP

Det s. k. beneficium instantiarum kunde stundom framstå som ett flebile beneficium, från vilket parten anhöll om befrielse hos KM:t. Mellaninstansen fick överhoppas när ena parten begärde det och den andra var därmed tillfreds (²⁰/₁₀ 98, Metsue i Riga). Ansökan av part att HovR måtte få upptaga ett mål såsom första instans bifölls i flera fall, väl i regeln blott under förutsättning att motparten ej hade något att erinra (²¹/₁₁ 98, Westerling), men någon gång utan villkor (²⁴/₁₁ 98, Rothala som säger sig vara så fattig att han ej mäktar gå igenom instanserna). En så »benig sak» (ovan s. 201), som den Krappe-rupska hemulstvisten blev jämlikt Karl XI:s beslut immediate prövad av KM:t, men också var ansökan därom gjord av överståthållaren och lämnad utan erinran av danske envoyén. Att beslutet blott gällde forum och ej förvandlade tvisten till en supplikationssak framgår därav att den, i likhet med revisionsmål, av KM:t prövades genom sentens och dom, ej genom resolution (såsom t. ex. målet Måns Gyllenstierna /. Hästesko, ovan s. 300).

Även andra forumfrågor drogos ansöknings- eller hemställningsvägen under KM:t.

Enligt 1682 års duellplakat skall, när någon angives att ha försett sig däremot, landshövdingen adjungera sig några förståndiga och rättälskande män att rannsaka över det angivna

klagomålet, varefter rannsakingen skall insändas till HovR:n där fiskalen lagligen utför saken. Att detta icke iaktogs när landshövdingen själv var den angivne, är ju naturligt. Kommandanten i Halmstad öfverste Corroset klagade hos KM:t att landshövding Tungel angripit honom med äreröriga ord och beskyllningar och bad om en opartisk kommission att rannsaka i målet; och det resolverades att Göta HovR skulle förordna några opartiska män som om denna saken rannsaka (^{11/4} 98).¹

Generalmajoren Gyllenpistols änka Märta Rosenstråle hade vid Malmö KämnersR en process med rådman Kröger. Denne hade nämligen gått i borgen för en köpman som ej fullgjort en med Gyllenpistol avtalad leverans till kavalleriregementet i Skåne, ehuru han — efter vad det vill synas — fått betalning i förskott av regementsmedlen. För dessa medel ansågs Märta böra svara. Hon begärde nu hos KM:t att en kommissorialrätt måtte förordnas att i st. f. KämnersR:n avdöma saken, men denna begäran, som dock tillstyrktes av generalmajoren Strömberg på det med tiden ej längre måtte utdragas, ledde till ett resultat som hon icke torde anat. Piper yttrade att hon fått så många dilationer och »hinner illa att betala själva skulden, och i fall hon vid en kommissorialrätt skulle succumbera vore henne svårt de kostnader att betala och även för KM:t desamma bestå.» Falkenberg anmärkte att därest, såsom Märta anförde, »de uti Malmö mestendels äro i svågerlag, så att hon på det sättet har svårt att komma till något änteligt utslag», så kunde hon efter lag jäva dem som voro för när i skyldskap med Kröger; och han omnämnde att hon ägde några gods i Sörmanland som dock torde vara graverade. »KM:t: jag håller mig till henne för regementsmedlen som hennes man uppburit, och hon må göra vad hon vill med dem som äro henne något skyldiga. *Gr. Piper:* om KM:t allenast gäve henne ett promotorial att skyndsammast avgöra denna saken, så kan hon intet mera begära. *Gr. Falkenberg:* om uti promotorialet sättes det de ej med interlokutorier och annat omsvev av några preliminarier uppehålla saken. *Resol.* att denna tvisten bör av Malmö KämnersR, varest desamma redan är angiven, lagligen rannsakas och avgöras, ålig-

¹ Det diskurrerades om att Tungel vore mycket otidig, varit bittida en morgon drucken av brännvin o. s. v. »KM:t sade också att han intet duger mycket.» — Jfr ^{11/1} 98, amiral Anckarstiernas klagomål mot schoutbynachten Lewenhaupt.

gandes ock vederbörande domare på det högsta att skynda med berörda saks änteliga slut och utslag; avgåendes därjämte order till gen.löjtnanten och guvernören Rehnskiöld att anmana berörda änkefru dessa penningar utan längre uppehåll att betala, så framt hon icke vill en behörig exekution därföre undergå, emedan regementet dessa medel längre ej umbära kan; såsom ock till landshövdingen Hans Clerck att sätta bemälte fru Rosenstråles där i provinsen befintliga egendom uti kvarstad» o. s. v. (10/3 99).

Eva v. Schröer var en kvinna, vars temperamentsfullhet långt överskred gränserna för det normala. Hon hade föranlett husrannsakan hos änkedrottningens husgerådsmästare Törnquist genom en angivelse att han skulle ha undandolt några saker, tillhöriga den brottslige artilleribokhållaren Waller. Sedan på T:s begäran rannsaking hållits vid KämnersR:n, väckte han i Svea HovR rekonventionstalan mot Eva (hon var nämligen av adlig börd), men Eva invände i HovR:n att hon först borde få utföra sin konventionstalan vid BorgR:n. HovR:n förfrågade sig hur den borde förfara.¹

Innan han började föredragningen av vad vid KämnersR:n passerat, förutskickade Lillienstedt att Eva där varit mycket oförskämd och begärt att hennes yttranden skulle tagas till protokollet. Efter en kort stunds uppläsning därav befanns att hon spottat mot T. med orden »tvi din horjägare», kallat honom kanalje, skraddarepack och äreförgäten karl, skällt honom för gudlös, liknat honom vid fanen själv som nekar till allt, o. s. v. »KM:t undrade att KämnersR:n kunnat sådant tillåta. Gr. Piper: de lära fuller hava varnat henne. KM:t: en sådan lärar intet kunna med ord bringas till reson.» En fortsatt uppläsning, med prov på nya skällsord, föranledde en ny replikväxling: »KM:t: aldrig få de lov sådant inför KämnersR:n att häva utur sig. Gr. Piper: hon lärar ock väl få plikta därföre.» Eva hade dock själv framhållit att för ordet Ziegenbock borde hon icke böta, ty så kallades alla skraddare. Ytterligare uppläs-

¹ Eva hade dessförinnan anhållit hos KM:t att få föra sin aktion utan kurator, enär hon var missnöjd med de kuratorer som HovR:n förordnat för henne. »Gr. Falkenberg: om det skulle henne tillåtas och hon skulle dömas ifrån äran, så torde hon då säga att hon är omyndig, är kvinnfolk som det intet förstätt. KM:t: hon kan det intet säga eftersom hon det själv begärt. Resol. fördenskull att henne tillåtes efter sin begäran på sin egen person och äventyr sin process utan kurator själv att utföra» (15/12 98).

tes att Eva spottat åt T:s ansikte, så att spotten fastnat i peruken, m. m., och kungen undrade alltjämt på den slappa rättegångsdisciplinen: »där äro uppräknade alla injurier som till äro; frågade om rätten intet därtill gjort. *Lillienstedt*: de lära hava varnat och remonstrerat henne att sådant gäller hennes ära.» Efter slutad föredragning frågade kungen hur Eva kommit att göra sin angivelse, och *Lillienstedt* svarade att hon velat låna tapeter av T., men inte fått, och därav fattat hat till honom. Det resolverades att saken skulle, utan något BorgR:ns åtgörande, skärskådas och avgöras av HovR:n (²³/₃ 99).

Sedan HovR:n d. 26 april 1699 bifallit T:s talan, supplicerade Eva att hennes sak måtte föredragas inför KM:t. Hennes ansökan föredrogs d. 14 okt., och kungen visade sig ännu ha henne i gott minne: »KM:t tyckte aldrig kunna finnas en mera arg, bitter och oförskämd kvinns-person, som inför sittande rätt ej haft försyn med så många och grova skällsord utan därhos spottat honom tre gånger i ansiktet med flera ohövlige åtbörder och förhållande i ord och gärningar som själva rannsakingen vidlyftigt innehåller; tillät i nåder att denna saken måtte sig av akterna föredragen bliva, att skänka henne måttet fullt.» Den slutliga prövningen, som innebar gillande av HovR:ns dom, skedde i kungens frånvaro (⁶/₅ 01).¹

Belysande både för överläggningens samvetsgrannhet och för kungens självständighet i beslutet är ett forumärende som väcktes genom supplik av ryttmästaren Henrik Reuter vid Östgöta kavalleriregemente. R. anhöll om KrigsR mot korpralen vid samma regemente Hans Ifvarsson som beskyllt R. för att ha ruinerat rusthållen under sitt kompani och rubbat rå och rör. Landshövding Blechert Wachtmeister hade i ärendet upplyst att injurierna hade sitt upphov i en ägotvist mellan R. och I., vilken tvist avgjorts av honom enligt KM:ts förordnande. Protokollet berättar:

Gr. Wallenstedt: efter processen hörer denna saken intet under någon Krigs- utan HR och vore gott för exempel skull att den [= processen] av allom lika observerades.

¹ Eva blev sedermera för förgripelse mot Gyllenstierna dömd att slita ris och arbeta på tukthuset hela sin livstid. I särskilt ärende bestämdes att risslitandet skulle ske på barnhuset där hon satt fångslig, »ty eljest — yttrade Falkenberg — där hon bleve hudstruken annorstädes, skulle hon på vägen, då hon utfördes, efter sin vanliga art fara ut med åtskilliga skällsord och försmädelser» (¹⁹/₁₀ 05).

Gr. Piper höllt före att man i detta mål såsom alla andra följde processen efter, eljest skulle en och annan något däremot tentera och taga detta såsom ett præjudicatum.

KM:t: huvudsaken är avgjord och är allenast om injurierna, dem ryttmästaren vill vara befriad före innan han bryter upp, ifall regementet skulle marschera.

Lillienstedt: [R. vill bli befriad för denna blåme innan han reser bort. Går saken till laga forum kunde I. söka undanflykter, både av sjukdom och eljest, för vilket fall R. begär KrigsR i I:s eget hus].

Gr. Gyllenstierna: efter regementet står in procinctu på resan eller marschfärdigt, kunde EKM:t anbefalla en KrigsR avgöra denna saken om injurierna, helst emedan de stå under ett regemente.

Gr. Wallenstedt föreslog underdånigst på det uti processen icke någon brèche måtte ske, om KM:t i nåde beordrade HovR:n immediate denna saken upptaga och densamma de simplici et plano genast avgöra.

KM:t tog detta i betänkande, frågandes om korpralen intet vore också tillfrids med en KrigsR.

Lillienstedt: nej, han är ej tillfrids därmed utan söker beneficia juris.

KM:t: HovR:n är nu intet tillsammans, och innan han får bliva citerad och komparerar går tiden för långt ut och tör då regementet dessinnan vara i uppbrott. Men vid en KrigsR kunde saken genast avgöras.

Gr. Piper: de äro alltid några residentes, nämligen utav HovR:n tillstådes, som hastigt förefallande mål kunna avgöra, och om remissen eller promotorialet för R. skrives precist och citation strax utgives kan saken ginast bliva avgjord som vore gott för själva processen skull, helst emedan den ena parten ej vill begiva sig beneficia juris, utan påstår dem.

Gr. Gyllenstierna mente att processen intet lede någon brèche eller men om KM:t såsom in peculiari facto och för särdeles considerationer och omständigheter skull som nu äro mycket relevanta, att regementet står marschfärdigt och torde endera dagen skola uppbryta, låta denna saken gå till KrigsR, kunnandes i alla andra mål processen likafullt efterlevas och detta ej dragas till något exempel.

Gr. Wallenstedt: om på detta sättet avgå order till HovR:n att de strax avgöra saken, kan hon intet längre uppehållas än om order avgå till en KrigsR:s anställande.

KM:t: än om han förebär sig vara sjuk?

Gr. Wallenstedt: det kan han ävenväl göra vid en KrigsR, och emedan det är ett kriminalmål måste han själv vara tillstådes.

KM:t: därför kan KrigsR:n på den händelsen anställas uti hans eget hus, så kan han intet förebära den ursäkten.

Gr. Wallenstedt: om icke han är eller gör sig allt för mycket svag.

KM:t tog denna saken uti noga övertvägande och efter något betänkande

Resol:de att vad huvudsaken angår så gillas och stadfästes vad [landshövding Wachtmeister gjort]; men vad injuriansaken angår, så finner KM:t i anseende till de här frammanföre andragna skäl för rättvist att häröver en KrigsR på någon bekvämlig ort där i nejden må hållas eller hos korpralen I. själv, i fall han vore sjuk, varom order till översten Carl Gustaf Mörner avgå o. s. v. (17/1 00).

Om nya skäl som resningsgrund funnos bestämmelser i bl. a. 1682 års revisionsstadga p. 6 och k. f. om nya skäls upptagande d. 6 juni 1692. Ett bifall till resningsansökan kunde meddelas så, att »KM:t beviljade att supplikanten må sin sak för vederbörande domare föredraga likmätigt KM:ts förordning om nya skäls upptagande» (³⁰/₅ 98). Vad med nya skäl vore att förstå blev diskuterat, när några bönder sökte att »få upp» en sak om vissa ägor, som av Simtuna HR blivit dem fränkända, och såsom förnämsta skäl återopade »en ny uppfunnen rågång»:

Lillienstedt: de begära intet mera än härmed skall förfaras efter KM:ts stadga om nya skäl.

Gr. Falkenberg: de nya skäl förstås allenast nya dokumenter, som ej tillförene kunnat vara vid handen, och ingalunda nya rågångar som uppspinnas att kullkasta de gamla rågångar som genom laga dom äro bekräftade, emedan härvid ett stort bedrägeri kan förövas, och esomoftast spörjes sådant av arga människor bliva praktiserat som några år tillförene kunna lägga falska råstenar och låta dem sedan med tiden åldras att mossas och andra tecken kunna tillägga dem vitsord eller liknelse av rätt rågång.

KM:t: snart kan mossas växa över en sten; frågandes huruledes med rågångar var beskaffat.

Gr. Falkenberg viste ögonskenligen beskaffenheten av femstenarå och knärå samt huru lätteligen de av arga människor kunna förfalskas och med tiden vinna approbation och anseende av rätt rå och rör, varföre nya rågångar uti alla tider hållits för mycket betänkliga och farliga och intet blivit tillåtna.

KM:t fann detta ävenväl betänkligt, hållandes före det stadgan om nya skäl mest hade sitt avseende på nya dokumenter och skrifter som tillförene ej kunnat havas vid handen.

Lillienstedt: de lära också hava nya dokumenter och bevis utur archivo, och lära desamma väl skärskådas innan saken tillåtes att upptagas.

Resol: KM:t remitterar detta till Svea HovR, som förfar härmed efter förordningen ang. nya skäls upptagande (¹⁷/₁₂ 98).

En supplikant, som på ett särdeles försynt sätt framförde nytt skäl, var Balthasar Gyllenhoff. Hans fader hade genom testamente tillagt sin hustru i senare giftet — Balthasars styvmor — Malmviks gård som morgongåva. I tvist med sina halvsyskon gjorde Balthasar gällande att testamentet saknade giltighet, men hans talan blev ogillad av KM:t. Nu kom han med ett nytt skäl: KM:t hade efter testamentets upprättande benådat hans fader med friherrestånd och tillåtit honom att skriva sig friherre till Malmvik, och friherreskapet, menade Balthasar, borde tillhöra honom såsom äldste sonen. »*Heerdhielm*: han fördristar sig intet att begära det saken ånyo må upptagas, utan begärer allenast att han må få uppvisa sitt nya skäl. Om KM:t så nådigst skulle behaga, så kunde akterna i Rev företagas och ses om där äro sådana merita att han kunde få restitutionem in integrum; vilket *KM:t* befallte skola ske» (²⁴/₁₁ 98).

Även ett av KM:t avdömt brottmål kunde för nya skäl åter upptagas till prövning. En båtsman och en nattvaktare, åtalade för att ha under slagsmål vid marknad i Lund d. 9 aug. 1698 förövat dråp å Mårten vaktkarl, dömdes d. 6 april 1699 av KM:t att mista livet. Före exekutionen fick emellertid prästerskapet betänkligheter, ty de dömde betygade sin oskuld: de hade blivit överfallna av Mårten, som varit drucken och själv gjort rån på gatan o. s. v. Härom avlät Göta HovR en und. skrivelse som föredrogs d. 6 juni. Kungen var tydligen ej benägen att riva upp sitt beslut. »Om en finge en 2 eller 3 slängar av en vakt — yttrade han — så får den därföre intet slå igen, men han kunde klaga över vakten.» Wallenstedt hemställde emellertid, »eftersom det angår deras liv och de angiva sådana omständigheter som intet finnas i rannsakingen», om de icke kunde få ny rannsaking. »Om som de övriga hrr k. råden voro av samma mening», så skulle rannsakas på nytt. Målet kom åter före d. 17 okt. 1699 då dödsdomen fastställdes.

I senare tider har som bekant resning beviljats, när flera domstolar genom lagakraftvunna utslag förklarar sig obehöriga. En viss motsvarighet härtill erbjuder följande rättsfall. I en rågångstvist mellan byar inberättade Åbo HovR att den ansåg sig icke kunna döma, eftersom två gamla domar i samma sak

kontrarierade varann. »Gr. Falkenberg sade att i förra tider, då herrar hade lagmans- och härads hövdingebeställning, så hade de suttit här och brukat lagläsare, vilka distraherat domböcker och akter som nu ibland finnas på herrgårdarne, varest nu en och annan söker sig dokumenter och extrakter, och bliva således folk av dem, som sådana böcker om händer hava, uti trätör sammansatta.» Kungen »tyckte att HovR:n kunde döma däruti», och det resolverades att HovR:n lämnas fria händer »utan att de förra emot varandra varande domar skall ligga dem i vägen» (11/4 98).

Om nullitet i processen handla några rättsfall.

Johan Jernsköld, som 1688 blivit för utpressning från en sjuk soldat dömd att mista sin majorstjänst, hade med sina svågrar en testamentstvist, vilken 1692 avgjordes till J:s nackdel genom en Göta HovR:s dom. Denna vann laga kraft. Sedan J. 1696 förgäves sökt restitutio fatalium, begärde han 1698 beneficium revisionis. Någon diskussion uppstod:

Gr. Falkenberg: det vore en farlig konsekvens att en hovrättsdom, som a:o 92 är avsågd, skall åter igen a:o 98 upptagas.

KM:t frågade varföre han sig intet förr angivit.

Lillienstedt: han blev satt från tjänsten, säger att han intet haver torts visa sig förrän han fick KM:ts nåd. tillstånd att komma fram.

Gr. Falkenberg såg intet att det han var avsatt från tjänsten hade kunnat hindra honom att söka sin rätt.

Lillienstedt: han säger att de uti HovR:n dömt allenast på en kopia av testamentet.

Heerdhielm: det är en stor nullitet i processen om HovR:n dömt på en kopia allenast, särdeles uti en testamentssak varest noga måste konsidereras hand, underskrift och signeter samt annat mer.

KM:t beviljade honom beneficium revisionis, allenast han kan prestera prestanda; varom brev kan avgå till Göta HovR (30/5 98).

I Åbo HovR hade rusthållaren Girs supplicando besvärat sig över en domkapitlets i Åbo dom mellan honom och kyrkoherden Paulin. Konsistorium hade i förklaring anmärkt att G. ej iakttagit den tid av åtta dagar som stadgades i 24 § k. f. om rättegång vid domkapitlet (Schm s. 1113). Emellertid hade G. gjort gällande att konsistorium befattat sig med frågor som icke hörde dit (om olaga uppbörd, om sabbatsbrott), och HovR:n hemställde till KM:t om icke felaktigheter emot processen, begångna av konsistorium, finge såsom andra domares rättas och

domen hävas. »*Gr. Falkenberg*: när en nullitet är begången, observeras inga fatalia,¹ ty en dom som är emot processen kan aldrig vinna laga kraft, utan hörer det HovR:n till detsamma att rätta så snart som han får kunskap därom. Men förr än det blir angivet kan HovR:n sig därmed ej befatta. — — — *Gr. Gyldenstolpe*: för domaren äro inga vissa fatalier uti sådant mål, utan HovR:n kunde när sådant blev kunnigt alltid rätta; men parten åligger det innan de föreskrivna 8 dagars tid sig över domen besvära, så att om han det försummar tyckes saken å hans sida vara desert, så att han vad honom vidkommer ej bör hava makt däruppå att tala, och kan HovR:n likafullt domarens fel rätta.» Lillienstedt framhöll att konsistorium begått enormt fel (bl. a. fördubblat böterna för sabbatsbrott); och det skulle svaras HovR:n att domen hävdes och HovR:n finge fria händer (¹⁹/₁₂ 99).²

Caspar v. Ceumern, som grundligt försuttit fatalier, begärde restitution. Han hade till Dorpats HovR appellerat en dag för sent, HovR:n hade dock förelagt honom viss termin att begära citation på motparten och, ehuru han försummat även denna termin, också givit citation, men slutligen förklarar målet desert. Till stöd för ansökningen åberopade han att han i KM:ts tjänst nödgats resa till Stockholm och därför förlorat sin sak. »Skulle sådant tillåtas, så bleve det ett illusorium», yttrade Stålarms, men kungen »tyckte han kunde få restitutionem in integrum», och mot Falkenbergs invändning att »om KM:t upphäver fatalia, så lär sedan var och en komma med lika ansökningar» svarade kungen kort och träffande: »man behöver just intet bevilja det alla som söka.» Falkenberg vidhöll sin mening: »KM:t skulle få mycket besvär och ingen lär bli säker vid sin dom», men

¹ »Querela nullitatis semper perpetua», yttrade Lillienstedt ¹⁴/₁₂ 98 om ett mål vari Olof Thegner suttit som domare, först i justitiekollegium vid RR:n och sedan — 1684 — som v. president i HovR:n. Regeln hade han, i något annan form, åberopat tidigare (⁶/₁₁ 98), då med tillägget att »där som en nullitet är, är lika som vore ingen dom».

² Konsistorium i Greifswald, som upphävt en av kompanikvartermästaren v. Löben sluten trolovning, hade tillika dömt honom att förnöja processkostnaderna. Översten Königsheim förfrågade sig huru han skulle förfara, eftersom Löben ej ägde annat än sin lön, varav han måste underhålla sig och sin häst. »KM:t kunde intet se huru konsistorium kommer att döma om expenserna». Ur kyrkolagen upplästes om konsistorii kompetens i äktenskapsmål, och Falkenberg utlade, under relaterande av ett fall från Högstsal. KM:ts tid, att om expenser och slikt tillkommer världslig rätt att döma. »*Gr. Falkenberg*: här är ett fel i processen. *KM:t*: är nullitet i domen.» Från konsistorium skulle införas förklaring huru de kommit att döma över saken som intet hörer till deras forum (¹⁵/₈ 98).

kungen »tyckte han kunde bekomma restitutionem in integrum eftersom han varit här i publika ärender.» Det resolverades att denna pro deserta förklarade sak finge ånyo upptagas och avdömas, men HovR:n skulle »få tilltal för det de utgivit citation uti en sak, som intet blivit intra fatalia appellerad» (12/1 98).¹

En kvinna i Arboga sökte restitution mot ett lagakraftvunnet utslag av KämnarsR:n i tvist mellan henne och hennes svåger om en åker och en gård, »Kopparslagaregården». Med kungens replik till Falkenberg i minnet känner man en viss besvikelse då man finner kungen yttra: »det är ju emot processen, och på det sättet skulle alla komma att söka restitution sedan de hava försummat fatalierna.» Emellertid frågade han också genast »sakens merita och huru stort quantum», och först sedan Lillienstedt upplyst att quantum vore allenast 360 dr kmt och att hon tycktes quoad merita föga hava någon rätt, blev ansökningen avslagen (10/3 99).

Alexander Petree begärde att alla fatalier, som kunde vara försummade, måtte honom restitueras. Han nämnde ej någon viss sak, men ville låta allt vad han kunde vinna komma till pios usus. »KM:t: det skulle vara artigt om sådant skulle beviljas.» Piper berättade att Petree solliciterat och hotat honom m. m. och ansökningen avslogs såsom »både olaglig och orimlig» (1/4 98).

Under egendomliga omständigheter utverkade en part, som hade mot sig en lagakraftvunnen dom av HR, att KM:t ogillade domen i viss del och återställde försutna fatalier beträffande domen i övrigt. En rättegång mellan bruksförvaltaren Schröder och några bönder blev av Nyeds HR, under ordförandeskap av häradshövdingen Gyllenflycht, genom dom d. 29 okt. 1697 avgjord till S:s nackdel, och av skäl som framgå av det följande blev S. dömd från äran. S. erbjöd vadepengar men G. vägrade att mottaga dem. D. 2 aug. 1698 föredrogs hos KM:t en ansökan av S. att domen måtte såsom olaglig och hans ära rörande upphävas och honom tillåtas att få fullfölja sitt vad till LagmR:n. »Gr. Gyldenstolpe: uti kriminalmål tillåtes fuller ingen appellation, ej heller kan LagmR:n göra något härtill förr än

¹ I ett mål om rest. fat. 10/10 1711 hade Falkenberg ett yttrande, vari han synes vilja underkänna hela institutet: »när en sak är lagl. avdömd [= avgjord genom lagakraftvunnet beslut] äro ej mera än 2:ne sätt den att få upp, näml. 1. om någon domare begått fel i processen, 2. att klaga domaren an de male administrata et denegata justitia».

KM:t resolverat härutinnan, vilket ej kan ske förr än häradshövdingen sig häröver förklarar; ty bruksförvaltaren haver vid sin ära och redlighet förpliktat sig att skaffa ett dokument till rätta och det haver han ej kunna presteras. *Heerdhielm*: han haver sagt med ett ord, och det extrajudicialiter, och kunde därför intet dömas från äran.» Det resolverades att S:s skrift skulle kommuniceras G. och bönderna och att emellertid det vore S. aldeles obetaget att framdeles utföra hela saken inför LagmR:n. När sedermera G:s förklaring inkommit — kungen »fann G:s resonemanger mycket orimliga och dess dom aldeles oformlig» — blev domen vad själva ärerörigheten (och vissa därmed sammanhängande frågor) angår upphävd och ogillad såsom olaglig och oformlig; G. skulle av fiskalen tilltalas i HovR:n, där det ock stode S. öppet att av G. söka sitt skadestånd; beträffande domens icke upphävda delar finge S. utföra sitt vad vid nästa lagmansting (¹⁷/₁₂). G. sökte efter någon tid förskoning från den mot honom anställda fiskaliska aktionen, under åberopande särskilt av att S. blivit förlikt. »*Gr. Falkenberg* gjorde till KM:t en und. intercession för denne G., säjandes honom eljest vara en from och välstuderad man samt ibland de äldsta häradshövdingar, ej vetandes huru han kommit till detta förseendet denna gången; förmodar, om han kommer till nåde, han en annan gång väl lärer taga sig till vara och ej något förseende mera göra. *KM:t* blev härigenom bevekt att tillgiva G. detta sitt förseende, upphäva fiskaliska aktion och honom aldeles restituera» (²⁷/₁₀ 99).

Det sades om en domare, som för några lustrer sedan förde ordet i Högsta domstolen, att han hemma läste akterna i alla deserta mål för att tillse om det möjligen funnes materiellt fog för den talan han ej fått pröva. På en sådan vaksam ömhet om rättfärdigheten kan man finna prov även i den behandling som Karl XII i sitt råd ägnade processuellt förolyckade mål.

Bonden Olof Olofsson och hans syskon ägde hemmanet Staa (Södermanl.), varav inspektören Nils Haal uppbar skatten. För resterande utlagor sökte H. uppbud å hemmanet, men om tredje uppbudet blev det tvist. Mot LagmR:ns dom, varigenom uppbudet beviljades, vädjade O. till HovR:n, som emellertid förklarade hans talan desert jämlikt 17 § i processordningen d. 4 juli 1695: han hade presterat kausion först 8 dagar efter det att han ingivit libellen. O. fick beneficium revisionis gratis, »men

— säger rådsprotokollet — i stället att han intet annat borde ställa in quæstione än om HovR:n haft fog att neka till att upptaga saken, så andrager han alla merita vilka, när man dem rätt anser, äro mycket svaga.» §:n upplästes; Wallenstedt framhöll att förordningen vore klar och att HovR:n ej kunnat annat än följa den; och Lillienstedt berättade att O., som fått befallning att inställa sig, håller sig undan, så att någon muntlig konferens ej torde kunna hållas, och att man icke vet vem som skrivit för honom. Medan Lillienstedt härefter föredrog sin relation blev själva sakfrågan ingående diskuterad. Kungen anmärkte att »quæstionen är nu intet in meritis», vartill Lillienstedt svarade att »den är allena in processu», men att bonden anfört alla merita causæ. Under deduktionens uppläsning frågade kungen »vem som för honom skrivit» — Lillienstedt hade ju redan omtalat att man ej visste det — och sedan även kontraduktionen föredragits, upplästes åter 17 §. Kungen synes dock härvid varit förströdd, ty omedelbart därpå heter det att »KM:t uppläste själv samma §», och med blott några små förkortningar är hela §:n införd i protokollet. Efter denna tredje uppläsning av lagtexten, och sedan Falkenberg haft ett kort yttrande, resolverades att det skulle bliva vid HovR:ns resolution. Men frågorna om rättegångs missbruk och expenser återstodo:

Gr. Falkenberg: såsom han fått revisionem gratis och succumberrat, så hemställes KM:t underdånigst om icke han borde hava någon näpst; om han inkommit per supplicam, så hade det varit annat.

KM:t: han är en enfaldig bonde och läser intet veta av processen.

Lillienstedt: skulle kanske dock vara nödigt att giva honom någon skräck på det intet andra måge komma och i slika mål inkommodera KM:t.

KM:t frågade om det förr blivit således praktiserat.

Gr. Falkenberg: Archenholtzskan¹ hade ock fått beneficium revisionis gratis, men som hon succumberade, måste hon plikta med fängelse på barnhuset.

Gr. Piper: bonden är enfaldig, men kunde man fått skrivaren fatt, så haver han förtjänt att plikta.

Lillienstedt frågade huru det skulle bliva med expenserna.

KM:t: det kunde bliva compensatis expensis. Bonden läser vara fattig, så att det honom denna gången eftergives vilket ock kunde i domen införas.

¹ Se nedan s. 333.

Sedan sekreteraren Lillienstedt uppsatt konceptet till domen, upplästes detsamma, nämligen att [HovR:ns dom gillas, så att LagmR:ns dom vunnit laga kraft]. Och ehuruval KM:t hade fog att belägga O. O. med straff av fängelse på barnhuset för det han missbrukat KM:ts nåd. beneficium revisionis och saken utan skäl fullföljt, så vill dock KM:t för vissa orsaker skull honom denna gången därför förskona, *compensatis expensis*.

Gr. Wallenstedt påminte om icke också uti domen kunde inflyta att KM:t icke allenast sett beskaffenheten angående tvisten uti processen utan ock själva merita causæ; vilket KM:t nådigst approberade.

Sedan sekreteraren Lillienstedt domen därefter adjusterat, blev konceptet därav uppläst och nådigst approberat (24/11 98).¹

Av övriga rättegångssuppliker åsyftade de allra flesta att genom kungligt ingripande få snabbare takt i ett procedere. Sådana ingripanden, promotorial, gävos i mycket stor utsträckning, t. ex. befallningar till HovR att avgöra ett mål forderligast, immediate, under påstående session. Överstelöjtnant v. Nieroth, som skulle erhålla satisfaktion av löjtnant v. Saltza, anhöll att saken, fastän försummad vid den nu förbigångna juridica av ÖverLantR:n, likafullt måtte gå för sig innan den nästkommande, och att formularet till rekantation måtte uppsättas i Rev. »Gr. Falkenberg: så plägar tillförene praxis vara och således skedde uti aktionen med mig och korpralen Hans Ifvarsson, att avbönen som han gjorde här uppsattes.² Resol.: affir. bägge delarne, att avbönen sker förr än nästkommande session infaller och formularet därav uppsattes uti JRev» (1/6 98). Ej påskyndande utan tvärtom uppskov begärdes av fru Birgitta v. Röhren. Hon hade rättegångssaker inkaminerade i Dorpats HovR, men som hon ej själv kunde dit komma tillstades utan måste för sina angelägenheter i KammarK samt reduktions- och likvidationskommissionerna uppehålla sig här i orten, så anhöll hon om någon dilation. Det skulle skrivas till HovRn att hon får dilation till d. 1 juni (2/8 98).

¹ Domen innehåller att »KM:t har denna saks beskaffenhet icke allenast vad den tvist uti processen, som under KM:ts nåd. skärskådan egentligen kommen är, utan ock vad själva huvudsaken anbelangar av actis samt personernas deduktioner i nåder inhämtat».

² I. hade för domkval och beskyllningar mot F. dömts till fängelse och att göra F. avbön. I rådet anmäldes 7/12 94 att I., som s. d. kl. 12 skulle slippa ut ur barnhuset, givit skriftligen in den avbön han skulle göra. Vid uppläsning därav anmärktes emellertid, även av Karl XI, att avbönen inte vore nog kraftig. »Ehrenhielm uppläste avbönen sedan han henne efter KM:ts befallning med andra ordeformer uppsatt och inrättat haver. Resol. att vaktmästaren följer bemälte korporal kl. 12 ifrån barnhuset hem till gr. F. denna sin plikt med avbönen på behörigt sätt att fullgöra.»

Någon gång förspörjes tvekan om ej sökanden borde kunna reda sig utan kunglig hjälp. Isac Breant, som hade en rättegång med Maria Hägerstierna och trodde att han skulle kunna finna några nya skäl i räntmästaren Cronbergs stärbhus' böcker, begärde promotorial till exekutionskommissionen där böckerna skulle finnas. »*Gr. Falkenberg*: kan han icke själv söka kommissionen därom? *Gr. Stålar*m: han begärer allenast ett promotorial, och sådant plägar KM:t gemenligen i nåde en och annan som söker förinna, vilket icke heller någon kan lända till prejudice.» Han fick promotorialet, »dock att han själv driver på saken så att hon med forderligast kan komma till ändskap» (7/2 98). Men då Simonson begärde befallning till vederbörande att låta honom bekomma extractum protocolli som i Kammar- och KommersK hållits i muntliga konferensen mellan honom och två revalska borgare, så beslöts utan vidare att kollegiet meddelar honom en avskrift av konferensprotokollet (2/12 98).¹

Processuella direktiv, så väl promotorial som beviljande av dilation, kunde ges även tribunalet i Wismar, trots dess självständiga ställning (t. ex. 21/2, 11/4, 19/7 98).² Ett mera allvarligt ingripande skedde på framställning av justitierådet v. Friedenbergs. I en tvist med assessoren Oldenburg, vari F. injurierat tribunalet (jävat några av dess ledamöter), hade F. förlorat, och tribunalet hade förordnat om fiskalisk aktion mot honom. D. 11 maj 1698 bifölls begäran av F. om befallning till tribunalet — som till KM:t insänt fiskalens, redan av F. besvarade deduktion — »att innehålla med fiskalsaktionen till dess KM:t nådigst kunde låta akterna här genomses». Efter några månader föredrogos F:s besvär mot tribunalet och hans begäran att fiskaliska aktionen måtte upphävas. »*Gr. Gyldenstolpe*: han haver fuller namn att vara rixosus, men så äro de allt för hårda och stränga emot honom uti tribunalet, och beskyller han dem hava begått en nullitet i deras dom det han lärer hava svårt att bevisa; men fiskaliska aktion kan KM:t häva. *KM:t*: tribunalets dom kan bliva, allenast fiskaliska aktion häves». Resolutionens avfattning synes

¹ Part kunde också på begäran få utdrag ur rådsprotokollet eller tillåtelse att läsa myndighets förklaring i målet.

² Sedan amtman Froboes i Verden fått promotorial till tribunalet, begärde han ytterligare KM:ts protektion mot sina vederparter m. m. Det beslöts brev till gr. Mellin »det han sig informerar om F:s klagan och gör honom assistans uti det han är befogad till, så att han intet må hava skäl sig över ovanlighet och olag att besvära» (2/4 98).

vilja framhålla att KM:t blott handlar i egenskap av högste åklagare och lämnar tribunalets domsmakt helt oförkränkt: »skrivs till tribunalet det KM:t i anseende av F:s trogna och långliga tjänster ex plenitudine summæ potestatis eller av k. makt och myndighet alldeles upphäver den honom tilldömda fiskaliska aktion, låtandes i det övriga alldeles förbliva vid den av tribunalet emellan honom och assessoren Oldenburg avkunnade dom» (29/7 98).¹

Handräckning för fordran söktes rätt ofta. Bifall förutsatte ej någon granskning av fordringsbevis, men innebar ej heller något direkt betalningsåläggande utan blott en befallning till vederbörande att bistå sökanden. Åtskilliga gånger gavs sådan befallning till generalguvernören i Estland, Axel De la Gardie. Då t. ex. lantrådet Yxkull anhöll om handräckning mot adeln i Estland, som köpt ett hus av honom att där hålla sina sammankomster men ej betalt, skulle brev avgå till De la Gardie att förelägga adeln viss tid till betalningen eller att, i vidrigt fall, genom exekution hjälpa Y. till sin förnöjelse (11/4 98). En gång fick De la Gardie befallning att s. a. s. lämna handräckning mot sig själv. Advokaten Ballhorn begärde nåd. assistens, i en supplik för en fordring hos De la Gardie och i en annan för fordringar hos några bönder. De la Gardie skulle tillskrivas och admoneras att betala vad han själv till B. är skyldig och, i ett särskilt brev, att göra B. rättvis handräckning uti det han kan rättmäteligen hava att fordra av andra (7/2 98). Carl Christian Mundel uppgav sig ha gjort så stora förluster (skepp uppbringade) att om hans kreditorer skulle honom anstränga måste han krepera, oaktat han hos sina debitorer hade dubbelt så mycket att fordra. Han anhöll om anstånd med sina

¹ I ett mål (Ehrenkrok v. Brandts stärbhus) redogjordes för en rättegång vid tribunalet. Om denna rättegång förekom vidare: »KM:t tyckte att med denna saken allt för långsamt och vidlöftigt haver tillgått och åstundade det justisen där i provinserna så prompt administrerades som här i riket. Heerdielm viste och uppräknade åtskilliga konstgrepp och omsvev, som de efter romerska lagen hade att uppehålla rättegångssakerna med decretis primis, secundis och flera inventioner att retardera justitiens lopp och dess prompta exekution.» Under voteringen uttalade kungen den önskan »att någon utväg till en kompendiösare process där uti provinserna kunde finnas dem lagsökandom till en forderson och rättvis handräckning». Däröfver inflöt dock ej något i domen (27/5 98). Ehrenkrok, som vann i målet, fick redan 1/6 promotorial om verkställigheten till regeringen i Bremen. — Hurusom tribunalet kasserat ett domareval i kirchspelet Oberndorff och sålunda antagit sig jura ducalia som tillkomme KM:t allena, se 6/10 99 o. 11/7 00 (Hurtzig).

kreditorer och om KM:ts reskript och öppna brev om handräckning att åtnjuta betalning av debitorerna. »*Heerdhielm*: han har kommit i olycka därigenom att han kaverat för sin son och klagar i fall han, som ifrån den judiska religionen trätt till den kristeliga, skulle nödgas att begiva sig undan för sina kreditorer, att han då lärer bespottas av andra judar som skulle sig fägna däråt att honom intet bättre ginge. *Resol.* att han skall få brev och handräckning till att njuta betalning av sina debitorer, men anstånd för kreditorer kunde intet beviljas» (19/7 98). Hur brevet avfattades är ej känt.¹

Att supplikanten var utländsk undersåte utgjorde närmast en rekommendation. Kapten Mengerung uppgav att han av greve Gustaf Fredrik Lewenhaupt hade att fordra 1,400 rdr sp. eller 2,920 dr smt som L. lånat då han varit nödställd i Morea och på andra orter. Mengerung begärde K.M:ts nåd. handräckning att han såsom en främmande måtte bliva till sin rättmätiga fordran hulpen och njuta exekution på L:s egendom, till en del belägen i Kalmar län. »*Gr. Falkenberg*: så kan han allenast få ett promotorial till landshövding Blechert Wachtmeister. *KM:t* bejakade i nåde alldeles härtill att han såsom en främmande kunde bliva till sin rättmätiga fordran förhulpen» (11/10 99). Men då även den mot vilken supplikanten riktade sig var utlänning (och ej boende inom svenska väldet) blev svaret avböjande (6/10 99, Ahlheid Prigge i Bremen).

Införsel i lön eller pension söktes omedelbart hos KM:t och beviljades i ganska stor utsträckning, men en viss osäkerhet rådde av gammalt om principerna för ansökningarnas prövning. D. 18 april 1694, då i rådet föredrogs en ansökan av borgmästaren Jene i Härnösand att i betalning bekomma kammarskrivaren Bohms årliga lön, yttrade Karl XI: »Vi skola låta häröver med första göra en viss förordning att sådant hädanefter ej må ske, särdeles för gammal gäld. Men ingen har fått eller plägar någon begäran [= begära den] på hela lönen som denne, vilket är hel oskäligt.» Någon sådan allmän förordning kom ej att utfärdas,

¹ Anstånds brev — termen järnbrev har jag icke sett i protokolken — begärdes ej sällan, men torde ej ha givits. En köpman i Göteborg Didrik Andersson, som förlorat ett skepp i England, begärde sådant brev. »*Heerdhielm*: KM:t hade alltid hållit det betänkligt, emedan den tredje därav komme att lida. *Resol.* att KM:t ej finner skäl till att betaga kreditorerna, dem ohördan, deras rätt» (20/3 98).

men vad Salig KM:t menat, eller troddes ha menat, blev under det skede som här skildras ett ledande motiv vid avgörandena.¹

D. 7 febr. 1698 behandlades fyra införselärenden för vilka här skall redogöras i den ordning vari de blevo föredragna.

1. Två hamburgiska borgare begärde arrest på residenten Rothliebs halva lön för en fordran enligt obligation av d. 5 aug. 1693, vari han förbundit sig att vart kvartal lämna 200 mk eller karoliner av lönen. Ansökningen föranledde en diskussion som erinrar om Nya lagberedningens motiv för införsels avskaffande och Örboms däremot polemiserande särmening:

Gr. Piper: Salige KM:t ville aldrig konsentera till det minist-rarnes löner skulle av några kreditorer anhållas, fast andra KM:ts betjänte detta vederfares, i anseende att KM:ts tjänst härigenom mycket komme att lida och bleve till riksens skada försummad.

Gr. Stålarb: detsamma skäl kunde även väl gälla för andra KM:ts betjänte som för ministrarne, ty igenom det lönen bliver dem förhållen skulle KM:ts och kronans tjänst på samma sätt lida och bliva försummad.

Gr. Axel Wachtmeister påminte sig att uti Salige KM:ts tid härom blivit resolverat det betjänternas löningar borde vara i lika konsideration med förunte gratialer och bliva för alla kreditors åtal fria och orubbade, och ville KM:t aldrig det någon kreditor skulle röra ens gratial och söka därav sin betalning i fall hos debitoren ingen annan egendom vore att tillgå.

Gr. Falkenberg: på det sättet skulle all kredit falla och betjänterna uti ingen måtto bliva trodde i fall dem omträngde till kläder och livsuppehälle någrom om hjälp att söka. Och bör man därhos noga anse om debitoren förskrivit sin lön och gratial, då man ingalunda kan förmena kreditoren efter sin förskrivning att göra sig därav betald.

KM:t höll före att så framt en klar förskrivning vore gjord på löner eller gratialerna, borde kreditorerna därav njuta deras betalning.²

Gr. Piper: Högstsalige KM:t exciperade alltid ministrarna, så att deras löner aldrig skulle anslås någon creditori till betalning, utan desamma fria och orörda behålla.

KM:t: överståthållaren kunde få order att låta dem få betalning av annan hans egendom som här finnes.

¹ Jene fick införsel i halva lönen. Om speciella bestämmelser i ämnet, utfärdade av Karl XI, se Schm s. 1087, 1123, 1177, 1247 och 1275. I k. br. 15/12 98 (Schm s. 1530) säges det vara med förordningar och praxis enligt att halva lönen ej angripes så länge annan egendom finnes att tillgå.

² Att kungen dock ej tänkte sig en obegränsad betalningsrätt, se målet 3 nedan.

Resol.: order avgå till överståthållaren att det ej tillåtas kan att R:s lön må bliva angripen som han till sitt underhåll utomlands bör åtnjuta, men att KM:t gärna ser det de eljest kunna bliva förnöjda av annan hans befintliga ograverade egendom, därutinnan en verklig exekution och utmätning göres i fall debitor på något sätt skulle tergivnersera eller några fåfånga invändningar göra.¹

Sökandenas egenskap av »främmande» bidrog säkerligen till att kungen sökte finna en utväg att hjälpa dem. De nödgades emellertid komma in med ny ansökan, och även i dennas behandling deltog Falkenberg och Piper ehuru med i viss mån ombytta roller. Falkenberg erinrade att i Sal. KM:ts tid resolverats »det ministrarnes löner ej skulle tillerkännas några kreditorer. *Gr. Gyldenstolpe*: det vore svårt om kreditorerna skulle få röra ministrarnes löner och underhåll, varmed de dessutan knappt utkomma kunde. *Gr. Piper*: det vore också svårt för kreditorerna att aldrig få sin betalning, ty på det sättet lära ministrarne hava en slätt kredit; dessutan har han ock förskrivit dem lönen, och måste han förklara sig häröver och förmanas att ställa dem till freds. *Resol.*: skrives till Rothlieb att utan uppehåll och fåfång invändning söka att ställa dem till freds eller, om han något viktigt hade att invända, strax över deras medföljande supplik sig uti und. förklara» (14/10 99). Rothlieb torde ha träffat sådan uppgörelse att han ej behövde inkomma med någon förklaring.

2. En borgare i Stockholm begärde att få sin betalning av kanslisten Jakob Söderholms halva årslön efter hans förskrivning d. 2 okt. 1695 å 350 dr kmt. Att förskrivningen innebar anvisning å lönen förefaller troligt men man vet det icke, ej heller om ansökningen varit utställd till J.S:s förklaring. Utan någon diskussion resolverades: får efter ordinarie formularet brev till statskontoret.²

¹ I en diskussion 6/12 98 om införsel i lön anfördes att »Högstsal. KM:ts mening allenast varit att slik exekution skulle ske på sådan gäld som de göra till deras subsistens, men intet för gamla pretentioner. *Gr. Gyldenstolpe*: sådan gäld som de göra till att havasubstiens och föda. *Gr. Piper*: de behöva nu intet göra gäld till den ändan, ty löningen utfaller riktigt vart halva år. *Heerdtielm*: det skulle mycket befordra KM:ts tjänst om kreditorer intet finge taga halva lönen för gammal gäld. Aspegren [= en oredlig småtullskamrerare] giver före att hans största olycka varit att han på 9 års tid intet fått njuta sin halva lön.»

² Brevet innehåller befallning att göra den anstalt att sökanden »måtte så länge J. S:s halva årslön njuta och bekomma till dess han [för vad han] rättmäteligen kan hava att fordra bliver förnöjd och tillfredsställd; dock att den kreditorens rätt må vara alldeles obetagen som utav Oss tillföre på samma lön kunnat erhållit vårt nåd. tillstånd. Något stående formulär var dock icke detta. I ett annat liknande

3. Handelsmannen Höpner gjorde anspråk på majoren v. Schrowens pension under 4 år. »*Gr. Falkenberg*: så framt S. intet hade förskrivit sin pension, kunde H. intet hava någon rätt att pretendera sin betalning därav. *Gr. Stålar*m: volenti non fit injuria. Köpmannen har gjort honom försträckningar emot den kondition att han skulle få hans pension uti fyra års tid; därpå haver S. sig också förskrivit. *KM:t*: han kan intet få hela pension utan allenast halvdelen efter handen, ty eljest skulle den andra intet hava som han emellertid kunde leva utan.» Det är onekligen frapperande att kungens vakna rättsinstinkt bjöd honom att låta majoren njuta beneficium competentiae, ehuru de båda hovrättspresidenterna ej med ett ord berört detta institut.¹

4. En hustru begärde att få åtnjuta framl. borgmästaren de la Vallées änkas halva gratial i betalning för en honom i livstiden försträckt summa av 2,000 dr kmt. »*Gr. Falkenberg*: såframt hon änkan ej förskrivit sin pension, kan den ej för mannens skuld angripas. *Gr. Piper*: vi hava haft denna quæstionen för en stund sedan före; men eljest är hon en människa intet mycket god och riktig att handla med. *Resol.*: så framt skuldnären ej godvilligt vill anslå sin pension i betalning, kan supplikanten ej något därav anordnas; men i övrigt så remitteras parterna till exekutoren som allvarligen har att tillhålla den skyldige att betala sin skuld.»

Även för verkställighet av domfästa krav skedde hänvändelser till *KM:t*. D. 21 febr. 1698 avdömde *KM:t* till hovminatören Beens förmån en tvist, vari han var part. D. 21 april s. å. föredrogs en supplik från B. som tackar för domen och ber om promotorial till guvernören Wellingk »att njuta verklig frukt och förnöjelse» av domen, och *KM:t* beslöt att Wellingk skulle göra B. fordersam handräckning. — Kapten Buxhövden, som slagit Mathias Back så att denne blivit blind, var dömd att betala honom 100 rdr. I en supplik anförde Back att han fått immission i en gård, men ej kunde njuta detta till godo emedan andra pretendenter kommit emellan. *KM:t* remitterade ärendet till generalguvernören i orten att låta Back vederfaras assistans som sakens beskaffenhet och lag och process medgiver (15/8 98).

ärende skrevs sålunda till statskontoret »att I, så vida icke någon annan tillförene vår nåd. tillståndelse om samma löns uppbärande kan hava erhållit, låten [sökanden] denna vår nåd. res. verkligen till godo njuta» (17/12 98).

¹ Om v. Schrowens pension se vidare 6/12 98: »*KM:t* sade sig ej veta huru man kan komma till att angripa pensioner. *Heeråhielm*: ingen privat får söka någons pension, men när *KM:t* själv har någon fordring, då angripes ock pensionen.»

En mångfald suppliker — om dispens- och nådansökningar är dock nu ej fråga — har icke omedelbart att skaffa med vare sig rättgång eller likvid för fordran. De komma från sökande, vilka förmena sig i något avseende lida orätt eller, utan att ha någon rättskränkning att klaga över, funnit naturligt att gå till kungs för att få hjälp i någon angelägenhet som ligger dem om hjärtat. Supplikerna äro det spontana uttrycket för undersåtlig lit till Konungens landsfaderliga omsorg och handla om de mest skiftande ämnen. Några få exempel må meddelas. Kommissarien Carlheim bad om rekommendation till konungen i Danmark eller ståthållaren i Norge för att det bruksfolk, som rymt till Norge från hans hammare i Värmland, måtte bli honom igen tillställt. Båtfolket på skeppet Röda Vinfatet, som kommit från Bordeaux, klagade över att redaren avkortat deras lön. En regementskvartermästare anhöll att KM:t täcktes konfirmera hans framl. hustrus testamente. Två bönder klagade å samtliga Kurekjokibornas vägnar att de blivit illa hanterade av kronofogden och av arrendatorn Printzes änka.¹ Traktören Dreyser förnyade anhållan att magistraten måtte meddela honom fasta på en grav i S. Catharinæ kyrka som blivit honom pantsatt av en man, vars svärfader år 1657 bekommit gravstället av kyrkans föreståndare till erkänsla för sin trogna tjänst. En borgare i Uleå stad ansökte om beskydd emot sina kontraparter och i synnerhet en gästgivare. Änkor begärde anstånd med männens begravning. När omedelbart bifall ej kunde lämnas, förstod KM:t nästan alltid att, genom remiss till vederbörande eller anvisning om vart sökanden rätteligen borde vända sig, undslippa att ge ett blankt avslag. Ett undantag från regeln skedde d. 6 dec. 1698, då två systrar Friedrichs supplicerat om eftergift på bisättningspenningar för deras föräldrars lik som i sju års tid stått obegravna i S. Mariæ kyrka. Sedan Heerdhielm framhållit att detta var en kyrkans inkomst och att en eftergift skulle giva andra ett elakt exempel, resolverades att sådant ej kunde beviljas.

¹ Denna supplik föranledde, mot vanligheten, någon diskussion. »*Gr. Falkenberg*: allmogen klagar fuller ofta mycket som vid rannsakingarna finnes helt annorlunda vara. Men allt för mycket vore det att för en på en gång slita ut 100 par ris. *Gr. Piper*: bönderna hava alltid den vanan mycket att klaga, som sedan till 10:de delen ej befinnes i sanning. *KM:t*: på det sättet som klagas bliva bönderna ruinerade och hela landet öde. *Gr. Gyldenstolpe*: nog motiverade det att EKM:t låte genom opartiske inkvirera härom, ty om detta vore sannt som klagas, skulle bönderna snart löpa över till Ryssland och hela landet således bliva öde.» Brev skulle avgå till Åbo HovR och gen.guvernören Wellingk att inkomma med berättelser (27/10 98).

XIII

RÄTTEGÅNGSDISCIPLIN

I femte punkten av 1681 års revisionsstadga angavs vem som borde hållas för att vara temere litigans. En sådan skulle exemplariter straffas och betala alla expenser. Den året därpå utfärdade förnyade stadgan föreskrev i tolfte punkten, att när det litigeras temere skall även fullmäktigen beläggas med ett anseeligt straff, och år 1696 förordnades att prokuratorn eller fullmäktigen skall pro t. l. plikta icke med penningböter, eftersom sådana ändock omsider komma principalen till last, utan med fängelse på barnhuset i 14 dagar. Huruvida straffet för part borde bli böter eller fängelse, därom var ingenting stadgat.

Första gången kungen ådömde böter pro t. l. var d. 4 febr. 1698 i mål mellan kommissarien Johan Adlercrantz' stärbhusintressenter och landshövdingen Henrik Falkenbergs, ang. hemlandet av godset Skagersholm som A. köpt av F. »Quæstion är — yttrade Piper — om köpet skall gå tillbakars för det en partikul eller liten del av godsets ägor är avgånget. *Gr. Wallenstedt*: ja, quæstion består allenast däruti, om han [= köparesidan] skall få häva upp hela köpet därför några små ägor äro avgångna för vilka han fått ersättning.» Å A:ska sidan fördes talan av Lars Fincke eller Stiernstedt som var gift med A:s änka. Alla råden och kungen voro ense om att det borde bliva vid HovR:ns dom som ogillat återgångsyrkandet; och så frågade kungen

om expenserna och temerario litigio, huru stort kvantum för det senare plägar påläggas.

Gr. Gyldenstolpe: intet något visst, utan stundom 1, 2, 3 å 500 dr smt och så mycket förmår han ej betala, ty på A:s sida är beneficium revisionis gratis förunt.

Gr. Stålarb: uti HovR:ns dom är det compensatis expensis, och stora böter pro t. l. lärer han intet heller förmå att utlägga.

Gr. Wallenstedt: om han ej äger penningar kan han plikta med kroppen.

KM:t frågade om på F:s stärbhus' vägnar intet vore nu någon expensräkning inlagd.

Heerdhielm: nu hava de inlagt på 65 dr smt och Stiernstedt på 56 dr smt såsom ock undslippa de 20 dr smts böter honom uti hovrättsdomen pålagts för pikant och ovarsamt skrivande.

Överlades något vidare härom och stannade i följande slut.

Resol.: KM:t finner för rättvist att stadfästa och gilla Göta HovR:s i detta mål fällta dom och utslag av d. 17 mars sistledne och att Stiernstedt bör plikta pro t. l. 200 dr smt eller sitta på barnhuset i 14 dagar. Heerdhielm uppläste projektet av domen, där-efter parterna inkallades. Efter domens avhörande tackade Forelius [= F:ska fullmäktigen] underdånigst på sina principalers vägnar för en högrättvis dom. Gåendes så ut igen.

Även Stiernstedt fick gå sin väg, ty fängelsestraffet var ju blott subsidiärt ådömt. Annorlunda slutade den revisions sak som han å sin hustrus vägnar förde mot KM:ts ombudsman, sekreteraren Sternel, om olovlig avverkning å skogsallmänning. Hustrun dömdes att böta, i HR:n 46,000 dr smt (1,000 dr för vart masteträ), i HovR:n blott 24 dr smt för vart trä. Vad Stiernstedt anförde till hennes försvar framgår av vad Lillienstedt vid föredragningen berättade om »konferensen i aftons uti Rev»: Stiernstedt hade då gjort gällande att träden varit på Skagerholms enskilda ägor. Såväl Stiernstedt som Sternel uppträdde personligen inför KM:t. Sedan de närvarande fem råden voterat för fastställelse av HovR:ns dom, hade kungen att säga det avgörande ordet:

KM:t: det får då bli vid hovrättsdomen. Men han måste plikta för temerario litigio.

Gr. Falkenberg: han lärer intet hava annat än kroppen.

KM:t: så kan han såsom sist sitta 14 dagar på barnhuset, och måste sändas efter slottsfogden.

Emellertid det sändes efter slottsfogden diskurrerades att denne Lars Stiernstedt kunde kalla sig annorledes, emedan KM:t förklarar detta för ett adelsnamn vid guvernementssekreteraren i Narwen Theslöfs nobiliterande som sig nu Stiernstedt nämner, och kunde denne såsom tillföre kalla sig Lars Fincke.

KM:t agreeerade detta och att han nu uti domen nämnes Fincke.

Efter det några andra mål blivit föredragna, berättades att slottsfogden vore uppkommen och därute tillstädes. Lillienstedt

uppläste konceptet av domen, parterna inkallades att avhöra den, »och tackade Sternel, men Lars Fincke blev efter domens publicerande med vakt genast beledsagad å barnhuset, där att undergå sitt tilldömda straff» (11/11 98).

Mellan k. rådet och presidenten Erik Flemings arvingar och rådmän Branders stärbhusintressenter hade uppstått tvist ang. hemulandet av en förpantning, som Fleming år 1667 transporterat på Branders, men likvidationskommissionen sedermera indragit till kronan.¹ Flemings arvingar, vilka företrädde av hans son assessoren Axel Fleming, fullföljde talan mot HovR:ns dom, vari det Branderska kravet på återfående av vederlaget för transporten bifallits. Sedan de k. råden voterat för gillande av HovR:ns dom inledde kungen en diskussion, varunder hans dialektiska slagfärdighet framträder särskilt i repliken till Piper:

KM:t: det blir då vid hovrättsdomen att han konfirmeras och Branders få sin panteskilling av Flemings arvingar tillbakars; men här måste vara pro t. l. och expenser.

Gr. Gyldenstolpe: om transactor k. rådet hr Erik Fleming själv levde, kunde det väl något ivras, men nu är en gammal änka med många barn; och vad expenserna vidkommer kompenseras de uti hovrättsdomen.

Gr. Falkenberg: när de intet lägga någon specifikation in, plägar de intet få några expenser.

Heerdhielm: därför kunna intet expenserna vara avskurna, fast ingen specifikation lägges in.²

KM:t: fast transactor själv intet lever är det lika mycket att hans son förfäktar saken, som är så klar och dessutan på goda skäl av HovR:n dömd honom emot; och måste 500 dr komma kyrkan till hjälp och 100 dr till expenser från HovR:n till Rev.

Gr. Piper: EM:t konfirmerar HovR:ns dom som kompenserar expenserna, och om Branders nu få några bliver hovrättsdomen förändrad; och ifall expenserna givas, torde Fleming i anseende av stärbhusets slätta tillstånd, som dessutan nog bliver graverat, slippa böterna pro t. l.

¹ F. hade fått förpantningen (kol- och dagsverksrätter i Svärdsjö sn) för det han försträckt kronan spannmål å 30 rdr lästen. Då KammarK tillät F. att transportera förpantningen, angavs att försträckningen utgjorts av reda pengar, 5,294 rdr sp., och detta belopp erlades av B. »KM:t tyckte det KammarK mycket härutinnan haver felat och borde komma på dess ansvar som bästa kunskapen om sådana saker hade och lika fullt gävo ett sådant tillståndsbrev och därvid ej observerade det de borde iakttaga. Gr. Wallenstedt: det passerade många underliga saker den tiden, då bror hjälpte bror; och kan ej nekas det k. rådet F. emot sitt bättre vetande sålt till B. panträttigheten för högre eller bättre än hans förskott var, som bestod i persedlar eller spannmål och ej i reda penningar.»

² Se dock Schm s. 1423 p. 21.

KM:t: domen förändras intet, utan expenserna tilläggas för lag-sökandet emellan HovR:n och här för den som vunnit här; men den, som tappar i HovR:n och här, bör plikta pro t. l. 500 dr till Kungsholms kyrka.

Gr. Falkenberg: om EKM:t ansåg stärbhusets slätta tillstånd och, där omöjlig den detta straffet kunde avbedjas, de då sluppe med 200 dr smt?

Gr. Gyldenstolpe: han tappar förutan huvudsaken de många gravationer och efterräkningar, sina revisionspenningar, aktens utlösen och nu bliver belagd allen ändå till plikt med 300 dr?

KM:t: gravationerna och efterräkningarna får han för leveransens felaktighet och böterna för sin temeritet, och kyrkan behöver penningar.

Resol.: KM:t finner för rättvist att gilla och stadfästa Svea HovR:s i detta mål d. 19 juni 1697 avsågda dom uti alla dess clausulis; skolandes framl. k. rådet och presidenten Erik Flemings stärbhusintressenter betala pro t. l. till Kungsholmskyrkan 500 dr smt, så ock till framl. rådman Branders arvingar för deras utlagda rättegångsexpenser ifrån HovR:n till KM:ts J:Rev 100 dr smt (^{8/11} 98).

Då målet mellan Helena Leijel och Falkenklo (ovan s. 19) skulle avgöras d. 11 juni 1700 uppstod fråga om Helena, som gått fattigvägen, borde pro t. l. plikta med fängelse.¹ På Falkenbergs undran huru det plägar förhållas (han borde ju dock själv ha vetat det minst lika bra som revisionssekreterarne!) svarade dessa något olika. »*Lillienstedt*: det plägar intet vara så stricte när kvinnfolk få revisionem gratis, men manfolk måste, i stället andra som intet komma gratis betala 500 dr smt, plikta när de komma gratis med 14 dagars fängelse på barnhuset.² *Heerdhielm* påminte att det också plägar praktiseras med kvinnfolk; Redeliaskan måste gå åt barnhuset och andra mer.» Den sålunda åsyftade, även kallad Archenholtzskan, fick i den rättegång mot sin förre man som hon gratis men utan framgång fullföljde till KM:t (ovan s. 203) plikta med 14 dagars fängelse och tillika imponerades henne perpetuum silentium vid vite att arbeta alla sina dagar i tukthuset (^{8/11} 98, se ock ^{18/7} s. å.). Vad Helena angår blev hon såsom en fattig änka förskonad för straff, men på framställ-

¹ Böter, 500 dr smt, ädömdes fru v. Groothusen sedan kungen först frågat huru högt det plägar betalas pro t. l. och av Heerdhielm fått svaret »500 dr smt», vartill Piper fogat: »det plägar ordinarie vara det högsta, men också mindre ibland». Jfr ock ovan s. 223.

² Annorlunda dock ovan X rf 5.

ning av Lillienstedt, som erinrade att Falkenklos kredit mycket lidit genom rättegången, fick hon ett »ehuru».

I sak mellan presidenten Lars Fleming och handelsmannen Johan Lohe dömdes både F. och hans fullmäktig Bengt Andersson pro t. l., F. att böta 500 dr smt till Ladugårdslandskyrkan och A. att plikta med 14 dagars fängelse på barnhuset. Även här gjordes, för slottsfogdens efterskickande, en paus (utfylld av ett stöldmål) mellan resolverandet och justeringen av domen. Efter dennas uppläsning tackade Lohe och hans advokat underdånigst, men A. »steg fram, underdånigst bedjandes det KM:t i nåde täcktes anse hans fattiga hustru och barn, som av hungersnöd nästan svälta ihjäl, och att han i anseende härav denna gången kunde undslippa straffet, skolandes han sig hädanefter taga bättre till vara; men blev icke desto mindre till fängelset förder, på det han en annan gång må bättre tillse vad saker han tager sig före inför KM:t att utföra» (²⁵/₁₁ 98). Vem som yttrade finaltsatsen får man ej veta; kanske är den blott en reflexion av protokollföraren.¹

En gång då fullmäktigen var okänd gavs likväl blankettdom om fängelsestraff för honom. I revisionssaken mellan Lorentz Sommers änka Barbara Lammers och kammarrådet Isak Cronströms änkefru Christina² ingav Barbara en deduktion som var underskriven av en gardesbuss Johan Broman men som hon uppgav att hon »själv mest konciperat». Christinas fullmäktig Holmstedt, som fann deduktionen mycket injuriös, höll före att konceptisten vore Seurman — något som Barbara dock förnekade. HovR:ns dom konfirmerades. »Men huru skall konceptisten plikta när han ej finnes och hon ej tillstår någon», undrade kungen. Falkenberg föreslog att Broman skulle uppkallas i Rev och tillhållas att nämna konceptisten, »så lärer han fuller utvisa den sannskyldige, allenast uti domen sättes det ankans fullmäktig skall plikta. KM:t fann detta gott och att i domen insättes det Sommers ankans fullmäktig pliktat med 14 dagars fängelse på

¹ Scenen stannade i minnet. D. ²⁸/₃ 00 föredrogs resningsansökan i tvist mellan ett stärbhus och k. rådet Falkenberg om en utjord under godset Sandemar. Falkenberg hemställde om någon näpst för advokaten. Denne var Bengt Andersson, »densamme som för Lars Flemings sak blev satt på barnhuset». Han slapp nu med 20 dr smt till de fattiga. Av rådsprot. från Karl XI:s senare år ses att Bengt Andersson då hade hos sig anställd en skrivare.

² Sommer hade varit Cronströms bokhållare. Tvisten rörde löneanspråk, avslutandet av vissa räkenskapsböcker m. m.

barnhuset». När det i enlighet härmed författade domskonceptet blivit uppläst, frågade kungen om icke fängelset borde vara på vatten och bröd, men under hänvisning till förordningen svarades nej (¹⁶/₄ 98). Om Broman blev förhörd i Rev vet man icke. D. 30 maj 1698 föredrogs en ansökan av Barbara att hennes fullmäktige — namnet sades ej heller då — måtte förskonas från straffet; det skulle bliva vid förra resolutionen.

Det hände att fullmäktigens straff pro t. l. sattes väl ej till fvbr men till fängelse på längre tid än de stadgade 14 dagarna. Bjugg blev pro t. l. dömd till ansvar två gånger (¹⁷/₂ 98, ¹⁷/₈ 99).¹ Den andra gången hade han pläderat för fru von Groothusen (som klagat över nulliteter i dom) och därvid skött sig så, att efter konferensens slut det omdömet fälldes av kungen: »denne Bjugg är en rätt vidrig karl» och den erinran gjordes av Piper att Bjugg redan en gång suttit på barnhuset: »huru lång tid var det? *Heerdhielm*: det var då på 14 dagar. *Gr. Piper*: det plägar fördubblas där de andra gången komma igen.» Och kungen resolverade att Bjugg skulle plikta med en månads fängelse på barnhuset.

Mindre väl motiverad förefaller den fördubbling av straff som drabbade advokaten Grönwald. I en revisions sak hade han skrivit ena partens deduktion och även uppträtt såsom hans fullmäktig vid den muntliga konferensen. Ej pro t. l., men för otidigt skrivsätt mot magistraten blev Grönwald dömd att sitta 14 dagar i fängelse på barnhuset dit han också blev förd av vakten omedelbart efter domens avkunnande. Detta skedde d. 7 nov. 1698. D. 15 föredrogs en supplik av Grönwald. Det heter härom i protokollet att han »beder nu, eftersom han hade angelägna ärender som han försummade, det dagarna måtte förkortas. Diskurrerades därom att detta vore lika som kvälja KM:ts resolution och att han därför borde plikta. *KM:t*: han bör utstå sitt straff och ändå sitta 14 dagar till.»

Bjuggs öden visa att undergånget barnhusfängelse ej ansågs diskvalificera för fullmäktigskap: ännu efter straffet på en månad fick han uppträda i JRev. Fullmäktigs antecedentia kunde dock ej lämnas alldeles utom räkningen. I det Rantzausiska målet framställde Gyllenstierna jäv mot Pigot som vederparterna ville nyttja till fullmäktig (om Pigot se ovan s. 178). »*Gr. Falkenberg*: han är

¹ Under mellantiden hade han uppträtt för de La Barre i dennes mål mot Gütche ¹⁹/₁₂ 98. Se X rf 3 och 12.

både för crimine falsi och andra svåra förseelser beskyllter och fast han ännu ej är dömd, är han likväl sub reatu. *KM:t*: om så är kunna Rantzauerna söka en annan fullmäktig» (²⁵/₂ 98). Luxdorph inkom därefter med supplik att *KM:t* måtte till Rantzaus advokat förordna Albin Möller. Gyllenstierna, som hördes häröver, förklarade att det vore honom lika mycket vem som antoges till advokat av dem, som hava permission att framträda för *KM:ts* höga domstol, eller vem *KM:t* täcktes därtill förordna, allenast han efter processen avlade kalummieeden. Och kungen resolverade att Möller skulle på Rantzaus vägnar antaga och lagligen utföra saken (³⁰/₅ 98). Valentin Ballhorn (Balchon?) klagade att han vore förbuden att föra någon sak för *KM:ts* Rev och bad om frihet därtill. Det diskurrerades om orsaken till förbudet, han skulle »själv fingerat en beehring av prof. Loccenium. *Heerdhielm*: Högstsal. *KM:t* hade intet velat admittera honom. Han hade en gång kommit fram uti rådet och velat agera en sak, som intet velat det tillstādja utan sig först därom hos *KM:t* i und. förfrågat, då *KM:t* det tillåtit honom, dock allenast i den saken. *Lillienstedt*: han säger att han intet vet varföre det blivit honom förbudet. *Heerdhielm*: de som veta det äro döde, protokollen uppbrända. *Gr. Gyldenstolpe*: han hade straxt bort supplicera när som han blev förbuden. *KM:t*: det lærer intet hava skett utan orsak. *Resol.* att som det ej lærer vara skett utan orsak att han blivit förbuden att advocera inför *KM:ts* Rev, varvid han ock allt sedan stilla tegat, så låter ock *KM:t* framgent därvid förbliva» (³/₈ 98).

Beslutet om Möllers fullmäktigskap i det Rantzausiska målet torde vara att förstå som en tillåtelse, icke ett åläggande. Barbara Lammers anhöll att då hon för fattigdom ej kunde få någon fullmäktig, *KM:t* måtte pålägga notarien Seurman att driva hennes sak mot fru Cronström. »*Gr. Wallenstedt*: om *KM:t* skulle därtill samtycka, så lära många komma som begära detsamma. *Gr. Piper*: de som sig sådana saker påtaga och succumbera, de pläga få därföre plikta; men om *KM:t* dem därtill förordnar, så äro de för straff befriade och därföre söka de det. *Resol.* det *KM:t* ej kunde anbefalla någon att vara hennes fullmäktig» (²⁸/₈ 98).¹ Däremot gavs en gång order till Svea HovR att utse

¹ Vid konferensen i målet mellan Christina Redelia och hennes förre man (se ovan s. 203) var hon dock åtföljd av advokaten Flagg, om vilken det heter att han

advokat åt en part, som i BergsK var åtalad av bergmästaren och där företrädde av Nils Granborg, vilken blivit dömd till äreröriga böter, lupit gl och i Sal. KM:ts tid förgäves sökt restitutionem famæ. Genom und. berättelse från kollegiet drogs frågan om fullmäktigskapet under kungens prövning. »Det kan ingalunda gå an att han skall få bruka en advokat för sig som är infam och lupit gl», yttrade Piper, och man överlade om hur det borde ställas för parten som icke kunde betala någon advokat. »Gr. Gyldenstolpe föreslog om HovR:n skulle förordna någon av de advokater som där pläga agera och de finna härtill tjänlig, emedan deras plikt vore slika fattiga att betjäna utan någon recompense, och hos de romare haver detta hållits för så nobelt att själva senatorerna antagit sig de fattigas saker att prokurera. Gr. Wallenstedt mente denna saken intet stort duga att någon advokat skulle gärna vilja densamma sig antaga, helst emedan klagomålet vore mycket svårt. Gr. Gyldenstolpe: HovR:n måste någon av advokaterna detta imponera och att densamme tager ifrån denne Granborg alla skrifterna.» Det beslöts i enlighet med Gyldenstolpes mening (⁶/₈ 98).

Kverulanter höllos kraftigt efter. Till belysning härav må, utöver vad i annat sammanhang förekommer om ämnet, några fall anföras. Löjtnant v. Saltza begärde resning i mål mot överstelöjtnant Nieroth, men det resolverades att det ej vidare bör tillåtas honom upptaga saken, »utan anses hans begäran som ett kval av KM:ts dom, och att han fördenskull skall betala till Vadstenas krigsmanshus 200 dr smt; blivandes honom därjämte pålagt perpetuum silentium vid 2,000 dr smts vite om han skulle sig understå vidare på denna sak att yrka» (³¹/₁ 98).¹ D. 15 febr. 1698 avgjorde KM:t genom resolution en flera år gammal tvist emellan hovjunkaren Carl Du Rietz och överstelöjtnanten Anders Lagercrona — densamme som skulle för sitt misslyckande under ryska fälttåget få av kungen vitsordet: »han är hel galen och vet ej vad han gör». Redan d. 21 i samma månad föredrogs en supplik, vari L. anhöll om förklaring av resolutionen och att

»förer denna sak efter KM:ts nädigste befallning» (⁹/₁₁ 98). Flagg förekommer eljest ej i protokollen.

Barbara upprepade vid förhöret inför KM:t sin begäran »det en rätt fullmäktig henne till sakens befordrande kunde konstitueras, emedan hon vore en enfaldig kvinnsperson, som ej förstode någon process och den slughet som fru Cronströms fullmäktig Holmstedt emot henne brukar». Hennes begäran lämnades obesvarad.

¹ Perpetuum silentium vid 1 000 drs vite ålades ²⁷/₁₀ 98 änkefru Anna Lilliehöök.

ånyo bliva hörd. Efter någon diskussion huruvida L. borde plikt-fällas eller det vore nog att han finge en reprimand (han vore fattig, hade huset fullt med barn, skulle resa till regementet), resolverades att han skulle böta till Stockholms fattiga 100 dr smt samt åtvarnas att ej besvara KM:t med slika onödigheter. Men »sedan KM:t var uppstånden berättade Heerdhielm att L. bad för Guds skull det han måtte höras. — — — KM:t sade att han då härnäst kunde höras, och skulle resolutionen som i dag fallen är så länge innehållas.» Med anledning härav blev L. s. d. hörd av Heerdhielm i NRev, men — sade L. då — »jag beder och ropar aldraunderdånigst om den nåden att bliva hörd av HM:t själv.» D. 23 febr. omtalade Heerdhielm för L. i NRev att kungen funnit onödigt att på nytt höra honom och befallt Heerdhielm åtvarna L. »att intet vidare med något onödigt KM:t besvara, men ville han på sin egen fara och äventyr inkomma, så efterlåter KM:t honom sådant att göra. *Lagercrona*: jag tackar hr sekreteraren, som behagat saken HKM:t föredraga, och upptager för en stor nåd att KM:t mig åtvarnar, och underkastar jag mig all hasard vad HKM:t mig nådigt täckts på-lägga.» Heerdhielm föreställde L. att hans supplik ansetts temerair och ådragit honom böter samt åtvarnade honom yttermera, men L. upprepade att han underkastade sig allt allenast han bleve hörd. Något förhör inför kungen blev dock ej av; däremot an-mälte Heerdhielm d. 25 febr. att L. inlagt en supplik med avbön av sitt förseende med kväljande av KM:ts resolution. Men för denna avbön var man döv: ingen av rådsherrarna yttrade ett ord och kungen sade blott: »så kan det som sist resolverades extra-deras därutinnan han är sakfälld till 100 dr smt». — Sedan korpralen Hans Ifvarsson, som hos KM:t förlorat process mot k. rådet Falkenberg om en gård, blivit för kväljande av domen och beskyllningar mot Falkenberg straffad två gånger med fängelse, ingav Falkenberg en supplik vari han begärde KM:ts protektion mot I:s år från år fortsatta förgripligheter. »Man kunde fuller finna något som skulle honom späka», menade kungen då suppliken utställdes till förklaring, och slutet på målet blev att I. skulle för denna gång benådas med 14 dagars fvbr i Kalmare slott men, om han igenkomme, då vara förfallen att arbeta all sin livstid i Md (²⁶/₁₀, ¹⁶/₁₂ 98).

Det må anmärkas att, såvitt jag funnit, parter eller advokater icke vid förhören inför konungen blevo tillrättavisade för otillbörligt talande eller skrivande; jfr däremot om reprimander i NRev s. 196 ovan.

Till rättegångsdisciplin må också hänföras det kraftiga betygande av KM:ts missnöje som kom envoyén Christian Sehestedt till del för hans åtgärd beträffande en KM:ts dom. Det var ett domkval av stora mått som Sehestedt gjort sig skyldig till.

Redan hans företrädare på den danska sändebudsposten, Bolle Luxdorph, hade i judiciella mål och ärenden uppträtt på ett sätt som var ägnat att irritera och icke ansågs väl förenligt med hans ställning. D. 27 jan. 1698 föredrogs en skrivelse, vari Luxdorph klagade att han blivit uppehållen i de saker som han på sin konungs undersåtares vägnar haft orsak att påtala för rätterna, i det att icke allenast parterna tergiverserade utan ock sakerna kommit att ligga länge oavgjorda hos domaren. Han begärde fördenskull KM:ts promotorial till alla exekutorer och domare om prompt handräckning. Suppliken väckte tydligen någon förvåning. »Gr. Wallenstedt visste att uti Svea HovR de danska undersåtarnes saker alltid blivit med det snaraste avgjorda. Gr. Stålarms visste intet att han [= Luxdorph] haft något i Jönköpings HovR att söka.» Wallenstedt tillade dock att han »tyckte man kunde väl unna honom det han begärer, det kunde varken lösa eller binda något». Det utfärdades också ett öppet promotorial för Luxdorph till alla domhavande och exekutorer att utan ringaste uppehåll av tidspillan avhjälpa alla ärender, som han för danska undersåtare eller ock dessa själva anhängiga gjort eller görandes varda, så att de måtte ofördröjligen erhålla vad de efter Sveriges lag och förordningar äro berättigade (²⁷/₁ 98).

Ej långt efter det man visat Luxdorph detta tillmötesgående, torde man dock funnit att han knappast därav gjort sig förtjänt. D. 31 maj 1698 föredrogs besvär som Luxdorph och Simonson anfört över en redan lagakraftvunnen, av Svea HovR d. 23 maj 1696 meddelad resolution i mål mellan Simonson och assessoren Johan Brehmer.¹ Sedan den skrift som Luxdorph ingivit blivit uppläst, förekom:

¹ I ett tidigare skede av detta mål hade Luxdorph velat gå i borgen för Simonson men Karl XI förklarade att sådan kaution ej kunde gälla eftersom ministrarne vore privilegierade personer. Luxdorph hade dock sagt sig vilja »sätta sin karaktär avsidet» så länge (¹¹/₁ 95).

Gr. Wallenstedt beklagade mycket huru hårt och otillbörligen HovR:n vid ett och annat tillfälle bliver av Luxdorph hanterad och med svåra expressioner angripen, såsom ock att han tager sig åtskilligas privata ansökningar an, lika såsom en advokat eller fullmäktig.

Gr. Gyldenstolpe fann detta för en minister ej anständigt, och kunde i sådana fall ej njuta större privilegje eller rätt än en privatus.

Heerdhielm sade det icke allenast Luxdorph utan Rumpf och Robnsson ävenledes lägga sig uti privata aktioner och vela deras sak förfäkta.

Diskurrerades på vad sätt detta av några här vistande främmande ministrar en tid bortåt inritade missbruk bäst och lämpligast kunde avböjas.

KM:t fann detta vara för ministrarne något oanständigt, viljandes vara betänkt på vad sätt slikt missbruk kunde bliva hämmat.

Gr. Gyldenstolpe sade ministrarnes ämbete vara att tillse vad publicum är och deras principalers intresse med KM:ts koncernerar, och där någon privat sak förefölle, borde de efter speciale undfångne order uti generale termer sådant KM:t rekommendera men aldrig utlåta sig till sådana specialia som Luxdorph tid efter annan gör; föreslåendes om KM:t täcktes låta härom skriva till envoyén Leijonkloo att han detta vid danska hovet representerade.

KM:t agreeerade detta, frågandes om Luxdorph sett vad Brehmer på hans skrift haver svarat?

Hovkansleren Bergenhielm: ja, han haver sett densamma och givit skriften till Simonson och bett honom svara själv.

Gr. Gyldenstolpe: kanske han funnit därutinnan så goda skäl att han ej lätteligen kunnat dem förlägga; men eljest haver han brukat allt för svåra och oanständiga expressioner.

Gr. Wallenstedt: det är allenast tvenne vägar att komma inför KM:t uti en justitiesak, nämligen ordinaria via per beneficium revisionis anten gratis eller med revisionsskillingens avläggande och fullgörande av de andra præstandis som därtill fordras, eller ock per querelam de male administrata justitia. Men Simonson har funnit en hel annor väg igenom danske ministern, som är ett helt extraordinärt maner, och angripa bägge per indirectum HovR:n så hårt som någon den där anklagat dem de male administrata, vilket ingalunda borde tålas, emedan vi alltför ofta bliva av honom angripna.

Första gången Sehestedt figurerar i protokollen torde vara d. 6 juni 1699, då vid föredragning av Svea HovR:s hemställan om några danska redare skulle få njuta beneficium revisionis blev nämnt att Sehestedt »hade också talt i denna saken». Kungen lystrade till och frågade huru Sehestedt »kommer att blanda sig

däruti. *Gr. Wallenstedt*: han har utlåtit sig att ej vilja blanda sig uti saken, utan den allenast simpliciter rekommendera.» Detta var ju fullt juste, och redarne skulle få revision. Något betänkligt förefaller det däremot att Sehestedt själv gjorde ansökan om att danske geheimerådet Knut Thott måtte få fatalierna återställda för fullföljd av talan mot en Göta HovR:s dom. Ehuru tidens försittande berodde på fullmäktigens försummelse och motparten bestritt ansökningen, blev den bifallen, sedan Heerdhielm erinrat att »KM:t plägar visa emot de danske undersåtarna såsom främmande och utrikes denna nåden när de härom ansöka, allenast att de fullgöra de andra prestanda» (17/1 00).

Blott några dagar därefter avgjorde KM:t ett mål vari den danska kronan var sökande. Till tvenne borgare i Reval hade år 1695 med fartyg ankommit en saltlast; såsom inköpt av svenska undersåtar hade den tullfritt passerat Öresund. Danska kronan gjorde emellertid gällande att de båda borgarne förfarit bedrägligt och gjort sig skyldiga till lurenträjeri, i ty att de blott varit »kommisshavare» för lastens verkliga ägare, en borgare i Amsterdam; lasten vore alltså konfiskabel. Talan härom fördes av Luxdorph i Kammar- och KommersK, och sedan revalsborna där blivit frikända fullföljdes målet hos KM:t — dock utan framgång — av Simonson enligt Sehesteds fullmakt. Det föredrogs av Heerdhielm d. 22 jan. 1700 och avdömdes d. 27,¹ men ett efterspel följde varom förtäljes i ett av Bergenhielm fört protokoll med denna ingress:

Anno 1700 d. 14 febr. haver KM:t i nåde uti sin kammar befallt det följande resolution icke allenast borde bliva till protokollet förd utan sedan den efter KM:ts nådigste befallning av mig underskriven vore, därom jag genom konglige råden presidenten herr greve Bengt Oxenstierna, herr greve Nils Gyldenstolpe² och sekreteraren Heerdhielm ansagd blev, skulle den extraderas till vice ceremonimästaren [tomrum] densamma att tillstålla den härvarande Konungens av Danmark extraordinarie envoyé Christian Sehestedt uti egna händer, vilket ock dagen härefter borde förrättas; varandes resolutionen av detta innehåll:

¹ Hurusom man anade oråd visas därav att genast efter domens uppläsande diskurrerades om nödvändigheten av att envoyén i Danmark finge »en utförlig relation om denna saken och dess omständigheter, som han kunde betjäna sig av där å orten vid tillfälle». Kungen befalste att brev därom skulle avgå till Leijonkloo.

² Vid handläggningen av målet var O. förste och G. tredje man i rådet.

Kongl. Maj:ts

resolution och förklaring angående extraordinarie envoyéns ifrån Danmark välb. Christian Sehesteds brukade procedere berörande en av KM:t d. 27 jan. sistleden avdömd sak; Given Stockholm d. 14 febr. a:o 1700.

I resolutionen omtalas att Sehesteds sekreterare under förmidagen kl. 11 tillställt Heerdhielm ett ihopvecklat papper under uppgift att det vore ett memorial i saken om saltlasten. Vid genomseendet fann emellertid Heerdhielm att papperet ej var något memorial utan allenast ett ounderskrivet och ovidimerat extrakt av danske konungens brev till Sehestedt. Innan Heerdhielm fördristat sig att föredraga ett sådant ofullkomligt papper för HKM:t, begärde han av Sehestedt att få veta till vad ända ett så kvalificerat papper levererats till honom, som ej hade att göra med andra än sådana saker som tvistande parter kunde hava att ingiva; Sehestedt visste väl själv hos och till vem i KM:ts kansli han borde adressera sig på sin herres och konungs vägnar. Härpå svarade Sehestedt att han sänt extraktet till Heerdhielm, emedan denne haft under händer expedition av domen i saken, och att extraktet kunde utvisa uti vad intention det var uppsänt, nämligen att Sehesteds herre och konung ej ville underkasta sig samma dom eller den till någon del agnoscera. Allt detta hade Heerdhielm nu föredragit inför HKM:t. I resolutionen följer vidare en redogörelse för sakens behandling ifrån början till dess den blev genom KM:ts rättvisa dom slutet och avgjord samt originaldomen av Sehesteds fullmäktig an- och emottagen. Och så komma de sista länkarna i den konstfullt smidda tankekedjan:

alltdärföre och emedan ingen annan har kompeterat att döma över KM:ts undersåtare och det tilltal som emot dem är gjort än allena KM:t själv och efter dess befallning dess domstolar som sådana saker åligger att hantera, ej tillståendes KM:t såsom en Suverän Herre och Konung något främmande Herrskap att hava uti dess rike någon jurisdiktion över dess undersåtares egendom, utan av dess höga konungsliga välde och rättvisio vill dem ej mindre lagligen skydda samt vid lag och rätt försvara emot alla dem, som vilja med orätta dem något påbörda och ifrånvinga, än låta dem undergå och anses med all laga korrektion när de i något finnas brottsliga; fördenskull finner KM:t sig på det högsta befogad att förklara dess stora missnöje över förberörde e. o. envoyés Sehesteds i denna saken brukade procedere och i KM:ts

JRev uppsända ovidimerade extrakt av sin Konungs brev, vilket är en order till honom men till ingen del anständigt att agnosceras i KM:ts kansli till någon efterrättelse, [och] att icke desto mindre KM:ts dom, som uppå en laga och ordentelig process utfallen, bör och måste agnosceras och förbliva uti sitt ostridiga värde och verkan, dem till efterrättelse som saken angår. Och om de danske ministrar under deras här producerade kreditiv och havande karaktär samt påberopad deras Konungs befallning något härsammastädes drivit och förrättat, varmed deras Herre, sedan en laga dom är fallen, ej vill åtnöjas eftersom de i deras talan succumberat, så är det en sak varuti bemälte ministrar böra vara deras Konung responsable men intet att något numera kan emotsäjas och försvagas av det som lagligen av KM:t är dömt och avgjort. Vilket av KM:t befalltes oftanämnde e. o. envoyé härmed att låta veta och förständiga. Actum ut supra.

I målet mellan Simonson och Brehmer — som redan tidigare varit under KM:ts prövning och i sitt slutliga skede väsentligen rörde huruvida villkoren i en av parterna år 1692 ingången förlikning blivit fullgjorda och förty likvidation borde dem emellan verkställas — ifrågasattes om icke Simonson borde böta pro t. l., men Gyldenstolpe tyckte det ej kunde ske eftersom danske ministern ingivit besvären; och det resolverades att ehuru väl KM:t hade fog att ivra emot Simonson hans obilliga klagan och domkval, så ville dock KM:t för särdeles skäl skull denna gången sådant eftergiva, men Simonson skulle allvarligen åtvarnas att ej således vidare KM:t i denna saken besvara ($\frac{1}{6}$ 98).

Varningen hjälpte icke. Våren 1700 ingav Simonson till KM:t en supplik, vari han dels klagade över ett par redan lagakraftvunna resolutioner som Svea HovR året förut givit i målet och dels begärde »att allt vad som KM:t dömt uti må ställas under de klokaste juristers omdöme i Sverige, då han ville sätta sitt liv i pant att han skulle vinna.»¹ Vid det preliminära förhöret i NRev beklagade sig Simonson att han nu på sjunde året varit borta från sitt fädernesland och att, ehuru han fått 260 domar och resolutioner i saken, Brehmer likväl alltjämt undandrog sig

¹ Heerthiellm yttrade härom att Simonson »fördristar sig att begära en ny revision och det med den förmätenhet att han icke utan KM:ts och dess höga Rätts prejudice samt till alla rätternas förakt, som i saken dömt, provocerar till en sådan ny revision som skall bestå av några s. k. de bästa och klokaste jurister i Sverige, lika som hade KM:t med dess råd, HovR:n, Rådstugan och KämnersR:n intet förstått lag och process». Då Falkenberg anmärkte att »det är en fullkomlig beläring som han begärer», svarade Heerthiellm: »det är värre, ty en beläring sker förr än som saken dömes, men han söker detta nu, sedan KM:t redan avgjort haver» ($\frac{3}{4}$ 00). Jfr XIV, Belehrungen.

likvidation. Dialogen mellan parterna i NRev slutade så: »*Simonson*: ja, Gud lärer visserligen löna Eder eftersom I emot mig handlat, och de tårar och suckningar, som för Eder skull äro utgjutna, lärer en gång falla allt för tunga och heta på Edert hjärta. *Brehmer*: snarare på Edert, så framt I haven något sinne och något hjärta.»

Föredragningen i rådet upptog hela sessionen d. 31 mars och så gott som hela den nästa, d. 5 april. Denna var konungens sista, och man kan ej undra på att han då, inför det stundande upp-brottet, icke hade så lätt att ägna det dödfödda målet något synnerligt intresse. Då Heerdhielm hemställde om parterna, som redan första dagen varit inne till muntlig konferens, skulle på nytt inkallas för att höras angående en viss omständighet, tyckte kungen det var bäst att Heerdhielm frågade dem därute — på Simonsons begäran att få komma in beviljade dock kungen nytt förhör (som i protokollet upptar 16 sidor). Efter dettas slut talades om, att det aldrig skulle bli finis litium om en quæstion som redan gått in rem judicatam skulle nu igen upptagas; att Simonson redan 1695 dömts att böta 500 dr smt till Kungsholms kyrka pro t. l.;¹ att han i all sin process försummat fatalier m. m. Till slut frågade kungen »vad han egentligen söker. *Heerdhielm*: att KM:t nådigst ville upptaga vad som Högstsäl. KM:t själv redan avdömt haver. Om KM:t till sådant skulle nådigst samtycka utan att de först skulle söka beneficium revisionis, så skulle KM:t få alltför mycket besvär.» Simonsons klagan och supplik lämnades utan bifall; men ehuru han väl förtjänt att bliva allvarligen avstraffad för att han ej ställt sig KM:ts nådigste varning till efterrättelse, utan »ånyo ej allenast på ett otjänligt utan ock på ett alltför orimligt sätt besvärat KM:t och kvalt samt sökt att påtala och uppriva så många instantiernas och k. domar och resolutioner», så ville dock KM:t av gunst och nåde hava tillgivit honom hans förseelse och grovhet härutinnan, dock med den nåd. åtvarning o. s. v.²

¹ Då kungen undrade hur Luxdorph kommit att 1698 tala i saken, svarade Heerdhielm att Simonson trodde sig inte att själv gå fram, var rädd för temerarium litigium.

² Efter det Karl XII överlämnat justitiens administrerande till vissa k. råd (JRev) blev Simonson satt under bevakning i sin kammare dels för ett belopp som slottskansliet dömt honom att betala enligt skuldebrev och dels för böterna till Kungsholms kyrka. Med anledning härav ingav Sehestedt en supplik som ansågs innehålla »stämliken hårda utlätelser»: arresten hade ej skett efter KM:ts order och vore Sehestedt mycket för när, ty Simonson hade varit så gott som hans domestik, brukad uti hans

Internationella hänsyn var det också som blott fjorton dagar före ingripandet mot Sehestedt befriade advokaten i ett revisionsmål från ansvar pro t. l. Till säkerhet för vissa krav, som lågo under prövning vid en kommissorialrätt i Köpenhamn, hade magistraten i Riga belagt med arrest såväl det danska skeppet *Fortuna* som en av redarne. Arresten blev hävd av Karl XI, men redarne väckte vid Svea HovR ersättningsanspråk mot magistraten. Deras anspråk ogillades, och hos KM:t, dit talan fullföljdes å deras vägnar, rådde ingen tvekan om att HovR:ns dom borde gillas: arresten var lagd *periculo petentis*, redarnes pretention på skadestånd borde riktats mot dem som begärt arresten. Kungen var som vanligt angelägen om disciplinens stränga upprätthållande. »När han har tappat i HovR:n — yttrade han — och här ävenväl förlorar saken, bör parten plikta för temerario litigio och advokaten gå på barnhuset. Vad heter han?» Lillienstedt svarade att den som varit fullmäktig i HovR:n ej velat fullfölja saken utan lämnat den till Daniel Ausén, och denne dreve saken ej på redarnes vägnar utan *publico nomine* och såsom uti konungens av Danmark namn. Detta var nu icke alldeles riktigt, ty — såsom Ausén vid den muntliga konferensen vidlyftigt utvecklade — han förde talan både i danska konungens och hans undersåtars namn, eller såsom Gyllenborg sammanfattade Auséns argumentation: Ausén påstår mot magistraten »att de excederat terminis jurisdictionis och exercerat dominium litis in exteros

konungs undersåtars här hängande processer; Sehestedt vore surprenerad över att Simonson, som om aftonen spisade vid hans bord, andra morgonen fanns arresterad o. s. v. JRev resolverade att det skulle bli vid arresten till dess Simonson betalade ($\frac{22}{8}$ oo). Simonson ingav också själv en supplik, vari han anförde bl. a. »att han ville bevisa för sin konung i Danmark att det är en falsk pretention som han är dömd och arresterad för och därför så mycket mindre anständigt, för den respekt han bär för sin konung, att låta sig tvinga sin egendom ifrån av en annan lase överhet, tilläggandes sedan de latinske orden: *sat sapienti*; berättandes i det övriga huruledes dess välfärd igenom 14 års process av falska fundament och påfund vore honom ifrånvänd och resten innestå hos KM:t och kronan, som emot *pacta* skall honom förhållas, — — — befallandes resten Gud som är en rättfärdig domare» o. s. v. Suppliken befanns vara så eftertänklig att samtliga k. råden borde sammankallas för inhämtande av deras sentiment ($\frac{4}{7}$), men efter en vecka anmältes att Oxenstierna ansett saken kunna avgöras av JRev allena; och efter något resonemang om Simonsons »oförskämda comported» (Gyldenstolpe) och om att hans smädeskrift vore så grov och choquant att förseelsen väl kunde anses för *crimen majestatis* beslöts ($\frac{11}{7}$) skrivelse till konungen som i brev $\frac{31}{7}$, anmält i JRev $\frac{17}{8}$, svarade att Simonson må för sitt grova förseende *fiscaliter* anklagas. Emellertid torde något åtal ej blivit av. Det förspordes att Simonson kanske skulle efter sin likvidation få något att fordra av kronan, och därför ansågs bäst att något dröja med fiskaliska aktionen: Heerdhielm skulle giva HovR:ns president Wallenstedt »detta så oförmärkt vid handen» ($\frac{10}{8}$ oo).

et non subditos uti en sak som redan var anhängiggjord uti en kommissorialrätt i Danmark, därigenom de gjort konungen uti dess höga rättighet ett märkligt ingrepp, därför han principaliter driver saken publico nomine och secundario uti de danske undersåtars namn eller redarnes av skeppet Fortuna.»¹ Kungen vidhöll i det sista att Ausén borde plikta, men något ansvar blev dock ej ådömt (³¹/₁ 00).

¹ Gyldenstolpe anförde att väl hade Luxdorph å sin konungs vägnar rekommenderat redarnes sak, men aldrig hade han gjort sig till aktör såsom på konungens vägnar. Saken vore nej någon causa publica utan mere privata licet munita commendatione publica vel regia, vilket esomoftast emellan alla konungar och puissancer ske plägar att den ene den andre sina undersåtars saker rekommendera.

XIV

UPPSIKT OCH VÅRD

Den uppsikt och vård över domstolarna, som kungen utövade i sitt råd, gällde den yttre tjänstgöringen ej mindre än målens behandling.

Ledighetsansökningar från såväl underdomare som hovrättsledamöter förekommo rätt ofta. Några exempel må anföras. Häradshövdingen i Västmanland Lars Vasser anhöll att få på tre veckors tid resa till Malmö för sin broders begravning och för att se efter sina egna angelägenheter där å orten. Ansökningen bifölls, sedan Piper erinrat att »emellan tingen plägar KM:t intet göra diffikultet sådant att bevilja» ($\frac{23}{8}$ 99). Lagmannen Clas Grönhagen bad att få vara här till nästa ting, emedan han för sin sjukdom ej kunnat denna gång framkomma utan låtit tinget förrättas av substitut. »*Gr. Piper:* mest alla lagmännerna äro här och tjänsterna förvaltas av deras substituter, så kan man tänka på vad sätt justitien skall bliva administrerad; och denne skulle resa bort och kom genast tillbakars igen. *KM:t:* haver han kommit tillbakars utan lov, det går intet an, utan måste han bliva där kvar om han vill behålla tjänsten; och måste han därom tillsäjas eller skrivas uppå suppliken. *Resol.:* att så framt supplikanten vid lagmanstjänsten vill vara bibehållen, bör han förfoga sig till det honom anförtrodda lagmansdömet och darsammanstädes till följd av KM:ts nåd. förordning framgent vistas» ($\frac{6}{8}$ 98).¹ Assessoren

¹ Ur NRev:s prot. $\frac{18}{8}$ 99: »Inkom assessoren Stiernklo [i Göta HovR] och till följe av KM:ts order tillsades att om han icke dess nödvändigare hade här att beställa, så skulle han skynda sig till sin tjänsts företrädande.» Någon sådan order finnes ej i rådsprotokollen.

Adrian Rosenmüller i Åbo anhöll att få göra en resa till Ingermanland. »*Gr. Falkenberg* berömde denne Rosenmüller mycket för sin flit att han, när hans kamrater äro sjuka, tager deras akter och refererar dem. *KM:t* beviljade honom att göra denna resa, men att han forderligast som ske kan skyndar sig igen tillbaka till sitt ämbetes förrättande» (20/7 98). D. 25 okt. föredrogs en ny ansökan av Rosenmüller »att hans uteblivande från HovR:n ej må honom till någon gravation eller skada lända, mindre att han må av fiskalen därför anklagas om han så præcise till varande session sig ej infinna kan, emedan motväder och andra oundvikliga förfall honom hindrat hava. *Resol.*: lämnas otilltald, om han till sin tjänsts förrättande ej så præcise har hinna kunnat.»

Wallenstedt anmälte att LK begärt att i en särdeles sak få några assessorer i HovR:n till hjälp, men han hade ont vid att mista dem ifrån HovR:n. »*Gr. Gyldenstolpe* mente att den saken lærer kunna till det längsta avgöras uti 3 sessioner, kanske ock förr. *KM:t* beviljade att de måge i LK få vid denna saken några av assessorerna i HovR:n till hjälp» (19/5 98). Vad saken gällde är obekant.

Som rättegångsombud fingo domare och andra statstjänare ej uppträda utan kungligt tillstånd. Ofta gavs dylikt tillstånd på ansökan av part. Så t. ex. begärde Mårten Cronstedt att borgmästaren i Enköping Simon Svede måtte få å hans vägnar bevista en aktion vid tillstundande ting, och detta blev Svede efterlåtet sedan Falkenberg anfört att »uti Enköping lära intet så många och stora saker förefalla med mindre de icke på några dagar skola kunna anstå» (20/5 98). När Daniel Forelius i april 1698 blivit v. fiskal i Svea HovR, anhöll han att få fullfölja de privata aktioner han såväl i HovR:n som vid de nedre instanserna påbegynt. Tillståndet gavs, »dock så att hans honom anbefallta tjänst intet därigenom bliver försummad» och, vad målen i HovR:n angick, blott beträffande dem »som så vida bragte äro att de varit ad referendum» (11/5 98).¹ D. 16 april 1700 föredrogs ansökan av en handelsman att få bruka Forelius som fullmäktig. Falkenberg »höll för betänkligt att någon sådan för fullmäktig

¹ Liknande tillstånd gavs åt Albin Möller 29/3 00. Men s. d. avslogs begäran av en, som för två år sedan blivit i Dorpats HovR antagen till ordinarie advokat, men nu av generalguvernementet förordnats till ekonomifiskal. »*KM:t* resol. att det i detta målet måste bliva efter förordningen och HovR:n sig utse någon annan advokat.»

uti några saker brukas som alltid kan hava tillfälle att se protokollerna igenom.» Tillåtelsen gavs dock, med det vanliga förbehållet.¹

Wallenstedt påminte vid ett tillfälle om att någon tjänlig person borde tillsättas att revidera alla i Svea HovR inkomna domböcker, »alldenstund sådant varit uti verket uti Hans Högsal. KM:ts tid, men genom någons däremot bearbetande ej kommit till någon fullbordan». Han visade den stora nyttan och nödvändigheten härav i det alla underdomare uppväcktes till en större vigilans och aktsamhet när de befarade att deras domar bleve revision underkastade. Den som härvid brukades kunde utan gravation för staten bliva lönt av de medel och böter som domare komme att få utgiva, allenast han »vore en habil man och kunde vid samma tjänst njuta den heder och förmån såsom en assessor uti HovR:n.² KM:t tog detta i noga övertvägande, ville också framdeles i nåde vara betänkt häruppe när någon tjänlig härtill föresloges» (20/5 98). Protokollen innehålla emellertid ej något mera om detta ärende.

Ett rent etikettsärende föredrogs — av Piper — d. 31 jan. 1698, nämligen Svea HovR:s förfrågan huruvida ledamöterna borde vid sessionens begynnande samtliga följas åt och gå från hovrättsrummet i kyrkan. »KM:t tyckte vara onödigt att de nu gå i process eftersom de gå i kyrkan utom slottet. Och resol. fördenskull att de intet behövde följas åt, utan var och en av dem sig efterhand uti kyrkan infinner och efter gudstjänstens för rättande sedan till deras sysslor i hovrätten inställer.» Om en fråga tillhörande den interna domstolsdisciplinen kom kungen att yttra sig i följande fall. Johan Strokirch, en ung auskultant i Svea HovR, angav i slottskansliet assessorn Svanhals för duellbrott, och då slottskansliet ej vidtog någon åtgärd klagade han hos överståthållaren, som förfrågade sig hos KM:t om icke sådana saker, som inom hovrättsdörrarna sig tilldraga, kunde liksom hittills avgöras av HovR:n själv. I rådet berättade Wallenstedt omständeligen huruledes med denna saken förelupet var, vad animositet denne Strokirch så väl i detta mål som eljest alltid haver vist: alltid bekikar han protokollerna och andra saker, som böra vara

¹ Se ock 18/3 99, Anna Oxenstierna.

² Om rang inom den militära domstolsorganisationen diskuterades 31/1 98 (justitiarius vid amiralitetet) och 14/10 99 (auditören Silnæus som även förvaltade regements-skrivartjänst).

sekreta men han sedan till andra divulgerar, och när han blir åtvarnad svarar han med spotska ord och miner. Så hade han också gjort vid detta tillfälle med Svanhals, vilket föranlåt it denne att nämna Strokirch för näsvis. »*KM:t*: det kommer intet till duellplakatet om assessoren kallar en auskultant näsvis, när han emot varning kommer att kika och se uti protokollet det han ej bör; och om assessoren ströke honom över huvudet uti iver när han ej ville lyda, borde det anses såsom en ting som vore skett i commendo; och borde han intet mera få uti HovR:n auskultera.» Falkenberg tyckte också att Strokirchs förseende ej kunnat lindrigare korrigeras. »*KM:t*: det kunde intet med lindrigare ord korrigeras, och såvida ens förman säger något åt den, som står under hans lydno, kan det intet räknas för något duellbrott uti de mål som angå ämbetesförrättningar att däremot något handlas; och må HovR:n avdöma detta och behörigen anse auskultantens olydno» (1/12 98).¹

KM:ts uppsikt och vård över målens behandling vid domstolarna sträckte sig såväl till själva rättegången som till den materiella prövningen.

Om processuella direktiv före avgörandet, givna på begäran av ivrig part eller rådvill HovR, är redan tidigare talat, men ytterligare några förfrågningar från HovR om själva rättegången må här omnämnas. D. 29 okt. 1698 berättade Wallenstedt att »sekreteraren från Svea HovR Sternel vore där ute, sig underdånigst förfrågandes huruledes med anslaget för Nils Bielke förhållas skulle, emedan han efter medici dr Micrandri utsago så sjuk är att han omöjligen på en tid kan utkomma, därom han ej vill meddela sin attest med mindre *EKM:t* detsamma skulle befalla. *KM:t*: om han är så sjuk att han intet kan gå, får han föras upp och anslaget kan ske.» Wallenstedt anförde att doktors utsago vore så obestämd, han hade sagt att »på några dagar», men ej huru många. »*KM:t*: han bliver väl frisk därtill, det är ännu tvenne dagar till dess anslaget sker och kan det på föresatt tid gå fort. *Res.*: säjes Sternel att anslaget fastställes eller haver sin fortgång på föresatt dag och att medicus M. giver på sin ed och samvete en sannfärdig attest om B:s sjukdom. *Gr. Wallen-*

¹ Strokirch var född 1675, svor auskultantseden 9/10 97, dog 1724 som härads-hövding i Norra och Södra Möre; en sonson till honom var presidenten i Svea HovR Henning Adolf v. S. En supplik av Strokirchs far föredrogs 14/12 98, då kungen i väsentligen samma ordalag upprepade sitt tidigare yttrande.

stedt gick själv ut att säja Sternel detta, förfrågandes om KM:t täcktes låta honom inkalla och höra dess berättelse. *KM:t* fann detta ej av nöden, utan att gr. Wallenstedt säjer honom det.»¹ — Åbo HovR förfrågade sig om den finge upptaga en från stadens RR väddad sak ang. contestationem litis uti ett mål (Schultz ·/. Schele) som ej rörde mer än 46 rdrs värde; enligt stadens privilegier skulle HovR:n ej upptaga saker som angå mindre än 100 rdrs quantum. »Gr. Falkenberg: fast en stad har ett privilegium på visst quanto bör det likafullt i HovR:n upptagas så framt en nullitet eller uppenbar orätt är förelupen, som tyckes i denna saken vara.» Även Piper och Bonde voro av den mening att då vitium är in processu bör intet quantum avses. »*KM:t* frågade sammanhanget av detta quanto. Gr. Falkenberg antydde detsamma med några exempel klarligen, såsom av Stockholm, Göteborg och nu av Åbo stad, att om summan är mindre än 200 dr, som denna försålda hästen 92 dr eller 46 rdr, tillåtes ingen appellation. *KM:t*: Schele tyckes här nu fuller hava rätt, och städerna böra njuta sina förunta privilegia om appellable quanto till godo, så framt icke något fel in processu förelupit. Men så kan denna saken av HovR:n upptagas, och kunna de alltid referera när sådana mål förekomma» (2/12 98). Överinspektoren Gripendahl hade fått beneficium revisionis mot såväl en av Svea HovR given resolution som en över denna meddelad förklaring. Icke dess mindre begärde han på nytt förklaring, men genom en resolution a dorso vägrade HovR:n att befatta sig med saken. Då G. sökte benef. rev. även mot denna dorsualresolution, gav HovR:n honom suppliken tillbaka och förfrågade sig hos *KM:t*, som resolverade att det begärda benef. rev. »kunde som obilligt ting intet tillåtas, emedan saken redan är underkastad *KM:ts* egen revision, vilket ock HovR:n vid andra slika ärender haver att observera» (30/3 98).

Också beträffande sakfrågor ha redan exempel anförts på att HovR tog sin tillflykt till *KM:t* även i andra fall än de många

¹ Sjukdomsförfall ville kungen ogärna godkänna. Det anmäldes att då artilleribokhållaren Waller skolat ur arresten föras upp i rådet, hade han fallit baklänges och slagit sig så illa att de fört honom tillbaka igen. »*KM:t*: han kan ändå väl uppföras om det skulle behövas» (18/1 98). En part var ej sjukare än att han går uppe uti nattrocken. Kungen approberade Heerdhielms hemställan att parten skulle på kallelse uppkomma i SlottsR:n »så framt han icke är dödiligen sjuk» (24/11 98).

där underställning var obligatorisk.¹ Göta HovR förfrågade sig huruvida fru Maria Gethes i riket varande fyra barn finge, såsom de begärt, dela arvet efter modern; man visste inte om deras tre bröder, som för många år sedan rest till Ostindien, ännu levde eller ej. »Gr. Falkenberg: intet kunna de få stänga dem ifrån arvet utan sub beneficio inventarii eller emot kausion som HovR:n faller på, och kunna dessa ännu vara i livet och brava karlar om de någon gång igenkomma. KM:t: det är en lång väg till Ostindien och ingen kan förvägra dem att tillträda arvet när de någon gång igenkomma, och kan man intet veta vad hinder varit att breven ej hava framkommit.» Det resolverades att de hemmavarande syskonen skulle få skifta sedan ett riktigt inventarium upprättats och mot nöjaktig borgen; HovR:n borde, när flera slika casus förekomme, alltid dem referera (¹⁷/₄ 99).

Att KM:t spontant beivrade felaktigheter — t. ex. obehörigt arbitrerande — som vid prövningen av fullföljda mål funnos vara förelupna, har i tidigare avdelningar av boken flerstädes dokumenterats. Någon gång ledde kanske dylik felaktighet till åtal, men i allmänhet stannade det vid att föreställning med större eller mindre skärpa gavs åt vederbörande. Som prov å en mer detaljerad tillrättavisning må tjäna det beslut som fattades i revisionsmålet mellan stärbhusen efter befallningsmannen Börjesson och assessoren Pauli. Till Göta HovR, därifrån saken fullföljts, skulle avgå brev,

föreställandes dem huru lång tid dessa Börjessons arvingar äro uppehållna vordna, vartill icke allenast deras kontraparters motvilighet utan ock domarens långsamhet,² ogrundade skrupler och var-jehanda formerade hinder orsaken varit, särdeles att de uppå en ogrundad häradsdom, emot vilken appellerat var, blivit olagligen sätta utur deras länge besuttna pant och att HovR:n med fast ringa allvar haver sökt att befordra en så beskaffad sak till ett forder-

¹ Enligt k. br. ¹⁴/₁₁ 1684 till Svea HovR (Schm s. 876) skulle, där ledamöterna icke komme överens om lagens och k. förordningars rätta förstånd, quæstionen uppsättas och KM:t refereras. Till åtlydnad härav refererade HovR:n i mål mellan Stenbock och grevinnan Sofia Juliana Forbus den quæstionen huruvida hennes 1664 upprättade äktenskapsförord skulle, såsom icke skrivet på stämplat papper, jämlikt 1660 års stadga om inseglat papper vara utan värde. Det k. svaret, som gick ut på att förordet var giltigt, skulle bl. a. innehålla det vackra principuttalandet »att K.M:ts rättvisa ej kan tillåta att någon i dess förmenta rätt skall komma att lida, då densamme oförseendes kan bryta emot sådana förordningar som till dess innehåll ej äro så alldeles klara och ostridiga» (²⁵/₁₀ 98).

² Denna förefaller dock ej så avskräckande: LagmR:n dömde ²²/₄ 97, HovR:n ²⁷/₁₁ 97 och ³¹/₅ 98, KM:t ⁹/₁₂ 98.

samt laga slut i det de, sedan de en gång av sagt därutinnan en interlokutoriedom och däruppå omsider givit en definitivam, ånyo i samma definitiva uti oträngt mål vidhängt sådana klausuler, medelst vilka dessa fattiga änkor hava lika långt kunnat bringas ifrån det änteliga utslaget de strävat efter som de varit tillförene, havandes också emot lag och k. förordningar lämnat Pauli arvingar en ny talan öppen om cessione bonorum, såsom ock gjort en åtskillnad i så beskaffad sak anten panten varit ett fäderne eller möderne gods, med ett annat mera som deras dom innehåller; vilket föranlåtitt KM:t att förändra deras dom, med nåd. varning att de hädanefter lägga sig mera vinn om att skynda sakerna ifrån sig till ett laga utslag samt skilja parterna således ifrån varannan och, enär interlokutorier ej av nöden äro, de då utan uppehåll sakerna till en slutlig dom förhjälpä.

Tillrättavisning kunde riktas även mot särskild ledamot i kollegial domstol, såsom skedde beträffande den synnerligen besvärlige assessorn i Åbo HovR Anders Gyllenkrook d. y., till vars »egenheter hörde att interlokvera i nästan alla mål». (Westerlund, Åbo HovR:s presidenter I s. 185.) Medan Falkenberg presiderade i HovR:n hade han råkat med G. i skarp konflikt, som även lett till åtal mot denne, ett åtal som dock resulterat i frikännande hos KM:t (¹⁷/₁₀ 97). Nu, då Falkenberg satt i rådet, lämnade honom ett underställt fångspillningsmål, vari HovR:n väsentligen på G:s yrkande föranstaltat om ny rannsaking, tillfälle att personligen inför kungen ge en målande karakteristik av G:s insats i arbetet, och kungen fann det G. borde hava en allvarsam varning (²⁷/₁₀ 99). I ett av de sista mål, som föredrogos inför kungen, hade G. åter varit skiljaktig och velat ha ny rannsaking. »*Gr. Falkenberg*: han är alltid emot de andra och vad som resolveras, eller faller ock på den mening att vidare rannsakas måtte, och är han säker på att om HovR:n dömer galet så är Gyllenkrooks votum rätt. *Heerdhielm*: han har redan fått en förmaning men det hjälper intet. *Malice* är intet hos honom, han är en mycket flitig och trägen arbetare. *Gr. Falkenberg*: men han vill aldrig vara ense med HovR:n» (²⁹/₃ 00). — Gyllenkrook tillhörde alltså en typ som inte heller i senare tid alldeles saknat representanter i domarekollegier.

Icke blott oriktigheter i målens behandling utan också skrivfel o. dyl. beivrades. Så när i brev från Svea HovR en tjuv kallades än Johan, än Olof (¹⁹/₃ 98) eller den tid, som vid ett dråp förflutit från misshandeln till döden, angavs till 14 dagar i st. f.

14 veckor (¹⁴/₉, 99).¹ En ryttare vid greve Aschebergs regemente, som för rymning var dömd att mista livet, hade suttit över 9 månader i arrest. »KM:t: han haver suttit tämmeligen länge inne, som väl kunde vara honom straff stort nog för detta hans brott; dock måste skrivas greve Ascheberg till varföre han suttit så länge uti arrest och huru det kommer till att papperet som rannsakingen är skriven uppå är tillhopalimmat» (²⁴/₃, 98).

Ett uttryck för kungens krav på självständighet hos domaren, för hans ovilja mot »ogrundade skrupler», var hans bestämda ogillande av det tyska bruket med Belehrungen. En amtman Froboes i Bremen hade — för sitt förfarande i ett mål om invigilerande till kronan av ett ängsstycke — blivit av justitiekollegiet i Stade avsatt från sin tjänst. Sedan målet fullföljts till tribunalet i Wismar supplicerade F. hos KM:t. Det upplystes att i målet avgivits Belehrungen av universiteterna i Leipzig och Rostock. Man erinras om Frödings »Vad är sanning» då man läser vidare i protokollet. »KM:t: det ena universitetet fäller och det andra, Rostock nämligen, friar amtmannen. Men vad skall det betyda att fråga dem vid akademierna? De sitta ju själva domare och böra förstå lagen och alla casus som förefalla. *Gr. Gyldenstolpe*: det är visst att domarne böra förstå lagen själva, men när några särdeles casus förekomma är det maneret i Tyskland att de sända till universiteten och söka Belehrungen. Men i detta målet behöves intet, ty han lydde intet under justitiekollegio i Stade att dömas ifrån tjänsten, utan hörde under EKM:ts KammarK:io vars order han måtte följa till att invigilera EKM:ts intresse och borde tribunalet i Wismar hava ressemblerat detta justitiekollegii galna procedé» o. s. v. Det resolverades att till tribunalet, som redan fått ett promotorial, nu skulle avgå ett iteratum »med bifogad notifikation att F., som nu av KM:t efter dess KammarK:ii und. berättelse sättes till sin tjänst igen, till sin oskyldighets bättre förfäktande kammaradvokatfiskalen i Bremen interveniendo adjungeras, därom också order till Bremiska rege-

¹ I förra fallet skrevs till HovR:n »att I tillhålle Edre betjante att nogare efterse, innan de Edra brev till Oss avsända, på det de ej måge vara orätt avskrevne, särdeles emedan denne tjuven Johan Olsson han bliver ock kallad i Eder resolution Olof Olsson, vilketdera nu är rättast skrivet kunna Vi intet rättvist veta». I senare fallet (en dråpare, dömd av HovR:n att halshuggas och steglas, befriades av KM:t från steglandet) skulle HovR:n varnas att »hädanefter se sig bättre före vad de i så angelägna mål underskriva, därför de sekreteraren på behörigt vis en reprimand och varning giva».

ringen avgå, på det F. ej oskyldigt må komma till att lida utan hava sig av all protektion och satisfaktion uti und. att hugna» (29/10 98). Då Heerdhielm på ett senare stadium av målet erinrade om att universiteten givit Belehrungen betygade kungen ånyo sitt misshag. Han »tyckte dessa beläringarna vara alldeles onödiga, utan bör var och en domare vara av det förstånd att han väl vet sakens beskaffenhet och därefter henne avdömer» (13/6 99).¹

Några månader därefter föredrog Heerdhielm en från HovR:n i Greifswald inkommen skrivelse, dagteknad redan d. 26 nov. 1698, vari HovR:n — under hänvisning till vad därute över hela riket vore vanligt — förfrågade sig om den, när KM:t infordrade dess betänkande i något mål, först skulle inhämta beläringar ifrån juridiska fakulteter vid akademierna efter den allmänna metoden eller straxt säga sin mening. »KM:t frågade varföre de inhämta sådana beläringar. *Heerdhielm*: det är över allt vanligt uti riket, och böra de i följe av westphaliska freden döma efter kejsarl. lagen. Men kanske uti sådana mål, som KM:t dem befäller själva att döma, behövde de intet inhämta beläring. KM:t resol. att de uti sådana mål, som dem befalles att döma, intet behöva inhämta beläring, utan skola de inkomma med deras eget utlåtande» (6/10 99).²

När ofreden kommit gav kungen Dorpats HovR en föreställning för bristande moraliskt mod. I skrivelser av d. 16 och 29 febr. 1700 berättade HovR:n att flertalet av dess ledamöter på grund av fientligt infall i Livland — Riga sades vara belägrat — hade flyttat till Reval, och den anhöll att få sitt arkiv ditfört m. m. Efter någon diskussion om en av HovR:n omnämnd majestätsförbrytelse yttrade kungen helt oförmedlat: »men assessorerna hava varit mycket rädda som rest därifrån förr än någon fara varit på färde. Huru många äro där kvar?

¹ Se vidare om målet 19/8 99.

² Från Karl XI:s tid må antecknas ett ärende. Borgmästare och råd i Riga hade inkommit med förklaring över att de i en sak icke allegerat lag: »de beropa sig på Carpovium och andra juriskonsulter. Detta brev fanns onödigt att uppläsa, utan befalltes allenast att de besvaras skulle det de hädanefter allegera efter vad lag de döma och att de sig betjäna av den lag som av Sveriges konungar tillåten och bekräftad är och intet bruka juriconsultorum skrifter» (28/2 95).

Om svensk rätt i Balticum, se 12/1 98 (Falkenberg: Dorpats HovR dömer intet efter svenska lagen, utan haver den lybiske, rigiske och andra lagar som de döma efter) och 29/10 98 (Gyldenstolpe om borgmästare och råd i Reval: de döma ej uti allt efter svenska lagen, utan stundom efter jus lubicense, saxonicum, commune jus romanum och stundom efter svenska lagen).

De åstunda intet att resa dädan.» Det upplystes att vid första brevets avsändande 8 voro kvar, vid det senare 4. Kungen befallde att i svaret på breven »HovR:n föreställes deras otidiga räddhåga, som ej ringa gemene man där å orten alarmera och förskräcka kunnat» ($2\frac{1}{3}$ 00). Dagen förut hade kungen, som redan i några veckor haft kunskap om sachsarnes angrepp mot Riga, fått underrättelse om Danmarks fredsbrott.

I ett mål erinras man om Karl XI:s kraftord till Göta HovR, att om den förklaring han infordrar från HovR:n ej finnes nöjaktig, »så få de spatsera hit upp» (Fahlcrantz s. 516). Vid ett av de tillfällen då den flerstädes i denna bok berörda långvariga rättegången mellan Simonson och Brehmer låg hos KM:t, anmärkte S. bl. a. att sedan Svea HovR d. 25 maj 1696 hållit konferens med parterna, så hade HovR:n utgivit en redan d. 23 maj dagtecknad resolution, som vore alldeles konträr mot protokollet vid konferensen d. 25, och han begärde att de av HovR:n, som suttit i saken, måtte uppkallas och höras. »HovR:n kan då uppkallas», yttrade kungen genast denna begäran blivit föredragen, och omisskännligt är att S:s anmärkning ingav honom dåliga tankar om arbetsmetoden i HovR:n:

KM:t frågade av vad orsak resolution vore förr daterad än konferenserna parterna emellan vore ändade, och om icke de först fullkomligen böra bliva hörda innan något resolveras.

Lillienstedt sade det konferenserna vore parterna emellan innan d. 23 maj förelupne, därpå resolutionen blev grundad, men innan han blev extraderad inkom åter S. och begärde en ny konferens, den honom uppläts men gjorde ingen ändring i saken; ty blev resolutionen ständande och beräknades honom fatalierna intet förr än efter extraditionsterminen.

KM:t frågade vidare om resolutionerna understundom pläga ändras när parterna således begära nya konferenser.

Lillienstedt: om de hava något reellt att påmina som kan göra ändring uti den tillföre fattade resolution; var icke, bliver den alldeles ständig och oförändrad. [Protokollet d. 25 maj brann upp vid vådelden på slottet.]

Gr. Wallenstedt sade det S:s maner vore allting att vränga [och berättade om vad det uppbrunna protokollet innehöll].

KM:t fann vara bäst det resolutionerna ej daterades förr än alla konferenserna parterna emellan vore förelupna, frågandes huruledes detta protokollet kom att förbrinna när de andra finnas i behåll.

Lillienstedt sade det bokbindaren hade det uti pressen och lagt den under bordet, det ingen av hovrättsbetjante eller posterna visste utav, och därmed kunde ingen uti sådan hast komma ihåg det att dädan hämta.

När det sedermera blev på tiden att inkalla parterna till muntligt förhör, frågade kungen »om HovR:n icke skulle tillika komma med S. i konferens, emedan han det uti sin supplik begärt hade». Men tydligen fann Wallenstedt att en sådan konfrontation med S. vore under HovR:ns värdighet. Han »bad underdånigst det KM:t ville i nåde frikalla HovR:n för denna konferens, emedan tillförene uti Sal. KM:ts tid sådant ej vanligt varit, utan så framt något av HovR:n vore att fråga hava de alltid anten före eller efter parternas konferens blivit hörda. KM:t: så kunna de av HovR:n bliva emellertid där ute som parterna höras; frågandes sedan vilka utav HovR:n vore tillstädes eller blivit uppkallade. Svarades v. pres. Faltzburg och assessor Scheffer.»¹

Förhöret med parterna hölls och föranledde någon diskussion, men om de antichambrerande hovrättsledamöterna tycktes kungen ej vilja taga notis. Någon omedelbar åtgärd från hans sida följde ej heller, när Wallenstedt frågade om HovR:ns utskickade borde höras och bad att »om det ej av nöden vore de kunde slippa denna konfrontation eller ock nu apart inkallas». Falkenberg och Gyldenstolpe yttrade sig helt kort. »Gr. Wallenstedt frågade åter om HovR:ns utskickade borde höras. Gr. Falkenberg: klockan är redan över ett, och kunna de intet mera berätta än vad man av akten och parterna hört haver. KM:t fann ej av nöden dem höra, och kunna tillsäjas gå bort» (31/5 98).

¹ Wallenstedts uppgift om praxis vad angår Svea HovR bekräftas av två mål från 1696. Då Lagerqvists klagan mot Svea HovR (ovan s. 183) förehadet i rådet, var Faltzburg jämte två assessorer tillstädes. F. anförde att KM:t plägar »dess HovR alltid i nåde förskona att stå inför sig till svars eller träda i någon konferens med parterna. KM:t: nej, I kunnen allena få komma in» (30/6). Vid föredragning av häradshövding Rydingstiernas klagomål mot Göta HovR de male administrata et denegata justitia, anmälte hovkanslern att HovR:ns deputerade ville vara med vid konfrontationen. »KM:t: efter det de sådant vela, så kan det bliva dem efterlåtet; men eljest plägar intet HovR:n här vilja stå parterna till muns, utan när det uti somliga mål fordras pläga de för sig bliva inkallade» (4/11).

DE LEGE FERENDA

En av Karl XII:s första regeringshandlingar var såsom känt befallningen till lagkommissionen att påskynda arbetet. Någon handgriplig frukt av detta direktiv fick kungen ej skåda före krigsutbrottet, men betänkanden som LK avgav på grund av särskilda k. remisser, i regeln föranledda av rättegångsmål,¹ avsatte resultat i författningar. Behandlingen av ett dylikt betänkande — huruvida arvingarne i de stärbhus, där *cessio bonorum* sker, kan deras bordsrätt till den cederade egendomen efter mätismanna ordom vara förbehållen eller icke — bringar i erinran kungens order om den allmänna lagrevisionen. Sedan nämligen kungen bifallit detta betänkande och befallt att brev därom skulle avgå till alla hovrätter, frågade Gyldenstolpe »om KM:t icke nådigst skulle behaga att detta ock må införas således uti Jordabalken som nu färdig är. Vilket KM:t nådigst samtyckte» (18/4 99; Schm s. 1545). Ett LK:s betänkande, avgivet enligt k. remiss av d. 11 okt. 1699, ligger till grund för k. cirk. d. 19 dec. s. å. om straff för dem som sätta sig emot sina herrar och husbönder m. m. (Schm s. 1565). En av de föreslagna bestämmelserna — att den som dräper sin t. f. förman, den han lyda och hedra skyldig är, skall icke allenast giva liv för liv, utan därtill man steglas och kvinna i båle brännas — gjorde kungen fundersam. »KM:t tyckte att detta vore något hårt och borde vara en

¹ Ett undantag utgör betänkandet om vissa av KM:t 4/11 96 remitterade frågor om ändring i 1695 års rättegångsprocess, bl. a. om återinförande av citationer i hovrätterna. »KM:t: när de en gång äro avskaffade och man kan vara dem förutan, behöves ej att införa det maneret igen» (20/7 98).

åtskillnad emellan husbonden själv eller [= och] den han eljest bör lyda och hedra; men samtyckte omsider att det med allt föregående bör stå.»

En allmän författning kunde också utfärdas utan föregående remiss till vare sig LK eller annan myndighet. Så skedde när konsistoriet i Åbo förfrågat sig om de änklings och änkers straff som ej avbida sorgetiden utan före dess expirerande göra med varannan bolag. »*Gr. Bonde*: de vigas intet förr än den föresatta tiden, utan bygga allenast bolag med varannan, och är hemmanens beskaffenhet där på orten sådan att de måtte hava nog manshjälp; och fördenskull behöver den, som änka eller änkling bliver, genast en god maka, anten att arbeta eller stå hushållet före. *Gr. Piper*: non facienda sunt mala ut eveniant bona.¹ Tillfället gör tjuven, och få de väl vara ifrån varannan till dess tiden är ute att de kunna sammanvigas.» Ur KyrkoL lästes 15: 17 och 24, Heerdhielm uppgav att i allmänhet dömdes till 2 dr smts böter, och Falkenberg tyckte att det kunde vara nog. Gyldenstolpe förfäktade emellertid den tanke som ligger till grund för dagsbotsystemet. Han »fann härutinnan en stor åtskillnad emellan personerna och att straffet borde proportioneras efter vars och ens egendom, och 2 dr smt för dem allenast som fattiga vore.» Falkenberg invände: »det är svårt att göra denna skillnaden, utan lika gärning lika straff.» Och sedan Piper helt kort förordat ett för alla lika straff av 40 mk såsom för andra förbudsbrytare, resolverade kungen: »de måge då utan åtskillnad, den som sig således förbryter, giva 40 mk smt» (20/10 98, Schm s. 1521).

En sessionsdag, d. 21 okt. 1698, ägnades helt åt granskning av ett förslag till tiggardordning som uppgjorts av Stockholms politiekollegium och varit remitterat först till LK och därpå till Kammar- och KommersK.² Ämnet intresserade, ty tiggeriet i huvudstaden var besvärande; Piper berättade »att i Högstsal. KM:ts tid en gång varit så många tiggare, så att man näppeligen kunde komma fram för dem och de trängt drabanterna omkull».

¹ Samma uttryck användes i rådet av Arvid Horn, se SvJT 1942 s. 638.

² Dahlberg, Bidrag till svenska fattiglagstiftningens historia, har vid behandlingen av 1698 års tiggardordning icke uppmärksammat vare sig förslaget eller dess granskning. Om han det gjort, hade han säkerligen ej tolkat förbudet mot pass så som skett s. 89 f.

Tiggardordningen är tryckt hos Stiernman, Samling V s. 726.

Kungen följde vaket med föredragningen § för §, och särskilt i fråga om sätten att skaffa medel till de fattigas underhåll gjorde han flera inlägg. Här skall redogöras blott för vissa partier av den vidlyftiga granskningen.

En anmärkning av Wallenstedt att om rasp- och spinnhus inrättades, så kunde manufakturerna befrämjas av deras arbete, föranledde Piper att ondgöra sig över köpmännen som vägrat övertaga vävstolarna från Stockholms stads nedlagda sidenväveri, ehuru de voro tillsagda att göra det vid äventyr att eljest ej få handla med sidentyg. »All sidentygs införsel är förbjuden, dock äro alla bodarne fulla, de måste det instjåla. *KM:t*: om man kunde få en par köpmän som det instulit och låter dem plikta, så skulle fuller de andra betänka sig. *Gr. Piper*: där är *KM:ts* förordning att de skola böta, skola bliva infama och mer sådant, men hjälper intet. *KM:t* har nu givit dem Rörstrand och andra orter till att inrätta väverier, men de vilja intet det, säga det är för långt utur vägen där det dock ligger in för näsan på dem; äro mycket ogina. *KM:t*: på vad sätt skall det då ändras? *Gr. Piper*: Kammar- och KommersK måste med allvar taga däruti. Sidenvävarne som här äro känna var sitt tyg. Om de finge visitera bodarne, så kunde det tyget, som de intet igenkänna, konfiskeras och uppbrännas efter *KM:ts* förordning.» Även Falkenberg yttrade sig i denna sidentygsfråga.

Förslaget stadgade att brudfolk, när första lysning sker i Stockholm, samt barnsängskvinnor och andra som Gud hulpit till hälsan, när tacksägelse göres, måge giva en allmosa till de husfattiga. *LK* ville att allmoseplikten skulle gälla även resande till sjöss som låta göra tacksägelse för lycklig framkomst, och Wallenstedt omtalade att de i *HovR:n* hade en armbössa vari medel samlades för de fattiga, men Kammar- och KommersK hade avstyrkt stadgandet och hemställt att till vars och ens råd och ämne lämnas vad som skall givas till pios usus. Härtill anmärkte kungen: »om det lämnas till vars och ens behag, så töra de vara tredska och intet giva något fast de hava råd därtill», och Falkenberg bekräftade: »det torde ske; sade att dr *Iser*¹ hade berättat det den som samlar för de fattiga också kommit till ett förmöget hus, varest de vist honom för den och den. *Gr. Piper*: man kan intet

¹ Karl XI:s hovpredikant, kyrkoherde i Storkyrkoförsamlingen, slutligen biskop i Västerås.

heller föreskriva dem något visst, men något måste de giva. När det uppskrives uti kyrkoboken, så lærer var söka att hedra sig själv.» Piper satte alltså sin lit till den mänskliga fåfängan.

Enligt förslaget skulle alla som njuta testamenten ge ett visst belopp för var 100 dr. Lillienstedt frågade om icke adliga testamenten kunde exciperas, men kungen gav det svar som man kunde vänta sig av hans aversion mot privilegier: »är skäligt att alla testamenter och legater nämnas.»

Det var också föreslaget att de, som låta pålysa begravningar, skulle giva något till de fattiga, och förfarandet härvid tänktes noga reglerat: klockaren skulle jämte lysningssedeln emottaga pengarna och inlägga dem i särskild låda samt annotera såväl summans kvantum som namnet både på den som var den egentliga givaren och på den som avlämnade pengarna o. s. v. Härom utspann sig en stunds diskussion, besjälad av misstro till klockarn. Falkenberg tyckte att prästen borde vara därhos när sådana pengar mottagas, men däremot invändes att han ju ej alltid kunde vara tillstädes. »*KM:t*: den som giver kunde giva det under sitt eget namn och specificera huru mycket han giver. *Gr. Piper*: det kunde ske på det sättet att den som giver också jämte penningarne giver sin sedel, vilken klockaren sedan bör för kyrkoherden uppvisa.» Pipers förslag var ju blott vad konungen måste ha tänkt, men Gyldenstolpe kom med något nytt: han »mente att den som giver något kunde det själv inskriva uti kyrkoboken». Inför detta, som onekligen erbjudit bättre garanti än den lösa specifikationen, tyckes Piper ha så starkt reagerat att han fann även denna överflödig. Protokollet fortsätter nämligen: »*Gr. Piper* mente klockarn lærer intet fördrista sig något att därav taga, emedan han måste förstå att de som givit torde fråga efter, och då blir det kyrkotjuvnad om något är borta. *KM:t*: det kan då intet bevisas. Det bästa är som förr är sagt, att givaren också under sitt namn ingiver en sedel och specificerar summan, vilken sedel måste av klockaren gömmas. Frågade om detta också skulle praktiseras på landet. *Gr. Gyldenstolpe* mente allenast här i staden; det skedde redan på landet. *KM:t* resolverade att det då skall bliva därvid, och att den, som giver något, jämte allmosan också tillställer klockaren en sedel eller förteckning därpå, varefter sedan klockaren gör redo och räkning.» Kanske hade kungen accepterat inskrivningen i kyrkoboken om den proponerats av annan än Gyldenstolpe?

En § i förslaget innehöll att varje svensk skeppare, som seglar i Västersjön, må vart tredje eller fjärde år antaga en pojke ur barnhuset eller fattigstugorna till skeppspojke, för vilken han skall göra besked så ofta han hemkommer och som han icke på främmande orter får förskjuta och från sig driva; men när åren äro förflutna eller pojken är bleven död, skall skepparen taga en annan i stället. Pojkar, som ej voro fallna för seglationer, kunde antagas av hantverkare såsom var och en bäst kunde vara inklinerad till. Vid denna § hade kungen en viss betänklighet som han dock lät fara. »*KM:t* tyckte det lærer vara svårt, ty skepparen, när han intet är nöjd med pojken, lærer säga att han är död bleven. *Gr. Wallenstedt*: sådant måste bevisas. *Gr. Piper* tyckte förslaget vara nyttigt, *KM:t* kunde på sådant sätt få sjöfaret folk. *KM:t* tyckte att det förslaget som politiekollegium gjort, så om skeppare som hantverkare, var mycket gott.»

Förslaget ville också att till de husfattigas underhåll i Stockholm skulle determineras någon andel av de böter som inför *KRev* åläggas parter och advokater propter temerarium litigium. Piper erinrade att sådana böter alltid pläga anslås till kyrkor som stå under byggnad, vartill Gyldenstolpe genmälte att de också ibland anslås till de fattiga. Kungen »sade sig vela härom förordna när casus existera».

Än vidare var föreslaget att hantverkare och ämbetena skulle årligen giva något av deras ämbetslådor. Häremot anmärktes bl. a. att skråordningen var under omarbetning och att avgifterna till ämbetslådorna torde komma att inskränkas. Kungen var dock böjd för att gilla förslaget: »de använda en hop onödigt vid deras sammankomster; vore bättre om det gäves till de fattiga». Denna förslagspunkt fick emellertid förfalla.

Den sista föredragningspunkten var ett förslag av Kammar- och KommersK om inspektion över rasphuset, »vilket *KM:t* också nådigst approberade.» Och som avslutning kom ett litet uttryck för ungdomlig självförhävelse över den verkställda granskningens effektivitet: »tyckandes *KM:t* att av politiekollegii förslag till medlen mycket litet blivit stående».

B I L A G O R

BLANK

FÖRKLARING AV DOM

Förklaring av dom söktes, såvitt jag uppmärksammat, blott i följande fall, där resultatet blev en ganska kraftig justering.

Brenninge bruk hade av bruksförvaltaren Arnold von Asten år 1683 pantförskrivits dels i febr. till bokhållaren Nortman och dels i nov. till handelsmannen Johan Lohe. I tvist mellan dessa båda gav k. senaten dom d. 3 juli 1694, vari uttalades bl. a. att transaktionen av nov. 1683 konfirmerade en tidigare förskrivning i kontrakt av d. 25 sept. 1679, för vilket Lohe erhållit inteckning. Kommissarien Nils Gavelius, som inträtt i Nortmans rätt, fann denna vara förnärmad genom uttalandet om konfirmationen och sökte förklaring av domen. Då vid ansökningens föredragning d. 1 juni 1698 Falkenberg »frågade huru man efter så lång tids förlopp kommer att söka explikation uppå en k. dom som är fallen år 1694, vilken långesedan har vunnit vires rei judicatae», så upplyste Heerdhielm att redan framl. sekreteraren Ehrenhielm, som varit referent i målet, mottagit flera suppliker på vilka Lohe även svarat, men att Ehrenhielm underlåtit att föredraga dem. Man kan också av den följande diskussionen väl förstå att Ehrenhielm ogärna velat befatta sig med domförklaringsärendet.

Särskilt Gyldenstolpe var ivrig att få klarhet i saken och sträng i sin kritik av Ehrenhielm. Han »läste själv dessa kontrakter och förskrivningar igenom samt konfererade rubrikerna av HovR:ns och k. senatens dom, finnandes därutinnan någon differens». Han undrade huruledes i k. domen de orden om konfirmerandet vore influetna och »på vad sätt detta av Ehrenhielm är vordet refererat, där själva akten och historia facti utvisa contrarium». Protokollet över föredragningen d. 3 juli 1694, som han efterfrågade, uppgavs vara förstört i slottsbranden, men han ansåg sig dock kunna lägga Ehrenhielm åtskilligt till last: »förutan andra essentiella fel och förseelser som vid refererandet äro begångna, i det att vigi-

lansen vid 1679 års förskrivning är extenderad till 1683 års transaktion som är hel different ifrån förbemälda förskrivning och immuterar både kvantumet av summorna så väl som många andra konditioner och synes klarligen att den allenast in præjudicium tertii är sluten, så finner man dessutan den negligence av referenten att han ej fört in rätta datum av transaktionen utan i stället för d. 24, då den slöts, satt d. 25 nov.; och synes grannt att denna saken mycket perfunctorie är föredragen, så att rätta omständigheterna eller sakens sammanhang ej klarligen äro upplysta utan det ena med det andra konfunderat angående vigilansen, och bör Lohe ej njuta densamma vidare till godo än efter första kontraktet.»

Den fortsatta överläggningen blev väsentligen, såsom ju ej var ovanligt, ett ordbyte mellan Gyldenstolpe och Falkenberg.

Gr. Falkenberg: 1683 års transaktion har Lohe velat bruka såsom en exekution av 1679 års kontrakt och haver nu rådets dom för sig som utan desto större skäl ej bör kullkastas eller ändras.

Gr. Gyldenstolpe: man ärnar ej att kullkasta eller ändra densamma, utan av nöden är att giva däruppå en rätt explikation, mera åstundar ej heller Astens eller Nortmans rättsinnehavare. Det haver han i tid sökt, men hans suppliker ej blivit föredragna, ty emot all rättviso vore det att Lohe skulle njuta till godo allt vad transaktionen innehåller mera än själva kontraktet. Och dessutan haver alltid varit vanligt uti mörka mål och uppå parternas förfrågan giva en förklaring.

KM:t kan man icke explicera domen huru den skall förstås, emedan den är mörk?

Gr. Wallenstedt: Lohe njuter efter domen sin vaksamhet till godo uti Brenninge bruk efter första kontraktet och uti den senare transaktionen såvida den kommer överens med samma kontrakt, uti vilket han allenast har vigilerat.

[Falkenberg framhöll på nytt att Lohe tryggar sig vid rådets dom; Gyldenstolpe replikerade]

KM:t itererade sina förra ord om explikation av rådets dom.

Överlades huruledes denna explikation skulle ställas utan anstötighet av rådets dom.

Resol.: fanns gott det Heerdhielm gör ett projekt av explikationen efter ovan anförda diskurser och i akten samt förra domen befintliga skäl, dock att rådets dom av d. 3 juli 1694 ej märkeligen härigenom röres eller ändras.

Såsom registratoret visar löste Heerdhielm den delikata uppgiften så, att han i rubriken till KM:s resolution och förklaring

lät ansökningen gälla huruvida det senare kontraktet mellan Lohe och v. Asten av d. 24 nov. 1683 skall vara uti KM:s råds dom av d. 3 juli 1694 alldeles och till hela dess innehåll konfirmerat och stadfäst, och i klämman lät KM:t finna för rättvist förklara att det senare kontraktet ej vidare finnes uti 1694 års dom konfirmerat »än uti de mål som detsamma med det första inprotokollerade kontraktet — — — finnes komma överens; njutande Lohe därutinnan sin vaksamhet uti Benninge bruk till godo» (1/6 98).

EFTER HÄVDANDE UNDER ÄKTENSKAPS-
LOVEN INGÅR MANNEN NY FÖRBIN-
DELSE MED ANNAN KVINNA

1. Agneta Bäfverfeldt (f. 1672), som blivit hävdad av fänriken Johan Silfverswärd (f. 1677), påstod att hävdandet skett under äktenskapslöfte och yrkade att bli förklarad för hans äkta hustru. Sedan yrkandet ogillats av Göta HovR, där dock Stålarms röstade för bifall,¹ fick Agneta beneficium revisionis gratis. Även i rådet voro meningarna delade i det pluraliteten gillade Stålarms votum men bröderna Wachtmeister HovR:ns dom. De olika ståndpunkterna motiverades utförligast av Wallenstedt och Hans Wachtmeister:

Gr. Wallenstedt sade sig fuller intet finna de orden så klart ut-satta: jag lägrar dig nu under äktenskapsloven. Men som hon lik-väl påstår det vara skett, varemot han nekar, så är fuller intet att undra om ett kvinnfolk söker att få mannen, emedan det är det endaste medlet att få sig födan. Det finnes intet att hon varit den-samma som bedragit honom, utan att han lång tid gått efter henne och själv tillstått att han sökt till att locka henne till lättfärdighet, och måste ett bedrägeri intet lända den till godo som söker att be-draga utan snarare den som bedragen bliver. Synes ock att han lärer hava lovat henne äktenskap efter som han gjort ed att intet vilja äkta henne; ty vad hade han haft behov att göra ed om han intet lovat henne äktenskap? Så säger han ock att det intet skall ångra henne det hon varit hans vän. Om hon skall bliva hora, så måste det ju ångra henne. Och som billigt är att den som blir bedra-gen igen måste upprättas och den som kränker en mö densamma ock äktar, så kunde han intet annat än bifalla gr. Stålarms votum.

Gr. Hans Wachtmeister: här kan intet visas någon äktenskaps-loven, och tycktes att hon mer haver bedragit honom än han henne, emedan han intet annat kunde se än att hon givit honom anledning då hon reste till hans gård, varest hon ock gjort sådane actus som

¹ I rådet ville Stålarms taga avträde eftersom han suttit över saken, men befalltes att sitta kvar eftersom han varit emot domen. Han yttrade sig dock ej i rådet.

i rannsakingen finnas och för hovlige öron intet böra höras. Och vet man väl att ungdomens aktioner mera ledas av naturen än av förståndet. Han kunde ej heller finna uti S:s brev någon grund till äktenskapslöfte. Kunde fördenskull intet se huru han emot sin gjorda ed skall kunna bindas vid henne, utan konformerade sig med HovR:ns dom.

KM:t: såsom S. skrivit henne till att det intet skall ångra henne det hon varit hans vän, så synes därav att han måst hava lovat henne äktenskap; bifaller fördenskull gr. Stålarms mening.

KM:ts dom innehöll att S. skall äkta Agneta och, där han sig undandraget vigseln, skall hon räknas för hans äkta hustru och njuta hustrus rätt efter lag (²⁷/₁ 98).

Blott några månader härefter föredrogs en supplik av fru Clara Eketrä att hennes dotter Maja Camitz, som blivit av Silfversvärd hävdad under äktenskapsloven, måtte tagas i kyrkan på ärligt vis. S. hade givit Maja en revers, vari han bl. a. erkänner för sitt det barn, hon var havande med, och lovar äkta henne så snart aktionen med Agneta avgjorts. »Gr. Gyldenstolpe: man ser att hon har låtit förleda sig av S. KM:t hon har varit för lätt att tro.» Konsistoriet i Karlstad intercederade för Maja, och av Falkenberg framhölls att vad som begärdes »står i KM:ts nåde och är lika som när KM:t vill naturalisera ett oäkta barn eller restituera famam». Kungen hyste väl någon betänklighet («om hon nu detta erhåller, så lära flera komma och pretendera det-samma»); det resolverades dock att Maja »av nåde förskonas för kpl, men skall därföre intet tillräkna sig någon rätt, emedan S. är för detta erkänd att skola äkta Agneta» (⁷/₄ 98).¹

2. Åbo HovR refererade ett mål om Miska Gregorief som förlovat sig och haft lägersmål med en kvinna, men sedan övergivit henne och låtit sammanviga sig med en annan. De närmare omständigheterna framgå av diskussionen i rådet:

Gr. Falkenberg fann denna saken lika med Ridderströms.²

Lillienstedt: det är allenast åtskillnad att hon intet var prästfäster.

Gr. Wallenstedt: det är lika mycket; om det allenast vore skedd en loven av äktenskap och han hävdat henne, bör hon vara hans hustru. Ridderströms var intet heller prästförlovad.

¹ Enligt kungens förordnande (Heilsberg ²¹/₄ 04), blev saken mellan S. och Agneta ånyo upptagen i rådet, som dock ¹⁹/₁₀ 05 fann inga skäl förebragta som kunde göra ändring i domen. Under 1713 uppkom fråga huruvida en mellan S. och Agneta ingångnen förening om deras äktenskaps upplösning kunde konfirmeras.

² Faktorn Hakvin R. i Jönköping dömdes 1693 att äkta en kvinna som han hävdat under äktenskapslöfte och blev s. å. vigd vid en annan. Han dömdes härför 1695 till ukpl och behaglig tids arbete i Md.

Gr. Falkenberg: de göra en åtskillnad emellan bröllop, trolovning och vigsel, och mitigantia äro att de ej varit prästfästa och hon nu fått en annan. Efter gamla praxin haver HovR:n befriat Miska för livsstraff och dömt honom till 160 dr smts böter, och vore väl att den oseden där å orten skaffades av att probra hustrurna och sedan släppa dem, som är ett allmänt landsens maner.

Gr. Gyldenstolpe: det måste också reskriberas till prästerna och domstolarna härom, emedan detta är ett förgärligt maner: han tagit henne med den kondition att hon intet fel skulle hava utan vara frisk, och sedan har hon fått ont i benen eller fötterna utav det hon ätit rötter och bark, därför han skilt sig ifrån henne fast hon sedan blivit god; vilket är en ringa orsak till divortium.

Gr. Falkenberg berättade huruledes härmed tillgångit uti Sal. KM:ts tid, då dr Gezelius var superintendent darsammanstädes, och vore bäst att det blev vid HovR:ns resolution och Miska bötar 160 dr smt eller pliktar med 9 gl, vilket lærer falla dem där å orten något främmande emedan de äro vana vid självsvåld, som nogsam synes av rannsakingen det han väl visste den, och nämnde honom vid namn, som tagit 3 st. således och sedan släppt dem ifrån.

HovR:ns resolution approberades; Miska skulle, om han ej orkade botum, plikta med kroppen, och skulle även stå ukpl (²⁰/₁₀ 98).

ANGÄENDE 1665 ÅRS STADGA OCH FÖR-
BUD OM OLAGLIGA GIFTERMÅL

(SCHM S. 426).

D. 11 april 1695 föredrogs i rådet supplik av hustru Maria Persdotter om lov för hennes man Johan Markleij, som för lägersmål med en adelsjungfru Eleonora Adankowitz blivit av Åbo HovR efter 1665 års plakat dömd till landsflyktighet, att komma tillbaka till Stockholm.

KM:t påminte att denne karl hade varit under garde och fått lov att resa åt Finland, men när garde sist mönstrades kom brev ifrån landshövdingen Lindhielm att han blivit dömd till landsflyktighet, och då ströks han av rullan.

Hovkanslern sade att han är dömd efter 1665 års plakat som för Ulfsparrrens skull då uppsattes, men visste intet om detsamma av HM:t vore konfirmerat.

Gr. Falkenberg: det vore mycket väl att detta plakat kunde företagas och examineras på det detta crimen kunde överallt straffas på ett sätt, efter det finnes att Jönköpings HovR hade dömt denna casum efter lag men nu Åbo HovR efter plakatet.

HM:t: det vore då bäst att man skrev till HovR:rna det de härefter intet döma efter samma plakat emedan de hava lag dessutan i sådana mål.

Ehrenhielm skickades till Svea HovR att fråga om de ock efter plakatet döma sådana mål.

Sedan han igen tillbaka kommen var och hade berättat det de sig hava utlåtit att väl sådana casus där intet hava varit före, men om de sig yppat hade de avdömt dem efter plakatet, vilket ock de hade gjort uti Löwenhaupts sak som tog sitt syskonbarn,

så fanns att LK samma plakat företaga skulle och examinera efter HovR:rna över sådana mål så åtskilligt döma,

och resolverades på denna hustruns supplik att hennes man sig med målsäganden måste avfinna och förmå densamma till att be för honom, så kan sedan om hans hitkomst igen bliva resolverat.

Någon skrivelse i ärendet från LK finnes icke, och Karl XI torde ej ha fattat något beslut om plakatets tillämplighet.

INNEHÅLL

I. Männen kring justitietronen. De 18 k. råden 7. Deras tjänstgöring 8. Jävighet 9. Revisionssekreterarne och hovkanslern 11. Generalauditören 13. Tillfälliga föredragande 14. Protokollsekreterarne och protokollen 15. Rätt-sökande och deras ombud 19. Lokalfrågor 20.

II. Konungen. Hans juridiska lärotid 22. Ingen justitiesession utan honom 23, men han kunde besluta utom rådet 24. Sessionernas frekvens 25. Första och sista session, ärendenas beskaffenhet 27. Hans Järta om kungens justitiebete 29. Belysning av Järtas karakteristik: kungens uppmärksamhet 29, hans frågor 30, processledning 31, stränga rättskänsla 33, skarpsinne 34, självständighet 34, sorgfällighet om laga bevisning 36. Kungens förkärlek för folkliga talesätt 37, hans skämtlyne 38, måhnet om allas likhet inför lagen 39, intresse för personliga detaljer 40, goda minne 41. »Karl XII och kvinnorna» 41.

III. Guds lag. Kungens lydnad för Guds lag 45. *Om hor, frändsämjospjäll och mökränkning* (Karl IX:s appendix IV). Dubbelt hor (k. cirk. 22 okt. 1698) 46. Är äktenskap att anse som upplöst genom hor, oberoende av brottets rättsliga beivran? 50, eller består äktenskap ännu efter skillnadsdom ända tills skiljebrev utfärdats? 51. Horkarlen ej avvetat att horkånans äktenskap upplöst 52. Straff för dubbelt hor ehuru ena förbindelsen blott trolovning med hävd 53; men ej om trolovning utan hävd 53, ej heller om hävd under äktenskapsloven 54, med mindre kvinnan förklarats för äkta hustru 54. Horsbrott fullbordat? 55. Andra mål om dubbelt hor 57. Exkurs om tvegifte, under Karl XI:s tid 57, under Karl XII:s 59. Äldre och yngre praxis om dubbelt hor 60. Enkelt hor 63. Absoluta horshindret 65, relativa hindret 66. Förbudna led i skyldskap 66. Hor i första svågerlaget 68, lägersmål däri (k. cirk. 10 okt. 1699) 69. Andra förbudna svågerskapsled 74. *Om olydno och förakt emot fader och moder* (appendix II) 79. *Om falsk vittne* (appendix VI) 81.

IV. Mord, dråp och annan misshandel. Mord 83, rådsbane vid mord 84, mordförsök 84. Dråp 85, i nödvärn 87, i huvudsvaghet 94. Flera deltagare i dråp 96. Vådadråp 97. Misshandel utan dödlig påföljd 98. Fosterfördrivning 100. Försök att taga eller ljuga livet av sig 103.

V. Tjuvnad. Enkel tjuvnad: dödsdom gavs av Karl XI aldrig, av Karl XII stundom 106. Dödsdom över tjuvkånor 107. Leutation av dödsstraff 108. Ej skärpning hos KM:t 110. Kyrkotjuvar 111. Gärtjuvar 116. Delaktighet 118.

VI. Militära förbrytelser. Rymning 121. Olovligt undanhållande 123. Förseelser på post 124. Insubordination 126. Militära lydnapplikten som straffrihetsgrund 130. Tjuvnad 131. Varjehanda förbrytelser 133. Förbrytelser i konvojttjänst: de engelska pretentionerna 135, Per Olsson 136, Palmqvist 138, Mannerfelt 140.

VII. En duell på Prästgatan. Ludvig Gyllenstierna ihjälstukad av Johan Ehrenskiöld natten till 31 okt. 1698 efter samkväm hos kocken Garon. Rannsaking härom 142.

VIII. Varia crimina. Gudsfrösmädelse 148. Förbund med satan 148. Signeri 149. Missbruk av oblat 149. Oskick under gudstjänst 151. Majestäts- och edsöresbrott 152. Brott mot offentlig myndighet 154, självpantning och egenmäktigt förfarande 156. Förfalskning 158. Äreröriga böter 159. Mordbrand 159. Fångspilling o. dyl. 160. Brott mot rangordningen 162. Otillbörlig pålaga 164. Kvacksalveri 164. Avsatt apotekare 165. Nådemaal 166. Tortyr 170. Lottning 176. Hovrätts utslag i hemställda mål 177.

IX. Verkställighet av straff. Arbete i Marstrand utbytes mot arbete annorstädes 180. Kvinnlig tjuv arbetar i Marstrands stad vid skottkärran 181, får i brist av publikt arbete slita ris 181. Osäker fängtransport till Marstrand 183. Fästningsarbete utbytes mot spöslitning 184. Gatulopp 184. Repet brustit vid hängning 187. Halshuggning eller arkebusering? 187. Stegling 187. Tjuvars kyrkoplikt 188. Uppskov med verkställighet 188.

X. Revisionsmål. *Revisionsförfarandets allmänna drag.* Ederna 190. Fatalierna 192. Skriftväxlingen 193. Skyldigheten att 'uppvakta' 193. Konferens i NRev 195. Förlikning och deserering 197. Föredragningsordningen 201. Relationen och föredragnings sättet 203. Deduktionernas uppläsning 205. Fahlcrantz' tanke om de båda revisionssekreterarnas skilda uppgifter 206. Konferens inför KM:t 207. NRev:s betänkande 209. Votering i huvudsaken 210. Expenser och ansvar pro temerario litigio 211. Domens uppsättning, justering och avkunnande, parternas tacksägelse 212. *Rättsfall.* 1. Falkenberg ./ Spens 214. 2. Sparre ./ Ingrid Höök 218. 3. Reuterantz ./ Th. Oxenstiernas stärbhus 224. 4. v. Berckner ./ Reijmyre skattebönder 227. 5. Diepenbrok ./ Zerbstman 237. 6. Gyllenstahl ./ Koskull 239. 7. H. Hansson ./ B. Hanssons änka m. fl. 242. 8. G. Gyllenstiernas arvingar ./ Erik Slatte's arvingar 244. 9. Pogankin ./ Becker m. fl. 246. 10. Miuhlenbruck m. fl. ./ Westenhielm 265. 11. v. Liewen ./ Medea Kock 268. 12. Güthe ./ de La Barre 280. 13. Westersköld ./ Bröms 285. 14. Heublin ./ Faxé 288. 15. Lindhielm ./ Jeffery 289.

XI. Supplikationssaker. Civila besvärsmål. *Supplikationssaker:* Måns Gyllenstierna ./ Hästesko 295; Chr. Gyllenstierna ./ Franc 301; Franc ./ Clerck 304; Stiernhoff ./ Chr. Gyllenstierna 305. *Civila besvärsmål* 307.

XII. Forumfrågor. Särskilda rättsmedel. Promotorial. Civil execution. Allmän rättshjälp. Forumfrågor 310. Resning för nya skäl 315, för nullitet 317. Restitutio fatalium 318. Saklig prövning av desert mål 320. Promotorial 322. Handräkning för fordran 324. Införsel i lön eller pension 325. Allmän rättshjälp 329.

XIII. Rättegångsdisciplin. Ansvar pro temerario litigio 330. Blankettdom om ansvar 334. Fängelsetiden fördubblas 335. Inhabiliter att advocera 335. Åläggande att biträda part 336. Kverulanter 337. Envoyén Luxdorph 339. Envoyén Sehestedt 340. Danske assessorn Simonson 343. Daniel Ausén 345.

XIV. Uppsikt och vård. Ansökan om ledighet 347, om rätt att advocera 348. Granskning av domböcker 349. En etikettsfråga 349. Auskultanten Strokirch 349. Processuella förfrågningar 350. Sakliga förfrågningar 351. Tillrättavisningar 352. »Belehrungen» 354. Dorpats hovrätts otidiga räddhåga 355. Hovrättsledamöter uppkallas 356.

XV. De lege ferenda. Smärre lagfrågor 358. Tiggarrordningen 359.

BILAGOR.

1. Förklaring av dom 365. 2. Efter hävdande under äktenskapsloven ingår mannen ny förbindelse med annan kvinna 368. 3. Ang. 1665 års stadga och förbud om olagliga giftermål 371.

BILDER.

Försättsplansch: Karl XII.

Mellan sid. 8 och 9:

Nils Gyldenstolpe.	Målning av Ehrenstrahl, Gripsholm.
Gabriel Falkenberg.	» » » »
Lars Wallenstedt.	» » » »
Carl Piper.	» » » »
Didrik Wrangel.	» » » »

Carl Bonde. Målning av Ph. de Champagine? Sävstaholm.

Christoffer Gyllenstierna. Målning av Ehrenstrahl, Gripsholm.

Johan Bergenhielm. Målning av Ehrenstrahl, Fellingsbro kyrka.

Omslagsvignetten är tecknad efter överstycket till dedikationen i Schmedemans Justitieverk.

FÖRKORTNINGAR M. M.

Bland förkortningar, andra än de i juridisk litteratur vanliga, må nämnas: fvbr = fängelse på vatten och bröd; gl = gatulopp; Md = Marstrand; pro t. l. = pro temerario litigo; rf = rättsfall; ukpl = uppenbar kyrkoplikt.

Med blott författar- eller utgivarnamn citeras: Carlquist, Karl XII:s ungdom och första regeringsår (i Brings samlingsverk Karl XII); Elgenstierna, Sv. adelns ättartavlor; Fahlerantz, Rättfärdighet i rättskipning; Järtas presidietal i Vetenskapsakademien 1839 (KFÅ 1912); Lewenhaupt, Karl XII:s officerare; Sjögren, Förarbetena till Sveriges rikes lag. Schm betecknar Schmedemans Justitieverk; med Studier avses Munktell, Två straffrätthistoriska studier.

Om ej annat framgår av sammanhanget förstås med Gyllenstierna — utan titel eller förnamn — överståthållaren.

RÄTTELSER.

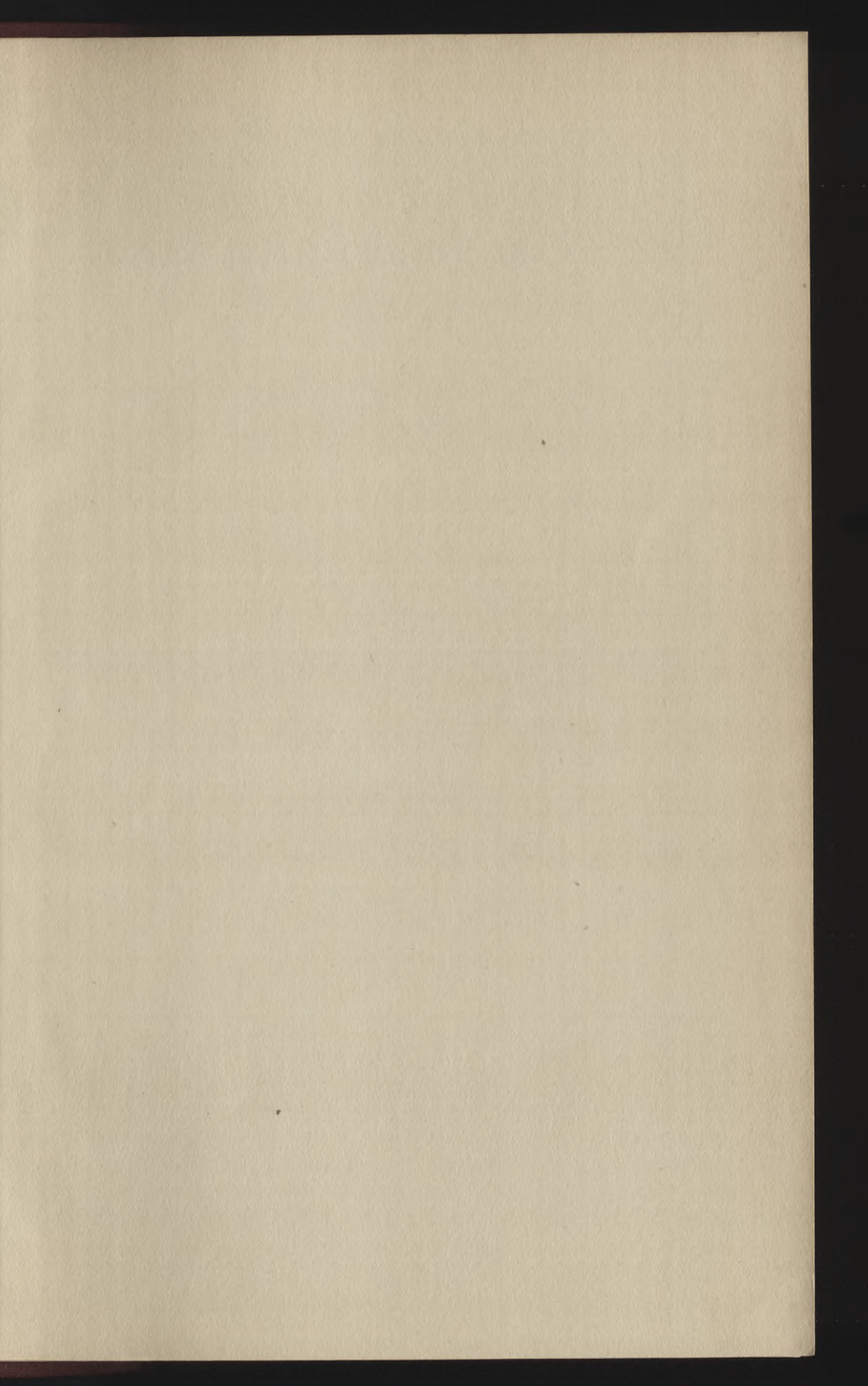
- S. 30 r. 6 nedifr. och 117 r. 5 nedifr. i texten står *Högstsal*, läs *Högsal*.
 » 208 r. 7 nedifr. i texten står *spontal*, läs *spontan*.
 » 326 r. 5 » » » » *Högstsalige*, läs *Högsalige*.
-

FORKHOUSING

This document, which is a copy of the original, is
 a record of the work done by the various departments
 of the office during the year 1911. It is a
 summary of the work done by the various
 departments of the office during the year 1911.
 It is a summary of the work done by the various
 departments of the office during the year 1911.
 It is a summary of the work done by the various
 departments of the office during the year 1911.
 It is a summary of the work done by the various
 departments of the office during the year 1911.

APPENDIX

This appendix contains a list of the names of the
 various departments of the office during the year 1911.
 It is a list of the names of the various
 departments of the office during the year 1911.
 It is a list of the names of the various
 departments of the office during the year 1911.

Birger Wedberg

KARL XII PÅ JUSTITIETRONEN

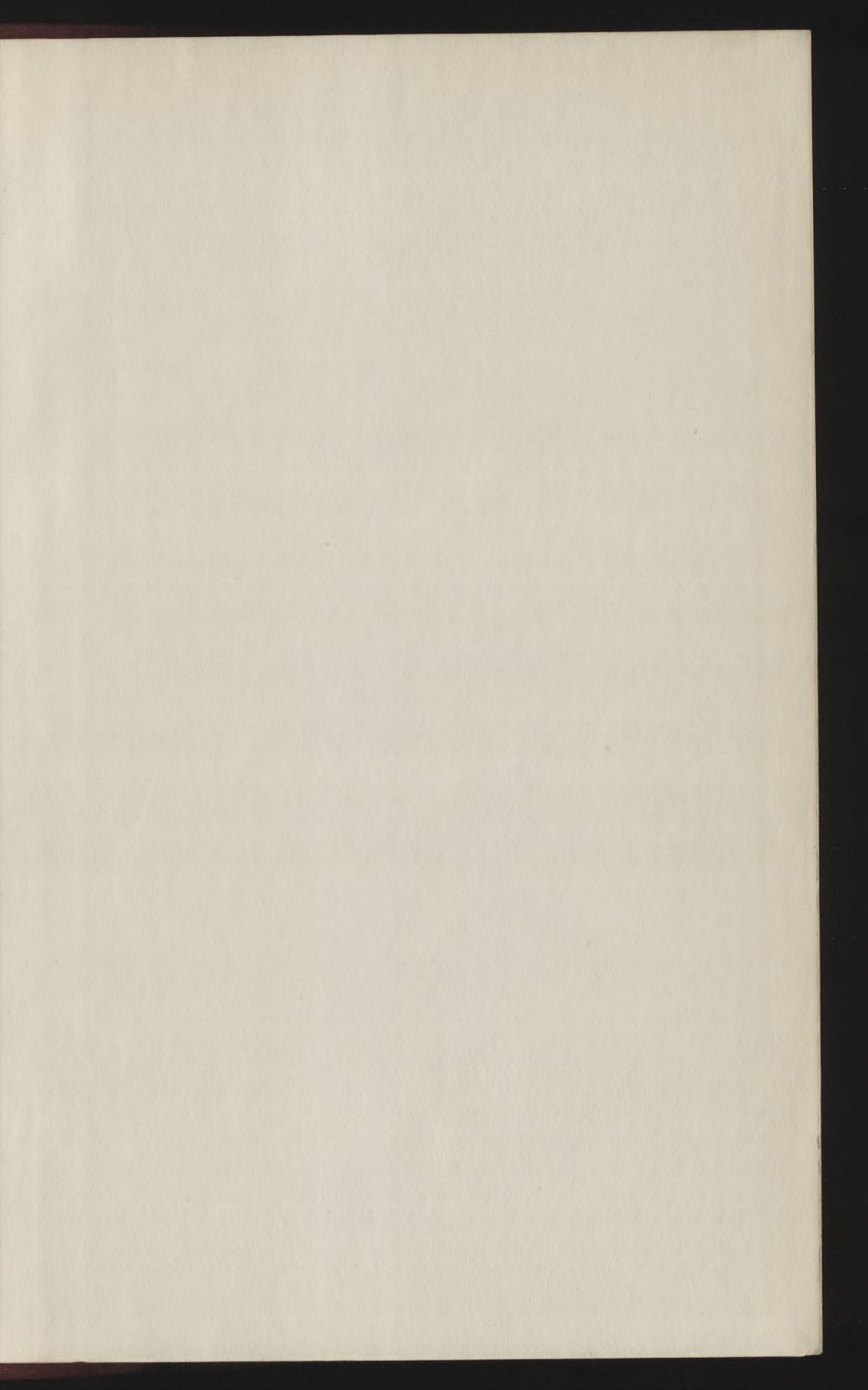
Från slutet av dec. 1697 till början av april 1700 höllos under Karl XII:s ordförandeskap 157 råds-sessioner i justitieärenden. De yttranden av konungen, som protokollen vid dessa sessioner innehålla, kunna i frisk omedelbarhet och pålitlig autenticitet jämföras med hans egenhändiga brev och ge ett värdefullt bidrag till kännedomen om hans personlighet.

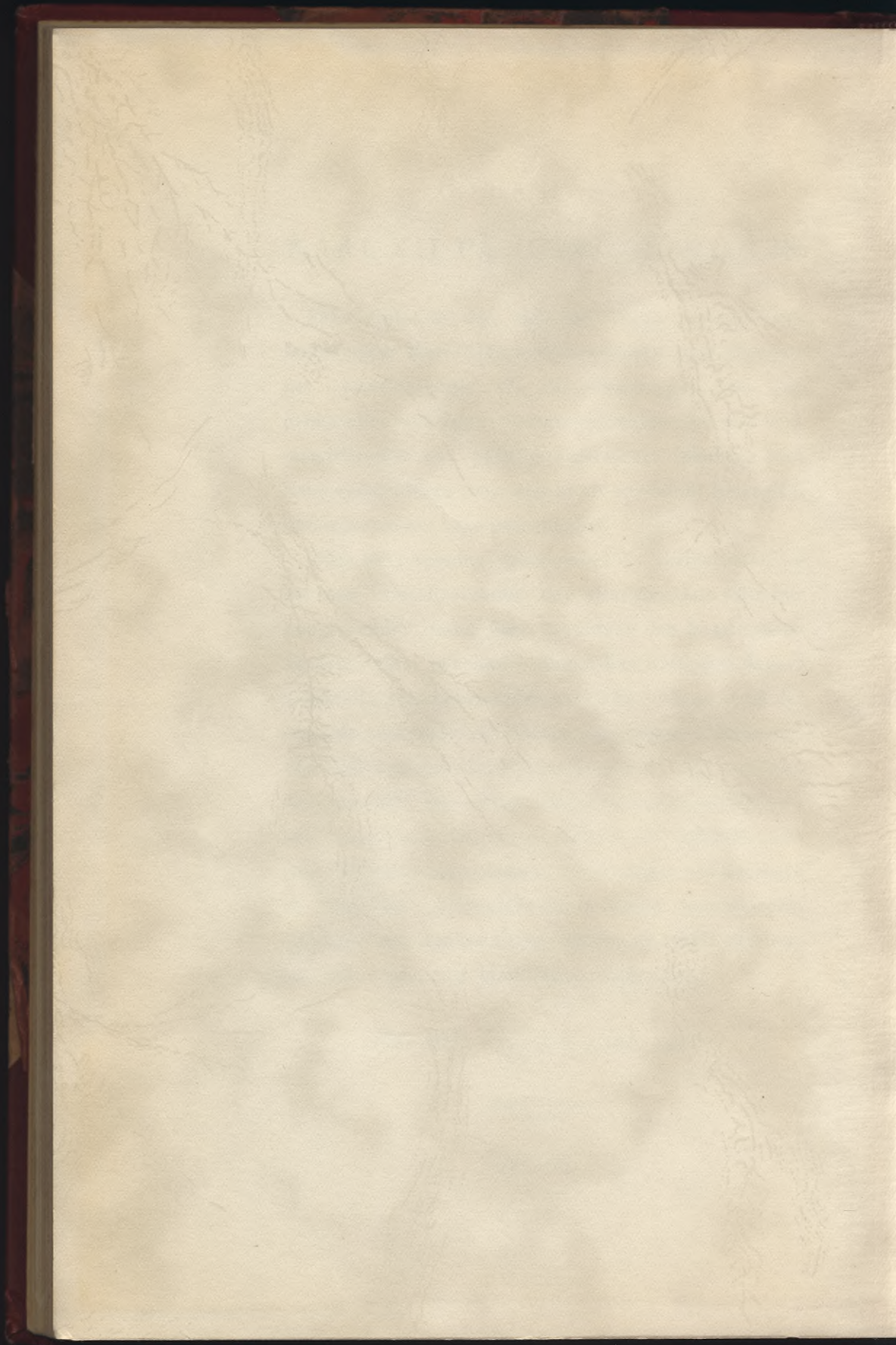
»Det är i sanning egendomligt — skriver förf. — att man i detalj, stundom dag efter dag, kan följa hur kungen redan under flera år utövat den högsta rättsvården i riket när han — innan han nått våra dagars kriminella myndighetsålder av 18 år — drog ut på det segertåg som skulle slå Europa med häpnad. Bilden av Karl den unge hjälte, stående i ensamt majestät, med det bara huvudet, den enkla soldatrocken, ryttarstövlarna och huggvärjan, bör icke få alldeles undanskymma den minst lika verklighetstrognas av konungen vid än yngre år, där han i allongeperuk, broderad sammetsrock, strumpor och lågskor sitter omgiven av rikets excellenser och skipar rätt bland sina undersåtar.»

Pris häft. kr. 14: —; inb. 19: —

Kungl. Boktr. Söden 1764
441814

11.12.44

4.25

